

ISSN: 1304 – 8880

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt/ Vol: 29	Sayı/No: 1	Yıl/Year: 2020
---------------	------------	----------------

Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Sahibi / Owner
Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Enstitü Müdürü Prof. Dr. Serap ÇABUK

Yayın Kurulu / Board of Editors
Prof.Dr. İ. Çetin DERDİYOK (Başkan)
Prof. C. Hakan ÇUHADAR
Prof.Dr. Rukiye AKDOĞAN
Prof.Dr. Kenan LOPCU
Prof. Dr. Haşim AKÇA
Doç. Dr. F. Engin ALPAT
Doç.Dr. Deniz ZEREN
Doç.Dr. Sadık Erol ER
Doç.Dr. Gülden TÜM
Doç.Dr.Mustafa YAŞAR
Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN

Danışma Kurulu / Advisory Board
Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Gül DURMUĞOĞLU KÖSE, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Marcel ERDAL, Johann Wolfgang Goethe-University
Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEGNEL, Freie University Berlin
Prof. Dr. Yunus KİŞHALI, Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer KOÇEL, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÜNAL, University München-Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Birol YEŞİLADA, Portland State University
Prof. Dr. Ali YILDIRIM, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Todd Alan PRICE, National Louis University
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER, Deutsches Archäologisches Institut
Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR, Marmara Üniversitesi

Derleme Sekreteri / Editorial Secretary
Doç.Dr. Deniz ZEREN ve Doç.Dr. Gülden TÜM

Dizgi-Mizanpaj / Typesetter
Doç.Dr. Deniz ZEREN ve Arş. Gör. Abdil ARIK

Copyright©Ekim 2011
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Tüm hakları mahfuzdur.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dâhil) herhangi biçimde basılamaz ve / veya çoğaltılamaz. Dergimiz 2003-2013 yılları arasında ve 2018 yılı ilk sayısından itibaren Tübitak Ulakbim TR Dizinde taranmaktadır.

Adres / Address:

ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
01330 Balcalı / ADANA
Tel: 0 (322) 338 65 74
Faks: 0 (322) 338 69 47
E- Posta: sosbil@cu.edu.tr
İnternet adresi: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr>

Kapak Tasarımı: Metin AYGÜN

Baskı: Çukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Prof. Dr. Hatice DÜZAKIN Tuba KONAK	Hisse Senetleri Fiyatlarının Belirlenmesinin Lojistik Regresyon Tekniği İle Analizi: BIST 30 Endeksinde Bir Uygulama <i>Araştırma Makalesi</i>	1-14
2	Prof. Dr. Haşim AKÇA Oğuzhan BOZATLI	Mali Develüasyon Uygulamasındaki Sorunlar Üzerine Bir Araştırma <i>Araştırma Makalesi</i>	15-28
3	Doç. Dr. Koray TUAN Doç. Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ Arş. Gör. Faruk KAYGUSUZ Zeinab CHEGINİ	Audit Report Delay and Audit Firm Rotation in Turkey <i>Araştırma Makalesi</i>	29-41
4	Dr. Öğr. Ü. Tülay CANBOLAT Elif ERGİN	Hazır Ofislerin İç Mekan Tasarım Yaklaşımları <i>Araştırma Makalesi</i>	42-56
5	Doç. Dr. Şengük KOCAMAN	Arrabal'ın Cephede Piknik Oyununda Kara Mizah <i>Kavramsal Makale</i>	57-67
6	Dr. Yelda DURGUN ŞAHİN Prof. Dr. Mehmet ALTUNKASA	Antik Kentlerin Oluşum Kurgularının Analiz Edilmesinde Kullanılan Coğrafi, Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Belirleyiciler: Anavarza Örneği <i>Araştırma Makalesi</i>	68-83
7	Dr. Öğr. Ü. Mustafa ILDIRAR Prof. Dr. Harun BAL Dr. Öğr. Ü. Müge MANGA	Doğal Gaz Talebinin Esnekliği: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeri ve Türkiye Örneği <i>Araştırma Makalesi</i>	84-94
8	Dr. Öğr. Ü. Timuçin Buğra EDMAN	Reşat Nuri Güntekin'in Miskinler Tekkesi'ne Çok Kültürlülük Ve Kozmopolitanizmle Zamanda Bir Yolculuk <i>Kavramsal Makale</i>	95-101
9	Prof. Dr. Nüket ELPEZE ERGEÇ Arş. Gör. İbrahim ZATERİ	Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Ağların Şiddeti Çoğaltan Etkisi <i>Araştırma Makalesi</i>	102-117
10	Doç. Dr. Konur Alp DEMİR	Coğrafi Keşiflerin Ekonomi ve Kamu Yönetimi Sistemine Katkıları: Merkantilizm ve Kameralizm <i>Kavramsal Makale</i>	118-135
11	Doç. Dr. Macid Ayhan MELEKOĞLU Arş. Gör. Özge Sultan BALIKÇI	Özel Eğitim Bölümü Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesine İlişkin Görüşleri <i>Araştırma Makalesi</i>	136-148

12	Dr. Öğr. Ü. Betül ERTEK	Respect Des Règles D'écriture Et Rédaction Efficace : Passer Un Cap <i>Kavramsal Makale</i>	149-162
13	Nihan YURT	Borsa İstanbul'da İşlem Gören Firmaların Yönetim Kurullarındaki Kadın Üye Varlığı İle Firma Kârlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	163-177
14	Prof. Dr. Mehmet Oğuzhan İLBAN Arş. Gör. Mehmet Tahsin LİCELİ	Tanıtım Faaliyetlerinin Turizm Üzerine Etkisinin Analizi: ARDL Modelden Kalıntılar <i>Kavramsal Makale</i>	178-188
15	Dr. Öğr. Ü. Begüm KURT	Türkülerde Alkış ve Kargış Kullanımı <i>Kavramsal Makale</i>	189-199
16	Dr. Öğr. Ü. Ayşe Tuğba DOSDOĞRU Dr. Arş. Gör. Aşlı BORU Doç. Dr. Mustafa GÖÇKEN Doç. Dr. Tolunay GÖÇKEN	Simulation Optimization Approach to Periodic Review Inventory Control System With Backorders <i>Araştırma Makalesi</i>	200-212
17	Dr. Aziz ŞEKER	Yaşar Kemal'in 'Bir Ada Hikâyesi'nde İyi Bir Toplum Arayışının Sosyokültürel Temelleri <i>Kavramsal Makale</i>	213-225
18	Öğr. Gör. Dr. Esin YÜCEL	Presenteizm ve İş Tatmini Arasındaki İlişki-Turizm Sektöründe Bir Araştırma <i>Araştırma Makalesi</i>	226-238
19	Dr. Ferhan KARABUGA Doç. Dr. Gülden İLİN	An Investigation into How Lesson Study Practice Reshapes An EFL Teacher's Beliefs Regarding the Qualities of Effective Language Teachers <i>Araştırma Makalesi</i>	239-255
20	Sevgi EŞİYOK Dr. Öğr. Ü. Mert DEMİRCİOĞLU	Çok Modlu Taşımacılık Sistemlerinin Optimizasyonuna Yönelik bir Uygulama <i>Araştırma Makalesi</i>	256-269
21	Dr. Öğr. Ü. Selim GÜNDÜZ Sevim Gülin KIRAL	Markov Zincirleri Kullanılarak Seçmen Tercihlerinin Tahmin Edilmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	270-281
22	Arş. Gör. Ahmet TOGAY Prof. Dr. Filiz BİLGE	Evli Bireylerin Otantiklik Düzeyi Üzerinde Kendini Saklama Eğilimi Ve Öfke İfade Tarzının Yordayıcılığı <i>Araştırma Makalesi</i>	282-297
23	Doç. Dr. Zuhale ERGEN Arş. Gör. Burcu DURAK OLDAÇ	Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Sayıştayını <i>Araştırma Makalesi</i>	298-307

24	Onur ÇELİK Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU	2008 Krizi sonrası Portekiz Ekonomisinde İşsizlik: Ampirik Bir Analiz (2008-2018) <i>Araştırma Makalesi</i>	308-324
25	Dr. Öğr. Ü. Mehmet BİÇER	How Conflict Management Styles Predict the Organizational Trust and Job Satisfaction? A Cross Sectional Study <i>Araştırma Makalesi</i>	325-338
26	Dr. Betül KARADUMAN Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN	Öğretmen Adaylarının Değerlendirme Tercihleri ile Ölçme ve Değerlendirme Genel Yeterlilik Algılarının Belirlenmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	339-353

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal.

HAKEMLER/REFEREES

PROF. DR. ABDULLATİF ACARLIOĞLU	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BEDRİ AYDOĞAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. DÜRİYE BOZOK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ERKUT DÜZAKIN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ESMA ŞİMŞEK	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. GÜZİN YÜKSEL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İBRAHİM ORGAN	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İBRAHİM ÖRNEK	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İLTER ÜNLÜKAPLAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İNCİLAY CANGÖZ	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. KEMAL CAN KILIÇ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET FATİH CİN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUSTAFA APAYDIN	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. MUSTAFA ÖZER	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NEŞE ALGAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ÖZKUL ÇOBANOĞLU	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SERKAN YILMAZ KANDIR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SÜLEYMAN SADİ SEFEROĞLU	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. TURAN PAKER	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. UTKU UTKULU	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ÜLKÜ ELİUZ	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ZEYNEP YÖNDEM	BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ALİ EREN ALPER	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ALİ KORKMAZ	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ALPASLAN YAŞAR	ADANA ALPARSLAN TÜRKEŞ BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. EDA YAŞA ÖZELTÜRKAY	ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ERKAN AKTAŞ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. GÜLŞEN BÜYÜKŞAHİN ÇEVİK	ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HÜSEYİN GÜLER	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İLKNUR SAVAŞKAN	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. JALE SAĞLAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MEHMET BİLGİN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MEHMET ŞAHİN	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MELİS YEŞİLPINAR UYAR	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SAADET AYTİS	IŞIK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SEVİNÇ YARAŞIR TULUMCE	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SONER YAKAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. TUBA BAŞKONUŞ DİREKÇİ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. VEDA ASLIM YETİŞ	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. VOLKAN YURDADOĞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. ARZU ARIKAN	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. BİLGE YARAREL	İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. BİRGÜL YEŞİLOĞLU GÜLER	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. ERHAN İŞCAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. FATİH GÜLŞEN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

DR. ÖĞR. Ü. GÖZDE TÜRKMEN MÜLDÜR	ADANA ALPARSLAN TÜRKEŞ BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. HAKAN KENDİR	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. HÜNKAR GÜLER	NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. KEMAL AFACAN	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. MEHMET GÖKERİK	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. MERYEM DERYA YEŞİLTAŞ	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. OKAN MURAT DEDE	AMASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. ÖNDER UZKARALAR	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. RASİM AŞIN	ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. SELİM GÜNDÜZ	ADANA ALPARSLAN TÜRKEŞ BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. YEŞİM KUBAR	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. TUBA DEMİREL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

1. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda **en az iki kez** yayınlanan **hakemli** bir dergidir.
2. Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması zorunludur.
3. Makaleler, **Türkçe, İngilizce, Fransızca** ya da **Almanca** olarak yayımlanabilir.
4. Makaleler, **MS Word** formatında Dergipark üzerinden isimsiz olarak gönderilmelidir.
5. Makalelerde; **Kağıt Boyutu:** A-4, sayfa yapısı olarak **Alt:** 6 cm, **Üst:** 5 cm, **Sol:** 4,5 cm, **Sağ:** 4 cm, **Üst Bilgi:** 4 cm ve **Alt Bilgi:** 5 cm, **Yazı Tipi:** Times New Roman, **Punto:**10, **Satır Aralığı:** Tek olarak ayarlanacaktır. Makalenin tümü **15 sayfayı** geçmemelidir.
6. Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
  - **Öz (en çok 200 kelime),**
  - **Abstract (en çok 200 kelime),**
  - **Giriş (en çok 3 sayfa),**
  - **Araştırma bulguları, tartışma ve sonuçları,**
  - **Kaynaklar.**
7. Makalelerin başlığı metne uygun; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
8. Yazar adı, başlığın sol alt kenarına konulmalı; yazar birden fazla ise, adları alt alta yazılmalıdır. Yazar adı veya adları dipnotta sırasıyla unvan, bağlı oldukları üniversite, fakülte, bölüm veya kurum adı, e-posta adresi ve ORCID ile yazılmalıdır.

9. Ana bölüm başlıkları, her iki bölümün sol üst kenarına gelecek şekilde ve küçük harflerle yazılmalıdır. Öz ve Abstract büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
10. Makalede resim, şekil ve grafikler "**Şekil**" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimler, parlak fotoğraf kağıdına net olarak siyahbeyaz basılmış ve numaralandırılmış olmalıdır. **Şekil adları**, her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun alt tarafına bilgisayarda yazılmalıdır.
11. Makalede **tablo adları**, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun üst tarafına yazılmalıdır.
12. Kaynaklara yapılan göndermeler, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla, **yazarın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası** yer almalıdır (**Horngren, 2002: 124**). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "**vd.**" kısaltması kullanılmalıdır.
13. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Kaynak bildiriminde sıra; "**yazar soyadı, adının baş harfi, eserin yayın tarihi, eserin adı, basımevi ve basım yeri**" olarak düzenlenmelidir. Dergi alıntılarında, cilt, parantez içinde sayı ve iki noktayı takip eden sayfa numaraları verilmelidir. Metin içinde verilmemiş kaynaklar bu listede gösterilmemeli, kaynağın yazarı belli değilse yerine "**Anonymus**" deyimini yazılmalıdır.
14. Yukarıdaki kurallara uygun olmayan makale dikkate alınmaz.

REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES

Submission guidelines:

1. Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences is published at least twice a year and is a peer-reviewed journal.
2. It is obligation that the article which will be sent mustn't be published in anywhere before.
3. Articles can be published in the following languages: **Turkish, English, French and German.**
4. Articles must be written on **MS word 97** or above and they must be copied, then they must be sent **with a diskette and four print copies. (One of the hard copies should be named, the rest three will be sent unnamed.)**
5. In articles, **page layout** has to be arranged as to leave 5 cm **from above**, 6 cm **from below**, 4.5 cm **from left**, 4 cm **from right**. And also they have to be written on **A4 pages**. Articles have to be written in Times New Roman with **10 points**. Articles mustn't exceed **15 pages**. It must be set as **single spaced**.
6. In original articles, section must be arranged in the way shown below:
  - **Summary (maximum 200 words)**
  - **Abstract (maximum 200 words)**
  - **Introduction (maximum 3 pages)**
  - **Findings, discussion and the results**
  - **Bibliography**
7. The title of the articles should be fit with the content; they should be short and understandable, written with capital letters.
8. The name of the writer should be written below the article and left side. If there is more than one writer, the names should be written side by side. Under the name of the writers,

their universities, faculties, sections name and an **e-mail address** have to be written.

9. Titles of main sections should be written with small letters and they have to be written in a way that they have to be left side and above on each of two sections.
10. In an article, pictures, graphics have to be shown under the name of **the figure**. Figures and graphics have to be drawn on the computer. Photographs and pictures have to be published in white-black colours clearly, they have to be numbered and the name of **the figures** have to be written below the table on the computer with the way first letter will be capital in every word.
11. In an article, **name of the table** should be written with the way first letter will be capital every word.
12. Citations or references to the sources have to written in the parentheses in the article. The surname of the writer, the year of the source and the number of the page have to become left side by side. If there are more than two writers, it should be shortened like “et. al.” and left by semicolon.
13. Source lists have to be arranged as the surname of the writers alphabetically. These lists have to be followed the name of the **writer, the first letter of the name, the date of the article, the name of the article and publishing place** of it. The volume of the sources must be written in the parentheses with the numbers and page numbers followed by colon. If the writer of the article is uncertain, **Anonymous** must be written.
14. Those articles, not written according to the above mentioned rules, cannot be published.

HİSSE SENETLERİ FİYATLARININ BELİRLENMESİNİN LOJİSTİK REGRESYON TEKNİĞİ İLE ANALİZİ: BIST 30 ENDEKSİNDE BİR UYGULAMA

Hatice DÜZAKIN¹
Tuba KONAK²

ÖZ

Çalışmada BIST 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2010-2016 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosu kalemleri kullanılarak elde edilen finansal oranlar ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, 2010-2016 döneminde uzun vadede hisse senedi fiyatları üzerinde etkili olan finansal oranlar; alacak devir hızı, stok devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, toplam borç /toplam aktif ve özkaynak karlılığı oranları olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: BIST 30 Endeksi, Lojistik regresyon, Hisse Senedi Fiyatları, Finansal Oranlar

ANALYSIS BY LOGISTIC REGRESSION METHOD DETERMINATION OF STOCK PRICES: AN APPLICATION IN BIST 30 INDEX

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the relationship between the financial ratios of the companies whose stocks are traded in the BIST-30 index and stock prices by using the logistic regression method. As a result of the study, the financial ratios that affect the stock price in the long term period between 2010-2016 are found to be; receivables turnover, inventory turnover, tangible asset turnover, total debt / total assets and return on equity.

Keywords: BIST 30 Index, Logistic Regression, Stock Prices, Financial Ratio

Giriş

İşletmeler hisse senedi veya tahvil gibi menkul kıymetleri ihraç ederek yatırımları için gereksinim duydukları fon ihtiyaçlarını karşılayabilirler (Satyaprasad ve Raghu, 2010). Ayrıca şirketler gelecekteki yatırımlarından nakit akışı elde etmek amacıyla yatırım kararları alırken sermaye maliyetine kıyasla getirisi daha yüksek olan yatırımları tercih

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, hduzakin@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8840-1815

² Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, tubaaknk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3290-9337

Received/Geliş: 27/05/2019 Accepted/Kabul:30/09/2019, Research Article/araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Düzakin, H., Konak, T. (2020), "Hisse Senetleri Fiyatlarının Belirlenmesinin Lojistik Regresyon Tekniği İle Analizi: Bist 30 Endeksinde Bir Uygulama", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.1-14.

ederler (Koller vd, 2010). Bununla birlikte genellikle işletmelerin değeri gelecekte nakit akışı sağlama kapasitesi olarak görülmektedir. İşletme değeri ile ilgilenen hissedarlar, yatırımcılar ve kredi kuruluşları nakit akımlarını tahmin etmek için işletmelerin mali tabloları ve işletmeyle ilgili açıklanan diğer kaynaklarından elde ettikleri bilgileri kullanırlar (Martikainen ve Puttonen, 1993). Aynı şekilde hisse senedi fiyatları da yatırımcıların bekledikleri kazancı ve işletmelerin yatırımlarından elde etmeyi bekledikleri nakit akışı ile ilgili performans beklentilerini yansıtır (Reily, 1992).

Temel analize göre, işletmelerin mali tabloları kullanılarak işletme değeri belirlenmektedir. Ayrıca mali tablolar analizi ile hisse senedi değerleri arasında ilişkili olan kalemler belirlenmeye çalışılır. Bu şekilde, hisse senetlerinin piyasalarda işlem gördüğü fiyatları ile mali tablolar yolu ile hesaplanan finansal oranların kıyaslanması hisse senetlerinin düşük veya yüksek değerde belirlenmiş olup olmadığını anlaşılmasına imkan sunabilir. Aynı şekilde hisse senedi fiyatlarının bu değerlerden sapma göstermesi durumunda, daha sonrasında sapmış olan fiyatlar yavaş bir şekilde gerçek değerlerine doğru yaklaşma eğilimi göstereceği için etkin yatırım seçeneğinin mümkün olması için bu karşılaştırma büyük bir öneme sahiptir (Ou ve Penman, 1989).

Hisse senedi fiyatının gelecekteki yönünün doğru ve güvenilir tahmin edilebilmesi hisse senedi fiyatı üzerinde etkili olan finansal oranların anlamlı bir şekilde belirlenmesine bağlıdır. Bu amaçla çalışmaya dahil edilen finansal oranlar beş gruba ayrılarak analiz edilmiştir. Bu gruplar likidite oranları, finansal yapı veya borçluluk oranları, etkinlik veya faaliyet oranları, kârlılık oranları ve borsa performans oranlarıdır. Çalışmada BIST 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2010-2016 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosu kalemleri kullanılarak elde edilen finansal oranlar ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın daha sonraki bölümlerinde konuyla ilgili literatür taraması, yöntemin metodoloji ve uygulama ile sonuç bölümü yer almaktadır.

Hisse senedi yatırımlarının orta ve uzun vadeli bir yatırım olması sebebi ile bu çalışmanın, hisse senedi fiyatının gelecekteki yönünün doğru ve güvenilir tahmin edilebilmesi için hisse senedi fiyatları ile ilişkili olduğu düşünülen mali oranlar uzun sürede analiz kapsamına dahil edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle kısa vadeli dönem içerisinde hisse senedi fiyatları ile mali oranlar arasındaki ilişkinin araştırıldığı ancak orta ve uzun dönem için yapılan çalışmaların sayısı azlığı dikkat çekmiştir. Bu yönüyle çalışmaya Türkiye’de yapılmış olan diğer çalışmalara kıyasla farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Literatür Taraması

Hisse senedi fiyatları ile ilişkili olduğu düşünülen finansal oranlarla hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan çok fazla çalışma mevcuttur. Söz konusu bu çalışmaların bir kısmı aşağıda özetlenmiştir.

Martikainen’in (1989) çalışmasında, Finlandiya hisse senedi piyasasında işlem gören firmaların sahip olduğu hangi finansal oranların hisse senedi fiyatları üzerinde etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya karlılık, finansal kaldıraç, faaliyet kaldıraç ve büyüme oranları olmak üzere 12 adet finansal oran dahil edilmiştir. Çalışma sonucuna göre, mali oranlar ve hisse senedi fiyatları arasında güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Canbaş, Düzakın ve Kılıç'ın (1997) çalışmalarında, 1993-1997 yılları arasında İMKB'de hisse senetleri işlem gören endüstri işletmelerinin hisse senetlerinin getirileri ve finansal oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda, hisse senetlerinin getirilerinin ve finansal oranların arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulunmuştur. Bununla birlikte yatırım stratejilerinde büyük rol oynayan oranların da likidite, finansal yapı ve karlılık oranları olduğu sonucuna varılmıştır.

Hull'un (1999) çalışmasında, sektörlerin ortalama kaldıraç oranı temel alınarak hisse senedi getirilerinin borçlanma oranları kullanılarak açıklanıp açıklanamayacağı incelenmiştir. Ayrıca şirketlerin borç kullanım kararlarının hisse senedinin getirisi üzerinde bir kazanç sağlayıp sağlamadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Aktaş ve Karan'ın (2000) çalışmalarında, 1995-1998 yılları arasında İMKB'de hisse senetleri işlem gören tüm şirketlerin hisse senetleri getirilerinin finansal oranlar kullanılarak tahmin edilip edilemeyeceği incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, likidite, devir hızı, karlılık, piyasa performansı ve borçluluk oranlarından hisse senetlerinin getirilerinin belirlenmesinde yararlanılabileceği ortaya çıkmıştır.

Lewellen (2004) çalışmasında, Amerikan hisse senedi piyasasında 1946-2000 yılları arasında hisse senedi getirilerinin temettü getirisi kullanılarak tahmin edilemeyeceğini araştırmıştır. Çalışma sonucunda, hisse senedi getirilerinin temettü getirisi kullanılarak tahmin edilebileceği göstermiştir.

Kalaycı ve Karataş (2005) çalışmalarında, 1996-1997 yılları arasında imalat sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin hisse senedi getirileri ile karlılık, faaliyet, finansal kaldıraç, likidite ve piyasa oranları arasındaki ilişkiyi faktör ve regresyon yöntemleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada sonucunda hisse senedi getirilerinin karlılık, piyasa oranları ve faaliyet oranları ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Şamiloğlu (2005) çalışmasında, 1999-2002 yılları arasında İMKB'de hisse senetleri işlem gören deri ve gıda sektöründeki işletmelerin hisse fiyatları ile kar, nakit akışları, hisse başına kar ve defter değeri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışma sonucunda, hisse fiyatları ile hisse başına kazanç ve defter değeri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Yalçın, Atan ve Boztosun (2005) çalışmalarında, mali oranlarla hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi veri zarflama yöntemi (VZA) ve toplam faktör verimliliği (TFV) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, VZA şirket ve hisse senedi getirisi arasında ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak TFV İndeksi yöntemine göre şirketlerin mali oranları ile hisse senedi getirileri arasında güçlü bir ilişki tespit edilememiştir.

Chin ve Hong (2008) çalışmalarında, şirket kazançlarının ve temettü getirilerinin hisse senedi getirilerini tahmin edip edemeyeceğini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda şirket kazançlarının temettü getirilerine kıyasla daha zayıf bir tahmin gücüne sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dehuan ve Jin'nin (2008) çalışmalarında, hisse senedi getirisine varlık devir hızı, hisse başına kar, kar marjı, aktif karlılığı, özsermaye karlılığı ve satışlardaki karlılık gibi mali oranların etkilerinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmaya piyasada yıllık getirileri yüksek olan %10'luk performansla sahip firmalar eklenmiş ve çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, finansal oranların hisse senedi getirisi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Aktaş'ın (2008) çalışmasında, yüksek performans gösteren hisse senetlerinin seçimi için İMKB'de hisse senetleri işlem gören işletmelerin hisse senedi getirileri ile ilişkili olan mali oranlar arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışma 1995-1999 ve 2003-2006 yılları olmak üzere iki grupta incelenmiş ve hisse senedi getirileri ile mali oranlar arasındaki ilişki orta vadeli olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ise 1995-1999 yılları arasında orta vadede hisse senedi getirileri ile ilişkili olan mali oranlar, asit test ve faaliyetlerden sağlanan nakit akımı/öz sermaye oranı bulunurken, 2003-2006 yılları arasında ise brüt kar/satış ve net kar/satış olarak tespit edilmiştir.

Ege ve Bayraktaroğlu (2009) çalışmalarında, İMKB 30 endeksinde yer alan şirketlerin hisse senedi getirilerinin 2004 yılına ait mali oranları kullanılarak tahmin edilip edilemeyeceği lojistik regresyon yöntemi ile araştırmışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre hisse senedi getirilerini açıklamada fiyat/kazanç oranı, nakit oran ve toplam varlık devir hızının önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

Şalvarcı'nın (2010) çalışmasında, 2009 yılında İMKB imalat sektöründe işlem gören işletmelerin hisse senedi fiyatları ve mali oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada likidite, etkinlik, mali yapı, karlılık ve piyasa oranları olmak üzere 20 adet mali oran analize dahil edilmiştir. Ayrıca hisse senedi fiyatları ve mali oranlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek için hem doğrusal hem de doğrusal olmayan modeller kullanılarak toplam 10 model kurulmuştur. Analiz sonucunda hisse senedi fiyatları ile mali oranlar arasında doğrusal olmayan ilişki belirlenmiştir.

Öz, Ayriçay ve Kalkan'nın (2011) çalışmalarında, İMKB 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2005 ve 2006 yılı mali oranları kullanılarak 2007 yılı getirilerinin açıklanıp açıklanamayacağı diskriminant analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, faaliyet devir hızı, kaldıraç oranları ve likidite oranlarının hisse senedi getirilerinin açıklanmasında önemli rol oynadıkları görülmüştür.

Karaca ve Başcı'nın (2011) çalışmalarında, 2001-2009 yılları arasında İMKB 30 endeksinde yer alan 14 işletmenin hisse senedi getirilerini etkileyen oranları tespit etmek için panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, hisse senetleri getirilerini açıklamada net kar marjı, esas faaliyet kar marjı, varlık devir hızı ve öz sermaye devir hızı oranlarının istatistiki açıdan anlamlı oldukları ortaya konmuştur.

Sim vd. (2011) çalışmalarında, yıllar itibari ile benzer finansal oran değerlerine sahip hisse grupları oluşturmuşlar ve bu hisse gruplarının fiyat hareketliliklerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda deneysel analizler yolu ile benzer finansal oran değerlerine sahip hisse gruplarının fiyat hareketlerinin de benzerlik göstereceği hipotezi geçerli bulunmuştur.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Son yıllarda tanınırlığı gittikçe artan lojistik regresyon yöntemi önceleri daha çok tıp alanındaki araştırmalarda uygulanan ancak daha sonrasında sosyal bilimlerdeki araştırmalarda da yer almaya başlayan ileri düzey bir regresyon yöntemidir. (Atan ve Çatalbaş, 2004). Lojistik regresyonda, değişken veya değişkenler kategorik olarak, ikili, üçlü ve çoklu kategorik veya sıralı ölçekli olarak tanımlanabilir. Bu durumda bağımsız değişkenlere göre bağımlı değişkenlerin beklenen değeri olasılık olarak ele alınarak sınıflandırılır ve atama yapılır. Ayrıca bağımlı değişkeni açıklayan değişkenler belirlenir ve bu etkilerin olasılıkları hesaplanarak her bir faktörlerin olasılık olarak değerinin

saptanması sağlanır (Özdamar, 2004). Lojistik regresyon yöntemi bağımlı değişkenin ikili biçimde olması durumunda tercih edilebilen ve ikili değişkeni sınıflandırmayı mümkün kılan alternatif bir yaklaşımdır (Johnson ve Wichern, 2002).

Lojistik regresyon analizinin temelini olasılık ve olasılıklar kavramları oluşturur. Olasılık beklenen sonuç sayısı ile ortaya oluşabilecek sonuç sayısına oranı iken, olasılıklar oranı ise mevcut olayın gerçekleşme ve gerçekleşmeme olasılığına oranı ile elde edilebilir. (Mertler ve Vannatta, 2005). Diğer bir deyişle bu oran;

$$\frac{p}{1-p}$$

Olarak ifade edilir.

Denklemdaki p bir olayın gerçekleşme olasılığını, $1-p$ ise bu olayın gerçekleşmeme olasılığını gösterir. Olasılık oranı p değerine bağlı olarak 1'den büyük, küçük yada eşit olabilir.

Lojistik regresyon analizi temel olarak logit kavramına dayanır. Logit, olasılıklar oranının logaritmasıdır. Lojit dönüşüm yardımıyla elde edilen lojit model (Aldrich ve Nelson, 1984);

$$E(y)=L_i=log\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right)=\sum_{k=0}^p B_k \cdot X_{ik}$$

şeklinde dir.

Çalışmada BIST 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2010-2016 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosu kalemleri kullanılarak elde edilen finansal oranlar ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın kapsamını, hisse senetleri BIST 30 endeksinde yer alan işletmeler oluşturmaktadır. Bankalar farklı finansal yapıya sahip oldukları için çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. Buna göre analizler, sağlıklı verilerine ulaşılabilen 18 şirketle yapılmıştır. Çalışmada, şirketlerin 2010-2016 yıllarına ait yıllık bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılarak finansal oranları hesaplanmıştır. Ayrıca kategorik bağımlı değişken olan hisse senedi fiyatları İş Yatırımın resmi web sitesinde yayınlanan günlük bültenlerden alınmıştır. Hesaplamalarda 2010-2016 yılları arasında hisse senedi kapanış fiyatları baz alınmıştır.

Analizde veri olarak hisse senetlerinin dönemsel ortalama yıllık fiyatları kullanılmıştır.

Hesaplamalarda 2010-2016 yılları hisse senedi kapanış fiyatlarını baz alınarak şirketlerin yıllık düzeltilmiş hisse senedi fiyatları hesaplanmıştır. Daha sonra bu yıllık hisse senedi fiyatlarının ortalaması alınarak ortalama yıllık hisse senedi fiyatları hesaplanmıştır.

Yıllık hisse senedi fiyatlarının hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır;

$$YF = (1+i_1)(1+i_2)(1+i_3)\dots(1+i_{365})-1$$

YF; hisse senedinin yıllık fiyatı, i_1 ; hisse senedinin kapanış fiyatını göstermektedir.

Çalışma kapsamına dahil edilen şirketler Ek 1'de verilmiştir.

Araştırmada Kullanılacak Veriler

Çalışmada, şirketlerin 2010-2016 yıllarına ait yıllık bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılarak finansal oranları hesaplanmıştır. Hisse senedi yatırımlarının orta ve uzun

vadeli bir yatırım olması sebebi ile bu çalışmanın hisse senedi fiyatının gelecekteki yönünün doğru ve güvenilir tahmin edilebilmesi için hisse senedi fiyatları ile ilişkili olduğu düşünülen mali oranlar analiz kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışma kapsamındaki şirketlerin hisse senedi fiyatının gelecekteki yönünün doğru ve güvenilir tahmin edilebilmesi hisse senedi fiyatı üzerinde etkili olan finansal oranların anlamlı bir şekilde belirlenmesine bağlıdır. Bu amaçla çalışmaya dahil edilen finansal oranlar beş gruba ayrılmıştır. Bu gruplar likidite oranları, finansal yapı veya borçluluk oranları, etkinlik veya faaliyet oranları, kârlılık oranları ve borsa performans oranlarıdır. Çalışmada incelenen 2010-2016 yıllarına ait bilanço ve gelir tablolarında kullanılan 12 finansal oran değişkeni Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Oranlar

	Oranlar	Sembol
Likidite Oranları	Cari oran	C.O
	Likidite oranı	L.O.
Faaliyet Oranları	Alacak devir hızı	A.D.H.
	Stok devir hızı	S.D.V.
	Aktif devir hızı	AK.D.H.
	Maddi duran varlık devir hızı	M.D.D.H.
Mali Yapı Oranı	Toplam Borç / Toplam Aktif	T.B./T.A.
Kârlılık Oranları	Özkaynak kârlılığı	Ö.K.
	Aktif kârlılığı	A.K.
	Net kâr marjı	N.M.
Borsa Performans Oranları	Piyasa Değeri / Defter Değeri	PD/DD
	Fiyat / Kazanç	F/K

Araştırma Bulguları

Hisse senedi fiyatının gelecekteki yönünün doğru ve güvenilir tahmin edilebilmesi için regresyon modelinde bağımsız değişken olarak finansal oranlar kullanılmıştır. Modele dahil edilen tüm değişkenler arasında gereksiz görülen değişkenleri modelden çıkarmak ve bağımlı değişkeni en fazla etkileyen değişkenleri doğru tespit etmek modelin anlamlılığını olumlu yönde etkileyecektir. Lojistik regresyon yöntemine göre öncelikle belirlenen bütün değişkenler analize dahil edilir daha sonra geriye dönük adimsal eleme yöntemine göre anlamsız bulunan değişken her bir adımda teker teker modelden çıkarılır. Böylece anlamsız bulunan her bir değişken çıkarıldıktan sonra anlamlı bulunan lojistik regresyon modeline ulaşılabilir. Sonuç olarak tüm değişkenler içerisinde belirlenen anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunan değişkenler modelde tutulmuştur. Çalışmada işletmelerin 7 yıla ait verileri toplu halde analiz edilmiştir. Lojistik regresyon analizi SAS

9 programında gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda Lojistik regresyon yönteminin 7 adımda anlamlı bir model oluşturduğu görülmektedir. Çalışmada hem modelden anlamsız değişimleri çıkarmada kullanılan α anlamlılık değeri hem de modelin genel olarak test edilmesini sağlayan α anlamlılık değeri 0,05 olarak alınmıştır.

Analizde iki kategorili lojistik regresyon kullanılarak, bağımlı değişken olan hisse senedi fiyatının 0 ve 1 olmak üzere sadece iki farklı değerde oluşturulması sağlanmıştır.

Çalışmada BIST 30 endeksinde hisse senedi işlem gören şirketlerin performansın ölçütü olarak hisse senedi fiyatlarındaki artış göz önüne alındığından, analizi kapsayan yıllarda hisse senedi fiyatlarında artış olan şirketler için 1, diğerler şirketler için 0 değeri kullanılmıştır.

2010-2016 döneminde lojistik regresyon analizi sonucunda %95 güven düzeyinde anlamlı bulunan değişkenler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. 2010-2016 Lojistik Regresyon Analizinde Bağımsız Değişken Değerleri

Parametreler	DF	Estimate Beta	Standard Error	Point Estimate	Wald	Pr > ChiSq
A.D.H.	1	-0.0196	0.00779	0.981	0.996	0.001
S.D.H.	1	-0.0239	0.00619	0.976	0.988	0.001
MD.D.H.	1	-0.5405	0.0816	0.582	0.683	0.001
T.B./T.A.	1	-4.9121	1.2587	0.007	0.087	0.001
Ö.K.	1	-6.9692	1.6429	0.001	0.024	0.001

Tablo 2’de yer alan 2010-2016 döneminde lojistik regresyon analizi sonucunda %95 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunan değişkenler; alacak devir hızı, stok devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, toplam borç /toplam aktif ve özkaynak karlılığı oranları olarak bulunmuştur. Buna göre alacak devir hızı oranı değişkeninin lojistik regresyon katsayısı -0,0196 ve standart hatası 0,00779 olduğundan Wald istatistiği 0.966’dır. Modelin, değişkeni stok devir hızı oranı β değeri -0.0239 ve standart hatasının 0.00619 olduğundan wald istatistiği 0.988’dir. Buna karşılık maddi duran varlık devir hızı oranı, β değeri -0.5405 ve standart hatası 0.0816 olduğundan Wald istatistiği 0.683’tür. Aynı şekilde toplam borç /toplam aktif oranı β değeri -4.9121 ve standart hatası olduğundan 1.2587 Wald istatistiği 0.087’dir. Son olarak özkaynak karlılığı oranı β değeri -6.9692 ve standart hatası 1.6429 olduğundan wald istatistiği 0.024’tür.

Tablo 2’ye göre alacak devir hızı ($p=0.001<0.05$), stok devir hızı ($p=0.001<0.05$), maddi duran varlık devir hızı ($p=0.001<0.05$) toplam borç/toplam aktif ($p=0.001<0.05$) ve özkaynak karlılık ($p=0.001<0.05$) bağımsız değişkenleri hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlara göre işletmelerin etkin olma olasılığını en çok etkileyen değişkenler, alacak devir hızı, stok devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, toplam borç/toplam aktif ve özkaynak karlılık oranları olarak bulunmuştur. Ayrıca değişkenlerin tamamı hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde negatif etkiye sahiptir.

Tablo 3’te modelden çıkarılan değişkenler bulunmaktadır. Buna göre aktif karlılığı, fiyat kazanç, cari oran, likitide oranı, piyasa değeri/defter değeri, net kar marjı ve aktif devir hızı değişkenleri, hisse senetlerinin fiyatlarının belirlenmesinde etkili

değildir. Buna göre model 1’de aktif karlılığı, model 2’de fiyat kazanç, model 3’de cari oran, model 4’te likitide oranı, model 5’te piyasa değeri/defter değeri, model 6’da kar marjı ve model 7’de aktif devir hızı değişkenleri modelden çıkarılmıştır. Aktif karlılığı ($p=0.9378>0.05$), fiyat kazanç ($p= 0.8749> 0.05$), cari oran ($p=0.7050>0.05$), likitide oranı ($p=0.4487>0.05$), değeri/defter değeri ($p= 0.4120>0.05$), net kar marjı ($p= 0.1165> 0.05$), aktif devir hızı ($p=0.1646>0.05$) bağımsız değişkenleri hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bu değerler ile %5 anlamlılık seviyesinde, tahmin edilen logit modellerin genel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre modellerin verilere uymadığı sonucu çıkarılabilir.

Tablo 3. Modelden Çıkarılan Değişkenler

Modeller	Değişkenler	DF	Chi-Square	Pr > ChiSq
Model 1	A.K.	1	0.0061	0.9378
Model 2	F.K.	1	0.0248	0.8749
Model 3	C.O.	1	0.1433	0.7050
Model 4	L.O.	1	0.5738	0.4487
Model 5	PD/DD	1	0.6731	0.4120
Model 6	N..M.	1	2.4642	0.1165
Model 7	Ak.D.H.	1	1.9312	0.1646

Aşağıda Tablo 4’te Model 1’in lojistik regresyon analiz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca tabloda, modelin Wald istatistikleri, Chi-square değerleri ve anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Buna göre aktif karlılığı bağımsız değişkeni çıkarılarak oluşturulan Model 1’de sabiti içeren logit modelde $-2\log L$ olabilirlik değeri 1207.653’tür. Sabit ve ilgili bağımsız değişkenlerin olduğu modelin $-2\log L$ değeri 1055.335’tir. Modelin Wald istatistiği 107.8717 ve Likelihood Ratio oranı 152.317’dir. Ayrıca Ki-Kare değeri 1.567 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte test sonucunun olasılık değeri 0.001’dir. Söz konusu değer ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda modelin verilere yeterli ve sağlıklı bir şekilde uyduğu söylenebilir.

Tablo 4. Model 1’in Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Parametler	Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio
Değişkenler	107.8717	1.657	0.001	152.317

Aşağıda Tablo 5’te Model 2’nin lojistik regresyon analiz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca tabloda, modelin Wald istatistikleri, Chi-square değerleri ve anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Buna göre fiyat kazanç bağımsız değişkeni çıkarılarak oluşturulan Model 2’de sabiti içeren logit modelde $-2\log L$ olabilirlik değeri 1207.653’tür. Sabit ve ilgili bağımsız değişkenlerin olduğu modelin $-2\log L$ değeri 1055.366’dır. Modelin Wald istatistiği 107.8872 ve Likelihood Ratio 152.286’dir. Ayrıca Ki-Kare değeri 1.565 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte test sonucunun olasılık değeri 0.001’dir. Söz konusu değer

ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda modelin verilere yeterli ve sağlıklı bir şekilde uyduğu söylenebilir.

Tablo 5. Model 2'nin Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Parametler	Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio
Değişkenler	107.8872	1.565	0.001	152.2867

Aşağıda Tablo 6'da Model 3'ün lojistik regresyon analiz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca tabloda, modelin Wald istatistikleri, Chi-square değerleri ve anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Buna göre cari oran bağımsız değişkeni çıkarılarak oluşturulan Model 3'te sabiti içeren logit modelde -2logL olabirlik değeri 1207.653'tür. Sabit ve ilgili bağımsız değişkenlerin olduğu modelin -2logL değeri 1055.489'dur. Modelin Wald istatistiği 108.0221 ve Likelihood Ratio 152.1634'dir. Ayrıca Ki-Kare değeri 1.525 olarak bulunmuştur. Söz konusu test sonucunun olasılık değeri 0.001'dir. Söz konusu değer ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda modelin verilere yeterli ve sağlıklı bir şekilde uyduğu söylenebilir.

Tablo 6. Model 3'ün Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Parametler	Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio
Değişkenler	108.0221	1.525	0.001	152.1634

Aşağıda Tablo 7'de Model 4'ün lojistik regresyon analiz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca tabloda, modelin Wald istatistikleri, Chi-square değerleri ve anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Buna göre likitide oranı bağımsız değişkeni çıkarılarak oluşturulan Model 4'te sabiti içeren logit modelde -2logL olabirlik değeri 1207.653'tür. Sabit ve ilgili bağımsız değişkenlerin olduğu modelin -2logL değeri 1056.028'dür. Modelin Wald istatistiği 107.7439 ve Likelihood Ratio 151.624'dür. Ayrıca Ki-Kare değeri 1.414 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte test sonucunun olasılık değeri 0.001'dir. Söz konusu değer ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda modelin verilere yeterli ve sağlıklı bir şekilde uyduğu söylenebilir.

Tablo 7. Model 4'ün Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Parametler	Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio
Değişkenler	107.7439	1.414	0.001	151.6245

Aşağıda Tablo 8’de Model 5’in lojistik regresyon analiz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca tabloda, modelin Wald istatistikleri, Chi-square değerleri ve anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Buna göre piyasa değeri/defter değeri bağımsız değişkeni çıkarılarak oluşturulan Model 5’te sabiti içeren logit modelde $-2\log L$ olabirlik değeri 1207.653’tür. Sabit ve ilgili bağımsız değişkenlerin olduğu modelin $-2\log L$ değeri 1056.739’dur. Modelin Wald istatistiği 107.1237 ve Likelihood Ratio 150.913’tür. Ayrıca Ki-Kare değeri 1.309 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte test sonucunun olasılık değeri 0.001’dir. Söz konusu değer ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda modelin verilere yeterli ve sağlıklı bir şekilde uyduğu söylenebilir.

Tablo 8. Model 5’in Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Parametler	Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio
Değişkenler	107.1237	1.309	0.001	150.9132

Aşağıda Tablo 9’da Model 6’nın lojistik regresyon analiz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca tabloda, modelin Wald istatistikleri, Chi-square değerleri ve anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Buna göre net kar marjı bağımsız değişkeni çıkarılarak oluşturulan Model 6’da sabiti içeren logit modelde $-2\log L$ olabirlik değeri 1207.653’tür. Sabit ve ilgili bağımsız değişkenlerin olduğu modelin $-2\log L$ değeri 1059.308’dür. Modelin Wald istatistiği 106.8598 ve Likelihood Ratio 148.345’tir. Ayrıca Ki-Kare değeri 1.069 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte test sonucunun olasılık değeri 0.001’dir. Söz konusu değer ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda modelin verilere yeterli ve sağlıklı bir şekilde uyduğu söylenebilir.

Tablo 9. Model 6’nın Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Parametler	Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio
Değişkenler	106.8598	1.069	0.001	148.3452

Aşağıda Tablo 10’da Model 7’nin lojistik regresyon analiz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca tabloda, modelin Wald istatistikleri, Chi-square değerleri ve anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Buna göre aktif devir hızı bağımsız değişkeni çıkarılarak oluşturulan Model 7’de sabiti içeren logit modelde $-2\log L$ olabirlik değeri 1207.653’tür. Sabit ve ilgili bağımsız değişkenlerin olduğu modelin $-2\log L$ değeri 1060.945’tir. Modelin Wald istatistiği 105.6831 ve Likelihood Ratio 146.7077’dir. Ayrıca Ki-Kare değeri 0.977 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte test sonucunun olasılık değeri 0.001’dir. Söz konusu değer ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda modelin verilere yeterli ve sağlıklı bir şekilde uyduğu söylenebilir.

Tablo 10. Model 7'nin Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Parametler	Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio
Değişkenler	105.6831	0.977	0.001	146.7077

Tablo 11'de görüldüğü gibi $-2\log L$ olabilirlik değeri 1055.330 ve Likelihood Ratio 152.3226'dır. Ayrıca Ki-Kare değeri 1.567 ve olasılık değeri 0.0103 olarak bulunmuştur. Söz konusu değer ile %5 anlamlılık düzeyinde, genel olarak modelin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre modelin verilere uyduğu sonucu çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda genel olarak normal piyasa şartları altında işletmelerin finansal oranlarının geleceğe dönük fiyatları tahmin etmekte önemli rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 11. Modelin Açıklama Gücü

Model Özeti				
Wald	Chi-square	Pr>Chisq	Likelihood Ratio	-2 Log L
107.9510	1567.	0.0103	152.3226	1055.330

Sonuç

Çalışmada BIST 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2010-2016 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosu kalemleri kullanılarak elde edilen finansal oranlar ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin lojistik regresyon tekniği ile analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Analiz sonucunda Lojistik regresyon analizinin 7 adımda anlamlı bir model oluşturduğu görülmektedir. Aktif karlılığı, fiyat kazanç, cari oran, likitide oranı, piyasa değeri/defter değeri, net kar marjı ve aktif devir hızı değişkenleri, hisse senetlerinin fiyatlarının belirlenmesinde etkili değildir. Buna göre model 1'de aktif karlılığı, model 2'de fiyat kazanç, model 3'de cari oran, model 4'te likitide oranı, model 5'te piyasa değeri/defter değeri, model 6'da kar marjı ve model 7'de aktif devir hızı değişkenleri modelden çıkarılmıştır.

Çoklu lojistik regresyon analiz sonucunda, 2010-2016 döneminde uzun vadede hisse senedi getirileri üzerinde etkili olan finansal oranlar; alacak devir hızı, stok devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, toplam borç/toplam aktif ve özkaynak karlılık oranları olarak bulunmuştur. Ayrıca değişkenlerin tamamı hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde negatif etkiye sahiptir. Çalışma sonucunda genel olarak normal piyasa şartları altında işletmelerin finansal oranlarının geleceğe dönük fiyatı tahmin etmekte önemli rol oynadığı söylenebilir.

Hisse senedi yatırımlarının orta ve uzun vadeli bir yatırım olması sebebi ile bu çalışmanın hisse senedi fiyatının gelecekteki yönünün doğru ve güvenilir tahmin edilebilmesi için hisse senedi fiyatları ile ilişkili olduğu düşünülen mali oranlar yedi yıl gibi uzun bir süreci kapsayarak analize dahil edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle kısa vadeli dönem içerisinde hisse senedi fiyatları ile mali oranlar arasındaki ilişki araştırılmış ancak orta ve uzun dönem için

yapılan çalışmaların sayısı azdır. Bu yönüyle çalışmaya Türkiye'de yapılmış olan diğer çalışmalara kıyasla farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca gelecek yıllarda yapılacak çalışmalarda farklı sektörlerin hisse senedi fiyatları ve finansal oranlar arasındaki ilişkinin analiz edilerek kıyaslanması ile sektör duyarlılıklarına yönelik çalışmalar literatüre katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Aktaş, M. (2008). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Hisse Senedi Getirileri İle İlişkili Olan Finansal Oranların Araştırılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37, Sayı:2, 137-150.
- Aktaş, R. ve Karan, M. B. (2000). Predicting Stock Returns Using Fundamental Information and Multivariate Statistical Modeling: An Empirical Study on Istanbul Stock Exchange. *H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, 433-449.
- Aldrich, John H. & Forrest D.Nelson (1984). Linear Probability, Logit and Probit Models, *1.Baskı, California: Sage.g*
- Atan, M. ve Ersin, Ç. (2004). Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Yöntemleri ile Türk Bankacılık Sektöründe Çok Boyutlu Mali Başarısızlık Tahmin Modelleri Oluşturulması. *4. İstatistik Günleri Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.*
- Canbaş, S., Hatice, D. ve Süleyman B. K. (1997). Türkiye'de Hisse Senetlerinin Değerlendirilmesinde Temel Finansal Verilerin ve Bazı Makroekonomik Göstergelerin Etkisi. *Uludağ Üniversitesi, II. Ulusal Ekonomi ve İstatistik Sempozyumu, Bursa.*
- Chin, L. & Hong, L.W. (2008). Can Financial Ratios Predict the Malaysian Stock Return?. *Integration & Dissemination*, 2.
- DEHUAN J & Zhenhu J. (2008), "Firm Performance and Stock Returns: An Empirical Study of the Top Performing Stocks Listed on Shanghai Stock Exchange" *,Academy of Accounting and Financial Studies Journal, 12(1), 79.*
- Ege, İ. ve Bayrakdaroğlu, A. (2009). İMKB Şirketlerinin Hisse Senedi Getiri Başarılarının Lojistik Regresyon Tekniği ile Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 139-158.
- Hull, R. M. (1999). Leverage Ratios, Industry Norms and Stock Price Reaction: An Empirical Investigation of Stock for Debt Transactions. *Financial Management, Summer*, 28, 32-45.
- Johnson, R. A. & Wichern, D. W. (2002). Applied Multivariate Statistical Analysis, Upper Saddle River, N.J. *Pearson Education International, Fifth Edition, USA.*

- Kalaycı, Ş. ve Karataş, A. (2005). Hisse Senedi Getirileri ve Finansal Oranlar İlişkisi: İMKB’de Bir Temel Analiz Araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 146-147.
- Karaca, S. S. ve Başcı, E. S. (2011). Hisse Senedi Performansını Etkileyen Rasyolar ve İMKB 30 Endeksinde 2001-2009 Dönemi Panel Veri Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, 337-347.
- Koller, T., Goedgart, M. & Wessel, D. (2010). Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. *5th Edition John Wiley & Sons Inc, New Jersey*.
- Lewellen, J. (2004). Predicting returns with financial ratios. *Journal of Financial Economics*, 74, 209–235.
- Mertler, Craig A. & Vannatta, Rachel A. (2005), Advanced And Multivariate Statistical Methods: Practical Application And Interpretation (3rd Ed.), *Pyrzczak Publishing, Glendale, CA*.
- Martikainen, T. (1989). Modelling Stock Price Behaviour By Financial Ratios. *Rivista di Matematica per le Scienze Economiche e Sociali Anno 12, Fascicolo 1, (Decisions in Economics and Finance)*, 12, 119-138.
- Martikainen, T. & Puttonen, V. (1993). Dynamic linkages between stock prices, accrual earnings and cash flows: a cointegration analysis. *Annals of Operations Research*, 45, 319-332.
- Ou, J. A. & Penman, S. H. (1989). Financial Statement Analysis and the Prediction of Stock Returns. *Journal of Accounting and Economics*, 11, 295-329.
- Öz, B., Ayriçay, Y. ve Kalkan, G. (2011). Finansal Oranlarla Hisse Senedi Getirilerinin Tahmini: İMKB 30 Endeksi Hisse Senetleri Üzerine Diskriminant Analizi İle Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 51–64.
- Özdamar, K. (2004). Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi. *Genişletilmiş 5. Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir*.
- Reily, F. K. (1992). Investments. *Third Edition, The Dreyden Press International Edition*.
- Satyaprasad, B.G. & Raghu, G.A. (2010). Advanced Financial Management. *Global Media, Mumbai, IND*.
- Sım, K; Liu, G; Gopalkrishnan, V. & Li, J. (2011). A case study on financial ratios via cross-graph quasi-bicliques. *Information Sciences*, 181, 201–216.

Şalvarcı, A. (2010). Finansal Oranlar ile Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Analizi: İMKB İmalat Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 130.

Şamiloğlu, F. (2005). Hisse Getirileri ve Fiyatlarıyla, Kazanç ve Nakit Akımları Arasındaki İlişki: Deri ve Gıda Şirketlerinde Ampirik Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 120-126.

Yalçın, K., Murat A. ve Derviş B. (2005). Finansal Oranlarla Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişki. *Muhasebe Finansman Dergisi*, Sayı 27, 176-187.

EK 1: Şirketler

Sıra	Şirket
1	Arçelik A.Ş.
2	Aselsan Elektronik Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
3	Bim Birleşik Mağazalar A.Ş.
4	Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.
5	Ereğli Demir Ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.
6	Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.
7	Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
8	Koç Holding A.Ş.
9	Otokar Otomotiv Ve Savunma Sanayi A.Ş.
10	Petkim Petrokimya Holding A.Ş.
11	Tav Havalimanları Holding A.Ş.
12	Tekfen Holding A.Ş.
13	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.
14	Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.
15	Tüpraş-Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.
16	Türk Hava Yolları A.O.
17	Türk Telekomünikasyon A.Ş.
18	Türkiye Şişe Ve Cam Fabrikaları A.Ş.

MALİ DEVALÜASYON UYGULAMASINDAKİ SORUNLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Haşim AKÇA¹
Oğuzhan BOZATLI²

ÖZ

Mali devalüasyon, işveren sosyal güvenlik paylarındaki indirimin eşanlı olarak Katma Değer Vergisi (KDV) oranındaki bir artışla telafi edildiği geleneksel olmayan bir maliye politikası uygulamasıdır. Mali devalüasyon kuramı oldukça zarif bir yapı ve işleyiş mekanizmasına sahip olmakla birlikte uygulamaya yönelik bazı sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Zira kuramın önerdiği şekliyle uygulanan mali devalüasyonun rekabetçi mali devalüasyona neden olup olmayacağı, kısa ve uzun dönemde nasıl etkiler yaratacağı ve uygulanacak ülkenin yapısal şartlarının nasıl olması gerektiği ve son olarak uygulamadaki başarı için hangi koşullara dikkat edilmesi gerektiğine dair açık veya bütüncül bir cevap yoktur. Bu nedenle çalışmada bu sorular ve sorunların nasıl giderilmesi gerektiğine dair araştırma sonuçları sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mali Devalüasyon, Maliye Politikası, KDV

A RESEARCH FOR THE EXPERIMENTAL ISSUES OF FISCAL DEVALUATION

ABSTRACT

Fiscal devaluation is a nontraditional fiscal policy implementation in which the reduction in employer social security contributions is compensated by an increase in the Value Added Tax (VAT) rate simultaneously. Fiscal devaluation theory remains incapable to solve some practical problems as well as it has very fragile structure and functioning mechanism. There is no clear or holistic answer as to whether the fiscal devaluation as proposed by the theory will result in competitive fiscal devaluation, how it will create short and long term effects, how the structural conditions of the country to be applied should be, and finally, what conditions should be considered for the success. Therefore, this paper will present some results suggested by various studies for coping with these issues.

Keywords: Fiscal Devaluation, Fiscal Policy, VAT

Giriş

2007 yılının sonlarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de ortaya çıkarak küresel finansal piyasaları etkisi altına alan ekonomik kriz hangi iktisat politikalarının uygulanması gerektiği sorusunu da gündeme getirmiştir. Krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak veya hafifletmek açısından para ve maliye politikalarının birleşimi ve etkinliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada Blanchard vd. (2010)'a göre kriz,

¹Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, hakca@yahoo.com ORCID: 0000-0002-5603-8636

²Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, oguzhanbozatl@gmail.com ORCID: 0000-0001-5107-7225

* Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında savunulmuş "Mali Devalüasyon: Euro Bölgesi Üzerine Ampirik Bir Analiz" adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilip yeniden düzenlenmesiyle hazırlanmıştır.

Received/Geliş: 24/09/2019 Accepted/Kabul: 05/11/2019, Research Article/Araştırma Makalesi
Cite as/Alıntı: Akça, H., Bozatl, O. (2019), "Mali Devalüasyon Uygulamasındaki Sorunlar Üzerine Bir Araştırma", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.15-28.

iktisatçıların daha önceki değerlendirmelerini sorgulamaya ve makroekonomik politikalar üzerinde yeniden düşünmeye zorladığını dile getirmektedir. Bu sorgulamaların neticesinde yazarlar, krizin maliye politikasını iki ana sebepten dolayı makroekonomik bir araç olarak merkezi bir konuma yerleştirdiğini öne sürmektedirler. Birinci olarak kredi politikası ve niceliksel gevşeme gibi politikaların dahil olduğu para politikasının artık sınır noktasında olduğunu ve dolayısıyla bundan sonraki süreçte bu politikaların etkisiz olacağını vurgulamaktadırlar. İkinci ana neden olarak ise krizin yarattığı durgunluğun uzun sürmesi bekleniyordu ki, bu durumda maliye politikalarının gecikmelere rağmen kısa ve orta vadede olumlu sonuçlar doğurmak için etkili olması nedeniyle maliye politikasına yönelmekten başka seçeneğin pek olası olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Diğer yandan, krizden etkilenen ve kendi içinde ayrıca bir borç krizi yaşayan Avrupa Birliği (AB) ülkeleri için maliye politikasının da etkin ve olumlu sonuçlar doğurmasının önünde bazı engeller söz konusudur. Özellikle krizden etkilenen birlik ülkelerinin dış ticaret ve bütçe açığı ile borç yükleri göz önünde bulundurulduğunda maliye politikası için manevra alanına sahip olmadıkları açık bir şekilde ortadaydı. Dolayısıyla maliye politikası olarak kullanabilecek seçenekler oldukça dar kapsamlıydı ve bu olumsuz durumlar aslında mali devalüasyon politikasının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Zira mali devalüasyon, hem mali konsolidasyon politikalarını destekleyerek borç ve bütçe üzerine yük getirmeyecek hem de dış ticaret açıklarının azaltılmasını veya kapanmasını sağlayarak GSYH'nin büyümesini arttırabilecektir (Akça ve Bozatl, 2019). Dolayısıyla mali devalüasyon Avro Bölgesi veya sabit kur rejimi uygulayan ülkeler için önemli bir maliye politikası olarak ilgi görmüştür. Özellikle kamu mali dengesi açısından zor günler geçiren AB ülkelerinin mali konsolidasyon çabalarını da destekleyen bir politika olması ve Pereira vd. (2014)'ün belirttiği gibi, yeni iş imkanları yaratma, dış ticaret dengesini iyileştirme ve vergi sistemindeki çarpıklıkları azaltma kapasitesine sahip olması aslında bu yoğun ve haklı ilginin önemli nedenleridir.

Ancak kuramsal açıdan her ne kadar zarif ve çözüm odaklı bir yaklaşım olsa da mali devalüasyon politikasının uygulamada yaratacağı bazı sorunların varlığı dikkat çekmektedir. Bu noktada çalışmada bu sorunlar üzerinde durulacak ve mali devalüasyon politikasının başarılı olması için nelere dikkat edilmesi gerektiği irdelenecektir. Çalışmada öncelikle mali devalüasyonun kuramsal yönüne değinilecek ardından uygulamada var olan veya olması muhtemel sorunlar tartışılarak dikkat edilmesi ve izlenmesi gereken strateji sunulacaktır.

1.Mali Devalüasyonun Kuramsal Çerçevesi

Mali devalüasyon, en basit tanımla, vergi yükünü işverenlerin sosyal güvenlik paylarından tüketim üzerinden alınan vergilere (özellikle KDV) kaydırmayı esas almaktadır. Mali devalüasyonun parasal devalüasyona benzer sonuçlar yaratması ise şöyle gerçekleşmektedir: İşverenin sigorta primlerindeki bir indirim, işgücü maliyetlerinin düşmesi ile beraber üreticinin maliyetlerini düşürmektedir. Bu indirime paralel olarak harcama vergilerinde bir artış ithal malların fiyatını, yerli ürünlere herhangi bir yük getirmeden arttırmaktadır. Gerçekleştirilen bu vergi takası neticesinde dış rekabet gücü kazanmak adına gerçekleştirilen devalüasyonla benzer etkilere yol açmaktadır. Aslında mali devalüasyonun önerdiği vergi değişiminin, toplam gelir ve gider sabit tutulurken bir verginin başka bir vergiyle ikame edilmesi olarak tanımlanan (Musgrave ve Musgrave, 1989) diferansiyel vergi yansımasına benzediği de söylenebilir. Bu

bağlamda bütçe dengesi korunacak şekilde gerçekleştirilen mali devalüasyon, ihracatın ucuzlamasını, ithalatın pahalılaşmasını sağlamaktadır. Böylelikle ulusal ürünlere olan talep artmakta, ithal ürünlere olan talep ise azalmakta ve dolayısıyla dış ticaret açıklarının kapatılmasına katkı sağlanmaktadır (Langot vd. 2012; Mooij ve Keen, 2012; Koske, 2013; Cizkowicz, vd. 2017; Engler vd. 2014).

Avrupa'da tartışılan klasik mali devalüasyon, kamu gelirlerini korumak adına yeterli bir düzeyde KDV artışıyla sosyal güvenlik primlerindeki indirimin denkleştirilmesidir (Mooij ve Keen, 2012b). Klasik mali devalüasyonun aksine sigorta primlerindeki indirimlerden farklı olarak, işgücü faktörü üzerindeki gelir vergisindeki herhangi bir indirim yerli mallar için rekabet avantajı sağlayacağı anlamına gelmemektedir. Bunun nedeni ise KDV'deki artışın reel ücretleri düşürerek işgücü gelirlerindeki düşüşü arttırmasıdır. Bu iki yönlü karşıt durum vergi sonrası birbirlerini dengelemektedir. Bu durumun aksine sigorta primlerindeki bir düşüş ise üretimde marjinal maliyetleri azaltıcı bir rol oynamaktadır. Bu nedenledir ki mali devalüasyon literatürü işgücü üzerindeki vergilerden ziyade sigorta primleri ve KDV üzerinde yoğunlaşmaktadır (IMF, 2011; Langot vd. 2012; Mooij ve Keen, 2012; Mooij ve Keen, 2012b).

Mali devalüasyonun işveren sigorta primleri ve KDV'ye odaklanmasında ihmal edilmemesi gereken yapısal anlamda iki farklı nokta daha vardır. İlk olarak kısa vadede işveren sosyal güvenlik katkılarındaki azalmanın etkisinin daha çok etkili olmasıyla ilgilidir. Zira brüt ücretler geçici olarak iş sözleşmeleriyle sabitlenmiştir. Dolayısıyla gelir vergisi veya işgücü vergisi üzerindeki indirimlerden ziyade sosyal güvenlik katkı paylarına odaklanmak daha anlamlı ve faydalı olacaktır. (IMF, 2012). İkinci olarak bir KDV artışı, ticaret dengesi üzerinde tüketim mallarının diğer mal türlerine göre daha güçlü bir etkiye sahiptir. Zira üretimde kullanılan ithal malların üzerindeki KDV indirilebilir. Bu nedenledir ki, mali devalüasyon uygulaması, ithal malları içerisinde tüketim mallarının daha çok yer kapladığı ülkelerde daha etkili olmaktadır. Ayrıca sosyal güvenlik katkılarındaki indirim nedeniyle işgücü maliyeti düşen ihracatçıların maliyet avantajı yakalayarak ihracatı arttırmaları sağlanmaktadır. Ancak bu maliyet avantajı De Mooji ve Keen (2012)'in belirttiği gibi emek-yoğun malların üretiminde daha belirgindir. Her ne kadar bu süreç emek-yoğun üretimin söz konusu olduğu ülkelerde daha baskın olsa da üzerinde durulması gereken ve ihmal edilmemesi gereken diğer durum ise bu sektörlerin ne kadarının dış ticarete konu olan mallara yönelik üretim yaptıklarıdır. Aksi takdirde emek-yoğun sektöre sahip olan ülkelerin mali devalüasyondan daha kazançlı çıkacağı argümanı zayıflayacaktır. Sosyal güvenlik prim oranlarının indirilmesi neticesinde bir diğer etki ise göreceli faktör fiyatlarının yaratacağı değişimle ilgilidir. Bu değişim işgücünün nispeten daha ucuz hale gelmesiyle birlikte emeğin sermaye yerine ikame edilmesini sağlayarak üretim faktörlerinin ithalatını azaltabilir (Holzner vd. 2019).

Mali devalüasyon uygulamasında ortaya konulan stratejinin etkinliği hem döviz kuru hem de nominal ücretlerde katılığı gerektirmektedir. Nitekim Poterba vd. (1986), üreticiler ve tüketiciler üzerindeki vergiler arasındaki karışımın, nominal katılıkların varlığının test edilmesinin bir yolu olarak fiyatları ve ücretleri nasıl etkilediğine yönelik araştırmalarında bu katılıkları önemli bulmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışma ekseninde mali devalüasyon politikasının altında yatan varsayımların (nominal katılıklar) pratikte önemli katkı sağlaması açısından önemlidir. Ayrıca IMF (2011) tarafından belirtildiği gibi, mali devalüasyon, nominal fiyat ve ücret katılıkları ile sabit döviz kurunun

varlığında yapılacak olan ayarlamaları kolaylaştırabilir, hızlandırabilir ve istem dışı işsizliği azaltarak ticari dengeleri olumlu yönde etkileyebilir. Ancak vergi oranlarındaki takas, esnek bir döviz kuru söz konusu olursa artan ihracat talebi ve azalan ithalat talebi nominal döviz kurunun değerlendirilmesine neden olacaktır. Döviz kurunun değerlendirilmesi önlenirse bile artan ücretler sigorta primlerini de beraberinde arttıracaktır. Bu ise mali devalüasyon ile amaçlanan marjinal maliyetleri düşürme hedefiyle çatışacaktır. Ayrıca belirtilmesi gerekir ki mali devalüasyon uygulamasının işsizliği azaltması her ne kadar öne sürülsede bu durumun uzun vadeli bir etki yaratması beklenmemelidir (IMF, 2011; Mooij ve Keen, 2012; Sastre, 2017).

European Commission (2013)'e göre, mali devalüasyon ile vergi politikaları aynı tür politika önlemlerini içermekle birlikte amaçları farklıdır. Özellikle mali devalüasyon, Avro Bölgesi çevre ülkelerinin tesiri altında kaldığı kamu borcu krizinin bir ürünü olarak spesifik bir vergi politikasıdır. Esasen vergi politikaları uzun dönemli bir perspektife dayanarak öncelikle sürdürülebilir büyüme ve etkinlik gibi etkenlere odaklanırken mali devalüasyon kısa dönemde büyük ticaret dengesizlikleri olan ülkelere rekabet avantajı ve zaman kazandıran spesifik bir vergi takasıdır (EC, 2013). IMF (Uluslararası Para Fonu) (2012)'ye göre, mali devalüasyonun kısa vadedeki kazanımlarının uzun vadede ortadan kalkması muhtemeldir. Ancak yine de mali devalüasyonun uzun vadedeki kazanımlarını da ihmal etmemek gerekmektedir. Zira vergilendirme politikasındaki değişiklikler vergi sisteminin uzun vadede büyüme ve istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratmasını sağlayabilir. Dolayısıyla mali devalüasyonun önerdiği böylesi vergi kaymalarının statik ve dinamik olmak üzere etkinlik kazanımları söz konusudur. Özellikle yüksek derecede aşırı yük yaratan vergilerden daha düşük aşırı yük doğuran vergi takası statik anlamda etkinlik kazanımı sağlamaktadır. Örneğin, işgücü üzerinden alınan vergileri indirmek işgücü arzını teşvik edecek ve firmaların işgücü maliyetlerini düşürerek aynı zamanda işgücü talebini arttıracaktır. Bu durumda daha çok tüketime doğru kayan vergilendirme sistemi ampirik bulgu ve kanıtlarla uyumlu bir şekilde uzun vadede milli geliri arttırabilir. Ayrıca dinamik etkinlik kazanımları da sağlamak mümkündür. Gerçekten de vergilendirmenin gelirden tüketime kaydırılması tasarruflar üzerinde vergi yükünü azaltarak tasarrufu teşvik etmektedir. İçsel büyüme modellerine göre tasarruf için yapılan bu teşvik, hem fiziksel sermaye birikimini teşvik eder hem de ekonominin daha yüksek büyüme oranları yakalamasına fırsat sağlar. Özellikle vergi takasları gelecek dönemleri dikkate alan bir yapıya sahip olduklarında gelir üzerindeki vergilerin düşürülüp tüketime aktarılan vergiler beşeri sermaye birikimini teşvik eder. Dolayısıyla bu tür vergi politikası değişiklikleri uzun dönemde büyüme ve istihdam üzerinde önemli etkilere sahiptir (EC, 2013; Orsini, vd. 2014).

Bu argümanların ötesinde European Commission (2013), mali devalüasyon için yapılan uzun vadeli genel denge modellerinin, devalüasyonun uzun vadede ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisi olmadığını vurgulamaktadır. Ancak istihdam ve milli gelir de küçükte olsa kalıcı bir artış söz konusudur. Ortaya çıkan bu etkilerin iki sebebi vardır: İlk olarak sosyal transferler KDV'deki bir artışa endekslenmediğinden, çalışanların pazarlık gücü azalmakta ve dolayısıyla ücret maliyetleri azalış eğilimine girmektedir. İkincisi ise tüketim vergilerine doğru geçiş nedeniyle kaynakların mevcut nesilden gelecek nesile doğru yeniden dağıtımı söz konusu olacaktır. Böylelikle mevcut nesil daha yüksek KDV oranlarına maruz kalırken aynı zamanda sosyal katkılardan daha

az fayda sağlamaktadır. Ayrıca gelecek nesiller daha az çarpıtıcı veya bir diğer ifadeyle daha az aşırı yük içeren vergi sisteminden yarar sağlamaktadır (EC, 2013).

Prescott (2004), ulusal vergi yapılarındaki farklılıkların, işgücü kullanımı ve ekonomik performanstaki çarpıcı farklılıkları açıklamada kilit bir faktör oluşturduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla vergi yapılarındaki çarpıklıkların neden olduğu işgücü piyasasındaki bozulmaların azaltılmasının potansiyel faydaları ve yayılma etkileri oldukça önemlidir. Nitekim Coenen vd. (2008a)'in yaptıkları simülasyon çalışmasına göre, vergi yapısındaki çarpıklıkları gidermenin işgücü piyasası ve ekonomik performans açısından olumlu kazanımlarının yanında Euro bölgesinin diğer ticari ortakları için önemli yayılma etkileri söz konusudur. Yazarlar Euro bölgesinde bozuk vergi yapısındaki düzenlemelerin yanında vergi takozlarını ABD'dekine yakın bir seviyeye düşürmenin uzun vadede çalışma saatleri ve üretimde %10'dan fazla artışa yol açacağını öne sürmektedir. Bu fikir, Arpaire ve Carone (2004) ve Nickell (2003) tarafından yapılan ampirik çalışmalarda belirtilen yüksek vergi takozlarının AB ülkelerinin işgücü piyasasına olumsuz etkiler yaratacağına ilişkin öngörüyle de paralellik göstermektedir.

Burgert ve Roeger (2014)'e göre, mali devalüasyon ekonomik büyümeyi güçlendirmek ve istihdam seviyesini arttırmak amacıyla vergi sisteminin işgücü vergileri gibi bozucu vergilerden KDV gibi daha az bozucu vergileri kaydırmayı önermesi açısından önemlidir. Nitekim, Coenen vd. (2008b)'in işgücü gibi bozucu vergilerden harcama üzerinden alınan vergiler gibi daha az bozucu vergilere doğru yapılan değişikliklerin uzun dönemde çıktı üzerinde olumlu sonuçlar yarattığı tespit edilmiştir. Ancak büyüme ve istihdam üzerindeki bu olumlu etkilere karşı vergilendirmenin, işgücü üzerindeki vergilerden harcama üzerinden vergilendirmeye kaydırılması nispeten daha yüksek tasarruf eğilimine sahip hanehalkına avantaj sağlayarak yeniden dağıtım tartışmalarına neden olması muhtemeldir (Burgert ve Roeger 2014). Zira gelir dağılımında adalet, tüketim vergilerinin regresif doğası ve uyum sağlama yeteneği düşük (örneğin emekliler) olan hanehalkları için oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu türden vergi politikalarına ve bu politikaların bir adım ötesi olan mali devalüasyona karşı çıkmaları gayet doğaldır. Aslında bu argümanın ötesinde vergi politikalarının dağılımsal etkilerini tam anlamıyla ölçmek oldukça zordur (Orsini, vd. 2014).

2.Mali Devalüasyon Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar

Mali devalüasyon kuramı oldukça zarif bir yapıya ve işleyiş mekanizmasına sahip olmasına rağmen bazı uygulamaya yönelik sorunları cevapsız bırakmaktadır (IMF, 2011). En azından böyle bir vergi takasının rekabetçi etkileri ve çoklu mali devalüasyon uygulamalarına yol açıp açmayacağı (açarsa hangi stratejinin izlenmesi gerektiği), kısa ve uzun dönemde etkilerinin neler olduğu ve bu etkilerin kalıcı mı yoksa geçici mi olacağı, ülke ekonomilerinin yapısal durumlarının ne kadar önemli olduğu ve son olarak mali devalüasyonun başarılı olması için hangi koşulların gerektiğine dair net ya da bütüncül bir cevap yoktur. Dolayısıyla bu bölümde bu sorunların neler olduğu ve sorunların nasıl giderileceğine yönelik araştırma sonuçları tartışılacaktır.

2.1.Mali Devalüasyonun Rekabetçi Etkileri ve Çoklu Mali Devalüasyon Uygulamaları

Rekabetçi bir anlam taşıyan mali devalüasyon, uygulandığı ülkenin dışında başka ülkeler tarafından da uygulanırsa, ilk olarak uygulayan ülkede etkileri zamanla azalmakla birlikte hâlâ yararlı olabilir. Eğer mali devalüasyon, vergi rekabetine benzer bir politika olarak

görülürse bunun sonucunda ülkelerin yarardan ziyade zarar görebilme ihtimali söz konusudur. Bu noktada mali devalüasyonun başarısı konusunda özellikle uygulayıcı ülkenin ticaret ortaklarının nasıl tepki vereceği de önemlidir. Zira, ticaret ortakları da bu stratejiyi uygularsa ilk durumdakine benzer şekilde sonuçlar yaratabilir (Bernoth vd. 2014; Kıral ve Erden, 2017). Ancak yine de işgücü üzerindeki bir vergi tahsilinin, harcama üzerinden alınan vergilerle karşılaştırıldığında büyüme oranlarına daha yüksek oranda zarar verdiği göz önünde bulundurulduğunda, mali devalüasyonun yapısal bir iyileşme sağlayabilme potansiyeli ortaya çıkmaktadır (IMF, 2011; Arnold, 2008; Cizkowicz, vd. 2017).

Her ne kadar bu yapısal iyileşme oldukça önemli olsa da mali devalüasyonun pozitif etkilerini korumak ve mali devalüasyonun rekabetçi olasılıklarını minimize etmenin yolları vardır. Bu duruma çözüm olarak şöyle bir strateji izlemekte fayda vardır. Öncelikle mali devalüasyonu uygulayacak ülkede sosyal güvenlik katkı paylarının ve katma değer vergisinin oranlarına bakılmalıdır. Özellikle yüksek oranda sosyal güvenlik katkısı ile düşük oranda katma değer vergisine sahip ülkelerin mali devalüasyondan en yüksek çıktıyı elde edeceği düşünülmelidir. Bu kriterin ardından öncelikle daha küçük ülkelerde istihdam ve büyüme oranını artırma kapasitesi yüksek olduğundan bu ülkelere öncelik verilmelidir. Üçüncü olarak ticaret dengesinin diğerlerine nazaran daha bozuk olduğu ülkeler ve bu ülkelerin ihracat mallarının yapısı dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde, ülkenin gelirlerinin çoğu turizm sektöründen oluşuyorsa ve sektör KDV artışından muaf değilse beklenen sonuçlar elde edilemeyecektir. Son olarak üretimdeki işgücü ve sermaye yoğunluğuna dikkat edilmelidir. Mali devalüasyona başvuracak ülkenin ağırlıklı olarak ihracatı emek-yoğun mallardan oluşuyorsa, sosyal güvenlik paylarındaki indirim üretim maliyetlerinde daha büyük düşüşlere yol açarak rekabet avantajı sağlayacak ve hanehalkı tasarrufunu arttıracaktır. Tam tersi durumda yani sermaye-yoğun ihracat kompozisyonuna sahip olan ülkelerin uygulayacağı mali devalüasyon, rekabet edebilirlik seviyesinde fazla bir iyileşme sağlamayacaktır (Petersen, 2014; Bernoth vd. 2014). Sonuç olarak mali devalüasyon, rekabet gücünü arttırmaya en acil ihtiyaç duyan ve bahsi geçen özelliklere en yüksek seviyede sahip ülkelerde uygulanmasına öncelik tanınmalıdır.

2.2.Mali Devalüasyonda Kısa ve Uzun Dönem Etkiler

Mali devalüasyonun ekonomi üzerinde kalıcı bir etki bırakıp bırakmayacağı açık olmamakla beraber tartışmalıdır. Ancak belirtilmelidir ki mali devalüasyonun etkileri büyük ölçüde geçici (kısa dönem politikası) olabileceği gibi önemsiz de değildir. Bu durum ekonomide nominal ücretlerdeki aşağı yönlü katılıklar, aşırı değerlenmeye müsait döviz kuru ve irade dışı işsizlik söz konusu olduğunda doğru olacaktır. Bu koşullar altında mali devalüasyon, işgücü piyasası üzerindeki düzenleme hızını arttırabilir. Dolayısıyla mali devalüasyon, reel döviz kuru ve işsizlik oranının uzun dönemde kesiştiği noktada çok fazla etkilenmez. Mali devalüasyonun hızlandırıcı etkisi dikkate alındığında ise mali devalüasyonun ayarlama sürecinin uzun sürdüğü sabit döviz kurunun olduğu ülkelerde kritik bir öneme sahip olduğu ortadadır (IMF, 2011; Mooij ve Keen, 2012a).

Diğer yandan mali devalüasyon sonucu sosyal güvenlik primlerindeki düşüş işgücü talebinde artışa neden olabilir. Ekonominin genişleme döneminde olduğu varsayılırsa ücretler üzerinde yukarı yönlü bir baskı yaratan istihdam seviyesi artacaktır. Ücretlerdeki artış ise sosyal güvenlik primlerindeki indirimleri dengeleyecektir. Harcanabilir gelirden bir artışa sebep olan bu durum sonucunda ithalatın artması, ihracatın düşmesi ve dolayısıyla dış ticaret dengesindeki iyileşmeler tersine dönebilir (Koske, 2013).

Bu durumun üstesinden ise şöyle gelinebilir; Mali devalüasyon uygulanacak ülkelerde işgücü arz esnekliği yüksekliğine dikkat edilirse hem ücretlerdeki artış baskısı dengelenerek bu etkinin aşağı yönlü olması hem de çıktı ve ticaret dengesi üzerindeki etkinin daha büyük olması sağlanabilir (EC, 2013).

Ayrıca ücret ayarlamaların piyasa güçleri tarafından yapılması ücret katılıkları nedeniyle pek mümkün gözükmemektedir. Zira işgücü piyasası dengesizlikleri, merkezi ve katı ücret pazarlık sistemi, sendikal büyüklük ya da yoğunluk ve sürekli işçilerin katı işgücü piyasası korumasına sahip olmaları gibi nedenlerden dolayı hızlı bir çözüm olarak düşünülemez (IMF, 2012). Bu nokta mali devalüasyonun ücretleri ayarlama noktasındaki hızlandırıcı etkisine anlam kazandırmaktadır.

Genel olarak mali devalüasyon kuramının önerdiği vergi takası rekabet etme sorunlarıyla karşı karşıya olan Euro bölgesi ülkeleri için gerekli ekonomik düzenlemelere küçük de olsa bir katkı sunabilir. Ancak mali devalüasyonun gerekli yapısal reformların yerine ikame edilmesi doğru değildir. Mali devalüasyon mali kısıtlamalara sahip ülkeler için bir engel oluşturabilir. Ayrıca mali devalüasyona yurtiçindeki para arzı artışı eşlik etmediğinden nominal döviz kurlarındaki değişimdekine tamamen benzer bir etkiden söz etmek mümkün değildir. Kuramsal olarak mali devalüasyon rekabet avantajını yeniden lehe çevirmeyi destekler niteliktedir. Ancak tipik olarak bu durumun uzun vadeli etkiler yaratması beklenmemelidir. Çünkü en nihayetinde efektif döviz kurları iradi politikalar veya enflasyon yoluyla yeniden ayarlanacaktır. Mali devalüasyon yalnızca kısa vadeli bir politika aracı olarak zaman kazandıracaktır. Rekabet avantajını sağlamak için gerekli yapısal reformların yerini alması söz konusu değildir (ECB, 2011).

2.3. Ülke Ekonomilerinin Özellikleri ve Yapısal Reformlar

Holzner vd. (2019) göre, farklı ürün, gelir, esneklik ve işgücü piyasası yapıları gibi faktörler uluslararası ticaret akımlarında farklı etkiler yaratabilir. Bu farklı etkilere ek olarak Vdovychenko ve Zubritskiy (2014)'a göre ihracatı teşvik etmede para ve maliye politikalarının etkinliğini sınırlayan faktörlerden olan yapısal ekonomik sorunların varlığı, mali devalüasyon politikasını da olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Dolayısıyla mali devalüasyon uygulamasında politika yapıcılar ülke ekonomilerinin kendine özgü yönlerini ihmal etmemelidir.

Bu noktada öncelikle dikkat edilmesi gereken husus ülke ekonomisinde dış ticarete konu olan ve olmayan mallarının göreceli oranıdır. Bu yüzden mali devalüasyondan beklenen etkilerin büyüklüğü, reformun tasarım ayrıntılarına bağlıdır. Sosyal güvenlik prim oranlarındaki indirimin ticarete konu olmayan hizmetlere uygulanması, ticaret dengesindeki iyileşmeyi olumsuz etkileyebilir ve mali devalüasyonun etkisi azalabilir (Koske, 2013). Sonuç olarak denilebilir ki, ülke ekonomilerinde ticarete konu olan malların oranı ile ticarete konu olmayan malların oranı arasındaki göreceli büyüklüğe dikkat edilmelidir. Zira ticarete konu olan malların göreceli ağırlığı ne kadar yüksekse mali devalüasyondan beklenen etki o kadar büyük olacaktır. Bu durumun aksine ticarete konu olmayan malların göreceli ağırlığının daha yüksek veya dengeli olduğu ülkelerde ise yalnızca ticarete konu olan mallara yönelik seçici mali devalüasyon politikası izlenebilir.

İkinci olarak mali devalüasyon ile nominal para birimi devalüasyonu arasında kurulan bağda bazı kusurlar söz konusudur. Örneğin, döviz kurundaki bir değer kaybı tüm ihraç malları üzerinde etki yaratırken, mali devalüasyonun daha fazla emek-yoğun üretim yapan ihraç malları üzerindeki etkisi fazla olacaktır (IMF, 2011). Dolayısıyla mali devalüasyonun uygulanacağı ülkelerde ihracat yapan firmaların emek ve sermaye

yoğunluğuna dikkat edilmelidir. Zira işveren sigorta primlerinde indirimi öneren mali devalüasyon, işgücü maliyetlerini düşürmesi emek-yoğun sektörlere daha fazla yarar sağlamaktadır. Bu yüzden mali devalüasyon yüksek oranda sermaye-yoğun üretim yapan ülkelerden ziyade yüksek oranda emek-yoğun üretim yapan ülkeler için daha anlamlı ve faydalı olacaktır.

Üçüncü olarak dikkat edilmesi gereken nokta ise ekonomilerin dışa açıklık derecesidir. Şöyle ki mali devalüasyon, tüketim ve yatırım paylarında bir düşüşe yol açabilir. Tüketimdeki düşüş ithal malların daha yüksek fiyat seviyelerine yükselmesi nedeniyle satın alma gücündeki düşüşten kaynaklanmaktadır. Ayrıca görece faktör fiyatlarındaki değişim nedeniyle yatırımlarda da bir düşüş söz konusu olabilir. Bu bağlamda mali devalüasyonun etkinliği ekonominin açıklık derecesine bağlıdır. Eğer ihracat, toplam üretimin büyük bir bölümünü teşkil ediyorsa, yerli firmalar sosyal güvenlik primlerindeki indirim nedeniyle rekabet avantajı sağlayabilirler. Benzer şekilde ithalatın toplam talep içindeki payı ne kadar büyük olursa, ithalattan yerli üretime aktarılan ara mallar ithalattan daha büyük oranda büyümeye yardımcı olacaktır (Koske, 2013). Bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda mali devalüasyonun dışa açıklık dereceleri yüksek olan ülkeler için anlamlı olacağı ve bu derecedeki artış ve azalışların tersi yönünde etkiler yaratacağı söylenebilir.

Dördüncü olarak mali devalüasyon sonucunda elde edilen rekabet gücündeki herhangi bir iyileşmeyi muhafaza etmek için enflasyon beklentilerinin artmasını önlemek son derece önemlidir. Bir yandan işveren sigorta primlerindeki indirim üretim maliyetlerini düşürürken, diğer yandan KDV oranının artırılması karşılaşılabilecek gelir kaybını telafi edecektir. Bununla birlikte işverenlerin davranışları belirsiz olduğundan beklenen etkilerde bir belirsizlik oluşabilir veya kar marjları daha da artabilir. Öte yandan KDV oranındaki artışın beraberinde getirdiği fiyatlardaki artış gibi ikincil etkiler rekabet avantajını dezavantaja çevirebilir ve enflasyon oranlarında bir artışa neden olabilir. Ücret ayarlamalarını otomatik olarak enflasyona bağlayan kurallara sahip olan ülkelerde, mali devalüasyon ile sağlanan rekabet edebilirlik pozisyonu kısa ömürlü olacaktır (ECB, 2011). Bu nedenle mali devalüasyon uygulayan ülkelerin bu olumsuz etkilerin önüne geçmek için dikkat etmeleri ve birtakım önlemler almaları gerekmektedir.

Diğer yandan kamu transferlerinin enflasyona endeksli olması durumunda mali devalüasyonun etkisi azalacaktır. Şöyle ki fiyatlardaki artış kamu transfer harcamalarında bir artışa yol açacaktır. Bu durum tüketim harcamalarındaki ilk düşüşün etkisini kırmaktadır. Kamu transfer harcamalarının artması, harcanabilir gelirdeki azalışın bir kısmını telafi ettiği için sosyal güvenlik primlerindeki indirimi uygulayabilme adına gerekli olan mali alanı sınırlandıracaktır. Sosyal güvenlik primlerindeki kesintinin azalması net ihracat, istihdam ve çıktıda daha küçük iyileşmelerin gerçekleşeceği anlamına gelmektedir. Bir kamu transfer harcaması olarak işsizlik ödeneğinin artması işsizlere daha yüksek bir ücret sağlayarak istihdamdaki artışı azaltabilir (Koske, 2013). Bu açıdan bakıldığında, mali devalüasyonun, genellikle ücret veya enflasyon endekslemelerinin yapılmadığı ve bunlara karşı önlemlerin alındığı ülkelerde daha yararlı olması söz konusudur.

Beşinci olarak ülkelerin mevcut vergi yapıları veya oranları dikkate alınmalıdır. Her ne kadar Burgert ve Roeger (2014)'e göre, Euro bölgesindeki ülkelerin işgücü ve harcama üzerindeki vergilerinin görece büyüklükleri bakımından önemli farklılık göstermesi ve buna ilaveten milli gelir ve istihdam seviyesi farklılıklarının da

eklenmesiyle vergilendirme yapısıyla bu sorunların ne kadar açıklanabileceği tartışmalı olsa da mali devalüasyonun etkin ve faydalı olabilmesi için vergi oranları önemlidir. Zira mali devalüasyonun KDV oranı açısından sınırları olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira KDV oranı, birçok AB ülkesinde yasal sınırlara oldukça yakındır bu nedenledir ki ekonomik ve yasal sebeplerden dolayı süresiz bir şekilde yükseltilemez. Dolayısıyla mali devalüasyon ciddi şoklara cevap niteliğinde acil durum aracı olarak tasarlanmalı ve düşünülmelidir (Cizkowicz vd. 2017). Bu kısıtları aşmak adına halihazırda yürürlükteki KDV oranının yüksek olduğu ülkelerde vergi harcamalarını düşürmek, indirilmiş KDV oranlarını yükseltmek, vergi tabanını genişletmek ve istisna ve muafiyetleri sınırlandırmak, idari ve gönüllü uyum maliyetleri ile vergi kaçırma ve kaçınma fırsatlarını azaltır. Dolayısıyla mali devalüasyon politikasında KDV oranındaki artış yerine bu türden önlemlerin alınması ülke koşullarına göre farklı şekillerde değerlendirilebilir (IMF, 2012). Ancak indirilmiş KDV oranları üzerindeki artış şeklinde yapılan bir değişiklik daha küçük mal grubuna yansıdığı için ticari dengeler üzerindeki etki muhtemelen zayıf olacaktır (Holzner vd. 2019). Bu noktada ülkelerin vergi yapıları ve oranlarının mali devalüasyonun etkinliği için ne kadar önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. KDV'deki bu kısıtların yanında işveren sigorta primlerindeki oran ve yapı da önemlidir. Bu yüzden işveren sigorta primleri indirimlerinde özellikle işgücü piyasasıyla tam bütünleşmeyen veya bir diğer ifadeyle bütünleşme oranı düşük olan gruplara odaklanmak daha yüksek fayda sağlayacaktır (IMF, 2012).

Altıncı olarak mali devalüasyonun yapısal reformların yerine geçip geçmeyeceği ilgili tartışmaların üzerinde durulması gerekmektedir. Zira Engler vd. (2014)'ün çalışması genel olarak değerlendirildiğinde Güney Avrupa Ülkelerindeki mali devalüasyonun çıktı düzeyini arttırdığı ve ticaret dengesini iyileştirdiği gözlemlenmektedir. Ancak bununla birlikte göz ardı edilmemesi gereken durumlar söz konusudur. Güney Avrupa ülkelerinin cari işlemler açığı incelendiğinde bu değer 2012 yılı için ortalama % 1 olduğu söylenebilir. Bu açığı gidermek için GSYİH'nin yaklaşık % 4'üne tekabül eden bir mali devalüasyon uygulaması gerekmektedir. Ancak KDV oranlarının % 4 oranında artırılması hali hazırda yüksek düzeyde olan oranlar düşünüldüğünde oldukça zor görünmektedir. Dolayısıyla rekabetçilik seviyesinde iyileşme yakalayabilmek adına mali devalüasyondan elde edilen fayda sorunun büyüklüğüne göre değişmektedir. Dahası rekabet edebilirliğin yanında çıktı ve cari hesap dengesizliklerin iyileştirilmesi için mali devalüasyon tek başına yeterli görünmemektedir. Her ne kadar mali devalüasyon yararlı bir araç olsa da geniş çaplı reformlarla da desteklenmelidir. Bu kapsamda, ürün ve işgücü piyasası reformları, ücret yönetimi veya denetimi gibi yapısal reformlar örnek olarak verilebilir (Engler vd. 2014).

Nitekim Langot vd. (2014)'e göre, Euro bölgesi ülkeleri ciddi yapısal verimsizliklerle karşı karşıyadır. Bu verimsizlikler işgücü piyasaları, hükümetlerin etkin olmayan büyüklüğü ve rekabet gücü eksikliği olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla Euro bölgesi ülkelerinde mali devalüasyondan çok daha şiddetli bir şekilde politika ve reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Ghironi ve Weigert (2018)'a göre, Almanya'nın 15 yıldaki ekonomik başarısı, uyguladığı mali devalüasyonun yanı sıra işgücü piyasası, vergi politikası ve son olarak paydaşlarla yapılan görüşmeler neticesindeki ücret reformlarıyla yakından ilişkilidir. Sonuç olarak mali devalüasyonun mutlaka yapısal reformlarla desteklenmesi gerektiği ve bu politikanın yapısal reformların yerine asla geçmeyeceği rahatlıkla söylenebilir.

Son olarak her politika veya reform gibi mali devalüasyonun bölüşümsel etkileri de söz konusu olacaktır. KDV oranındaki artış düşük gelirli hanehalkının marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması nedeniyle satın alma gücünü, dolayısıyla KDV hasılatını düşürecektir. Ayrıca emekli kesim KDV artışından olumsuz etkilenecektir. Bu olumsuzlukları telafi etmek için kamu harcamaları arttırılabilir ancak sınırlı bir mali manevra alanına sahip ülkelerde bu politika mali devalüasyonun anlamını yitirmesine neden olacaktır (Koske, 2013). Bununla beraber işveren sigorta primlerindeki indirim, gelir dağılımının en alt kesiminde istihdamı arttırıcı bir etkide bulunarak işsizliği azaltacağı için yukarıda değinilen gelir dağılımındaki çarpıklıkları azaltacağı da yadsınmamalıdır.

2.4.Mali Devalüasyonun Başarısı İçin Gerekli Koşullar

Mali devalüasyon politikasının başarısı bazı koşullara bağlıdır ve bu koşulların ne ölçüde var olduğu veya olmadığı oldukça önemlidir. Mali devalüasyonun bu koşullardan bir kısmını veya tamamını yerine getirmesi, politikanın etkinlik seviyesini değiştirecektir. Bu koşullar (Kıral ve Erden, 2017; Mooji ve Keen, 2012a; Bosca vd. 2013; Koske, 2013)'e göre şöyledir:

- İhracatın daha ucuz, ithalatın daha pahalı gelmesi için ücretler ve döviz kurları sabit kalmalıdır,
- Politikanın dış ticaret dengesi üzerindeki etkisinin sınırlı olmaması için sosyal güvenlik primlerindeki indirim tamamen üretici fiyatlarına yansımali, kar marjlarını arttırılmaya çalışılmamalıdır,
- Göreli fiyat avantajı mali devalüasyonla sağlanacak olsa bile, hanehalkının ithal mallardan yerli mallara yönelmesi noktasında önemli olan ülkelerin ikame esnekliğindeki farklılığa dikkat edilmelidir. Aksi takdirde politikanın etkinliği azalabilir, (Düşük ikame esnekliği hanehalkının tüketimini ithal mallardan yerli mallara kaydırmaya istekli olmadığı anlamına gelmektedir)
- Mali devalüasyonunun uygulanacağı ülkede, vergilerin uygunluk derecesi, para politikasının vergi politikalarındaki değişikliklere olan uyumu, kurumsal kalitenin yüksekliği ve idari kapasitenin etkinliği de önemli bir koşuldur,
- Politik açıdan mali devalüasyonun parasal devalüasyondan farklı bir yapısı vardır. Döviz kuru kısa süre içerisinde birden fazla olacak şekilde devalüe edilebilirken mali devalüasyon ekonomiyi kısa ve orta vadede teşvik etmek için tek seferlik bir araçtır. Bu nedenle ekonomik birimlerin önlemleri olağanüstü düzeyde algılaması oldukça önemlidir. Aksi takdirde politikanın etkinliği azalabilir,
- Bir ülkede ya da birden fazla ülkede uygulanan mali devalüasyon uygulamasının beklenen olumlu etkileri rekabetçi bir yarışa neden olarak (ticaret paylarına ve rekabet derecesine bağlı olarak) olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu noktada başlık 2.1'de önerilen strateji izlenmelidir,
- Mali devalüasyonun ani bir kararla uygulanması gerekmektedir. Zira ekonomik birimler KDV oranında gelecekte meydana gelecek bir artışı öngörürlerse tüketim tercihlerini öne çekerek net ihracat üzerindeki olumlu etkiyi azaltabilirler. Mali devalüasyonun zamanlaması tıpkı parasal devalüasyon kadar önemlidir. Zira reform önceden duyurulursa tüketiciler, daha yüksek KDV oranını ödememek için, örneğin, dayanıklı tüketim malları taleplerini öne çekebilirler. Bu durum cari dengeyi bozarak ithalat oranlarını arttırabilir. Söz konusu bu etkiler mali devalüasyonun etkinliğini azaltabilir,

- KDV oranlarındaki artışın vergi kaçakçılığında artışa neden olacağı ileri sürülebilir. Ancak diğer yandan sosyal güvenlik prim paylarının indirilmesi bu olumsuz etkiyi dengeleyebilir. Yine de KDV tabanının genişliği, idarenin vergi toplama ve kaçakçılığa karşı mücadele kapasitesi göz önünde tutulmalıdır,
- Mali devalüasyonun uygulanacağı ülkede ihracat yapan firmaların işgücü ve sermaye yoğunluğuna dikkat edilmelidir, (mali devalüasyon emek-yoğun sektöre daha sahip ülkelerde daha etkilidir)
- Ekonominin açıklık derecesi göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç

Bu çalışma mali devalüasyona başvuracak ülkelerin politika yapıcıları ile araştırmacılara mali devalüasyonun başarısı konusunda dikkat etmeleri gereken etmenleri açıklamaktadır. Sonuçları üç ayrı başlık altında toplamak mümkündür.

İlk olarak dikkat edilmesi gereken husus mali devalüasyonun başarısı için gerekli koşullar olarak:

- Ücretler ve döviz kurları sabit kalmalı,
- Sosyal güvenlik paylarındaki indirim mutlak olarak üretici fiyatlarına yansımali ve kar marjları arttırılmaya çalışılmamalı,
- Ülkelerin ikame esnekliğindeki farklılığa dikkat edilmeli,
- Politikanın uygulanacağı ülkelerde, vergilerin uygunluk derecesi, para politikasının vergi politikalarındaki değişimine olan uyumuna, kurumsal kalitenin yüksekliğine ve idari kapasitenin etkinliğine dikkat edilmeli,
- Mali devalüasyonun ani bir kararla gerçekleştirilmeli,
- KDV tabanının genişliği, idarenin vergi toplama ve kaçakçılığa karşı mücadele kapasitesi konularına dikkat edilmeli,
- Mali devalüasyonun uygulanacağı ülkede ihracat yapan firmaların işgücü ve sermaye yoğunluğuna dikkat edilmeli,
- Ekonominin dışı açıklık derecesi göz önünde bulundurulmalıdır.

İkinci olarak birden fazla ülkede eşanlı olarak uygulanacak mali devalüasyonun rekabetçi mali devalüasyonları tetikleyebileceği, dolayısıyla beklenen olumlu sonuçları tersine çevirerek olumsuz sonuçlar yaratabileceği söylenebilir. Bu noktada izlenmesi gereken strateji veya yol aşama aşama aşağıdaki şekilde olmalıdır;

- İlk olarak mali devalüasyonu uygulayacak ülkelerde sosyal güvenlik katkı paylarının ve KDV oranlarına bakılmalıdır. Özellikle yüksek oranda sosyal güvenlik katkısı ile düşük oranda KDV'ye sahip ülkelerin mali devalüasyondan en olumlu sonucu elde edeceği düşünülmeli,
- İkinci olarak görece olarak daha küçük ülkelerde mali devalüasyonun, istihdam ve büyüme oranını arttırma kapasitesi yüksek olduğundan bu ülkelere öncelik verilmeli,
- Üçüncü olarak ticaret dengesinin diğerlerine nazaran daha bozuk olduğu ülkeler ve bu ülkelerin ihracat mallarının yapısı dikkate alınmalı,
- Son olarak üretimdeki emek ve sermaye yoğunluğuna dikkat edilmelidir. Mali devalüasyona başvuracak ülkenin ihracatı emek-yoğun mallardan oluşuyorsa sosyal güvenlik paylarındaki azalma üretim maliyetlerinde daha büyük düşümlere

yol açarak rekabet avantajı sağlamanın yanı sıra hanehalkı tasarrufunu arttırıcı bir etki yaratabilir.

- Sonuç olarak mali devalüasyonun rekabet gücünü arttırmaya en acil ihtiyaç duyan ve bahsi geçen özelliklere en yüksek seviyede sahip ülkelerde uygulanmasına öncelik tanınmalıdır.

Üçüncü ve son olarak mali devalüasyonun harcama kaydırıcı veya talep yönlü bir politika olduğu unutulmamalıdır. Her ne kadar mali devalüasyonun kısa ve uzun dönemdeki etkisine yönelik olumlu bulgular elde edilse de mali devalüasyonun uygulanacak yapısal reformların ve temel makroekonomik göstergelerdeki sürdürülebilir iyileşmenin yerini alması beklenmemelidir. Mali devalüasyon, uygulayacak olan Euro bölgesi ülkelerinin önemli çoğunluğunun kaybettiği rekabet avantajını tekrar kazandırmak ve işgücü piyasasındaki reformları uygulamak noktasında bu ülkelere zaman kazandırabilir. Mali devalüasyonun kısa dönemde ve uzun dönemde sağlayacağı avantajlar söz konusu olmakla birlikte bu olumlu sonuçların bahsi geçen öneriler dikkate alınarak uygulanması sonucunda elde edilen kazanımlar artacak ve sürdürülebilirliğe daha çok yaklaşılabilecektir.

Kaynaklar

- Akça, H. ve Bozatlı, O. (2019). Avrupa Birliği'nde Alternatif Maliye Politikası: Mali Devalüasyon. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*. 17 (1), 72-84.
- Arnold, J. (2008). "Do Tax Structures Affect Aggregate Economic Growth ? : Empirical Evidence From a Panel of OECD Countries", OECD Economics Department Working Papers, No. 643, OECD Publishing, Paris.
- Arpaia, A., & Carone, G. (2004). Do Labour Taxes (and their composition) Affect Wages in the Short And The Long Run? Available at SSRN 871040.
- Bernoth, K., Burauel, P., & Engler, P. (2014). Fiscal Devaluation: Economic Stimulus for Crisis Countries in the Euro Area. *DIW Economic Bulletin*, 4(10), 12-18.
- Blanchard, O., Dell'Ariccia, G., & Mauro, P. (2010). Rethinking Macroeconomic Policy. *Journal of Money, Credit and Banking*, 42, 199-215.
- Bosca, J. E., Domenech, R., & Ferri, J. (2013). Fiscal Devaluations in EMU. *Hacienda Pública Española/Review of Public Economics*, 206(3), 2013.
- Burgert, M., & Roeger, W. (2014). Fiscal Devaluation: Efficiency and Equity (No. 542). Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission.
- Cizkiewicz, P., Radzikowski, B., Rzońca, A., & Wojciechowski, W. (2017). Fiscal Devaluation and Economic Activity in the EU. *Narodowy Bank Polski. Education & Publishing Department*.
- Coenen, G., McAdam, P., & Straub, R. (2008a). Tax Reform and Labour-Market Performance in the Euro Area: A Simulation-Based Analysis Using The New Area-Wide Model. *Journal of economic Dynamics and control*, 32(8), 2543-2583.
- Coenen, G., Mohr, M., & Straub, R. (2008b). Fiscal Consolidation In The Euro Area: Long-run Benefits and Short-Run Costs. *Economic Modelling*, 25(5), 912-932.
- De Mooij, R. and Keen, M. (2012a). Fiscal Devaluation and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times (No. 12-85). *International Monetary Fund*.

- De Mooij, R. and Keen, M. (2012b). Fiscal Devaluation As A Cure For Eurozone Ills – Could it work? <https://voxeu.org/article/fiscal-devaluation-cure-eurozone-ills-could-it-work>. Erişim Tarihi: 30.05.2018.
- Engler, P., G. Gannelli, J. Tervala, and S. Voigts (2014) Fiscal Devaluation in a Monetary Union. IMF Working Paper Series 201.
- European Commission (2013). Tax reforms in EU Member States 2013- Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability. European Economy 5, October 2013, Brussels: European Commission, DG ECFIN and DG TAXUD.
- Ghironi, F. and Weigert, B. (2018). Germany Did Not Pursue Fiscal Devaluation. In Explaining Germany's Exceptional Recovery (pp. 77-89). CEPR Press.
- Holzner, M., Tkalec, M., & Vukšić, G. (2019). Composition of Trade Flows and The Effectiveness of Fiscal Devaluation. *The World Economy*, 42(2), 453-477.
- IMF (2011). Fiscal Monitor: Addressing Fiscal Challenges to Reduce Economic Risks. International Monetary Fund.
- IMF (2012). "Italy – Selected Issues", IMF Country Report No. 12/168.
- Kıral, H., & Erden, L. (2018). Bilateral Trade Effects of Fiscal Devaluation: Evidence From OECD Countries. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 27(6), 585-606.
- Koske, I. (2013). Fiscal Devaluation–Can it Help to Boost Competitiveness? (No. 1089). OECD Publishing.
- Langot, François; Patureau, Lise; Sopraseuth, Thepthida (2012). Optimal Fiscal Devaluation, IZA Discussion Papers, No. 6624, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
- Langot, F., Patureau, L., & Sopraseuth, T. (2014). Fiscal Devaluation and Structural Gaps. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01438360/document> Erişim Tarihi: 23.06.2019.
- Musgrave, R. A., Musgrave, P. B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice* (Vol. 5). New York: McGraw-Hill.
- Nickell, S. (2003). *Employment and Taxes*. CESifo Working Paper, No. 1109, Center for Economic Studies and Ifo Institute (CESifo), Munich.
- Orsini, K., Burgert, M., Grevesmühl, O., & Suardi, M. (2014). *Assessing The Impact of a Revenue-Neutral Tax Shift Away From Labour Income in Spain*. Publications Office of the European Union.
- Pereira, A. M., Pereira, R. M., & Rodrigues, P. G. (2014). *On The Long-Term Impact of a Fiscal Devaluation: An Application to the Portuguese Case* (No. 116).
- Petersen, T. (2014). *Fiscal Devaluation – A Route to More Growth?* <https://ged-project.de/wp-content/uploads/2015/06/Impulse-2015-04-Fiscal-devaluation-.pdf> Erişim Tarihi: 17.06.2019.
- Poterba, J. M., Rotemberg, J. J., & Summers, L. H. (1986). A Tax-Based Test for Nominal Rigidities. *The American Economic Review*, 659-675.
- Prescott, E. C. (2004). *Why do Americans Work So Much More Than Europeans?* (No. w10316). National Bureau of Economic Research.
- Sastre, F., Rey-Maqueira, J., & Arbulú, I. (2017). The Euro Crisis, Fiscal Devaluation, and Impacts on the Tourism Sector in the Spanish Economy. *Tourism Economics*, 23(4), 816-833.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 1, 2020, Sayfa 15-28

Vdovychenko, A., & Zubritskiy, A. (2014). The Ukrainian Case of Fiscal Devaluation in Small Open Economies. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/69329/1/MPRA_paper_69329.pdf Erişim Tarihi: 30.05.2018.

AUDIT REPORT DELAY AND AUDIT FIRM ROTATION IN TURKEY*

Koray TUAN¹
Mehmet Ünsal MEMİŞ²
Faruk KAYGUSUZ³
Zeinab CHEGINİ⁴

ABSTRACT

Lengthy delays in the publication of financial reports may adversely affect the efficiency of capital markets. The current study investigates the effect of auditing firm rotation on financial report disclosure dates. Accordingly, 1,200 company-year observations obtained from annual reports of non-financial institutions traded on the Borsa İstanbul for the years 2010-2017 are analyzed. The results of the current study indicate that there is a statistically significant positive relationship between financial report disclosure dates and audit firm rotation. In other words, financial report delay is longer following audit firm rotation. The results of the study are expected to provide benefits to regulatory authorities in the publication of timely financial reports necessary for the effective functioning of the capital market.

Keywords: Audit Firm Rotation, Financial Reporting, Audit Report Delay

DENETİM RAPORU GECİKME SÜRESİ VE DENETİM FİRMASI ROTASYONU: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZ

Bağımsız denetim sürecinden geçmiş finansal raporların yayımlanmasında yaşanan gecikmeler, sermaye piyasalarının etkin işleyişini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çalışmada, bağımsız denetim firması değişikliğinin şirketin finansal raporlarını yayımlama süresi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda, Borsa İstanbul'da işlem gören finansal olmayan kuruluşların 2010-2017 yıllarına ait yıllık faaliyet raporlarından elde edilen 1.200 şirket-yıl verisi analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, şirketin finansal raporlarını yayımlama süreleri ile bağımsız denetim firması değişikliği arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bağımsız denetim firması değişikliği sonrasında şirketin finansal raporlarını açıklama tarihi uzamaktadır. Çalışma sonucunun, sermaye piyasasının etkin işleyişini için gerekli olan zamanlı finansal raporların yayımlanmasında düzenleyici kurum ve kuruluşlara fayda sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Denetim Firması Rotasyonu, Finansal Raporlama, Denetim Raporu Gecikmesi.

¹ Assoc. Prof., Cukurova University, Business Administration Department, ktuan@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-2168-6481.

² Assoc. Prof., Cukurova University, Business Administration Department, mmemis@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1970-0480.

³ Ph.D. Candidate, Cukurova University, Business Administration Department, fkaygusuz@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6862-7238.

⁴ Ph.D. Candidate, Cukurova University, Business Administration Department, zeynab.chegini@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5210-1861.

* Extended and Revised version of the paper presented at the 18th International Business Congress, Osmaniye, May 02-04 2019.

Received/Geliş: 23/01/2020 Accepted/Kabul: 06/02/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Tuan, K., Memiş, M. Ü., Kaygusuz, F., Chegini, Z. (2020), "Audit Report Delay And Audit Firm Rotation In Turkey", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.29-41.

Introduction

The financial statements are considered the outcome of the accounting process and they provide useful financial information to managers, investors and other users in the decision-making process. In order to make the right decisions, the information in the decision process would be valid, reliable and timely. (IASB, 2010). In addition, according to international accounting standards, financial information should have timely and reliable characteristics to ensure the efficiency of capital markets and quality financial reporting (Puasa et al., 2014: 162). Because lengthy delays in the disclosure of financial statements cause uncertainty in decisions taken through financial statements (Bamber et al., 1993) and at the same time lead to information asymmetry, thus reducing the quality of financial reports (Sultana et al., 2015: 72). This may undermine confidence in audited financial reports submitted to the capital markets in the long run. The most appropriate way to prevent this adverse situation is through reliable and timely financial reports obtained after the quality independent audit process. (Mohammadi et al., 2015: 2).

Following a series of accounting scandals caused by fraudulent financial reporting in the early 2000s, various regulations have been put into effect in order to regain trust in the audit profession, especially in the US and European Union countries. One of the noteworthy arrangements is the rotation practice of the audit partner or audit firm requested by policymakers, regulatory and supervisory authorities, practitioners and academics to reduce the intimacy of the auditor-customer management and strengthen the auditor's independence caused by the long-term relationship (Jackson et al., 2008; Firth et al., 2012). On the other hand, the major criticism of the audit firm rotation, mandatory or voluntary, is the loss of audit experience and detailed information gained by the auditor over the years after the change (Lee et al., 2009; Habib & Bhuiyan, 2011). Therefore, this situation is likely to have a negative impact on the publication times of the financial reports issued at the end of the audit process. In this context, the objective of this study is to examine whether the date of publication of financial reports of non-financial companies listed on Borsa Istanbul (BIST) is affected by the audit firm rotation.

The timing of the release of an audit report in capital markets is a valuable input for those who make strategic investment decisions through the financial reports. Therefore, arrangements are made by the responsible institutions on Borsa Istanbul regarding this issue. Companies listed on a stock exchange, to prepare their financial statements on the basis of Turkish Accounting / Financial Reporting Standards (TAS / TFRS) and are obliged to disclose to the public. The principles, procedures and codes related to these obligations of the companies are regulated by the Communique on Principles of Financial Reporting in Capital Markets numbered II-14.1 published by the Capital Markets Board (CMB). This Communique has been promulgated in the Official Gazette edition 28676 on 13/6/2013 in order to comply with the Capital Market Law no. 6362 and the modernizations introduced by the Turkish Commercial Code no. 6102.

Firstly; in the Communique Serial: XI, No: 25 on Accounting Standards in Capital Markets prepared in 2003 on the basis of International Accounting / Financial Reporting Standards (IAS / IFRS) and later in the Communique on Principles Relating to Financial Reporting in Capital Markets, Serial: XI, No: 29, prepared taking into

account the regulations of the European Union on financial reporting in 2008 and the provisions of the new Turkish Commercial Code, the legal periods for disclosure of financial reports should not exceed ten weeks after the end of the accounting period in absence of the obligation to prepare consolidated financial statements; under obligation to prepare consolidated financial statements, it was required to inform CMB and BIST within fourteen weeks following the end of the accounting period. Then, with another Communique (II-14.1 Communique on Financial Reporting in Capital Markets) published by CMB, the basis for disclosure of financial reports to the public rather than to the board and stock exchange was adopted and the periods to be adhered to were also shortened. However, this Communique was regulated by a recent amendment in the Official Gazette edition 29968 in 2017 as follows:

Entities the securities of which are traded in an exchange and/or in other organized marketplaces are required to disclose to public their annual financial reports and their independent audit reports;

(a) Within 60 days and 70 days for unconsolidated and consolidated respectively, for the interim financial statements 30 days and 40 days unconsolidated and consolidated respectively. Where interim financial statements are subject to independent audit, the periods of time are increased by 10 days for entities the securities of which are traded in an exchange and/or in other organized marketplaces, and by 15 days for other entities.

(b) Entities other than those covered by the previous paragraph are required to disclose to public their annual financial reports and their independent audit reports, 3 weeks prior to the date of meeting of the general assembly of shareholders where the said financial reports will be discussed, and in any case, by the end of the 3rd month following the end of the relevant accounting period.

(c) If and when the last day of disclosure of financial reports coincides with an official holiday, then the first business day immediately after that official holiday will be applied as the last date of disclosure.

With this latest regulation, it is aimed to reduce the negativities that may arise from information asymmetry in the capital market and to protect the healthy development of financial markets.

The remainder of this paper is organized as follows. In the second section, both national and international literatures on the subject are summarized. The hypothesis of the study is developed in accordance with the previous studies and in line with the purpose of the study. In the third section, we introduce the study research method. In the fourth section, we provide the results of this study, and section five presents concluding remarks and recommendations.

Literature Review and Hypothesis Development

Accounting scandals caused by unethical behavior such as Enron, WorldCom and Parmalat in capital markets show the importance of timely and reliable disclosures of financial reports. Since inequality of access to information among users of financial statements leads to unfairness between the investors who are well informed in a timely manner and others, and this reduces the sense of trust in financial markets (Enofe et al., 2013:13). Moreover, investors perceive financial reports that cannot be published in

time as a signal of bad news; and the delay of financial disclosure could lead to reducing of yield of the entities (Chambers & Penman, 1984; Dao & Pham, 2014: 491). Therefore, it is not surprising that both the regulatory authorities and users of the financial statements focus on timely and reliable financial reporting.

Timely audited financial reports are needed for optimal resource allocation in the capital markets, and it is possible to find many studies in the international literature to determine the factors that may affect the disclosure date of financial reports. In some studies, the association between the timeliness of financial statements and company characteristics such as firm size, sector type, leverage rate, profitability (Ashton & Wright, 1989; Ettredge & Sun, 2006; Munsif et al., 2012) or firm value (Givoly & Palmon, 1982; Blankley et al., 2014) have been investigated. In another previous studies, it has been investigated whether corporate governance practices of companies (Bedard & Gendron, 2010; Al-Ajmi, 2008; Afify, 2009; Abernathy et al., 2017), characteristics of audit firms and auditors such as size of the audit firm, tenure of audit service, auditor expertise (Lee et al., 2009; Knechel & Sharma, 2012; Dao & Pham, 2014) or audit rotation (Schwartz & Soo, 1996; Tanyi et al., 2010; Enofe et al., 2013) have an effect on the date of publication of the audit report.

Referring to the studies in Turkey, although this issue is not as rich as the international literature, mostly the company's characteristics such as company size, type of sector, profit / loss announcements; audit firm and auditor characteristics such as the size, reputation, independent auditor opinion or characteristics of the audit committee of the company have been investigated in a limited manner (studies related to on the subject in Turkey and their results are fully presented in Table I). However, especially after the new regulations on audit rotation system in recent years, there is a research gap related to the effect of rotation application on the dates of disclosure of financial reports. As a result of the attempts to improve the transparency of financial reporting process and the quality of audit services in capital markets, public companies in Turkey are currently subject to mandatory auditor rotation. The opponents to audit rotation practice have two basic assumptions. The first assumption is that the audit fees at the first years of audit tenure will be increased by the additional audit procedure implementation and high start-up costs (Chen et al., 2008; Davis et al., 2009). Because, at the beginning of the audit agreement, auditors are obliged to bear additional costs in matters that are of great importance for the audit procedures, such as recognizing the accounting system of the client, achieving sufficient information about the operations and examining the internal control system. In addition, inefficient audit procedures raise costs due to the loss of specific knowledge about the client (Myers, et al., 2003). The second assumption is that the auditor needs time to access knowledge and experience of the client and industry that firm operates in (Arrunada & Paz-Ares, 1997). Therefore, the audit rotation decreases the audit quality performed in the early years by causing lack of experience with the audited firm's practices has gained over the years (Geiger & Raghunandan, 2002). We argue that the longer audit tenure is expected to produce timely financial reports as the auditor will be familiar with the weaknesses in the accounting system of the client, easily identifying risky transactions and less time for opening balances. In other words, the audit firm change will result in the auditor losing specific information about the client's operations and inefficient audit procedures, which may extend the period of publication of the audit report.

Table 1. Audit Report Lag Literature in Turkey

Reference	Variables	Sample-Period	Findings
Dogan, Coskun & Celik (2007)	Profitability, company size, financial risk, industry.	Corporate Governance Index of the Borsa Istanbul for the year 2005.	Timeliness of financial statements is positively affected by profitability.
Turel (2010)	Company size, income, auditor opinion, audit firm and industry.	211 non-financial companies from Borsa Istanbul for the year 2007.	Companies have net income, standard audit opinion, and operate in manufacturing industry release their financial statements earlier while companies are audited by big four audit firms report their financial statements later.
Aktas & Kargin (2011)	Financial statement type, profit or loss announcement and industry.	Companies from Borsa Istanbul. 2005-2008.	There is relationship between financial statement type, profit or loss announcement, industry and disclosure dates of financial reports.
Dumlu & Saltoglu (2011)	Sector type	78 firms from BIST-100 Index. 2005-2009.	The financial reporting dates of firms operating in finance and manufacturing sectors are not statistically different from each other.
Ozkan, Karaibrahimoglu, Acar & Oz (2013)	Audit firm, industry and financial performance.	Companies from Borsa Istanbul. 2005-2010.	Being audited by Big-4 firms shortens the financial reporting date of consolidated financial statements.
Yucel, Ertan & Sarac (2013)	Corporate governance level of companies.	Companies that publish unconsolidated financial statements from Borsa Istanbul. 2006-2011.	To be listed in Corporate Governance Index relates negatively with audit report lag.
Vuran &	Total equity/total	178 non-financial	Timeliness of financial

Abdiloglu (2013)	assets, net income, ROA, ROE and current ratio.	companies from Borsa Istanbul for the year 2009.	statements is related with net income, ROA and current ratio.
Erer & Comert (2014)	Size, profitability and leverage of the companies.	Non-financial companies from Borsa Istanbul. 2003-2010.	No significant association is found between the company size, profitability and reporting lag. Leverage is positively associated with reporting lag.
Tuan (2016)	Professional experience, financial expertise and size of audit committees.	Corporate Governance Index of the Borsa Istanbul. 2007-2014.	The professional experience and financial expertise of audit committee members reduces the lag in financial reporting process. The lag increases with the number of the members on audit committees.
Ocak & Ozden (2018)	Gender, experience, education and professional certification of signing auditors.	968 firm-year observations over the period 2008-2013.	The gender and education level of signing auditor have a positive effect on audit report lag. No statistical evidence is found between the experience, professional certification of signing auditor and audit report lag.

According to the Table above; although characteristics of entities, audit firm, auditors and corporate governance practices that may affect timeliness of financial reporting have been examined, there is no study (to our best knowledge) investigating whether the change of the audit firm has an effect on the disclosure dates of financial reports. Thus, the hypothesis of the study, which aims to fill this gap in the literature, is developed as follows:

H0: Audit firm rotation has no effect on the disclosure date of financial reports.

In the next part of the study, the hypothesis of the research is tested and the findings are reported.

Research Methodology

The research focuses on all non-financial companies listed on the Borsa Istanbul (BIST) to provide data homogeneity and companies with unavailable data are excluded. The sample of the study consists of 1,200 company-year observations from companies' annual reports published between 2010 and 2017. The annual reports are downloaded from the companies' official websites. The aim of the research is to examine the relationship between audit firm rotation and audit report delay. In this study, the audit report delay (ARD) is determined as a dependent variable. In audit literature, ARD is defined as the period between financial year-end of a company and the date of the signed audit report. The natural logarithm of audit report delay is used for regression analysis. Additionally, our test (independent) variable in this research is audit firm rotation which comprises any types of rotation such as voluntary and mandatory. In accordance with previous studies (Tanyi et al., 2010; Enofe et al., 2013) we use the following regression model to test our hypothesis:

$$ARD_{it} = \beta_0 + \beta_1 AROT_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 LEV_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

There are three control variables in the model. The financial reports of large companies attract more users than the financial reports of small companies. Therefore, larger companies can be pressured to publish their financial reports early. To control the effects of company size, the SIZE variable representing the company's total assets is first added to the model and measured using the natural logarithm of total assets (Lee et al., 2009). A high leverage ratio indicates a high level of risk in corporate finance. This may lead to more procedures and extra time in the audit process and thus delay in financial reports. Therefore, the leverage ratio calculated by dividing total debt by total assets is added as the second control variable (Mutluer et al., 2018). It is expected that high performing companies will not be late to announce their financial reports. Therefore, the final control variable of the model is added asset return (ROA), which is an indicator of how profitable a company is relative to its total assets for the control of company performance (Lee et al., 2009).

Table 2 presents the dependent, independent and control variables and their explanations.

Table 2. Description of Variables

Variables:	Definition:
Dependent Variable: Audit Report Delay (ARD)	is taken as the dependent variable and is referring to the number of days from the fiscal year end till the date of audit report.
Independent Variable: Audit Firm Rotation (AROT)	Its value is set to "1" if the audit firm has rotated, and "0" otherwise.
Control Variable: Company Size (SIZE)	Natural logarithm of company's total assets.
Control Variable: Company Leverage (LEV)	Short-term and long-term debt divided by total assets.
Control Variable: Probability of Company (ROA)	Refers to the profitability of the company and it is calculated by dividing net income (loss) by total assets.

Table III presents summary statistics for the variables used in this study. The mean value of ARD is 65.13 days, which indicates that the average audit report delay is about 65 days, a little more than two months to complete an audit. The standard deviation value of timeliness of financial reporting is 14 days, minimum is 14 days and maximum is 129 days. Also from Table III, the mean and standard deviation of audit firm rotation are 0.10 and 0.30, respectively. This demonstrates that about 10 percent of the sample firms are changed their auditors.

Table 3. Descriptive Statistics for the Study Variables

	Mean	SD	Maximum	Minimum
ARD	65.13	14.55	14	129
AROT	0.10	0.30	0	1
SIZE	19.60	1.57	15.34	24.36
LEV	0.48	0.23	0.01	1.71
ROA	0.03	0.09	-0.55	0.44

=number of calendar days from fiscal year-end to the date of the auditor's report, =audit firm switching, =the natural log of total assets, =total liabilities divided by total assets, =net earnings divided by total asset.

To meet the requirements of the regression analysis assumptions, the correlation between the independent variables were examined. The Pearson correlation matrix in Table IV shows that the variables, in general, are not highly correlated with each other.

Table 4. Correlation Matrix between Independent Variables

Independent Variables:	AROT	SIZE	LEV	ROA
AROT	1.0000			
SIZE	0.1602	1.0000		
LEV	0.0118	0.0698	1.0000	
ROA	0.0394	0.2708	-0.5140	1.0000

=number of calendar days from fiscal year-end to the date of the auditor's report, =audit firm switching, =the natural log of total assets, =total liabilities divided by total assets, =net earnings divided by total asset.

The Ordinary Least Square (OLS) and Fixed-Effect techniques were employed in the analysis of the relationship between the dependent and independent variables after tested the classical assumption consisting of multicollinearity, normality and autocorrelation.

Research Findings

In this section, we discuss the results of regression of ARD with an eight-year period from 2010-2017. Table V, presents the regression results based on OLS and Fixed Effects Model, where the audit report delay is determined as the dependent variable and the audit firm rotation is the independent variable. According to the results of the analysis, the OLS technique shows that the coefficient of rotation for the audit firm is 3.227 positive and the p value is 0.004. These results indicate that there is a statistically significant positive correlation between audit report delay and audit firm rotation at 5%

significance level. In other words, the disclosure date of the company's financial reports is extended after the change of the audit firm.

In addition, based on the regression coefficients and their p-values in Table V, it was found that there was a statistically significant negative relationship between SIZE, LEV and ROA variables and disclosure dates of the financial reports. Moreover, the SIZE and ROA variables were statistically significant at 5% significance level, whereas the LEV variable was significant at 10% significance level.

Table 5. Regression Results

	Ordinary Least Square				Fixed-Effect			
	Coef.	Std.Error	z	p	Coef.	Std.Error	t	p
ARD								
AROT	3.227	1.135	2.84	0.004***	3.307	1.104	2.99	0.003***
SIZE	-2.366	.459	-5.15	0.000***	-10.288	.961	-10.70	0.000***
LEV	-4.912	2.735	-1.80	0.073*	-3.268	3.569	-0.92	0.360
ROA	-21.547	5.952	-3.62	0.000***	-11.977	6.393	-1.87	0.061*
cons.	114.296	8.708	13.12	0.000***	268.593	18.269	14.70	0.000***
Wald chi2(4)=61,32					F(4,1020)=38,78			
Prob > chi2=0,0000					Prob > F=0,0000			

n=1200. *, **, *** indicate significance at the 10%, 5% and 1% levels, respectively. =number of calendar days from fiscal year-end to the date of the auditor's report, =audit firm switching, =the natural log of total assets, =total liabilities divided by total assets, =net earnings divided by total asset.

Although the OLS results show the relationship between audit report delay and auditor switching, the selection of the right technique in the analysis of the data is very important in order to obtain more reliable research results. In the literature, OLS technique is criticized for potential problems caused by neglected variables and resulting from deviations in estimation (Arioglu & Tuan, 2014). Thus, the study data were tested with the fixed effects model in addition to the OLS method to test whether such relationships and concerns are valid even in the case of using different econometric methods of the relationships obtained with the linear regression model. According to the findings obtained from fixed effects model, the variable AROT has positive and significant effect on the dependent variable ARD. This is indicated by the coefficient (3.307) and P-value (0.003) of variable AROT. The result shows that there is a significant relationship between audit report delay and audit firm rotation of companies listed on the BIST – therefore H0 hypotheses can be rejected.

The result of the study supports the idea that an auditor may lose the specific knowledge regarding client accounting systems, records, internal control system and prior audit procedures after audit firm rotation. As a result of this situation new auditor requires more time to become familiar with client's operations and records, to have understanding of internal control system and new auditor may implement inefficient audit procedures and cause extra delays in the independent audit report by spending extra time (Myers et al., 2003; Habib & Bhuiyan, 2011).

Conclusion

As a result of the accounting scandals, severe regulations and practices have been implemented in many countries around the world. The focus of the regulations is on efforts to enhance the quality of independent audit services. In this study, the effect of

audit firm rotation which results in the loss of the specific audit knowledge gained by the audit tenure while is the increase in auditor-client independence on the disclosure date of the company's financial reports is discussed. Under these two different views in Turkey sample, the effect of audit firm switching on disclosure date of financial statements is investigated by using 1,200 company-year data obtained from non-financial companies traded in Borsa Istanbul for the period 2010 to 2017. The research findings obtained with the OLS and fixed effect models provide evidence that audit firm rotation is likely to have a negative impact on disclosure date of financial statements issued at the end of the audit process. Public Oversight Authority (POA) has the authority to regulate on audit rotation practices and shorten the periods specified in the law. While taking into consideration the advantages of audit rotation to improve auditor independence, POA should also take into account that auditor may lose specific audit knowledge about client and sector client operated in. Because timeliness of financial statements is considered one of the qualitative features of a quality financial reporting. In addition, when the country practices in this field are examined, it is seen that there is no common opinion about whether the mandatory auditor rotation practice is at the audit firm level or audit partner level. In this context, examining different country practices and taking into account and evaluating the results obtained from studies will provide benefits to the regulatory authorities.

Mandatory audit firm rotation rules, have been adopted in many countries such as Turkey, may increase auditor's independence; on the other hand, it may lead to inefficient audit procedures resulting from the lack of specific information regarding the client accounting records and operations and delays in the publication of financial reports. Within this framework, coordination and cooperation between the independent auditor and the internal audit unit and the audit committee of the company should be established in order not to lose the specific and the deeper information about the sector in which the company operates. In addition, by strengthening the communication between independent audit firms, it could create a platform where independent audit firms are able to share their experiences in different sectors. In this way, the functionality and transparency of capital markets would be increased and possible delays in financial reporting can be prevented. It is expected that the study contributes to the literature of audit rotation practices and will be beneficial for the institutions responsible for the relevant regulations.

References

- Abernathy, J. L., Barnes, M., Stefaniak, C., & Weisbarth, A. (2017). An International Perspective on Audit Report Lag: A Synthesis of the Literature and Opportunities for Future Research. *International Journal of Auditing*, 21 (1), 100-127. <https://doi.org/10.1111/ijau.12083>.
- Afify, H. A. E. (2009). Determinants of audit report lag, *Journal of Applied Accounting Research*, 10 (1), 56-86. <https://doi.org/10.1108/09675420910963397>.
- Aktas, R. & Kargin, M. (2011). Timeliness of Reporting and the Quality of Financial Information, *International Research Journal of Finance and Economics*, 63, 71-77.

- Al-Ajmi, J. (2008). Audit and reporting delays: Evidence from an emerging market. *Advances in Accountin- Incorporating Advances in International Accounting*, 24, 217-226.
- Arioglu, E. & Tuan, K. (2014). Speed of Adjustment: Evidence from Borsa Istanbul, *Borsa Istanbul Review*, 14 (2), 126-131.
- Arrunada, B. & Paz-Ares, C. (1997). Mandatory rotation of company auditors: A critical examination, *International Review of Law and Economics*, 17 (1), 31-61.
- Ashton, R. H. & Wright, A. (1989). Identifying audit adjustments with attention-directing procedures, *The Accounting Review*, 64 (4), 710-729.
- Bamber, M., Bamber, L. & Schoderbek, M. (1993), Audit Structure and Other Determinants of Audit Report Lag: An Empirical Analysis, *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 12 (1), 1-23.
- Bedard, J. & Gendron, Y. (2010). Strengthening the financial reporting system: Can audit committees deliver?, *International Journal of Auditing*, 14 (2), 174-88.
- Blankley, A. I., Hurtt, D. N. & MacGregor, J. E. (2014), The relationship between audit report lags and future restatements, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 33 (2), 27-57.
- Chambers, A. & Penman, S. (1984). Timeliness of Reporting and The Stock-Price Reaction to Earnings Announcements, *Journal of Accounting Research*, 22 (1), 21-47.
- Chen, CY, Lin, YC & Lin, YC. (2008). Audit Partner Tenure, Audit Firm Tenure, and Discretionary Accruals: Does Long Auditor Tenure Impair Earnings Quality?, *Contemporary Accounting Research*, 25 (2), 415-445.
- Dao, M. & Pham, T. (2014). Audit tenure, auditor specialization and audit report lag, *Managerial Auditing Journal*, 29 (6), 490-512, <https://doi.org/10.1108/MAJ-07-2013-0906>.
- Davis L. R., Soo B.S. & Trompeter G. M. (2009). Auditor tenure and the ability to meet or beat earnings forecasts. *Contemporary Accounting Research* 26, 517-548.
- Dogan, M., Coskun, E. & Celik, O. (2007), Is Timing of Financial Reporting Related to Firm Performance? An Examination on ISE Listed Companies, *International Research Journal of Finance and Economics*, 12, 221-223.
- Dumlu, T. & Saltoglu, M. (2011). The Timeliness of Annual Reports in Turkey: An Empirical Study, *World of Accounting Science*, 13(1), 1-21.
- Enofe, A. O., Mgbame, C. O. & Abadua, H. S. (2013). Audit Firm Rotation and Audit Report Lag in Nigeria, *Journal of Business and Management*, 12 (4), 13-19.
- Erer, M. & Comert, Ç. (2014). Timeliness of Financial Reporting in Turkey, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 29 (337), 73-94.
- Ettredge, M. L., Li, C. & Sun, L. (2006). The impact of SOX Section 404 internal control quality assessment on audit delay in the SOX era, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 25 (2), 1-23.
- Firth, M., Oliver, M.R. & Xi, W. (2012). How Do Various Forms of Auditor Rotation Affect Audit Quality? Evidence from China, *The International Journal of Accounting*, 47 (1), 109-138.
- Geiger, M. A. & Raghunandan, K (2002). Auditor Tenure and Audit Reporting Failures, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 21 (1), 67-78.

- Givoly, D. & Palmon, D. (1982). Timeliness of annual earnings announcements: Some empirical evidence, *The Accounting Review*, 57 (3), 485-508.
- Habib, A. & Bhuiyan, M. B. U. (2011). Audit Firm Industry Specialization and the Audit Report Lag, *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 20 (1), 32-44.
- IASB- The International Accounting Standards Board. (2010). "Conceptual Framework for Financial Reporting". September 2010.
- Ocak, M., & Ozden, E. A. (2018). Signing Auditor-Specific Characteristics and Audit Report Lag: A Research from Turkey, *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 34 (2), 277-294. <https://doi.org/10.19030/jabr.v34i2.10129>
- Official Gazette (2017). II-14.1 Communique on Financial Reporting in Capital Markets 29968-03.02.2017.
- Ozkan, S., Karaibrahimoğlu, Y., Acar, E. & Oz, İ. (2013). Finansal Tabloların Sunum Tarihini Etkileyen Faktörler: İMKB Firmaları Üzerine Bir Uygulama, Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı (MÖDAV), 15 (3), 167-185.
- Jackson, A. B., Moldrich, M. & Roebuck, P. (2008). Mandatory Audit Firm Rotation and Audit Quality, *Managerial Auditing Journal*, 23 (5), 420-437.
- Knechel, W. R. & Sharma, D. S. (2012). Auditor-provided nonaudit services and audit effectiveness and efficiency: Evidence from pre- and post-SOX audit report lags, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 31 (4), 85-114.
- Lee, H. Y., Mande, V. & Son, M. (2009). Do Lengthy Auditor Tenure and the Provision of Non-Audit Services by the External Auditor Reduce Audit Report Lags?, *International Journal of Auditing*, 13 (2), 87-104.
- Mohammadi, S., Mohammad M. M. & Noori S. K. (2015). Audit Firm Rotation and Audit Report: Evidence from the Tehran Stock Exchange, *South African Journal of Accounting Research*, 29 (1), 1-12.
- Munsif, V., Raghunandan, K. & Dasaratha, V. R. (2012). Internal control reporting and audit report lags: Further evidence, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 31 (3), 203-18.
- Mutiara, Y. T., Zakaria, A. & Anggraini, R. (2018). The Influence of Company Size, Company Profit, Solvency and CPA Firm Size on Audit Report Lag, *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 5 (1), 1-10.
- Myers, J. N., Myers, L. A. & Omer, T. C. (2003). Exploring the Term of the Auditor-Client Relationship and the Quality of Earnings, *The Accounting Review*, 78, 779-799.
- Puasa, S., Salleh, M. & Ahmad, A. (2014). Audit Committee and Timeliness of Financial Reporting: Malaysian Public Listed Companies, *Middle-East Journal of Scientific Research*, 22 (2), 162-175.
- Schwartz, K. B. & Soo, B. S. (1996). The association between auditor changes and reporting lags, *Contemporary Accounting Research*, 13 (1), 353-370.
- Sultana, N., Singh, H. & Van der Zahn, M. (2015). Audit Committee Characteristics and Audit Report Lag, *International Journal of Auditing*, 19, 72-87.
- Tanyi, P., Raghunandan, K. & Barua, A. (2010). Audit Report Lags after Voluntary and Involuntary Auditor Changes, *Accounting Horizons*, 24 (4), 671-88.

- Tuan, K. (2016), Finansal Raporlama Zamanlılığına Farklı Bir Bakış, *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, 69, 99-114.
- Turel, A. (2010), Timeliness of Financial Reporting in Emerging Capital Markets: Evidence from Turkey, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39 (2), 227-240.
- Vuran, B. & Abdioglu, B. (2013), Is Timeliness of Corporate Financial Reporting Related to Accounting Variables? Evidence from Istanbul Stock Exchange, *International Journal of Business and Social Science*, 4 (6), 58-70.
- Yucel, E., Ertan, Y. & Sarac, M. (2013), Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alma ve Denetim Süresi İlişkisi: Konsolide Finansal Tablo Düzenleme Yükümlülüğü Olmayan Borsa İstanbul İşletmeleri Uygulaması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42 (2), 351-363.

HAZIR OFİSLERİN İÇ MEKAN TASARIM YAKLAŞIMLARI*

Tülay CANBOLAT¹

Elif Ergin²

ÖZ

Günümüzde birçok kuruluş bilgi aktarımını kolaylaştırmak için çalışanlarının devingenliğini desteklemektedir. Gelişen ve değişen teknoloji, iş hayatını sabit adreslerden kurtarıırken, gereksinimlere bağlı olarak farklı coğrafyalarda yer alan ofis mekanlarında çalışabilme özgürlüğünü de sunmaktadır. Çalışma sistemindeki bu değişim, gereksinim duyulan ofis hizmetlerinin önceden belirlenmiş sürelerde esnek kullanılabilen hazır ofis mekanlarının gelişimini de beraberinde getirmektedir. Hazır ofisler, değişen iş kültürünün çalışma sistemini sağlayan, kiralanma süresine bağlı olarak kullanıcıyı değiştirebilen, mobilyası ve insan hizmetleri ile birlikte sunulan ofis mekanlarını tanımlamaktadır. Çalışmada amaç, ofis mekanlarının değişimini örnekleri ile tespit etmek ve değişimin devam ettiğini kabul ederek, yeni tasarlanacak hazır ofislere, tasarımcılar için bir veri tabanı oluşturacak iç mekan tasarım yaklaşımlarını mevcut örnekler üzerinden ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hazır Ofis, Mekan Tasarımı, Otelleme, Paylaşımlı Masa, Sanal Ofis

APPROACHES TO INTERIOR SPACE DESIGN OF THE READY OFFICES

ABSTRACT

Today, many organizations support employee mobility to ease information transfer. Improving and changing technologies free professional life from fixed addresses, and provide the freedom to work from offices in various regions based on the requirements. This change in the work system brings along the development of ready offices where office services can be used flexibly in the pre-determined periods. Ready offices refine the offices which provide the work system of the changing business culture, whose users may change based on the rent period and which are provided along with their furniture and human services. The purpose of this study is to determine the change of offices along with examples and accepting the continuity of the change, to provide interior design approaches for the ready offices to be designed that will create a database for designers based on current examples.

Keywords: Ready Office, Interior Design, Hotelling, Hot-Desking, Virtual Office

Giriş

Çalışma mekânları ihtiyaçları; bilim ve teknolojinin de ilerlemesiyle günden güne değişim göstermiştir. Kullanıcılar her geçen gün dünyanın değişen dinamikleri içinde çalışma hayatına devam ederken, çalışma mekânlarında duydukları gereksinimler de bu doğrultuda değişim göstermektedir. Günümüz çalışma mekânları, geleneksel hiyerarşik

¹Dr. Öğretim Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, tozdemir@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3591-6575

²Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Sanat Dalı, icmimarelifergin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9935-4903

* Bu çalışma Elif Ergin'in (2012) Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Sanat Dalı'nda Dr.Öğr.Üyesi Tülay Canbolat danışmanlığında hazırlanan "Hazır Ofislerin İç Mekan Tasarım Yaklaşımları" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Received/Geliş: 30/10/2019 Accepted/Kabul: 09/02/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Canbolat, T., Ergin, E. (2020), "Hazır Ofislerin İç Mekan Tasarım Yaklaşımları", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.42-56.

düzenden uzak ve sosyal alanların önem kazandığı, iletişim ağlarının yoğun şekilde kullanıldığı mekânlardır. Teknolojinin sürekli gelişim göstermesiyle iş kültürü ve kullanıcı gereksinimi hazır ofis mekanlarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Hazır ofisler, kısa ya da uzun süreli olarak kiralanılan iç mekânlar ve hizmetler bütününe çeşitli paketler halinde sunan sistemlerdir. Kiralanabilen çalışma mekanlarının hazır ofis olabilmesi için mobilyalarla donatılmış, danışma, güvenlik, sekreter, servis ve temizlik personelinin bulunması; bu hizmetlerin, çalışma mekanları ile birlikte "paket" halinde kiralanması gerekmektedir. Hazır ofislerin, ihtiyaca göre daha büyük ya da daha küçük paketler halinde farklı gereksinimlere göre kiralanabilmesi, iç mekan tasarım yaklaşımlarındaki önemi artırmaktadır.

Günümüz ve geleceğin sosyal, paylaşımlı ve teknolojik donanımlara sahip güçlü ofis sistemlerinden biri olan hazır ofislerin oluşumunu etkileyen dinamikler ile hazır ofislerin tanımı, kullanım biçimleri ve iç mekan tasarım yaklaşımlarını mevcut uygulamalar üzerinden ortaya koymak, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. Günümüz İş Kültürü ve Bu Kültürü Etkileyen Dinamikler

21. yüzyıl iş kültürü, hızlı teknolojinin izinde değişim süreçleri geçirmektedir. İş kültürünün değişimindeki etkiler, çalışanları ve onların bulunduğu mekânları doğru orantıda etkilemektedir. Bu nedenle, çalışmanın ana konusunu oluşturan 'hazır ofis'lerin tanımına geçmeden önce, iş kültüründeki değişimleri ve bu değişime etki eden dinamikleri incelemek, hazır ofislerin oluşumunu saptamak açısından önemlidir.

İş kültüründeki global dinamiklerin yarattığı değişimler sonucunda çalışanlar, geleneksel ofis düzenlerinden farklı biçimde bağımsız hareket etmektedir. Bu hareketlilik, iş yerlerine tam zamanlı ve düzenli geliş-gidişi zorunlu olmaktan çıkarmakta ve çalışanlar iş koşullarını mekan ve zaman açısından esnek tutabilmektedirler. Sabit adreslerden kurtulan iş kültürü, işyerlerinin çalışma mekânlarının da esnek çözümlere giden ofis sistemleri ile donatılmalarına yol açmıştır. Teknolojinin verdiği taşınabilir bilgi olanağı, ofis kullanıcılarının herhangi bir yerde bağımsız çalışabilmeleri, toplantılar yapabilmeleri ve ekip çalışmaları için kısa süreli kullanılabilen mekan gereksinimlerini de beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaçlar, farklı bir iş sektörü yaratarak kullanıma hazır haldeki kiralık ofisleri gündeme getirmiştir.

Çağın ve gelecek dönemlerin çalışma kültürü, küreselleşen iş dünyası, global yönetim anlayışları, ekonomik ve siyasi gelişmelerin de etkisinde kalmaktadır. Geleneksel ofis sistemlerindeki çalışma kültüründe; iş üretmede ve pazarlamada sığ kalınmakta; ilerleyen teknolojiye uyum sağlanamamaktadır. Bu uyumun sağlanmasının en önemli yolu çok yönlü değişim ve bu değişimlerin çalışma mekânlarına uyarlanması olacaktır (Raymond ve Cunliffe, 2000).

İş kültürü; belirli süreçler içerisinde çalışma disiplinleri içinde yerleşen ve değişebilen değerler bütünüdür. Zaman içerisinde değişen diğer dinamiklerin de etkisiyle (ekonomik değişimler, teknolojik değişimler, sosyo-kültürel değişimler, siyasi değişimler v.b.) iş kültürünün değişmesi; çalışma şekillerine yeniliklerin gelmesine sebep olmakta; çalışma sistemleri ve çalışanları olduğu gibi çalışma mekânlarını da doğrudan etkilemektedir (Öztürk, 2008).

Son çeyrek yüzyılda, 'Endüstri Toplumu', 'Bilgi Toplumu' olarak adlandırılan yeni bir biçime doğru dönüşmektedir. Bilgi toplumu, farklı vasıf ve yeteneklere sahip bir çalışan tipini gerektirmektedir. Bu süreçte, yalnızca vasıflar ve yetenekler değil, aynı

zamanda çalışma şartları, çalışanların beklenti ve tercihleri ciddi boyutlarda değişmektedir (Erdem, 2004). İşletmeler, çalışanlarını, küreselleşmenin etkisindeki iş hayatının daha sosyal, daha rekabetçi ve hırslı çalışma ortamı ile bu dinamizme ayak uydurmak zorunda bırakmıştır.

Bilgi iletişimi yoğunluklu iş ortamları, geleneksel yönetici-çalışan ilişkilerini tamamıyla değiştirmiştir. Geleneksel çalışma düzeninde piramidi anımsatan çalışma hiyerarşisi zaman içerisinde yerini merkeze bağlı bir şef ve ekiplerine bırakmış; günümüzde ise bu yapı daha da değişerek; bütün organizasyon grupları hem merkeze hem yönetici şeflere bağlı olarak çalışmaya başlamıştır. Ofislerde bu şekilde çalışma, kişilere atanmış ofis mekanı kullanımları anlayışından uzaklaşıp iş takibi yönünde ilerlemektedir. Bunun sonucunda çalışanlar farklı mekanları ofis olarak kullanabilmektedirler (Raymond ve Cuncliffe, 2000).

Gelişen teknoloji, ekonomik çevrelerin küreselleşmesi, sosyo-kültürel değişimler gibi dinamikler, ofis mekanlarının kullanım sıklığının geçmişe göre azalmasına sebep olmuştur. Günümüzde sosyal olanakları artıran ve çalışan motivasyonunu esas alan ofis mekanları tasarlanırsa da bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle bilginin kolayca transferinin iş hayatına girmesi; kısa süreli ve değişken çalışma ortamları ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu gereksinim, farklı coğrafyalarda, merkezi konumlarda, sanal çalışma düzenine uyumlu ve belirli zaman dilimleri için kullanılabilir ofislerle karşılanır olmaya başlamıştır.

Teknoloji, yüzyıllardır insanoğlunun hayatında önemli rol almakta; yapıları, sosyal yaşamı, kişiler arası iletişimi etkilediği gibi ofis mekanlarının biçimlenmesinde de önemli bir etkiye sahip bulunmaktadır. Bilimsel gelişmelerin sonuçları ile değişim gösteren her yeni teknoloji ürünü insan hayatında türlü etkiler yaratmaktadır.

Sanayileşme sonrası bilişim çağına girilmesi ile mekanik üretim, artık küçülen bilgisayarlarla donatılmış akıllı makinelerle yapılmaya başlanmıştır. Bu sistem, üretim sektörlerinde fiziksel olarak çalışan insanların sayısını azaltmıştır. Yapay beyinlerle çalışan üretim mekanizmalarının işletim ve yönetimi bilgi işçileri ile yürütülmeye başlanmıştır. Benzeri büyük ve küçük teknolojik gelişmeler, işletmelerin dünya çapında iş yapmalarını olanaklı hale getirmiştir. Çalışanlar, bilgiyi taşınabilir araçlarla ve sanal veri ağıyla hem ofis mekanları içinde hem de ofis dışında işleyerek taşıyabilmektedirler. Bu evrak depolanma işlemlerinden, postalamaya, işlerin organize edilmesinden, yönetimine kadar hemen her birimde bu ağı kullanılabilmek ve zamanın daha çok iş için kullanılabilmesi anlamına gelmektedir.

Teknolojinin gelişimi ile sanal ağ üzerinden bilgiler paylaşılabilmekte dolayısıyla bilgi, her kullanıcının ulaşabileceği bir konumda bulunabilmektedir. Bu gelişmeler ofis dışı kullanım yöntemi olan sanal ofis kullanımının da gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Sanal ofis, iş görüşmelerinin özel düzenlenmiş yazılım sistemleri ile; randevularından, görüşme kayıtlarına, dosyalama işlemlerinden, hatırlatma işlemlerine ve bir ofisin kağıtsız evrak işlemlerinin hemen hemen hepsine hakim olabilecek sisteme denilmektedir. Sanal ofisler; *uydu-ofis*, *ev-ofis*, *arka-ofis*, isimleriyle bilinen sanal ağlar ile yapılan işleri kapsayan genel bir isim olarak kullanılmaktadır (Çete, 2004). Hazır ofisler, ayrıca sanal ofis kullanıcılarına da çeşitli toplantı ve organizasyon mekanları ile hizmet vermektedir.

"Uydu-Ofis (Satellite Office) kavramını ilk telaffuz edenler 1960'lı yıllarda (kişisel bilgisayarların kullanımının söz konusu olmadığı dönemlerde) James Martin ve R.D. Norman'dır. 'İlerideki yıllarda şirketlerin bürolara ihtiyaç duymayacağı' fikri, 60'lı yıllarda sadece teori aşamasında iken, 70'li yılların sonlarına doğru, bu teorinin dayanakları iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu yerini bulmaya başlamıştır. Melvin Webber; bilişim teknolojileri sayesinde, tarihte ilk defa, çalışma hayatı ve tüm diğer sosyal aktivitelerden kopmadan, bir dağın tepesinde yaşayabilmenin imkanı hale gelebildiğini savunmaktadır" (Çete, 2004).

İç mekanda teknolojinin kablosuz iletişime olanak vermesiyle bilgi aktarımları kolaylaşmış sabit masalarda çalışma zorunluluğu kalmamıştır. Çalışanlar dizüstü bilgisayarları, cep bilgisayarları ya da telefonları sayesinde internet ağının bulunduğu her ortamda bilgi aktarımı yapabilmekte ve işlerini yürütebilmektedir. Teknolojinin iç mekana olan katkısı ile bir çok akıllı sistemin de ortaya çıkmasıyla birlikte, ortak sosyal alanların oluşturulmasına bu alanlarda iş dışında da paylaşımların bulunabileceği aktivitelerin yapılmasına olanak sağlanmıştır. Böylelikle iş yeri, negatif iş psikolojileri ve çalışanlar üzerinde kötü etki yaratan baskıcı ortamlardan uzaklaşmakta ve aksine çalışma saatlerini uzatmaya yönelik vakit geçirilebilecek şekilde düzenlenen yaratıcı mekânlara dönüşmektedir (Zelinsky, 2002).

Dünyadaki siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ve etkileşimler, insanların yaşayış biçimlerini dünya görüşlerini hızla değiştirmektedir. Sosyo-kültürel değişim olarak adlandırılabilir bu dinamikler; bireysel konulardan, kamusal konulara kadar geniş bir aralığı etkilerken; çalışma hayatına da çeşitli bakış açıları getirmekte ve geleneksel bakış açılarını modernize ederek; bu gelişmeler ışığında biçimlendirmektedir.

Zaman içinde dünyayı etkileyen bir çok dinamiğin, çalışanları sanal ortamlarda iş yapabilir hale getirmesi, ofis mekanlarının kullanım amaçlarının ve biçimlerinin değişime uğramasına sebep olmuştur. Her ne kadar sanal ağların kullanımı yaygınlaşsa da; iletişime dayanan işler ve görüşmeler için programlanmış mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. Şirketler genel merkezlerini bu ihtiyaca yönelik tasarlasa da işlerin birçoğu merkez ofislerin uzağında yürütülmektedir. Ayrıca, günden güne artan rekabet ve girişimci sayıları çalışanların, ofis kullanımlarının sürekli değişen adreslerde olmasına neden olmuştur. Mevcut firmaların bu şekilde farklı coğrafyalarda iş yapma isteği, donatılmış kiralık ofis kullanımlarını gündeme getirmektedir.

2. Hazır Ofis Kavramı

Günümüz iş ortamında çalışanların; görüşme, masa başında çalışma, ekip çalışmaları yapma, toplantılar, seminerler gibi belirli tarihli işleri için kiraladıkları çalışma ortamlarına "hazır ofis" denmektedir. Kavramsal olarak hazır ofis, ofis kullanıcıları için düzenlenmiş; donatılmış ofis iç mekânlarının yanı sıra, sunulan hizmetleri de ifade etmektedir. Bir başka deyişle kısa ya da uzun süreli kiralanana, mobilyası, ofis içi hizmetleri, on-line işlemler ve -bazen- personelleri ile çalışma olanaklarını gereksinimlere göre paketler halinde sunan işletmelere, Türk diline geçmiş haliyle "hazır ofis" denmektedir. İş dünyası ve sanal iş ortamları literatüründe işletmeler, bu sistemle işletilen ofis mekânlarını "**Hazır Ofis (Ready Office Space/ Ready Office)**", "**Donatılmış Ofis (Fitted Office)**", "**Kullanıma Hazır Ofis (Ready-to-use Office)**" olarak adlandırmaktadırlar.

Hazır ofisler, kullanıcıların farklı gereksinimlerine göre mekan ya da ofis içi hizmet alabilecekleri, farklı kullanıcıların önceden belirlenmiş süreler içinde kiralayabildikleri kullanıma hazır mekânlardır. Hazır ofis sistemlerinde mekanlarla birlikte, iş için gerekli olan ofis içi servis hizmetleri de kiralanmaktadır. Bunlar: sanal ofis sistemleri, paylaşımlı masa kullanımı, toplantı, konferans, seminer odası, bireysel çalışma odaları, yönetici odaları, kafeterya ve oda servis hizmetleri, mekân temizlik hizmetleri, dokümantasyon, sekreteryaya, kurye ve çeşitli danışmanlık hizmetlerinden oluşmaktadır. Bu hizmetler, hazır ofisi işletenler tarafından değişik paketler (gruplandırılmış hizmetler) şeklinde kullanıcılara süreli olarak sunulmaktadır. Bu paketler, hazır ofis işletmeleri tarafından çeşitlendirilebilmektedir. Hizmet gruplarını bu şekilde paketlemenin genel mantığı, ofislerin ve hizmet personellerinin kullanıcılarına tayin edileceği sürenin belirli bedellerle ve gereksinimlere göre sunulmasıdır.

Hazır ofisler, “*otelleme*” ve “*hot-desking*” sistemlerini bir arada veya ayrı ayrı sunan ofis mekanlarından oluşmaktadır. ‘*Otellemeye*’, bir çalışma mekanının süreli olarak kiralanmasıdır. ‘*Hot-desking*’ ise Türkçe ifadeyle paylaşımlı masa kullanımı olup, otellemeye göre daha kısa süreli kullanımlara olanak sağlayan, yalnızca teknolojik donanımların sağlandığı masalı / masasız çalışma ortamı kullanımını ifade etmektedir (Duffy, 1997; Raymond ve Cuncliffe, 2000).

1980’lerin sonunda ortaya çıkan otelleme terimi, bir otel odası rezervasyonu ile benzer bir deneyimi tanımlar; ileride ayrılan bir zamanda, bir çalışma mekânı rezervasyonu için çalışan talepte bulunur. Çalışma mekânına gelindiğinde, her çalışan için bu çalışma mekânında geçici bir dönem için kişiselleştirilebilen bir çalışma alanı (masa ve dolap sistemi) ve kilitli dolaplar tahsis edilmektedir. Bu hizmete otelleme (hotelling) denilmektedir. Bu şekilde çalışmaya ‘*istasyon çalışma düzeni*’ de denilmektedir (Paul ve Ashcroft, 2005).

Bugünün küresel ekonomisinde yer almak isteyen şirketler, hem operasyonel giderlerini azaltmak hem de çalışanlarının verimliliğini ve üretkenliğini arttırmak için yeni yollar aramaktadırlar. Hızla artan rekabet ortamı bütün üretim faaliyetlerinde performansın artırılması ile maliyetlerin azaltılmaya çalışılması şeklinde ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda şirketler de insan, teknoloji ve mekan kaynaklarını daha akılcı kullanmak durumunda kalmışlardır. Çalışma mekânı düzenlemelerinde geleneksel çizgileri tekrarlamak yerine, değişen iş ve çalışma hayatı şartlarına göre önceliğin belirlenmesi gerekliliği şirketlerin ele almakta olduğu önemli konulardan birisidir. Öncelikle, bina kullanımı ve tasarımındaki gelişmeler maliyetlerin azaltılmasına yöneliktir (Worthington, 1998). Hazır ofis sistemleri, kullanıcılarına sunduğu paket hizmetlerle, onların ofis gider değerlerini düşürmektedir. Sunduğu resmi işletme adresi sağlama hizmetiyle ise kurulum maliyetini ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle de günümüzün ve geleceğin tercihi olan ofis sistemi olarak görülmektedir.

Farklı kullanıcılar tarafından kullanılan otelleme ofisleri kendi satış-maliyet dengelerinden kar elde eden işletmeler haline gelmektedir. Bu nedenle 90’lı yıllarda yaygın kullanımı olan otelleme işletmeleri, günümüzde hazır ofis adı altında sayısı artarak çoğalan çalışma alanları olmaktadır.

Otellemedeki ofis iç mekanları, süreklilik arz eden aidiyet hissi gibi psiko-sosyal gereksinimleri gerçekleştirmeyi amaçlamazlar. Geçici süreler için kişilere atanan ve o süre için gereksinimlere uygun olarak donatılmış mekanlar, hazır ofislerin otelleme hizmetiyle sunulmaktadır. Hazır ofislerdeki otelleme hizmetinin gerçekleşeceği iç

mekanların kurgusu, hazır ofis kullanıcılarının genel gereksinimlerine hizmet verebilecek nitelikte olmalıdır.

Hazır ofislerde, otelleme hizmeti, telefonla rezervasyon yöntemiyle, internetten kiralama işlemi yaparak gerçekleştirilmektedir. Bu işlemlerin yapılabilmesi için, kullanıcıların ihtiyaçlarını belirlemesi veya kendilerine uygun olan hazır ofis paketlerinden birini tercih etmeleri ve ödeme ile bu işlemleri onaylamaları gerekmektedir. Bu işlem ile hazır ofislerde otellemeyle kiralayabilecekleri mekanlar, hücre tip ofisler (tek kişilik ve iki kişilik oda şeklinde), açık ofisler, grup ofisleri (çok kişilik çalışma birimleri), toplantı odaları, konferans ve seminer salonları ve ortak kullanım (bekleme alanları, dinlenme birimleri, yeme-içme birimleri, dokümantasyon birimleri) alanlarından oluşmaktadır.

Otelleme hizmeti, günümüz koşullarında ofis içi kullanımlarda kullanıcılara kesin sınırlar getirmemektedir. Örneğin tek kişilik bir çalışma odası kiralayan kullanıcı, ortak alan olan dinlenme biriminde çalışmasına devam edebilmektedir. Bu durum, otelleme bünyesinde sanal bir ofis kullanımınıdır. Aynı zamanda kullanıcı, ofis içinde herhangi bir yerde bulunan donatılmış bilgisayarlı bir masada da çalışabilmektedir. Bu çalışma yöntemi, otelleme içinde "paylaşımlı masa" olarak da ifade edilen "*hot-desking*" kullanımınıdır.

Hazır ofislerde, otellemeye göre kısa süreli çalışma alanı olarak paylaşımlı masa kullanımları olan *hot-desking* kullanılmaktadır. 1990'lı yılların başında uygulanmaya başlanan *hot-desking*, çalışanların ihtiyaçlarına göre donatılmış masaların, farklı zamanlarda farklı kullanıcılara tahsis edilmesi yöntemidir. 1995'te New York Pesce Ltd.'in tasarladığı sistemde; *hot-desking* hizmetini, çalışanların atanmamış (kişiselleştirilmemiş) çalışma mekanlarını, çalışanların dosyalarını, bilgisayarları ve telefonları merkezi bir tezgahta topladıkları ve sonra onların arzu ettikleri yerde çalışmayı seçtikleri yer olarak tanımlamıştır (Paul ve Ashcroft, 2005). Ancak, dizüstü bilgisayar ve kablosuz ağ kullanımı bu ifadenin içeriğinde değişimler yaşanmasına sebep olmaktadır. Teknolojinin kablosuz veri iletimine olanak vermesi ile ofis içerisinde kablosuz ağın bulunduğu her mekanda paylaşımlı masa kullanılabilir. Bu şekilde kullanım için çeşitli mobilyalar esnek biçimde mekanda yer bulmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Hazır Ofislerde Masasız Paylaşımlı Masa Kullanımı (URL1)

Raymond ve Cuncliffe (2000), paylaşımlı masayı (*hot-desking*), bir masanın alternatifli işler ve kişiler arasında dönüşümlü paylaşımı olarak tanımlar. Paylaşımlı masa, dışarıda çalışan sayısı çok olan şirketler için ofis içi alan kullanımında verimli bir

çözüm olarak görülmektedir (Şekil 2). İncelenen günümüz hazır ofis örnekleri, “otelleme” ve “paylaşımlı masa” yaklaşımlarını sistem bütünü olarak birlikte sunmaktadır.

Şekil 2. Hazır Ofislerde Paylaşımlı Masa (Hot-desking) Kullanımı (URL 1)

Günümüz çalışma koşullarında “paylaşımlı masa” hizmetini hazır ofis mekanları dışında da almak mümkündür. Bunun en belirgin örnekleri otellerde mevcuttur. Konaklayanların belirli süreler için çalışabilecekleri özelleştirilmiş alanlar da paylaşımlı masa kullanımına örnek gösterilebilir (Şekil 3).

Şekil 3. Hilton ParkSA Paylaşımlı Masa (Hot-desking) Kullanımı (URL2)

3. Hazır Ofis İç Mekan Birimleri ve Fonksiyonları

Hazır ofisler kullanıcılara, otelleme ve paylaşımlı masa hizmetlerini, farklı gereksinimlere göre düzenlenmiş ve donatılmış mekanlar ile sunmaktadır. Hazır ofis iç mekan fonksiyonları; hizmet birimleri ve çalışma birimleri olarak iki gruba ayrılmaktadır. Çalışma kapsamında fonksiyonlar, çalışma birimleri çerçevesinde incelenmektedir.

Hizmet Birimleri ve Fonksiyonları:

Giriş Alanları ve Servis Hacimleri

- Danışma ve Lobi
- Sanal ve Profesyonel Sekreteryaya
- Merdivenler, Asansörler, Koridorlar

Ortak Kullanım Alanları

- Toplantı ve Konferans Salonları,
- Dokümantasyon Odaları
- Mola Mekanları
- Islak Hacimler

Çalışma Birimleri ve Fonksiyonları:

Çalışma birimleri, otelleme ve paylaşımli masa hizmetlerinin verildiği; ihtiyaca ve kişi sayısına göre biçimlendirilmiş ofislerden oluşmaktadır. Genel olarak;

- Hücre Ofisler
- Grup Ofisleri
- Açık Ofisler
- Serbest Çalışma Alanları olarak sınıflandırılmaktadır.

Hazır ofislerde çalışma birimlerini oluşturan küçük kapalı mekanlar, tek kişilik hücre ofislerden oluşmaktadır. Tek kişinin ihtiyaç duyabileceği, çalışma masası, konforlu bir çalışma sandalyesi, en az 2 adet misafir koltuğu ve dosyalama için bir dolap; tek kişilik çalışma birimlerinde olması gereken tefriş elemanlarıdır.

Hazır ofisler kişilere olduğu gibi birden fazla çalışan sayısına sahip tüzel kişilere de kiralanabilmektedir. Çalışan sayısının iki ya da daha fazla olması kiralanılan odaların alanlarının büyümesi ya da işlevsel mobilyalarla donatılması ihtiyacını doğurmaktadır. Çalışma biriminde iki kişiye hizmet verecek çalışma masası ve dolap alanları minimum gereksinmeyi tanımlamaktadır.

Grup çalışma ofislerinde iş üretimi, daha çok toplantı masasına benzer; modüler olarak birleşmiş masalar, konforlu oturma elemanlarının yer aldığı görüşme odalarında da sağlanabilmektedir.

Hazır ofislerde bulunan açık ofis mekanlarında; çok sayıda kullanıcıya, gereksinimlerine göre kişiselleştirilebilen masalı birimler sunulmaktadır. Bir odanın içinde kişiselleştirilmiş alan yaratmak ihtiyacı taşınabilir teknolojiler ile (notebook, netbook, tablet pc, akıllı telefonlar vb.) yalnızca bilgisayar kullanılabilir ve az sayıda evrak işleri yapılabilecek birimler boyutuna indirgenmiştir. Bu birimler, iç mekanda bağımsız ve birleşik halde düzenlenebilen çalışma istasyonları ile alan kullanımı ve hot-desking açısından sıklıkla tercih edilen duvara montajlanmış çalışma bankolarından oluşmaktadır.

Hazır ofislerde yönetici ofisleri, çalışma, üst düzey görüşme, toplantı ve sunum imkânları düşünülerek yeterli konforun sağlanabileceği alanlarda çözülmektedir.

Yönetim biriminin temel işlevi, karar verme mekanizmasıdır. Çalışma ortamındaki iç ilişkileri doğru ve düzenli sağlamak, dış ilişkileri kontrollü ve düzende tutabilmek için mekan örgütlenmesinin önemi büyüktür. Yönetici kavramı; saygınlık, güç, prestij, statü kavramları ile eşdeğer görüldüğü için bu kavramların mekana yansması da önem taşır (Doğan, 2008). Weber M. (1986) yönetimi tanımlarken; "doğruluk, hız, kesinlik, süreklilik, gizlilik, birlik ve tam bağlılık ilkelerinin de korunması için mahremiyetin korunması şarttır" demiştir. Yönetimdeki; karar noktası olma durumu, geleneksel ofis düzenindeki mahremiyetin korunmasında değişmeyen durum olmuştur.

Geleneksel ofis planlamasında, kamusal ve kurumsal ofis tiplerinde yönetici büroları ile ilişkilendirilen yönetici asistanı birimi ile bir bekleme alanı bulunmaktadır. Hazır ofislerde ikincil sekreteryaya hizmetine gerek duyulmamaktadır. Bireysel ofislerden yönetici ofislerine kadar tüm giriş işlemleri; sekreteryaya, danışma hizmetleri, bekleme alanları hazır ofisin giriş alanında bulunmaktadır. Sekreter, tüm hazır ofis birimlerine bu noktadan hizmet vermektedir.

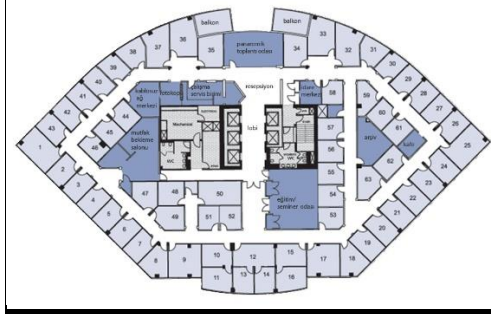
Ofis mekânlarındaki statü sembolü mekânların bu kimliklerinden uzaklaşması ile birlikte, çalışma hayatında verimli ve sosyal alanlar oluşturmak anlamında ofislerde çok fonksiyonlu birimler oluşturulmaktadır. Bu alanlar hazır ofislerde, *hot-desking* hizmeti

ile birlikte verilmektedir. Klasik anlamda masa paylaşımı olarak bilinen bu hizmet, taşınabilir iletişim araçları ile daha sosyal alanlarda hareket halinde,

4. Hazır Ofis İç Mekan Tasarımları

4.1. Fairfax Ofis Merkezi (Virginia / ABD)

Fairfax Ofis Merkezi, Amerika'daki hazır ofis örneklerinden biridir. Plan şemasında görüldüğü üzere ofisler iç mekânda hücre ofisler biçiminde ve cepheye yönlendirilerek konumlandırılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Fairfax Ofis Merkezi Kat Planı (URL3)

Mekân organizasyonu, fiziksel olarak bireysel etkinlikler ile ortak etkinliklerin birbirinden ayrılması ve ortak etkinliklere erişim kolaylığı ile olumlu bir düzenleme içerisindedir. Örneğin hücre ofis kiralayan çalışanlar rahatlıkla merkezi konumda olan dokümantasyon merkezine ya da mola mekânlarına ulaşabilmektedirler.

Hizmet Birimleri İç Mekan Organizasyonu

Giriş Alanları ve Servis Hacimleri: Hazır ofise gelen müşteri ve çalışanların resepsiyona yönlendirilmesi; asansörler ve merdivenlerden, manzara yönünde bir lobiye doğru gerçekleştirilmiştir. Hazır ofislerin hizmet alanı burada oluşmaya başlamaktadır.

Danışma ve resepsiyon birimi, iç mekân yönlendirmesinin başladığı hazır ofis girişinde konumlandırılmıştır. Resepsiyon birimi giriş-çıkış yapmakta olan çalışan ve ziyaretçi kayıtlarının yapılması açısından güvenlik sağlamaktadır (Şekil 5). Kat planında giriş ve lobi alanlarından sonra sağ ve sol kolda ofisler, genel olarak hizmet sunan sanal hizmet servisleri, merkezi ofis yönetimine ait bir büro, bir fotokopi odası yer almaktadır.

Şekil 5. Fairfax Hazır Ofisi Resepsiyon ve Lobi Mekanları (URL3)

Ortak Kullanım Alanları: Koridordan algılanan toplantı odası, gün ışığını içeriye alacak bir konumdadır. Panoramik mekan olarak adlandırılmış bu bölümün diğer mekanlarla şeffaf bir biçimde bölünmesi mekânın mahremiyet gerektirmeyecek

görüşmelere ve eğitimlere uygun olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bölücü elemanda şeffaf malzeme tercihi lobiye doğal ışığın sağlanmasında önemli bir etken olmuştur (Şekil 6).

Şekil 6. Fairfax Hazır Ofisi Toplantı- Eğitim Odası (URL 3)

Bina çekirdeğinde yer alan asansör hacimlerinin arkasında kalan mutfak alanı ve mola mekânı ile çalışanlara ortak alan yaratılmıştır. İç mekânda kullanılan donatılar ile (tv, jetonlu yiyecek ve içecek ünitesi) serbest zaman geçirmek için mutfak bağlantılı hacim, kullanıcılar için uygun hale getirilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Fairfax Hazır Ofisi Mola Mekanı Odası (URL 3)

Çalışma Birimleri İç Mekan Organizasyonu:

Hücre Ofisler: Fairfax ofis merkezinin temel fonksiyonunu oluşturan çalışma mekanları, merkez etrafında ve cephe yönünde konumlandırılmış hücre ofislerdir.

Çalışma odalarında, iki adet çalışma koltuğu ve masasının yanı sıra bir misafir koltuğu ve bir adet dosya dolabı konumlandırılmıştır. Böylece iki çalışanın kendilerine ait çalışma mekânı oluşmuştur. Çalışma masaları gün ışığı ve manzaraya yönlendirilmiştir.

Grup Çalışma Ofisleri: Çeşitli çalışma gruplarının ya da müşterileriyle toplantı yapmak isteyen çalışanların faydalanabileceği mekanlardır. Bu mekanlar, seminer ve eğitim fonksiyonunda kullanılabileceği düşüncesiyle kare planlı ve 14-16 kişinin toplanabileceği büyüklükte tasarlanmıştır. Grup çalışma ofisinin merkezi konumundan dolayı üfleme-emiş kanalları ile eşit dağıtılmış siva altı aydınlatma armatürlerinden faydalanılarak ısı konforu ve aydınlatma konforu sağlanmıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Fairfax Hazır Ofisi İki Kişilik Çalışma Birimi ve Grup Çalışma Birimi (URL3)

4.2. Coda Hazır Ofis İç Mekan Tasarımı (İstanbul)

Coda Hazır Ofis, kat planı, cephede ve merkezde hücre ofislerin bulunduğu bir yerleşimle tasarlanmıştır. Yerleşim planına bakıldığında, koridorda hot-desking uygulamasına yönelik bankoların yer aldığı, ıslak hacimlerin çekirdek yakınında, toplantı ve konferans birimlerinin cephe yönünde planlandığı görülmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. Coda Hazır Ofisleri Yerleşim Planı (URL4)

Hizmet Birimleri İç Mekan Organizasyonu:

Giriş Alanları ve Servis Hacimleri: Coda Hazır Ofisinde, gelenleri karşılayan bir resepsiyon bankosu ile koridorlara ayrılmış bir alanla giriş mekanı oluşturulmuştur. Bu alanda bir lobi olmamasına rağmen, bekleme amaçlı ya da bilgisayar kullanılabilir paylaşımlı masa birimleri bulunmaktadır.

Ortak Kullanım Alanları: Hazır ofisin, kullanıcılarına sundukları ortak alanlar; toplantı ve konferans odaları, mutfak, tuvaletler, paylaşımlı masalardır.

Çalışma Birimleri İç Mekan Organizasyonu:

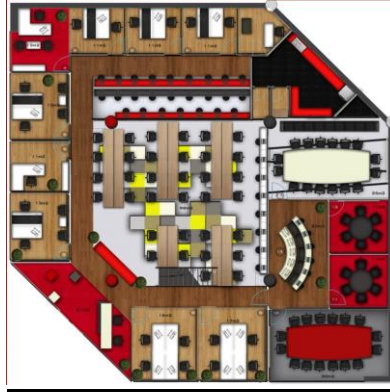
Hücre Ofisler: Coda Hazır Ofislerinde, tek kişilik, iki kişilik ve çok kişilik çalışma birimlerinden oluşan hücre ofisler bulunmaktadır. Hücre ofislerde masalar, duvarlar boyunca ilerleyen yüzeyler olarak tasarlanmıştır. Çalışma alanında, hareketli oturma elemanları ve çekmeceli depolama üniteleri tasarlanmıştır. Dış cephe yönünde konumlanan hücre ofislerin iç bölücülerinde yarı şeffaf malzeme kullanılarak gün ışığının iç mekanlara ulaşması sağlanmıştır. (Şekil 10).

Şekil 10. Coda Hazır Ofisleri Tek ve Çok Kişilik Çalışma Birimi (URL4)

4.3. “eOfis” İç Mekan Tasarımı (İstanbul)

eOfis çok katlı bir yapının tek katında hazır ofis olarak hizmet vermektedir. Yerleşim planında dış cepheye bakacak konumda hücre ofisler, merkezde paylaşımlı masa alanları tasarlanmıştır (Şekil 11).

Şekil 11. eOfis, Kat Planı (URL5)

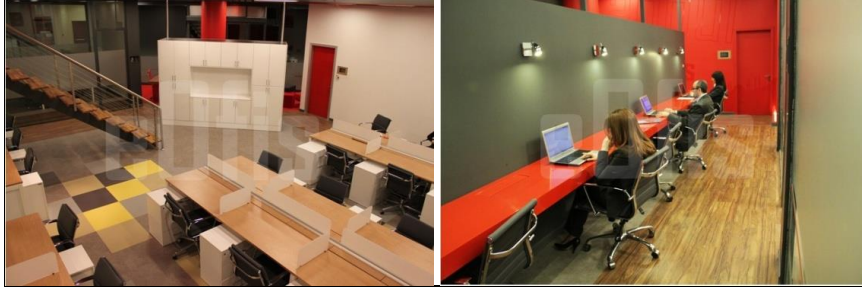
Hizmet Birimleri İç Mekan Organizasyonu:

Giriş Alanları ve Servis Hacimleri: eOfis kat girişinde, kullanıcıları ve konukları karşılayan bir banko yer almaktadır. Lobide ise arkalıksız oturma birimlerine yer verilmiştir. Mobilyaların tasarımı bu mekanın kısa süreli kullanımına yönlendirmektedir. Giriş alanında sekreteryadan sonra hazır ofis kullanıcılarına atanmış posta kutularından oluşan bir bölücü yer almaktadır (Şekil 12).

Şekil 12. eOfis, Giriş Alanı (URL5)

Ortak Kullanım Alanları: eOfis, merkezde konumlanan bir açık ofise sahiptir. Bu alan modüler yazı masaları ile donatılmıştır. Açık ofisin duvar yüzeyleri yine paylaşımli masa için düşünülmüş duvar yüzeyinde yer alan bankolar ile çevrelenmiştir.

Şekil 13. eOfis, Açık Ofis ve Paylaşımli Masa (URL5)

Merkezde yer alan paylaşımli masa alanı etrafında yer alan koridorlar ile ortak kullanım alanlarından mutfak ve dinlenme birimine ulaşılmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. eOfis, Mutfak ve Dinlenme Mekanı (URL5)

Çalışma Birimleri İç Mekan Organizasyonu:

Çalışma birimleri ortak kullanım alanları etrafında, cephe yönlerinde biçimlenmiş hücre ofis, grup çalışma birimleri ve serbest çalışma alanlarından oluşmaktadır.

Hücre Ofisler: eOfis hazır ofislerinde tek ve iki kişilik çalışma birimlerinden oluşan hücre ofisler yer almaktadır. Hücre ofis iç mekanlarında, çalışma masası, çalışan

ve konuk oturma elemanları ile dosyalama ve aksesuarlar için duvar üniteleri yer almaktadır.

Grup Çalışma Ofisleri: eOfis'in grup çalışmaları için sunduğu birimler, geniş bir masa yüzeyi ile organize edildiği için talep edildiğinde toplantı odalarına dönüşebilmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. eOfis, Tek Kişilik Çalışma Birimi ve Grup Çalışma Birimi (URL5)

Sonuç

20. yüzyıl sonundan itibaren iş ortamları, çalışma saati sınırı olmayan, farklı coğrafyalarda bulunan kişiler arasında video konferans ya da bilişim teknolojileri ile iletişimin yapıldığı mekanlara dönüşmektedir. Ancak bu değişim, beraberinde yüz yüze iletişimin verdiği güven duygusunun sağlanamaması, bilgi akışındaki teknolojik güvenlik sorunlarını ve çalışmada düzen uyumsuzluklarını getirmektedir. Günümüzün rekabetli iş ortamında, şirketlerin farklı coğrafyalardaki çalışanları ya da girişimciler için önceden belirlenmiş süreye bağlı olarak ofis mekanı ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeni bir mekan ve hizmet sistemi geliştirilmiştir. Bu gereksinim, mobilyaları ve ofis içi hizmetleri kullanıma sunan "hazır ofis" kavramını oluşturmuştur. Hazır ofisler, farklı coğrafyalarda çalışanlar dışında yeni kurulacak şirketler için de resmi adres olarak, kurulum maliyetini ortadan kaldıran çözümler getirmektedir. Ofis kullanıcıları, istedikleri tarihler için randevu alarak belirttikleri çalışma mekanlarını ve hizmetleri, bu tarihler için önceden belirlenmiş kira bedeli karşılığında hazır ofis işletmelerinden alabilmektedirler.

Hazır ofisler "otelleme" ve "paylaşımlı masa" (hot-desking) sistemlerini bir arada ya da ayrı ayrı sunan ofis mekanlarından oluşmaktadır. Hazır ofis işletmelerince, farklı mekan gereksinimleri ve birlikte verilen hizmetler, çeşitli ofis ve hizmet gruplamalarından oluşan paketler haline getirilerek kullanıcılara sunulmaktadır. Günümüz iş kültürüne hizmet veren hazır ofislerin konumu, teknolojik donanımları kadar bu mekanların tasarımı da sunulan paketleri doğrudan etkilemektedir.

Çalışmada hazır ofislerin iç mekan organizasyon yapısı ve fonksiyonları, hizmet birimleri ve çalışma birimleri olarak iki ana grupta incelenmiştir. Hizmet birimleri, ortak kullanıma hizmet veren giriş ve geçiş alanları, mola mekanları, dokümantasyon birimleri, ıslak hacimlerden, çalışma birimleri ise kullanıcıların belirli süreler için kişiselleştirerek kullanabilecekleri; hücre ofisler, toplantı odaları, grup çalışma odaları, açık ofisler ve paylaşımlı masa kullanımını içeren birimlerden oluşmaktadır.

Hazır ofis mekanları incelendiğinde, yapı çekirdeklerine yakın konumlanan giriş mekanlarında, karşılama, lobi ve geçiş alanlarının konumlandığı; giriş ile çalışma mekanları arasında hizmet birimlerinin çözüldüğü, bireysel ve grup çalışma mekanlarının cephe yönlerinde ve hizmet birimlerini çevreler biçimde merkezde konumlandığı görülmektedir.

Hazır ofisler, iç mekanların değişken kullanıcı gereksinimlerine üst düzeyde karşılık verecek nitelikte organize edilmesi, bu organizasyonun teknik alt yapılar ile donatılarak tasarlanmasıyla verimli iş ortamlarına dönüşmektedir. Bu amaçla hazır ofislerin;

- Değişen kullanıcı gereksinimlerini karşılaması,
- Kullanıcıların günümüz iş koşullarında gereksinim duyduğu bilgi iletişim düzeyine hizmet veren teknolojinin kullanılması,
- Mekan organizasyonunda hareketli, hafif bölücü eleman kullanımı ile iç mekanda esnek kullanım olanağının sağlanması,
- Toplantı odaları ve çalışma mekanlarında kullanıcı sayısının değişkenliği göz önünde bulundurularak modüler mobilya sistemlerinin kullanılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Çete, N. (2004). *Çalışma Ortamlarında Verimliliğin Arttırılmasının Büro Mekanlarıyla İlişkilendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Doğan, R. K. (2008), *Yönetici bürolarında mekân örgütlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Duffy, F. (1997). *The New Office*. Londra: Conran Octopus Ltd.
- Erdem, Z. (2004). *Sanayi işçisinden bilgi işçisine: Yeni ekonominin değişen işçi tipi*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 49, 541-566
- Paul, J., Ashcroft, R. (2005), *The changing environment of offices , A challenge for furniture design*. Design Studies (C. 26, s. 1).
- Raymond S. ve Cuncliffe R. (2000). *Tomorrow's Office-Creating effective and humane interiors*, London and Newyork: E & FN Spon.
- Öztürk, A. T. (2008). *Değişen çağın aile işletmelerinde kurum kültürünün yerleştirilmesinde profesyonel yöneticilerden beklentiler*. Çankaya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10, 109-116.
- Weber, M. (1986). *Sosyoloji Yazıları* (T. Parla,Çev.). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Zelinsky, M., (2002). *The Inspired Workspace Interior Design For Creativity & Prductivity*, China: Rockport Publishers.

İnternet Kaynakları

URL1.<http://www.eofis.com.tr/galeri/default.aspx?URUNNO='DA'> (Erişim Tarihi: 30.05.2012)

URL2.<http://hiltonparksa.com.tr/> (Erişim Tarihi: 30.05.2012)

URL3.<http://www.metrooffice.com/locations/virginia/fairfax-va-officecenter/> (Erişim Tarihi: 10.04.2010)

URL4.http://coda.com.tr/offices/index_tr.php (Erişim Tarihi: 10.05.2010)

URL5. <http://www.eofis.com.tr/Default.aspx> (Erişim Tarihi: 25.06.2011)

ARRABAL'IN 'CEPHEDE PİKNIK' OYUNUNDA KARA MİZAH

Şengül KOCAMAN¹

ÖZ

Fernando Arrabal'ın yazdığı ve çevirisini Sadun Altuna'nın yaptığı grotesk tarzdaki Cephede Piknik (1954) savaşın anlamsızlığı üzerine yazılmış bir oyundur. Nerede, ne zaman olduğu belirtilmeyen herhangi bir savaş cephesinde savaşan oğullarını bir Pazar günü ziyarete gelen ve birlikte piknik yapmayı amaçlayan bir anne-babanın oğulları ve esir düşen bir askerle yaşadıkları anlatılır. Oyun, isminden de anlaşıldığı gibi, oyun kişilerinden, kullandıkları objelere, dile kadar tamamen uyumsuz tiyatro özellikleri taşır. Çocukluğundan beri savaşa tanıklık etmiş bir yazar olarak Arrabal, savaş gibi katlanılması zor bir gerçeğe mizaha başvurarak karşılık vermeyi tercih eder. Oyunda savaşın saçmalığı saçma yollarla anlatılır. Komiğin oluşumu için, normal-anormal değerlerin altüst edildiği, korkunçla gülüncün birbiri içine geçtiği bir dünya sergilense de, seyirci gördükleri karşısında kahkahalar atamaz. Çünkü saçmanın komiği rahatsız edicidir, yapılan mizah "kara mizahtır".

Anahtar Kelimeler: Arrabal, Uyumsuz, Panik, Kara Mizah

BLACK HUMOR IN ARRABAL'S *PICNIC ON THE BATTLEFIELD*

ABSTRACT

Written by Fernando Arrabal and translated by Sadun Altuna, the grotesque-style Picnic on the Battlefield (1954) is a play written on the meaninglessness of war. It tells the story of what the parents, who came to visit their son and have a picnic together on a Sunday, of a man who fought on the front of a battle that is not specified to occur where and when went through with their son and a captive soldier. The play, as its name suggests, has completely incompatible theatre features from the characters to the objects used and to the language. As a writer who witnessed the war since his childhood, Arrabal prefers to respond to an unbearable fact, like war, by resorting to humor. In the play, the absurdity of war is explained in ridiculous ways. Even though a world where normal-abnormal values are turned upside down and where horror and ridiculousness are intertwined in order to create comedy is presented, the audience cannot laugh at what they see. This is because the ridiculousness of absurdity is disturbing and the humor used is "black humor".

Keywords: Arrabal, Incompatible, Panic, Black Humor.

Giriş

Her yazarın yaşamı kendi eserlerini oluşturmada önemli bir etkidir. Yazarın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve de politik koşullar yazarın yaratma sürecinde önemli rol oynar. "Nasıl bireyin sosyal çevreden kopması mümkün olamıyorsa, edebiyatçının da bir birey olarak eserinde bütünüyle toplumsalı dışlayan bir tavır alması söz konusu değildir. Her büyük sanatçı kendi çağının kültürel teşekkülü ve düşünsel savaşlarıyla içten bir ilişki içinde kalarak eserini yaratır" (Şan, 2012, s.128). Yazar istediği kadar çağını aşmak istesin, aşamaz. Çağının adamı olmaya mahkûm. Şu ya da bu biçimde çağdaş toplumu da eserinde canlandıracak ister istemez. Çünkü onun için elle tutulur,

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, senkocaman1@outlook.com, ORCID:0000-0003-3562-8933

Received/Geliş: 18/09/2019 Accepted/Kabul: 16/01/2020, Conceptual Article/Kavramsal Makale

Cite as/Alıntı: Kocaman, Ş.(2020), "Arrabal'ın 'Cephede Piknik' Oyununda Kara Mizah", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.57-67.

gözle görülür tek yaşayan gerçek çağdaşları ve toplumu (Vardar, 1998, s. 110). Uyumsuz tiyatro yazarları da Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi Büyük Dünya Savaşlarına tanıklık etmiş, yaşadıkları çağın sorunlarını eserlerine yansıtmış ve özellikle de savaşın olumsuz yıkıcı sonuçlarının bulunduğu bir dünyada insanın varoluşunu sorgulamayı hedeflemişlerdir. Ionesco, Beckett, Adamov'un yanısıra, İspanyol asıllı Fransız yazar Fernando Arrabal, uyumsuz tiyatro çatısı altında incelenmesi gereken önemli bir yazardır. Fransa'da Arrabal üzerine yapılan çalışmalar birkaç tezden ve kitaptan öteye gitmezken, Türkiye'de de yapılan çalışma sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır.

Arrabal tiyatrosu hakkında söylenebilecek ilk şey; tiyatrosunun uyumsuz tiyatro başlığı altında adlandırılmasını reddetmesidir:

Benimle Ionesco, Beckett, Adamov, Genet ve tüm edebi akımlar arasında bağ kurdular. Bunun doğru olup olmadığını görmek için onların eserlerini dikkatlice okudum ve fark ettim ki, onlarla hiçbir bağım yok² (Schifres, 1969, s. 72).

Arrabal, tiyatrosunu "Uyumsuz" değil "Panik Tiyatrosu"³ (Schifres, 1969, s. 39) olarak adlandırır. Paniği, "karmaşa, mizah, terör, tesadüf ve öfori ile yönetilen bir var olma şekli"⁴ olarak tanımlar (Combes, 2012). "Panik" sözcüğünün bilinen anlamını (korku, endişe, dehşet) "tanrı Pan'la ilgili" asıl anıştırmasıyla birleştirir; Arrabal böylece kendiliğindenlik ve coşku unsurlarını, yaşamın tümünün bir kutlaması yönünü (Pan Yunanca "tüm" demektir), onun bütün dehşeti ve görkemiyle benimsenişini vurgular (Esslin, 1999, s. 228). Pan, Yunan mitolojisinin ilginç tanrılarından. Yarı keçi yarı insan görüntüsüyle korkunçtur ve paniğe yol açar. Kırların, çobanların tanrısıdır. Ormanda aniden insanların karşısına çıkarak onları korkutmaktan da ayrıca zevk alır. Ancak bu korkutucu görünümüne karşın bir o kadar da neşeli ve yaşam sevinci ile doludur. Yarı insan, yarı keçi olan görüntüsüyle irkiltici olmasına rağmen, onun keyifli ruhu, neşeli kahkahası hem şaşırtıcı hem de etkileyici olmuştur. Ürkütücülüğü, çekiciliği, neşeyi ve korkuyu bir arada barındırması, onun bu bütüncül özelliği, sürdürmekte olduğumuz yaşam gibidir. Arrabal, tiyatro konusundaki görüşlerinden etkilendiğini belirttiği Artaud'nun yaptığı gibi, izleyiciyi duyguları, duyuları ve zihniyle bir bütün olmaya yönlendiren gerekli ve organik bir tiyatro ister (Berenguer, 1979, s. 64). Korkunç olanın mizahla, lirik olanın acımasız olanla birleştiği, güldürünün, şiirin ve paniğin iç içe olduğu bir yaşam! Tiyatro da bunu göstermek için var olmalı: "İçinde güldürü ve şiir, panik ve sevginin tek bir şey olacağı bir tiyatro bu"⁵ (Arrabal, 2006, s. 19). Bu bağlamda, "sonsuz özgür" olmayı amaçlayan, iddialı bir tiyatro söz konusudur ve eserlerinin "çoğu çılgıncasına kendi keyfinde ve kasıtlı olarak sapkındırlar" (Esslin, 1999, s. 228).

² C'est normal qu'on le fasse. On m'a rattaché à Ionesco, à Beckett, à Adamov, à Genet, à tous les courants littéraires. Pour voir si c'est vrai, je lis attentivement leurs oeuvres et je m'aperçois que je ne me "rattache" pas du tout.

³ J'ai donné deux noms à mon théâtre pour tenter de mettre en relief ces différences: je l'ai appelé "théâtre de cérémonie", puis "théâtre panique".

⁴ le Panique est une "manière d'être", "régie par la confusion, l'humour, la terreur, le hasard et l'euphorie".

⁵ "Je rêve d'un théâtre où l'humour et poésie, panique et amour ne feraient qu'un."

Arrabal, tiyatrosunu farklı bir yere koysa da, başta Martin Esslin olmak üzere eserleri uyumsuz tiyatro kategorisinde değerlendirilir. Bu nedenledir ki, Esslin, Absürd Tiyatro adlı yapıtında Beckett, Ionesco ve Adamov'un yanı sıra Arrabal Tiyatrosuna da yer verir. Adı geçen yazarların, kendi ülkelerini terk edip Fransa'ya yerleşmelerinin yanı sıra, en önemli ortak özelliği büyük dünya savaşlarına tanıklık etmiş olmalarıdır. Yaşamın anlamsızlığı, hastalık, ölüm gibi konular oyunlarının temel konusudur. Elbette uyumsuz tiyatroyu belirleyen sadece konusu değildir. Bunlar daha önceden de bazı varoluşçu yazarlar tarafından işlenmiştir. Ancak uyumsuz tiyatrodaki yirminci yüzyıl insanının içine düştüğü bunalım, anlamsızlık klasik tiyatro kurallarını alt üst ederek, aklın sınırlarını zorlayarak verilmeye çalışılır. İnsanın durumunun anlamsızlığı, akılcı yaklaşımın terk edilmesiyle açıklanır. Esslin, Absürd Tiyatro adlı eserinde Samuel Beckett'ten Arthur Adamov'a, Eugène Ionesco'dan Fernando Arrabal'a ya da Jean Genet'ye kadar bu türde eserler vermiş olan yazarları biyografik özellikleriyle ele alırken, savaş sonrası yarattığı ümitsizliğin uyumsuz tiyatroya ortaya çıkmasında en önemli belirleyici neden olduğu üzerinde durmaktadır.

Arrabal'ın savaşla tanışması çocukluk yıllarında ülkesinde yaşanan ve bizzat babasının da içinde yer aldığı "İspanya İç Savaşı" ile olmuştur. Savaş, General Franco'nun komutasında Milliyetçi güçlerin seçimle iş başına gelen Cumhuriyetçi Halk Cephesi koalisyonuna ayaklanmasıyla başlar ve tam üç yıl sürer. Milyonlarca insanın ölümüne ve yaralanmasına neden olan savaş, Milliyetçilerin zaferi ile sonuçlanır ve General Franco'nun ölümüne kadar sürecek olan bir diktatörlük dönemini başlatır. Arrabal'ın babası Cumhuriyetçi hükümete karşı ayaklanmayı reddedenler arasında yer aldığı için otuz yıl hapis cezasına mahkûm edilir. Sonra cezası affedilerek, bir ruh sağlığı kliniğine götürüldüğü, ancak klinikten kaçarak kaybolduğu bildirilir. Babasının aksine, Arrabal'ın annesi Franco yanlısıdır. Öyle ki, Arrabal'ın babasıyla vedalaşmasına dahi izin vermez. Aile albümündeki bütün fotoğraflardan babasının başının kesilerek çıkartılmasını fark etmesiyle, babasını ihbar edenin annesi olabileceğini kuşkusunu uyandırır (Schifres, 1969, s.13-15). Yaşananların *Cephede Piknik* oyununun savaş temalı olmasında elbette önemi büyüktür. Acılar, çelişkiler yazarın olaylara daha eleştirel, daha derin bakmasına neden olur. Arrabal "mizahı" içinden çıkılmayacak zor durumların en büyük çaresi olarak görür. Çünkü mizah, mizahçının "kendisini kesinlikle dayanılmaz bir gerçeğe karşı savunduğu bir an için olsa bile onu kabul edilebilir kıldığı"⁶ (Stora-Sandor, 1984, s.39) bir yoldur. İnsan için, yaşamı dayanılmaz kılan içinde bulunduğu durumdur: İnsanın istekleri, tutkuları, hayalleri ve ölümcül yazgısı arasındaki çelişkiden doğan saçmalık! Bu saçmalık hem güldürür hem ağlatır. İnsana özgü bu iki devinim iç içedir uyumsuz tiyatrodaki. Ionesco "bize varoluş trajedisini sürdürme gücü verecek olan tek şey komiktir"⁷ (1966, s. 202) diyerek "yapılacak hiçbir şeyin olmadığı" durumlarda gülmeyi önerir. Ona göre, insanın istemeden geldiği ve yine istemeden gittiği, varoluşa dair sorduğu sorulara karşılık yanıt bile bulamadığı bu dünyada yapılacak tek şey gülmektir. Adamov, komik içermeyen bir

⁶ "Une des raisons d'être de l'humouriste est justement de se défendre contre une réalité trop insupportable, en la rendant acceptable ne serait-ce que momentanément."

⁷ "Le comique est seul en mesure de nous donner la force de supporter la tragédie de l'existence."

eserin büyük eser olamayacağından söz ederken,⁸ (1966, s. 8) Beckett gülmeyle ilgili en can alıcı cümleyi *Oyunun Sonu*'ndaki Nell'e söyler: "Hiçbir şey talihsizlikten daha komik değildir. (...) Evet, evet dünyadaki en komik şey!"⁹ (1957, s. 33-34) Arrabal'a gelince; mizahla ilişkisi konusunda Maria Morel, yazarı "Jarry mizahının mirasçısı, şiddet konusunda Sade ve Artaud ile benzeşen ancak komiğin kullanımında onu en uzağa taşıyan tek kişi olarak tanımlar"¹⁰ (2012, <https://laregledujeu.org>).

Mizah ve Kara Mizah

İnsan var olduğundan beri mizah vardır. Filozoflar, yazarlar, araştırmacılar bu kavramla eski çağlardan beri ilgilenmiş, kendilerince farklı tanımlar ileri sürmüşlerdir. Örneğin; Antik Yunan'da Aristoteles, mizaha "katharsis" kavramını göz önünde tutarak yaklaşır. Nasıl ki; tragedya insanın acıma ve korku duygularını harekete geçirerek ruhun arınmasını sağlıyorsa, mizahın kökeni olan komedyada gülünç olan sayesinde ruh arınır. Oyunlarında toplumsal sorunları mizah anlayışı ile ortaya koyan Aristophanes'dan beri mizahi yaklaşımla çeşitli eserler verilir ve mizah anlayışı dönemden döneme, toplumdan topluma hatta bireyden bireye değişiklik gösterir. Robert Escarpit, mizah için "dünyanın sinir düğümlerini çözebilecek tek ilaçtır. Üstelik bunu uyutmadan yapar; usuna özgürlük verir, ama delirtmez" (2016, s. 92) derken, edebiyat dünyasının başlıca komedi yazarlarından Molière, toplumun aynası olarak kabul ettiği tiyatro oyunlarında temel amacın; gülme ve eğlenme olduğunu belirterek toplumsal ve siyasal eleştirilerini yine mizahla sunar. Mizahtan söz ederken Türk yazarlardan Nesin'i anmak gerekir. Onun için "mizahta gülme vardır. Mizahın "kökeninde gülmeden başka bir şey aramak doğru olmaz. Ancak bu gülmenin oranı, kasıkları çatlatıncaya dek, katılırcasına gülmekten, bıyık altından gülmeye, gülümsemeye, belli belirsiz gülümsemeye, gözlerinin içi gülmeye, dıştan hiç belli edilmeden içten gülmeye dek değişir" (2001, s. 19). Elbette, gülmenin oranı değişkendir. Bir de söz konusu kara mizah olunca! André Breton, *Kara Mizah Antolojisi* adlı yapıtının önsözünde bu mizahın barındırmayan yapıtların çekilmez olduğundan söz ederken, onu en etkili başkaldırı aracı olarak niteler:

Kara mizah akılcılığı, üzerine konuşulamayan sosyal tabuları, uzlaşım sal toplumsal değer, kural ve normları altüst etmeye yarayan bir başkaldırı aracıdır. Bu başkaldıran mizah, ne gençliğin mutlak isyanı ne de yetişkinliğin içsel isyanına denk düşer. Bunların çok daha ötesinde ve üzerinde zihnin başkaldırısıdır. ... Duygusalılık/hassasiyet (sentimentality) kara mizahın ölümcül düşmanıdır (Breton, 1997, s.12).

Breton'un bu açıklaması, kendisinin de başvurduğu bir kaynak isim olan Freud'un deneme yazısı Mizah'ta yer verdiği bir anekdotu hatırlatır: Darağacına götürülen bir suçlunun "haftaya başlamak için ne de güzel bir gün!" cümlesi, aslında

⁸ "Je crois très sincèrement qu'une pièce pensée écrite ici dans notre « Western World », et qui ne serait pas comique, serait une pièce, pour le moins médiocre."

⁹ Beckett le fait dire à Nell: "Rien n'est plus drôle que le malheur (...). Si, si c'est la chose la plus comique au monde."

¹⁰ "Il hérite de la lucidité d'un Kafka et de l'humour d'un Jarry; il s'apparente, dans sa violence, à Sade ou à Artaud. Mais il est sans doute le seul à avoir poussé la dérision aussi loin."

kara mizahın ölüm kadar trajik bir durum karşısında bile başvurulabilececek en büyük başkaldırı unsuru olduğunun etkileyici örneğidir. Mizahı, kara mizahtan ayırmanın güç olduğunu belirten Enis Batur için kara mizah:

Her şeyden önce, egemen değerlerle yoğun çatışma demeye gelir. Yerleşik olanı yerleşmiş olduğu yerden dürtükler, rahatsız eder, hatta çileden çıkartır. Yumuşak değildir, yumuşak görünse bile: Alabildiğine sakin, ölçülü, zarif bir gidiş tutturmuşken, Alphonse Allais'nin o küçümen öykülerinde sık rastlanıldığı gibi, bir anda gaddarlaştırır. Kara Mizah, kanlı bir kristaldir (Batur, 1987, s. 7-12).

Batur, mizah ve kara mizah arasındaki en önemli farkı, kara mizahın, mizaha göre daha umutsuz daha acımasız olmasıyla ilişkilendirir. Onun için, Tanrıyı bile hedefine alabilecek düzeyde sınır tanımayan bir mizah türü söz konusudur. Hâlbuki “Yergici, eserinde belli etmese de umutludur, daha iyi bir dünya için olan dünyayı eleştirmekte, düzelmesini istemekte, ummaktadır. Oysa kara mizahçının böyle bir umudu yoktur. Ona göre insanın yaşamında başlangıçtan bu yana pek bir şey değişmemiştir ve değişeceğine dair elde bir veri yoktur. Ona düşen bu maskaralığın ve yanlısamaların maskesini düşürmektir” (Batur, 1987, s. 7-12). Kara mizahı içeren yapıtlarda gülmeyi sağlayan en önemli etken, dehşetli, korkusuz, hüznü olayları; olayların ciddiyetini önemsemeyen bir tavırla anlatılmasıdır. Yani içerikle anlatım arasında büyük bir uyumsuzluk vardır. Durumla bağdaşmayan, korkunç olanı, dehşeti olduğundan hafif göstermek kara mizahta sıkça kullanılan tekniklerdendir. Yumuşak değildir, yumuşak görünse bile! Seyirciye tam anlamıyla rahatlama fırsatı tanınmaz. Amaç, seyirciyi güldürürken sarsmaktır, keyfini kaçırmaktır. Uyumsuz tiyatro eserlerinde de beklenmedik korku verici, şaşırtıcı ve gülünç durumlar çeşitli motiflerle birbirine bağlanır, komik unsurlarla çarpıklaştırılan dramatik sahneler sıkça rastlanır. “Alay etme, taşlama, aşağılama yöntemlerine de başvurulur. İnsanın şaşkınlığı, budalalığı, korkaklığı, kötücül ve güvenilmez oluşu sergilenir. Kendi iyi olmayan fakat hiçbir insanın layık olmadığı kadar güvensiz bir ortamda yaşayan insanın durumu hem komik, hem trajiktir” (Şener, 2010, s. 304-304). Arrabal'ın *Cephede Piknik* oyunu da bunlardan biridir. Oyun; uyumsuz tiyatronun biçimsel özelliklerini kullanan, savaşın neden çıktığını dahi bilmeyen insanların bir arada olduğu ve savaşta bombalardan şemsiye ile korunmaya çalışanları konu edinen bir kara komedi örneğidir! Oyunda kara komedi özelliklerini taşıyan ön önemli unsur oyun kişileri olduğundan, öncelikli amacımız oyun kişilerini irdelemek olacaktır.

Cephede Piknik Oyununda Oyun Kişileri ve İlişkilerindeki Tuhaflik

Eserde başlıca oyun kişileri, asker Zapo, anne ve babası M. ve Mme Tepan, esir düşen asker Zepo'dur. Cephede savaşan oğullarını birlikte piknik yapmak amacıyla ziyarete gelen M. ve Mme Tepan'ın oğulları ile geçirdikleri bir Pazar günü öğleden sonrasını anlatan oyun, yazarın on yedi yaşındayken yazdığı ilk oyunları arasında yer alır. Tek perdelik olan oyunda verilen ilk sahne bilgilerinde (didascalie) korkunç bir savaş alanından söz edilir:

Bir savaş meydanı. Sahne bir uçtan öbür uca tel örgülerle kaplıdır. Tel örgülerin hemen yanında kum torbaları vardır. Savaş var gücüyle devam

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 1, 2020, Sayfa 57-67

etmektedir. Silahların, patlayan bombaların ve makineli tüfeklerin sesi duyulur. Zapo, sahnede tek başına, kum torbalarının arasına yüzükoyun uzanmış durumdadır (s.1).¹¹

Buraya kadar son derece normal bir savaş ortamı söz konusu iken sahnede diğer oyun kişileri belirir ve Zapo'nun anne ve babasının onu ziyarete geldiği öğrenilir:

M.Tepan: (Gayet resmi bir tavırla) Oğlum, ayağa kalk ve anneni yanaklarından öp. (Zapo şaşkınlık içinde ayağa kalkar, büyük bir saygı ile annesini öper.) (s.2).

Mme Tepan: Canının sıkıldığını düşünerek, sana konuk geldik. Böyle bir savaş, zamanla insanı ne de olsa usandırır (s.2).

Mme Tepan'ın sanki bir ev gezmesine gidiliyormuşçasına konuk sözcüğünü kullanması son derece şaşırtıcıdır. Üstelik oğullarını görme amaçları, onunla güzel bir Pazar gününün öğleden sonrasını hep birlikte piknik yaparak geçirmektir. Bunun ötesinde, anne babanın oğulları Zapo'ya olan tutumları tıpkı korunmaya muhtaç bir çocuk için gösterilen aşırı bir ilgi niteliğindedir. "Arrabal'ın Absürd Tiyatro ustalığı işte tam bu anda başlar" (Kaya, 2012).

Elde tüfek, yemek yemek terbiyesizlik sayılır. (Ara) Hem bir domuz yavrusu kadar pissin. Bu hale nasıl düştün oğlum? Göster turnaklarını. ... Dişlerin ne alemde? (Dişlerini gösterir.) Bak bunu beğendim. Dişlerin itina ile ovulmuş yavrusuna çatmağa kimin dili varır? ... Şunu iyi bilmeni isterim oğlum. Hayatta affedemeyeceğim tek şey harbi öne sürerek, yıkanmayı ihmal etmektir (s.5).

Oyunda oğlunu savaşa yollayan bir aile, evlerinde hazırladıkları piknik malzemeleriyle oğullarının yanına, cepheye gider. Cepheye bombalar, silahlar altında oğulları ile piknik yapan anne-baba, sanki güneşli bir havada kırlarda kuşları izlemek için oradadır (s.5).

Seyirci, M.Tepan, karısı ve oğulları Zapo'nun gerçekleri görmeyen kör, hatta deli olabileceklerini düşünebilir. Sürmekte olan korkunç bir savaş söz konusudur. Ancak korkunçluk görülmemekte, üstelik günlük yaşam uğraşları sohbet konusu olmaktadır. Oyun ilerledikçe, şaşırtıcı aynı zamanda komik olan artmakta, Tepan ailesine katılanların da onlardan çok farklı olmadığı görülmektedir. İçinde bulunulan durumu görme körlüğü tıpkı bir bulaşıcı hastalık gibi diğer oyun kişilerinde de fark edilir. Bir Pazar gününün keyfini süren Tepan ailesi müzik dinlemeyi de ihmal etmez. O esnada, düşman askeri Zepo, müzik sesine doğru ilerlerken, Zapo tarafından esir alınır. Zapo ve ailesinin şaşkınlığı büyüktür. Ne yapacaklarını bilemezler. Esir Zepo'ya normal bir esirden çok, evlerine gelen bir konuğu ağırlayan ev sahibi görünümündedirler.

¹¹ Sadun Altuna tarafından yapılan çeviriden yararlanılmıştır. 5396-Cephede_Piknik-Fernando_Arrabal-24s (1).pdf

Mme Tepan: Bize güvenebilirsiniz. Hem sıkılmanıza da hiç lüzum yok.

Zapo: (Zepo'ya çok nazik) Yere kadar oturmak zahmet, nezaket ve lütüfkarlığında bulunmanızı rica edebilir miyim? (s.8)

Mme Tepan'ın sepetinde taşıdığı pasta ve böreklerden Zepo'da nasibini alır ve savaş meydanında müzik eşliğinde dans etmeye başlarlar. Sonrasında esir Zepo ile resim çektirme yarışına girerler ve nihayet yemeğe davet ederler. Öyle ki, Mme Tepan, “Evinizdeymiş gibi davranın. Herhangi bir şikâyetiniz olursa çekinmeden söyleyebilirsiniz” diyecek kadar işi ileriye götürür (s.11). En son olarak; bağladıkları el ve ayaklarını çözerler. Savaş ortamını ciddiye almayacak kadar duyarsız, sonuçlarını görmeyecek kadar kör, bir evcilik oyunu sergiliyormuşçasına çocuksu olan oyun kişileri bu halleriyle gülünçtürler. Nitekim Bergson'ın gülme kuramına göre, İnsan gülünç olduğundan haberdar olmadığı nispette gülünç olur. Komikler kendi hareketlerine kendileri de gülerse tesirlerini kaybederler. Her komik, kusurlarına karşı şursuz görünmek mecburiyetindedir: “Gülünçlük farkında olunmayan bir haldir- ama diğer herkes için görünür olmalıdır ki herkesi güldürebilsin” (Bergson, 2014, s. 109).

Korkunç ve Gülünç Olanın Birlikteliği

Kara mizahın en belirgin özelliği ciddi, dehşetli, korkusuz, hüznünlü olayları; olayların ciddiyetini önemsemeyen bir tavırla anlatmaktır. Yani içerikle anlatım arasında büyük bir uyumsuzluk vardır. Durumla bağdaşmayan, korkunç olanı, dehşeti olduğundan hafif göstermek kara mizahta sıkça kullanılan tekniklerdendir. Seyircinin tam anlamıyla rahatlaması söz konusu değildir. Çünkü saçmanın gülüncü rahatsız edicidir.

Cephede Piknik'de korkunç ve gülünç olan o denli iç içe verilmiş ki, korkunç ve gülünç arasındaki gelgitler seyirciyi bir çıkmaza sürükler. Bazen korkunç olandan komik olana dönüşler bazen de komik olandan korkunç olana ani geçişler olur: Mme Tepan, M. Tepan, oğulları Zapo ve esir asker Zepo ile savaş alanında dans etmektedirler. Yani “cephede” bir Pazar günü öğleden sonranın tadını çıkarmaktadırlar. İçinde buldukları durumun ciddiyetini görmekten uzak, oyun kişileri başlı başına birer komik öğedir. Ansızın üzerlerine düşen bombalarla “kulakları sağır edici cehennemi bir gürültü” duyulur. Bu, gülmenin donuklaştığı andır. Gülünçle korkunç birlikteliği seyircinin nerede, ne zaman güleceği konusunda onu şaşkına çevirir, zor durumda bırakır.

Uçakların gürültüsü artar. Çok geçmeden bombalar düşmeğe başlar. Obüs ve taneler sahnenin yakınına düşer. Kulakları sağır edici cehennemi bir gürültü. Zapo ile Zepo kum torbalarının arasına büzülmüşlerdir. Mösyü Tepan, karısı ile büyük bir sükunet içinde konuşmakta, Madam Tepan aynı şekilde mukabele etmektedir. Ama bombardıman gürültüsünden ne konuştukları anlaşılmaz. Madam Tepan yanında getirdiği sepetlerden birine yürür. İçinden büyük bir şemsiye çıkarır. Şemsiyeyi açar. Tepan ailesi yağmur yağıyormuş gibi şemsiyenin altına sığınurlar. Ayakta durmaktadırlar. Bir ayaktan öbürüne ahenkli bir tempo içinde sallanırken, bir yandan da özel işlerinden bahsederler. Bombardıman bir müddet devam eder, uçaklar nihayet uzaklaşır. Sessizlik. Mösyü Tepan, gökten bir şeyin düşüp düşmediğini anlamak için kolunu şemsiyeden uzatır (s.13).

Yukarıdaki sahne bilgisinde verildiği gibi, bombaların yağdığı bir anda, bombalardan korunmak için Mme Tepan'ın sepetinden çıkardığı ve açtığı şemsiye komiği tekrar oluşturmak adına kullanılan bir sahne aksesuarıdır. Ölümün bu denli yakın olduğu bir zamanda bile gökten bir şeyin düşüp düşmediğini kontrol etmek için M.Tepan'ın kolunu şemsiyeden uzatması gülme ile korkunç olanın birbirinin içine girdiği bir an olarak değerlendirilebilir. Oyun, seyirciyi eğlendirir ama tuhaf bir şekilde de rahatsız eder. Kahkahalarla dolu bir gülmeden uzak, donuk, üzüntü ve şaşkınlıkla karışık bir gülmedir bu! Ürkütücü, çaresiz olana karşı alınan bir ilaç gibi! Savaşın tüm ürkütücülüğü seyirci üzerinde tam anlamıyla etkili olmaya başladığında, beklenmedik bir anda araya giren ve oyunun ahenkli sürekliliğini bozan bir uyumsuzluk, komiği oluşturmak için yeterli olmaktadır.

Normal ve Anormal Değerlerin Karmaşası

John Morréall insanların beklentilerinde meydana gelen ani değişimlerin gülmeye neden olduğunu ileri sürer. “İnsanlar, şeyler, şeylerin nitelikleri ve durumları arasında belirli kalıpların olmasını beklediği düzenli bir dünyada yaşamaktadır. Bu yapıya uygun olmayan bir durumla karşılaşıldığında gülme ortaya çıkar. Pascal'ın belirttiği gibi kişiyi umduğuyla bulduğu arasındaki şaşırtıcı orantısızlıktan başak hiçbir şey daha fazla güldürmez” (1997, s. 24-25). Mizahi oyunlar seyirciyi şok etme amacını güder. Beklentilerimizin tersi gelişir. Beklentilerimizi de “normal” kabul ettiğimiz düşünce ve davranışlar belirler. Ancak mizah, toplumun üzerinde uzlaştığı bu düşünce ve davranışlara başkaldırır. Bu başkaldırı sayesinde, seyirci o güne dek kabul ettiği normları tekrar gözden geçirir.

Cephede Piknik oyunu her şeyden önce, başlığı ile normal-anormal değerler konusunda baştan beri seyirciyi haberdar eder: Oyunun Fransızca başlığı *Pique-nique en Campagne*'dir. Campagne sözcük, birincil olarak “kır, köy” anlamındadır. İkinci anlamı ise “savaş, sefer” dir. “*Pique-nique en Campagne*’de (*Cephede Piknik*; zalimce yapılmış bir sözcük oyunudur-“kırdaki piknik” olarak alınabilir ama aslında “cephede piknik” anlamına gelir) (Esslin, 1999, s. 224). Yine, yazarın 1969’da yazdığı *Ve Çiçeklere Kelepçe Taktılar* adlı oyunda da tıpkı *Cephede Piknik* oyunu gibi, birbirinden farklı ve zıt olan iki sözcüğün bir arada bulunduğu başlık kullanılmıştır. Cephede piknik yapmak ya da çiçeklere kelepçe takmak ne kadar normal kabul edilebilir? Dolayısıyla, seyirciyle normal-anormal kavramları üzerinden oynama süreci oyunların başlığından itibaren kendini gösterir. Oyunun konusunu da aynı kategoride değerlendirmek gerekir. “Savaş” gibi hiç de sıradan olmayan bir durum tamamen normalleşir. Öyle ki, savaş bir ailenin savaşan çocuğunu ziyarete gitmesi kadar sıradan bir olaydır. Ancak saçmanın sınırı zorlanmak istercesine, savaş gibi acı, hüznü veren bir durumu hoşla giden, zevk alınan bir durum olarak gösterilir. M. Tepan'ın sözleri bunu açıklayıcı yöndedir:

M. Tepan: Bu işi çok iyi bilirim ben. Başlangıçta her şey göze yeni ve güzel görünür. Öldürmek el bombalarını alabildiğine savurmak bayağı hoşla gider. Hele çelik başlığı takmanın keyfine doyum olmaz. Derken bütün bunlardan bıkalır ve sonunda insan usanç gelir. Ne var ki, bizim zamanımızda işin şekli bambaşka idi. Bunları görmemiş olmana gerçekten üzülüyorum. Savaşlar çok daha hareketli, çok daha renkli

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 1, 2020, Sayfa 57-67

olurdu. Üstelik de atlar vardı, sürü ile atlar. Başlı başına bir zevkti bu (s.2).

Savaş, zevk almanın ötesinde, insanı bayıltacak kadar muhteşem bir olaydır:
Mme Tepan: Savaşlara öteden beri bayılırım (s. 3).

Savaşın son derece “normal” olarak görüldüğü bir dünyada “anormal” olan nedir? Sorusunun cevabı yine oyunda verilmektedir. Bombardımandan sonra Tepan ailesinin bulunduğu yere gelen sıhhiye erleri buldukları alanda ölen olup olmadığını sorarlar. Ancak ölü olması konusundaki ısrarları gerçekten şaşırtıcıdır:

1.Sih. Eri: Ölen var mı?

Zapo: Hayır.

1.Sih. Eri: İyi baktığınızdan emin misiniz?

Zapo: Eminim.

1.Sih. Eri: Hiç yok mu?

Zapo: Yok dedim ya!

1.Sih. Eri: Bir tek yaralı da mı yok?

Zapo: Öyle.

2.Sih. Eri: (Birincisine) Al işte, Ayazda kaldık mı şimdi?(Zapo'ya) Etrafa iyice bakın, acaba ruhunu teslim etmiş birini bulamaz mısınız?

1.Sih. Eri: Ne ısrar ediyorsun. Sana olmadığını kesin olarak söylediler ya...

2.Sih. Eri: Hay aksi şeytan!

Zapo: Gerçekten üzuldüm. Ama inanın mahsus yapmadım.

2.Sih. Eri: Öyledir. Ortada ölü bulanamadı mı suçu kimse yüklenmek istemez.

1.Sih. Eri: Fazla üsteleme, sinyoru rahat bırak.

Mösyö Tepan: (Nazik) Size herhangi bir şekilde faydalı olabilmek bizim için zevktir. Daima hizmetinizde olduğumuzu unutmayınız.

2.Sih.Eri: İşler böyle devam ederse, yüzbaşı bize ne diyecek bilmem

Mösyö Tepan: Ama ne istediğinizi kesin olarak anlamız değiliz ki?

2.Sih.Eri: Çok basit. Başkalarının ceset ve yaralı taşımaktan bilekleri koptuğu halde, biz hala bir iş göremedik. Yoksa gelip danışmakla kusur mu ettik?

Mösyö Tepan: Haklısınız, gerçekten can sıkıcı iş! (Zapo'ya) Ölü olmadığına emin misiniz? (s. 15).

Sıhhiye erlerinin söylemlerinden de anlaşıldığı gibi, savaşta ölü olmaması tamamen üzücü hatta “anormal” bir durum olarak kabul edilir. “Etrafa iyice bakın, acaba ruhunu teslim etmiş birini bulamaz mısınız?” (s.14) İnsanların birbirlerini katletmenin sıradan sayıldığı, ölen birinin olmayışından kaynaklı üzüntülerin duyulduğu, hatta savaşmanın adeta övünülecek bir durummuş gibi gösterildiği bir dünya ile karşı karşıyayız. Bu dünya tedirgin edicidir, korkutucudur.

Arrabal oyunlarında acıya, hüznü, korkunç olana “oyunla” karşılık verir. Oyun kişileri içinde buldukları durumun ciddiyetini oyun aracılığıyla bozarlar. Oyun kişilerinin “yaşama bir oyunmuş gibi bakması, ya da seyircilerin sahnedeki oyunun etkisiyle yaşamı da bir oyunmuş gibi algılama sürecine sokulması anlamına gelen “oyun içinde oyun kavramından da söz edilebilir” (Şener, 2003, s. 97). Gerçek yaşamın sorunlarından kaçmanın yolu olarak şaka ile ciddiyetin bir arada kullanılmasıyla ciddi havanın

dağıtılması izleyicinin oyun kişileriyle özdeşleşmesiyle oluşacak herhangi bir illüzyon etkisinin de önüne geçilmiş olunur. Seyircinin oyunu içselleştirmeden, oyuna yabancılaştırılarak izlemesi sağlanır. Sahne üzerinde gördüğü oyun kişilerinin çocuksu tavırlarının kusurlarının, eksiklerin kendilerinde olmayışının verdiği rahatlamayla güler “oyunu, alışılmış tiyatro mantığı içinde bir anlama oturtmadan, fakat oyunun kendi yaşamına ışık tuttuğunu hissederek seyrederek” (Şener, 2010, s. 302). Oyun içinde oyun tekniği ile, seyircinin kendini, savaşı görmezden gelen Tepan ailesi ve diğer oyun kişilerinin yerine koyması ve empati kurması mümkün değildir. Saçmanın kullanımı ile sahnede sergilenenin bir oyun olduğu seyirciye hatırlatılarak, oyunun gerçekmiş gibi izlenmesinin önüne geçilir. Savaş alanına pikniğe gider gibi gidilmesi, savaş alanının bir piknik alanı gibi kullanımı oyunda oynanan en büyük oyundur.

Sonuç

“*Cephede Piknik*” oyununda kar mizahın oluşumunu sağlayan bazı öğeleri analiz etmeye çalıştık. Bunu da “oyun kişileri ve ilişkilerindeki tuhaflık”, “normal-anormal değerler karmaşası”, “korkunç ve gülünç olanın birlikteliği” gibi başlıklar kullanarak gerçekleştirdik.

Savaş, ölüm gibi konular birçok yazar tarafından sıkça ele alınmıştır ve alınmaya devam etmektedir. Barış ve huzuru sağlamak için savaşmak zorunda olduğuna ikna edilmeye çalışılan insanın durumu, Arrabal’ın *Cephede Piknik* oyununda öyle bir noktaya varır ki, oyun kişileri hangi amaçla ve kime karşı savaştıkları konusunda bilgi sahibi bile değildirler. Oyunda savaşla hiçbir sorunun çözülemeyeceği, savaşta ölenlerin, savaşa neden olanların çıkar çatışmasıyla ilgisi olmayanlar olduğu saçma yollarla anlatılır. Özellikle, korkunç ve gülünçün içiçeliği tıpkı bir labirent gibi seyirciyi çıkmaza sokar, nerede ne zaman güleceği konusunda kararsız bırakır. Sahnelenen oyunlarla seyircinin yaşadığı dünya değerlerinin tersi sunulur. Artık savaş, acı ve tehlike değil, zevk veren bir durum olarak sunulur. Öyle ki, oyun kişileri için asıl anormal olan savaşın, ölümün olmayışdır!

Kaynaklar

- Arrabal, F, (2006), *Panique: Manifeste pour le troisième millénaire*, Punctum, Paris
- Adamov, A, (1966), *Paolo Paoli, (Introduction, Théâtre III)*, Gallimard, Paris
- Altuna, S, 5396-Cephede_Piknik-Fernando_Arrabal-24s (1).pdf
- Batur, E, (1987), *Kara Mizah Antolojisi*, Hil Yayınları, İstanbul
- Beckett, S, (1957), *Fin de Partie*, Les Editions De Minuit, Paris
- Bergson, H, (2014), *Gülme*, (çev: Devrim Çetinkasap), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Berenguer, A, (1979), “Entrevista con Arrabal”, (Saratoga Springs, 1976), Fernando Arrabal, der. Angel y Joan Berenguer, (Madrid: Espiral/Fundamentos) Aktaran:
- Breton A. (1997). *Anthology of Black Humor*, City Lights Books, San Francisco
- Combes, E, (2012), <http://www.lintermede.com/theatre-chateau-clandestins-fernando-arrabal-cartoucherie.php#1123>
- Escarpit, R, (2016), *Mizah Çev.*, Mehmet Yalçın , İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

- Enis, B, (2005), *Kara Mizah Antolojisi*, 'Kanlı Bir Kristal: Kara Mizah', Sel Yayıncılık, İstanbul
- Esslin, M, (1999), *Absürd Tiyatro*, Dost Kitabevi, Ankara
- Ionesco, E, (1966), *Notes et contre notes*, Gallimard, Paris
- Kaya, Y, (2012), *Savaş Gerçeğine Absürd Bir Yaklaşım*, <http://www.mimesis-dergi.org>
- Morreal, J, (1997), *Gülmeyi Ciddiye Almak*, Çev., Kubilay Aysevener, Şenay Soyer, İris Yayınları, İstanbul
- Morel, M, (2012), *Choix de narration, points de vue et confusion*. Mémoire de recherche Master 2 Arts du spectacle, Jordi Soler Université Stendhal -Grenoble III UFR de lettres Département Arts du spectacle Entre roman et théâtre, <https://laregledejeu.org>
- Nesin, A, (2001), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı*, Adem Yayıncılık, İstanbul
- Oluk Ersümer, A, (2014), *Bir Alt Tür Olarak Sinemada Kara Mizah*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema-TV Anasanat Dalı.
- Sareil, J, (1984), *L'écriture comique*, P.U.F, Paris
- Schifres, A, (1969), *Entretiens avec Arrabal*, Belfond, Paris
- Stora-Sandor, J, (1984), *L'humour juif dans la littérature de Job à Woody Allen*, Presses Universitaire de France
- Şan, M. K, (2012), "Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar" *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara
- Şener, S, (2003), *Dram Sanatı*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul
- Şener, S, (2010), *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Tek, Z. (2018), "Henri Bergson'un Gülme Kuramı Üzerinden Haldun Taner'in "Sancho'nun Sabah Yürüyüşü" Adlı Hikâyesinin İncelenmesi", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi: Mizah/İroni*, 31-49
- Vardar, B, (1998), *Fransız Edebiyatı*, Multilingual, İstanbul
- Yanıkaya, Z, (2003), *Tiyatroda Grotesk ve Bir Örnek Olarak Fernando Arrabal Tiyatrosu* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı

ANTİK KENTLERİN OLUŞUM KURGULARININ ANALİZ EDİLMESİNDE KULLANILAN COĞRAFI, SOSYO-KÜLTÜREL VE TARİHSEL BELİRLEYİCİLER: ANAVARZA ÖRNEĞİ

Yelda DURGUN ŞAHİN¹
M.Faruk ALTUNKASA²

ÖZ

Tarihte kentler sosyal, kültürel ve fiziksel bir oluşum ve etkileşim sonucunda gerçekleşmiştir. Bir kentin oluşumundaki arka planın okunabilmesi için, o kentin sosyal, kültürel ve fiziksel oluşum süreçleri doğrultusunda, multidisipliner bir çalışma ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirmenin nasıl bir yöntem ile analiz edilebileceği ise çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, tarihi anlamanın somut bir aracı olan antik kentler için çok boyutlu kent envanterinin oluşturulmasıdır. Antik kentin şekillenmesinde rol alan alt belirleyicilerin tanımlanması ve sınıflandırılması ile antik kent analiz modeli ölçütleri geliştirilmiştir. Bu çalışma, Anadolu topraklarının bir parçası olan Ovalık Kilikya bölgesi sınırları içerisinde yer alan Anavarza antik kenti sınırlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda Anavarza antik kentine ait belirleyiciler sosyo-kültürel, coğrafi ve tarihsel olarak gruplandırılarak Anavarza antik kenti envanter verileri oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anavarza, Antik Kent Analiz Ölçütleri, Antik Kent Envanteri

GEOGRAPHICAL, SOCIO-CULTURAL AND HISTORICAL DETERMINANTS USED IN ANALYSIS OF THE FORMATION FICTIONS OF ANCIENT CITIES: ANAVARZA EXAMPLE

ABSTRACT

In history, cities were realized as a result of social, cultural and physical formation and interaction. In order to read the background of the formation of a city, it should be evaluated with a multidispliner study in line with the social, cultural and physical formation processes of that city. The method of analyzing this evaluation is the main starting point of the study. The aim of this study is to create a multi-dimensional urban inventory for ancient cities, which is a concrete tool of understanding history. Defining and classifying the sub-determinants involved in the shaping of the ancient city and the criteria of the ancient city analysis model were developed. This study covers the borders of the ancient city of Anavarza within the borders of the Cilicia region of Ovalık which is a part of the Anatolian lands. In this context, the determinants of the ancient city of Anavarza were grouped socio-culturally, geographically and historically.

Keywords: Anavarza, Analysis Criteria of Ancient City, Ancient City Inventory

¹ Dr., Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ydurgunshahin@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6708-9247

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, faltun@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4449-2708

Received/Geliş: 13/01/2020 Accepted/Kabul: 18/03/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alınır: Şahin Durgun, Y., Altunkasa, M, F. (2020), "Antik Kentlerin Oluşum Kurgularının Analiz Edilmesinde Kullanılan Coğrafi, Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Belirleyiciler: Anavarza Örneği" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.68-83.

Giriş

Kentler, onları farklı kılan nitelikleri ve biçimleri doğrultusunda tanımlanmışlardır. Bu tanımlamalar, kimi zaman, “Bronz Çağı kenti, Ortaçağ kenti, Roma kenti” gibi dönemsel bir atıf, kimi zaman “Osmanlı kenti, Yunan kenti, Türk kenti ya da Arap kenti” gibi ait olduğu medeniyet ya da ulusa atıf, kimi zaman “İslam kenti” gibi egemen dini inanca dair bir atıf ya da, “Akdeniz kenti” gibi içinde yer aldığı coğrafyaya yönelik bir sınıflandırma doğrultusunda coğrafi bir atıfla değerlendirilmiştir (Ünlü, 2017, s.75). Lynch, kentleri farklılaştıran bu özelliklerin, kentin kimliğini oluşturduğunu belirtmiştir (Ünlü, 2017,76; Lynch,1981). Kentlerin aynılıklarını ve farklılıklarını ortaya koymak için dönemsel, medeniyetsel, dinsel, bölgesel, tarihsel, sosyal, iklimsel olmak üzere pek çok girdilerle değerlendirmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda kentler, disiplinlerarası ilişkilerin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir disiplin kente ait verileri, kendi disiplin alanı sınırları içerisinde değerlendirmektedir. Bir kentin tüm yönleriyle değerlendirilerek tanımlanması için farklı disiplin alanlarının ortaya çıkarmış oldukları bulguların, bir arada kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda multidisipliner bir çalışma yöntemi ile, bir kentin oluşumundaki tüm bileşenler, o kenti okumamıza yardımcı olabilmektedir. Bu nedenle bu çalışma, arkeolojik sit alanı olarak değerlendirilen antik kentlerin kentsel kurgularını anlamak ve tanımlamak için, kent üzerine çeşitli bilim dalları tarafından kullanılabilen belirleyicilerin kent üzerinde etkilerinin değerlendirilmesine odaklanmıştır. Ölçütler oluşturulurken, mimarlık, şehir ve bölge planlama, arkeoloji, antropoloji, ulaşım, tarih, jeoloji, kent ve insan coğrafyası gibi pekçok bilim dalına ait belirleyicilerden yararlanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, antik kentlerin kent kurgularının anlaşılabilirliğinin ve tanımlanabilirliğinin sağlanması için, kent kurgularının biçimlenme ölçütlerinin belirlenip, bu ölçütlerin gruplandırılması ile kent belirleyicileri oluşturulmuştur. Sonuç olarak belirlenen kent belirleyicilerinden oluşan analiz model ölçütleri, örneklem alanı olan Anavarza antik kenti üzerinde uygulanarak çalışma, iki ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bu başlıklar;

- Antik kentlerin oluşum süreçlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve çalışma alanı olan Anavarza antik kenti üzerinde uygulanması,
- Anavarza antik kent envanterinin oluşturulmasıdır.

Yöntem

Çalışma; Anavarza antik kentinin, kent analiz modeli ölçütleri kullanılarak kent bulgularının elde edilmesi, kent envanterinin oluşturulmasını içeren farklı yöntemlerin kullanıldığı geniş kapsamlı bir metodolojiyi içermektedir. Çalışmanın kurgusu iki temel aşamadan oluşmaktadır.

- Antik kent analiz modeli ölçütlerinin belirlenmesi,
- Antik kent envanterlerinin oluşturulması,

Bu ölçütler oluşturulurken aşağıdaki metodolojik çalışmalardan yararlanılmıştır.

- Antik kent plan şemaları (Garfikselsel teknik ile çizim)
- Antik kent dokularına ait hava fotoğrafları (Google Earth Pro)
- Literatür verileri (Çeşitli tarihi belge ve akademik çalışmalar, dijital kütüphane)
- Gözlem verileri

- Mevcut kent plan ve haritalar (1/1000 ölçekli antik kent planları ve ölçeksiz antik kent krokileri)
  - Antik kente ait haritaların geliştirilmesi (Autocad 2018, Photoshop)
- Toplumların ne tür mekânlarda yaşadıklarını anlamak ve toplumun yansıması olan kentlerin kentleşme süreci içerisindeki oluşum kurgularını analiz etmek için de Tablo 1’ de belirtilen ölçütler belirlenmiştir. Bu girdiler kent olgusunun şekillenmesinde öncü olan ve farklı mesleki disiplin sınırları içerisinde olan üç belirleyici ölçüt altında gruplandırılmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. Mekân Analizi İçin Temel Ölçütler (Şahin, 2019, s. 43)

Toplumların Ne Tür Mekânlarda Yaşadığını Anlamak İçin Temel Alınan Ölçütler
Kentin Formu
Kentte Kullanılan Ana Malzemeler
Kentin Konumu
Kentin Alt Ögeleri
Kentin Kapladığı Alan
Kentin Ulaşım Ağı ve Kentin Kalkınmaya Etkileri
Kentte Kullanılan Semboller
Kentin Kısıtları
Kentin Olanakları
Kentin İnşa Edildiği Topoğrafya ve İklim Verileri
Kentin Oluşum Kurgusu

Bu üç ana belirleyici gruplama çerçevesinde Tablo 2’ de gösterilen alt belirleyiciler oluşturularak Antik kent analiz modeli ölçütleri tanımlanmıştır. Böylece oluşturulan model ölçütleri doğrultusunda, herhangi bir antik kentin kent kurgusu sistematik olarak tanımlanabilecek ve antik kent envanteri oluşturulabilecektir.

Tablo 2. Antik Kent Analiz Modeli Ölçütleri (Şahin, 2019, s. 44)

COĞRAFI BELİRLEYİCİLER	İklim	<ul style="list-style-type: none"> • Kent Girişlerinin Konumu • Yapıların Yönlenmesi • Kent Yapılarının Çatı Formu • Yapıların Bitişik ya da Ayrık Düzendeki Uygulanması
	Topoğrafya/ Konum	<ul style="list-style-type: none"> • Topoğrafik Yükseltiye Göre Kentin Konumlanması • Kent Teraslamaları • Kent Biçimlenmesi (Simetrik/Asimetrik) • Komşu Kentler
	Malzeme	<ul style="list-style-type: none"> • Kentte Kullanılan Yapı Malzemeleri
SOSYO-KÜLTÜREL	Yaşam Biçimi	<ul style="list-style-type: none"> • Kentin Ana Geçim Kaynağı • Kent Kullanım Biçimi • Kentte Yapılan Eylemler • Kentlinin Örgütlenmesi • Kentte Bireylerin Edindiği Roller
	Kentin Yapısı/ Büyüklüğü/	<ul style="list-style-type: none"> • Kent Alanı Sınırları • Kent Formu

	Ulaşım Ağı	<ul style="list-style-type: none"> • Kent Kullanım Şeması • Kentin Diğer Kentlerle Olan Bağlantısı
	Kent Öğelerinin İlişkileri	<ul style="list-style-type: none"> • Ortak Kullanım Alanları • Özel Kullanım Alanları
TARİHSEL BELİRLEYİCİLER	Tarih Öncesi ve Tarih Dönemler İçinde Kent	<ul style="list-style-type: none"> • M.Ö 3500 Öncesinde Oluşan Yerleşimler • M.Ö 3500 Sonrası (İlk Çağ-Orta Çağ-Yakın Çağ-Yeni Çağ'da ortaya çıkan yerleşimler)
	Kentin Tarihi Kırılma Noktaları	<ul style="list-style-type: none"> • Kentin Uğradığı İşgal • Kentin uğradığı doğal afetler (Deprem, Sel vb.)

Araştırma Bulguları

Antik kentlerin organizasyon kurgularını anlamak için kentin ortaya çıkış amacını anlamak ve tanımlayabilmek gerekmektedir. Kente dair fiziksel bileşenlerin birbirleri ile olan etkileşimi yanında, sosyo-kültürel, ekonomik ve jeolojik bileşenlerin ilişkisini anlamak gerekmektedir. Bu tanımlamaları yapabilmek için de kente doğru sorular yöneltmek gerekmektedir. Bu çıkış noktasıyla doğru sorular ile kentin oluşumunda etkin olan ölçeklerin tanımlanabileceği ve böylece antik kentlerin envanterlerinin oluşturulabileceği öngörülmüştür. Sorular oluşturulurken öncelikle çeşitli bilim dallarının disiplin sınırları içerisinde yer alan ve kentin tanımlanmasına ve kent envanterinin oluşturulmasına yardımcı olan ve kent olgusunun şekillenmesine öncülük olan,

- Coğrafi Belirleyiciler,
- Sosyo-Kültürel Belirleyiciler,
- Tarihsel Belirleyiciler olarak üç temel ölçüt belirlenmiştir.

Coğrafi Belirleyiciler

Kentlerin kurulacağı bölgedeki coğrafi şartlar kentleşme faaliyetleri üzerinde doğrudan etkili bir unsurdur. Doğal kaynaklar ve coğrafi koşulların uygunluğu o kentin gelişimindeki önemli etkenlerdir. Doğal kaynaklar içerisinde yeterli geniş alanların varlığı, su kaynaklarının mevcudiyeti, doğal zenginlikleri içermesi ve doğal mimari yapı malzemeleri bulundurması kentlerin kurulması ve gelişmesinde büyük pay sahibidir. Kentlerin kurulacağı arazinin konumlandırılmasında ticaret rotaları üzerinde yer alması veya askeri açıdan stratejik bir noktada bulunması kentin önemini artırmakta ve büyüyerek gelişmesinde belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu ölçüt içerisinde kente dair;

- a) İklimin ve bitki örtüsündeki, değişimin kentleşme sürecine etkisi ve araştırma alanındaki durumu,
- b) Jeomorfolojik yapının kentleşme sürecine etkisi ve araştırma alanındaki durumu değerlendirilmektedir.

a) İklim ve Bitki Örtüsündeki Değişimin Kentleşme Sürecine Etkisi ve Araştırma Alanındaki Durumu

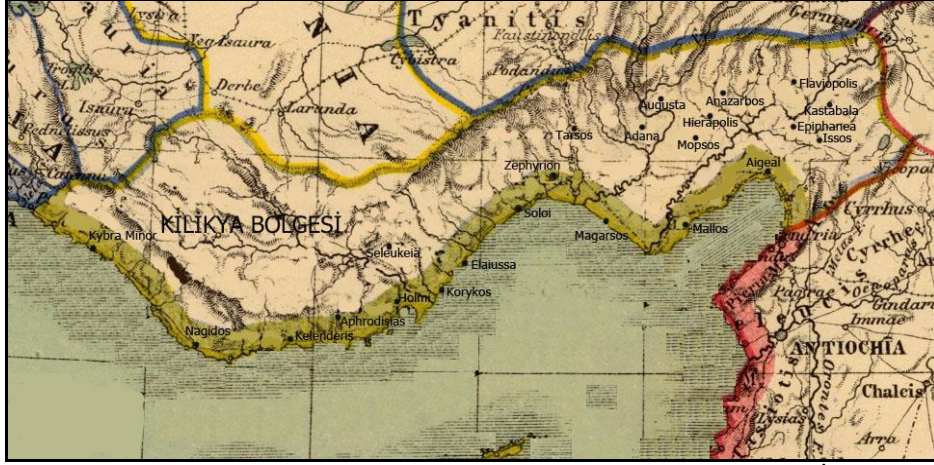
Çukurova, Akdeniz ikliminin egemen olduğu bir bölgedir. Yaz aylarında, deniz ve bölgedeki barajlardan dolayı nemli bir hava hâkimdir. Kış aylarında yağışlar daha yoğun

ve etkilidir. Toroslar'ın yüksek bölgelerinde kar yağışları görülür. Toros dağları, kalker kayalıklardan oluştuğu için, eriyen karlar süzülerek, dağ eteklerine kaynak su olarak inmektedir. İlkbahar döneminde eriyen karlar ve yağışın fazla düşmesinden dolayı sulak bir dönem yaşanmaktadır. Çukurova çevresinde erken dönemde mevcut olduğu bilinen bitki örtüsü dayanıklı kızılçam ve bazı meşe ormanlarından oluşmakta iken, ormanların yok edilmesi sonucu maki bitki örtüsü geniş yayılım göstermiştir. Kıyı kesiminin gerisinde başlayan ve 800 m'ye çıkan maki toplulukları içinde rastlanan küçük kızılçam orman kalıntıları, bu durumun kanıtıdır. Maki içerisinde meşe, sandal, kocayemiş, mersin, zeytin, karaçalı, sakız, keçiboynuzu, defne, zakkum, erguvan, akçakesme ve tesbih ağaçları da bulunmaktadır. 800 m'den başlayan ormanlar, daha alçak düzeylerde yayvan yapraklı ağaçlardan, çoğunlukla meşe, daha yükseklerde ise iğne yapraklı ağaçlardan, çoğunlukla sedir topluluklarından oluşur. Yaklaşık 2000 m'den sonra azalan sedir topluluklarının yerlerini alpin çayırların almakta olduğu görülür (Kaplan, 2015, s.5,6).

b) Jeomorfolojik Yapının Kentleşme Sürecine Etkisi ve Araştırma Alanındaki Durumu

Anavarza antik kenti Kilikya Bölgesi sınırları içerisinde ve Ovalık kesimde yer almaktadır. Şekil 1'de bölge haritası ve Anavarza kentinin bölge içerisindeki konumu yer almaktadır. Kilikya bölgesi dağlık ve ovalık olarak iki iç bölgeye ayrılmaktadır. Dağlık Kilikya bölgesi, Alanya'dan (Korakeison) Mersin'e (Soloï Pompeiopolis-Viraneşehir) kadar uzanan alanı kapsamaktadır. Dağlık kesimde tarıma elverişli alanların kısıtlı olması nedeniyle bölgede yerleşim sayısı azdır. Ovalık kesim Toros dağlarının eteklerinden güney bölgeye doğru uzanan alanı kapsamaktadır. Bölge ismi günümüzde Çukurova olarak anılmasına rağmen bölgenin tamamı ovalık değildir, engebeli arazi yapısı ve tepelik alanları da bulunmaktadır. Bölgenin genel yapısının ovalık olmasından dolayı Çukurova ismi ile anılmaktadır.

Bölgenin kuzeyindeki Toros sıradağları üzerindeki Bolkar, Aladağ ve Tahtalı Dağları'nın arasındaki geçitler, bölgeyi hem içinde birbirine bağlamakta hem de dışarıyla bağlantısını sağlamaktadır. Bu geçitler en batıdan itibaren Bolkar Dağları'nın üzerindeki Sertavul, Aladağlar'daki Gülek, Tahtalı üzerinde de en kuzeyden itibaren Gezbel, Mazgaç, Kiraz Bel, Bağdaş Beli, Almadere (Elmedere), Üsküyen ve Meryemçil Beli ve diğer geçitlerdir. Ayrıca ovalık alanın Tarsos, Adana ve Ceyhan Ovaları'nın jeomorfolojik oluşumu ve dolayısıyla Seyhan, Ceyhan ve Berdan Irmakları'nın bu oluşumlara katkısı ve üretimdeki rolleri, ulaşımındaki yol güzergahlarının ortaya çıkmasındaki önemleri oldukça büyüktür (Kaplan, 2017, s. 328). Bu bağlamda Anavarza kentinin su kaynağına yakın ve üretim yapmaya uygun ovalık arazi üzerinde kurulmuş olduğu görülmektedir. Jeomorfolojik yapının Anavarza antik kentinin kurulmasına ve gelişimleri üzerindeki önemli etkilerinden biri, Kadirli ve Kozan'ı birbirinden ayıran Sumbas Çayının, Kozan'ın Bucak köyünden çıkarak Anavarza antik kentine su sağlamış olmasıdır. Ovalık Kilikya bölgesi İran, Mezopotamya, Mısır, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz ile olan yakın bağlantısı nedeniyle imparatorlukların ve kültürlerin kavşağı durumunda yer almış ve çekim merkezi (geçiş aksı, ticaret merkezi, ordu yolu gibi) olmuştur. Buna ek olarak tarıma elverişli verimli ovalık alanların (suya ve alüvyon dolgulu düz bir yapıya sahiptir) bulunması bölgede çok fazla yerleşim alanının oluşmasına öncülük etmiştir.

Şekil 1. Kilikya Bölgesi Haritası ve Anavarza Antik Kentinin Bölge İçerisindeki Konumu, (Tanrikulu, 2014, s.201, Heinrich Kiepert, 1903 Haritasından Geliştirilerek Düzenlenmiştir)

Kilikya'nın Suriye ve Mezopotamya ile Küçük Asya'nın iç bölgeleri ile olan ticari rota üzerinde yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan uzun kıyıların mevcudiyeti ile Akdeniz ticaretinde önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda Romalılar Anavarza kentini, doğuya yapılacak seferler için birer askeri üs olarak kullandıklarından stratejik açıdan da önem taşımışlardır.

Sosyo-Kültürel Belirleyiciler

Neolitik çağdan sonra yerleşik düzene geçen toplumlar, çalışmaya konu olan antik döneme ulaşmaya kadar sosyal, politik ve ekonomik açıdan örgütlenmişlerdir. Verimli arazi ve su kenarlarına kurdukları kentlerde tarım yapabilmişler ve ticaret olgusunu başlatmışlardır. Gelişen ticaret neticesinde toplumdaki ekonomik yapı dengeleri değişmiş ve tabakalaşmalar oluşmaya başlamıştır. Köylü sınıfına ek olarak, işçi sınıfı ve tüccar sınıfı biçiminde toplumun sosyo-ekonomik yapısında farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Buna paralel olarak ticareti yapılan ürünlerin korunmasını sağlamak amacıyla da asker sınıfı oluşmuştur. Ticareti yapılan ürünlerin kaydı için yazıcı sınıfı ve kamu görevlileri antik dönem toplumlarında yerlerini almıştır. Toplumsal örgütlenmenin politik boyutu neticesinde kral ve yönetici sınıfı oluşmuştur (Tanaç, 2000, s. 11-13). Örgütlenmenin getirisi olarak oluşan sınıf ayrımı ile kent alanının da sınıflara ayrılmış olduğu yani kent kurgularının etkilenmiş olduğu, yeni mekânların oluştuğu ve varolan mekânların yeni ihtiyaçlara göre biçimlendiği görülmektedir.

Anavarza antik kenti kullanıcılarının toplumsal, askeri, dini, tarımsal ve ticari örgütlenmeleri sonucu olarak kent çok çeşitli alt bölgelere ayrılmıştır. Toplumsal örgütlenmenin politik yansımaları ile kral ve ailesinin yukarı kente yaşam alanı oluşturması, askeri örgütlenmenin kente yansımaları olarak güvenlik surlarının oluşması, yukarı kente askeri garnizon birliğinin yerleşmesi, dini örgütlenmenin mekâna yansımaları olan tapınak, şapel ve kilise yapılarının kentte yer alması, tarımsal örgütlenme ile tarım

alanlarının oluşması ve işçi sınıfı için kent suru dışında, tarım arazilerine yakın olarak yerleşim alanlarının şekillenmesi, ticari örgütlenmenin kente yansması ise elde edilen her türlü üretim çıktısının ticaret aracı olarak kullanılması ile ticaret alanlarının(dükkan, agora, forum) yer alması olarak kenti şekillendirmişlerdir.

Tarihsel Belirleyiciler

Bu ölçüt içerisinde kentin bilinen tarihsel kronolojik oluşumu ve kentin yönetim şekli değerlendirilmiştir. Kent kurgularının anlaşılabilmesi için tarihi geçmişini bilerek değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda Anavarza kentinin tarihi geçmişinin yönetsel, kentsel ve yapısal ölçekte kronolojik sırayla tanımlanması gerekmektedir.

Umar (2000, s.13), Anavarza'nın M.Ö.9. yüzyılda Asur egemenliğinde kurulmuş olabileceğini belirtmiş olsa da kente dair ulaşılan en eski buluntu geç Helenistik döneme vurgu yapmaktadır. Kent Helenistik dönemde yerel hanedanlarca yönetilmiştir. Kilikya kentleri olan Anavarza ile Tarsos arasında, Tarsos'un düzenlediği festival ve oyunlara karşılık Epinica ve Olympia oyunları tertip eden Anazarbuslular ile rekabet yaşandığı bilinmektedir (Sayar, 1999, 193-216). Anavarza ve Tarsus arasındaki bu rekabet Kilikya'nın yeni eyalet sistemine göre ikiye ayrılıp, ayrı ayrı başkent olmalarıyla devam etmiştir. Tarsus Kilikya Prima'nın başkenti, Anavarza ise Kilikya Secunda'nın başkenti olmuştur (Jones, 1937, s. 220,365). Buna ek olarak Suriye ve Kappodokia ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı ekonomik açıdan da önemli bir kent olma özelliği taşımıştır. Ayrıca M.S 2. yüzyılda dokumacılık ile ün yapmış ve dokumacılar loncası kurulmuştur (Jones, 1937, s.346). Kentten günümüze bir kaya mezarı, kilise kalıntıları, su kemerleri, tiyatro, Tethys mozaïği, kent giriş kapısı, sütunlar gibi eserler kalmıştır. Anavarza kentinin Ovalık Kilikya bölgesinde meydana gelen iki büyük depremden zarar görmüş olduğu ve ilerleyen zamanda yeniden kurulmuş olduğu bilinmektedir. Bu depremlerden ilkinin M.S 526' da, ikincisinin de 1259 yılında gerçekleşmiş olduğu bilinmektedir. Birçok yapının bu depremlerden etkilenmesi, deprem sonrası kentin terk edilmiş olması, yıkılan yapılara ait taşların, yakın yerleşimlerde yapı materyali olarak kullanılması sonucu bu yapıların günümüze ulaşamadığı düşünülmektedir.

Kilikya ovasında geniş araştırma yapmış olan Hansgerd Hellenkemper, bölgedeki şehirlerin temel özelliklerini açıklarken Roma imparatorluğuna bağlı kent merkezlerinin temelini Helenistik dönem yerleşimlerine dayandığını belirtmiştir (Hellenkemper, 1990, 71-76). Bu doğrultuda Anavarza antik kentinin de Helenistik bir temel üzerine yapılmış olabileceği düşünülebilir. Antik kent toprakları içerisinde Şekil 2' de gösterilen seramik buluntulardan kentin Helenistik döneme uzanan bir geçmişinin olduğu savını desteklenmektedir. Ayrıca kentte yer alan ızgara plan yapısı da burada bir koloni kentin kurulmuş olduğunu işaret etmektedir. Kentte yer alan iki farklı insula ebatlarının da iki farklı dönemi temel olarak kentin gelişmiş olduğunu göstermektedir. Antik kentin batı kesiminde yer alan ızgara dokunun doğu kesimine oranla daha belirgin olması, doğu kesiminde yerleşim alanının daha erken bir dönemde kurulmuş olmasından dolayı bu yeni ızgara sistemine kısmen uyabildiğini göstermektedir.

yılına kadar Bizans, Ermeni, Moğol ve Memlükler arasında el değiştirmiştir (Buyruk, 2018, s.299).

- Anavarza kenti M.S. 524 ve 561 yıllarında olan iki büyük depremle zarar görmüştür (Ünal, Girginer, 2007, s. 424). Ayrıca M.S. 1157, 1170, 1200, 1202 ve 1269 yıllarında meydana gelen depremler de Anavarza kentine büyük zararlar vermiştir (Molin, 2001, s.137,175).

Anavarza antik kentini yaklaşık 8.20 metre genişliğinde hendekler çevrelenmektedir. Hendeğin hemen bitişiğinde ise birbirlerine paralel iki sur bulunmaktadır. Bu sur sırasının arasında ortalama 9 metre mesafe bulunmaktadır. Sur ve hendek izleri günümüzde halen mevcut yapı kalıntı izlerinden takip edilebilmektedir. Kent surları üzerinde yaklaşık 33 metre aralıklarla dikdörtgen gözetleme kuleleri yer almıştır. Kulelerin 5.50 metre x 5.70 metre ölçülerinde inşa edilmiş oldukları belirtilmiştir (Buyruk, 2018, s. 300). Şekil 3’de kentin kuzeyinde bulunan surlar ve hendek kalıntıları görülmektedir.

A. Anavarza Kenti Kuzey Surları ve Hendek (Buyruk, 2018, s.305) **B.** Şehir surları ve hendek görünüşü (Posamentir, Sayar, 2006, s. 354)

Surların güneybatı hattında bulunan üç kapıdan günümüze ikisi ulaşabilmiştir. Bu kapılardan kente girildiğinde sütunlu yol ile kentin cardosuna bağlanılabilmektedir. Ara yolların genişliklerinin yaklaşık 4 metre olduğu düşünülmektedir. Kentin en bütünleşik aksını oluşturan cardonun (kuzey-güney aksı) Septimus Severus adına yaptırılmış olan imparatorluk anıtından sonra iki defa hafif batıya kıvrılarak yön değiştirmekte olduğu görülmektedir. Bu aks yaklaşık 1750 metre uzunluğunda ölçülmüştür. Decumanusa kadar antik kentin güney yolu genişliği 28 metre, decumanus sonrası kuzey yolu genişliği yaklaşık 34 metre olarak saptanmıştır. Kent ana aks genişliğindeki bu artış kuzey ve güney yollarının farklı dönemlerde yapılmış ya da onarılmış olduğunu düşündürmektedir. Kentin decumanusdan sonraki kesiminde sütunlu yol aksının batı paralelinde bulunan insula ebatlarındaki küçülmenin, bu caddenin ileri bir dönemde yapılmış olduğunu desteklemektedir (Şekil 2.B).

Coğrafik, sosyo-kültürel ve tarihsel belirleyiciler doğrultusunda Anavarza antik kent modeli oluşturulmuştur. Tablo 3’de bu belirleyicilerin alt ölçekleri olan iklim,

topoğrafya, kentte kullanılan yerel yapı malzemeleri, kentin yaşam biçimi, kentin yapısı ve büyüklüğü, kent öğelerinin ilişkileri, kentin kronolojik dönemleri ve kentin kırılma noktaları hakkında detaylı bilgi sunularak Anavarza antik kenti kentleşme olgusu ayrıntılı olarak tanımlanmış, kente ait plan, resim ve mekânsal öğelerinin yer aldığı kent envanteri ise Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Anavarza Antik Kenti Analiz Modeli Bulguları (Şahin, 2019, s. 134)

ANAVARZA ANTİK KENT ANALİZ MODELİ BULGULARI		
COĞRAFI BELİRLEYİCİLER	İklim/ Yönlenme	<ul style="list-style-type: none"> Kent Girişlerinin Konumu: Güney-Kuzey-Batıdan Yapıların Yönlenmesi: Kuzey-Güney yönünde Yapıların Bitişik ya da Ayrık Düzendeki Uygulanması: Ayrık düzende Akdeniz İklimi
	Topoğrafya/ Konum	<ul style="list-style-type: none"> Dağlık alan eteği ovalık bölge Kuzey-Güney yönelimli Komşu kentler: Kastabala- Misis-Flaviopolis
	Malzeme	<ul style="list-style-type: none"> Kireçtaşı
SOSYO-KÜLTÜREBELİRLEYİCİLER	Yaşam Biçimi	<ul style="list-style-type: none"> Kentin Geçin Kaynağı: Tarım, Avcılık, Balıkçılık Kent Kullanım Biçimi: Askeri donanma üssü-Koloni Kent Kentte Yapılan Eylemler Kentlinin Örgütlenmesi: Askeri örgütlenme-Dini örgütlenme -Ticari örgütlenme-Tarımsal örgütlenme Kentte Bireylerin Edindiği Roller- Tüccar-Aile bireyi-Asker
	Kentin Yapısı/ Büyüklüğü	<ul style="list-style-type: none"> Limandan uzakta Helenistik dönem askeri koloni kent yerleşimin başlangıcı Kent Formu: Köy yerleşmesinden kent yerleşmesi oluşuncaya kadar gelişim göstermiş-Roma döneminde geniş yerleşim alanına ulaşmıştır Kent Kullanım Şeması: Kuzey-Güney ana aksında, ızgara plan şemalı Kentin Büyüklüğü: Yaklaşık 1.6 km²
	Kent Öğelerinin İlişkileri	<ul style="list-style-type: none"> Ortak Kullanım Alanları: Kilise, Hamam, Latrina, Tapınak Özel Kullanım Alanları: Konut
TARİHSEL BELİRLEYİCİLER	Tarih Öncesi ve Tarih Dönemleri İçinde Kent	<ul style="list-style-type: none"> Geç Helenistik Dönem Roma Dönemi Bizans Dönemi Orta Çağ Dönemi Arap Dönemi Ermeni Dönemi Abbasiler Dönemi Selçuklular Dönemi Ramazanoğulları Dönemi Osmanlılar Dönemi
	Kentin Tarihi Kırılma Noktaları	<ul style="list-style-type: none"> Kentin Uğradığı İşgal: Arap işgali Kentin uğradığı doğal afetler: Deprem 1. M.S 525 Deprem 2. M.S 1259

Sonuç

Antik kentlerin kazı süreçleri uzun yıllar almaktadır. Kazı alanında yıldan yıla yeni ulaşılan bilgiler ile o güne kadar edinilmiş bilgiler harmanlanmakta ve yeniden değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme sürecine başlamadan multidisipliner ve sistematik bir yaklaşımla, kente dair yapılmış olan çalışmaları bütünsel olarak görmenin ise kentin kurgusu hakkındaki değerlendirme sürecine katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Böylece farklı disiplinlere ait olan bu sistematik bulguların bir arada değerlendirilmesi, antik kent kazıları devam ederken kentin okunabilirliğine destek olacaktır. Bu amaçla çalışmada, Anavarza antik kenti analiz modeli ölçütleri ile Anavarza antik kent envanteri oluşturulmuştur. Kentsel arkeolojik ölçekte elde edilen tüm bulgular tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafi belirleyicileri doğrultusunda, kentin okunabilirliğine dair değerlendirilmiş ve sonuçlar beş ana başlık altında gruplandırılmıştır.

İnsula Ebatı (Yapı adası) Yapı ve Yönetim Şekli İlişkisi

- İnsula ebatlarının kent içi alanlarında bölgesel olarak farklılık gösterdiği, bununda kentin çeşitli dönemlerde üst üste yeniden yapılarak ya da kentin genişleme bölgelerindeki farklılıklar ile açıklanabilmektedir.
- Klasik dönemdeki demokratik düşünce sisteminin hâkim olduğu kentlerde eşit parsel anlayışı egemen olmuştur. Parsel düzenindeki eşitlik anlayışının bozulması o kente ait demokrasinin de bozulmuş olacağına bir göstergesi olabileceğini düşündürmektedir. Anavarza’ da bu anlayışın Hellenistik dönemde kısmen korunduğu ancak Roma döneminde eşitlikçi anlayışın değiştiği ve parsel düzenindeki eşitlikte bozulmaların meydana geldiği görülmektedir.
- Anavarza kenti Seleukos ve Ptolemaios kralları tarafından kurulan ve Roma hâkimiyetinde yeniden düzenlenen kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Seleukoslar döneminde uygulanan ızgara planının üzerine tekrar yerleşim kurulan kentin, Roma kent planlamasına altlık oluşturduğu görülmektedir.
- Krallar tarafından yönetildiği dönemde Anavarza kentinin, kent kurgusunda, yöneten ve yönetilen olarak halkın ikiye bölünmesinden kaynaklı ayrışmalar görülmektedir. Bu yerleşimlerin kurguları, demokratik yönetim şeklinin biçimlendirdiği eşit arsa kullanımına dayanan ızgara kent plan kurgusundan farklılaşmışlardır. Kentin kuzey yerleşim alanında insulalar eşit arsa kullanımına olanak sağlarken, decumanusun güney kısmında insula ebatlarında eşitsizliklerin oluştuğu görülmektedir. Kentin güney kesiminin kraliyetle yönetilen dönemde, kuzey kesiminin ise demokratik yönetim şekliyle oluşmuş ya da gelişmiş olduğu düşünülmektedir.
- Kent öğelerinin insula içinde yer alması ile ana cadde üzerinde yer alan sütunlu aksın herhangi bir mekân ile kesintiye uğramadan devam etmesi, sütunlu akstaki süreklilik ile sağlanan düzenin, güç vurgusunu artırmakta olduğu, dolayısıyla Roma imparatorluğunun gücünün kentteki tek odağı haline dönüşmesinin sağlanmış olduğu görülmektedir.
- Forum yapısının, erken dönem örneklerinde ana cadde üzerinde ve yaklaşık kentin merkezi bir alanında yer aldığı, M.Ö.1. yüzyıl Augustus dönemi sonrasında ise ana cadde komşuluğunda yer alarak, bir yapı adasının içinde konumlanmış olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda en erken M.Ö. 1.yüzyıl

sonrasına tarihlenen Anavarza kentinde forum yapısının, merkezi noktada insula içinde yer aldığı düşünülmektedir.

Kent ile İnanç ve Kültür Sistemi İlişkisi

- Bölgeye yerleşen Hellen koloni halkının yerleştikleri bölgelere, yaşam tarzlarının bir yansıması olan kent kurgularını da beraberinde getirdikleri ve bu sürecin Roma imparatorluk döneminde de gelişerek tamamlanmış olduğu söylenebilir.
- Anavarza kentinin Roma dönemi kent kurgularındaki kolektif kimlik ve standartlar imparatorluğun birliğini, yüceliğini simgeleyerek yaşayanların da bu birlik içinde bütünlüğü oluşturmaya katkıda bulunmuş olduğu kentin ana aksı olan sütunlu caddenin (cardo) büyüklüğü ve toplayıcı ve birleştirici özellikte olmasından anlaşılmaktadır.
- Antik dönemde yaşayan halkın yaşadıkları kentte tanrıyı kişiselleştirmiş oldukları bilinmektedir. Tanrının kenti koruduğu, kentin de tanrıya ait olduğu düşüncesiyle tanrıya adanan tapınakların kurulduğu görülmektedir. Anavarza’da Ares’e adanmış tapınak örnek teşkil etmektedir.

Alt yapı ve Üst Yapı İlişkisi

- Anavarza antik kentine kuzeyden ve kuzeybatıdan gelen su kemerleri ile kente su girişi sağlanmış, ilgili yapılara dağıtılmıştır. Kentin yüksek olan kuzey bölümünden giren su kanalı ile sütunlu cadde boyunca, güneyde yer alan, ana giriş kapısına kadar, sağ ve sol aksın her ikisinde de ilgili ticari ve kamu yapılarına iletilmiştir. Sütunlu cadde boyunca mevcut olan yağmur kanallarının varlığı ise kentin alt kotu olan güney bölümünde, yağmur sularının toplandığı bir su deposunun varlığını düşündürmektedir.
- Anavarza’da düzenli insulalar içerisinde bulunan yapıların kanalizasyon atıklarının yapıdan uzaklaştırılmasında, birbirlerini dik kesen ızgara planlamanın kolay çözümler geliştirdiği ve yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

4. Yapı ve Yerleşim Alanı İlişkisi ve Yerleşim Alanı Özellikleri

- Aşağı kent oluşurken kent gelişiminin ilk olarak yukarı kent eteklerinde gelişmiş olduğu, arkeolojik yüzey buluntu bölgelerinden anlaşılmaktadır.
- Anıtsal sütunlu caddenin hemen paralel komşuluğunda olan insula ebatlarının, kente ait diğer insula ebatlarından farklılaşmasının bu caddenin ilerleyen dönemlerde genişletilerek yenileme geçirdiğini göstermektedir.
- Kentlerin gelişimleri, öz kaynaklarıyla doğrudan bağlantılıdır. Kaynakların doğru kullanılması arkeolojik kentlerin gelişmesinde önem taşımıştır. Anavarza antik kenti ticaret alanları, kentin ana giriş kapısına yakın, sütunlu cadde üzerinde inşa edilmişlerdir. Ticaret alanlarının geniş yer kaplaması ve bu aks üzerinde su sisteminin kullanılmış olması, kentteki ekonomik seviyenin yüksekliğine vurgu yapmaktadır.
- Anavarza kentinin geniş ve tarıma elverişli, su kaynaklarına yakın arazi üzerinde kurulmuş oldukları görülmektedir.

- Çalışmada Anavarza antik kentinin gelişmiş ızgara plan şemasına göre biçimlendiği ve kentte decumanus ve cardo ana akslarının bulunduğu saptanmıştır.
- Anavarza kentinde Helenistik dönemde kullanılmış olduğu düşünülen yukarı kentin (akropol), ileri dönemlerde askeri amaca yönelik savunma yapılarına dönüşmüş oldukları düşünülmektedir.
- Anıt kemerin dışında, kent sur alanı dışında kalan yaya kaldırımları kısmen günümüze kadar ulaşabilmiştir. Sütunlu yoldaki kolonlar arası yaklaşık 3.5 metre olarak, kolon çapları ise 0.85 metre olarak tespit edilmiştir. Kentin cardosunun genişliği 5 kemerli taka kadar yaklaşık 28 metre olarak, bu noktadan kuzey kapısına kadar ise yaklaşık 34 metre olarak belirlenmiştir.
- Kentin doğu-batı doğrultusunda olan decumanus sütunlu cadde genişliği 15 metre olarak belirlenmiştir. Bu aksın doğu ucu cardo ve decumanus kesişim alanından 220 metre ilerisinde bir giriş olarak yorumlanabilen bir yapının ardından sonlanmakta olduğu görülmektedir. Aksın ucunun kenti sınırlayan kayalık araziye kadar ilerlememiş olduğu tespit edilmiştir.
- Güneyde bulunan imparatorluk anıtından yaklaşık 330 metre kuzeye doğru sütunlu yoldan ilerlendiğinde, beş geçişli bir kemer anıtı kalıntıları bulunmaktadır. Orta kemer araçların, yan iki kemer yayaların, diğer iki kemer ise portikoların sütunlarıyla bağlantı sağlamış olacağı düşünülmektedir.
- Batıdan doğuya doğru yönelen caddelerin kayalık araziye varmadan bitmiş olması ve bu alanın yükseltisinin kentin merkezi kotundan daha yüksekte olması daha önce burada bir höyüğün var olduğunu düşündürmektedir. Bu alanlarda yapılacak kazı ve sondaj çalışmaları ile bu alanla ilgili kesin sonuçlara ulaşılabilecektir.
- Kejanlı tarafından yapılan çalışmada, Hellen kentlerinin birçoğunda bulunan kral konutlarının kentin en korunaklı yerlerinde bulunurken, bu alan komşuluklarında askeri kışlalar ve tahıl depolarının varlığından bahsetmiştir (Kejanlı, 2005, s. 94-95). Anavarza kentinin askeri garnizon olarak kullanılmış olması, yukarı kentte Helenistik dönemde kullanılmış olduğu düşünülen askeri kışlalar, tahıl ambarları ile kral konutlarının varlığını düşündürmektedir.

Kentsel Gelişim Tarihleme İlişkisi

- Anavarza kentine dair en eski tarihleme, Hellenistik dönem seramik buluntularının varlığından dolayı Hellenistik dönemi göstermektedir. Anavarza’da yukarı kent ve aşağı kent varlığının bulunması ve aşağı kentteki eşit insula düzeninde ızgara yapısı da bu savı desteklemektedir.

Arkeolojik kentlerin okunabilirliğine katkı sağlayan ve sistematik veriler ortaya koyması açısından önem taşıyan bu çalışmada, kullanılan yöntemin benzer özyapıdaki diğer kentlerde de benzer ya da değişkenlik gösteren biçim ve içerikle kullanılabilirliğine ve antik kentler arası karşılaştırmanın yapılabilmesine olanak sağlaması açısından, kent okumalarını destekleyici bir özellik taşımaktadır. Bu çalışmada yapılan inceleme, araştırma ve gözlemler sonucu elde edilen bulgular ve öneriler çerçevesinde, diğer antik kentlerin analiz edilmesi, kentler arası benzerlik ve farklılıkların karşılaştırmalı olarak ortaya koyulması, tarihsel sürecin değerlendirilmesinde bütüncül bir yaklaşım sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Aşkın, E. (2006). *Kent Planı Ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia Ve Lycia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.286.
- Buyruk, H. (2018). Anavarza Antik Kentinin Bizans Surları. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s.299, 300, 305.
- De Giorgi, A. U. (2011). Hellenistic Founders, Roman Builders: Anazarbus in Cilicia Hellenismus in der Kilikia Pedias, *Byzas*, 12, s.6.
- Emrahoğlu, P. (2016). Anavarza, <http://www.altinsehiradana.com/Makale/anavarza/1016/2016,34> (Erişim: 10.01.2020). Makalede yer alan fotoğraflar için yazar "Mehmet Dilci, Nuri Emrahoğlu, Kadir Emrahoğlu, Erman Tokbay'a teşekkür ettiğini belirtmiştir.
- Hellenkemper, H. (1970). "Die Stadtmauern von Anazarbos' Ayn Zarba" *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 7, s.71-76.
- Jones, A.H.M. (1937). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford Press, s.220,346,365.
- Kaplan, A. (2015). *Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Kilikia Pedias (Çukurova) Yerleşimleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi, Doktora Tezi, s.5,6.
- Kaplan, A. (2017). Prehistorik Zamanlarda Çukurova'da Üretimin Başlaması ve İlk Yerleşimler, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 2(3).s.328.
- Kejanlı, T. (2005). Anadolu'da İlk Yerleşmeler ve Kentleşme Eğilimleri, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, s.94-95.
- Lynch, K. (1981). *A Theory of Good City Form*, MIT Press, s.53-61.
- Molin, K. (2001) *Unknown Crusader Castles*, s.135,137.
- Posamentir, R., Sayar, M, H. (2006). Anazarbos – ein Zwischenberichts der Metropole des Ebenen Kilikien, *ISTMITT*, 56,s.354.
- Posamentir, R. (2011). Anazarbos im Hellenismus, *Byzas*, 12, s.6-7.
- Sayar, M,H. (1999). *Antik Kilikia'da Şehirleşme*. XII. Türk Tarih Kongresi, I, s.193,216.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 1, 2020, Sayfa 68-83

- Şahin, Durgun, Y. (2019). “*Ovalık Kilikya Bölgesi Roma Antik Kentlerinin Mekân Dizim Yöntemi ile Analizi*”, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s.43,44,132,133,134.
- Tanaç, M. (2000). *Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, s.11,13.
- Tanrıkulu, M. (2014). Johann Samuel Heinrich Kiepert’in Osmanlı Haritalarının Bir Değerlendirmesi, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 6/2, s.201; www.history-of-macedonia.com.(Erişim: 23.02.2014).
- Umar, B. (2000). Kilikia –Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi. İnkılâp Kitabevi, s. 11,13.
- Ünal, A., Girginer, S. (2007). Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, *Tarih ve Arkeoloji*, s.424.
- Ünlü, Selvi, T. (2107). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği, *Planlama*, 27(1),s.75.

DOĞAL GAZ TALEBİNİN ESNEKLİĞİ: SEÇİLMİŞ AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Mustafa ILDIRAR¹
Harun BAL²
Müge MANGA³

ÖZ

Bu çalışmada ülke ekonomilerinin kalkınma sürecinde önemli rol oynayan doğal gazın kullanımına karşı bağımlılık derecesinin tahmin edilmesi amaçlanmaktadır. Yapılan analizde, 2007-2015 yılları arasındaki Türkiye ile seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri'ndeki doğal gaz talebinin konut ile sanayi sektörlerindeki fiyat ve gelir esnekliğinin tahmin edilmesine odaklanılmaktadır. Kurulan modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişki Panel ARDL yöntemi ile tahmin edilmiştir. Yapılan ampirik analiz sonuçları, seçilmiş ülkelerde uzun dönemde konut ve sektöründeki fiyat ve gelir esnekliğinin -0.60, 0.62; sanayi sektöründe ise -1.52, 0.50 olduğunu göstermektedir. Kısa dönemde konut ve sanayi sektöründe anlamlı bir fiyat esneklik katsayısı bulunmazken gelir esnekliği sırasıyla 0.45, 1.62 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Gaz Talebi Fiyat ve Gelir Esnekliği, Panel ARDL, Avrupa Birliği Ülkeleri, Türkiye

THE PRICE AND INCOME ELASTICITIES OF DEMAND FOR NATURAL GAS: THE CASE OF SELECTED EUROPEAN UNION COUNTRIES AND TURKEY

ABSTRACT

In this framework, in the current study, it is aimed to estimate the degree of dependence on the use of natural gas, which plays an important role in the development process of national economies. In the analysis, selected by Turkey between the years 2007-2015 with housing prices in the industrial sector of the natural gas demand in European Union Countries and is focused on estimating the income elasticity. The relationship between the variables in the established model was estimated by the Panel ARDL method. The empirical analysis results have shown that the price and income elasticity in the housing and sector in the selected countries in the long run is -0.60, 0.62; It shows -1.52 and 0.50 in the industrial sector. In the short term, there was no significant price elasticity coefficient in the residential and industrial sectors, while income elasticity was calculated as 0.45 and 1.62, respectively.

Keywords: Natural Gas Price and Income Elasticity of Demand, Panel ARDL, European Union countries, Turkey

Giriş

* Bu çalışmanın ilk hali, 10-13 Ekim 2018 tarihinde düzenlenen II. Uluslararası Ekonomi, Siyaset Ve Yönetim Sempozyumu'nda sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mildirar@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-8397-2018

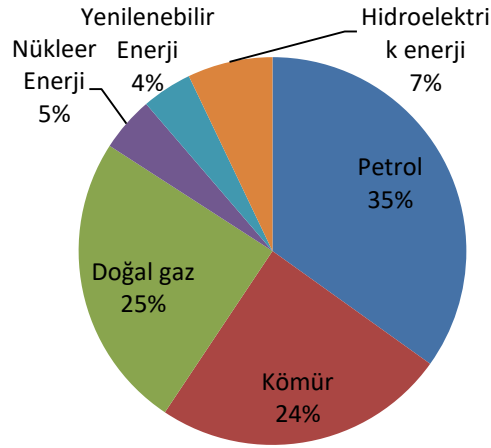
² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, harunbal@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0878-8253

³ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mangamuge@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2675-2182

Received/Geliş: 22/05/2019 Accepted/Kabul: 22/11/2019, Research Article/Araştırma Makalesi

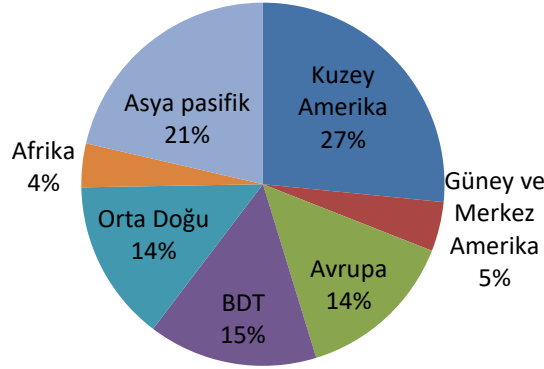
Cite as/Alıntı: Ildırar, M., Bal, H., Manga, M. (2020), "Doğal Gaz Talebinin Esnekliği: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri Ve Türkiye Örneği" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.84-94.

Küreselleşmede yükselen yayılım, artan nüfus ve teknolojik gelişmelerde yaşanan hıza bağlı olarak enerji tüketiminin tüm dünya ülkelerinde önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Enerji kaynaklarından doğal gaz, dünya birincil enerji tüketimindeki en büyük artışı oluşturmaktadır. Diğer enerji kaynaklarına göre verimli üretim teknikleriyle daha çok rezervi bulunması doğal gazın rekabet gücünü arttırmaktadır. Dünya genelinde doğal gaz, elektrik enerjisi ve sanayi sektöründe önemli bir yakıt olarak kullanılmaya devam etmektedir. Enerji sektöründe, doğal gaz yakıt verimliliği bakımından yeni üretim tesisleri için cazip bir seçimdir. Ayrıca, doğal gazın kömür veya petrol ürünleri kaynaklarına göre daha temiz bir kullanımının olması, karbon dioksit (CO₂) emisyonlarını azaltmayı amaçlayan ulusal veya bölgesel planlar dahilinde doğal gazın teşvikini arttırmaktadır (EIA, 2016: 37). BP (2019) istatistiklerine göre, 2018 yılı için birincil enerji kaynaklarının çeşitlerine göre payları Grafik 1’de görülmektedir.

Şekil 1. 2018 yılı Dünya Birincil Enerji Kaynaklarının Çeşitlerine göre Payları (BP, 2019:9)

Grafik 1’de yer alan bilgiler ışığında, 2018 yılında kullanılan birincil enerji kaynakları arasında doğal gazın ikinci sırada olduğu açıkça görülmektedir. Doğal gazın 2018 yılı tüketiminin bölgesel dağılımı ise Grafik 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. 2018 Yılı Doğal Gaz Tüketiminin Bölgesel Dağılımı (BP, 2019:30)

Grafik 2’de görüldüğü üzere AB bölgesi, doğal gaz tüketiminde önemli bir paya sahiptir. AB ülkelerinde 2018 yılında, enerji tüketimlerinin, enerji kaynaklarına göre payı, 742.0Mteo⁴ petrol, 472.0 Mtoe doğal gaz, 307.1 Mtoe kömür, 212.1 Mtoe nükleer enerji, 145.3 hidroelektrik enerji ve 172.2 Mtoe yenilenebilir enerji şeklinde gerçekleşmiştir (BP, 2019:9). 2017 yılına göre 2018 yılında doğalgaz tüketiminde en büyük artışın yaşandığı ülkeler Malta (% +17,4), Letonya (% +16,1), Finlandiya (% +11,4) ve İrlanda (% +3,6) olmuştur. Ayrıca, doğal gaz bağımlılığının, 2017’deki % 74,4 düzeylerinden 2018’de % 77,9’a yükseldiği görülmüştür. 2018’de Danimarka AB’nde kalan net doğalgaz ihracatçısı ülke iken, Hollanda net ithalatçı ülke haline gelmiştir. Genel olarak incelendiğinde haline geldiği için AB’de kalan son net ihracatçı. Avrupa birliği ülkelerinin doğalgaza bağımlılığı %80’in üzerindedir (Eurostat, 2019:1-4).

Doğal gaz sektörü bakımından Türkiye cephesine bakılacak olursa, 2018 yılında Türkiye’deki enerji çeşitlerinin kullanımı incelendiğinde, 48,6 Mtoe petrol, 40,7 Mtoe doğalgaz ve 42,3 Mtoe ise kömür tüketiminin gerçekleşmiş olduğu görülmektedir (BP, 2019:9). Avrupa birliği ülkeleri birincil enerji tedarikinde dışa bağımlı olan bir ülkedir. Özellikle doğal gazda 2030 yıllara kadar 517.8 milyon tonluk tüketimle birlikte %84,6 düzeylerinde bir dışa bağımlılık düzeyine ulaşması beklenmektedir (Dağdemir, 2007). Benzer bir şekilde Türkiye’deki doğal gaz tüketiminin 2030 yılında 76.37 milyon m³ olacağı tahmin edilmekle birlikte Türkiye’nin doğalgazı ithal ettiği ülkelerin geniş bir portföye sahi olmaması dolayısıyla bu sektör güvenli enerji arzının sağlanması hususunda daha çok göz önüne alınmaktadır (Çalışkan,2009:303-306) .

Doğal gaz talebinin esnekliğini ölçen diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, esnekliğin hesaplanmasında konut ve sanayi sektörü şeklinde ayrıma gidilerek ve üzerinde az sayıda çalışma yapılmış bir ülke grubu olan AB ve Türkiye’nin birlikte ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın ilk haline göre, literatür özeti ve tüketime dayalı veriler

⁴ Milyar metreküp

güncellenerek, ampirik analiz kısmında önemli değişimlere yer verilmiştir. Bununla birlikte politik öneriler kısmının da genişletildiği ifade edilebilir.

Literatür Özeti

Doğal gaz talebine bağımlılığın tüm ülkelerde artış göstermesi, ülkelerin doğal gaz talebinin doğal gazın birim fiyatı ve kullanıcılarının gelirlerinin değişmesine bağlı olarak kullanım düzeyindeki farklılaşmanın araştırılmasına ön ayak olmuştur. Mevcut literatürde yer alan doğal gaz tüketiminin gelir ve fiyat esnekliğini ele alan çalışmaların bazıları Tablo 1'de özetlenmektedir. Bazı çalışmalarda doğalgaz talebi sektörel bazlı ayrıma tabi olması dolayısıyla

Tablo 1. Doğal Gaz Talebinin Gelir ve Fiyat Esnekliği İle İlgili Çalışmalar

Yazar	Ülke/Ülkeler	Veri Dönemi	Fiyat Esnekliği	Gelir Esnekliği
Pindyck (1979)	Seçilmiş ülkeler	1955-1974	-0.41;-2.34 (sanayi sektörü) -0.09;-1.8 (konut sektörü)	-
Estrada ve Fugleberg (1989)	Batı Almanya Fransa	1960-1983	-0.75;-0.82 (Batı Almanya) -0.61;-0.76 (Fransa)	-
Eltony (1996)	Kuveyt	1975-1993	KD:-0.08 UD:-0.14	KD:0.44 UD:0.81
Maddala vd. (1997)	ABD	1970-1990	-0.27	-0.06
Krichene (2002)	İsveç, Belçika, Hollanda, Kanada, Fransa, İtalya, Norveç, İngiltere, İsviçre Almanya ve ABD	1918-1999 1918-1973 1973-1999	KD: -0.08 (1918-1999) KD: -0.39 (1918-1973) KD: -0.01 (1973-1999)	KD: 0.76 (1918-1999) KD: 0.59 (1918-1973) KD: 0.92 (1973-1999)
Asche vd. (2008)	12 Avrupa Ülkesi	1978-2002	K.D:-0.03 U.D:-0.10	K.D:0.81 U.D:3.32
Joutz vd. (2008)	ABD	1980-2006 (aylık)	K.D:-0.09 U.D:-0.18	-

Dale vd. (2009)	Califonia	1993-1997	-0.111	0.018
Maruejols ve Ryan (2009)	Kanada	1960-2007	U.D:-0.10	U.D:-0.50
Serletis vd. (2010)	ABD	1960-2007	-0.14;-0.50	-
Alberini vd. (2011)	ABD	1999-2007	-0.57;-0.69	
Payne vd. (2011)	ABD	1970-2007	K.D:-0.19 U.D:-0.26	U.D:0.02
Andersen vd. (2011)	13 OECD ülkesi	1978-2013	KD:-0.06;-0.15 UD:-0.16; -0.89	
Bernstein ve Madlener (2011)	12 OECD Ülkesi	1980-2002	KD:-0,24 UD:0.45	KD:0.45 UD:0.94
Dagher (2012)	ABD	1994-2006 (aylık)	0.15	0.26
Baranzini ve Weber (2013)	İsviçre	1970-2008	KD:-0.09 UD:-0.34	-
Bilgili (2014)	8 OECD ülkesi	1979-2006	-0.345,-1.130	-0.318, 1.329
Arora (2014)	ABD	1993-2013	K.D:-0.10 U.D:-0.24	-
Khan (2015)	Pakistan	1978-2011	K.D:-0.14 U.D:-2.00	K.D:0.07 U.D:1.00
Sun ve Ouyang (2016)	Çin	2000-2012	-0.71(düşük gelirli hanehalkı) -0.69(orta gelirli hanehalkı) -0.35 (Düşük gelirli hanehalkı)	
Dong vd. (2019)	Çin	1990-2015	0.02;-0.04	1.37;1.38

Not: Tabloda yer alan KD: Kısa dönem esneklik katsayısını, UD: Uzun dönem esneklik katsayısının göstermektedir.

Doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliğini ele alan çalışmalar genel olarak incelendiğinde, ülke ve ülke gruplarının doğal gaz talebine bağımlılık derecelerinin farklılık gösterdiği görülmektedir.

Veri, Yöntem ve Bulgular

2007-2015 yılları için AB ülkeleri (Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka Almanya, Estonya, İrlanda, İspanya, Fransa, Hırvatistan, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, İsveç, İngiltere) ve Türkiye'den oluşan ülke grubunun sanayi ile konut sektöründeki doğal gaz tüketiminin fiyat ve gelir esnekliğinin tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla kurulan modelde Lim (2019) çalışmasından faydalanılmıştır. Kurulan modelin değişkenleri ve detayları Tablo 2'de yer almaktadır.

Değişken	Tanımı	Veri Kaynağı
C_d	Doğal gaz tüketimi (brüt kalorifik değer)	Uluslararası Enerji Ajansı (EIA), Eurostat
P_d	Doğal gaz fiyatı (Kwh) GSYİH (2010 yılı sabit \$	Uluslararası Enerji Ajansı (EIA), Eurostat
I_d	fiyatlarıyla)	Dünya Bankası

Doğal gaz talebinin esnekliğinin ölçülmesinde, *Panel Birim Kök ve Panel ARDL* yöntemlerinden faydalanılmıştır. Serilerin birim kök sınavında *Im, Pesaran, Shin (2003) ve Levin, Lin ve Chu (2002)* testleri kullanılmıştır.

Tablo 2. IPS ve LLC Birim Kök Testi Sonuçları

IPS Birim Kök Testi Sonuçları				
Değişken	Konut Sektörü		Sanayi Sektörü	
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
C_d	0.710 (0.716)	0.108 (0.54)	-3.88 (0.001)	-2.691 (0.00)
P_d	0.400 (0.655)	0.196 (0.57)	-2.097 (0.018)	-0.066 (0.47)
I_d	1.619 (0.94)	-3.246 (0.00)	1.619 (0.947)	-9.503 (0.00)
ΔC_d	-2.346 (0.009)	-1.561 (0.05)	-8.314 (0.000)	-4.444 (0.00)
ΔP_d	-3.541 (0.000)	-1.891 (0.02)	-2.835 (0.002)	-0.958 (0.16)
ΔI_d	-16.53 (0.000)	-7.161 (0.00)	-16.53 (0.000)	-7.16 (0.00)
LLC Birim Kök Testi Sonuçları				
Değişken	Konut Sektörü		Sanayi Sektörü	

	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
C_d	-1.354 (0.087)	-10.90 (0.00)	-9.502 (0.000)	-14.16 (0.00)
P_d	-2.938 (0.001)	-8.334 (0.00)	-7.554 (0.000)	-9.393 (0.00)
I_d	-3.224 (0.000)	-39.33 (0.00)	-3.224 (0.00)	-39.33 (0.00)
Δ C_d	-7.364 (0.000)	-17.40 (0.00)	-15.91 (0.000)	-21.41 (0.00)
Δ P_d	-12.03 (0.00)	-24.00 (0.00)	-11.44 (0.00)	-24.75 (0.00)
Δ I_d	-39.49 (0.000)	-38.44 (0.00)	-39.49 (0.000)	-38.44 (0.00)

Tablo 2’de verilen, elde edilen birim kök testi bulgularına göre, kurulan modelde yer alan değişkenler farklı düzeyde durağanlık göstermektedir. IPS testine göre, I_d değişkeni, LLC testine göre ise C_d değişkeni düzeyde durağanlık gösterirken, diğer değişkenler her iki birim kök testine göre birinci farkında durağanlığa sahiptir. Değişkenlerin tamamı farklı düzeyde durağanlık gösterdiğinden değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişki Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen Panel ARDL yöntemi ile analiz edilmiştir. Panel ARDL modeli grup tahmincisinin; havuzlanmış grup tahmincisi (Pooled Mean Grup-PMG) ve grup tahmincisi (Mean Grup-MG) olarak çeşitli örnekleri söz konusudur. Yapılan çalışmada, konut ve sanayi sektöründeki doğal gaz talebinin fiyat ile gelir esnekliğinin tahmin edilmesi amacıyla kurulan panel ARDL denklemi;

Doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliği;

$$Cd_{it} = \sum_{k=1}^p Cd_{i,t-k} \phi_{ik} + \sum_{k=0}^q Pd_{i,t-k} \partial_{ik} + \sum_{k=0}^q Id_{i,t-k} \partial_{ik} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

şeklinde oluşturulmaktadır.

Ayrıca, Panel ARDL yöntemi için hata düzeltme modeli;

$$\Delta Cd_{it} = \partial_i (Cd_{i,t-1} - Q_t Pd_{it} - \phi_t Id_{it}) + \sum_{k=1}^{p-1} \vartheta_{ik} Cd_{i,t-1} + \sum_{k=0}^{q-1} \alpha_{ik} \Delta Pd_{i,t-k} + \sum_{k=1}^{p-1} \vartheta_{ik} Id_{i,t-1} + \sum_{k=0}^{q-1} \alpha_{ik} \Delta Id_{i,t-k} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

şeklinde ifade edilebilir. Hata düzeltme modelinde yer alan ∂_i hata düzeltme katsayısını ifade etmektedir (Öztürk ve Altınöz, 2018, s. 22).

Yapılan çalışmada, farklı dereceden durağan olan serilere uygulanan Panel ARDL yönteminin uygulanmasında PMG ve MG tahmincisi kullanılmıştır. Uygulanan tahmincilerin bulguları Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Panel ARDL Tahmin Sonuçları

KONUT SEKTÖRÜ	PMG	MG
Uzun Dönem		
$\ln P_d$	-0.07***	-0.60*
$\ln I_d$	2.67***	0.62**
Hata Düzeltme Katsayısı		
ECT	-0.03**	-1.29***
Kısa Dönem		
$\Delta \ln P_d$	-0.017**	1.15
$\Delta \ln I_d$	-0.63**	0.45**
SANAYİ SEKTÖRÜ		
Katsayı		
Uzun Dönem		
$\ln P_d$	-1.52***	0.08
$\ln I_d$	0.50***	1.15*
Hata Düzeltme Katsayısı		
ECT	-0.05***	-0.71***
Kısa Dönem		
$\Delta \ln P_d$	0.11	0.05
$\Delta \ln I_d$	1.62***	0.88**

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3’de yer alan Panel ARDL/PMG ve Panel ARDL/MG tahmin bulguları incelendiğinde, konut sektöründeki doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliğini gösteren her iki tahminci sonuçlarının da istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, sanayi sektöründeki doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliğini gösteren Panel ARDL/PMG tahminci katsayılarının her birinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, Panel ARDL/MG bulgularına göre ise, doğal gaz talebinin fiyat esnekliği katsayısının istatistiksel olarak anlamlılık taşımadığı görülmektedir. Ayrıca sanayi sektöründeki doğal gaz talebinin gelir esnekliğini gösteren Panel ARDL/MG tahminci katsayısı da istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3’de yer alan bulgular incelendiğinde, konut ve sanayi sektöründeki uzun ile kısa dönemdeki doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliği katsayılarını gösteren tahminci katsayılarının farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu doğrultuda, Panel ARDL/PMG ve Panel ARDL/MG tahminci katsayılarının hangisinin kullanılan model çerçevesinde geçerli olduğunun tespit edilmesi gerektiğinden çalışmanın devamında Hausman Testi yapılmıştır. Yapılan Hausman Testi sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Hausman Testi Sonuçları

	Tahminci	Chi2	Olasılık
Konut Sektörü	MG,PMG	8.09	0.01
Sanayi Sektörü	MG,PMG	0.06	0.81

Tablo 4’te yer alan Hausman testi sonuçlarına göre, konut ve sanayi sektöründeki doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliği katsayılarının tahmin edilmesi amacıyla olasılık değerlerinin %5’te küçük ve %5’te büyük olması dolayısıyla sırasıyla, Panel

ARDL/MG ve Panel ARDL/PMG tahmincisi bulgularının kullanılması gerekmektedir. Buna göre, konut sektöründeki doğal gaz talebinin uzun dönemli fiyat esnekliğinin -0.60, gelir esnekliğinin ise 0.62 olarak hesaplandığı sonucuna ulaşılabılır. Panel ARDL/MG tahmincisi bulgularına göre, kısa dönem de ise, doğal gaz talebinin fiyat esnekliği için anlamlı bir sonuç elde edilmezken, gelir esnekliği katsayısı 0.45 olarak hesaplanmıştır.

Panel ARDL/PMG tahmincisi sonuçlarına göre, sanayi sektöründe fiyat ve gelir düzeyinde oluşan %1'lik bir artışın, doğal gaz tüketiminde sırasıyla %-1.52 azalışa ve %0.50 oranında artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sanayi sektöründeki doğal gaz tüketiminin kısa vadeli fiyat ve gelir esnekliği katsayıları ise sırasıyla %0.11 ve %1.62 olarak hesaplanmıştır. Ancak, sanayi sektöründeki kısa vadeli fiyat esnekliğini gösteren katsayının istatistiği olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Ayrıca her iki model için hesaplanan hata düzeltme katsayısının anlamlı olması, kurulan modellerdeki hata düzeltme mekanizmasının işlediği anlamına gelmektedir.

Sonuç

Yapılan çalışmada, 2007-2015 yılları arasındaki Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'deki doğal gaz talebinin konut ile sanayi sektörlerindeki fiyat ve gelir esnekliğinin tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin tespitinde Panel ARDL yönteminin kullanılması dolayısıyla uygulanan Hausman testi sonuçları, konut ve sanayi sektöründeki katsayıların yorumlanmasında, sırasıyla Panel ARDL/MG, Panel ARDL/PMG tahmincisi sonuçlarının esas alınması gerektiğini göstermiştir. Elde edilen uzun dönemli anlamlı sonuçlara göre, seçilmiş ülkelerin konut sektöründeki doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliği sırasıyla, -0.60 ve 0.62; sanayi sektöründeki doğal gaz talebinin fiyat ve gelir esnekliği ise, sırasıyla -1.52 ve 0.50 olarak hesaplanmıştır.

Uzun dönem için elde edilen sonuçlara göre, seçilen ülkelerde konut sektöründeki esneklik katıdır. Sanayi sektöründe ise doğal gaz tüketiminin fiyat esnekliği yüksek iken gelir esnekliği düşüktür. Bu durum, konut sektöründeki tüketicilerin hem fiyat hem de gelir değişimleri sonucunda doğal gaz tüketiminin de önemli bir değişime gitmediklerini göstermektedir. Sanayi sektöründeki doğal gaz tüketimi ise ağırlıklı olarak fiyat değişimlerine bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte, gelir değişimlerinden göreceli olarak daha az etkilenmektedir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen uzun dönemli bulgulara göre, sektörler arası karşılaştırma yapıldığında ise konut sektöründeki doğal gaz kullanımının fiyat esnekliğinin daha katı olduğu görülmektedir. Gelir esnekliği bakımından ise her iki sektörde de katı bir esneklik durumu söz konusudur. Bu durum, konuttaki doğal gaz tüketim alışkanlıklarının sanayi sektörüne göre fiyata bağlı olarak çok daha az değişim gösterdiğini, gelire bağlı olarak gerçekleşen değişimin ise her iki sektörde birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuçlar, Çatık ve Deliktaş (2016) ve Eltony (1996) gibi çalışmalar ile tutarlıdır. Elde edilen bulgulara göre, özellikle fiyat ve gelir esnekliği bakımından katı olduğu anlaşılan konutun doğal gaz talebinin bağımlılığının azaltılması bakımından farklı fiyat uygulamaları veya vergilendirme politikalarına başvurulabileceği söylenebilir.

Kaynaklar

- Alberini A, Gans W, Velez-Lopez D. (2011), Residential consumption of gas and electricity in the US: the role of prices and income. *Energy Econ.* 2011;33:870–81
- Andersen TB, Nilsen OB, Tveterås R. (2011), How is demand for natural gas determined across European industrial sectors? *Energy Policy.* 39:5499–508
- Arora, V. (2014). Estimates of the price elasticities of natural gas supply and demand in the United States. MPRA Paper No. 54232, posted 08 Mar 2014 14:44 UTC
- Asche, F., Nilsen, O. B., & Tveterås, R. (2008). Natural gas demand in the European household sector. *The Energy Journal*, 29(3), 27.
- Baranzini, A., & Weber, S. (2013). Elasticities of gasoline demand in Switzerland. *Energy policy*, 63, 674-680.
- Bernstein R, Madlener R. (2011), Residential natural gas demand elasticities in OECD countries: an ARDL bounds testing approach. FCN working paper no. 15.
- Bilgili, F. (2014). Long run elasticities of demand for natural gas: OECD panel data evidence. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 9(4), 334-341.
- BP (2019), Statistical Review of World Energy, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>
- Çalışkan, Ş. (2009). Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılık ve enerji arz güvenliği sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 297-310.
- Çatık, A., & Deliktaş, E. (2016). Türkiye'de Petrol, Kömür ve Doğal Gaz Talebinin Fiyat ve Gelir Esnekliklerinin Tahmin Edilmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ek 1, 1-20
- Dagher L. (2012) Natural gas demand at the utility level: an application of dynamic elasticities. *Energy Econ.* ;34:961–9
- Dağdemir, E. (2007). Avrupa Birliği'nde Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1) Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10991/131535>
- Dale, L., Fujita, K.S., Lavín, F.V., Moezzi, M., Hanemann, M. and Lutzenhiser, L. (2009). *Price impact on the demand for water and energy in California residences*. Sacramento, CA: California Climate Change Center.. CEC-500–2009-032-
- Dong, K., Dong, X., & Sun, R. (2019). How did the price and income elasticities of natural gas demand in China evolve from 1999 to 2015? The role of natural gas price reform. *Petroleum Science*, 1-16.
- Dünya Bankası, (2017), World Development Indicators. <http://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 10.05.2018)
- EIA (Energy Information Agency), (2016), U.S. Energy Information Administration | International Energy Outlook 2016, https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/nat_gas.pdf
- Eltony, M. N. (1996). Demand for natural gas in Kuwait: an empirical analysis using two econometric models. *International journal of energy research*, 20(11), 957-963.

- EIA (Energy Information Agency), (2017), <https://www.eia.gov> (Erişim Tarihi: 15.06.2018)
- Estrada, J. & Fugleberg, O. (1989). Price Elasticities of Natural Gas Demand in West Germany and France, *Journal of Energy*, (10), 77-90
- Eurostat, (2017), European Statistics , <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home> (Erişim Tarihi: 15.05.2018)
- Eurostat, (2019), Natural gas supply Statistics Explained (<https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>) - 26/08/2019
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- Joutz, F. L., Shin, D., McDowell, B., & Trost, R. P. (2008). Estimating regional short-run and long-run price elasticities of residential natural gas demand in the US, 28th USAEE. In *IAEE Annual North American Conference, New Orleans, LA, December* (pp. 3-5).
- Khan, M. A. (2015). Modelling and forecasting the demand for natural gas in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 49, 1145-1159.
- Krichene, N. (2002). World Crude Oil and Natural Gas: A Demand and Supply Model., *Energy Economics*, (124), 557-576.
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of econometrics*, 108(1), 1-24.
- Lim, C. (2019). Estimating residential and industrial city gas demand function in the Republic of Korea—A Kalman filter application. *Sustainability*, 11(5), 1363.
- Maddala, G. S., Trost, R. P., Li, H., & Joutz, F. (1997). Estimation of short-run and long-run elasticities of energy demand from panel data using shrinkage estimators. *Journal of Business & Economic Statistics*, 15(1), 90-100.
- Maruejols, L., & Ryan, D. L. (2009). Residential Energy Demand in Canada. Edmonton: CBEEDAC. Retrieved from CBEEDAC: <http://www.cbeedac.com/publications/index.html>
- Öztürk, S., & Altınöz, B. (2018), İmalat Sektörü Firma Karlılığının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 18-25.
- Payne JE, Loomis D, Wilson R. (2011). Residential natural gas demand in Illinois: evidence from the ARDL bounds testing approach. *J Reg Anal Policy*. 41:138–47.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. & Smith, R.J. (1999). “Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels”. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446).
- Pindyck, R.S. (1979). *The Structure of World Demand*. MIT Press: Cambridge.
- Serletis A, Timilsina GR, Vasetsky O. (2010), Interfuel substitution in the United States. *Energy Econ*. 32:737–45.
- Sun, C., & Quyang, X. (2016). Price and Expenditure Elasticities of Residential Energy Demand During Urbanization: An Empirical Analysis Based on The Household Level Survey Data in China, *Energy Policy*, (98), 637-649.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN MİSKİNLER TEKKESİ'NE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE KOZMOPOLİTANİZMLE ZAMANDA BİR YOLCULUK

Timuçin Buğra EDMAN¹

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Reşat Nuri Güntekin'in Cumhuriyet Dönemi eserlerinden olan *Miskinler Tekkesi* adlı romanı bağlamında; Cumhuriyetin ilk yıllarında savaştan yeni çıkmış ve yaralarını sarmakta olan bir milletin çok kültürlü yapısını gözler önüne sermektir. *Miskinler Tekkesi*, çok uluslu İstanbul ve İzmir'in çehresinde Afro-Türkleri de barındırması münasebetiyle alanında ender olan romanlardan bir tanesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar hem Anadolu hem de Balkanlar'daki topraklar, tıpkı Büyük İskender'in hayalini kurduğu İskenderiyeler gibi birçok milletin birlikte yaşadığı topraklar olmuştur. Avrupa'da Orta Çağ ve devamında hatta bugün bile en büyük sorun olan ırkçılığın aksine, Türk veya Müslüman olmayan toplumlar, Anadolu'da kabul görmüş ve onlara hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bu kolektif tutum ve duruş, Batılılaşma Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yazılmış çoğu edebi eserde kendine yer bulmuştur. Güntekin'in bu çarpıcı eseri her ne kadar Kocabaş Kazasker Molla'nın torunu şahsında, para için yapılan 'onurlu' dilencilik ile mevki ve makam için kul-köle olma üzerine eleştirel bir yaklaşımı içerse de genç Türkiye'nin uyumlu bir orkestrayı andıran çok kültürlü toplumsal yapısına ışık tutması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Miskinler Tekkesi, Dilencilik, Kozmopolitanizm, Afro-Türkler

A TRAVEL IN TIME TO RESAT NURI GÜNTEKİN'S MISKINLER TEKKESİ THROUGH COSMOPOLITANISM AND MULTICULTURALISM

ABSTRACT

The aim of this study is to display the multicultural structure of a nation that newly came out of war and binding up its wounds during the first years of Republic in the context of Reşat Nuri Güntekin's Republican era work called *Miskinler Tekkesi*. *Miskinler Tekkesi* is one of the rare novels in the field to host Afro-Turks in the face of multinational Istanbul and Izmir. From the foundation of the Ottoman Empire to the first years of the Republic, the lands in both Anatolia and the Balkans were the lands inhabited by many nations, such as the Alexandria, whom Alexander the Great dreamed of. In contrast to racism, which was the biggest problem in Europe in the Middle Ages and even it persists today, non-Turkish or non-Muslim societies were accepted and tolerated in Anatolia. This collective attitude and stance found a place in many literary works written from the Westernization period to the Republican Era. Although this stunning work of Güntekin consists of a criticism in regards to an honorable begging and becoming a serf like person for the sake of a better position on behalf of Kocabaş Kazasker Molla's grandson, the work is pivotal in terms of shedding light to the multicultural structure of young Turkey that reminds of an orchestra in harmony.

Keywords: Miskinler Tekkesi, Begging, Cosmopolitanism, Afro-Turks

Giriş

¹ Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği ABD, timucinbugraedman@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5103-4791

Received/Geliş: 23/05/2019 Accepted/Kabul: 19/01/2020, Conceptual Article/Kavramsal Makale

Cite as/Alıntı: Edman, T. B. (2020), "Reşat Nuri Güntekin'in Miskinler Tekkesi'ne Çok Kültürlülük Ve Kozmopolitanizmle Zamanda Bir Yolculuk", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.95-101.

Bir zamanlar Alman Voltaire olarak adlandırılan Christoph Martin Wieland, 1788 yılında Teutscher Merkur adlı dergide kozmopolitlerin dünyanın tek ailesinin yüzlerce dalından biri olduğunu, doğanın genel kanunlarına doğal olarak diğerleri ile birlikte bu evrende tek bir devletmişçesine birlikte yaşayan bireyler olduğunu ifade etmiştir. Kültür, bir yandan kalıtsal eserler anlamına gelir. Sanat eserleri, dini eserler, el yazmaları, el sanatları, müzik aletleri... Burada kültürü şekillendiren şey, insanların yaratıcılığını kullanarak, neye önem verip yatırım yaptıkları ile alakalıdır. Kültüre atfedilen bu önem, çok nadiren evrensel ama asla bireysel olmayan geleneksel yollarla üretilen şeylerdir. Bu yolla kültürü algılamak ve yorumlamak o kültürün sosyal ve tarihi içeriğini bilmeyi gerektirir. Öte yandan kalıtsal eser ya da kültür dediğimiz şey bir kültürün üretimleri demektir, yani o kültürde var olan grupların geleneksel değerlerinden önem kazanan üretimlerdir (Appiah, 2007, s. 118). Bu kültürel ürünler, Johann Pachelbel'in *Canon In D Major* eserindeki müzik aletleri olsalardı, bu takdire şayan klasik eserin her bir notasını uyumla çıkaran müzik aletleri olurlardı. Bir orkestrada göze batıp ahenksizlik veya akortsuzluk yaratmak yerine, farklı müzik aletlerinin birbiriyle olan uyumudur burada söz konusu olan.

Bir kültürü diğerlerinden ayıran onlarca farklı nokta vardır. Ancak bu özellikler onları toplum içerisinde tamamen diğerlerinden ayırtan ya da farklılaştıran ayrıktıkları değildir. Nasıl ki bir çekirdek ailenin fertleri arasında bile onlarca farklılık varken aynı evin çatısı altında yaşayabiliyorlarsa farklı kültürler de tek çatı altında yaşamayı başarabilirler. Oluşturdukları kozmopolit yapı farklı etnik kimlikleri içerisinde barındırır. Etnik kimlik, söylemsel bir yapıdır; yani temel, sabit, doğal bir varlık durumunun bir yansıması yerine, bir dil tanımıdır (Hall, 1990, 1992a, 1996a). Etnik farklılıklar ancak ve ancak birbirleriyle iletişimde oldukları sürece anlamlı olabilirler; zira yalnızca bu etkileşim ve farklılaşma sayesinde birbirimizi anlayabilir ve tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle içinde bulunduğumuz ve ait olduğumuz gruplar, ait olmadığımızı düşündüğümüz gruplarla bir arada olduğunda ancak 'başka bir grup' olabilirler. Örneğin New York'ta Amerikalı, İrlandalı, İtalyan, Japon, Vietnamlı ve Meksikalıların arasında buldukları için Çinlilerin bir Çin mahallesi kurma gereksinimi olmuştur. Aynı Çin mahallesini Pekin'de kurduklarında o mahalleye Çin Mahallesi adını vermek oldukça "tuhaf" bir durum olurdu. *Miskinler Tekkesi*'nde de Afro-Türkler'in bulunduğu ve yoksullukla mücadele ettikleri mahallenin hemen yanında bulunan Frenk Mahallesi, zenginlerin adeta cirit attığı bir mahalledir. Afro-Türkler'in bulunduğu mahalle ise Frenk kültürüne karşı asimile olmamakla birlikte her iki mahalle de hem bir arada yaşamakta hem de ayrı olabilmektedir:

"Bu kadar sefaletin, zenginliği dillere destan, Frenk mahallesinin bu kadar yakınında nasıl barındığı, Tanrı'nın anlaşılmaz bir hikmetiydi. Fakat bundan daha fazla şaşılacak şey, çok kere davalı bir sabun veya odun parçası etrafında saç saça baş başa kavgalar, hatta bazen erkekler de karışarak sopalı ve kanlı gazveler olduğu halde mahallede hiç hırsızlık vak'ası işitilmemişti. Kavgalar sadece paylaşılmayan haklar içindi (Güntekin, 2016, s.54)."

Yukarıdaki epizottan da anlaşılacağı üzere *Miskinler Tekkesi*, yoksulla asilzadenin; var ile yokun bir arada olduğu şaşkıncu bir dengenin romanıdır. Farklı kültürler birbirlerinden uzak ve bir o kadar da yakınken, "kimlikler ne saf ne de sabit; ancak yaş, sınıf, cinsiyet, ırk ve millet[ler] kesişme noktalarında" buluşabiliyorlardı (Barker, 2010, s. 260). Fukaralık olabileceği en dip noktaya inse bile bu yaşam

mücadelesinde kendileri olmayı bırakmayıp bir arada yaşamayı ve birlikte bir ahenk oluşturmayı başarabilmektedirler. Onları aynı geminin yolcusu yapan başka bir ortak payda ise paylaştıkları ve buluştukları fukaralığı:

“Cemiyet halinde fukaralığın bu derecesini, ben diyebilirim ki, başka hiçbir yerde görmedim. Kedi mancası satan Arnavut, mahalleye uğradığı zaman bacılar, etrafına üşüşürler, sırtığın ucunda sallanan akciğerlerden bir parça kestirirler ve bunu kuru ekmek unundan bir hamura bulayarak, kapıların önünde yaptıkları çerçöp ateşinde tava ederlerdi. Hali anlamalı ki, buna da imrenenleri, tavadan kalkan yağlı dumanı kedi gibi karşidan koklayarak ve kırmızı dilleriyle yalayarak: “Güle güle ye komşu... Âfiyet şeker olsun!” diye dua edenleri göürdüm (Güntekin, 2016, s. 53).”

Toplumun çok katmanlı kültürel yapısının yanı sıra karakterlerin kendine has oluşuna da değinmekten sakınmayan Güntekin, bireylerin yaşlandıkça algılayış ve dünyayı görüş biçimlerinin de değıştiğini, tıpkı bir dilenci gibi daha özdeşçi bir bakış açısına büründüğüne de satır aralarında dikkat çeker:

“Yedisinde babasının eteği dibinde namaz kılan çocuk, yirmi yedisinde felsefe okurken dinsiz olur, cennet ve cehennemden gülererek bahseder. Fakat elliye doğru hava tekrar dönmeye başlar. Kitap rafında beliren damar ilacı, kuvvet ilacı vesaire şişeleriyle beraber zihninde de birtakım tereddütler, «Acaba»lar uyanır. Arasına yapılarındaki ustalığı seyre gittiği Süleymaniye Camiine, birkaç yıl önce Amerikalı seyyah gibi ayağında terliklerle girdiği halde, şimdi kunduralarını eline alarak, çorapla girer ve Allaha, Peygambere karşı tereddüt ve mahcup bir mülâzemet-i âşıkaneyle başlar (Güntekin, 2016, s. 11).”

İnsanlar güçlü ve kudreti yerindeyken Allah korkusu ve öteki dünyaya yapacağı kaçınılmaz göç, hem bir o kadar uzak hem bir o kadar masalvari gelebilir. Yaş kemâle erdikçe içinden çıkılmaz bir durum olan ölüm korkusu ve o kaçınılmaz nihai sonun kapana kısılmışlık hissi veren duygu durumu, “Ya eğer doğruysa ?” düşüncesi, “doğruluğundan kaçınılamayacak muhakkak gerçeğin” kendisine dönüşür ve kişiyi de bir telaş alır. Bu telaş ve korku; kişi hangi topluma, ırka ya da kültüre ait olursa olsun, tüm dinlerin ortak sorusunun aranmasına sebep olacaktır: Ölünce ne olacak? Böyle bir soru karşısında insan bu yolda ilerlerken tıpkı bir dilencinin topladığı sadakalar gibi küçük küçük sevaplar yoluyla cennete girmeyi umut eder. Romanın baş kahramanı Kocabaş da gerek ölüm duygusunun verdiği düşüncelerle gerek korku yoluyla küçük küçük sevaplar toplamaya çalışır. Ama önünde sonunda insan hayatı en tepeden en aşağı inebilecek ya da en aşağıdan en tepeye hızla çıkabilecek bir asansöre benzer. Tek kesinlik, değışimin daimî oluşudur. Engellenemez olan bu değışim gelip de bireyin kendisini bulunca işte sorun orada başlar. Tanpınar’ın da belirttiği gibi “Hiç kimse değışime karşı değildir, yeter ki ucu kendisine dokunmasın.” sözünden hareketle kimse değışimin kendi kapısını çalmasını istemez. Kocabaş ailesinin kapsımı çalan bu değışim, onları da sultanın sofrasından döküntü konaklara, oradan da yokluğa doğru sürüklenmiştir:

“Ailemiz, yangından sonra niçin derli toplu bir evceğize sığınmamış da bu berhaneyi başına belâ etmişti? Bunu başta büyükannem olmak üzere bütün ev halkının sık sık tekrar ettiği «Allah kimseyi gördüğünden yâd etmesin» kâfi derecede anlatır sanırım. Kocabaşlar ailesi için asalet: konak ve bir miktar da Arap ve Çerkez halayık demektir, öyle sanırım ki yangından sonra yeni bir eve çıkmış olaydık, hepimiz çadıra çıkmış gibi kendimizi küçülmüş görecektik (Güntekin, 2016, s. 16).”

Oturdukları ilk konak yangınla tarihin tozlu sayfalarına gömülünce bir ev bakmak yerine yeni bir konak arayışına giren Kocabaş ailesi, eskiden olduğu gibi Afrikalı² ve Çerkez halayıklar aracılığıyla bir nevi eskiden ait oldukları toplumsal sınıfa da göstermek istemektedirler. Diğer yandan da onları köle gibi kullanmaktan ziyade, kimi zaman çok muhtaç olan bu insanların karınlarını doyurdukları ve onlara kalacak yer sağladıkları derecede kendilerini daha asil görmektedirler. Yani bir köle-efendi ilişkisinden ziyade aileden yoksun bireylere kol kanat germekle, daha fazla insana bakmakla kendisini manevi olarak daha fazla iyi hissetmesi ve kaçınılmaz sondan önce sadakaların toplanmasıdır.

Kocabaş oğlanın miskinliği daha küçük yaşlarından itibaren başlamıştır. Kendisine fenalık yapana bile karşılık vermeye üşenen, hiç o zahmete katlanmayan, bir hışımla bu girişime kalkışsa bile hemen bu düşüncelerden vazgeçen zayıf ve tembel bir karaktere dönüşmüştür:

“Fakat bunun için (kavga) yerimden kalkmak, koşmak, toz toprak içinde yuvarlanmak gibi bir sürü lüzumsuz hareket yapmak lâzımdı. Ancak değer mi? Hayvan yavruları gibi ne yaptıklarını ne istediklerini bilmeyen birtakım abuk sabuk mahlûklara uyarak tatlı canımı sıkıntıya sokmaktan ne çıkacak? Ne mi çıkacak? Sana yapılan haksızlığın altında kalmamış olacaksın. Elin, ayağın biraz zedelense de yüreğin ferahlayacak... Belki hakkınız var. İntikam duygusu asil bir duygudur. Asil dediğimiz insan; şahsına, onuruna, mal ve canına yapılan tecavüzlere karşı bir titizlik ve hazımsızlığı olan insanlardır. Ancak kızdırılan hayvanlar da başka türlü mü yaparlar ya? Kedinin en miskinine, köpeğin en dalkavuşuna haddin varsa, bir parça takıl... Velinimetini bile olsan hemen öfkelenir; dişiyile, tırnağıyla karşı koymağa kalkar. Hayvanların en asili olan at, onlardan da mantıksızdır. Önündekinin bir hareketinden pirelendiği zaman arkasındaki hiç suçu, günahı olmayan biçareyi çiftelemeğe kalkar. Hele devenin kendisine fenalık yapanı zamanla da affetmediği, bir aşiret reisi sebatıyla kin güttüğü meşhurdur (Güntekin, 2016, s. 6).”

Kocabaş oğlan, insanlara karşı intikam duygusu besleyebilen bir kişi değildir. Küçüklüğünden beri onun karakterine sirayet eden en belirgin özellik tembelligidir. Miskinliği belki Oblomovluk³ derecesindedir denilebilir. Miskin olmasının yanı sıra onun karakterinde gözümüze çarpan bir başka özellik ise konaklardan, saraylardan varoş mahallelere düşmüş olmasına rağmen yardımseverliği elden bırakmamasıdır. Yaptığı iş dilencilik bile olsa fena bir kadının oğlu olan İsmail'i bağrına basmıştır. Onu çalıştırmamış veya kendi emellerine alet etmemiştir. Öyle ki bu çocuk, öz annesi tarafından terk edilmiştir. Hiçbir kan bağı olmadığı halde sırf ortada kalmasını diye onu evladı gibi benimsemiş, okula göndermiş ve âlim olmasına katkıda bulunmuştur. Ne çocuğun ait olduğu toplumsal sınıfın ne de geldiği yerin Kocabaş için önemi vardır. Sakallı Talat için de aynı tutum geçerli olacaktır. Yer yer Kocabaş'ı küçük gören bu devlet memuru da en sonunda Kocabaş'ın yanına sığınacaktır:

“O zamandan beri Talât'la aramızda bir defter açılmıştır. Dairesindeki usule göre o, bu deftere özene bezene çizgiler çizer; rakamlar ve yazılar yazar. Ben, bir şey

² “Arap” olarak kastedilenler aslında Afro-Türklerdir. Onlar birkaç asır önce Zanzibar, Suudi Arabistan, Libya, Sudan ve Kenya'dan Arap köle tüccarlarının getirdiği Afrika kökenli insanlardır.

³ Tembellik, umarsızlık ve hareketsizlik. Üretme. Bu terim, İvan Gonçarov'un *Oblomov* adlı eserinden türetilmiştir.

anlamadığımı, daha doğrusu, dikkat etmediğimi göstermemek için gözlüğümü takar ve “Evet doğrudur,” diye bu hesapları tasdik ederim. Anlayabildiğim ufak bir şey, bunların gitgide bir ayın, birkaç ayın çevresi içinden çıkmakta, uzun vadeli bir devlet istikrazı manzarası göstermeye başlamakta olmasıdır. Fakat gene kendi kendime gülümseyerek düşünüyorum ki, onun oldukça ileri bir devlet memuru olarak ara sıra benim fakir evime getirdiği şerefe göre nedir bu para! (Güntekin, 2016, s. 158)”

Görüldüğü üzere Kocabaş için Talât’ın zaman zaman onu hakir gördüğü ya da onunla görünmekten çekindiği günler geride kalmış; Talât’ın asil devlet memuru varlığı bile Kocabaş’ın evinde bulunabilmesi için yeterli bir sebep olmuştur. Elbette burada Talât’ın kendi amirleri arasında bile çok fazla hırpalandığı ve aslında düşük kademeli bir devlet memuru olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Burada önemli olan aslında yine Kocabaş açısından kişinin mevki ya da unvanı değil, kendi gözündeki yeridir. Eski kozmopolit yapıdan yeni kozmopolit yapıya geçişte Kocabaş için sıralamada bir değişim olmamıştır, her ne kadar Talât yeni sistemde eskisi kadar önemli bir memur olamasa da. O ya da bu şekilde saray kökenli bir aileden gelen Kocabaş, dilencilik gibi bir alt mesleği yaparak kültürel bir çaprazlama içine girmiştir. Osmanlı’da en üst sınıfta yer alıp genç Cumhuriyet içinde dilenci olarak en alt sınıfta yer almaktadır. Hali vakti yerinde olsa dahi Kocabaş’ın içinde fakirlere karşı bariz bir hükmetme arzusu gözükmemektedir. Antonio Gramsci’ye göre hegemonya, hükümler sınıfın güç ve çıkarlarının; herkesin çıkarları olduğuna ikna etmeye dayanır. Egemenlik bu nedenle zorla değil, aktif ikna etme yoluyla da uygulanmaktadır. Güçlü ülkelerin arzuladığı bu hegemonya; medya, eğitim ve ekonomi üzerinden sanki herkesin yararına bir çıkarmış gibi pazarlanır ki bu sayede hegemonyanın varlığı kesin bir şekilde sağlansın ve ister bilinçli ister bilinçsiz herkes bu hükümler ülkelerin isteklerine hizmet etsin (Ashcroft vd, 2007, s. 95). Emperyalist güçler tarafından yıkılmaya çalışılmış ve onların hegemonyasına hiçbir koşulda boyun eğmemiş bir millet için egemenlik “Kayıtsız şartsız milletin” olmuş ve millet dediğimiz farklı farklı çiçeklerin oluşturduğu rengârenk bir bahçe gibi ortaya çıkan irili ufaklı gruplardan bir harmoni oluşmuştur. Büyük bir kaos ve düzensizlikten ortaya çıkan bu düzen, bir bakıma “Denge dışılık, kaostan düzen çıkarır.” (Prigogine vd, 1984, s. 148) sözünü doğrularcasına bir benzeri Roma İmparatorluğu veya Büyük İskender’in Makedonya’sında ancak görülebilecek, uçsuz bucaksız topraklarda her milletten insanın yaşadığı Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu yapısı, Türkiye Cumhuriyeti ile sürecek; Afro-Türkler, Kafkasyalı Çerkezler ve daha niceleri bu yeni resmin içinde yeniden yer alacaklardır:

“Hâsılı, gidiş iyi bir gidiş değildi. Fakat ne büyükannemi ne de saraydan artan zamanlarını Naima tarihi okumak ve kendinde vehmettiği hastalıktan birtakım uydurma ilaçlar ve fosfatın muhallebileriyle tedaviye uğraşmakla geçiren büyük dayım, bu batağı görmekte Afrikalı Arap bacılarımız ve Kafkasyalı Çerkez kalfalarımızdan daha ileri değillerdi (Güntekin, 2016, s. 18).”

Farklılığın, çeşitliliğin bir süre sonra Kocabaş karakteri üzerinden nasıl da doğallaştığı ve içselleştirildiği de değinilmesi gereken bir başka noktadır. Öyle ki Kocabaş’ın kendini en huzurlu hissettiği zaman, Afro-Türkler’in arasındayken geçirdiği zamanlardır:

“Kuş bütün gün uçtuktan sonra geceyle beraber nasıl başını bir duvar kovuğuna sokarsa, ben de öyle, akşamları mahalleme döndüğüm zaman, insan ile kuş arasında bir garip mahluk olan bu biçare Arapların sesleri arasında kovuğuma sokuluyor ve burada

duyduğum rahatlık ve emniyeti başka hiçbir yerde asla bulamayacağımı sanıyordum (Güntekin, 2016, s. 68).”

“Eşit saygı ve tanıma fikirleri çok kültürlü eşitlik ve çok kültürlü bütünleşme için çok önemlidir (Modood, 2012, s. 56).” Bu sözden hareketle çok kültürlülüğün saygı, eşitlik ve kanıksama yoluyla, toplumun yeniden şekillenmesiyle eşgüdümlü olarak romanda oturduğunu görüyoruz. Zaten romanın belli bir bölümünden sonra Kocabaş’ın Mesule Bacı ile olan yoldaşlığı, aynı zamanda Mesule Bacı ve evlatlık İsmail ile kurduğu “yapay aile” Osmanlı’nın son döneminden, Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar toplumun farklı ırklardan gelerek yapay bile olsa nasıl bir arada durabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Yıllar yıllar sonra evlatlık İsmail evine geri geldiğinde, Kocabaş’ın onca yıl bu çocuğa bakıp onu büyüttükten sonra bile, oğlunun ve oğlunun eşinin Kocabaş’a gösterdiği ilgi karşısında şaşırmıştır:

“Beni asıl şaşırtan şey, bir ufak çocuğun, o zaman hiç farkında olmuyor gibi görüldüğü şeyleri bu kadar teferruatıyla nasıl aklında tuttuğu değildir; büsbütün başka bir âlemin kızı olan karısı yanında bunları söylemeye cesaret etmesidir. Fakat ondan da daha fazla şaşıttığım bir şey, fakir soframızda, Talât’la benim aramda bir süslü oyuncak gibi oturan bu genç kadının onu bu kadar benimseyerek dinleyişidir (Güntekin, 2016, s. 207-208).”

Kocabaş, adeta ermiş kişiler gibi davranan ve eline geçen her şeyi paylaşma eğiliminde olan farklı bir dilencilik portresini okura göstermektedir. Bu milletin hangi işle iştigal olursa olsun paylaşma eğiliminde olduğunu ve bu milletin en kötü durumda bile hayırseverlik yapma güdüsüyle ayakta kaldığını ortaya koyan başarılı bir karakterdir Kocabaş. “Çok kültürlülük diğer sosyolojik ya da politik analizlerle bütünleşmesi gerektiğinden bağımsız olarak, belirli farklılık biçimleriyle ilgili politik kaygıların bir incelemesi” (Modood, 2012, s. 60) olmasına rağmen, içerisinde etnik kimliği ne olursa olsun, tek kaygısı toplum olarak ayakta kalabilme paydasında buluşan bir milletin dilencisinden ‘asilzadesine’ kadar farklı kamaralarda olsa da aynı geminin yolcuları olmaları durumudur.

Sonuç

Cumhuriyet dönemimizin önde gelen yazarlarından biri olan Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekke’si* adlı eserinde kozmopolit kültürel yapıyı, bir edebi kurgunun içinde ele alarak türünde oldukça başarılı bir örnek ortaya çıkartmıştır. ‘Bir insan yedisinde neyse yetmişinde de odur’ mantığı bir taraftan işlerken öte yandan dilencilüğün bile bir onuru, mesleki ahlâkı olabileceğini gözler önüne sermiştir. Elbette burada anlatılmak istenen dilencilüğün onurlu bir meslek olduğundan ziyade en altta yer alan böylesine ‘miskin’ bir kişinin bile kendine has bazı duruşlara sahip olabileceği görüştür. Kocabaş, büyüdüğü zaman miskinlik anlamında çok değişmemiştir. Kazandığı parayla iyilik yapmaktan geri kalmamış, çoğu insanı ekonomik anlamda desteklemiştir. Buna yılların memuru Sakallı Talât bile dahildir. Romanın ana ve yan karakterleri arasındaki ilişkilerin işleyiş biçiminde etnik kimliklerin veya inançların değil, bireylerin toplum içindeki pozisyonlarının daha önemli olduğu görülmektedir. En nihayetinde “Milletleri ve insanları asıl birbirine bağlayan ve düşman kılan sanat eserleridir (Enginün, 2017, s. 27).” sözünden yola çıkacak olursak Güntekin’in çizmeye çalıştığı portre olsa olsa çok renkli bir çini vazunun göz alıcı farklı renklerinin en alttan kulplarına doğru

tasarımından başka bir şey değildir. Bu vazoyu böylesine güzel yapan da farklı renklerin bir arada durabilmesi, farklı parçaların bir araya geldiklerinde bir bütünü oluşturabilme yetisidir.

Güntekin'in Osmanlı Devleti'nin çöküş evresinden yeni bir rejime ve düzene geçilme aşamasında kaleme aldığı bu eserde eski alışkanlıkların yerini yenilerinin aldığı ve eski değerlerin çoğunun yeni bakış açılarıyla güncellendiğini görmekteyiz. Toplumun ise aynı toplum olduğu görülmektedir. Savaştan yeni çıkan yoksul toplum, "Benden daha yoksulu da var." diyerek elinde avucunda ne varsa daha fakir olanla paylaşmış, kimseyi 'siyah ya da beyaz' olarak ayırmamış ve her ferdine kadar bağrına basmıştır. İşte hem Osmanlıyı hem de bugün Türkiye'yi ayakta tutan bu toplumdur, bu toplumun kozmopolitik yaşama uygunluğu ve bakış açısıdır. Bu yüzdendir ki bugün tüm dünya üzerinde komşu ülkelerde yaşanan bir savaş durumunda Türkiye, tüm ülkeler arasında komşu ülkelere mültecilere kapısını açan ve kültürel farklılıklar konusunda uçurumlar olsa dahi bir arada yaşamayı başaran nadir ülkelerden biridir. Bu tutum da Türkiye'nin farklı kültürlerle olan hoşgörüsünün kanıtıdır.

Kaynaklar

- Appiah, A., (2007), *Cosmopolitanism: Ethics In A World Of Strangers*. New York: W.W. Norton & Company.
- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (2007), *Post-Colonial Studies: The Key Concepts*. London: Routledge.
- Barker, C., (2010), *Cultural Studies: Theory and Practice*. Los Angeles: SAGE Publ.
- Enginün, İ., (2017), *Mukayeseli Edebiyat*, (4. Baskı), İstanbul, Dergâh Yayınevi.
- Güntekin, R. N., (2016), *Miskinler Tekkesi* (35. Baskı), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Hall, S., (1990), 'Cultural Identity and Diaspora' in J. Rutherford (ed.) *Identity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence & Wishart.
- Hall, S., (1992), 'Cultural Studies and its Theoretical Legacies' in L. Grossberg, C. Nelson and P. Treichler (edit) *Cultural Studies*. London and New York: Routledge.
- Hall, S., (1992), 'The Question of Cultural Identity' in S. Hall, D. Held and T. McGrew (eds) *Modernity and Its Futures*. Cambridge: Polity Press.
- Memmi, A., (2014), *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi* (Vol. 2) (Ş. Süer, Çev.), İstanbul: Versus Kitap.
- Modood, T., (2012), *Multiculturalism: A Civic Idea*, Cambridge: Polity.
- Prigogine, I., Stengers, I., & Toffler, A., (1984), *Order Out Of Chaos: Mans New Dialogue With Nature*. New York, NY: Bantam Books.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE SOSYAL AĞLARIN ŞİDDETI ÇOĞALTAN ETKİSİ*

Nüket ELPEZE ERGEÇ¹
İbrahim ZATERİ²

ÖZ

Çalışma, sosyal ağlarda sıradan bireylerin paylaşımlarının içeriği üzerinden, toplumsal bir sorun olan şiddeti çevrim içi alanda betimlemeyi ve çarpan etkisi üzerinde durmayı amaçlamaktadır. Araştırmada sosyal ağlarda yaygınlaşan "potansiyel şiddet üretme makinesi" isimli video kapsamında, toplumsal cinsiyete bakış çerçevesinde kadına şiddetin gerçeklik boyutu üzerinde durulmuştur. Çalışma nitel bir çözümleme olarak desenlenmiştir. İçerik analizi yöntemi ile videoya yapılan yorumlar ele alınarak değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Videoya yapılan yorumların kadına şiddet içeriğini yeniden ürettiği ve çok boyutlu iktidar ilişkisi kurguladığı görülmüştür. Çalışmada sosyal medyanın sanal olduğu ön kabulü eleştirilerek, şiddet dilinin çoğaltılmasında önemli ip uçları bulunduğu bulgulanmıştır. Sosyal ağlarda şiddetin kurgusal olmadığı, münferit olmasından çıkarılarak toplumsal bir sorun olarak ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Aynı zamanda çalışmada gerçeklikle kurgusal temsil arasında duran sosyal ağlarda şiddetin, sanal olmadığı bizzat deneyim haline geldiği ve çoğalabildiğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Ağlar, İçerik Analizi

GENDER AND THE INCREASING IMPACT OF VIOLENCE WITH SOCIAL NETWORKS

ABSTRACT

The study aims to discuss and describe the spread of violence that is a social problem through the content of the sharing of ordinary individuals in social networks. It is emphasized to gender that violence against women in the media is not symbolic but perceived as reality while working under the name of "potential violence producing machine" which is becoming widespread in social networks. The study was designed as a qualitative analysis. While the interpretations of video were being discussed through content analysis, the evaluation of violence over gender was realized. It has been seen that the comments made about video regenerate the content of violence and regulate the relation of power. In the study, it is detected that important points are given in the reproduction of the violence language of the crucial points created by criticizing the preliminary assumption that social media is virtual in the study. It is emphasized that violence in the social networks is not fictional; it should be taken as a social problem by not perceiving it as individuality. At the same time, it is emphasized that the violence in the social network that is between reality and symbolic representation, is not virtual, it becomes an experience itself and it can increase.

Keywords: Violence, Gender, Social Networks, Content Analysis

¹ Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo,Televizyon ve Sinema Bölümü, nergec@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4591-7982

² Araştırma Görevlisi, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo,Televizyon ve Sinema Bölümü, izateri@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1980-0724

* Bu çalışmanın ilk hali "Social media as a resource for violence" başlığıyla "XII. European Conference on Social and Behavioral Sciences (January, 2017), Catania, Italy" da sunulmuş ve özeti basılmıştır.

Received/Geliş: 25/05/2019 Accepted/Kabul: 18/03/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Elpeze Ergeç, N., Zateri, İ. (2020), "Toplumsal Cinsiyet Ve Sosyal Ağların Şiddeti Çoğaltan Etkisi" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.102-117.

Giriş

Geçtiğimiz yüzyılda radyo, televizyon ve gazete gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının etkileri üzerine sayısız çalışma yapılırken, yaşadığımız dönemde ise sosyal ağların etkisine ilişkin çalışmalar odak noktasındadır. Televizyonun 1950’de beri popüler olmaya başlaması ve izleyicinin sürekli mesajlara maruz kalması etki çalışmalarını gündeme getirdi. Televizyonun izlenirliğinin artması ve içeriğinde şiddet unsurlarının kullanılması nedeniyle, 1960’lı yılların ortasında ABD’de başlayan şiddet suçlarındaki artış, sınırlı da olsa televizyon içeriklerine bağlanıyordu (Bushman ve Anderson, 2001). Muhtemelen medya şiddetiyle ilgili en etkili tek çalışma grubu tartışması Albert Bandura ve ekibinin çalışmasıdır (Bandura, Ross, & Ross, 1961, 1963). Bandura vd. bu çalışma ile çocukların şiddet içerikli filmler izledikten sonra değişen davranış biçimlerini gözlemlemiştir. Oldukça ufuk açıcı bu çalışma kitle iletişim araçlarının içeriğinin kitleleri bir biçimde etkilediği varsayımını yaratır. Bu etkilerin neler olabileceğine dair araştırmalar etki araştırmaları kapsamında ilerlerken, şiddet ve etkisine ilişkin araştırmaların ise ayrı bir başlıkta literatürde yer aldığı görülür. Kitle iletişim araçları ya da daha geniş bir üst kavramsallaştırmayla medya ve şiddete ilişkin araştırmalar geniş bir biçimde dört farklı teorik kategoriye bölünebilir. Bu teorilerin önemli bir kısmı televizyon ve sinemadaki şiddete ilişkin olsalar da, haber, çizgi film, bilgisayar oyunları vb. çalışmaların açıklanmasında da kullanılmıştır. Bunlar “davranışsal etki teorisi”, “duyarsızlaştırma teorisi”, “yetiştirme teorisi” ve “sınırlı etki argümanı”dır. Bu yaklaşımların her biri medya şiddetini farklı bilimsel arka planla ele alırlar. Bu yaklaşımlar aslında medya ve kültür çalışmalarında melez çalışmalar olmakla birlikte iki kampa ayırmaktadır; Etkinin güçlü olduğunu kabul eden kültürel araştırmacılar ve bu etkilerin sınırlı olduğunu düşünen pozitivist/liberal bakıştan beslenen araştırmacılar. Etkinin güçlü ve değişim yarattığına olan yaklaşım, medyanın iktidarlar arasında olduğu düşünen yaklaşımları da ortaya çıkarmıştır. Bu konuda John Thompson’ın (1995) modern sosyal kültürel teori temelinde hazırladığı çalışması önemli görülmelidir. Modern dünyanın yeni iletişim araçlarına yoğunlaşan Thompson (1995) bu yüzyılın birbirine bağlı ve oldukça karmaşık bir iletişim dünyasına sahip olduğuna inanır. Özellikle yeni medyanın ortak bir diyalog yerine yeni bir kamusallık biçimi yarattığını iddia eder. Yüz yüze iletişim ve etkileşimin yerini alan yarı etkileşimli (mediated quasi-interaction) yeni kamusal alan fayda ve maliyete göre biçimlenmektedir. Bu yeni alanda politikacılar, haberciler, sanatçılar gibi medyanın içerik üreticileri medyanın sembolik içeriğini üretirken daha çok görünür olur ve etki alanı yaratmada daha fazla güç kazanırlar. Ancak bu aynı zamanda mahremiyet ihlallerinde gündeme getirir. Benzer biçimde, medyanın izleyicileri yorum ve eleştirilerle yeni kamusal alana dahil olurken kendi içeriklerini de üretmeye başlarlar. Karşılıklı fakat eşit olmayan bu bağlılık bulanık bir kamusal alan oluşturur. Medyanın tüketicisi ve içerik üreticisi arasındaki bulanıklık medyanın iktidarını da çok boyutlu biçimde ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Sosyal teori kapsamında iktidarın biçimini tartışan Thompson (1995), ekonomik iktidar, politik iktidar, tehdit içeren zorlayıcı iktidar ve sembolik iktidar olarak sıraladığı bu güçlerden, medya iktidarını sembolik boyuta yerleştirir. John Thompson (1995, 13) kilise, okul ve üniversite gibi kurumlarla aynı kategoriye aldığı medyanın, bilgi ve iletişim kaynağı aracılığıyla yarattığı anlam ve kültüre dikkat çeker. Medya gücü, sadece biçimsel formu ile değil sembollerin oluşturduğu içerik ve anlamlarla da insanları etkiler.

Thompson'a göre, politik kontrol ve etki süreçlerinde, genellikle seçimlerde ya da sosyal hareketlerin güçlenmesinde medya her zaman önemli rol oynamıştır. Medyanın etkisinin ön kabulü ile birlikte bu etkinin biçimi ise Couldry (2002, 26) tarafından sembolik olarak nitelendirilir. Medyanın iktidarını sembol ve imgeler yoluyla kurduğunu belirten hem Thompson (1995), hem de Couldry (2002) şiddeti medyanın sembolik ve kültürel boyutu olarak tanımlar ve güç ile ilişkilendirirler.

Sembolik İktidarın Alanı Sosyal Ağlar

Medyanın sembolik iktidarı ve sembolik biçimi, gerçeklikle ilişkisini kaybettiği oranda şiddetin etkisini önemli ölçüde hafiflettiği söylenebilir. Oysa, yeni medya ve sosyal ağlar hem sembolik alanın tartışmasını yeni boyuta taşır, hem de yeni teknoloji ile kurgu ile gerçeğin geçirgenliğini gündeme getirir. Enformasyon toplumunun temel argümanı Bell'e (1974, 24) göre, bilgi üretiminin diğer üretim biçimlerine göre baskın geldiği ve bu üretimin "bilgi teknolojileri" tarafından şekillendiğidir. Enformasyon toplumu kavramlarının günümüzdeki geçersizliğini gören İspanyol düşünür Manuel Castells, "The Network Society" (2004) isimli çalışmasında "Ağ toplumu" kavramını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Castells, enformasyon toplumu olmanın bir adım sonrasında bahseder. Gelişmiş iletişim teknolojilerinin yaratmış olduğu iletişim biçimlerini "ağ toplumu" kavramı çerçevesinde açıklayan Castells (2005), dünya çapında oluşan ağların hayat döngüsünde, üretim sisteminde ve hiyerarşilerde bulanıklık yarattığını ve düzene ilişkin yeni tanımlamalara ihtiyaç olduğunu söyler. Ağların teknolojinin bir uzantısı olmakla birlikte, bireylerin ağ üzerinde bulunabilmesinin önemine dikkat çeken Castells (2004, 12) ağ üzerinde olmayan bireyin bu yeni topluluk içinde rol alması ve ilişkileri yönlendirebilmesinin zorluğu üzerinde durur. Benzer şekilde Dijk (2016) tarafından, bu ağların giderek artan biçimde toplumun her bir birimini veya parçasını birbirine bağladığını ve ağlar tarafından birbirine bağlanmış bireyler ağ toplumunun temel birimi haline geldiğini belirtir. Castells'e (2005, 621) göre; "Ağlar toplumlarımızın yeni sosyal morfolojisini oluşturur; ağlar oluşturma mantığının yayılması da üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinde işleyişi ve sonuçları ciddi biçimde değiştirir". Dijk (2016, 91) ise ağların kendilerine özel yapısal özellikleri bulunduğunu bahsederken ağ toplumunun, medya ağlarının toplum üzerindeki etkilerini daha iyi anlamaya yarayan çok sayıda teknik temeli olduğunu ileri sürer. Dijk (2016) bu kapsamda teknolojik gelişmenin iletişim ağlarının yöndeşmesini sağlayacağını, teknolojiye ulaşımın kolaylaşmasının gündelik hayat pratiklerine yansıtacağına ilişkin görüşlerine ilişkin detaylı gözlem ve değerlendirme yaptığı "Ağ Toplumu" isimli çalışmasında, ağların bireylerin kullanım amacının eğlence, sosyal ağ kurma ve iletişim olacağı ve her şey bu ağ üzerinde gerçekleşeceği düşüncesinde temellendirir.

Castells ve Dijk gibi düşünürlerin kavramsallaştırdıkları "ağ toplumu" yapısı içinde günümüzde her habere ve dünyada olan biten hemen her şeye sosyal ağlar üzerinden ulaşılmaktadır. Özellikle Facebook, Instagram, Twitter gibi sosyal ağlar tüm dünyada kişisel deneyimlerin paylaşım merkezi konumuna taşınmıştır. Yakın tarihimizde yaşanan bir çok toplumsal eylemler tüm televizyon kanallarında yer almakla birlikte, halkın sokaklara çıkmasında sosyal medyanın önemli rol oynadığı görülür. Olağan dışı günlerde, insanlar örgütlenmeyi sosyal ağlar aracılığıyla gerçekleştirmiş, çekilen fotoğraflar, yazılan yazılar hızlı bir biçimde sosyal medyada yerini almıştır.

Bu paylaşım ağları geleneksel yapıdaki haber üretim biçimini, iletişim biliminin temel gündem koyma ve iki aşamalı enformasyon akış yaklaşımlarını kısmen de olsa değişime uğratmaktadır. Çevrimiçi alanın sunduğu olanaklar uzmanlıktan uzak biçimde anonim kişilerin kültürel deneyim ve birikimleri ile üretilen içeriklerin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla hiyerarşilerin bulanıklaşması, gerçekliğin geçirgenliği gibi iktidar da bulanıklaşmıştır. İtalyan düşünür, Umberto Eco'nun (2016) sosyal medya alanı twitter için, "köyün delisini meşhur eden bir alan" olduğunu söylemek belki fazla indirgemeci bir yaklaşım olmakla birlikte, uzun vadede toplumsal hastalıklarımızın yaygınlaşmasında ağların önemli bir işleve sahip olduğu ise inkar edilemez. Sonuçta dijital medya araçlarıyla oluşturulan yaratıcı süreç dijital kültürü ve sembolik iktidarı oluşturmaktadır. Dijital kültür, modern kültürü hız ve ulaşılabilirlikle yeniden biçimlendirmektedir (Dijk, 2016). Her şeyin anındalığı, zaman ve mekan arasındaki mesafenin gittikçe daralması, demokrasi adına olumlu potansiyelleri taşımakla birlikte, sosyal ağların en temel özelliği olan denetimsizliğin getirmiş olduğu özgür olma hali, iletişimde sınırları belirleyen bazı çizgileri muğlaklaştırmıştır. Geleneksel medya gücü, sembollerin oluşturduğu içerik ve anlamların da insanları etkilediğine dair etki araştırmaları, günümüzde yeni medya ekseninde çok boyutlu biçimde karşımıza çıkmaktadır. Yeni medya, kişilerin internet dışı hayatlarında dile getiremedikleri ayrımcı önyargı ve düşünceler içeren şiddet söylemlerini sosyal ağlarda daha kolay bir şekilde dile getirmelerine olanak sağlamaktadır. Çünkü, bireyler sosyal ağlarda günlük yaşantılarından daha anonimdirler. Kullanıcılar tarafından üretilen içerikler sosyal ağlardaki mecralar aracılığıyla, hızlı bir şekilde dolaşıma girmekte ve uzun vadede ise ağların birbirine bağlı yapısı aracılığıyla bireyler ve dolayısıyla toplum üzerindeki etkisini göstermektedir. Castells (2016, 466) anlam inşa etme sürecinin multimedya ve iletişim ağlarında yaratılan, biçimlendirilen ve yayılan mesajlar ve çerçevelerle geliştiğini ileri sürer. Kişilerin anlam inşa etme süreci iletişim ortamına bağlı olarak yürüyecektir. Bauman'a (2015) göre iletişim sadece anlam aktarma olmayıp, iletişimsel olmayan öteki işlevleri de yerine getirir. Bu işlevlerin arasında kültürün dinamik ve akışkan yapısı da bulunmaktadır. Castells'e (2016) göre kültür iletişime aktarılır ve iletişime dönüşür. Küresel erişime sahip, bütün iletişim araçlarını birleştiren, karşılıklı etkileşim potansiyeline sahip yeni bir elektronik iletişim sisteminin ortaya çıkışı kültürümüzü ebediyen değiştiriyor, değiştirecek yorumunu yapan Castells (2016, 71) kültürel ifadelerin birçoğunun, dijitalleşmiş elektronik üretime ve bütünleşmiş bir iletişim sistemine dahil edilmesinin toplumsal oluşumlar, süreçler üzerinde ciddi etkileri olduğunu ileri sürer. Castells'in (2005, 501) deyimiyle, "kurgunun, kurmaya duyulan inanç olduğu, gerçek sanallık kültürü"nü ortaya çıkarmıştır.

Toplumsal Cinsiyet ve Şiddetin Gerçekliği

Bir televizyon ekranından, günümüzde ise bir telefon ekranından ya da bir tableten akan görüntülerin sadece piksellerden oluşan bir sanallık olmadığı bunu izleyenlerin gösterdiği tepkilerle görülebilmektedir. Sadece verilen tepkiler kişilerin kendi gerçekliği ile doğrudan ilgilidir. 21. yüzyılda, teknolojik değişimler ile genişleyen toplumsal grupların gerçekliği, kitle iletişim araçları üzerinden değerlendirilen bir yapı ile açıklanmaya çalışılır. Sembolik yapılar ve görsel kültürün egemenliği Baudrillard tarafından acımasızca eleştirilirken simülasyon ve baş dönmesi sistemlerine geçiş olarak tanımlanır (2004). Baudrillard'a göre hiçbir şey gerçekten yansımıyordur. Viral ağlarla dolaşıma girenler ne değer mantığı, ne de eşdeğerliliğin mantığıdır.

Şiddetin oynadığı rol insanlık açısından çok önemli bir noktada durur. Bu nokta, şiddetin tüm çıplaklığı ile karşımızda durmasıdır. Savaş, intihar, cinayet gibi kolayca yorumlanan şiddet yanında, politikaların yarattığı şiddet, psikolojik şiddet, suiistimal, mobbing, çevrimiçi şiddet gibi biraz daha çetrefilli ve ruhları örseleyen şiddet, çeşitli biçimlerde toplumsal düzlemde yer almaktadır. Bu çeşitlilik, günümüzde şiddet yaratma kapasitesinde insanlığın geldiği noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Üstelik artık sosyal ağların yarattığı imkanlarla hiç bir şey gizli kalmamakta, mahremiyet sınırları zorlanarak her şey paylaşılabilir. Toplumsal sorunlarımızın son yıllarda en başında sıralanan kadına şiddet, sosyal ağların çoğaltıcı yapısı, gücün belirsizliği ve kamunun yaygın erişimi içinde temel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 2008 yılından itibaren şiddet yoluyla öldüğü belirlenen kadınların anısına kurulan ve ölen kadınların istatistiğini gösteren anıt sayaç şiddetin son yıllarda artış oranını göstermesi bakımından oldukça nettir. 2008 yılında öldürülen kadın sayısı 66 iken, 2016 yılında bu sayı 278, 2017 yılında 347 ve 2018 yılı Ağustos ayı itibarı ile 159 olmuştur (Şiddetten ölen kadınlar için dijital anıt, 2018). Sadece kadınların gördüğü şiddet yanında, çocuk ve yaşlıların uğradığı şiddet ve son yıllarda sağlık çalışanlarının yaşadıkları şiddet, bu olgunun toplumun çeşitli katmanları arasında artan biçimde yer aldığını göstermektedir. Şiddet üzerine bütünsel bir bakış geliştiren Galtung (2010)'a göre şiddet üç temel biçime ayrılır; doğrudan uygulanan bir olay sırasında ortaya çıkan fiziksel şiddet, devlet ya da bir örgüt aracılığıyla uygulanan ve bir süreç içeren yapısal şiddet ve insanlık dışı ve dışlayıcı bir sunumla değişmezlik içeren kültürel şiddet. Yani şiddetin fiziksel olmasının ötesinde uzun süreli ve kültür içinde kendine yer bulması, akıl ve ruhlara da zarar verecek biçimi oldukça dikkat çekicidir. Şiddet, sadece özneye bağlı ya da özel alana ait insan doğasına özgü bir olgu olmayıp toplumun en alt katmanından başlayarak hükümetlerin politikaları ve yasaları kapsamına giren yönetsel, toplumsal ve politik bir olgu olarak ve çok boyutlu biçimde karşımıza çıkmaktadır. Foucault'un deyimiyle şiddetin araçsallığı toplumdaki tüm iktidar yapılarının içinde sarmallar halinde kendine yer bulur (Foucault, 2002, p. 44). Toplumun parçalı ve çok katmanlı yapısı içinde, zaman ve uzam bağlamında da şiddetin anlaşılması ve kavramsallaşması değişmektedir. Medyada şiddet üzerine çalışan Carter ve Weaver (2003, p. 3) şiddetin tanımının genellikle farklı coğrafi konumlarda bulunan topluluklara, kültürel yapılara ve zamana göre farklılaştığı, özellikle de genel kabul gören medyada şiddet tanımlarının neredeyse her on yılda büyük oranda değiştiğini söylemektedir. Çünkü şiddetin tanımı, medyada şiddetin nasıl sunulduğu ile doğrudan ilişkilidir. Nitekim, geçmişte şiddet olarak kabul edilen görüntüler, günümüzde zararsız olarak görülebilmektedir.

Toplumun farklı kesimlerinin çeşitli mecralar yaratabilme ihtimali bulunan sosyal ağların ise toplumun benimsediği yanlışları yaygınlaştıran ve büyüten bir yapısı olduğu görülmektedir. Günümüzde çevrimiçi dizilerinin yaygınlaşmasının temel sebeplerinden en önemlisi, hedef kitlenin televizyon izleme alışkanlığının web üzerindeki yapılara yönelmesi olduğu kadar, dizi ve sinema yapımcılarının bu alanı denetimsiz olmasının rahatlığını yaşamalarıdır. Sektörde bir dizi yapımcısının bu diziyi televizyonda yayınlamam, çünkü aşırı şiddet içeriyor ve RTÜK buna izin vermez yaklaşımı çevrimiçi yayınların ne kadar denetimsiz biçimde yayıldığını bize göstermektedir. Yapımcılar ile kamunun iyiliği her zaman çelişmiştir. Ancak çevrimiçi yayın platformları ile ülkemizde profesyonel yapım türü bakımından cinsellik ve şiddet içeren yayınların da arttığı

görülmektedir. Sosyal medya alanına yüklenen içerikleri ve bu içeriklere katılanların gerçekliğine eleştirel yaklaşmak mümkündür. Oysa ki sanal iletişim ortamlarının sanal kimliklerle yaptıkları yorumları gerçekliğin uzantısı olarak kabul etmek elbette mümkündür.

Anlamın ve gerçekliğin yitirildiği iddiasında olan Baudrillard'a (2005) göre, simülkarla birlikte gerçeklik tanımlanamaz hale gelmiştir. Bütünsel gerçekliğin çıktığı yer ise Baudrillard'a göre medya aracılığı ile olur. Bütünsel gerçeklik televizyondaki haberler, internetteki paylaşımlar ya da görsel ve işitsel araçlarla algılanan ve bireyler tarafından çözümlenen ve yorumlanan gerçeklik olup aslında sanal gerçekliktir. Çünkü insanlar bu gerçeklikle yüz yüze gelmez.

“Bütünsel gerçeklik’ dediğimde bununla bütün dünyanın, sınırlandırılması olanaksız işlemsel bir projeye suç ortaklığı yapılmasını yani her şeyin gerçek, görünür, saydam ve “özgürleştirilmiş” olduğu, bir sonuca ulaştırıldığı ve anlamlı olması gerektiği (oysa anlamdan söz edebilmek için her şeyin anlamlı olmaması gerekmektedir.) bir dünyayı kast ediyorum.” (Baudrillard, 2005, p. 13) .

Baudrillard'a göre, bu gerçeklik fiziksel bir gerçeklik olmayıp, gerçeğin o kadar çok kopyası vardır ki artık esas gerçeğe ulaşmak imkansızlaşmıştır. Bağlamından koparılan ileti artık aslının yerini almıştır ve anlamlandırma ve nesnel gerçekliği bilme daha da zorlaşmaktadır. Bu noktada Baudrillard'ın bu düşüncesini referans alırsak, şiddet ve şiddet görüntüleri gerçeklikle bağını ancak kopyaları aracılığıyla kurabilmektedir. Tıpkı tüketimin amaç olduğu tüketim toplumu gibi, gerçek şiddeti bilmenin zorlaştığı kitle iletişim araçları ile çevrili toplumda sanal şiddet görüntüleri esas gerçeğe ulaşmak imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bu noktada sanal gerçekliğin fiziksel gerçeklikle yer değiştirmiş olması onun gerçek olma değerini azaltmayıp tersine güçlendirdiğine dair bir bakışa ihtiyacımız var. Çünkü gerçeğin sanallaştığı düşüncesi, kadına şiddet gerçekliğini bağlamından kopararak anlamını hafifletmeye hizmet etmektedir.

Sanal kadına şiddet görüntülerinin önemli bir bölümü ise milyonlarca video içeriğine sahip olan YouTube gibi dijital platformlar üzerinden gerçekleşmektedir. Youtube yapılar, kurallar, normlar ve kültürlerin yinelemeleriyle sürekli gelişen son derece dengersiz ve dinamik bir varlık olarak kabul ediliyor. Gerçek ya da değil milyonlarca ileti dünyanın dört bir tarafına ağlarla ulaşmaktadır. Dijital video için bir havuz olan YouTube, hem genel ticari video yapımlarına, hem de kullanıcı yorumu ve etkileşim kapasitesine sahip kullanıcı tarafından oluşturulan videoya ev sahipliği yapıyor. Sitenin küresel erişilebilirliği ve video önbelleği, çevrimiçi video görüntüleme artışına neden olmuştur. Burgess ve Green, sadece geleneksel ticari medya tüketimi için yeni bir siteden ziyade, YouTube'u “bireysel işlev ile kolektif yaratıcılık ve anlam üretimi arasında bir koordinasyon mekanizması” olarak görürler (Burgess ve Green, 2009: 37). Kitle veya kullanıcı merkezli bakış açısı, YouTube'un kültürel veya sosyal etkisini anlamak için hayati önem taşır. En çok abone olunan YouTube kanallarının çoğu, çok genç yaşta çocukları hedefler. YouTube'daki yüzlerce çocuk odaklı kanal, rahatsız edici, iyi üretilmiş ve eğitici videolara sahiptir. Ne yazık ki, bu demografiye hedefleyen uygunsuz içerik de yaygındır. Kullanıcılara, videolarını internete yükleme imkanı sunmanın yanı sıra, kanal bu videolar hakkında yazılı yorumlara da izin veriyor (tepki) ve kullanıcıların diğer kullanıcıların kanallarına abone olabileceği veya arkadaşlarıyla etkileşimde bulunabileceği sosyal ağ özelliği de sunuyor. Bu da kanalı cazip hale getiriyor.

Çalışmanın Amacı

Şiddet olgusuna ilişkin çalışmaların üç temel amacı olduğu görülür; şiddetin sebeplerini sorgulamak, şiddet içeriklerinin farkındalığını arttırmak ve bu olguyu azaltmaya yönelik önerilere ulaşmak. Şiddet bir olgudur ve çeşitli mekanlarda ortaya çıkabilir. Sanal ağlar da şiddetin her biçiminin ortaya çıkabildiği alanlardır. Bu çalışma şiddete ilişkin literatüre bir yenisini daha eklemek gibi genel amaçla birlikte, kadına şiddet içeriklerinin farkındalığını arttırmak, ağ toplumu kuramsal temelinde sanal olsa bile görüntülerin kadına şiddet olgusunu nasıl çoğaltılabileceğine ilişkin bir bakış getirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın soruları aşağıdaki biçimde oluşturulmuştur;

- 1- Sosyal ağlarda paylaşılan anonim kadına şiddet içeriklerinin yapısı nedir?
- 2- Bu şiddet içeriklerini izleyenlerin, şiddete farkındalığı düzeyinde etkisi olmuş mudur?

Bu çalışma nihayetinde dijitalleşen iletişim çağında kadına şiddet olgusunun sosyal medya aracılığıyla siber dünyaya da taşınması hakkındadır.

Çalışmanın Örnekleme

Çalışmanın amacı doğrultusunda şiddetin sosyal ağlar üzerinde nasıl yaygınlaştığına ilişkin çarpıcı bir örnek olarak Fuck the system isimli facebook (<https://www.facebook.com/black.antif/>) sayfasında 14 Nisan 2016 tarihinde Youtube üzerinden paylaşılan “potansiyel şiddet yaratma makinesi” isimli video incelenmiştir. Benzer içeriklerde binlerce video muhtemelen sosyal ağlarda yer almaktadır. Çalışmanın amacı tek bir video ile dahi sanal olan şiddetin gerçekliğine vurgu yapabilmektir. Bu videonun yargısal olarak örneklem seçilmesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir;

- Kadına fiziksel ve sözel şiddet içermesi,
- Kadına şiddetin nasıl uygulanacağına dair anlatım ve öğretim içermesi,
- Videoda şiddet uygulayan kişinin küçük bir erkek çocuk, şiddete uğrayanın ise yine çocuk sayılabilecek bir genç kızın olması,
- Yayınlandığı 14 Nisan 2016 tarihinde 84.000 görüntülenme, 353 yorum, 1477 paylaşım (Video yüklendikten sonra geçen süre: 13 saat) alması ve zaman içinde paylaşım ve yorumların artan döngüsü

Elbette bu video belki milyonlarca kadına şiddet içeren videolardan birisidir. Bu video içeriğini benzerlerinden farklı kılan içeriğin doğallığı ve bu doğallıkta şiddetin oyun masumiyetinde uygulanmasıdır. Aynı Youtube videoyu Hürriyet, Milliyet ve Onedio Facebook sayfaları da paylaşmış ve bu sayfalardaki yorumlar da çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Nitel bir çalışma olarak desenlenen çalışmada içerik analizi yöntemi aracılığıyla elde edilen veriler eleştirel biçimde yorumlanmıştır. Çalışma iki bölüm olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın soruları kapsamında birinci aşamada video görüntü ve içeriğinin yapısı incelenmiş ve yorumlanmıştır. İkinci aşamada ise videoya yapılan yorumlar incelenmiştir. Bu paylaşım yapılan yaklaşık iki bin yorumun, Hürriyet, Milliyet ve Onedio yayın kanalındaki ilk 100 yorumları geleneksel medya çözümlerinde kullanılan içerik analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Bu çalışma ile sosyal ağların yaygınlaştırıcı etkisini karamsarlıkla ele alırken, ağ toplumunun getirdiği

Çalışmanın Bulguları ve Yorum

Sosyal ağların getirmiş olduğu bağlantıların kendiliği, var olan tahakküm ilişkilerini nasıl güçlendirebileceğine dair sembolik göstergelerden birisi de sanal iddiası ile gösterilen şiddet olgusudur. Youtube üzerinden yüklenen ve Facebook üzerinden yaygınlaştırılan bu videoya yayımlandığı günden itibaren Hürriyet facebook resmi sitesinde 128.421 kez görüntülenmiş, 250 defa paylaşılmış ve 365 yorum yapılmıştır (2016). Örneklem aldığımız Milliyet facebook sayfasında 103.287 kez görüntülenmiş, 196 kez paylaşılmış ve 127 yorum yapılmıştır. Onedio sayfasında ise yönlendirme ile görüntülediği için görüntüleme sayısı belli değildir. Bu sayfada ise aynı video 3318 defa paylaşılmış ve 634 yorum almıştır.

İçeriğinin kimin tarafından üretildiği belli olmamakla birlikte yüklendiği Fuck the System Facebook sitesinde ilk defa “Potansiyel Şiddet Makinesi Yaratma” (2016) başlığı ve sayfa yöneticisinin

“Yıllardır erkeğin kadına olan şiddetinden bahsediyoruz. Artık daha fazla aynı şeyleri yazmanın anlamı yok. Sadece videoyu izleyin ve görün; ufak bir çocuktan nasıl tecavüzcü ve şiddet bağımlısı yapılır. Korkunç bir aile.” sözleri ile paylaşılmıştır. Bu paylaşım ilk gün sekiz yüz bin görüntülenme almıştır. Eylül 2018 itibarıyla ise 4654 yorum almış, 17.070 bin kez paylaşılmış ve 1.891.179 defa görüntülenmiştir.

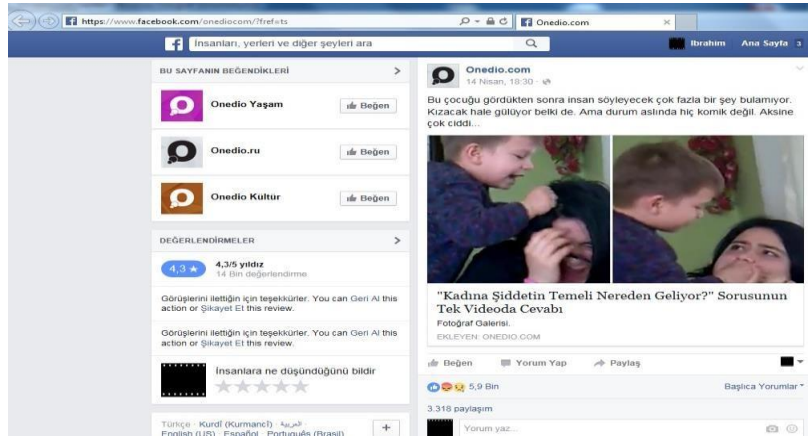
Hürriyet, “Küçük Çocuktan Genç Kıza Şiddet - Sosyal medyada bugün yayılan bir video izleyenleri şoke etti” (2016) başlıkla “Kadına yönelik şiddet bir türlü önlenemezken, sosyal medyada yayılan bu görüntüye tepki yağdı. Peki, sizce bu videoda olanlar kimin suçu?” cümleleri ile paylaşır. Paylaşım sırasında video üzerindeki görüntülerde bulanıklaştırma ve konuşmalarda geçen küfürlerde sansürleme yapılmıştır.

Milliyet, “Türkiye bu görüntüleri konuşuyor!” (2016) başlıkla “Ablasına şiddet uygulayan 5 yaşlarındaki bu çocuğun görüntüleri sosyal medyada tepki çekti. Çocuğun oldukça ağır küfürlerle ablasına şiddet uygulaması ve tüm bunların anne tarafından gülerek kameraya alınması tepkilere neden oldu.” sözleriyle yayınlanır.

Onedio, "Kadına şiddetin temeli nereden geliyor? sorusunun tek videoda cevabı"(2016) başlığı ile "Bu çocuğu gördükten sonra insan söyleyecek çok fazla bir şey bulamıyor. Kızacak hale gülüyor belki de. Ama durum aslında hiç komik değil. Aksine çok ciddi..." sözleriyle paylaşılır.

1. Videonun çözümlenmesi; Çalışmada çözümlenen videoda sıradan bireyin, yani sosyal medyaya profesyonel içerik sağlayıcılar dışındaki bireyin, içerik üretmek gerçeği önemli bir olgu olarak sosyal ağlar aracılığıyla bir üretim biçimi olarak sistemde bulunmasıdır. Sosyal ağlarda sayısız şiddet içeriği olmakla birlikte bu videoda temsil edilen kimlikler önemli bulunmuştur. Çünkü aynı videoda kadına şiddet, ataerkin söylem, çocuğa şiddet ve tahakküm ilişkisi bulunmakta ve çoklu okumalar yapabilmek mümkün olmaktadır. Facebook gruplarında paylaşılan ve aile içi şiddetin görselinin

olduğu videoda yer alan çocuk, ablasına yönelik fiziksel şiddet uygulamakta ve bu görüntü anne tarafında da kamerayla kayıt altına alınmaktadır.

Şiddet içerikli videoda, özet olarak 4-5 yaşlarında olduğu tahmin edilen erkek çocuğun annesi tarafından yönlendirilerek 11-12 yaşlarındaki ablasına fiziksel ve sözel şiddet davranışında bulunmasını içermektedir. Özellikle sözel şiddet davranışları eril söylemler içermekte ve dış ses olarak kullanılan kadın sesinde ise bu eril tahakkümü güçlendirici söylemsel taktikler gözlemlenmektedir. Video görselinde bir kanepede oturan genç kızın saçlarını çekiştiren, şiddetli biçimde vuran öfkeli erkek çocuk bulunmaktadır. 5.45 dakikalık video boyunca anne olduğu diyaloglardan anlaşılan dış sesin yönlendirmesi ile çocuk genç kıza sürekli vuruyor, canını acıtıyor, küfür ediyor, genç kız ise sadece elini yüzüne kapatıyor ve başını eğerek kurtulmaya çalışıyor. İronik biçimde masumiyet ile acımasızlığın iç içe geçtiği videoda dış ses kadın (anne) küçük çocuğa çeşitli telkinlerde bulunuyor. Video içeriği aşağıdaki sözlerle başlıyor. (Makalenin sayfa sınırlılığı olması nedeni ile sözel içeriğin tamamı eklenememiştir.)

“Dış ses : ...(küfür) ne ne??

Çocuk: ne deme bana ne ne ne deme bana ne ne deme

Dış ses : vurma kızıma halasının oğlu

Çocuk .....(küfür)

Dış ses: halasını ... (küfür)

Dış ses: Fatoş halana söylicem söylicem

Çocuk: söylemiceksin söylede dövüm seni ... (küfür) özür dilicen halamdan

Dış ses: eee sen küfür ettin halama

Çocuk: ben mi? başkalarıyla geziyorsun bir de bana cevap veriyorsun

Kız çocuk : ya kimle geziyorum ya ..”

.....

Dış ses: onu evlendirmicez demi oğlum?

Kız çocuk: evleneceğim ben!

Erkek çocuk: evlende göreyim bakim evlen de göreyim!

Kız çocuk: evleneceğim sana ne!

Erkek çocuk: halanın oğluyla evlen

Kız çocuk: halanın oğluyla mı?

Erkek çocuk: evet

Kız çocuk: sen ne soruyorsun bana?

Erkek çocuk: bana bağırma!!!

Kız çocuk: sen ne soruyorsun bana sana ne sanamı sorcam

Efendim kimi aradınız tanımıyorum ben sizi hayır tanımıyorum

Sen kimi soruyorsun bana ne gördün telefonumda ne ne

Erkek çocuk: bağırarak mı konuşuyon?

Bayan: hayır bağırılmıyor

Videonun fiziksel şiddet içeriği sözel şiddetle desteklenerek sürekli biçimde devam ediyor. Bu görüntüler fiziksel ve sözel şiddet içermesi yanında toplumun şiddet algısına ilişkin alt metin olarak çok önemlidir. Video, Foucault’un iktidar çözümlemesi kapsamında ele alırsak şiddet, sadece özneye ait ve öznel bir olgu olmayıp, toplumun en alt katmanlarına ve en küçük birimine kadar inen mikroskobik iktidarlar dizisidir (Foucault, 2003, s. 48) ve bu iktidarlar dizisi söylemler aracılığıyla her yerden gelmektedir düşüncesini güçlendirmektedir. Videoda sözel şiddet bu iktidar ilişkisinde

anneyi otoriter yaparken, disiplin etme sürecinde iktidar pratiğini erkek çocuk eliyle kadın bedeni üzerinde gerçekleştirir. Tam da bu noktada karşımıza Foucault'un uysal bedenleri tanımlamasının ötesinde toplumsal cinsiyet kavramı ortaya çıkıyor. Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsel kimliklerin kuruluşunun ve aralarındaki ilişkinin toplumsal ve kültürel olduğuna işaret eder. Videodaki anne, kız çocuk ve erkek çocuk konumlarının kuruluşu ve bunun olağanlaşması toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanabilir. Scott (1986), toplumsal cinsiyet kavramını, cinsler arasındaki kavranabilen farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesi ve toplumsal cinsiyet iktidar ilişkilerini belirgin kılmanın asli yolu olarak tanımlar. Toplumsal cinsiyet, cinsiyetli bedenün üstlendiği bir anlamlar bütünüdür ve herhangi bir şekilde doğal bedenden türetildiği söylenmesi biraz güçtür. Aslında toplumsal cinsiyet, ne cinsiyetin nedensel sonucudur ne de herhangi bir cinsiyet kadar sabitlenmiştir. Ancak toplumda yapılandırılışı kadın ya da erkek olarak beden ile toplumda kişiye verilen bu kimlikler arasındaki karşıtlık sorunların temel kaynağı olarak belirir. Kadınların kadın bedenlerini toplumsal temsillerini içselleştirmesi kadın kimliği bakımından son derece sorunludur. Video içeriğinde annenin kadın olma kimliğinin ötesinde anne olma kimliği ile yönlendirmeler yapması, kız çocuğun güç olarak kendinden çok daha küçük bir çocuğa oyunsu olsa dahi itaat etmesi ve erkek çocuğun bu oyunsallık içinde şiddet uygulama hakkının anne-kadın tarafından verilmesi ancak toplumsal cinsiyet kavramı ve bu kavram çerçevesindeki roller ile açıklanabilir. Castells'in (2009) deyiimiyle insanlar arasındaki sembolik iletişim, deneyim ve iktidar temelindeki ilişki, tarih boyunca belli bölgelerde kristalleşir ve böylece kültürleri ve kolektif kimlikleri oluşturur. Bourdieu'nun (2015, p. 12) tanımlamasıyla olağan dışı ölçüde olağan olan bu toplumsal ilişki böylece, her iki tarafında tanıdığı ve kabullendiği bir sembolik ilke adına uygulanan tahakkümün mantığını oluşturulmasını sağlar. Burada Butler'ın şu sözleri hatırlanabilir; "toplumsal cinsiyetle kültür arasındaki ilişki cinsellikle doğa arasındaki ilişkiye benzemez, toplumsal cinsiyet "cinsiyetlenmiş doğanın" "kültür öncesi" bir şey olarak üretilip yapılandırıldığı kültürel araçtır" (1990). Dışı cinsiyetin doğal olduğu yanılması yaratan şey kadınların kendilerini ikinci cinsiyet haline getiren projeyi sürekli bir biçimde üstleniyor olmalarıdır. Feminizm toplumsal cinsiyet kavramıyla bu sıradan cinsiyet farklılığı yaklaşımını sorgular. Çünkü iki ile sınırlandırılan farklılık tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak kurulur. Ülkemizde tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak kurulan toplumsal cinsiyet kavramı o nedenle bu video içeriğinde olduğu gibi sıradanlaşması ve olağanlaşması, şiddetin kaçınılmaz biçimde kadın kimliği üzerine evrilmesine neden olmaktadır.

2. Videoya yapılan yorumların çözümlenmesi

Videoya yapılan yorumlar genellikle videoyu eleştiren içerikler olmakla birlikte şiddet dili oluşturmaları açısından dikkate değerdir. Çalışmada video ve bu videoya yapılan yaklaşık iki bin yorumun üç yayın kanalındaki ilk 100 yorumu geleneksel medya çözümlenmelerinde kullanılan içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Tüm yorumlar okunmuş, öznel bir değerlendirme ile hangi temaların ön plana çıktığı belirlenmiştir. Bu belirlenim sonunda yorum temalarına ilişkin beş ayrı yapıya ulaşılmıştır. Üst sınıflandırma yapısını öznellikten kurtarmak amacıyla iki ayrı yüksek lisans öğrencisine tekrar yorumlar değerlendirilerek doğrulaması yapılmıştır. Toplam üç yüz yorumda sayısallaştırma yapılmamış sadece nitel içerik analizi yöntemi ile yorumlar ele alınmıştır.

Bu değerlendirmeler sonunda sınıflandırma yapıları şu şekilde oluşmuştur; 1- Şiddet, 2- Küçümseme ve sınıfsal eleştiri, 3- Suçlama, 4- Kaygı, 5- Çözüm sunma

Bu yorumların aslında mantıksal ve duygusal olarak iki yapı altında incelemek de mümkün olmakla birlikte, duygu durumlarının farklılıkları yapıyı beş sınıflandırma yapısı kapsamında ele almayı gerekli kılmıştır.

1- Şiddet; Şiddet içerikli bir videodan sonra şiddet içeren yorumların görülmesi şiddetin çoğaltan yapısı olarak yorumlanmıştır. Bu sınıflandırma yapısı, “bu aileyi dövereksin”, “kadın dayaktan zevk alır”, “çocuğu dövereksin”, “bu çocuğu evire çevire dövereksin”, “dayak yemesi gereken baba” gibi şiddetin çözümünü şiddet olarak belirten yorumlar oluşur. Anneye ve anne özelinde kadına küfür ve sövğu içeren yorumlar da bu sınıflandırma yapısını oluşturmuştur. Şiddet yapını cezalandırma anlayışı ile şiddet içeren görüntüler sözel şiddete neden olduğu görülür.

2- Küçümseme ve sınıfsal eleştiri; Duygusal şiddet olarak tanımlanabilecek küçümseme ve sınıfsal eleştiri bir başka yorum yapısı olarak çalışmada bulgulanır. Gerçek hayat deneyimleri sanala taşınırken, sanal olmayan hayatta yaşananların yansımaları olan sosyal ağlarda tahakküm ilişkisinin devam ettiği gözlenir. Kişilerin sosyal ağlara, gündelik hayat pratiklerindeki fotoğraflar, albümler ya da gördüklerini paylaşmanın ötesine geçerek tüm deneyimleri, etkileşimleri ve dolayısıyla iktidar ilişkilerinin de taşındığı gözlemlenir. “cehalet”, “eğitimsiz zavallı insanlar”, “bizim gibiler bir bilemedin iki çocuk doğururken onlar beş altı derken neredeyse fareler gibi onar tane doğuracaklar.”, “senin gibiler de evlat sahibi olmuş”, “cahil düşüncesiz insanlar devamını izlemeye tahammül edemedim” gibi gündelik hayatta olayların deneyimlenmesi sonucu yapılan iktidar ilişkisi içeren yorumların benzerlerinin de video altındaki yorum sayfalarında bulunduğu görülür.

3- Suçlama; Sosyal ağlarda yapılan yorumlar çekingenlik göstermeden tartışmaya katılmayı teşvik eder. “Anne suçlu”, “teknoloji suçlu”, “devlet suçlu”, “bir kereden bişey olmaz zihniyetine sahip yöneticiler”, “bu videoyu çekip, paylaşanlar suçlu”, “eğitim sistemi suçlu”, “sistem de sorunlar var”, “böyle kadınlar çocuk doğurmasın”, “Anne babanın suçu!” gibi içeriğe ilişkin eleştirilerde sebepler suçlama ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılır.

4- Kaygı; Castells’e (2005) göre ağ toplumunda bireyler kimliklerini ne yaptıkları etrafında değil, ne oldukları etrafında örgütlüyorlar ve bu da bireylerin ağ ile benlik arasındaki iki yapılı bir karşılık etrafında yapılıyor. İşlev ile anlam arasındaki bu yapısal şizofreni durumunda, toplumsal iletişim şablonları da hızla baskı altına giriyor. Toplumsal gruplar ve bireyler birbirlerine yabancılaşıyor, ötekini bir yabancı, nihayetinde bir tehdit olarak görmeye başlıyor. Ötekini tehdit olarak görme durumu ise kaygı düzeyini yükseltiyor. Castells’in yapmış olduğu bu tespit yorumlar arasında kendine yer bulur. “Bizim çocuklarımızı da etkiler”, “Bu kötü durumdan iyi çocuklar etkilenir, biz çocuğumuzu iyi terbiye ediyoruz”, “büyüyünce ne olacak?”, “bu videoyu seyrettiğim zaman ürperdim bu çocuk büyüyecek ve kesin karısını döverek”, “bu çocuğun büyük halini düşünmek bile istemiyorum”, “Bu ailenin yetiştirdiği çocuk kreşte, okulda üstüne titreyerek edebiyetle yetişmiş çocukları da etkileyecek” gibi çok sayıda yorum ötekini tehdit olarak gören bir kaygıyla yazıldığı gözlemlenir.

5- Çözüm sunma; Video içeriğini bir sorun olarak algılayan izleyenler tarafından yapılan yorumlardaki çözümler bu sınıflandırma başlığında ele alınmıştır. “Bu tip kadınlar kısırlaştırılmalı”, “çocuk devlet korumasına alınmalı”, “Aile tedavi edilmeli”,

“Tecrid edilmeli” “Devletin gerçekten okullara da el atması gerekir. Psikologların okullara giderek çocukları test etmesi şarttır.”, “sosyal hizmetler olmalı”, “aile psikiyatrye gönderilmeli” gibi gerçek hayat çözümleri de önerilmiştir.

Çalışma sosyal ağların çoğaltıcı yapısını toplumsal cinsiyet kavramı ve kadına şiddet özelinde dikkat çekmek amacıyla yapılmıştı. Bu kapsamda elde edilen bulgular sanal şiddet içeren bir videonun, sosyal ağlarda çok kez paylaşıldığını ve yapılan yorumlarla şiddeti çoğalttığı bulgulanmıştır. Bu çalışma, niteliğinden kaynaklanan sınırlılıktan dolayı sınırlı örnekleme tezini ispatlamaya çalışmıştır. Çalışmada yorumların ve videodaki içeriklerin sosyal ağlarda paylaşılma ile birlikte sanal olmadığı tartışılmıştır. Bu kapsamda sosyal ağlardaki sembolik şiddet ifadesine, kurgu gerçeklikten asla bağımsız değildir yorumunu yapmak gerçekçi olacaktır. Sonsuz bir dünya olan çevrim içi ortam şiddet içeren sayısız içerik kapsamaktadır. Paylaşımların niteliği ve fiziksel dünyadaki izdüşümlerini değerlendirmek çeşitli sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın temel amacı, sanal sosyal ağlarda kadına şiddetin kurgulanması ve yayınlanmasında kendi gerçekliğini yaratmasına dikkat çekmektir. Kurgu artık geleneksel medyada olduğu gibi yayıncıların elinde değildir. Sanal ağlarda aynı zamanda medyanın tüketicisi de kurgunun içinde yer almakta ve ana akım medyanın ideolojisinin dışında uçlarını toplumsal yapının katmanlarında bulabileceğimiz kendi dil, ideoloji ve beklentilerini yarı gerçek-yarı kurgusal bu dünyanın içinde eklemektedir. Sosyal medyanın sanal olduğu ön kabulünün eleştirildiği bu çalışmada, sanal içeriklerde kadına şiddet dilinin yaratılmasında önemli ip uçları bulunmuştur. Video içeriği, kadın kimliği ile şiddet arasındaki eril tasarımın varlığını açık biçimde sunarken, şiddeti yaptıranın, uygulayanın ve şiddeti görenin bunu kabul ediş biçimi net olarak gözlemlenmekle birlikte, içeriğin sosyal ağlarda hızlı biçimde yaygınlaşması ve videoya yorumlar yapılması ise bu içeriği incelemeye değer hale getirmiştir. Bu paylaşımların ve içerik üretiminin toplumun çeşitli kanallarından yükleniyor olması ağ toplumunun ortaya çıkmasının sonucudur. 1980’den beri yaygınlaşan piyasa ekonomisi ve liberalleşme, küresel bir multimedyanın doğmasını mümkün kılmıştır. Geleneksel medyada mesajı gönderen profesyoneller, alıcısı ise izleyici iken bu alanda köklü bir değişim olmuştur. İletişim dönüşümünün her bileşeni, çok biçimli iletişim sisteminin temelinde yatan toplumsal ilişkilerin ifadesini temsil eder. “Medyada neden bu kadar çok şiddet içerikleri yer almaktadır? sorusuna bu çalışma video içeriği ile cevap vermiştir. Hiç bir şiddet olayı veya üretilen şiddet içeriği münferit bir olgu olarak ele alınamaz. Bu nedenle çalışmada ele alınan videoyu münferit ve kendi özneliği içinde ele almak mümkün olmamıştır. Çalışmanın en büyük zorluğu da şiddet içeriğinin doğasında bulunan çok boyutluluk olmuştur. Bu çok boyutluluk geniş bir bakış açısına ihtiyaç duymaktadır. Bu çok boyutluluk;

- öncelikle yayımlanan yüzey olarak sosyal ağların doğası,
- yine paylaşılan alan olarak sosyal medyanın kullanım amaçları,
- video içeriğinin yaratıldığı toplumsal doku,
- videoda yer alan bireylerin kültürel arka planları,
- bu kültürel yapının getirdiği alt metinlerdeki söylemler,
- kişilerin cinsiyeti temelinde cinsellik, ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet olguları,

- şiddetin kadına tahakküm açısından araçsallığı ve şiddetin araç olarak kullanılmasının normalleşmesi,

Bütün bu etkiler ya da etkileşimlerden dolayı geleneksel veya yeni medyada yer alan kadına şiddet haberleri ya da şiddet içeriklerinin münferit bir olay ya da olgu olarak ele alınması mümkün değildir. Bu ele alınış biçimi şiddetin çözümünü güçleştirmektedir. Oysa şiddet uzantılarını kültürel, ekonomik ve politik arka plandan alır. Bu nedenle sosyal ağların ve bu ağlarda yaratılan sosyal medyanın sanal olduğu ön kabulünü eleştirerek, yaratılan söylemlerin kadına şiddet dilinin yaratılmasında önemli ip uçları sunduğunu görmek gerekir. Çünkü Manuel Castells'in (2005, p. 498) de dediği gibi gerçeklikle sembolik temsil arasında bir fark yoktur. Gerçek sanallığı ve sanal olan da gerçekliği üretmektedir. Gerçek olan ile sanal olan arasındaki bu geçişkenlik bulanıklığı meydana getirirken her tür mesaj iki modu da içinde barındırıyor denilebilir.

Çalışmada, videoya yapılan yorumların kadına şiddet içeriğini yeniden ürettiği, toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile yorumların yapıldığı ve iktidar ilişkisi kurguladığı bulgulanmıştır. Medyanın tüketicisi de kurgunun içinde yer almakta ve ana akım medyanın ideolojisinin dışında uçlarını toplumsal yapının katmanlarında bulabileceğimiz kendi dil, ideoloji ve beklentilerini yarı gerçek-yarı kurgusal bu dünyanın içinde eklemektedir. Eklemlenen her yapı ve elbette şiddet içeren iletiler sosyal medyanın paylaşımları arasında hızla yerini almaktadır. Teröristler, nefret grupları, katiller, kötüyü ve kötülüğü içinde barındıranlar ve elbette sıradanlar ve masumların paylaşımları sosyal medyanın tıklamaları ile yaygınlaşıyor ve yaygınlaşacak. Dünyanın her yerinde yurttaş bireyler ya da toplumsal aktörler düşüncelerinin paylaşmak, değerlerini yaymak ya da Bauman'ın (Koçak, 2016) tabiriyle buradayım demek için yeni iletişim ağlarını kendi bilgi ve yeteneklerine göre kullanacaklar. Bütün sosyal medya paylaşımlarını, sosyal ağda yer alan iletileri sanal olduğunu düşünüp gerçekliğinden koparmak, şiddetin bu ağlar üzerinde yaygınlaşması ve normalleşmesini sağlayacaktır. Kadına şiddet hangi ortamda ve hangi biçimde olursa olsun gerçektir. Bu toplumsal olguyu sosyolojik, kültürel, iletişimsel ve ekonomik birçok boyutta açıklamak ama içeriğini hafifletmemek gerektiği bilinmeli ve araştırmalarda sanal gerçeklik tuzağında kaçınılmalıdır.

Kaynaklar

- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through limitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575–582.
- Baudrillard, J. (2004). *Kötülüğün şeffaflığı*. 3.bsk. Çev. I. Ergüden. İstanbul, Turkey: Ayrıntı yayımları
- Baudrillard, J. (2005). *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği*. Çev. O. Adanır, Ankara, Turkey: Doğubatı Yayınları
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik Düşünmek*. 12.bsk. İstanbul, Turkey: Ayrıntı Yayınları.
- Bell, D. (1974). *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. London, UK: Heinehmann.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. 2.bsk Çev. B. Yıldız, Ankara, Turkey: Bağlam yay.
- Bushman, B., & Anderson, C. (2001). Media violence and the American public. *American Psychologist*, 56 , 477–489.

- Burgess J. & Green, J.(2009) YouTube: Online Video and Participatory Culture. *Polity*. Cambridge UK
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York, USA: Routledge.
- Carter, C. & Weaver, C.K. (2003). *Violence and the media*. Philadelphia: Open University Press
- Castells, M. (2004). *The Network Society: A Cross-cultural Perspective*. Glos; Edward Elger Publishing.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev. E. Kılıç. İstanbul, Turkey: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford, Englad: Oxford University press.
- Castells, M. (2016). *İletişim Gücü*. Çev. E. Kılıç. İstanbul, Turkey: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Couldry, N. (2002). Mediation and alternative media, or relocating the centre of media and communication studies. *Media International Australia*, (103), 24-31.
- Dijk, Van J. (2016). *Ağ Toplumu*. 3. bsk. Çev. Ö. Sakin. İstanbul, Turkey: Kafka yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Toplumu Savunmak Gerekir*. Çev. Ş. Aktaş. İstanbul, Turkey: Yapı Kredi yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H.U. Tanrıöver. İstanbul, Turkey: Ayrıntı yayınları.
- Galtung, J. (2010). Direct, Structural and Cultural Violence. In N. Young(Eds.) , *The Oxford International Encyclopedia of Peace* (pp. 312-316). Vol.4. Oxford: Oxford University Press.
- Koçak, C. (2016, September 24). Zygmunt Bauman: “Sosyal medya bir tuzak” *Vesaire.com* (web log post.) <http://vesaire.org/zygmunt-bauman-sosyal-medya-bir-tuzak/>
- Scott, J. W. (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*. Vol.91, No.5. (December) pp.1053-1075.
- Thompson, J. B. (1995). *The Media and modernity: A social theory and the media*. Cambridge, USA: Polity press.
- Bu kubbede hoş bir Eco. (2016, February 21). *Medyascope*.
<http://medyascope.tv/2016/02/21/bu-kubbede-hos-bir-eco/>
- “Kadına şiddetin temeli nereden geliyor? sorusunun tek videoda cevabı.” (2016, April 14).
Onedio. http://onedio.com/haber/-kadina-siddetin-temeli-nereden-geliyor-sorusunun-tek-videoda-cevabi-705366?utm_source=onedio.com&utm_campaign=facebook_page&utm_medium=facebook
- “Küçük Çocuktan Genç Kızı Şiddet - Sosyal medyada bugün yayılan bir video izleyenleri şoke etti.” (2016, April 14). *Hürriyet Facebook resmi sayfası*.
<https://www.facebook.com/hurriyet/videos/vb.233408450693/10156869679770694/?type=3&theater>
- “Potansiyel şiddet yaratma makinası.” (2016, April 14).
<https://www.facebook.com/Black.Antif/videos/952599414848078/>

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 1, 2020, Sayfa 102-117

- “Sosyal medyanın eşine az rastlanır rolü.” (2016, July 18).
<http://www.milliyet.com.tr/sosyal-medyanin-esine-az-rastlanir-gundem-2279852/>
- “Şidetten ölen kadınlar için dijital anıt” (2018, September 03), *Anıtsayaç*.
<http://www.anitsayac.com/>
- “Türkiye bu görüntüleri konuşuyor!” (2016, April 14). *Milliyet Facebook resmi sayfası*.
<https://www.facebook.com/Milliyet.Tv/videos/1016619781741621/>

COĞRAFI KEŞİFLERİN EKONOMİ VE KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNE KATKILARI: MERKANTİLİZM VE KAMERALİZM

Konur Alp DEMİR¹

ÖZ

Coğrafi keşifler, bilinenin aslında gerçeği yansıtmadığı inancı ile mutlak gerçekliğe ulaşma çabasının bir sonucudur. Bu sonucun ortaya çıkarmış olduğu gerçeklikler ise idealleştirilen bir dünyanın maddi kavramsallaştırmasından meydana gelmektedir. Yeni coğrafyalar keşfetmek isteği yalnızca kâşiflik ruhu ile açıklanamayacak kadar geniş bir bakış açısını gerektirmektedir. Bu bağlamda değerlendirmeye alınan konunun ekonomi ve kamu yönetimi açısından incelenmesi sonucunda Rönesans Dönemi'nin yenilikçi ve dönüştürücü ikliminden beslenen coğrafi keşiflerin ekonomik ve yönetsel sonuçlarının bulunduğu gerçeğine ulaşılabilmektedir. Bu sonuçların ilk yansıdığı coğrafya ise Rönesans akımının ortaya çıktığı ve coğrafi keşif fikrinin canlandığı Avrupa'dır. Dolayısıyla ilgili sonuçların ilk önce Avrupa özelinde incelenmesi ve Avrupa'nın konu ile ilgili süreç yönetiminin incelemeye eklenmesi gerekmektedir. Bu eklenmenin, konunun bütünlüğü bozulmadan, çalışmanın alt benliğine yerleştirilmesi önem taşımaktadır. Sonuç itibarıyla bu çalışmada coğrafi keşiflerin ekonomi ve yönetim açısından açmış olduğu yeni dönem Avrupa ekseninde incelenmiş ve dünyayı keşfetmek arzusunun kâşiflik ruhu yerine, ilk aşamada ekonomik ve nihai aşamada ise yönetsel kurgularının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Coğrafi Keşifler, Kameralizm, Merkantilizm, Rönesans

THE CONTRIBUTIONS OF GEOGRAPHICAL DISCOVERIES TO THE ECONOMY AND PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM: MERCANTILISM AND CAMERALISM

ABSTRACT

Geographical discoveries are the result of an effort to reach absolute reality with the belief that the known fact does not actually reflect reality. The realities of this result are the material conceptualization of an idealized world. The desire to explore new geographies only requires a broad perspective that cannot be explained by the spirit of discovery. In this context, as a result of the analysis of the subject in terms of economy and public administration, it is possible to reach the fact that there are economic and administrative consequences of the geographical discoveries fed by the innovative and transformative climate of the Renaissance Period. The first projection of these results is Europe, where the Renaissance movement emerged and the idea of geographical exploration was revived. Therefore, it is necessary to examine the relevant results first in Europe and to integrate the process management of Europe into the study. It is important that this articulation is placed in the lower ego of the study without disturbing the integrity of the subject. As a result, in this study, the new period opened by geographical discoveries in terms of economy and public administration is examined in the European axis. According to this, it is concluded that the desire to explore the world has economic and administrative fictions in the first stage instead of the exploratory spirit.

Keywords: Europe, Geographical discoveries, Cameralism, Mercantilism, Renaissance

---

¹ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, konuralpdemir@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0003-1199-930X

Received/Geliş: 27/05/2019 Accepted/Kabul: 29/11/2019, Conceptual Article/Kavramsal Makale
Cite as/Alıntı: Demir, K. A. (2020), "Coğrafi Keşiflerin Ekonomi ve Kamu Yönetimi Sistemine Katkıları: Merkantilizm ve Kameralizm", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.118-135.

Giriş

Toplum, sahip olduğu kültürel değerleri içerisinde yaşadığı her bireyi kendi öz kimliği ile bütünleştiren bir yapılanma olarak, bireylerin ufuk noktalarını belirleyen ve bakış açılarını ayarlayan bir niteliğe sahiptir. Bu sebepten dolayı değiştirilmesi istenen bir unsur yeniden kurgulayacak olan ilgili toplumun kültürel değerleri ile yoğrulmuş öz kimlikli bireyin kendisidir (Ergil, 1984, s. 19-20, 22-24). Çünkü bireyin içinde yetiştiği kültürden mutlak biçimde ayrılması olanaksızdır yakın bir sonuçtur (Burke, 2003, s. 19; Burke, 2016, s. 47-48; İnalçık, 2013, s. 339). Bu sonuca göre Avrupa'nın siyasi yapısını değiştiren öncülerin veya kâşiflerin, mevcut durumda, ilgili siyasi kültürün birer parçasını oluşturdukları ifade edilebilmektedir (Burke, 2016, s. 48). Buna göre ilgili değişimin başlangıç noktasının coğrafi keşifler olarak belirlenmesinin sebebi değişimin varsayılan tetikleyici unsurunun kâşiflik ruhundan ve reformist bir kültürel kimliğin varlığından kaynaklandığı (Topdemir, 2013, s. 90; Özgen, 2010, s. 12) öngörüsüdür. Bununla birlikte, söz konusu olan varsayımsal unsurun sadece kâşiflik ruhu ile açıklanamayacak kadar derin bir anlama sahip olduğu düşüncesi (Giddens, 2008, s. 130) çalışmanın ana kurgusuna yansıtılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmanın tamamı ilgili varsayımsal düşüncenin ana kurgusu üzerine inşa edilmiştir. Bu kurgunun nihai sonuca bağlanabilmesi için de Hinds'in (2010, s. 4) belirttiği üzere Rönesans Dönemi'nin iyi bir başlangıç noktası olduğu düşünülmektedir.

Sözü geçen başlangıç noktasının stratejik bir aşamasını oluşturan ve Portekizli denizci Henry (1394-1460) tarafından başlatılan coğrafi keşiflerin en önemli özelliği insanlara dünyanın bilinenden daha fazla geniş olduğunu anlatmış olmasıdır. Keşifler sayesinde yeni coğrafyalar üzerinde yeni bitki örtüleri, iklimler ve canlı türleri bilinir haline gelmiştir. Okyanusların ve denizlerin geçilmesi ile birlikte, bu su kütlelerinin temel karakteristik özellikleri ortaya çıkarılmıştır (Topdemir, 2013, s. 90). Bunun yanı sıra yenilikleri keşfetme ruhu, aslında “beyaz adamın” ayak basmasından önce de varlığını koruyan topraklar için hiçbir anlam ifade etmemekteydi. Bilinmeyen, ancak varlığı ile dünyada bir yer kaplayan topraklar üzerinde yaşayan yerli halkın kültürü ile yaratılmış olan uygarlığın beyaz adam tarafından yok edilmesinin ardından oluşan yeni uygarlık eskisine oranla insan hayatında çok fazla bir değişikliğe sebep olmamıştır (Lewis, 2008, s. 1).

Coğrafi keşifler, dünyanın varlığının olması gerekenden daha büyük ve taşıdığı değerlerin insanlık için daha önemli olduğu sorgulamasının yapıldığı bir devrimdir. Bu devrimin öncüleyici sebepleri de yeni ticaret alanları bulmak, altın ve gümüş gibi değerli madenlere erişmek, üretim için gerekli olan hammadde kaynaklarını keşfetmek ve olası bir yeni dünyada yer kapmak isteğiydi (Luraghi, 2000, s. 13). Bu istek işleyen süreç içerisinde sömürgecilik uygulamasını meydana getirmiştir (Ferro, 2017, s. 37). Sömürgecilik, yabancı bir toprağı işgal ederek kendi hâkimiyeti altına almak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sömürgecilik kolonileşmek ifadesiyle de tanımlanabilmektedir (Ferro, 2017, s. 19). Ferro'ya (2017, s. 19) göre “Batı tarihçilik geleneği, sömürgeciliği Büyük Keşifler dönemiyle...” başlatmaktadır (Ferro, 2017, s. 19).

Ferro'nun (2017, s. 19) Meyer ve arkadaşlarından (Meyer vd., 1991) aktardığına göre 1991 yılında yayımlanan "L'Histoire de la France Coloniale"² (*Sömürgeci Fransa'nın Tarihi*) adlı eserde sömürgecilik uygulamasının 15. Yüzyıl kâşiflerinin serüvenleri sonucunda başladığı belirtilmektedir (Meyer vd., 1991; akt. Ferro, 2017, s. 19).

Sömürgecilik anlayışının fikrîsel temelleri ise merkantilizm düşüncesinin "...bir ülkenin ancak başka bir ülkenin fakirleşmesi pahasına büyüyebileceği..." inancına dayanmaktaydı. Bu inanç kapsamında ortaya çıkan sonuç ise devletin içerisinde oluşan "tekellerin" hükümetin mutlak koruyuculuğu içerisinde varlıklarını sürdürürken, sınır dışında ise sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanması için çaba göstermeleriydi. Bu amaç doğrultusunda sömürgeleştirilebilecek nitelikteki güçsüz devletlerin değerli madenlerine el koyabilmek için başta İspanya ve Portekiz olmak üzere yayılmacı idealler taşıyan devletler öncü kuvvetlerini "uzak topraklara" gönderilmişlerdir (Skousen, 2007, s. 17).

Bu çalışmada coğrafi keşiflerin sebep ve sonuçlarından yola çıkılarak Avrupa'nın ekonomik ve yönetsel sisteminin keşif sonuçlarına nasıl tepki verdiği incelenecektir. Bu bağlamda ilk önce coğrafi keşiflerin tetikleyici unsuru olarak nitelendirilen Rönesans Dönemi keşfetme ve merak duygusu ile kurgulanmış bir konu bütünlüğü içerisinde incelenecektir. Ardından ulaşılmaya öngörülen hedefe bir zemin oluşturmak amacıyla coğrafi keşiflerin sebepleri konu edilecek ve bu dönemde Avrupa'nın ilgili konuya bakış açısı incelemeye alınacaktır. Bu bağlamda coğrafi keşiflerin ekonomi açısından fikrîsel kurgusunu tamamlayan merkantilizme ve bu sistemin gelişmesine katkı sağlayan yayılmacılık politikalarına değinilecektir. Nihai aşamada ise coğrafi keşiflerin kamu yönetimi sistemine yansıyan tarafı olan kameralizm düşüncesine yer verilerek çalışma tamamlanacaktır.

Rönesans ve Keşifler Çağı

15. ve 16. Yüzyıllar Avrupa için ileri atılmış devrimci bir adımın dönemlerini oluşturmuştur. 1400'lü yıllarda haritalar belirsizlikler yüzünden eksik çizimlerle dünya tarihine yön vermeye çalışırken, 1500'lü yıllarda söz konusu olan belirsizliklerin önemli bir parçası çözüme kavuşturulmuş ve haritalar günümüz çizimlerine eskisinden daha fazla yaklaşmıştır (Arnold, 1995, s. 7). Çünkü coğrafi keşifler Avrupa'nın dünyaya bakış açısını değiştirmiş, dünya hakkındaki bilgisini arttırmıştır. Coğrafi keşiflerden önce ise Avrupa'nın dünya hakkındaki bilgisinin "mit" ve "fanteziler" üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır (Topdemir ve Unat, 2008, s. 91).

Avrupa için ileri atılması gereken adımlar kısa bir sürede hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Christopher Columbus (1451-1506) 1492 yılında Atlas Okyanusu'nu geçmiş ve 30 yıl içerisinde ise Portekizli denizciler Ümit Burnu rotasını takip ederek Çin ve Japonya'ya kadar ulaşmışlardır. 1521 yılında Pasifik Okyanusu'nun geçilmesi ile birlikte dünya üzerinde ilk defa okyanuslar kullanılarak seyahatin başlangıç noktasına ulaşılmıştır (Arnold, 1995, s. 7-8).

Coğrafi keşiflerin ilk olarak 14. Yüzyıl'da Floransa, İtalya'da ortaya çıkan Rönesans Dönemi'ne rastlaması da dikkat çeken önemli bir konu başlığını oluşturmaktadır. Rönesans, Batı Avrupa'nın yaklaşık olarak 14. Yüzyıl ile 15. Yüzyılları

² Daha ayrıntılı bilgi için Bkz.: Jean Meyer, Jean Tarrade, Annie Rey-Godzeiguer, Jacques Thobie. *Histoire de la France Coloniale*, Armand Colin, 1991, Paris.

arasında geçen zaman dilimine verilen isimdir (Hinds, 2010, s. 4). Burke (2003, s. 19) ise 1300 yılında başlayan ve 1490 yılında son bulan dönemi İtalyan Rönesansı'nın "ilk aşaması" olarak adlandırmaktadır (Burke, 2003, s. 19).

Rönesans "Yeniden Doğuş" anlamına gelmektedir. Rönesans hareketinin temel mantığı antik dönem eserlerinin Yeniçağ'da yeniden yorumlanarak değerlendirilmesi düşüncesidir. Bir diğer ifade ile Rönesans edebiyat ve güzel sanatlar alanında başlatılan yeniden diriliş hareketinin teknik adıdır. Rönesans döneminde, aynı zamanda, bilim üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. İnsanlığın düşünce yapısı değişmiş, akla ve bilime uygun olmayan temelsiz ve asılsız söylemler geçerliliğini yitirmiştir. En azından bu amaç doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır (Altunan, 2013, s. 295-296).

Avrupa, Rönesans Dönemi içerisinde yer alan yaklaşık 200 yıl içerisinde kültürel bir değişim yaşamıştır. Bu değişim sanat, edebiyat, resim, müzik, felsefe ve eğitim alanlarında kendisini göstermiştir. Dolayısıyla Rönesans'ı kültürel bir hareket tarzı olarak da anlamlandırmak mümkündür (Hinds, 2010, s. 4). Bu kültürel hareketin insanların keşif ruhunu tetiklemesi Ortaçağ'ın değişimci istencinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Ortaçağ devletleri, bu dönemde, yeni bir görünüm altında ulus devletleri haline dönüşmeye başlamışlardır. Feodal sistem yönetim düzenleri içerisindeki önemini kaybetmiş ve orta sınıfın ekonomide söz sahibi olmaya başlaması ile birlikte ekonomi alanında yeni bir başlangıç dönemi meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin sürükleyici sebeplerine dayanan sonuçları ile Kilise güç kaybetmeye başlamış ve derebeylik sisteminin dayanak noktaları zayıflayarak süreç içerisinde yok olmuştur. Sonuç itibarıyla Avrupa kültürel bir dönüşüm sayesinde ekonomik, toplumsal ve siyasal yönden yeni bir döneme girmiştir. Yeniliklere kapı aralayan bu dönemin keşif ruhunu canlandırması ile birlikte coğrafi keşifler başlamıştır (Topdemir, 2013, s. 90).

Farklı bir bakış açısı geliştirmek gerekirse, belki de, Avrupa'daki dönüşümün sebebi Rönesans'ın kurgusal çağrışımları değil, aksine Rönesans düşüncesini ortaya çıkaran zihniyetteki dönüşümün kendisidir (Coşkun, 2003, s. 46). Çünkü Rönesans kelime olarak "yeniden doğuş veya yeniden diriliş" anlamına gelmekte ve bir dönüşümün kurgusal temasını oluşturmaktadır. Bu temanın özünde ise İtalya'nın Haçlı Seferleri sonrasında Doğu ticaretinden kazandığı maddi olanaklar sayesinde canlanan siyasi ve iktisadi kalkınma yer almaktadır (Coşkun, 2003, s. 48).

Rönesans olandan olması gerekene atılan bir adım veya bir hareket sürecidir. Bu süreç içerisinde eskide kalmış arzu ve heveslerin yeniden deneyimlenmesi talep edildiği gibi, yeni tecrübeler de kapı aralayan bir merak ve araştırma duygusu hayat bulmuştur (Pater, 2002, s. 35-36). Coğrafi keşiflerin tetikleyici unsurunun da bu merak ve araştırma duygusu olduğunu ifade etmek yanlış bir sonucu ortaya çıkartmayacaktır. Çünkü Rönesans hareketinin coğrafya bilimini geliştiren ve bu bağlamda coğrafi keşifleri destekleyen iki önemli niteliği vardır. Bu nitelikleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Özgen, 2010, s. 12):

- İnsan önemli ve güçlü bir varlıktır ve bu nitelikleri ile farklı alanlarda kazanımlar gerçekleştirme olasılığı vardır.
- Dünya insanın merak duygusunu tetikleyebilecek önemli bir yerdir. Bu sebepten dolayı dünya araştırılmaya değer bir niteliğe sahiptir.

Avrupalı kâşiflerin Afrika ve Asya çevrelerinde gerçekleştirdikleri yolculukları ve Atlas Okyanusu'nu aşarak uzak dünyadaki yeni kıtayı bilinir hale getirmeleri sayesinde,

dünya ayrı kıtalardan oluşan parçalı bir yapı yerine, kıtaların birbirlerine ticaret ve ulaşım yolları ile bağlandığı bir bütün haline gelmiştir. Bu yeni dünya düzeninin “kıtalar birliği” olarak anlamlandırılması önem taşımaktadır. Çünkü bu birlik sayesinde gıda ürünleri, ticari mallar, bitki ve hayvanlar, hastalıklar, bilgi ve fikirler küresel alanda paylaşımına açılmışlardır (Lewis, 2008, s. 56-57).

Rönesans’ın önemli bir diğer özelliği ise sömürgeciliğin başlangıç tarihini oluşturmasıdır (Luraghi, 2000, s. 13). Bu kısa bilginin önemi sonraki aşamalara bir zemin oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Sömürgecilik konusuna ileri aşamalarda yer verilecek olmasından dolayı, bu noktada yalnızca kısa bir giriş niteliğinde Rönesans ile sömürgecilik arasındaki bağlantının kurulması önem taşımaktadır.

Coğrafi Keşiflerin Sebepleri

Coğrafi keşiflerin veya diğer bir anlatım ile yeni coğrafyalar keşfetme hedefinin temel amacını tek bir başlık altında toplamak oldukça zordur. Çünkü yaşanan dönemin farklı boyutlardan değerlendirilmesi ile çeşitli ihtiyaçların güdülediği bilinmeyene ulaşma çabası coğrafi keşiflerin tetikleyici unsurunu oluşturmaktaydı. Bu bağlamda coğrafi keşiflerin sebeplerini ekonomik, teknolojik, siyasal, dinsel ve kültürel olmak üzere beş başlık altında toplamak mümkündür (Topdemir, 2013, s. 90). Çünkü Keşifler Çağı’nın tarih sahnesindeki yerini alabilmesi için denizci kâşiflere ve bu kâşiflerin beklenen sonuca ulaşabilmeleri için de bir devletin yönetiminin desteğine ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu dönemde Portekiz, İspanya ve İngiltere’nin kâşifleri destekleyecek politikalar belirledikleri bilinmektedir. İtalyanlar ise bilinenin ötesine geçilebilmesi için Akdeniz’de kazandıkları denizcilik ve haritacılık tecrübelerini Batı Avrupa ile paylaşmışlardır. Bununla birlikte, İtalya, coğrafi keşiflere maddi destek de vermiştir. Örneğin, zenginliği ile tanınan Cenovalı tüccar Francisco Pinelo, Christopher Columbus’un Atlas Okyanusu’nda gerçekleştirdiği birinci ve ikinci seyirlerinin maddi destekçisi olmuştur (Topdemir ve Unat, 2008, s. 92).

Ekonomi ile siyasetin arasındaki bağ Weber’in (1999, s. 19) ifadesi ile “...kapitalizmin geliştirdiği türler...” bağlamında açıklanabilmektedir. Çünkü özellikle deniz ticaretinden beslenen kara ticareti “sürekli ilişkiler” başlığı altında değerlendirilebilecek niteliktedir. Kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu para söz konusu yapılan “sürekli ilişkiler” sonucunda sağlanabilmekteydi. İhtiyaç duyulan parayı kamu kurumlarına veren yatırımcı, bağışçı veya destekçiler özellikle savaşlara, kamu binalarının inşa edilmesine, deniz aşırı topraklarda sömürgecilik faaliyetlerinin sürdürülmesine katkı sağlamışlardır. Weber bu kişilikleri “kapitalist maceraperestler” olarak nitelemektedir (Weber, 1999, s. 19).

Rönesans Dönemi, “deneysel yöntem” kavramının hayat bulduğu bir zaman dilimini oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle deneyerek öğrenme, inceleme yapma ve laboratuvar ortamı geliştirme Rönesans Dönemi’nin icatları arasında yer almaktadır (Weber, 1999, s. 14). Belki de bu sebepten dolayı coğrafi keşiflerin başlangıç noktası olarak Rönesans Dönemi alınmaktadır (Hinds, 2010, s. 4).

Rönesans Dönemi’nde yaşanan değişimler macera ruhunu tetiklemiş ve Avrupalıları bilinmeyeni keşfetme isteği ile harekete geçirmiştir. 1453 yılında İstanbul’un Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi sonucunda, Avrupalılar İtalyan tüccarların getirdikleri dışındaki Doğu kaynaklı malları satın almamaya başlamışlardır. İtalyanlar, Haçlı Seferleri öncesi ve sonrasında Araplar ile ticari ilişkilerini sürdürmüşlerdir. 13.

Yüzyıl'ın son çeyreği süresince İtalyan tüccarlardan bir kısmı Çin'e ulaşmayı başarmışlardır. Ancak İtalyan tüccarların kara yolu ile Avrupa'dan Çin'e ulaşmaları yaklaşık iki buçuk yıl sürmekteydi (Rao, 2007, s. 181). Bu anlatım ile desteklenebilecek en kısa sonuca göre ticaretin zaman kaybetmeden yapılması, para azlığı sorununun çözüme kavuşturulması, değerli madenlere sahip olunması ve böylece varlık birikiminin hızlandırılması açısından yeni ulaşım yollarının bulunması coğrafi keşiflerin zorunluluğunu yansıtmaktadır (İnalçık, 2013, s. 127-129).

Coğrafi keşiflerin başlamasından önce Avrupalıların ihtiyaç duyduğu ticari mallar Müslümanların aracılığı ile kendilerine ulaşmaktaydı. Müslümanlar Çin'den deniz yolu ile ve Türkler ise Orta Asya'dan kara yolu ile getirmiş oldukları ticari malları Akdeniz ve Karadeniz'de Venedik ve Ceneviz tüccarlarına satmaktaydılar. Aracılık veya komisyonculuk masraflarının satın alınan malların maliyetini yükseltmesinden dolayı, satın alınması istenen mallara doğrudan ulaşılması ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bunun için de Çin, Hindistan ve Orta Asya bölgelerine denizden ve karadan gidilebilecek yeni ulaşım yollarının bulunması gerekmektedir. Bu iktisadi gereklilik Avrupalıların yeni rotalar ve yeni yerler bulmalarını zorunlu bir hale getirmekte ve bilinmeyen, ancak var olduğuna inanılan topraklarda yeni bir ticari alan yaratma isteklerini teşvik etmekteydi (Tanilli, 2011, s. 70-71).

Coğrafi keşiflerin bir diğer sebebi de inancının peşinden gitme içgüdüsünün teşvik ettiği insan merakını tatmin etme duygusuydu. Doğu kültürleri ile gerçekleştirilen ticaret ve savaşların karşılıklı iletişime sebep olması Avrupalıların coğrafya bilgisini arttırmış, matbaanın kullanılmasına başlanması sonucunda da somut verilerin yayılması hızlanmıştı. Bu gelişmeler sonucunda dünyanın yuvarlak olduğu gerçeğinin hızla benimsenmesi ile okyanus üzerinden uzak mesafelere gidebilecek yeterliliğe sahip denize elverişli gemilerin sabit bir rotayı takip etmesi sonucunda mutlaka Hindistan'a ulaşılacağı inancı yaygınlık kazanmıştı. Bu inanç da coğrafi keşiflerin düşünsel güdüleyici sebebinin oluşturduğunu (Tanilli, 2011, s. 72).

Coğrafi keşiflerin sebeplerini kapitalist düşüncenin yaratmış olduğu girişimcilik ruhunda aramak gerekmektedir. Bu arayış (İnalçık, 2013, s. 128-131) çalışmanın kurgusunu sağlam temeller üzerinde kurabilmek için önem taşımaktadır.

Kapitalizmin başarısının kaynağının girişimcilerin ortaya çıkmasına bağlı olduğunu vurgulamakla birlikte, girişimcilerin varlık kazanabilmesi için de kapitalizmin başarı göstermek zorunda olduğu ifade edilebilmektedir. Bu ifadenin kuramsal kaynağını ise Joseph Alois Schumpeter'in "Yaratıcı Yıkım Teorisi"de bulmak mümkündür. Çünkü Schumpeter'e göre girişimciler bir şekilde yeni ürünleri meydana getirerek (üreterek) veya zaten kullanımda dolaşan ürünleri bir araya toplayarak maddi kalkınmanın zeminini oluşturmaktadırlar. Ancak girişimcilerin bu faaliyetleri başarılı biçimde sonuçlandırabilmeleri için piyasada tek el hâkimiyet kurmaları gerekmektedir. Bu durumda ise Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" olarak söz ettiği sonuç ortaya çıkmaktadır. Yaratıcı yıkım, eski yerine yeniyi getiren kapital güçlerin hem piyasaya hâkim olmasını hem de "yeni teknolojilerin" kullanımının artırılmasını anlatan bir kurguya sahiptir (Demir, 1995, s. 165).

Yüzyıllar öncesinde yaşamış bir bilgin ve tarihçi olan İbni Haldun'a (Mardin, 1991, s. 38) göre ekonomi toplumsal yaşamın devam ettirilebilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanabilmesi için önemli bir zorunluluktur. Bu zorunluluktan

kaynaklanan sebeplerden dolayı toplumlar sürekli bir biçimde iktisadi faaliyetler içerisine girmektedirler (Demircioğlu, 2018, s. 224).

İbni Haldun'a göre insanın yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu maddelere sahip olabilmesi amacıyla iktisadi faaliyetler içerisinde bulunması gerekmektedir. Bu noktada insanın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla giriştiği faaliyetler ve üretim alanında geliştirdiği yöntemler toplumsal farklılıkların ortaya çıkartılabilmesi için önem taşımaktadır (Demircioğlu, 2018, s. 225).

İbni Haldun devletin ticaret ile ilgilenmesini ve ticari faaliyetler içerisinde baskın bir aktör olmasını eleştirmektedir. Çünkü sermayesi büyük ve yetkileri fazla olan devletin kazancı, sermayesi devlete göre sınırlı olan ve devletin belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde hareket etmek zorunluluğu içerisinde bulunan özel girişimcilerin kazancından daha fazla olacaktır. Bu durumda ise girişimciler devletten daha az kazanacaktır. Devletin kazanması sonucunda halkın da kazanacağı görüşü yüzeysel bir bakış açısına göre olumlu bir sonucu ortaya çıkarttığı düşünülmese de, devletin vergi kaynağının halk olduğu gerçeği dikkate alındığı takdirde, halkın kazancının az olması devlete ödenen verginin de az olması anlamına gelmektedir. Devletin baskın karakter ile piyasada yer alması ticaretin tekelleşmesi olumsuzluğunu ortaya çıkartabilecektir. Ticaret için önemli bir unsur olan rekabet, devletin hâkimiyeti altında azalacak ve böylece girişimcinin sahip olduğu ticari malların satış hareketleri seyrek bir rota üzerinden sürdürülecektir. Böyle bir durumda ise tekel durumunda bulunan devlet sahip olduğu ürünlerini olması gerekenden daha fazla bir fiyata satma isteği içerisine girebilecektir. Girişimciler ise rekabet orantısızlığı sebebiyle sermaye olarak biriktirdikleri ürünlerini daha ucuza satmaya başlayacaklardır. Böylece alım ve satım arasında bir dengesizlik ortaya çıkacaktır. Halkın kazancının az olması, nihai aşamada, devletin toplayacağı vergilerin de az olmasına sebep olacaktır. İşte bu sebepten dolayı devlet sahip olduğu mutlak güç ile ticari hayatta baskın karakter olarak ortaya çıkmamalıdır (Sanay, 2007, s. 62).

Keşifler Çağı'nda Avrupa

Keşifler Çağı'ndan (Ortaçağ'ın sonları) Sanayi Devrimi'ne kadar geçen süre içerisinde yeni bir dönemin varlığı hissedilmektedir. Bu dönem makineleşmenin, yenileşmenin ve buluşların ortak zaman dilimi olması açısından önem taşımakta birlikte, feodal beyliklerin yıkılarak yerlerine ulus devletlerin kurulması ile devlet yönetimi alanında da devrimci bir nitelik taşımaktadır. Bu dönem içerisinde kurulan yeni devletlerin temel özelliği ekonomilerinin ticarete ve özellikle de dış ticarete dayanıyor olmasıydı. Ulus devletin varlık kazanması ile birlikte yönetim yetkisi merkezi bir otoritede toplanmış ve ekonominin yönetiminden toplumsal sorunların çözümüne kadar merkezi yönetim birincil konuma yükselmiştir. Örneğin, gelir düzeyi düşük insanlara yardım etmek ve sorunlarını çözüme kavuşturmak, işsiz insanlara iş olanakları yaratmak gibi sosyal devlet anlayışı ile örtüşen uygulamalar merkezi yönetimin sorumluluğuna verilmiştir. Böylece bireysel girişimler ile sosyal sorumlulukların yerine getirilmesi anlayışı, yerini devletin toplum için mücadele etmesi gerekliliği anlayışına terk etmiştir (Ölmezoğulları, 2003, s. 40-41).

Böyle bir dönem içerisinde (14. Yüzyıl'ın ikinci yarısından 16. Yüzyıl'ın sonlarına kadar) Avrupa evrimleşme süreci içerisinde girmiştir. Din ve siyaset alanlarında önemli reformlar gerçekleşmiş, toplumsal düzlemde ve devlet yönetiminde “insan merkezçiliği” anlayışı benimsenmiştir (Yalçınkaya, 2013, s. 79-80). Bu dönem içerisinde yer alan 15. Yüzyıl Avrupa'nın düşünce çerçevesinin şekillendirildiği bir dönemi oluşturmaktadır. Bu yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa, bakış açısını kendi topraklarının ötesinde yer alan kıtalara çevirmiştir. Bu değişiklik Avrupa'nın yayılmacı politikalar geliştirerek farklı kıtalarda kolonileşmesinin de öncülüğünü oluşturmuştur. Gerçekte bu dönemde gündeme gelen uzak yerlere ulaşma çabasının yalnızca “kâşif”lik ruhu ile açıklanması konuya bakış açısını daraltmaktadır. Çünkü Katoliklerin dini amaçlarla örülmüş Avrupa dışı seyahatlerini yeni yerler keşfetme ve bilinmeyi öğrenme gibi idealist amaçlar yerine, yalnızca misyoner faaliyetleri için yapıldığını ifade etmek, bu noktada, ulaşılmaya çalışılan hedefi yakınlaştıracaktır (Goff, 2008, s. 218).

Ulaşılmaya çalışılan hedefin odak noktasında tüccarların kendilerine yeni pazar arayışları ve alım gücü yüksek olan insanların ise yeniliklere ulaşma çabası yer almaktaydı. Örneğin, yeni şeker ve baharat kaynaklarına ulaşmanın yolu değerli madenleri bulmaktan geçmekteydi. Dolayısıyla ihtiyaçları karşılamak için yeni kaynaklara ulaşmanın önemi her zamankinden daha fazla artmıştı. Bunun için de Akdeniz dışına çıkılarak arayışları okyanus çerçevesinde genişletmenin en doğru karar olduğu yönünde bir fikir birliği oluşmuştur. Bu fikir birliğinin bir diğer sebebi de Akdeniz'de Türk hâkimiyetinin artış göstermesinden dolayı ortaya çıkan zorunluluklardan kaynaklanmaktaydı (Goff, 2008, s. 219-220).

Coğrafi keşiflerin sonucunda uzak topraklara ulaşılması, ticaretin Akdeniz üzerinden değil, artık Atlas Okyanusu üzerinden sağlanacak olması ve bu sayede Asya, Afrika ve Amerika Kıtaları'ndan değerli madenlerin Avrupa'ya taşınması dış ticareti geliştirdiği gibi bazı sakıncalı sorunları da ortaya çıkarmıştır. Örneğin, birbirlerinden uzak ülkelerdeki tüccarların kendi çıkarlarını kendi topraklarında diğer yabancı tüccarlara karşı koruyabilmeleri için merkezleşmiş ve güçlü bir otoriteye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu durum da Avrupa'nın siyasal rejiminin merkezî yönetim sistemine doğru evrimleşmesine sebep olmuştur (Ölmezogulları, 2003, s. 43).

Avrupa'nın hedefini uzak yerlere odaklamasının bir diğer önemli sebebi de okyanuslara dayanabilecek türde gemilerin inşa edilme teknolojisinin gelişme göstermesidir. Bu gelişme, aslında, 13. Yüzyıl'ın bir ürünüdür. Bu tarihten önce gemiler sancak³ ve iskele⁴ olmak üzere yan-kıç⁵ omuzluktan⁶ sarkıtılan dümenler ile idare edilirken, ilerleyen teknoloji ile birlikte kıç tek dümen ve kare ana yelken uygulamasına geçilmiştir. Bu sayede gemilerin manevra kabiliyeti artmış, kare ana yelken ile rüzgâr gücünden daha fazla faydalanılmış ve gemiler tek dümen ile daha kolay bir biçimde idare

³ “Gemilerin sağ yanı.” (Bkz. “Sancak”: Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.09.2019).

⁴ “Gemilerin sol yanı.” (Bkz. “İskele”: Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.09.2019).

⁵ “Deniz teknelerinde art taraf” (Bkz. “Kıç”: Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.09.2019).

⁶ “Gemilerde baş ve kıç bölümlerinin her bir yanı.” (Bkz. “Omuzluk”: Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.09.2019).

edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler sayesinde Atlas Okyanusu geçilebilmiştir (Goff, 2008, s. 221-222).

Yeni kıtaya ulaşan Avrupalılar iç kesimlere doğru ilerledikçe göçebe halkların zaman zaman konakladıkları topraklara ulaşmışlardır. Bu noktada bir yanılısıma yaşayan Avrupalılar bu toprakların sahihsiz olduğunu düşünerek, buralarda koloni kurmaya başlamışlardır. Bu noktada önemli sorunlar ile karşılaşılmasına rağmen, yerleşik toplulukların yaşadığı alanlarda varlık gösterme çabasıyla kaynaklanan uygarlık çatışması yaşanmıştır. Bu da Avrupalı'nın keşfetme arzusunun yıkıcı sonucunu oluşturmuştur (Lewis, 2008, s. 1-3).

Avrupa'nın siyasal sisteminde ve toplumsal yapısında dönüşüm yaratan önemli olaylardan biri 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesidir. Bu olay Türklere Avrupa'nın iç taraflarına doğru ilerlemenin yolunu açmıştır. İstanbul'un fethedilmesi ile coğrafi keşiflerin ardından yaşanan dönüşümlerin bağlantı noktası ise güç otoritesinin "merkez" üssünün değişmesidir (Giddens, 2008, s. 120-121). Avrupalı devletlerin "deniz yoluyla güç genişletmesi" ihtiyacı ve ticaret için yeni rotaların keşfedilmesi gerekliliği güç otoritesinin merkez üssünün değişmesinden kaynaklanmaktadır (Giddens, 2008, s. 121-128).

Söz konusu edilen dönüşüm ise bir anda olmamış, zorlu bir süreçten geçilmiştir. Örneğin, dünya 1337-1453 yılları arasında İngiltere ve Fransa karşıtlığında yaşanan "Yüzyıl Savaşları" ile sarsılmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın Ortaçağ zihniyeti sorgulamaya açılmıştır. Avrupa yeni bir dönüşüm yaşamak için evrimsel bir zaman diliminden geçerken, savaş ve yıkımlardan oluşan sorunlar yumağı içerisinde kalmıştır. Avrupa'nın bu sorunlar yumağından çıkması Avrupalı gemicilerin okyanuslara açılması ile aynı tarihe rastlamaktadır. Bu tarihten sonra okyanuslar artık geçilebilen su yolları konumuna yükselmiştir. Okyanusların erişilebilir olması ile birlikte zorlu süreçler yerini devrimci bir zaman dilimine bırakmıştır. Bu sayede yenilikçilik alanında ilerleme kaydeden Avrupa, kendisi için yeni bir başlangıç noktası yaratmıştır (McNeill, 2002, s. 417-418).

Bu çerçevede değerlendirildiği takdirde Avrupa'nın niteliksel güç otoritesinin de tartışmaya açılması gerekmektedir. Bu bağlamda Avrupa olarak adlandırılan bütünlük, gerçekte, Doğu İmparatorlukları ile kıyaslandığında oldukça küçük bir varlığı sembolize etmekteydi. Güç otoritesinin merkez üssünün değişmesinden önce Avrupa'nın dünyanın geri kalanına hükmetmesi veya otoriter bir güç olarak ortaya çıkması beklenen bir durumun mutlak sonucunu oluşturmamaktaydı. Ancak Avrupalıların "denizlerin efendisi" olmayı başarmaları beklenmeyen durumların başarılı sonuçlarını ortaya çıkartmıştır. Uzak mesafelere gerçekleştirilen deniz yolculukları dünyanın keşfedilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durum ise Avrupalıların bakış açılarını genişletmiştir. Çünkü Türklerin mücadeleleri sonunda değişen ticaret rotalarının yerlerine yenilerinin bulunması önemli bir zorunluluk haline gelmişti. Avrupalıların macera ruhu ile yeni kıtaları, ticaret alan ve rotalarını bulmaya çalışmalarının sebebi de bu zorunluluktan doğan ihtiyaçlardır. Çünkü ilgili dönemde "...coğrafi bilgi sağlamakta uzmanlaşmış "kaşifler"..." henüz ortaya çıkmamışlardı. Buna göre Avrupalılar dünyanın bilinmeyenlerini sadece kâşiflik ruhu ile değil, güç otoritelerinin merkez üssünün değişmesi ve ticaret rotalarının hâkimiyetinin başkalarının güdümünde olmasından kaynaklanan olumsuzluklar ile mücadele edebilmek için keşfetmeye çalışmışlardır (Giddens, 2008, s. 128-130).

Nihai aşamada ise, yukarıdaki ifadeleri de destekleyici bir yaklaşım çerçevesinde, tarihteki büyük imparatorlukların varlıklarının birinci koşulunun hazinelerinin zengin olması şeklinde açıklanabilmektedir. Bu zenginlik ticaret ilişkilerinin ve ticari yeteneklerinin kuvvetli olması ile doğru orantılıdır. Ancak bilinen hiçbir “dünya uygarlığı” veya dünyanın otoriter gücü Avrupalılarda olduğu gibi deniz taşımacılığı ile sürdürülen ticaret ve bu sayede ulaşılan farklı kıtalarda gerçekleştirilen sömürgeleştirme faaliyetleri ile kurulmamıştır. Dolayısıyla coğrafi keşiflerin yalnızca maceracılık ruhu ile gerçekleştirilen serüvenler olarak anlamlandırılması, bu keşiflerin sürükleyici motivasyonunun ve tetikleyici unsurlarının gözden kaçırılmasına sebep olabilecektir (Giddens, 2008, s. 129-130).

Coğrafi Keşiflerden Merkantilist Düşüncenin Doğuşu

Bir ekonomi politikası olarak Orta Çağ'ın sonlarından 1500'lü yıllara kadar geçen üç yüzyıldan daha fazla bir süre içerisinde etkisini hissettiren (Hansen, 2005, s. 59) merkantilizm, basit bir iktisadi düşünceden daha fazla anlam ifade etmektedir. Bu bağlamda, merkantilizm metodolojik, teorik ve siyasal sistem açısından geniş bir tartışma ortamı yaratmaktadır (Magnusson, 2015, s. 15). Merkantilizmin en temel felsefesi tek bir devlet içerisinde bir iç pazar yaratmaktır (Hansen, 2005, s. 62).

Amerika'nın keşfedilmesi ile birlikte dünya tarihi için önemli bir başlangıç noktası yaratılmış olmaktadır. Bu tarihten sonra Avrupa'nın ürettiği bütün mallar için yeni ve doyuma ulaşmasına çok fazla vakit olan bir pazar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu pazarın işletilmesi için gerekli olan ürün çeşitliliği fazlalaşmış ve yeni zanaat kolları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ticaret ve farklılaşan iş kolları ile Avrupa yeni bir döneme girmiştir. Avrupa'dan Amerika'ya götürülen ve Amerika'dan Avrupa'ya getirilen ürünler birbirlerine yabancı olduğu için karşılıklı dönüşüm kârlı bir ticaret ortamını yaratmıştır (Smith, 2007, s. 22).

Coğrafi keşiflerin yaratmış olduğu bu dış pazar, Avrupa'nın altın ithalatının önünü açmıştır. Avrupa sömürgeleştirdiği topraklardan kendi kıtasına altın taşımaya başlamış ve niceliksel olarak zenginliğini arttırmıştır. Bununla birlikte sömürge topraklarının Avrupa için yeni ticaret alanlarını oluşturması açısından önemi oldukça fazla büyüktür (Peuker, 2012, s. 93).

Yeni ticaret alanlarının keşfedilmesi ile birlikte tüccarların egemen güçten destek beklemesi ve egemen gücün ise kendi tüccarlarını koruma isteği ile girişimlerde bulunması ulusal ekonomiyi ve hedef yönelimli kendi çıkarlarını koruma politikasını geliştirmiştir (Peuker, 2012, s. 93-94).

Coğrafi keşiflerden önce Avrupa'nın ekonomisi kırsal ve yerel ekonomiye dayanmaktaydı. Bu dönem ulus devlet kavramından söz etmek için erken bir zaman dilimini oluşturmaktaydı. Anayasal monarşi henüz yönetim sistemleri içerisinde yer almamakta ve toplulukların yönetimde temsilcileri gibi fikirler varlık kazanmamıştı. Bu fikir ve kavramlar, Avrupa'nın ticari işlem kapasitesinin genişlemesi, ticaretin yerelden sıyrılarak uluslararası bir boyut kazanması ve yönetime katılım düşüncesinin ortaya çıkması ile yeni bir döneme girilmiş olmanın habercisi konumundaydılar. Dolayısıyla coğrafi keşiflerin Avrupa'nın ticari yaşantısında önemli bir dönüm noktası olduğu açık bir biçimde vurgulanabilmektedir (Wood, 2002, s. 110).

Merkantilist sistem bir ulusun zenginliğinin ve gücünün artırılması isteği üzerine kurgulanmıştır. Dünyanın zenginlik kaynaklarının değişmez, bir diğer ifadeyle

kullanıldıkça artış göstermez bir niteliğe sahip olduğu düşünülmekteydi. Bu değişmezliği artışa çevirebilecek işlemin ise ticaret olduğu kabul edilmekteydi. Ticaret aracılığı ile zenginlik kaynakları bir ulustan başka bir ulusa aktarılabilmekteydi. Bu durumda da biri kaybederken bir diğeri kazanmış olmaktadır (Wood, 2002, s. 111).

Merkantilizm büyük ölçüde siyasi amaçlar için türetilmiş ekonomik bir sistemdir. Bu bağlamda düşünüldüğü takdirde merkantilizm, siyasal sistemin ekonomik açıdan rasyonel vurgulayıcısı konumundadır (Magnusson, 2007, s. xii).

Merkantilizm, feodal sistemin çökmesinin ardından ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte devlet yönetiminde merkezileşmenin sağlanması aşamasında önemli görev(ler) üstlenmiştir. Çünkü merkantilizm düşüncesi, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliğini kendi fikrinsel bütünlüğü içerisinde yönetim sistemine aktarmaya çalışmıştır. İşte bu çabaların yönetim sistemine yansımalarının sonucu da Almanya'da kameral bilimler adı ile ortaya çıkmıştır (Eryılmaz, 2012, s. 34). Kameralizm konusuna ileri aşamalarda tekrardan yer verileceğinden dolayı bu noktada yalnızca kısa bir açıklama yeterli görülmektedir.

Bir devletin ekonomik sistemini, yönetim yapısından ayırmanın kabul edilir bir tarafı bulunmamaktadır. Bu ekseninde hareket etmek gerekirse ekonomik sistem ile yönetim yapısı ve yönetim yapısının kurgusal düzenini sağlayan siyasal rejim felsefesi bir bütün olarak değerlendirilmek durumundadır. Buna ek olarak bu bütünlüğe toplumun sosyal yapısını da dâhil etmek mümkündür (Ölmezoğulları, 2003, s. 6).

Nihai aşamada ifade edilmesi gereken husus sonuçsal bir yaklaşımı ortaya çıkartmaktadır. Buna göre coğrafi keşiflerin katkıları sayesinde Avrupa'nın siyasal yönetim sisteminin bütünleştirilmesine çalışılması amacından çıkarılması gereken sonuç merkantilizm ile birlikte ulusal zenginliğe erişen Avrupa devletlerinin kendi varoluşlarını tamamlamış olduklarıdır. Bu tamamlama vurgusunu, belki de, yeni bir başlangıç olarak anlamlandırmak da mümkündür. Böylece Avrupa'nın varoluş mücadelesinin hem ekonomik hem de siyasal yönden gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Buna olanak tanıyan veya bu sonuca kapı aralayan gerçeğin de coğrafi keşifler olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır (İnalçık, 2013, s. 127-130; Burke, 2016, s. 355; Topdemir, 2013, s. 90; Arnold, 1995, s. 5-8).

Coğrafi Keşiflerden Yayılımcılık Politikalarına Geçiş

Coğrafi keşiflerin en olumsuz sonucu Avrupalı güçlerin yayılımcılık politikalarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermesidir. Avrupalılar, ilk aşamada, Afrika, Asya ve Amerika kıyılarına ticari ilişkiler kurmak amacı ile ulaşmış, ancak ilerleyen dönemlerde bu kıtalara sömürgeci ve emperyalist amaçlar için yerleşmişlerdir. Bu kıtalarda yer alan ülkeler sömürgeleştirilmiş ve siyasi ve ekonomik açıdan istismar edilmişlerdir. Afrika'nın yerli halkı Avrupa'ya ve Amerika'ya götürülmüş ve köle pazarlarında satılmışlardır. Sömürgeleştirilen yerlerde yaşayan yerli halkın uygarlaştırılması adına Avrupalı güçler tarafından kurallar konulmuştur. Avrupalı güçlerin sömürge (veya sömürü) rejiminin uygulandığı Asya ve Afrika ülkelerinde ezici bir yoksulluk meydana gelmiştir. Buna karşın sömürgeci Avrupa devletleri sömürdükleri ülkeler sayesinde ve onların zararına olacak bir biçimde önemli miktarda zenginleşmişlerdir. Bu sömürü, ham madde kaynaklarına mutlak bir biçimde ihtiyaç duyulduğu, Sanayi Devrimi ile birlikte hız kazanmıştır (Rao, 2007, s. 186).

Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir konu bulunmaktadır. Bu da Avrupalıların, Afrika halkına karşı yürütülen kölecilik veya köle ticareti uygulamasının öncüsü olmadıkları gerçeğidir. Avrupalılardan önce de Arap ve Afrika kültürlerinde kölecilik uygulamalarına rastlanılmaktadır. Bu aşamada önemli bir vurgu yapmak gerekirse köleciliğin ve köle ticaretinin Afrika kültüründe önemli bir yerinin bulunduğu ve devletlerinin işleyiş düzenlerinin önemli bir parçası olduğu ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla Avrupalılar zaten var olan ve kabul görmüş bir sistemin işletmeciliği görevini üstlenmişlerdir (Ferro, 2017, s. 322).

Coğrafi keşifler sonucunda Avrupa'daki sosyal düzen dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm sonucunda orta sınıf ortaya çıkmış, mutlak monarşi zirveye çıkmış, din otoritelerinin baskıcı uygulamalarından kaçmak isteyen göçmen gruplar meydana gelmiş ve Hristiyan misyonerler sömürgeleştirilen yerlere Hristiyanlık Dini'nin yaymak için gitmeye başlamışlardır. Deniz yolu ile uzak mesafelere gidebilme yeteneğini kazanan Avrupalı tüccarlar ve kâşifler sayesinde Avrupa'da ticarî bir devrim başlamıştır. Nihai aşamada ise coğrafi keşifler Batı'nın dünyaya hâkim olmasının yolunu açmıştır (Rao, 2007, s. 187). Bakış açısını değiştirerek yeniden ifade etmek gerekirse Amerika'nın keşfedilmesi sömürgeleştirmenin de yeni bir boyutunu oluşturmaktaydı. Çünkü ulaşılan yeni noktada bilinen değerlerin yerine yenilerini yerleştirmek ve kültürel bir dönüşümün öncülüğünü yapmak coğrafi keşiflerin sömürgecilik ayağını oluşturmaktaydı. Bununla birlikte, sömürgeciliğin özünde belirli bir halkı sahip olduğu kültürden soyutlayarak başka bir kültüre uyumlaştırma çabası yer almaktadır. Sömürgeciliğin temel çıkış noktasından hareketle, bu uyumlaştırma, bir topluluğun başka bir topluluk üzerinde hâkimiyet kurması ile gerçekleştirilmektedir (Sommer, 2011, s. 189).

Bir ulusun inşa edilebilmesi için, öncelikle, ortak değerler kümesinin oluşturulması gerekmektedir. Bununla birlikte, inşa edilmesi beklenen ulusun hedefine ulaşabilmesinin yolu farklı toplulukların ortak değerler kümesi içerisinde yer alması koşulundan geçmektedir. Bu değerler kümesinin tarih, kültür, dil ve din unsurları ile örülmüş olması, farklı toplulukların bütünleştirilmesi aşamasında önemli bir görev üstlenmektedir. Dolayısıyla farklı toplulukların ortak değerler aracılığıyla bütünleşmesi sonucunda bir ulus bilinci ortaya çıkmaktadır (Schulze, 2005, s. 97-98). Bu anlatımın varmak istediği sonuç sömürgeleştirilen toplumların değerler kümesinde kaybettikleri ile köle olarak kendi ülkelerinden farklı coğrafyalara taşınan insanların gittikleri yerde diğer insanlarla kaynaşmasından kaynaklanan yeni bir bütünleşme bilincinin hangi yönde varlık kazanacağını sorgulamaya açmaktır (Ozankaya, 1992, s. 219-223).

Örneğin, Afrika'nın belirli bölgelerinde konumlanan bazı bağımsız uluslar yerel kültür ve kimliklerini korumakla birlikte, dünyanın çok az bir kesiminde bu ilgili değerler bozulmamış bir biçimde durmaktadır. Diğer bir anlatım şekli ile dünyanın hemen her yerinde kültür ve kimlik dönüşümü yaşanmaktadır. Bu dönüşüm dünyanın bilinmeyenlerini keşfetmek için başlatılan seferlerin sonucunda ortaya çıkan sömürgecilik, post-sömürgecilik ve nihai aşamada ise inanç ve kültürlerin birleştirilmesi ile gerçekleşmiştir (Chennells, 1999, s. 110).

Ulus devletin gelişme göstermesi kültürel bütünleşmenin hızı ile doğru orantılıdır (Schulze, 2005, s. 124). Bu da kültürel bütünleşmenin sağlanamadığı bir coğrafya üzerinde ulus devletin kurulmasının zorluk yönünü ortaya çıkartmaktadır (Ozankaya, 1992, s. 221; Nalbant, 2012, s. 205).

Sömürgecilik uygulamalarının yeni dünya düzeninde varlık gösterememesi ve tarihteki kalıplaşmış yerini alması sonucunda çok sayıda yeni ulus ortaya çıkmış ve Afrika gibi sömürgeleştirilen kıtalarda yer alan ülkelerin yoksulluk seviyesinde artış gözlemlenmiştir (Sutton, 2008, s. 98).

Kameralizm

Coğrafi keşiflerin ekonomik ve siyasal sisteme katkılarında daha önceki paragraflarda söz edilmişti. Bu bölümde ise coğrafi keşiflerin kamu yönetimi sistemine katkısı özel bir konu üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

Kamu yönetimi sisteminin “ahlâk”, “felsefe” ve “siyaset” unsurlarından, bağlantılarını koparmadan, yalnızca inceleme alanı olarak ayrılması çok eski dönemlere dayanan bir süreç değildir. Bu noktada ilgili süreç Avrupa özelinde (Eryılmaz, 2012, s. 33) incelenmeye çalışılacaktır.

Kameralizm düşüncesi yönetim bilimi ve uygulamaya yansıtılan yönetim sistemleri açısından önem taşımaktadır. Çünkü modern kamu yönetimi sisteminin arkasındaki fikirsel kurgu kameralizm tarafından oluşturulmuştur. Alman dilinde yer alan “Kameralien” kelimesinin Türkçe karşılığı “Yönetim Bilimi”dir. “Kamera” kelimesi ise “mali yönetim” anlamına gelen “oda” kelimesinin karşılığını oluşturmaktadır (Eryılmaz, 2012, s. 33). Dolayısıyla coğrafi keşiflerin faydalarının ekonomiden yönetim sistemine doğru evrimleşmesi aşamasında, mali sistem ile yönetim biliminin bir arada değerlendirildiği kameralizm, (Lindenfeld, 1997, s. 15; Backhaus, 2009, s. 175) bu bağlamda, incelenmesi gereken önemli bir başlığı oluşturmaktadır.

Kameralizm, merkantilizmin Almanların ve Avusturyalıların görüşlerine göre yorumlanış biçimini oluşturmaktadır. Bu yorumlanış biçimine göre kameralizm, devlet memurlarının ekonomi alanında eğitilmesi sonucunda ekonomik kalkınmanın sağlanacağı öngörüsüne dayanan bir “eğitim programı”dır. Bu öngörü, aynı zamanda, kameralizmin ana kurgusunu oluşturmaktadır. Bu kurgu ekseninde hareket edildiği takdirde devletin merkezileştirildiği, otoriteleştirildiği ve mutlak bir varlığa dönüştürüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü kameralistler, devlet ile bireyin çıkar çatışmasında karşı karşıya geldiğini vurgulamaktaydılar (Ölmezoğulları, 2003, s. 47).

Kameralizm, Batı Avrupa’da ortaya çıkan merkantilizm düşüncesinin ana kurgusu kapsamında değerlendirilebilecek ve bu düşüncenin devlet yönetimine yansımaları olarak anlaşılabilecek uygulamaya yönelik bir kavram (Eryılmaz, 2012, s. 34) olmasından dolayı hakkında iki çeşit görüş ortaya çıkmaktadır. Birinci görüşe göre kameralizmin “uygulanamaz” veya uygulamaya yönelik olmayan akademik bir çalışma alanıdır. Buna göre kameralizm hiç kimsenin işine yaramayacak faydasız teknik bir kavramdır. İkinci görüşe göre ise kameralizm ile bağlantı kurularak, genel refah ve iyi bir kent yönetimi hakkındaki yapılan konuşmalarda daha çok yüzeysel tartışmalar gündeme gelmektedir. Bu görüşe göre kameralizm devlet hazinesinin nasıl genişletileceği konusu üzerinde durmakta ve bu aşamada insanın (veya halkın) çıkarları ile ilgilenmemektedir (Wakefield, 2009, s. 9).

Kameralizm, yöneticiye ekonomik tavsiyelerde bulunmak ve böylece devleti ekonomik bir model üzerinden yönetmek üzerine kurgulanmıştır. Yöneticilerin sorumluluk alanlarındaki insanları kendi bölgelerinde yaşamaya çeken koşulları yaratmasının en önemli sonucu bireysel çıkar üzerine oluşturulan bir düzenin varlığı ile açıklanabilmektedir. Basitleştirerek ifade etmek gerekirse bu durum yöneticilerin bireysel

çıkarlarına uyumlu bir sonucu yansıtmaktadır. Ekonomik kalkınma üzerinden kurgulanan bir yönetim modelinde, kameralistler vergiye esas değer teşkil eden bir sonuç yaratmak girişimi ile hareket etmeye çalışmaktadırlar (Backhous, 2009, s. 175).

Coğrafi keşiflerin maddi getirileri ile devletin hazinesinin zenginleşmesi sonucunda vergilendirme üzerinde bürokratik bir kontrolün yapılması kaçınılmaz bir duruma gelmiştir. Kameralistler veya daha doğru bir ifadeyle bu düşüncenin taşıyıcıları vergilendirmenin bürokratik kontrolünün işleyiş sürecini üstlenmişlerdir (Lindenfeld, 1997, s. 15).

Kameralizm düşüncesinin yalnızca servet üzerine odaklandığını ifade etmek yanlış olacaktır. Çünkü birincil vurgu için servet üzerine odaklanılmasına rağmen, kameralist yazarlar devletin denetim ve yönetim unsurları üzerinden de anlatımlarını genişletmeye çalışmışlardır. Örneğin, toplumsal eğitim, halk sağlığı ve çevre politikaları ve hatta üreticiler birliği olarak da adlandırılabilir lonca sistemi hakkında da düzenlemeler yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur (Backhous, 2009, s. 175).

Kameralizmin üzerine odaklandığı önemli bir konu da devletin ve özel anlamda da yönetim sisteminin varlığının nasıl sürdürüleceğidir. Bir devletin varlığının devamlılığını sağlayabilmek için ilk önce askeri bir güce ihtiyaç duyulmaktadır. Bu askeri gücü sağlamlaştıracak ekonomik kuvvetin ise teknolojik gelişmeler, toplum düzeni içerisindeki insan sermayesi ve yeni girişim alanlarının yaratılması ile desteklenmesi gerekmektedir (Wagner, 2012, s. 126). Dolayısıyla kameralizmin, gerçekte, devlet yönetimi açısından “ekonomi, maliye, muhasebe, yönetim sanatı, örgüt ve personel sorunları ve yöneticilerin seçimi ve eğitimi gibi...” farklı disiplinler ile desteklenmiş çok boyutlu bir tarafının olduğu ifade edilebilmektedir (Demir ve Yavaş, 2015, s. 97).

İlgili konuyu Almanya özelinde sürdürmek gerekirse kent yönetimlerindeki kamu otoritelerinden söz etmek gerekecektir. Almaya’daki kent yönetimleri tarihsel bir gelenek olarak kent halkının sağlık, güvenlik, ticaret, tüketilen yiyecek ve içeceklerin denetimi, tekstil ve genel ahlak kurallarının toplum içerisinde uyulmasını sağlamak gibi her çeşit ihtiyacını karşılamaktan sorumluydular. Ancak 30 Yıl Savaşı sonucunda hâkimiyet alanını genişleten kent soyluları (veya derebeyleri) kendi yönetim uygulamaları toplumun günlük yaşantısına yansıtmaya çalışmışlardır. Ancak Alman prenslerinin güçleri (veya otoriteleri) bu nedenle hem teoride hem de gerçekte sınırlı ve mutlaklı. Bu karışıklık hükümdarlığa dayanan vergilendirme yetkisinin sömürü gücünün artmasına ve vergi(lendirme) ile prens arasındaki ilişkinin kuvvetlenmesine sebep olmaktadır. Kameralizm ise bu noktada meydana gelen karışıklığı çözüme kavuşturacak bir çözüm merkezi olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu bağlamda, kameralizm, bu çelişkili gücün ve sorumluluğun doğrusal çizgisini bütünleştirmek ve dengelemek için görev yapmaktaydı (Hull, 1997, s. 155).

Bu aşamada modern Alman siyasal ve ekonomi düşüncesini kurgulayan Johann Heinrich Gottlob von Justi’dan (1717-1771) söz etmek önem taşımaktadır. Justi’ye göre geleneksel toplum yapısından modern ticari toplum oluşumuna geçişin anahtar noktası siyasal bir devrim veya dönüşümdür. Justi, siyasal alanda bir devrim gerçekleştirilmedikçe modern ticari toplum yapısına geçişin oldukça zor olduğunu belirtmektedir. Buna göre kamu kurumlarının piyasa öncesi veya piyasa temelinden yoksun bir toplum düzeninden piyasa tabanlı toplum yapısına geçişin sağlanabilmesi için ekonomik ve siyasal sorunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir (Adam, 2006, s. 11-17).

Justi'yi kameralizm alanında önemli yapan husus bir süreç çerçevesinde şekillenen bu düşünce sisteminin, kendisi tarafından akademik ve teorik bir disiplin olarak kabul edilmesinde gizlidir. Bu sayede kameral bilimlerin doğası değişime uğramış ve mutlak mutluluğu ve refahı arayan bir devlet disiplini konumuna yükselmiştir (Nokkala, 2019, s. 13).

Justi'ye göre kameral bilimler başarılı bir ekonominin anahtarıdır. Çünkü Justi siyasal ve ekonomik alanda bir dönüşüm veya büyük bir devrim yaşanmadığı sürece, Avrupa uygarlığının yıpranmaya mâhkum olacağına inanmaktaydı. Justi'nin bu inancı kameralizm kapsamında teorik ve pratik düşüncenin aynı çerçeve içerisinde değerlendirilebileceği düşüncesinden kaynaklanmaktaydı (Nokkala, 2019, s. 29-32).

İbni Haldun ise devletin yaşamını devam ettirebilmesi ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu "memur" ve "asker" in "mal" ve "para" sayesinde yaşayacağını belirtmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiği takdirde İbni Haldun devletin sürekliliğini idari organlara ve idari organların sürekliliğini ise ekonomiye dayandırmıştır (Haldun, 1996, s. 78). Bu noktada Justi'nin kurguladığı devlet ile insan arasındaki servet bağlantısına (Backhaus, 2009, s. 175) değinmek gerekmektedir. Justi, "kameralizm düşüncesinin en çarpıcı özelliği devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların bütün yeteneklerinin ve hatta halkın kendisinin bile devletin servetinin bir parçası olmasıdır" (Justi, 1758, s. 160; akt. Backhaus, 2009, s. 175) diyerek bir döngüden söz etmektedir. Bu döngü de İbni Haldun'un ifadeleri ile paralellik taşımaktadır.

Sonuç

Coğrafi keşifler mutlak ancak bilinmeyen bir gerçekliğin bilinir bir hale getirilmesi veya sadece merak duygusu ile yola çıkılarak keşfetme arzusunun tatmin edilmesi amaçları için yapılan bir girişim değil, aksine bilinçli biçimde ticaret yollarının açılarak yeni pazar arayışlarının gerçekleştirildiği bir faaliyetin teknik adıdır. Bu açıdan düşünüldüğü takdirde coğrafi keşifler ticaret kaynaklı amaçlardan yeni koloniler kurulması ve nihai aşamada ise yeni devletlerin varlık kazanabilmesi için gerekli olan yönetsel zeminin oluşturulmasının öncü faaliyetleridir.

Gelinen noktadan geçmişe doğru bakıldığında coğrafi keşiflerin temel olarak yalnızca değerli madenlere sahip olmak, kendi kültürünü yeni kıtalarda hâkim konuma yükseltmek ve nihai aşamada ise bu yarışı kimin kazandığına bağlı olarak dünya hükümdarlığına ulaşmak amacı ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Coğrafi keşifler sistemli bir biçimde keşfetme, yerleşme ve sömürme üçlemesinin odak noktasında durmaktadır. Dolayısıyla coğrafi keşifleri tek bir boyuttan değerlendirmek yanlış sonuçların üretilmesi için bir zemin oluşturacaktır. Çünkü incelemeler kapsamında ulaşılan sonuca göre hiçbir kâşif sadece merak duygusunu tatmin etmek veya adının dünya tarihine geçmesi için zorlu seferlere çıkmamıştır. Her kâşifin arkasında kendisini maddi olarak destekleyen devletlerin olması, coğrafi keşiflerin birer devlet politikası oldukları sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Devletler hem ekonomik hem de yönetsel açıdan güçlü olabilmek için sınırlarının ötesinde yaşanan ayrı hayatları bilmek zorundadırlar. Bu durum ise bir şekilde dünyaya açılmanın yollarını bulmayı zorunlu hale getirmektedir.

Güçlü bir ekonomik sistemin devlet yönetiminde sürdürülebilir olması için bu sistemi destekleyebilecek, açıklarını kapatabilecek, sorunlarını ortadan kaldırabilecek ve yeni gelişmelerine uygun bir zemin yaratabilecek kuvvetli bir yönetim sistemine ihtiyaç

duyulmaktadır. Çünkü hiçbir güçlü ekonomi zayıf bir yönetim sisteminin kurgusal düzeni arasından ortaya çık(a)mamaktadır. Ekonomi kamu yönetimi sistemi ile desteklenmeli, sistem işlerken ekonomik faaliyetler de aralıksız bir biçimde üretkenliğine ve kazancına devam etmelidir. Ancak bu sayede güçlü bir ekonomik sistem hem uygulanabilir hem de sürdürülebilir olabilmektedir.

Coğrafi keşiflerin ardından gelişen ekonomik temelli yönetim mantığının kendisine uygun bir zemin bulması için çok uzun bir zaman geçmesine gerek kalmamıştır. Avrupalı'nın açtığı yolda ilerleyebilmek için yine kendisinin geliştirdiği yöntem kamu yönetimi sistemine yansımış ve devlet memurlarının yönetsel faaliyetlerinin ekonomi adı verilen tek bir unsur üzerinden sürdürülmesi fikri benimsenmiştir. Bu fikir ilerleyen zaman içerisinde güçlü ekonomik modellerin güçlü kamu yönetimi sistemleri içerisinde var olabileceği öngörüsünün deneyimlendiği bir alanda değer kazanmıştır. Dolayısıyla kendisine yeni bir kazançlı yol açmak için bilinmezliğe doğru yelken açan Avrupalı'nın gelinen noktadaki zenginliğinin, farklı kıtalardaki konuşulan dilinin, yaşatılan kültürünün ve farklı milletlerin yönetilmesi için oluşturulan yeni yönetim sisteminin açıklaması yayılımcı bir zihniyetin baskın karakterinde gizlidir.

Sömürgeleştirilen ülkelerin ve köleleştirilen milletlerin zaman içerisinde özgürlüklerini kazanmalarına rağmen, yaşanan dönemde bile kendilerine öğretilen sınırlar dışına çıkamamalarının sebeplerini uzak mesafelerden gelerek kâşiflik ruhu ile yapıldığı varsayılan coğrafi keşiflerin arka planında aramak gerekmektedir. Bu gerçeklerden dolayı coğrafi keşiflerin ilk aşamada ekonomik ve nihai aşamada ise yönetsel kurgularını incelemek önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Adam, U. (2006). *The Political Economy of J.H.G. Justi*. Germany: Peter Lang AG Publishing.
- Altunhan, S. (2013). Yeniçağ'da Avrupa ve Osmanlı (15-17. Yüzyıl), (Ed.: Taciser Sivas). *Uygurluk Tarihi*, (ss. 286-320). Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2265, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1262, Eskişehir.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi*. Çev. Osman Bahadır, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Backhaus, U. (2009). Johann Heinrich Gottlob von Justi (1717-1771): Health as Part of a State's Capital Endowment, (Ed.: Jürgen Georg Backhaus). *The Beginnings of Political Economy: Johann Heinrich Gottlob von Justi*, (pp. 171-195). Springer. USA.
- Burke, P. (2016). *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*. Çev. Uygur Abacı. İstanbul: İslık Yayınları.
- Burke, P. (2003). *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*. Çev. Uygur Abacı. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Chennells, A. (1999). Essential Diversity: Post-Colonial Theory And African Literature, *BRNO Studies in English* 25, 109-126.
- Coşkun, İ. (2003). Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme, *Sosyoloji Dergisi*, 3 (6), 45-69.
- Demir, Ö. (1995). Joseph A. Schumpeter: Hayatı, Eserleri ve Katkıları, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50 (1), 155-172.

- Demir, K.A & Yavaş, H. (2015). Kamu Yönetiminin Geleceği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (25), 91-113.
- Demircioğlu, A. (2018). *İbn Haldun'da İnsan ve Medeniyet*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ergil, D. (1984). Toplumsal Örgütlenmenin Yapısı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39 (1), 15-31.
- Eryılmaz, B. (2012). *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ferro, M. (2017). *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl-20.Yüzyıl*. Çev. Muna Cedden, Ankara: İmge Kitabevi.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. Çev. Cumhuriyet Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Goff, J. L. (2008). *Avrupa'nın Doğuşu*. Çev. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Haldun, İ. (1996). *Mukaddime II*. Çev. Zakir Kadiri Ugan, Şark İslam Klasikleri: 4, Yayın No: 482, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hansen, E. D. (2005). *European Economic History: From Mercantilism To Maastricht And Beyond*. Denmark: Copenhagen Business School Press.
- Hinds, K. (2010). *Everyday Life In The Renaissance*. New York: Benchmark Books (Marshall Cavendish).
- Hull, I. V. (1997). *Sexuality, State, and Civil Society in Germany, 1700-1815*. USA: Cornell University Press.
- İnalçık, H. (2013). *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Justi, J. H. G. von (1758). *Staatswirthschaft oder Systematische Abhandlung aller ökonomischen und Cameralwissenschaften (The State Economy or Systematic Treatment of all Economic and Cameralist Sciences)*, Leipzig: Breitkopf. Vol. I.
- Lewis, B. (2008). *Çatışan Kültürler Keşifler Çağında Hıristiyanlar Müslümanlar Yahudiler*. Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lindenfeld, D. F. (1997). *The Practical Imagination: The German Sciences of State in The Nineteenth Century*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik Tarihi*. Çev. Halim İnal, İstanbul: E Yayınları.
- Magnusson, L. (2015). *The Political Economy of Mercantilism*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Magnusson, L. (2007). Introduction (pp. xi-xxxv). (Author: Eli F. Heckscher). *Mercantilism*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meyer, J., Tarrade, J., Rey-Godzeiguer, A. & Thobie, J. (1991). *Histoire de la France Coloniale*. Paris: Armand Colin.
- Nalbant, A. (2012). *Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi*. Çev. Alâeddin Şenel, 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Nokkala, E. (2019). *From Natural Law to Political Economy: J.H.G. von Justi on State, Commerce and International Order*. Wien: LIT Verlag.

- Ozankaya, Ö. (1992). Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Ögeleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10, 213-225.
- Ölmezoğulları, N. (2003). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Özgen, N. (2010). Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, s. 1-26.
- Pater, W. H. (2002). *Rönesans*. Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Peucker, H. (2012). Mercantilism (pp. 93-121). (Ed. Jürgen Georg Backhaus), *Handbook Of The History Of Economic Thought: Insights On The Founders Of Modern Economics*. USA: Springer.
- Rao, B. V. (2007). *World History From Early Times To AD 2000*. India: Sterling Publishers Private Limited.
- Sanay, E. (2007). *İbni Haldun ve Düşünceleri*. Ankara: Gün Yayınları.
- Schulze, H. (2005). *Avrupa'da Ulus ve Devlet*. Çev. Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Skousen, M. (2007). *İktisadi Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası*. Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem ve Metin Toprak, Ankara: Adres Yayınları.
- Smith, A. (2007). *Ulusların Zenginliği II*. Çev. Metin Saltoğlu, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Sommer, M. (2011). Colonies-Colonisation-Colonialism: A Typological Reappraisal. *Ancient West & East (Peeters Online Journals)*, 10, 183-193.
- Sutton, F. X. (2008). Klâsik Kalkınma İdeolojisinin Altın Çağında Ulus İnşası (s. 72-102), (Ed. Francis Fukuyama). *Ulus İnşası*. Çev. Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Tanilli, S. (2011). *Uygurluk Tarihi*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Topdemir, H. G. (2013). Coğrafi Keşifler, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Mayıs, 90-93.
- Topdemir, H. G. ve Unat, Y. (2008). *Bilim Tarihi*. Ankara: PEGEM Akademi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük, (Sancak, İskele, Kıç, Omuzluk), <<https://sozluk.gov.tr/>>, (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- Yalçınkaya, A. (2013). Sorgulanan Dinsel İktidar ve Prens, (Ed.: Mehmet ali Ağaoğulları). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, (ss. 68-98). Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2870, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1827, Eskişehir.
- Wagner, R. E. (2012). The Cameralists: Fertile Sources for a New Science of Public Finance (pp. 123-135). (Ed. Jürgen Georg Backhaus), *Handbook Of The History Of Economic Thought: Insights On The Founders Of Modern Economics*. USA: Springer.
- Wakefield, A. (2009). *The Disordered Police State: German Cameralism As Science And Practice*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Wood, D. (2002). *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

ÖZEL EĞİTİM BÖLÜMÜ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERLE ETKİLEŞİM PROJESİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ*

Macid Ayhan MELEKOĞLU¹
Özge Sultan BALIKÇI²

ÖZ

Kaliteli ve yetkin öğretmen yetiştirmede teorik bilginin yanı sıra uygulama yönünden donanımlı öğretmenler yetiştirmek oldukça önemlidir. Bu kapsamda öğretmenlerin etkili öğretim yapabilmelerinin temelleri çalışma yaşamına başlamadan önce atılmaktadır. Öğretmen yetiştirme sistemlerinin en önemli sorunlardan biri öğretmen adaylarının teorik olarak daha yoğun yetiştirilip alınan bu teorik altyapının pratiğe yeteri kadar yansımamasıdır. Özel eğitim öğretmeni olacak öğretmen adaylarının ileride çalışma yapacakları eğitim ve uygulama ortamlarında yer almaları öğretmenlik mesleğindeki başarılarını artırmaktadır. Uygulama ortamlarında daha fazla yer alan özel eğitim öğretmen adaylarının deneyimleri meslek yaşamlarına olumlu bir şekilde yansımaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, özel eğitim bölümü öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesine ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda etkileşim projesinin öğretmen adayları tarafından olumlu olarak değerlendirildiği ortaya konulmuştur. Uygulamaya yönelik projelerin özel eğitim öğretmen adaylarına gerçek ortamlarda uygulamayı gözlemleme ve pratik yapma fırsatı sunma konusunda yararlı olduğu görülmüştür. Öğretmen adayları bu etkileşim projesi sonunda mesleki tercihleri konusunda kararlı olduklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Öğretmen Yetiştirme, Etkileşim Projesi, İçerik Analizi

OPINIONS OF TEACHER CANDIDATES OF SPECIAL EDUCATION DEPARTMENT ON THE INTERACTION PROJECT WITH INDIVIDUALS WITH DISABILITIES

ABSTRACT

In order to train qualified and competent teachers, it is very important to train equipped teachers in terms of practice besides theoretical knowledge. In this context, the foundations of teachers' effective instruction are laid before starting their working life. One of the most important problems of teacher training systems is the theoretical training of teacher candidates more intensively, but this theoretical background is not reflected in practice sufficiently. The fact that the teacher candidates who will become special education teachers in the educational practice environments where they will work in the future increases their success in the teaching profession. The experiences of special education teacher candidates who are more involved in the practice environments have a positive effect on their professional lives. The main purpose of this study is to identify the opinions of the teacher candidates of the special education department regarding the interaction project with individuals with disabilities. Content analysis which is one of the qualitative research designs was used in the

¹Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, macidayhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9933-5331.

²Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, ozgesultant@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4632-1275.

* Bu çalışmanın bir kısmı 23. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Received/Geliş: 25/06/2019 Accepted/Kabul: 07/02/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Melekoğlu, M. A., Balıkçı, Ö. S. (2020), "Özel Eğitim Bölümü Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesine İlişkin Görüşleri", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.136-148.

study. As a result of the study, it was revealed that the interaction project was evaluated positively by teacher candidates. Implementation projects have been found to be useful in providing teacher candidates the opportunity to observe and practice in real settings. At the end of this interaction project, the teacher candidates stated that they were determined about their professional preferences.

Keywords: Environment Economy, Agriculture, Structural Equation Modelling

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 42. maddesinde geçmekte olan “kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” ifadesi çerçevesinde özel gereksinimli bireylerin eğitimleri özel eğitim hizmetleri kapsamında yürütülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılan özel eğitimin tanımı incelendiğinde “Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim” olarak Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde yer aldığı görülmektedir (MEB, 2018a). Türkiye’de, tanımda da belirtilen, özel eğitim hizmetini sağlamak amacıyla özel olarak yetiştirilen personel, üniversitelerin özel eğitim bölümleri altında yürütülmekte olan lisans programlarında yetiştirilmektedir. Özel eğitim bölümü kapsamında 2016-2017 eğitim öğretim yılına kadar zihin engelliler öğretmenliği, işitme engelliler öğretmenliği ve görme engelliler öğretmenliği lisans programları yürütülmekteydi. Fakat Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı’nın 08/01/2016 tarih ve 843 sayılı yazısına binaen özel eğitim bölümü altında yer alan lisans programları kapatılarak 2016-2017 eğitim öğretim yılı itibarıyla özel eğitim öğretmenliği lisans programı olarak öğrenci alınmasına karar verilmiştir (YÖK, 2016). Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) verilerine göre 2018-2019 öğretim yılı itibarıyla özel eğitim öğretmenliği lisans programına öğrenci alan 39 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerin 25’i devlet üniversitesi ve 7’si vakıf üniversitesi olmak üzere 32’si Türkiye’de bulunmaktayken, 7 üniversite Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’nde bulunmaktadır (ÖSYM, 2018a). ÖSYM, 2018-2019 öğretim yılı için Özel Eğitim Öğretmenliği lisans programlarına toplam 2759 kontenjan vermiş olup bu kontenjanların hemen hemen hepsi dolmuş durumdadır (ÖSYM, 2018b). Bölüm mezunları hem özel özel eğitim kurumlarında hem de resmi özel eğitim okullarında görev alabilmekte fakat yıllık lisans mezunu sayısı bu kurumların öğretmen ihtiyacını karşılayamadığı için MEB zaman zaman sertifika programları da açmaktadır (MEB, 2013).

MEB’in 2006 yılında hazırlamış olduğu Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile birlikte devletin özel eğitim alanına yatırım ve destekleri hızlanmış ve özel gereksinimli bireylerin eğitim imkânlarının artması sağlanmıştır. Özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı hızla artmış ve devlet bu merkezlerden alınan destek özel eğitim hizmetleri için belirli sınırlar çerçevesinde ödeme desteği sağlamaya başlamıştır. Ayrıca resmi özel eğitim kurumlarının şartları iyileştirilmiş ve özel gereksinimli bireylerin büyük çoğunluğunun eğitim alması için imkânlar sağlanmıştır. MEB’in yayınlamış olduğu eğitim istatistikleri incelendiğinde özel eğitim alan bireylerin sayısındaki değişim daha net ortaya çıkmaktadır. 2006-2007 öğretim yılında toplam 78.743 özel gereksinimli öğrenci (MEB, 2007) örgün eğitim kapsamında özel eğitim hizmeti almakta iken bu sayı 2017-2018 öğretim yılı için 353.610 öğrenciye yükselmiştir (MEB, 2018b). Özel eğitim

alanındaki tüm bu gelişmeler özel eğitim öğretmeni ihtiyacını artırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de özel eğitim öğretmeni ihtiyacının fazla olması özel eğitim bölümü lisans programında eğitim görmekte olan öğretmen adaylarının mezun olduklarında işe yerleşme süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Ancak bu öğretmen adaylarının yetiştirilme süreçlerinde mesleki yeterlilikleri ve özel eğitim öğretmenliği yapma motivasyonları çok fazla sorgulanmayabilmektedir. Özellikle özel eğitim öğretmen adaylarının daha yetkin bir şekilde yetiştirilerek alanda çalışmalarının sağlanması amacıyla kullanılacak etkili yöntemlere yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ülkemiz öğretmen yetiştirme sisteminde en önemli sorunlardan biri öğretmen adaylarının çoğunlukla teorik olarak daha yoğun yetiştirilmesi ve bu teorinin pratiğe yeteri kadar yansımamasıdır (Çakır, 2000). Bu problem özel eğitim alanında öğrenim gören öğretmen adayları için de geçerlidir. Öğretmen adayları görev yapacakları ortamları ve öğrenci profilini lisans programının son yılına kadar tanıyamamaktadırlar. Bu sebeple öğretmen adayları alanda çalışmaktan kaçınabilmekte veya özel eğitime yönelik olumsuz tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Öğretmen adaylarının bu tutum ve davranışları eğitim sürecini de olumsuz olarak etkilemektedir.

Öğretmenin etkili bir eğitim yapabilmesinin temelleri çalışma yaşamına başlamadan önce atılmaktadır. Öğrenci başarısı ile öğretmenin mesleğe hazırlanma niteliği arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Brownell, Ross, Colon ve McCallum, 2005). Bununla birlikte özel eğitim bölümü öğrencileri lisans programlarındaki derslerin uygulamalarının yetersiz kaldığını ifade etmektedir (Dedeoğlu, Durali ve Tanriverdi Kış, 2004). Lisans programında alınan derslerdeki teorik bilginin yanında öğretmen adayları uygulamaya da ihtiyaç duymaktadır. Özel eğitim öğretmen adaylarından alınan görüşlerde, adayların %68’i “derslerin uygulama ile desteklenmesi” gerektiği yanıtını vermiştir (Ergül, Baydık ve Demir, 2013). Uygulama süreci öğrencilere gelecekteki meslek hayatlarıyla ilgili ön bilgi verebilmektedir. Öğretmenler meslekteki deneyimleri sürecinde yapabildiklerini görerek ve çalıştıkları grubun özelliklerini tanıyarak kendi yeterlilik algılarını yükseltebilmektedir (Ergül vd., 2013). Öğretmen adaylarının yeterlilik algısı yüksek olması meslek yaşamlarına olumlu olarak yansımaktadır. Bununla birlikte etkili eğitim sunabilmeleri için uygulama deneyimi tek başına yeterli olmayabilmektedir.

Öğretmen adaylarının kaliteli eğitim sunabilmeleri için derslerde edindikleri sağlam teorik bilgiye de gereksinimleri bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının dört yıllık eğitimleri süresince hem kuramsal derslerde hem de uygulamada iyi yetişmiş olmaları, ileride onların öğretmenlik mesleğindeki başarılarını olumlu yönde etkileyecektir (Ergenekon ve Batu, 2008). Uygulama süresince karşılaştıkları yeni yaşantılar yoluyla öğrendiklerini lisans programının son sınıfındaki öğretmenlik uygulaması derslerinde kullanabilmektedirler. Öğretmen adaylarının kendi eğitsel deneyimleri öğretmen uygulamasının başarısını etkilemektedir (Ergenekon ve Batu, 2008). Aldıkları kuramsal derslerin yanı sıra uygulama yapıp yapmamaları öğretmenlerin ileriki meslek hayatlarını sürdürmek ile ilgili kararlarını da etkilemektedir. Öğretmenlik uygulaması yapmadan mezun olan öğretmenlerin %29’u çalışma hayatlarının ilk beş yılında öğretmenliği bırakmışlardır (National Commission on Teaching and America’s Future- NCTAF, 2003).

Bu nedenle özel eğitim öğretmenlerine sınıf uygulamaları repertuarı oluşturmaları ve daha fazla uygulama yapma fırsatı sağlanması önerilmektedir (Deng ve Gopinathan,

2003; Sinclair vd., 2006). Özel eğitim öğretmenleri ne kadar çok öğretim uygulaması yapabilirlerse, ileride öğretmenlik yaşamlarında o kadar çok başarılı olabilmektedir. Öğretmen adayları için; uygun uygulama ortamlarını bulma, öğretmen adaylarının öğrendikleri becerileri gösterme ve geliştirmelerinde uygulama sınıfının olması ile daha sonra çalışacakları sınıflara benzer sınıflarda öğretmenlik uygulamasını sürdürmeleri oldukça önemlidir (Özyürek, 2008). Öğretmen yetiştirme programlarındaki teorik ve uygulama derslerinin dağılımının eşit olmadığı görülebilmektedir. Eğitim fakültelerinin öğretmen yetiştirme programlarında yer alan derslerin hemen hepsinin teorik derslerden oluştuğu ve uygulamaya yönelik derslerin azınlıkta kaldığı belirtilmektedir (YÖK, 1998). Öğretmen adaylarının deneyimlerini artırma, uygulama derslerine daha fazla ağırlık vermesi gerekir. Staj uygulamalarında olduğu gibi uygulama yaptırılacak sahalarda oluşturulmasını düzenleme yoluna gitmenin önemi belirtilmektedir (Dedeoğlu vd., 2004). Uygulama alanlarındaki artış meslek yaşamındaki kendilerine güven konusundaki artışı öngörmektedir. Özel gereksinimi olan bireylerle deneyimi olup, daha fazla uygulama yapan öğrencilerin, uygulama yapmayanlardan öz yeterlilikleri konusunda anlamlı derecede daha yüksek puanlar aldıkları belirtilmektedir (Leyser, Zeiger ve Romi, 2011).

Ülkemiz öğretmen yetiştirme sisteminde en önemli sorunlardan biri öğretmen adaylarının çoğunlukla teorik olarak daha yoğun yetiştirilmesi ve bu teorinin pratiğe yeteri kadar yansımamasıdır. Bu problem zihin engelliler öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adayları için de geçerlidir. Öğretmen adayları görev yapacakları ortamları ve öğrenci profilini lisans programının son senesine kadar tanıyamayabilmektedir. Bu sebeple öğretmen adayları alanda çalışmaktan kaçınabilmekte veya özel eğitime yönelik olumsuz tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Bu araştırmanın amacı özel eğitim bölümü öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesine ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir.

Araştırma soruları aşağıda sıralanmaktadır:

- i) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”nin başlangıcında zihin yetersizliği olan öğrencilere yönelik düşünceleri nelerdir?
- ii) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda elde ettikleri mesleki kazanımlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- iii) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda mesleğe alışmalarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- iv) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda ders/bölüm ile ilgili kazanımlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- v) Öğretmen adaylarının “Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi”ne katılmaları sonucunda genel kazanımlarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri öğretmen adaylarının etkileşim projesi ile ilgili hazırladıkları yazılı raporlardan elde edilmiştir. Araştırmanın verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, yazılı ve/veya sözlü şekilde hazırlanmış olan dokümanların bir sistematik dâhilinde çözümlenmesi olarak ifade edilmektedir (Berg, 2001). Bu analizde amaç, ilgili materyallerdeki bilgilerin sistemli bir metoda bağlı kalınarak incelenmesiyle, ifadelerin kategorilendirilmesi sonucunda hangi sıklıkta ortaya çıktıklarını belirleyerek içeriğe

anlam kazandırmaktır (Berg, 2001; Demirci ve Köseli, 2009). İçerik analizi sürecinde, yazılı ve sözlü verilerin araştırma problemlerine cevap bulmak amacıyla sınıflandırılması, özetlenmesi ve değişken ya da kavramlar belirlenerek kategorilendirilmesi aşamaları gerçekleştirilmektedir (Demir, 2009).

Yöntem Çalışma Grubu/Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Öğretmenliği lisans programına devam etmiş ve ‘Zihin Engelliler ve Eğitimi’ dersini almış öğretmen adaylarından oluşmaktadır (Tablo 1). Nitel araştırmalarda gerektiği zamanlarda araştırma örnekleminin daraltılıp genişletilebildiği belirtilmektedir (Yıldırım, 1999). Bu araştırmada projeye katılan tüm öğrencilerin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlandığı için dersi alan ve projeye katılan 86 öğrenci çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Grubu ve Özellikleri

Öğretim grupları	Öğretmen Adayı Cinsiyet				
	Kız		Erkek		Toplam
	n	%	n	%	n
I. öğretim	24	53.3	21	46.7	45
II. öğretim	23	56.1	18	43.9	41
TOPLAM	47	54.7	39	45.3	86

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak öğretmen adayları tarafından proje sonunda teslim edilen proje raporları kullanılmıştır. Projenin sonucunda her öğretmen adayı projeye ilgili yazılı bir raporu dersin öğretim elemanına teslim etmiştir. Proje raporları, öğretmen adaylarının etkileşim projesi kapsamında 10 hafta boyunca yaşadıkları deneyimlerini ve düşüncelerini, projenin kendilerine katkılarını ve projeye ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerini içermektedir. Proje raporlarında yer alan sorular öğretmen adaylarının meslek hayatlarında çalışacakları özel gereksinimli bireylerle gerçekleştirdikleri projede edindikleri yaşantıları ve bu yaşantılarla ilgili görüşlerini yansıtacağı şekilde hazırlanmıştır. Bu kapsamda raporlarda öğretmen adaylarına proje öncesi düşünceleri, mesleki kazanımlar, mesleğe alışma, dersle/bölümle ilgili kazanımlar ve genel kazanımlar konularında sorular sorulmuştur.

Etkileşim Projesi

Etkileşim projesi kapsamında her öğretmen adayı bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde bir öğretmenle eşlenmiştir. Öğretmen adayları en az 10 hafta boyunca ve haftada iki saat olacak şekilde sınıfta gözlem yapılmıştır. Özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesinin amacı ‘Zihin Engelliler ve Eğitimi’ dersini alan öğretmen adaylarının, zihin yetersizliği olan bireylerin hayatlarını, eğitim deneyimlerini ve yeteneklerini daha iyi anlamalarını sağlayıp bu bireyler hakkında bilgi birikimlerini genişleterek, zihin yetersizliği olan çocuklara karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak ve farkındalıklarını artırmaktır. Proje süresince öğretmen adaylarına her hafta

iki saat zihin yetersizliği olan öğrencileri gözleme ve bu öğrencilerle etkileşime girme fırsatı sunulmuştur. Öğretmen adayları eğitim ortamını gözlemlemenin yanı sıra öğrencilerle sohbet etme, oyun oynama veya akademik yardım gibi sosyal etkileşimlere girmişlerdir. Sınıf içinde planlı herhangi bir etkinlik gerçekleştirme talep edilmemiştir, ancak etkileşim amaçlı sınıf içi etkinliklere katılarak öğrencilerle etkileşime girmeleri beklenmiştir. Zihin yetersizliği olan öğrencilerle ve bu öğrencilerin öğretmen ve aileleri ile iletişime girerek öğrenci ve verilen eğitim konularında bilgi elde etmeleri sağlanmıştır. Yapılan bu gözlemler ve etkileşimler, proje sonunda her öğrenci tarafından yazılı rapor halinde sunulmuştur.

Verilerin Analizi ve Güvenirliği

Etkileşim projesi raporlarından elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkileri belirlemek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Kodlamaların yapılması için öncelikle etkileşim projesiyle ilgili tüm raporlar birinci yazar tarafından okunmuş ve her rapora farklı bir numara verilmiştir. Özellikle zihin yetersizliği olan öğrencilerle girilen etkileşim sonucunda edinilen deneyimler, verilen eğitimle ilgili görüşler ve bölüm ve meslekle ilgili kazanımlar konularındaki veriler temel alınarak temalar oluşturulmuştur. Her iki yazar tarafından raporlar incelendikten sonra ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ifadelerinin hangi tema altında değerlendirileceği konusunda iki yazar arasında oluşan görüş ayrılığında, ifadeler ve tema ile ilgili tartışılmış ve ortak bir karara varılmıştır. Sonuç olarak beş ana tema belirlenmiştir: Proje öncesi düşünceler, mesleki kazanımlar, mesleğe alışma, ders/bölüm ile ilgili kazanımlar, genel kazanımlar.

Ana temalarla ilgili öğretmen adayı ifadeleri listelenmiş ve bu ifadelerden benzer özellikler gösteren ifadeler alt temalar olarak gruplanarak kodlanmıştır. Ana temaların ve alt temaların belirlenmesinde iç tutarlılığı sağlamak amacıyla tüm proje raporlarındaki yazılı veriler nitel araştırma konusunda deneyimli bir öğretim elemanı tarafından tekrar kodlanmıştır. Bu iki kodlama sonucunda uyum yüzdesi %94.3 olarak belirlenmiştir. Elde edilen uyum yüzdesi %70'in üstünde olduğu için veri analizi için gerekli olan güvenirlilik sağlanmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular

Araştırmaya Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adayları katılmıştır. Öğretmen adayları Zihin Engelliler ve Eğitimi dersi kapsamında 10 hafta boyunca haftada en az 2 saat olacak şekilde Eskişehir'de bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine gitmişler ve bu merkezlerde özel eğitim öğretmenleri ve özel gereksinimli öğrencilerle etkileşime girmişlerdir. Projenin sonucunda her öğretmen adayı projeye ilgili yazılı bir raporu dersin öğretim elemanına teslim etmiştir. Öğretmen adayları projeye başladıklarında özel gereksinimli öğrencilerden korkma, ürkme veya çekinme gibi duygulara sahip olduklarını fakat proje sonucunda bu olumsuz önyargılarından kurtulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca derslerde gördükleri teorik bilgi ile pratikte yaşananları bağdaştırabildiklerini ve kitaplarda gördükleri birçok bilgiyi gerçek hayatta gözlemleyebildiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra özel eğitim öğretmenliğinin ne olduğunu daha iyi anladıklarını ve gelecek planlarını daha iyi belirlediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca projenin çok faydalı bir tecrübe olduğunu ve

gelecek dönemlerde farklı projelerle bu tür uygulamaların devam etmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğretmen adaylarının proje sonunda etkileşim projesi ile ilgili sundukları raporlar incelendiğinde etkileşim projesiyle ilgili düşüncelerinin çoğunluğunun aşağıdaki temalar çerçevesinde aktarıldığı görülmektedir:

1. Ana tema: Proje öncesi düşünceler

Projeye ilk başladıklarında öğretmen adaylarının zihin yetersizliği olan öğrencilere yönelik düşüncelerinin ne olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda öğretmen adayları etkileşim projesi için kurumlara ilk gittiklerinde korkma, ürkme ve çekinme gibi değişik duygular içinde olduklarını ifade etmektedirler. Öğretmen adayları ayrıca zihin yetersizliği olan çocuklara ve/veya özel eğitim öğretmenliğine yönelik önyargılarının önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Tablo 2’de görüldüğü üzere bu ana tema altında iki alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Öncesi Düşünceleri

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
<i>Proje öncesi düşünceler</i>	Zihin yetersizliği olan bireylere yönelik önyargılar	19	55.9
	Özel eğitim öğretmenliğine yönelik önyargılar	15	44.1
TOPLAM		34	100

Öğretmen adayları proje öncesi düşünceleriyle ilgili olarak heyecan, korku, endişe gibi yaşadıkları duygularını dile getirmiştir. Proje öncesi düşünceler ile ilgili örnek ifadeler aşağıda yer almaktadır:

- *“İlk olarak rehabilitasyon merkezine giderken heyecanla karışık bir korku vardı. Bu mesleği yapabilir miyim, öğrencilere yeterli olabilir miyim (Ö3).”*
- *“Bu çok apayrı bir duyguydu. Çünkü projeden önce bu tür engel gruplarına sahip bireyler fazlasıyla beni korkuturdu (Ö14).”*
- *“Bu durum zihin engelli bireylerden beklentilerimi azaltıp, onlardan korkup çekinmeme neden oluyordu. Kafasında soru işaretleri ile bu bölümü tercih edenlerdenim (Ö31).”*

2. Ana tema: Mesleki kazanımlar

Öğretmen adaylarına özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesi sonucunda edindikleri mesleki kazanımların neler olduğu sorulmuştur. Öğrenciler proje tamamlandıktan sonra edindikleri mesleki kazanımları; öğretim sürecini gözleme, özel eğitim öğretmeninde bulunması gereken nitelikleri fark etme, zihin yetersizliği olan öğrencilerle iletişim kurma becerilerini geliştirme, özel eğitim öğretmenlerinden öğrenme ve aile katılımının önemini fark etme şeklinde belirttikleri görülmüştür. Mesleki kazanımlar ana teması altında oluşturulan alt temalar Tablo 3’te özetlenmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Edindikleri Mesleki Kazanımlar

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
Mesleki kazanımlar	Öğretim sürecini gözleme	44	39.7
	Özel eğitim öğretmeninde bulunması gereken nitelikleri fark etme	24	21.7
	Zihin yetersizliği olan öğrencilerle iletişim kurma becerilerini geliştirme	26	23.5
	Özel eğitim öğretmenlerinden öğrenme	10	9.1
	Aile katılımının önemini fark etme	7	6.0
TOPLAM		111	100

Öğretmen adayları mesleki kazanımlarla ilgili farklı yöntem gözlemleri, ailelerle işbirliği ve öğretim süreci gibi konulara değinmiştir. Mesleki kazanımlarla ilgili örnek ifadeler aşağıda yer verilmektedir:

- “Grup eğitmeninin kullandığı farklı teknikler sayesinde öğretim de birçok etkili tekniğin olabileceğini gördüm (Ö15).”
- “Öğrencilerin değerlendirilmesi ve öğretim teknikleri hakkında bilgiler ve tecrübeler edindim (Ö18).”
- “Öğretmen olarak ailelerle nasıl iletişim kurulması gerektiğini, onlara nasıl bilgi verilmesi ve nasıl destek olunabileceğini öğrendim (Ö18).”
- “Öğrencilerin neler yapabileceğini, nasıl davrandığını, neye nasıl tepki verdiğini gözlemlerim ve öğrendim (Ö24).”
- “Gözlem yaptığım rehabilitasyon merkezindeki öğretmenin engelli çocuklara karşı sergilediği davranışlar bana model oldu (Ö82).”
- “Bildiğim bir şeyi gözlemim süresince tekrar tekrar gördüm ki iğne ile toprağı kazmak gibi yavaş ilerleyen zorlu bir işimiz var. Öğrencilerimizin dikkat, hafıza, güdülenme, genelleme vb. birçok özelliklerindeki engeller nedeni ile öğrenmeleri çok yavaş gerçekleşiyor (Ö49).”
- “Kısaca yaptığım gözlemler öğretmenlerin kullandığı öğretim tekniklerini görmek, öğrencilerle birebir iletişime geçmek, kullandıkları materyaller ve oynadıkları oyunlar hakkında bilgi sahibi olmak özellikle bir öğretmen adayı olarak bana çok katkı sağladı (Ö86).”

3. Ana tema: Mesleğe alışma

Proje sonucunda özel eğitim öğretmenliği mesleğine alışma ile ilgili düşüncelerinin neler olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda öğretmen adayları etkileşim projesi sonucunda ileride çalışacakları öğrenci grubuyla ilgili tecrübe edindikleri ve özel

eğitim retmenliği mesleğiyle ilgili akıllarındaki birçok soruya cevap bulabildikleri gibi düşünceler ifade etmişlerdir. Tablo 4'te görüldüğü üzere bu ana tema altında dört alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 4. retmen Adaylarının zel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Mesleğe Alışma ile İlgili Düşünceleri

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
Mesleğe alışma	Meslek yaşamında çalışılacak ğrenci grubunu tanıma	60	43.2
	özel eğitim retmenliği mesleğini tanıma	34	24.5
	özel eğitim retmenliği mesleğini kabullenme	28	20.1
	özel eğitim retmenliği mesleğine ilişkin kararsızlıkları giderme	17	12.2
TOPLAM		139	100

retmen adayları mesleğe alışma ile ilgili olarak mesleğe yönelik kaygıların giderilmesi, mesleği sürdürme konusunda kararlılık gibi konuları dile getirmiştir. Mesleğe alışma ile ilgili örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

- “Bu gözlemin bana faydası ilk olarak bu mesleği yapabilir miyim korkusunu ortadan kaldırdı (3).”

- “Projenin bana katkılarından en büyüğü mesleğimi sevebileceğimi hissettim ... Eminim ki henüz birinci sınıftayken böyle bir projede yer alarak bunların farkına vardığım için, önümdeki yıllarda daha sağlam adımlarla ilerleyeceğim. (9).”

- “Bu projeye dört sene sonra yapacağımız işimize dışarıdan bakmak yerine içerisine girdik, işimizi daha iyi tanıma fırsatı bulduk ve bence en önemlisi bu mesleğin bize ne derece uygun olduğunu, ömrümüzü bu meslekte geçirip geiremeyeceğimizi görmemizi sağladı diye düşünüyorum (49).”

- “Daha öğrenecek çok şeyimiz olsa da hatta en başında olsak da şimdiden birçok deneyim edindiğimi, doğru bir meslek seçtiğimi ve yapacağımız mesleğin verdiği manevi hazzın zorluğun ve sabrın yanında hiçbir şey olduğunu düşünüyorum (30).”

4. Ana tema: Ders/bölüm ile ilgili kazanımlar

Proje sonucunda zihin engelliler ve eğitimi dersi ve öğrenim gördükleri lisans programı ile ilgili kazanımlarının neler olduğu sorulmuştur. Bu bağlamda retmen adayları etkileşim projesi sonucunda derste öğrendikleri teorik bilgilerle pratikteki uygulamalar arasında bağlantı kurabildiklerini ve öğrenim gördükleri lisans programı ile ilgili daha pozitif düşünmeye başladıklarını ifade etmektedirler. Tablo 5'te görüldüğü üzere bu ana tema altında üç alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Ders/Bölüm ile İlgili Edindikleri Kazanımlar

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
<i>Ders/bölüm ile ilgili kazanımlar</i>	Kuram-uygulama arasında bağlantı kurma	41	70.7
	Kuram-uygulama arasındaki farklılıkları görme	10	17.2
	Bölümle ilgili olumlu bakış açısı geliştirme	7	12.1
TOPLAM		58	100

Öğretmen adayları dersle ilgili kazanımlarda kuram ve uygulama arasındaki ilişkiyi görme konularına değinmiştir. Ders/bölüm ile ilgili kazanımlar ile ilgili örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

• “*Bu proje sayesinde derste gördüğümüz teorik bilgilerin pratiğe nasıl yansıdığını görme fırsatı bulmuş olduk (Ö41).*”

• “*Zihin engelli dersinde öğrendiğimiz kadarıyla grup eğitimi sınıflarında daha çok engel dereceleri birbirine yakın öğrenciler bir arada bulunması gerekirdi lakin gözlem yaptığım kurumda böyle bir uygulama görmedim. Bu da gösterir ki derslerde gördüklerimiz uygulanmıyor (Ö8).*”

• “*Derste özel eğitim dersinde gördüklerimi tam olarak uygulanmadığını da gördüm (Ö3).*”

• “*İlk sınıftan rehabilitasyona gitmemize anlam verememiştim ancak derste öğrendiklerimizi gerçek hayatta uygulamak, böyle bir durumla karşılaştığında nasıl davranacağını bilmek ve de ileride çalışacağımız ortamlara, öğrencilere alışmak konusunda iyi olduğunu da söylemeliyim (Ö72).*”

5. Ana tema: Genel kazanımlar

Proje sonucunda öğretmen adaylarının genel kazanımlarının neler olduğu sorulmuştur. Bu bağlamda öğretmen adayları etkileşim projesi sonucunda iyi bir tecrübe edindiklerini ve projeyi gerçekleştirdikleri için memnun olduklarını ifade etmektedirler. Tablo 6’da görüldüğü üzere bu ana tema altında iki alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Projesi Sonucunda Edindikleri Genel Kazanımlar

Ana Tema	Alt Temalar	n	%
<i>Genel kazanımlar</i>	Tecrübe/deneyim artışı	41	59.4
	Memnuniyet	28	40.6
TOPLAM		69	100

Öğretmen adayları genel kazanımlarla ilgili olarak mesleği tanıma, özel gereksinimli öğrencilerle iletişim fırsatı bulma gibi konulara değinmiştir. Genel kazanımlar ile ilgili örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

• “Zihin engelli bireylerin yanına gitmek onlarla kaynaşmak hoşuma gitti güzel bir 10 haftaydı. Umarım projeden bizden sonrakiler de yararlanır (Ö25).”

• “Yapacağımız işi daha birinci sınıftan inceleme fırsatı buldum. Bu gözlem bana yapacağımız işin ahlakını gösterdi. Birçok insan tanıdım birçok ‘farklı’ bireylerle arkadaş oldum. Gözlemin baştan sonuna dek hiç sıkılmadım aksine çok eğlendim (Ö4).”

• “Nasıl bir bölüme geldiğimizi hangi tür öğrencilerle ne tür zorluklar altında çalışacağımızı erkenden görme fırsatı yakalığımız için çok şanslıyız (Ö12).”

• “Proje hakkında olumlu düşüncelerim daha ağır basmakta. Bu yaptığım gözlemler sayesinde gelecekte daha nitelikli bir öğretmen adayı olacağımı düşünüyorum (Ö19).”

Sonuç ve Tartışma

Kaliteli ve yetkin öğretmen yetiştirmede teorik bilginin yanı sıra pratik yönden donanımlı öğretmenler yetiştirmek önem arz etmektedir. Özel eğitim ile ilgili lisans programlarından mezun olacak öğretmenler diğer öğretmenlik bölümlerinden daha farklı bir öğrenci grubuyla çalışacağı için öğretmen adaylarının hem alanı benimsemesi hem de pratik açıdan yetiştirilmesi için ilk yıllardan itibaren farklı projelerle özel gereksinimli öğrencilerle etkileşime girmeleri sağlanmalıdır. Bu amaçla geliştirilen özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesi öğretmen adayları tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Bu proje sayesinde öğretmen adayları özel eğitim konusunda öğrendikleri teorik bilgileri ilk yıldan gözlemleme şansı elde etmişler ve alanı daha iyi benimsemişlerdir. Ayrıca alanla ilgili zihninde soru işaretleri olan öğretmen adayları için faydalı bir deneyim olmuş ve öğretmen adaylarının alanda kalmayla ilgili gelecek planları daha da netleşmiştir. Özel eğitim ile ilgili lisans programlarında yetiştirilen öğretmen adaylarının çok boyutlu gelişimi için uygulamalar önemli olmakta, bu sebeple her dönem öğretmen adaylarına gerçek ortamlarda pratiği gözleme ve pratik yapma imkânı sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra uygulamaya yönelik projeler öğretmen adaylarının alanı daha iyi benimsemesine ve böylece kendini daha iyi yetiştirmesine yardımcı olmaktadır.

Öğretmenin mesleğe hazırlanma sürecinin öğrenci başarısını olumlu olarak etkilediği belirtilmektedir (Brownell vd., 2005). Özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesi, öğretmen adaylarının mesleğe hazırlandıkları lisans dönemlerindeki uygulama deneyimini desteklemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu proje ile özel eğitim alanı öğretmen adayları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine giderek bu merkezlerde özel eğitim öğretmenleri ve özel gereksinimli öğrencilerle etkileşime girmişlerdir. Özel eğitim öğretmen adaylarının görüşlerinin alındığı çalışmalarda öğretmen adaylarının %68’i “derslerin uygulama ile desteklenmesi” gerektiği yanıtını vererek uygulamaya olan ihtiyaçlarını vurgulamışlardır (Ergül vd., 2013). Proje sonunda özel eğitim öğretmen adayları özel eğitim öğretmeninde bulunması gereken nitelikleri fark etme, zihin yetersizliği olan öğrencilerle iletişim kurma becerilerini geliştirme gibi konularda mesleki deneyim kazandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte önceki araştırmalarda özel eğitim bölümü öğrencileri lisans programlarındaki derslerin uygulamalarının yetersiz kaldığını ifade etmektedir (Dedeoğlu vd., 2004). Bu etkileşim projesine katılan öğrenciler

derste öğrendikleri teorik bilgilerle yapılan uygulamalar arasında bağlantı kurabildiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler meslekteki deneyimleri sürecinde yapabildiklerini görerek ve çalıştıkları grubun özelliklerini tanıyarak kendi yeterlilik algılarını yükseltebilmektedir (Ergül vd., 2013). Etkileşim projesi çalışmasına katılan öğretmen adayları proje sürecinde katıldıkları eğitim ortamlarında özel eğitim öğretmenlerinden öğrenme fırsatı elde ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının dört yıllık eğitimleri süresince hem kuramsal derslerde hem de uygulamada iyi yetişmiş olmalarının ileride onların öğretmenlik mesleğindeki başarılarına olumlu olarak yansyacağı önceki çalışmalarda belirtilmiştir (Ergenekon ve Batu, 2008).

Çalışma sonunda öğrenciler etkileşim projesi sayesinde gördükleri lisans programı ile ilgili daha pozitif düşünmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu düşünmesi çalışma hayatlarında mesleğe daha iyi tutunacaklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte öğretmen adaylarının ileride mesleği bırakma oranlarının da azalacağı öngörülebilir. Özel eğitim öğretmenlerine sınıf uygulamaları repertuarı oluşturmaları ve daha fazla uygulama yapma fırsatı sağlanması önerisi (Deng ve Gopinathan, 2003; Sinclair vd., 2006) doğrultusunda özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesinin katkı sağladığı görülmektedir. Özel gereksinimli bireylerle deneyimi olan ve uygulama yapan öğrencilerin öz yeterliliklerini geliştirme konusunda daha avantajlı olduğu belirtilmektedir (Leyser vd., 2011). Projeye katılan öğrenciler ileride çalışacakları öğrenci grubuyla ilgili tecrübe edindikleri ve özel eğitim öğretmenliği mesleğiyle ilgili akıllarındaki birçok soruya cevap bulabildikleri gibi düşünceler ifade etmişlerdir. Bu bağlamda projenin özgüvenlerine de olumlu olarak katkı sağladığını belirtmek mümkündür.

Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri çalışmanın sadece bir üniversitede gerçekleştirilmiş olmasıdır. İleride yapılacak çalışmalarda bu projenin farklı üniversitelerden öğretmen adaylarıyla uygulanması sonuçların genellenebilmesi için önemlidir. Etkileşim projesinin içeriği daha sistematik hale getirilip detaylandırılabilir ve haftalık etkinlikler belirlenebilir. Proje öğretmenlik uygulamasına kadar sürecek şekilde planlanarak uzun süreli çalışmalarla etkililiği değerlendirilebilir. Özel gereksinimli bireylerle etkileşim projesine benzer uygulama dostu farklı projeler ile nitelikli öğretmen yetiştirmeye katkıda bulunulabilir.

Kaynaklar

- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. Massachusetts, MA: Pearson.
- Black, L., Neel, J., & Benson, G. (2008). National Commission on Teaching and America's Future (NCTAF)/Georgia State University (GSU) Induction Project: Final Report. 01 Temmuz 2010 tarihinde <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504316.pdf> adresinden alınmıştır.
- Brownell, M. T., Ross, D. D., Colón, E. P., & McCallum, C. L. (2005). Critical features of special education teacher preparation: A comparison with general teacher education. *The Journal of Special Education, Vol 38; No: 4*, ss. 242-252.
- Çakır, Ö. S. (2000). Öğretmen yetiştirmede teoriyi pratiğe bağlayan mikro-öğretimin Türkiye'deki üç üniversitede durumu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol 18*, 62-68.

- Dedeoğlu, S., Durali, S., & Tanrıverdi, A. (2004). Özel eğitim bölümü zihin engelliler ğretmenliği anabilim dalı 3., 4. sınıf öğrencileri ve mezunlarının kendi bölüm programları, ğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri ile ilgili düşünce ve nerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi zel Eğitim Dergisi*, Vol 5; Sayı: 1, 47-55.
- Deng, Z., & Gopinathan, S. (2003). Continuity and change in conceptual orientations for teacher preparation in singapore: challenging teacher preparation as training. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, Vol 31; No: 1, ss. 51-65.
- Demir, O. . (2009). Nitel araştırma yöntemleri. K. Bke (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* içinde (s. 285- 318). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Demirci, S. ve Kseli, M. (2009). İkincil veri ve içerik analizi. K. Bke (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* içinde (s. 319-364). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ergenekon, Y., Ozen, A., & Batu, E. S. (2008). An evaluation of the views of mental retardation practicum students on teaching practicum. *Educational Sciences: Theory and Practice*, Vol 8; No: 3, ss. 881-891.
- Ergul, C., Baydik, B., & Demir, S. (2013). Opinions of in-service and pre-service special education teachers on the competencies of the undergraduate special education programs. *Educational Sciences: Theory and Practice*, Vol 13; No: 1, ss. 518-522.
- Leyser, Y., Zeiger, T., & Romi, S. (2011). Changes in self-efficacy of prospective special and general education teachers: Implication for inclusive education. *International Journal of Disability, Development and Education*, Vol 58; No: 3, ss. 241-255.
- MEB. (2007). Milli Eğitim istatistikleri örgün eğitim 2006-2007. 23.02.2012 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2006_2007.pdf adresinden alınmıştır.
- MEB. (2013). Zihinsel engellilerin eğitimi kursu ilanı. 10.10.2013 tarihinde http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_10/09035620_zihinselengellilere_rineitimikursu.pdf adresinden alınmıştır.
- MEB. (2018a). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. 07/07/2018 tarih ve 30471 sayılı Resm Gazete.
- MEB. (2018b). Milli Eğitim istatistikleri örgün eğitim 2017/'18. 08.11.2018 tarihinde https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf adresinden alınmıştır.
- ÖSYM. (2018a). 2018-Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu – Tablo 4. 11.02.2019 tarihinde http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/TABLO4_06082018.xls adresinden alınmıştır.
- ÖSYM. (2018b). YKS Yükseköğretim Programlarına Ek Yerleştirme Kılavuzu – Tablo 4. 11.02.2019 tarihinde http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/EK/Tablo-4_13092018.xls adresinden alınmıştır.
- Sinclair, C., Dowson, M., & McInerney, D. M. (2006). Motivations to teach: Psychometric perspectives across the first semester of teacher education. *Teachers College Record*, Vol 108; No: 6, ss. 1132-1154.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve nemi. *Eğitim ve Bilim*, Vol 23; Sayı: 112, 7-17.
- YK. (2016). Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Eğitim-ğretim Dairesi Başkanlığı'nın "Program isim değişikliği" konulu 08/01/2016 tarih ve 75850160-104.01.02.01/843 sayılı yazısı.

RESPECT DES RÈGLES D'ÉCRITURE ET RÉDACTION EFFICACE : PASSER UN CAP

Betül ERTEK¹

RÉSUMÉ

L'acte d'écriture implique de la réflexion et de la précision. Réel pilier pour fixer notre pensée, écrire permet à l'être humain de propager ses idées. Elle condense un ensemble de règles à maîtriser et à appliquer à bon escient. Toutefois, la transmission d'un message dépend aussi du sens donné à ce dernier. L'importance de la segmentation, l'adaptation des mots et des phrases, l'utilisation de la ponctuation, la précision de l'écrit et la structuration progressive dans l'acte d'écriture sont toutes des éléments essentiels. L'objectif de cet article est de mettre en avant quelques-unes des règles d'écriture et des indications scripturales non négligeables qui permettront un usage plus efficace et qui valoriseront le fond du texte écrit. Ainsi, l'utilisation consciencieuse des procédés et des techniques rédactionnelles, des nombreuses règles d'écriture sont à l'origine d'un travail réfléchi et d'une réflexion travaillée et soignée. Le présent travail conçoit le passage du cap complexe d'une écriture segmentée, manquant de cohérence et de précision à une rédaction plus efficace et compréhensive.

Mots-clés : Rédaction, Règles D'écriture, Ecriture Efficace

YAZIM KURALLARININ UYGULANMASI VE ETKİLİ YAZMA: ZORLUKLARI AŞMAK

ÖZ

Yazma eylemi düşünme ve hassasiyet içerir. Bu yüzden, yazma eylemi, düşüncelerimizi desteklemek için önemli bir temel oluşturduğu gibi fikirlerimizin yayılmasına da olanak sağlamaktadır. Bir dizi kuralın öğrenilmesine ve bilinçli olarak uygulanmasına katkı sağlar. Bir mesajın iletilmesi, mesajın içerdiği anlama bağlıdır fakat bölümlenmenin önemi, sözcüklerin ve cümlelerin uyarlanması, noktalama işaretlerinin doğru kullanımı, yazmanın doğruluğu ve aşamalı yapılandırılması yazma eylemini oluşturan eşit derecede öneme sahip temel unsurlardır. Yazılı metnin değerini arttıran ve daha etkili bir şekilde kullanılmasına olanak tanıyan yazı yazma kurallarına ve yazılı metindeki önemli noktalara vurgu yapmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle, yazım unsurları ve tekniklerinin doğru kullanımı, birçok yazım kuralı, iyi oluşturulmuş bir metnin ve ayrıntılı düşünmenin temelini oluşturmaktadır. Söz konusu çalışma, bölümlere ayrılmış karmaşık bir yazıdan, tutarlıktan ve kesinlikten yoksun bir metinden daha etkili ve kapsamlı bir yazıya geçmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: yazma, yazım kuralları, etkili yazma

Introduction

L'écriture peut sembler un acte banal réalisé au quotidien et sans difficulté. Loin de là. L'écriture se travaille, se retravaille et se réinvente. Elle relève de la mise au point de la pensée puis de la transmission d'un message à autrui. Pour viser une compréhension optimale, une écriture ciblée, claire et logique est nécessaire. De nombreux problèmes surgissent quant à l'écriture : l'utilisation du « bon » mot, de la « bonne » orthographe,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi Bölümü, betul.ertek@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0693-9783

Received/Geliş: 28/06/2019 Accepted/Kabul: 02/11/2019, Conceptual Article/Kavramsal Makale

Cite as/Alıntı: Ertek, B. (2020), "Respect Des Règles D'écriture Et Rédaction Efficace : Passer Un Cap"/ "Yazım Kurallarının Uygulanması Ve Etkili Yazma: Zorlukları Aşmak", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.149-162.

du « bon » style d'écriture, etc. Une des plus grandes difficultés réside dans la traduction de la pensée et il semble plus aisé de dire plutôt que d'écrire. Il est essentiel de comprendre le fonctionnement de la langue et d'en connaître les règles. Il semble fondamental de connaître quelques-unes des règles de rédaction pour parvenir à un acte scriptural réussi. Certaines de ses règles relèvent d'une segmentation logique et adaptée en mots et en phrases, d'une utilisation réfléchie et minutieuse de la ponctuation, de la nécessité de distinguer la langue orale de la langue écrite, d'une précision indispensable à l'acte d'écriture et d'une structuration qui évolue tout au long de la rédaction. L'écriture étant au service de l'idée, elle suppose l'utilisation de procédés et la mise en valeur du fond au profit de la forme. Il est important de distinguer la norme linguistique de la langue parlée : *"The « norme » represents the implicit linguistic consensus which permits mutual intelligibility within any speech community"* (Garmadi, 1981, p. 122). C'est un ensemble de codes et de règles d'acceptabilité qui régit l'utilisation de la langue en la contrôlant à travers des principes de correction, de prescription communs et universels.

Une segmentation consciencieuse

Lors de l'écriture d'un texte, la segmentation est importante. Il faut veiller à ne pas réaliser de coupe erronée pouvant changer un mot. Toute coupe est majoritairement syllabique et se réalise à l'aide du trait d'union « - », admise comme césure : « lun-di », « cou-ra-geux », « bou-lan-ge-rie », etc. En fin de ligne, il est important de savoir que les monosyllabes tels que « lac », « prose » ou encore « riche » ne sont pas sujets à la segmentation car les mots de moins de cinq lettres sont écrits sans être segmentés. Dans le cas de consonne redoublée/répétée comme « abbaye » ou « bacca-lauréat », la segmentation se réalise entre les deux consonnes qui se suivent « ab-baye », « bac-ca-lauréat ». Il en est de même pour les syllabes finales muettes qui ne sont pas coupées : l'adjectif « tranquille » ne peut pas être coupé tel que « tranquil-le » ou encore le verbe « vaciller » « vacil-le ». Quant aux mots composés, la coupure se réalise au trait d'union : « c'est-à-dire », « arc-en-ciel », etc. Lorsque le mot est composé d'un groupe de lettres, de voyelles ou de consonnes soudées, la coupure ne se réalise absolument pas : « oiseau » ne peut s'écrire « o-iseau », le son [wa] étant admis comme une seule lettre ; « maison » ne peut s'écrire « ma-ison », le son [ɛ] étant insécable. Il n'y a pas de coupure si les lettres « x » et « y » sont placées entre deux voyelles : « examen ». La segmentation ne se réalise pas non plus lorsqu'il y a une apostrophe : « aujourd'hui » ne s'écrit pas « aujourd'-hui » ou « aujourd-'hui ». Il en est de même pour « lorsqu'il », « s'il », « j'écoute », etc. La segmentation n'a pas lieu entre les consonnes « bl » (« blanche »), « br » (« branche »), « ch » (« cheval »), « cl » (« clapet »), « cr » (« crépu »), « dr » (« drapeau »), « fl » (« fleurie »), « fr » (« frigidaire »), « gl » (« glacer »), « gn » (« gagner »), « gr » (« grappe »), « pl » (« plume »), « pr » (« préparer »), « th » (« orthographe »), « tr » (« travailler »), « vr » (« suivre »). Les prénoms et les noms de famille (sauf composés) ne sont pas sujets à la segmentation : « Paul », « Virginie », « Lucas », « Les Martin ».

La ponctuation

La ponctuation sert à jalonner la lecture. Beaucoup l'utilisent soit parce que la ponctuation est considérée comme facultative, soit parce que les règles ne sont pas maîtrisées. Une ponctuation erronée et/ou inadaptée tend à ralentir la lecture et la compréhension. Elle est assez souvent négligée au profit du contenu du texte. « [...] son rôle est de contribuer à

la logique du discours. Cela provient en grande partie du fait que les auteurs, plus attachés au fond qu'à la forme, dictent parfois leur texte et qu'ils n'ont guère le temps de relire celui-ci [...]. » (Lexique des règles typographiques, en usage à l'imprimerie nationale, 2002, p. 145).

Le point marque la fin de la phrase et n'apparaît jamais dans les titres. Il s'agit d'une coupe forte. Il peut être confondu avec les points de suspension.

Ex. (1) : Cette ville est magnifique et sans exemple.

Ex. (2) : L'établissement scolaire se trouve à 200 kilomètres de notre domicile.

La virgule marque une pause brève, séparant des mots/des groupes de mots et insérant des incises. Elle distingue les éléments non liés par une conjonction de coordination tels que les sujets, les compléments, les épithètes, les attributs et les propositions de même nature. Elle permet de scander les éléments d'une énumération et ne se place jamais avant une parenthèse, un tiret ou un crochet, sauf si le crochet communique une restitution. « Etc. » est toujours précédé d'une virgule et suivi d'un point.

Ex. (1) : Véritable mine d'or, cette cité antique regroupe d'innombrables vestiges.

Ex. (2) : La mode, la danse, la chanson, etc., ce ne sont que des thèmes qu'elle préfère !

Le point-virgule s'emploie pour la séparation des parties qui ont déjà au moins une subdivision par la virgule. Il sépare les propositions que l'on ne souhaite pas couper par une séparation forte et préserve un lien sémantique étroit avec l'élément qui suit. Ici, le temps de pause est moins long que celui du point. Il est important de ne pas l'utiliser sans limitation et de manière imprudente. Il ne vient pas remplacer la virgule ou le point. Le point-virgule est à la fois un élément de séparation mais aussi de lien. Il n'est jamais suivi d'une majuscule.

Ex. (1) : Il l'aimait plus que tout au monde ; elle le détestait.

Ex. (2) : Il s'était caché à un endroit très discret ; il pouvait l'observer pendant des heures.

Les points de suspension permettent de dénoter une suppression ou une coupure (entre crochets). Ils servent à montrer une énumération incomplète et l'hésitation.

Ex. (1) : Cette fille est... comment dire... très malpolie !

Ex. (2) : Il [...] leur rappela que leur engagement prendra fin l'année prochaine.

Les deux points servent à séparer deux propositions qu'ils relient et permettent d'introduire une explication, une citation, une énumération. Il est conseillé d'éviter de répéter l'utilisation des deux points à l'intérieur d'une même phrase. Dans ce cas, il est plus prudent de reformuler la phrase ou de les remplacer par une conjonction de coordination introduisant une justification de l'assertion qui la précède.

Ex. (1) : Les trois plus grands pays du monde sont : la Russie, le Canada et la Chine.

Ex. (2) : Je n'ai pas aimé ce film ; il était très ennuyant.

Le point d'interrogation est obligatoirement mis en fin de phrase interrogative (partielle/totale) en style direct et dans les titres. Il est le seul signe distinguant une phrase assertive d'une phrase interrogative. Il n'y a pas d'interrogation dans une phrase indirecte.

Ex. (1) : « Tu pars en vacances ». (assertive)/« Tu pars en vacances ? » (interrogative)

Ex. (2) : « Je me demande où elle a pu partir cet été ». (interrogative indirecte)

Le point d'exclamation permet l'expression d'une grande émotion : la colère, la joie, la peur, la surprise, l'indignation, l'ironie, etc. mais aussi d'un ordre et d'une interpellation. Comme le point d'interrogation, il figure dans les titres et se place toujours

après une interjection : « Oh ! », « Ah ! », « Saperlipopette ! », « Fichtre ! », « Bougre ! », « Ohé ! », « Comment ! », « Sacrebleu ! », « Eureka ! », etc.

Ex. (1) : Ce tableau est splendide ! Ex. (2) : Aïe ! Je me suis brûlé la main !

Les guillemets servent à encadrer et retranscrire des propos rapportés au discours direct. Ils permettent de reprendre le discours d'autrui au discours rapporté ou en tant que citation. Ils servent aussi à signaler une idée approximative, décalée et/ou péjorative.

Ex. (1) : « Pourquoi ne m'as-tu rien dit ? » demanda-t-elle.

Ex. (2) : « A vaincre sans péril, on triomphe sans gloire. » (Corneille, 2017, p. 20).

Les tirets peuvent être employés tout seul (tiret simple) ou par paire (tirets doubles). Le tiret simple permet de marquer une pause entre des mots ou des phrases afin de mettre en avant le changement d'interlocuteur dans les échanges et les dialogues. Le tiret simple de séparation s'utilise lors d'un dialogue interne mais aussi pour mettre en avant une conclusion. Il sert alors de liste énumérative.

Ex. (1) : Quand je l'ai vu, j'ai tremblé – Eh quoi donc ! Serais-je tombée amoureuse ?

Ex. (2) : Chapitre 1 – Chapitre 2 – Chapitre 3

Le tiret double permet d'ajouter une information supplémentaire qui souhaite être mise en avant volontairement. Lorsqu'il encadre une phrase ou un segment de phrase, il joue le même rôle que la virgule ou la parenthèse.

Ex. (1) : Son père – vaillant homme – a vaincu le cancer.

Ex. (2) : Si tu penses m'aimer – et comment le savoir ? – je t'attendrais près du lac.

Le tiret est aussi un élément de liaison et d'expression de l'horaire. Il permet de mentionner un circuit, un trajet, une destination, etc.

Ex. (1) : Je vais prendre le vol de nuit Istanbul – Paris.

Ex. (2) : Les horaires d'ouverture de la bibliothèque sont : 9h – 18h

Le trait d'union lie deux mots, forme des mots composés, réalise des liaisons grammaticales et des coupures de mots. Pour les mots composés, il existe « après-midi » ; « rendez-vous » ; « Saint-Charles » (seulement pour les noms de lieu formés à partir de « Saint ») ; etc. La coupure se fait au trait d'union : « Marie-/Françoise ».

Ex. (1) : « Marie-Claude » ; « Jean-Michel ». Ex. (2) : J'ai oublié ma veste là-haut.

Le trait d'union lie le verbe et le sujet quand leurs places sont inversées.

Ex. (1) : As-tu compris ce que je viens de dire ? Ex. (2) : Oui très bien, lui répondis-je.

Lorsque le verbe est conjugué à la troisième personne et qu'il se termine par la voyelle « a » ou « e », un « t » euphonique vient s'ajouter et permet une liaison fluide.

Ex. (1) : S'invente-t-il une vie ? Ex. (2) : Créa-t-on les voitures dans cet unique but ?

L'impératif est un autre cas d'utilisation du trait d'union. Lorsqu'un verbe est conjugué à l'impératif avec un pronom personnel complément, il est ainsi lié au pronom.

Ex. (1) : Réponds-moi tout de suite je te dis ! Ex. (2) : Allez, lève-toi !

Le trait d'union se situe entre le pronom personnel et l'adjectif « même », les adjectifs invariables « mi » et « demi » et le nom qu'ils qualifient et les adjectifs composés géographiques.

Ex. (1) : C'est lui qui a dit qu'il serait là dans la demi-heure. Ex. (2) : Il est franco-turc.

Le trait d'union se place aussi entre les mots qui désignent les dizaines et les unités. Il vient remplacer le « et ». Dans les autres cas, il n'y en a pas.

Ex. (1) : dix-neuf (dix et neuf) Ex. (2) : trois mille neuf cent treize

Il en est de même pour les nombres ordinaux. Un nombre ordinal s'écrit en fonction que le cardinal dont il en est le dérivé s'écrit avec ou sans trait d'union.

Ex. (1) : dix-neuvième (de dix-neuf, avec trait d'union)

Ex. (2) : trois mille neuf cent treizième (de trois mille neuf cent treize, sans trait d'union)

Il permet de couper les mots en fin de ligne. La coupure se réalise entre deux syllabes : « or-/dinateur », « ordi-/nateur » ou « ordina-/teur » mais jamais entre deux voyelles : « co-/uloir » mais plutôt « cou-/loir ». S'il n'y a qu'une seule consonne entre deux voyelles, la coupure se fait avant la consonne : « sa-/lon ». S'il y a deux consonnes entre les deux voyelles, elle se réalise entre les deux consonnes : « balan-/çoire ». S'il y a plus de trois consonnes, elle se fait après la seconde : « cons-/truire ».

Les parenthèses s'emploient pour isoler une partie du texte qui souhaite être détachée pour être mise en valeur et réaliser un ajout ou apporter une information supplémentaire. Elles servent à intercaler dans le corps d'une phrase ou d'un paragraphe entier une indication, une information supplémentaire qui est utile à la compréhension du texte.

Ex. (1) : Il est injoignable depuis deux jours (il a perdu son téléphone).

Ex. (2) : Tu as le choix entre les cours de piscine (débutant) et de danse (intermédiaire).

Les paragraphes peuvent contenir plusieurs types d'information. Cela peut être une date précise, un pourcentage, une référence bibliographique, une formule mathématique, une définition, des informations étymologiques, une traduction, une explication quelconque, un sigle et/ou l'ouverture d'un sigle, des commentaires, des signes de ponctuation, des noms communs, des noms propres, etc.

Ex. (1) : Une proportion importante (40 %) de la population s'est retrouvée sans rien.

Ex. (2) : Mon rêve est de devenir consolideur (qui est chargé de synthétiser et d'uniformiser les comptes d'une entreprise, d'une société).

L'utilisation des crochets ressemble à celle des parenthèses. Ils permettent de marquer l'intervention d'une personne qui est autre que l'auteur. Cela peut être l'éditeur, le correcteur, le modérateur, etc. Ils signalent les changements à apporter, les suppressions, les ajouts à effectuer. Les crochets sont utilisés dans les citations pour signaler les suppressions de certains passages qui n'ont pas été repris tels que « [...] ».

Ex. (1) : Vous en saurez davantage en lisant l'article. [à préciser]

Ex. (2) : La ponctuation est un système de signes conventionnels [...].

Distinction langue orale vs langue écrite

La langue orale apparaît plus naturelle que la langue écrite (Lieberman, 1992). Elle est universelle en ce que dans toutes les sociétés nous communiquons oralement. Elle est un mode fondateur des communications, l'écrit en serait un moyen d'expression dérivé. D'un point de vue développemental, le processus d'acquisition du langage oral se réalise « naturellement » et ce, dès la naissance. Le langage écrit est le résultat d'un apprentissage spécifique qui débute plus ou moins avec l'entrée dans le système scolaire. L'évolution de la langue a en ce sens apporté des variations entre la langue parlée et écrite. Une des grandes difficultés rencontrées est l'utilisation des signes diacritiques. Les accents ne sont pas prononcés de la même manière partout en France et dans les pays francophones. Leurs écritures peuvent porter à confusion. Les accents entrent dans le domaine très spécifique de la phonétique et pour les maîtriser, il nécessite de les travailler.

La langue française admet cinq signes diacritiques : les accents aigu, grave et circonflexe, le tréma et la cédille. Tous les accents ont été empruntés au grec et la cédille à l'espagnol. Il y a aussi le tilde qui n'existe plus en français. Les signes diacritiques se placent au-dessus ou en-dessous d'une lettre pour en indiquer sa valeur phonétique. La langue française s'est trouvée empreinte à noter certains phonèmes spécifiques apparus au cours de son histoire. L'accent aigu est l'un des premiers signes introduit dans la langue française et est le plus utilisé. Il se place uniquement sur la voyelle « e » et est représenté par d'autres graphèmes : le « e » placé devant un « z » (« riez »), le « ai » (« j'ai »). Il permet de distinguer le [ə] (« de ») et le [e] (« dé »). Il peut être placé à l'intérieur d'un mot en syllabe ouverte : « dénoncer », « déférer » et en fin de mot : « thé », « blé », etc.

L'accent grave est introduit au XVIème siècle aussi. Il est utilisé différemment et peut être logographique et phonographique. Il possède une fonction logographique et peut se trouver sur d'autres voyelles que le « e » comme le « à » et le « où ». Cette fonction permet de distinguer les homographes « a »/« à » ; « ou »/« où » ; « ça »/« çà » ; etc. Sa fonction phonographique réside dans son utilité sur la voyelle « e » et permet de marquer le [e] ouvert dans « père » et « mère » en le plaçant à l'intérieur d'un mot. Il peut être placé en fin de mot devant un « s » en raison d'une ambiguïté sur la valeur phonétique de la lettre « e » : « procès », « d'après », « congrès », etc.

L'accent circonflexe permet de marquer certaines particularités de la langue française et de noter la voyelle longue. Il se retrouve à l'intérieur des mots qui ont perdu une lettre étymologique (ici le « s ») : « fête » autrefois « festum ». Il peut se trouver sur toutes les voyelles en dehors du « y ». Lors d'un emploi logographique, il peut correspondre à un « e » ouvert lorsque l'accent se trouve sur le « e » : « bête » ; « forêt ». Lorsqu'il est sur la lettre « a », il permet de la distinguer en allongeant le son : « grâce », « tâche ». Sur la lettre « o », il est fermé et long : « cône » ou « diplôme ». Il différencie les homophones : « cote »/« côte » ; « du »/« dû » ; « boîte »/« boîte » ; « jeune »/« jeûne ». Lorsque nous conjugurons les verbes, l'accent circonflexe se trouve sur les formes verbales des 1° et 2° personnes du pluriel du passé simple : « nous chantâmes » ; « vous eûtes » et à la 3° personne du singulier à l'imparfait du subjonctif : « qu'il eût » ; « qu'il vînt » ; etc.

Le tréma se trouve sur le « e », « i » et « u » et sert à marquer une disjonction, un hiatus entre deux voyelles qui se suivent et qui pourraient former un ensemble : « mais »/« maïs ». Il sert aussi à marquer le « u » qui possède sa propre valeur derrière un « g ». Il est alors placé sur la voyelle qui suit : « ambiguë »/« aiguë ». Le tréma indique que la voyelle n'a pas de valeur phonique : « Madame de Staël » se prononce « Stal ». Lorsque le tréma est placé sur le « i », il indique le son « yod » intervocalique : « aïeul », « païen », « faïence » prononcé comme un « y ».

La cédille est le signe diacritique qui se place sous la lettre « c » pour lui donner le son [s] devant les voyelles graphiques « a », « o » et « u » : « ça » ; « un hameçon » ; « un reçu ». Dans l'alphabet latin, la cédille est alors prononcée [k] et a évolué soit en [k] tel que « cum » qui signifie « comme », soit en [s] tel que « caelum » qui veut dire « ciel », soit en [ʃ] comme « caballus » qui signifie « cheval ». Elle ne vient jamais se mettre devant les voyelles « e », « i » et « y ».

L'écrit possède des spécificités propres en comparaison à l'oral. Il est essentiel de les connaître pour une écriture efficace. La possible confusion entre les lettres et les sons peut être la source des difficultés. A titre d'exemple, dans le mot « eaux », il y a quatre

lettres mais un seul et unique son : le [o]. L'une des premières spécificités du langage écrit réside dans le manque d'éléments prosodiques comme l'accent, le rythme, le ton, le débit et l'intonation. Ces marques suprasegmentales contribuent beaucoup à la compréhension du message oral. La seconde caractéristique est en lien avec le temps de production à l'écrit qui est plus long, plus difficile et qui demande plus d'effort de réflexion. A l'oral, les reprises sont instantanées, rapides et quasi-libres. Les corrections sont plus aisées à l'oral. L'une des principales spécificités du langage écrit réside dans la solitude de l'énonciateur. Il est seul, face à une feuille de papier ou un écran d'ordinateur et ne sait pas si le message qu'il souhaite transmettre est intelligible, clair et précis. A l'oral, certains éléments aident l'interlocuteur à mieux comprendre et saisir l'information. En fonction des mimiques, des gestes, de la posture du destinataire, l'énonciateur peut se reprendre, modifier, accentuer, insister. La réception du message ne se fait pas tout le temps au moment de son écriture. Une forme d'asynchronisme se traduit entre la rédaction du message (sa production) et sa réception (sa lecture) en temps réel, à l'inverse du message oral.

Précision et logique dans l'écriture

Il y aurait cette tendance à penser que la compréhension du message écrit reviendrait surtout au lecteur. Ceci est acceptable mais pas tout à fait juste. L'effort demandé au lecteur ne doit pas être très complexe. Il revient d'abord au scripteur de s'exprimer avec précision. Décrypter le sens revient ensuite au lecteur. Il est utile d'évoquer l'importance de cibler ses idées, d'éviter d'écrire des phrases de longueurs considérables, l'utilisation des connecteurs logiques, la nécessité d'ordonner ses idées et la réalisation d'un plan.

Cibler ses idées est la tâche la plus complexe à réaliser. Il revient au scripteur de choisir les mots et les expressions les plus adaptées. Un travail de reformulation peut être réalisé en modifiant les tournures, en supprimant les répétitions, en remplaçant les mots répétitifs par des synonymes, etc. La qualité de la rédaction ne réside pas dans la quantité de mots utilisés mais bien dans sa tournure, son élégance et son style. L'emploi trop fréquent de synonymes peut rendre l'écrit confus car ils ne sont pas tous interchangeables. Certains mots possèdent un sens plus ou moins fort que d'autres. Le mot « sublime » est proche de « bon » mais le sens du premier mot est plus fort que le second. « Sublime » possède aussi comme synonyme « qualité », « noble », « savoureux » ou encore « doux ».

La concision permet d'éviter de condenser l'ensemble en un paragraphe voire en une phrase. Il ne s'agit pas de résumer ou de faire un bilan des idées mais de réaliser une rédaction avec des tournures phrastiques concises. L'idéal est de mettre une idée par paragraphe. Pour alléger la rédaction, il est conseillé de construire des phrases simples : sujet + verbe + complément. Le sujet étant plus proche au verbe, le sens est très vite saisi. L'utilisation régulière des pronoms relatifs « qui » et « que » qui tendent à rallonger les phrases n'est pas conseillée. Ils permettent de faire une micro-pause à l'oral mais à l'écrit, ils complexifient la phrase. A la fin de l'écrit, un dernier travail de modification et/ou de suppression des mots facultatifs et superflus est à réaliser. Il est préférable de choisir le mot simple au mot savant, le mot concret au mot abstrait et le mot court au mot long.

Ex. (1) : « Il y a des décisions que je ne peux pas prendre toute seule ».

« Je ne peux pas prendre toute seule certaines décisions ».

Ex. (2) : « Ce ne fut pas chose facile que de trouver un travail ».

« Trouver un travail a été difficile ».

Pour une utilisation adaptée des connecteurs logiques, le scripteur doit réaliser une cohérence entre ses idées et son écrit. Pour ce faire, il tend à employer des mots-outils qui établissent un rapport logique. En voici quelques exemples (liste non-exhaustive) :

Tableau 1. Les Connecteurs Logiques

Relations logiques	Nature des connecteurs logiques			
	Adverbe et locution	Préposition	Conjonction de coordination	Conjonction de subordination
Cause	en effet, effectivement	à cause de, en raison de, du fait de, par suite de	car	parce que, du fait que, comme, sachant que
Conséquence	finalement, en bref, ainsi, c'est pourquoi		donc, et	de sorte que, si bien que, de telle manière que,
But		pour, afin, afin de, dans l'idée de		pour que, afin que, de façon que, de peur que
Opposition, concession	pourtant, cependant, néanmoins,	malgré, en dépit de, contrairement à	mais, or	bien que, sans que, sauf que, quoique
Comparaison, explication	comme, ainsi, par exemple, c'est ainsi que			ainsi que, tel que, plus que, moins que
Hypothèse, condition		en cas de		si, à la condition que, au cas où, pourvu que
Addition et indication de l'ordre des éléments	d'abord, premièrement, en premier lieu		et	
Mise en parallèle, alternative	d'une part/d'autre part ni/ni			

Comme les synonymes, tous les connecteurs logiques ne sont pas substituables et interchangeables. Par exemple, pour exprimer l'opposition, il y a des connecteurs exprimant la contradiction comme « au contraire », « en revanche », d'autres exprimant la restriction/la concession comme « néanmoins », « pourtant » et d'autres exprimant la rectification/la modification comme « en fait », « en réalité ».

Pour donner de l'ordre aux idées, les connecteurs ne suffisent pas. Il existe trois ordres de gestion des idées lors de la confrontation à l'écrit. Il s'agit d'abord de l'ordre dans lequel les idées nous viennent en tête. C'est le début de la réflexion et des pensées. C'est souvent une multitude d'idées qui se confondent et qui attendent d'être ordonnées. C'est à ce moment bien précis que le deuxième ordre entre en jeu : l'ordre dans lequel les idées doivent être placées à l'écrit. Lorsque nous possédons suffisamment d'arguments, l'ordre des idées se réalise aisément et s'articule les unes par rapport aux autres. Le troisième ordre de gestion des idées est celui de la rédaction. Il est conseillé de commencer par la conception du développement de l'écrit sous forme de plan plutôt que

de commencer directement par l'écriture de l'introduction et la conclusion. Il est difficile d'écrire l'introduction et la conclusion avant même d'avoir conçu un plan précis.

Tableau 2. Ordre de Gestion des Idées

L'ordre des idées en tête
↓
L'ordre des idées à l'écrit
↓
L'ordre des idées pendant la rédaction
↓
La rédaction

Le plan est le squelette du texte non-rédigé avec un point de départ, l'introduction et un point d'arrivée, la conclusion. Entre ces deux points, il faut des parties sous forme de paragraphe avec un développement argumenté. Dans les dissertations, les essais ou les synthèses, les parties se limitent à deux ou trois par texte pour une longueur raisonnable. Mais, il n'y a pas de règles strictes à ce propos, le nombre de parties pouvant augmenter davantage. Il existe trois types de plans standards qui peuvent être utilisés et parfois qui doivent être choisis en vue de l'écrit projeté. Le plus connu est sans doute « thèse-antithèse-synthèse » mais il en existe d'autres qui correspondent à la démarche entreprise.

Le plan dialectique envisage l'idée et son contraire avant d'arriver à une synthèse. Composé d'une partie thèse, antithèse et synthèse, il permet de par sa forme primitive depuis Platon une confrontation des idées et des thèses en vue de la conviction d'autrui. Il est possible que ce plan se réduise à deux parties seulement, la partie synthèse se faisant en même temps que la conclusion. Il invite à discuter sur le sujet posé. Un premier temps permet de vérifier une réponse fondée sur ce qui est supposé être admis par le sens commun et/ou par l'auteur de la question. Le scripteur va émettre les critiques vis-à-vis de cette opinion en partant de thèses contraires ou d'arguments opposés. Enfin, il va permettre d'élaborer une proposition fondée sur d'autres présupposés qui vont répondre différemment à la question posée et/ou à l'opinion admise par le sens commun. Généralement, les libellés contiennent des tournures interrogatives telles que : « Pensez-vous que... », « Suffit-il de ... », « Dans quelle mesure pouvez-vous dire que ... », etc. qui poussent le scripteur à envisager tous les aspects de la question.

Le plan thématique est à utiliser avec précaution car il peut très vite devenir un « catalogue d'idées » ou une forme de liste/inventaire présentant un peu maladroitement les thèmes choisis et les idées abordées. Le plan thématique permet de mettre en œuvre une réflexion progressive, d'étudier les différents aspects d'une même question. Par exemple, un sujet comme « Quelle est la fonction d'un livre d'histoire ? » conduira le scripteur plus facilement au plan thématique. Le libellé est souvent général avec des questions telles que : « Qu'est-ce qu'un roman tragique ? », « Quelles sont les fonctions du comique ? », etc. Si le libellé du sujet pose une question ouverte, il faudra opter pour le plan thématique. Si le libellé du sujet invite à la discussion, il s'agira du plan dialectique et s'il s'agit d'illustrer et/ou d'expliquer une thèse, il faudra adopter le plan analytique.

Le plan analytique consiste en une démarche intellectuelle permettant de « décomposer une œuvre ou un texte en ses éléments essentiels afin d'en saisir les rapports et de donner un schéma général de l'ensemble. [...] la méthode analytique

considère les choses par rapport à leurs éléments constitutifs plutôt que par rapport à leur ensemble unificateur » (Guidère, 2004, p. 60). Le plan analytique permet de décrire une situation, d'analyser les causes et d'en déduire les conséquences progressivement. Il ne s'agit pas de discuter mais d'analyser une situation, de décrire les causes et les conséquences. Cela peut être une question sur la situation d'autrefois, une analyse fondée sur la situation actuelle d'un pays ou une réflexion poussée sur la conception de l'avenir comme : « Commentez cette idée en vous appuyant sur des exemples qui en prouvent la validité encore de nos jours. » ou « Développez et expliquez l'idée soutenue par ce critique qui prône l'importance de cette thèse. ». Il existe trois types de plan analytique : le plan « problème/causes/conséquences », le plan « problème/causes/remèdes » et le plan « causes/solutions ». Le plan analytique apporte une réponse à la problématique posée en trois temps.

La connaissance et l'application des plans constituent un ensemble de méthodes à appliquer à bon escient. Les plans appellent à prendre des précautions quant à la structure de l'écrit. La progression dans l'écrit joue un rôle primordial. Elle permet au lecteur de suivre la pensée du scripteur et de comprendre l'aboutissement de la rédaction.

La structuration

Il est attendu dans les rédactions une structure cohérente et progressive. Chaque paragraphe contient une première idée directrice qui sera développée et illustrée d'arguments et d'exemples précis. Pour finaliser le travail, un rappel du fil conducteur peut être réalisé en apportant des modifications et/ou en ajoutant des précisions. A l'intérieur d'un paragraphe, lorsque l'idée directrice se trouve placée devant l'argument, ce dernier développe l'idée directrice. Lorsque l'idée directrice est placée après l'argument, elle vient en conclusion du raisonnement dont elle en est l'aboutissement. Pour une structuration progressive, deux types de thématiques peuvent être adoptés : la progression en éventail ou en escalier.

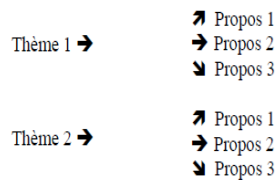

Figure [1] « Progression en éventail »

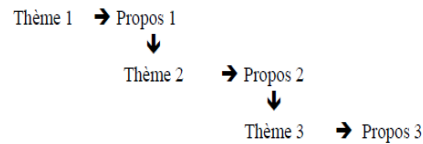

Figure [2] « Progression en escalier »

Figure 1. Les Types de Thématiques

Pour la progression en éventail, le thème est identique mais est associé à une ou plusieurs idées qui vont varier tandis que pour la progression en escalier, un effet de cascade du fait de sa représentation est mis en avant. Dans la progression en escalier, le propos de la première phrase devient le thème de la seconde phrase, le propos de la deuxième phrase devient le thème de la troisième phrase, etc. Ce type de progression permet de valoriser l'enchaînement des idées et des thèmes.

Rédiger efficacement

Rédiger avec efficacité demande l'emploi de quelques procédés pour plus de précision et clarté. Il n'est d'aucune utilité de vouloir écrire s'il n'y a de fond dans la pensée. Il ne sert à rien aussi de vouloir à tout prix utiliser des procédés et des techniques de style si cela semble être une tâche complexe. La rédaction ne sera qu'un catalogue de procédés. Il existe les présentatifs qui permettent de sortir de la monotonie du traditionnel S + V + COD avec les formes « c'est... qui »/« c'est... que ». La première permet de mettre l'accent sur le sujet. Ex. (1) : C'est toi qui as raison. Ex. (2) : C'est vous qui décidez.

La seconde forme met en avant le complément d'objet direct, le complément circonstanciel de lieu et de temps. Cette forme est utilisée dans des constructions qui séparent le verbe et l'attribut, le verbe et le complément d'objet direct, le sujet et le verbe. Ex. (1) : C'est samedi soir que le concert aura lieu.

Ex. (2) : Ce que j'aime, c'est ta patience.

Il y a aussi les présentatifs qui permettent de valoriser un nom, un pronom en construction indirecte ou une subordonnée relative sans antécédent : « voilà » et « voici ».

Ex. (1) : Voilà mon chez-moi et voici ma mère. Ex. (2) : Et voilà pour toi un cadeau.

Ils sont aussi utilisés dans les constructions qui permettent d'attirer l'attention sur le sujet (« voilà...qui »), sur le complément d'objet direct (« voilà... que »), pour conclure une idée ou un récit, pour présenter une personne, une idée, une chose.

Ex. (1) : Voilà le train qui arrive. Ex. (2) : Voilà le livre que tu as demandé.

Assez souvent, « voilà » et « voici » sont utilisés sans distinction alors que dans un registre de langue soigné, leur sens diffère. « Voici » désigne une personne ou un objet qui est proche ou pour annoncer quelque chose. « Voilà » s'utilise pour une personne ou un objet relativement éloigné ou pour revenir sur ce qui précède ce qui a été dit.

Il existe aussi l'analogie, la substitution, l'amplification et la construction.

La comparaison consiste à mettre sur un même piédestal deux réalités, deux éléments, le comparé et le comparant grâce à un outil de comparaison.

Ex. (1) : Il est grand comme une perche. Ex. (2) : Il chante comme une seringue.

La métaphore consiste en une comparaison sans outil comparatif. Les mots y sont utilisés surtout au sens figuré. Elle est plus subtile que la comparaison.

Ex. (1) : Il tombe des cordes. Ex. (2) : La neige de ses cheveux.

La personnification attribue des propriétés humaines à un animal ou à une chose dans l'objectif de les faire communiquer ou agir.

Ex. (1) : La froideur des rochers parlait. Ex. (2) : Le volcan en colère rugit.

L'allégorie rend concrète et imagée une idée abstraite et est une représentation indirecte qui rend intelligible une notion morale difficile à cerner. Elle peut se repérer avec l'emploi de la majuscule. C'est un processus de symbolisation par personnification.

Ex. (1) : Printemps, si doux et aimable. Ex. (2) : Le Malheur a brisé mon âme.

Les figures de substitution permettent la réalisation d'un rapport d'équivalence entre deux mots/expressions impliquant un effet de surprise, de louange, de dépréciation, etc.

La métonymie est un procédé de symbolisation et permet de désigner une réalité par un nom qui se réfère à une autre. Elle permet une concentration plus globale de l'énoncé sans nommer l'être ou l'objet en utilisant un autre nom qui lui est très proche et qui le dénomme. Les deux noms sont liés par un rapport de contiguïté et de voisinage.

Ex. (1) : J'écoute du Mozart pour me reposer. Ex. (2) : Veux-tu boire un verre ?

La synecdoque consiste en l'emploi d'un mot en lui attribuant un sens plus large ou plus restreint que son sens habituel. Les mots sont en relation de lien par inclusion : la partie pour le tout, la matière pour l'objet, l'espèce pour le genre.

Ex. (1) : Voici venir la saison des roses. Ex. (2) : Elle a enfin trouvé un toit.

L'antonomase est un cas particulier de la métonymie qui consiste en l'utilisation d'un nom propre comme un mot commun et inversement ou d'une périphrase.

Ex. (1) : Quel Harpagon cet homme ! Ex. (2) : C'est un véritable Tartuffe !

La périphrase consiste en l'utilisation d'une expression de ce qui pourrait être énoncé en un seul mot. Elle évite les répétitions et apporte des précisions supplémentaires. La périphrase permet d'exprimer des qualités ou des attributs.

Ex. (1) : C'est le portrait du Roi-Soleil.

Ex. (2) : L'auteur de Madame Bovary réalise un portrait sans égal.

L'antiphrase permet de dire le contraire de ce qu'il est souhaité énoncer. Elle est la figure la plus usitée pour faire de l'ironie. Le ton employé permet de distinguer l'intention de l'auteur et la signification donnée.

Ex. (1) : Quel temps magnifique pour courir ! Ex. (2) : Eh bien toutes mes félicitations !

Les figures de l'amplification renforcent des propos par la gradation des termes.

L'accumulation permet d'aligner plusieurs termes pour multiplier les informations afin d'insister sur une idée et de donner plus de force à une expression. Elle est réalisée avec les mots de même nature, fonction grammaticale, sonorité.

Ex. (1) : Une misère profonde, accablante, douloureuse, délirante, etc.

Ex. (2) : « [...] sur de petites tables carrées ou rondes, des verres contenaient des liquides rouges, jaunes, verts, bruns, de toutes les nuances » (Maupassant, 1885, p. 10).

L'énumération consiste en la description successive de plusieurs parties d'un élément distinct. Elle est souvent introduite par les deux points et récapitule chaque élément.

Ex. (1) : Dans mon jardin, il y a : des pommes de terre, des carottes, des haricots verts, des radis, de la laitue, des tomates, des piments, etc.

Ex. (2) : Les instruments de musique présents sont la guitare, le piano, la flûte, etc.

La gradation permet une insistance sur l'idée et ordonne les termes d'une phrase qui évoquent une même idée selon une progression ascendante ou descendante. Les termes progressent en gradation par le sens, par le nombre, par la taille, etc.

Ex. (1) : « C'est un roc ! c'est un pic ! c'est un cap !

Que dis-je, c'est un cap ? ... c'est une péninsule ! » (Rostand, 2005, p. 58).

Ex. (2) : « [...] un petit, à la fin, on dirait une fleur énorme, puis rien qu'un bouton, puis plus rien. » (Céline, 2009, p. 505).

L'anaphore permet de répéter le même mot ou expression en début de phrases à plusieurs reprises. Elle permet d'insister et d'ancrer une idée par la répétition symétrique.

Ex. (1) : On m'a pris ma dignité, on m'a pris mon honneur, on m'a pris ma vie.

Ex. (2) : « Je veux qu'un noir chagrin à pas lents me consume, [...]

Toujours aimer, toujours souffrir, toujours mourir. » (Corneille, 1862, p. 474).

L'hyperbole consiste en l'exagération d'une idée, d'une réalité dans l'intention de la renforcer. Elle consiste à faire référence à une impossibilité en se basant sur l'ironie, l'humour, la dramatisation de l'idée. L'intensité est soit augmentée, soit diminuée.

Ex. (1) : Je meurs de soif ! Ex. (2) : Sa valise pèse au moins une tonne.

La répétition consiste en l'utilisation du même mot à plusieurs reprises.

Ex. (1) : Triste est mon âme, triste, triste.

Ex. (2) : Joie est ma devise, joie est ma philosophie, la joie, la joie !

Les figures de la construction servent à l'élaboration de la phrase en créant des effets. Il y a notamment l'anacoluthie, l'ellipse, le parallélisme, la parataxe, etc.

L'anacoluthie est la rupture de la construction syntaxique d'une phrase qui ne suit plus la logique habituelle de cette dernière. Cette construction suscite un effet de surprise.

Ex. (1) : « Le nez de Cléopâtre, s'il eût été plus court,

La face de la terre aurait changé. » (Pascal, 1829, p. 125)

Ex. (2) : « Vous voulez que ce Dieu vous comble de bienfaits/

Et ne l'aimer jamais ? » (Racine, 1858, p. 20)

L'ellipse consiste à omettre un ou plusieurs éléments d'un énoncé sans que cela nuise à la clarté de la phrase. Elle permet de contracter la phrase pour en accroître l'expressivité et est fréquente dans les proverbes. L'ellipse permet d'éviter les répétitions.

Ex. (1) : « Les enfants courent dans la forêt et ramassent des marrons ».

Ex. (2) : « Neuf heures du matin. Pas un souffle de vent ».

Le parallélisme est un procédé de répétition et de construction qui consiste en la reprise d'éléments symétriques à l'intérieur d'un énoncé. Il est utilisé pour exprimer l'opposition car les répétitions possèdent une construction similaire (ab-ba).

Ex. (1) : Tu es là, sans moi ; tu n'es plus là, avec moi.

Ex. (2) : Que le monde est beau ! Que la vie est tendre !

La parataxe s'oppose à l'hypotaxe et consiste en la suppression de la subordination entre des propositions. Ces dernières sont juxtaposées sans la marque du rapport de dépendance les unes avec les autres. Il n'y a donc pas de mots de liaison.

Ex. (1) : Elle est habile, elle réussira. Ex. (2) : Il a échoué à l'examen, trop de panique.

Les figures de l'opposition permettent d'exprimer deux termes contraires dans un énoncé. La construction phrastique permet de mettre en avant l'opposition soit entre deux idées, soit entre deux personnages, soit entre deux situations, soit entre deux contextes.

L'antithèse est l'opposition très forte de deux termes pour en renforcer le contraste.

Ex. (1) : Qui aime bien châtie bien. Ex. (2) : Je veux ça et rien d'autre surtout !

L'oxymore consiste en le rapprochement de deux termes pour créer une expression contradictoire en apparence. Le but de l'oxymore est de créer un effet de surprise et d'étonnement en faisant un rapprochement inattendu.

Ex. (1) : Cette douce violence. Ex. (2) : La voix du silence.

L'antiphrase permet de dire le contraire de l'idée pensée. Un mot ou expression est utilisé dans son sens contraire d'une manière ironique. Ainsi, l'ironie permet de comprendre qu'il ne s'agit pas de la véritable pensée mais bien du contraire évident.

Ex. (1) : C'est malin ! Ex. (2) : Ne vous gênez surtout pas !

Le paradoxe est l'expression d'une idée contraire à l'opinion publique communément admise. Le but est d'impressionner, d'interpeller, de choquer pour susciter la réflexion.

Ex. (1) : Les premiers de la liste seront les derniers. Ex. (2) : Il est interdit d'interdire.

Conclusion

Cette réflexion permet de mettre en avant les éléments auxiliaires à une « bonne » écriture. Ces explications permettront de franchir des obstacles, de passer un cap en examinant et en trouvant le style d'écriture propre à chacun. Toutefois, certains éléments restent indispensables et universels comme les règles de segmentation, le respect de la ponctuation ou encore la structuration. Le lecteur doit bien comprendre les dissemblances entre le langage oral et le langage écrit. C'est après cela qu'il pourra développer son écriture et rédiger avec cohérence et précision. Mais c'est d'abord en lisant que l'écriture s'apprend puisque nous sommes avant tout des lecteurs et ensuite des scripteurs. Un bon lecteur est très souvent un bon scripteur. Reste à travailler et à affiner son style personnel. Par ailleurs, il est important de ne pas prendre un style nerveux, ni trop détendu. Il est conseillé d'adopter un style ample, non-saccadé en variant les rythmes, en créant des effets pour attirer l'attention du lecteur et surtout pour mieux se faire comprendre. Quelques exemples de figures de style ont été présentés (liste non-exhaustive). Ils peuvent aider le scripteur dans sa démarche et l'aider à rendre son écrit plus intelligible. Evidemment, la liste des figures de style est longue en réalité et il existe des dictionnaires les regroupant toutes. Nous vous conseillons de vous pencher sur la question en étudiant de près les manuels à cet effet. Les éléments explicités ci-dessus apporteront des réponses aux questionnements et permettront à beaucoup une écriture plus facile, un style plus riche et varié, une réflexion plus soignée. Il est indispensable de respecter les règles de la communication écrite et de connaître les techniques d'argumentation pour rédiger.

Bibliographie

- Céline, L. F. (2009). *Voyage au bout de la nuit*. Folio.
- Corneille, P. (1862). *Suréna*. Marty-Laveaux.
- Corneille, P. (2017). *Le Cid*. Tragi-comédie. Théâtre classique.
- Garmadi, J. (1981). *La Sociolinguistique*. Paris : Presses Universitaires de France.
- Guidère, M. (2004). *Méthodologie de la recherche*. Paris : Ellipses.
- Lexique des règles typographiques, en usage à l'imprimerie nationale* (3e éd.). (2002). Imprimerie Nationale.
- Liberman, A. M. (1992). The relation of speech to reading and writing. Frost, R. & Katz, I., *Orthography, Phonology, Morphology and Meaning*, Amsterdam: Elsevier Science, 167-178.
- Maupassant, G. (1885). *Bel-Ami*. La Bibliothèque électronique du Québec.
- Pascal, B. (1829). *Les Pensées*. Bureau de la Bibliothèque économique. Paris.
- Racine, J. (1858). *Athalie*. Seton & Mackenzie. Londres.
- Rostand, E. (2005). *Cyrano de Bergerac*. Pocket. Paris.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN FİRMALARIN YÖNETİM KURULLARINDAKİ KADIN ÜYE VARLIĞI İLE FİRMA KÂRLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Nihan YURT¹

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 2012-2017 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören firmaların yönetim kurullarında yer alan kadın üye varlığı ile firma kârlılığı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Analiz sonuçlarına göre yönetim kurullarındaki kadın üye oranı ile kadın üye varlığının, firma kârlılığı ile arasında anlamlı bir ilişkisi olmadığı bulunmuştur. Çalışmadan elde edilen bulgular, farklı modeller ve değişkenler kullanılması durumunda da benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, Firma Kârlılığı, Kadın Yönetim Kurulu Üyeleri, Cinsiyet Çeşitliliği

THE RELATIONSHIP BETWEEN BOARD GENDER DIVERSITY AND COMPANY PROFITABILITY: EVIDENCE FROM THE BORSA ISTANBUL

ABSTRACT

This study investigates the relationship between board gender diversity and company profitability with a sample of companies quoted at the Borsa Istanbul between the years 2012 and 2017. The results suggest that the ratio of female directors and the presence of female directors on company boards do not have a relationship with company profitability. The results are robust to various model specifications and variables.

Keywords: Borsa Istanbul, Company Profitability, Female Directors, Gender Diversity

Giriş

Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği üyesi olan gelişmiş ülkelerde, yönetim kurullarındaki demografik çeşitliliğin firmaların performanslarına olumlu etki yapacağı yönündeki tartışmalar artmıştır. Söz konusu demografik özellikler açısından en öne çıkan çeşitlilik boyutu ise yönetim kurulu üyelerinin cinsiyetidir. Bu doğrultuda pek çok gelişmiş ülkede kanun koyucular, borsalarda işlem gören firmaların yönetim kurullarında belirli bir oranda kadın yönetim kurulu üyesinin bulunmasını zorunlu hâle getirmiş ve böylelikle hem yönetim kurullarında cinsiyet boyutunda eşitliğin önü açılmış hem de toplumsal bazda kadına verilen önemin artmasını sağlayacak bir uygulama zorunlu hale getirilmiştir.

¹ Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, nihanyurt.ny@gmail.com, ORCID:0000-0002-5946-7102.

*Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında kabul edilen yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

*Bu çalışma, SYL-2018-10117 numaralı Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklenmiştir.

Received/Geliş: 02/07/2019 Accepted/Kabul: 08/02/2020, Research Article/Araştırma Makale

Cite as/Alıntı: Yurt, N. (2020), "Borsa İstanbul'da İşlem Gören Firmaların Yönetim Kurullarındaki Kadın Üye Varlığı İle Firma Kârlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.163-177.

Kurumsal yönetim literatürü incelendiğinde, kadın üye varlığının yönetim kurulları yararına ilişkin argümanlar şu şekilde özetlenebilir: (1) Kadın yöneticilerin bağımsız olma potansiyelleri daha yüksektir (Kang vd., 2007); (2) çeşitlilik, karar alma ve yenilikçiliğin geliştirilmesine yol açabilecek kurul toplantılarında farklı bakış açıları sağlayabilir (Daily ve Dalton, 2003); (3) kadın yöneticilerin deneyim, bilgi ve değerleri, ahlaki yönelimi, etik tutumları ve topluma dair ilgileri, belirli çalışma alanlarında performansı etkileyebilecekleri hususu, kurumsal sosyal sorumluluk üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir (Byron ve Post, 2016); (4) kadın yöneticilerin problem çözme becerileri, danışmanlık yoluyla yerine getirilirken yararlı olabilir (Anderson vd., 2011); (5) yönetim kurullarındaki kadın üyeler potansiyel olarak bir rol model oluşturabilir ve düşük seviyedeki kadın çalışanlarını daha çok motive etmeye teşvik edebilir (Singh vd., 2008; Tate ve Young, 2015); (6) cinsiyet çeşitliliğine sahip bir yönetim kurulu, firmanın imajını iyileştirebilir ve müşteri ile yatırımcı davranışını etkileyebilir (Daily ve Dalton, 2003; Smith vd., 2005); (7) kazanç yönetimini ve finansal dolandırıcılık olasılığını azaltmada cinsiyet çeşitliliği etkili olabilir (Gallego-Alvarez vd., 2010). Bütün bu faktörlerin şirketin performansını ve değerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Ancak, Anderson vd. (2011) ve Lückerath-Rovers (2013) yaptıkları çalışmalarda gruplar içindeki iletişim ve koordinasyon problemlerinin maliyetli olabileceğini ve yönetim kurullarında anlaşmazlıkların çıktığını, firmanın performansını ve değerini azalttığını tespit etmişlerdir. Tüm bu potansiyel fayda ve maliyetlerin firmaların performansına yansıtılması beklenmektedir.

Bu çalışmada analiz edilmek istenen konu Türkiye’de halka açık olup payları borsada işlem görmekte olan firmalarda yer alan kadın yönetim kurulu üyelerinin varlığı gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça düşük kalmaktadır ve söz konusu konunun firma kârlılığı ile arasında ilişki olup olmadığı önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde yönetim kurullarındaki kadın üye varlığı ile firma performansı arasında ilişki ile ilgili çalışmalar özetlenmiştir. Daha sonra ilgili hipotezler kurularak çalışmanın verileri incelenmiş ve model uygulanmıştır. Araştırmanın sonuç kısmında ise payları Borsa İstanbul’da işlem gören finansal olmayan firmaların yönetim kurullarındaki kadın üye varlığı ile firma kârlılığı arasında ilişki olup olmadığı ortaya konmuştur.

Literatür

Gelişmiş ülkelerdeki yönetim kurullarında (YK) kadın yönetici üye bulundurulmasına yönelik zorunlu cinsiyet kotaları konulmasının gerçekte yararlı olup olmayacağına anlaşılabilmesi için, yönetim kurulundaki kadın üyeler ile firma kârlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, yönetim kurulundaki kadın üyeler ile firma kârlılığı aralarında ilişki vardır ve yoktur şeklinde sonuçlar ile karşılaşmıştır.

Literatür, önce Türkiye’de, daha sonra diğer ülkelerde yapılan çalışmalara yer verilerek sıralanmıştır.

Karayel ve Doğan (2014), çalışmalarında 2009-2012 dönemi payları BİST 100 Endeksi’nde işlem gören firmaların verilerini kullanarak kadın yönetim kurulu üyeleri ile finansal performans arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada finansal performans göstergeleri olan muhasebe esaslı varlık kârlılığı (ROA) ve öz kaynak kârlılığı (ROE) ve piyasa temelli (Tobin’s Q) ölçütler kullanılmıştır. Çalışmanın analiz sonucuna göre, kadın

YK üyesi bulunduran işletmelerin varlık kârlılığı (ROA) açısından pozitif etkiye sahip olduğu ancak öz kaynak kârlılığı (ROE) ve Tobin's Q değerleri üzerinde cinsiyet çeşitliliğinin bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür.

Otluoğlu, Sarı ve Otluoğlu (2016), çalışmalarında 2010-2015 yılları arasında payları BİST 100 Endeksi'nde işlem gören işletmelerin verilerini kullanarak firmaların yönetim kurulu üyelerinin cinsiyet çeşitliliği ile finansal performansı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Varlık kârlılığı (ROA), öz kaynak kârlılığı (ROE), Tobin's Q ve nakit akışı ile finansal performans ölçülmüştür. Yapılan analiz sonucuna göre, kadın üyelerin yönetim kurulunda bulunmasının işletmelerin öz kaynak kârlılığı ve Tobin's Q oranında; yönetim kurulundaki kadın üye oranının ise varlık kârlılığı ve nakit akışı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Karayel ve Doğan (2016), çalışmalarında 2012-2014 dönemleri arasında payları BİST 100 Endeksi'ndeki işlem gören firmaların yönetim kurulundaki kadın üyeler ile firma performansı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada finansal performans göstergeleri kullanılmıştır. Çalışmanın analiz sonucuna göre, firmaların yönetim kurulu yapısı ile varlık kârlılığı (ROA), öz kaynak kârlılığı (ROE), arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, yönetim kurulundaki kadın yöneticilerin varlığını firma performansını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Eker ve Kurtaran (2017), çalışmalarında Türk bankaların yönetim kurulundaki cinsiyet çeşitliliği ile finansal performansı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma, 2011-2013 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe yer alan 46 bankanın verilerini kapsamaktadır. Çalışmada finansal performans öz kaynak kârlılığı (ROE), ile ölçülmüştür. Araştırmanın analiz bulgularına göre yönetim kurullarındaki kadın üye oranı ile öz kaynak kârlılığı (ROE), arasında pozitif yönlü ancak anlamsız bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Carter, Simkins ve Simpson (2003) tarafından yapılan çalışmanın amacı, yönetim kurulundaki demografik çeşitlilik ile firma değeri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmacılar çalışmada, 1997 ve 1999 yıllarında Fortune 1000 Endeksi'nde işlem gören firmaların verilerini kullanmışlardır. Çalışmada finansal performans Tobin's Q ile ölçülmüştür. Yapılan analiz sonucuna göre, yönetim kurulundaki kadın üyeler ile firma değeri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Miller ve Triana (2009) tarafından yapılan çalışmanın amacı, yönetim kurulu çeşitliliğinin firma performansı ile arasında nasıl bir ilişki olduğunu açıklayan terimleri araştırmaktır. Araştırma 2002-2005 yılları arasında Fortune 500 Endeksi'nde işlem gören firmaların verilerini kapsamaktadır. Çalışmada finansal performans yatırım kârlılığı (ROI) ve satış getirisi (ROS) ile ölçülmüştür. Çalışmanın analiz bulgularına göre yönetim kurulu ırk çeşitliliği ile hem firma itibarı hem de yenilikçilik arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca bu terimlerin yönetim kurulu ırk çeşitliliği ile firma performansı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiği tespit edilmiştir.

Lenard, Yu, Yorg ve Wu (2014) yaptıkları çalışmada, yönetim kurulundaki cinsiyet çeşitliliği ile kurumsal performans arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın örneklemini 2007-2011 yıllarını kapsayan RiskMetrics veri tabanındaki şirketlerden oluşmaktadır. Çalışmada finansal performans varlık kârlılığı (ROA) ile ölçülmüştür. Analiz bulgularına göre, yönetim kurulunda kadın yönetici oranı arttıkça, kurumsal performansın değişkenliğinin azaldığı görülmüştür.

Requera-Alvarado, De Fuentes ve Laffarga (2015) tarafından yapılan çalışmanın amacı, yönetim kurulu cinsiyet çeşitliliği ile firmanın ekonomik sonuçları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmacılar araştırma örnekleminde 2005-2009 yılları arasında Madrid Menkul Kıymetler Borsası'nda finansal olmayan 125 firmanın verilerini kullanmışlardır. Çalışmada finansal performans Tobin's Q ile ölçülmüştür. Yapılan analiz bulgularına göre yönetim kurulundaki kadın üye varlığının firmanın performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucu çıkmıştır.

Schwab, Werbel, Hofmann ve Henriques (2016) tarafından yapılan çalışmanın amacı, yönetimdeki cinsiyet çeşitliliği ile firma performansı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışma 1985-2000 yılları arasında Portekiz Borsası'nda yer alan firmaların verilerini kapsamaktadır. Çalışmada finansal performans varlık kârlılığı (ROA), yatırım kârlılığı (ROI) ve Tobin's Q oranı ile ölçülmüştür. Çalışmanın analiz bulgularına göre yönetimdeki cinsiyet çeşitliliği ile firma performansı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Ciavarella (2017) yaptığı çalışmasında, yönetim kurulu çeşitliliği ve firma performansı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırma, 2006-2016 yılları arasında Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere'de listelenen en büyük firmaların verilerini kapsamaktadır. Çalışmada finansal performans göstergesi olarak varlık kârlılığı (ROA), öz kaynak kârlılığı (ROE), faiz, vergi ve amortisman öncesi kâr (EBITDA) ve Tobin's Q oranı kullanılmıştır. Araştırmanın analiz bulgularına göre firmaların performansı ile yönetim kurulu çeşitliliği arasında önemli bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte sadece yöneticiler göz önüne alındığında, kadın ve yabancı yöneticilerin daha fazla temsil edildiği firmaların diğerlerinden daha iyi performans gösterdiği görülmüştür.

Çalışmanın Veri Seti ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, firmaların yönetim kurullarındaki kadın yöneticiler ile firma kârlılığı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu çalışmada 2012-2017 yılları arasında payları Borsa İstanbul'da işlem gören finansal olmayan firmalar analiz edilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak yönetim kurullarındaki kadınları kapsayan değişkenler kullanılmıştır. Firma kârlılığı olarak muhasebe esaslı ölçütler analize dâhil edilmiştir. Firmaların yıllık raporları Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'ndan ve firmalara ait faaliyet raporları ise FINNET finansal veri setinden elde edilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada kullanılan değişkenler, oluşturulan hipotezler, araştırmanın modeli ve analiz yöntemi aşağıda açıklanmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Kısaltma	Değişken Tanımı
ROE	Öz sermaye kârlılığı, dönem net kârının toplam öz sermaye miktarına bölünmesi ile bulunmaktadır.
ROA	Varlık kârlılığı, dönem kârının toplam aktif miktarına bölünmesiyle bulunmaktadır.
KDNO	Kadın yönetici oranı, kadın üye sayısının yönetim kurulundaki toplam üye sayısına bölünmesiyle bulunmaktadır.

KDN	Bir şirketin yönetim kurulunda en az bir kadın yönetici varsa 1 değerini, yoksa 0 değerini alan bir kukla değişkenidir.
BLK	Bir şirketin hisselerinin en az %5'ine sahip olan toplam blok hisse sahiplerinin sayısıdır.
YKB	Bir yönetimde, kurul yapısını kontrol etmek için kullanılan toplam yönetici sayısıdır.
VRLK	Şirket büyüklüğünü kontrol etmek için kullanılan bir şirketin toplam varlıklarının doğal logaritmasıdır.
BĞMSZ	Yönetim kurulu bağımsız üye oranı, şirketteki bağımsız üye sayısının toplam yönetim kurulu sayısına oranlanmasıdır.

Tablo 2'de bağımlı değişkenlere bakıldığında, ROA'nın ortalaması ROE'den düşük seviyededir. Ayrıca, ROE'nin standart sapması ROA'ya göre daha yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Bağımsız değişkenlere bakıldığında ise, yönetim kurullarındaki kadın üye sayısının diğer değişkenlere göre hem ortalamasının (0.9057) hem de standart sapmasının (0.9733) daha yüksek olduğu ve daha fazla değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir.

Yönetim kurulundaki kadın üye varlığı ile firma kârlılığı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmamızda, doğrusal en küçük kareler modeli (DEKK) ve sabit etkiler modeli (SE) uygulanarak, Stata programı ile panel veri analizi test edilmiştir. Panel veri analizi yöntemi, kurumsal farklılıkların gelişmişlik değişiklikleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla uygulanmaktadır (Bal ve Özdemir, 2017). Adams ve Ferreira (2009), kadın yönetim kurulu üyelerinin kurumsal yönetim değişkenlerinin seçimini etkileyen gözlemlenemeyen şirket özelliklerinin değişkenleri arasında sahte korelasyon sorunlarına yol açılabileceğini söylemişlerdir (Adams ve Ferreira, 2009). Bu tür problemlerin çözümü için firmalarda sabit etkiler modeli kullanılmaktadır. Hausman ve Taylor (1981), firmalar sabit etkiler modelini kullanarak, göz ardı edilemeyen şirket özelliklerini kontrol etmek için yaygın bir yöntem olduğunu söylemişlerdir (Hausman ve Taylor, 1981).

Tablo 2. Tanımlayıcı Değişkenlerin İstatistikleri

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Std. Sapma
ROA	1535	0.0344	0.0788
ROE	1534	0.0523	0.2293
KDNO	1581	0.1290	0.1388
KDNS	1581	0.9057	0.9733
KDN	1581	0.5876	0.4924
VRLK	1566	19.835	1.7976
BLK	1562	2.0544	1.3845
YKB	1581	7.1840	2.0851
BĞMSZ	1581	2.1973	0.5848

Çalışmada kullanılan doğrusal en küçük kareler ve sabit etkiler modelinde kullanılan denklemler:

Model 1 ve Model 2:

$$ROE_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 KDNO_{it} + \beta_2 BLK_{it} + \beta_3 YKB_{it} + \beta_4 VRLK_{it} + \beta_5 B\check{G}MSZ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$ROA_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 KDNO_{it} + \beta_2 BLK_{it} + \beta_3 YKB_{it} + \beta_4 VRLK_{it} + \beta_5 B\check{G}MSZ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$ROE_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 KDN_{it} + \beta_2 BLK_{it} + \beta_3 YKB_{it} + \beta_4 VRLK_{it} + \beta_5 B\check{G}MSZ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$ROA_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 KDN_{it} + \beta_2 BLK_{it} + \beta_3 YKB_{it} + \beta_4 VRLK_{it} + \beta_5 B\check{G}MSZ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

i = Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan firmalar;

t = 2012, ..., 2017 şeklinde formüle edilmektedir. Burada;

ROE_{i,t} : t yılı sonunda i firmasının öz kaynak kârlılığını,
 ROA_{i,t} : t yılı sonunda i firmasının varlık kârlılığını,
 KDNO_{i,t} : t yılı sonunda i firması için yönetim kurulunda kadın üyelerin oranını,
 KDN_{i,t} : t yılı sonunda i firması için kadın üye varlığının olup olmamasını,
 BLK_{i,t} : t yılı sonunda i firması için yönetim kurulundaki blok hissedar sayısını,
 YKB_{i,t} : t yılı sonunda i firması için yönetim kurulu boyutunu,
 VRLK_{i,t} : t yılı sonunda i firması için toplam varlıklarını,
 BĜMSZ_{i,t} : t yılı sonunda i firması için yönetim kurulundaki bağımsız üye oranını ifade etmektedir.

Model iki temel, dört hipotez şeklinde oluşturulmuştur.

1H₀ : Yönetim kurulundaki kadın üyelerin oranı ile firma kârlılığı arasında bir ilişki yoktur.

1H_{0a} : Yönetim kurulundaki kadın üyelerin oranı ile ROE arasında bir ilişki yoktur.

1H_{0b} : Yönetim kurulundaki kadın üyelerin oranı ile ROA arasında bir ilişki yoktur.

2H₀ : Yönetim kurulundaki kadın üye varlığı ile firma kârlılığı arasında bir ilişki yoktur.

2H_{0a} : Yönetim kurulundaki kadın üye varlığı ile ROE arasında bir ilişki yoktur.

2H_{0b} : Yönetim kurulundaki kadın üye varlığı ile ROA arasında bir ilişki yoktur.

Araştırma Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde kadın üye oranı ve kadın üye varlığı ile varlık kârlılığı (ROA) ve öz kaynak kârlılığı (ROE) arasındaki ilişki incelenmiştir.

Analizlere ilk olarak çalışmada kullanılan değişkenlere ait özel istatistiklere yer verilmiştir. İkinci aşamada değişkenler arasında korelasyon matrisi yapılmıştır. Üçüncü aşamada değişkenler arasında panel veri analizi uygulanmıştır. Dördüncü aşamada ise uygulanan analiz sonucu detaylı incelenmiştir.

Korelasyon Matrisi

Tablo 3'te analizde kullanılan değişkenler arasındaki çoklu doğrusallığa bakılması amacıyla korelasyon katsayıları yer almaktadır.

Çalışmada gerçekleştirilen panel veri analizi, Pearson korelasyon matrisi tablosu hipotezlerin testinde uygulanabileceği gibi değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. İki değişken arasındaki katsayının 1'e yakın

olması çoklu doğrusallığın olduğunu göstermektedir (Alpar, 2003; Ocak, 2013). ROE ile ROA arasındaki katsayının 0.781 yüksek korelasyon olduğu görülmektedir. Ayrıca, kadın üye oranı ile kadın üye varlığı değişkenleri arasındaki katsayının ise 0.773 yüksek bir korelasyon olduğu da görülmektedir. Bu değişkenler zaten aynı anda kullanılmamaktadır. Bu durumdan dolayı aralarında yüksek korelasyon olması bir sorun yaratmamaktadır.

Tablo 3. Açıklayıcı Değişkenlerin Korelasyon Matrisi

	ROE	ROA	KDNO	KDN	BLK	YKB	VRLK	BĞMSZ
ROE	1.00							
ROA	0.781	1.00						
KDNO	-0.022	-0.027	1.00					
KDN	0.024	0.048	0.773	1.00				
BLK	-0.084	-0.049	-0.062	-0.068	1.00			
YKB	0.147	0.119	-0.087	0.097	0.090	1.00		
VRLK	0.198	0.152	-0.079	0.103	-0.014	0.533	1.00	
BĞMSZ	-0.123	-0.149	-0.018	-0.144	-0.032	-0.557	-0.220	1.00

Öz kaynak kârlılığını (ROE), varlık kârlılığını (ROA), yönetim kurulundaki kadın üye oranını (KDNO), kadın üye varlığını (KDN), blok hissedar sayısını (BLK), YK boyutunu (YKB), firmanın toplam varlığını (VRLK), YK bağımsız üye oranını (BĞMSZ) ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki korelasyonu incelediğimizde hiçbir değişkenin %80'nin üzerinde anlamlı bir korelasyon olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle veriler arasında otokorelasyon olmadığı görülmüştür. Gujarati çalışmalarında, korelasyon matrisindeki değişkenler arasında çoklu doğrusallık konusunda endişe duymaya gerek olmadığı öne sürmüştür (Gujarati, 2004).

Kadın Üye Oranı ile Firma Kârlılığı

Bu bölümde yönetim kurullarındaki kadın üye oranı ile firma kârlılığını temsil eden varlık kârlılığı (ROA) ve öz kaynak kârlılığı (ROE)'nin doğrusal en küçük kareler yöntemi ve sabit etkiler yöntemi ile arasındaki analize yer verilmiştir.

Tablo 4'te ROE ile kadın üye oranı ve kontrol değişkenleri arasında doğrusal en küçük kareler (DEKK) yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, yönetim kurullarında kadın yöneticiyi temsil eden kadın üye oranı (Katsayı değeri=-0.0515; p=0.164) ile firma kârlılığını temsil eden ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçlar, yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlıdır.

Kontrol değişkenleri açısından analiz yöntemi esas alınarak sonuçlara bakıldığında ise yönetim kurulundaki blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0126; p=0.007), firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=0.0224; p=0.000) ve yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.2374; p=0.013) ile ROE arasında anlamlı bir ilişki vardır; ancak yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=0.0015; p=0.696) ile ROE arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Sonuçlara göre %1 düzeyinde gerçekleşen düzeltilmiş R^2 ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir.

Tablo 4. Kadın Üye Oranı ile ROE (Doğrusal En Küçük Kareler Yöntemi)

	Gözlem Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P>Itl
KDNO	1515	-0.0515	0.0370	-1.39	0.164
BLK	1515	-0.0126	0.0046	-2.72	*** 0.007
YKB	1515	0.0015	0.0038	0.39	0.696
VRLK	1515	0.0224	0.0037	5.92	*** 0.000
BĞMSZ	1515	-0.2374	0.0956	-2.48	** 0.013
CONS	1515	-0.3244	0.0714	-4.54	*** 0.000
Prob>F = 0.0000		R² = 0.0611		Root MSE = 0.2233	
*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.					

Analizde kullanılan bir diğer yöntem ise sabit etkiler yöntemidir. Analiz sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5’te gösterilen regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, yönetim kurullarında kadın yöneticiyi temsil eden kadın yönetici oranı (Katsayı değeri=0.0712; p=0.511) ile firma kârlılığını temsil eden ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçlar, yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlı olarak ortaya çıkmıştır.

Kontrol değişkenleri açısından sabit etkiler yöntemi esas alınarak sonuçlar incelendiğinde ise ROE finansal performans ölçütü ile yönetim kurulundaki blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0254; p=0.178), yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=-0.0036; p=0.692) ve yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.1577; p=0.245) ile arasında anlamlı bir ilişki yoktur; ancak firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=0.0627; p=0.027) ile ROE arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Sonuçlara bakıldığında, %1 düzeyinde gerçekleştirilen düzeltilmiş R² ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir. Doğrusal en küçük kareler yöntemindeki sonuçlar ile kıyaslandığında kontrol değişkenleri ile ROE arasında farklılık olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Kadın Üye Oranı ile ROE (Sabit Etkiler Modeli)

	Gözlem Sayısı	Grup Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P>Itl
KDNO	1515	290	0.0712	0.1084	0.66	0.511
BLK	1515	290	-0.0254	0.0189	-1.35	0.178
YKB	1515	290	-0.0036	0.0091	-0.40	0.692
VRLK	1515	290	0.0627	0.0282	2.22	** 0.027
BĞMSZ	1515	290	-0.1577	0.1355	-1.16	0.245
CONS	1515	290	-1.1213	0.5724	-1.96	* 0.051
R² within=0.033 between=0.07 overall=0.0518					Prob>F 0.0005	
*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.						

Tablo 6’da ROA ile kadın üye oranı ve kontrol değişkenleri arasında doğrusal en küçük kareler (DEKK) yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, yönetim kurullarında kadın yöneticiyi temsil eden kadın üye oranı (Katsayı değeri=-0.0119; p=0.425) ile firma kârlılığını temsil eden bir diğer ölçüt olan ROA arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçların yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlı olduğu görülmüştür. Sonuçlar hem doğrusal en küçük kareler yöntemi hem de sabit etkiler yöntemi için benzer gerçekleşmiştir.

Kontrol değişkenleri açısından analiz yöntemi esas alınarak sonuçlara bakıldığında ise ROA ile yönetim kurulundaki blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0028; p=0.042), firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=0.0058; p=0.000) ve yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.1479; p=0.000) arasında anlamlı bir ilişki vardır; ancak yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=-0.0010; p=0.383) ile ROA arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Sonuçlara göre %1 düzeyinde gerçekleşen düzeltilmiş R² ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir.

Tablo 6. Kadın Üye Oranı ve ROA (Doğrusal En Küçük Kareler Modeli)

	Gözlem Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P> t
KDNO	1516	-0.0119	0.0149	-0.80	0.425
BLKS	1516	-0.0028	0.0014	-2.03	** 0.042
YKB	1516	-0.0010	0.0012	-0.87	0.383
VRLK	1516	0.0058	0.0013	4.37	*** 0.000
BĞMSZ	1516	-0.1479	0.0329	-4.49	*** 0.000
CONS	1516	0.0263	0.0263	-0.99	0.322
Prob>F = 0.0000		R² = 0.0460		Root MSE = 0.07747	
*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.					

Tablo 7’de sabit etkiler yöntemi ile yapılan regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, kadın üye oranı (Katsayı değeri=0.0411; p=0.367) ile ROA arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçların yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlı olduğu görülmüştür. Sonuçlar hem doğrusal en küçük kareler yöntemi hem de sabit etkiler yöntemi için benzer gerçekleşmiştir.

Kontrol değişkenleri açısından sabit etkiler yöntemi esas alınarak sonuçlar incelendiğinde ise ROA ile yönetim kurulundaki blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0046; p=0.214), yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=-0.0019; p=0.607), yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.0153; p=0.737) ve firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=0.0100; p=0.257) ile arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Sonuçlara bakıldığında, %1 düzeyinde gerçekleştirilen düzeltilmiş R² ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir. Doğrusal en küçük kareler yöntemindeki sonuçlar ile kıyaslandığında kontrol değişkenleri ile ROA arasında farklılık olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Kadın Üye Oranı ve ROA (Sabit Etkiler Modeli)

	Gözlem Sayısı	Grup Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P>ItI
KDNO	1516	209	0.0411	0.0454	0.90	0.367
BLK	1516	209	-0.0046	0.0037	-1.25	0.214
YKB	1516	209	-0.0019	0.0038	-0.51	0.607
VRLK	1516	209	0.0100	0.0088	1.14	0.257
BĞMSZ	1516	209	-0.0153	0.0455	-0.34	0.737
CONS	1516	209	-0.1414	0.1801	-0.79	0.433
R² within=0.0257 between=0.0402 overall=0.0253					Prob>F	0.0001
*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.						

Kadın Üye Varlığı ile Firma Kârlılığı

Bu bölümde yönetim kurullarındaki kadın üye varlığı ile firma kârlılığını temsil eden ROE ve ROA'nın doğrusal en küçük kareler yöntemi ve sabit etkiler yöntemi ile arasındaki analize yer verilmiştir.

Tablo 8'de ROE ile Kadın üye varlığı ve kontrol değişkenleri arasında doğrusal en küçük kareler (DEKK) yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, yönetim kurullarındaki kadın yöneticiyi temsil eden kadın üye varlığı (Katsayı değeri=-0.0129; p=0.276) ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçların yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlı olduğu görülmüştür.

Kontrol değişkenleri açısından analiz yöntemi esas alınarak sonuçlara bakıldığında ise firma kârlılığı ile blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0126; p=0.006), firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=0.0229; p=0.000) ve bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.2399; p=0.012) ile arasında anlamlı bir ilişki vardır; ancak yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=0.0018; p=0.631) ile ROE arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Sonuçlara göre %1 düzeyinde gerçekleşen düzeltilmiş R² ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir.

Tablo 8. Kadın Üye Varlığı ve ROE (Doğrusal En Küçük Kareler Modeli)

	Gözlem Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P>ItI
KDN	1515	-0.0129	0.0118	-1.09	0.276
BLK	1515	-0.0126	0.0046	-2.73	*** 0.006
YKB	1515	0.0018	0.0038	0.48	0.631
VRLK	1515	0.0229	0.0038	5.98	*** 0.000
BĞMSZ	1515	-0.2399	0.0958	-2.50	** 0.012
CONS	1515	-0.3347	0.0707	-4.73	*** 0.000
Prob>F= 0.0000		R² = 0.0609		Root MSE= 0.22341	
*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.					

Tablo 9'da ROE ile kadın üye oranı ve kontrol değişkenleri arasında sabit etkiler yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, kadın üye varlığı (Katsayı değeri=0.0038; p=0.894) ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçların yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlı olduğu görülmüştür.

Kontrol değişkenleri açısından analiz yöntemi esas alınarak sonuçlara bakıldığında ise firma kârlılığı ile yönetim kurulundaki blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0257; p=0.174), yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.1654; p=0.222), yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=-0.0031; p=0.734) ile arasında anlamlı bir ilişki yoktur; ancak firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=-0.0625; p=0.028) ile arasında anlamlı bir ilişki vardır. Sonuçlara göre %1 düzeyinde gerçekleşen düzeltilmiş R² ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir.

Tablo 9. Kadın Üye Varlığı ve ROE (Sabit Etkiler Modeli)

	Gözlem Sayısı	Grup Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P>ItI
KDN	1515	290	0.0038	0.0286	0.13	0.894
BLK	1515	290	-0.0257	0.0188	-1.36	0.174
YKB	1515	290	-0.0031	0.0092	-0.34	0.734
VRLK	1515	290	0.0625	0.0283	2.21	** 0.028
BĞMSZ	1515	290	-0.1654	0.1351	-1.22	0.222
CONS	1515	290	-1.1100	0.5746	-1.93	* 0.054
R² within=0.0331 between=0.0802 overall=0.0533					Prob>F 0.0004	
*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.						

Tablo 10'daki ROA ile kadın üye varlığı ve kontrol değişkenleri arasında doğrusal en küçük kareler yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, kadın üye varlığı (Katsayı değeri=0.0019; p=0.644) ile ROA arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçların yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlı olduğu görülmüştür.

Kontrol değişkenleri açısından analiz yöntemi esas alınarak sonuçlara bakıldığında ise yönetim kurulundaki blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0027; p=0.052), firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=0.0058; p=0.000) ve yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.1439; p=0.000) ile ROA arasında anlamlı bir ilişki vardır; ancak yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=-0.0009; p=0.418) ile ROA arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Sonuçlara göre %1 düzeyinde gerçekleşen düzeltilmiş R² ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir.

Tablo 10. Kadın Üye Varlığı ve ROA (Doğrusal En Küçük Kareler Modeli)

	Gözlem Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P>ItI
KDN	1516	0.0019	0.0041	0.46	0.644
BLK	1516	-0.0027	0.0014	-1.94	** 0.052
YKB	1516	-0.0009	0.0011	-0.81	0.418
VRLK	1516	0.0058	0.0013	4.38	*** 0.000

BĞMSZ	1516	-0.1439	0.0327	-4.39	*** 0.000
CONS	1516	-0.0312	0.0258	-1.21	0.226
Prob>F= 0.0000		R² = 0.0457		Root MSE = 0.07748	
*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.					

Tablo 11’de sabit etkiler yöntemi ile yapılan regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, kadın üye varlığı (Katsayı değeri=-0.0003; p=0.962) ile ROA arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu sonuçların yapılan tahmin yöntemi içinde tutarlı olduğu görülmüştür. Sonuçların hem doğrusal en küçük kareler yöntemi hem de sabit etkiler yöntemi için benzer olduğu tespit edilmiştir.

Kontrol değişkenleri açısından sabit etkiler yöntemi esas alınarak sonuçlar incelendiğinde ise ROA ile yönetim kurulundaki blok hissedar sayısı (BLK) (Katsayı değeri=-0.0048; p=0.198), yönetim kurulu boyutu (YKB) (Katsayı değeri=-0.0015; p=0.702), firmanın toplam varlığı (VRLK) (Katsayı değeri=0.0103; p=0.245) ve yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin oranı (BĞMSZ) (Katsayı değeri=-0.0195; p=0.659) ile arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Sonuçlara bakıldığında, %1 düzeyinde gerçekleştirilen düzeltilmiş R² ve %1 seviyesinde önemli F istatistikleri elde edildiği görülmektedir.

Tablo 11. Kadın Üye Varlığı ve ROA (Sabit Etkiler Modeli)

	Gözlem Sayısı	Grup Sayısı	Katsayı	Std. Sapma Hatası	T İstatistiği	P> t
KDN	1516	290	-0.0003	0.0075	-0.05	0.962
BLK	1516	290	-0.0048	0.0037	-1.29	0.198
YKB	1516	290	-0.0015	0.0040	-0.38	0.702
VRLK	1516	290	0.0103	0.0088	1.17	0.245
BĞMSZ	1516	290	-0.0195	0.0441	-0.44	0.659
CONS	1516	290	-0.1425	0.1809	-0.79	0.431
R² within=0.0235 between=0.0478 overall=0.0308					Prob>F 0.0002	
*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.						

Tablo 12. Hipotezler ve Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Hipotez	Sonuç	
			DEKK Modeli	SE Modeli
Kadın üye oranı (KDNO)	ROE	1H _{0a} : Aralarında bir ilişki yoktur.	Kabul edilmektedir.	Kabul edilmektedir.
Kadın üye oranı (KDNO)	ROA	1H _{0b} : Aralarında bir ilişki yoktur.	Kabul edilmektedir.	Kabul edilmektedir.
Kadın üye varlığı (KDN)	ROE	2H _{0a} : Aralarında bir ilişki yoktur.	Kabul edilmektedir.	Kabul edilmektedir.
Kadın üye varlığı (KDN)	ROA	2H _{0b} : Aralarında bir ilişki yoktur.	Kabul edilmektedir.	Kabul edilmektedir.

Yapılan analizler sonucunda; kadın üye oranı ve kadın üye varlığı ile firma kârlılığını temsil eden ROA ve ROE arasında istatistiksel olarak bir ilişki görülmemiştir. Bu çalışma, Farrel ve Hersch (2005), Haslam vd., (2010), Gallego-Alvarez vd., (2010), Alvarado vd., (2011), Joecks vd., (2013) ve Zainal vd., (2013); Türkiye’de yapılan çalışmaları incelediğimizde ise, Solakoğlu (2013), Karayel ve Doğan (2014), Kılıç (2015), Taşkın ve Mandacı (2017) ve Ataunal ve Aybars (2018) tarafından elde edilen analiz sonucu ile uyumluluk göstermektedir. Belirtilen çalışmalarda benzer şekilde değişkenler kullanılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Firmalarda, kadın üye oranının artması ve kadınların lider konumuna yükselmesi firma performansını ve kültürünü geliştirmektedir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet çeşitliliğinin önemli bir toplumsal cinsiyet eşitliği açığına ve kolektivist bir kültüre sahip olan ataerkil bir yönetim kültürünün baskın olduğu ülkenin şirket performansı üzerinde olumlu bir etkisinin olup olmadığını araştırmaktadır. Ayrıca, kadın yöneticilerin bağlılığının ve bağımsızlığının, şirketlerin çoğunluğunun, aileleri de içeren iş gruplarını kontrol ederek tutulduğu bir ortamda performans açısından önemli olup olmadığını araştırmaktadır.

Çalışmada, payları Borsa İstanbul’da işlem gören finansal olmayan firmaların yönetim kurullarındaki kadın yöneticilerin firma kârlılığı değerleri ile arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. 11.02.2012 tarihinde Türkiye’de şirketlerdeki kadın yöneticilerin yönetim kurullarında yer almasına yönelik yayımlanan tebliğde, “Yönetim kurullarında en az bir kadın üye bulunur” ilkesini getirmiştir. Çalışmamızın örneklem yılları bu ilke ile önem kazanmaktadır. Ayrıca, 2012-2017 yılları arasındaki verileri kapsayan bu çalışmanın analizinde kadın üye sayısının arttığı görülmektedir.

Literatür çalışmaları incelenerek, yönetim kurullarındaki kadın üye oranı ve kadın üye varlığı ile firma kârlılığı arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla hipotezler kurulmuştur. Kurulan hipotezlerde bağımlı değişkenler, muhasebe esaslı performans ölçütleri; bağımsız değişkenler, kurullardaki kadın oranları ve kadın üye varlığının olup olmaması değişkenleri; ayrıca bağımsız değişkenlere ek kontrol değişkenleri de kullanılmıştır.

Tanımlayıcı değişkenlerin istatistiklerine baktığımızda kadın üye sayısının diğer değişkenlerden yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu durum kadın üye sayısının söz konusu dönemler içinde gözlem sayısında değişkenliğinin fazla olduğu anlamına gelmektedir. Değişkenler arası korelasyon matrisine bakıldığında iki bağımlı (ROE ve ROA) ve iki bağımsız (KDNO ve KDN) değişkenlerin kendi aralarındaki korelasyon katsayılarının yüksek olması nedeniyle bu değişkenler analizde aynı anda kullanılmamıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada değişkenler ile iki temel, dört hipotez kurularak doğrusal en küçük kareler modeli ve sabit etkiler modeli uygulanmıştır. Konuyla ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalardan farkı firma kârlılığını doğrusal en küçük kareler modeli ve sabit etkiler modeli ile analiz edilmesidir.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre; yönetim kurulundaki kadın üye oranı ve kadın üye varlığının ROE ve ROA arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bu bulgulara dayanarak, payları Borsa İstanbul’da işlem gören finansal olmayan halka açık şirketlerin yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliğinin şirket performansı arasında hiçbir ilişki olmadığı söylenebilir.

Bu çalışmanın, yönetim kurullarında kadın üye kotalarının Türkiye’de yaygınlaşmasına, kadın yöneticiler ile firma performansı arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalara yardımcı olacağı düşünülmektedir. Cinsiyet çeşitliliğinin firma performansı üzerindeki etkisini araştırırken bağımsızlık, uzmanlık veya eğitim gibi kadın yöneticilerin farklı özelliklerini göz önünde bulunduran farklı ülkeleri konuya dâhil ederek yeni çalışmalar için bir öneri olacaktır. Bir toplumun kültürünün iş ortamı üzerindeki etkileri de bir ülkeden başka bir ülkeye göre değişiklikler göstermektedir. Kültürel değerler, kişilerin psikolojik durumları ve grup ortamındaki davranışları, özellikle bireyci kültürün egemen olduğu ülkelerde çeşitli finansal kurumlardaki çeşitliliğin etkilerini karşılaştıran çalışmalar yapılması da bir öneri olarak sunulabilir. Bu araştırmanın örneklem büyüklüğü ve kullanılan modeller açısından finans literatürüne özgün bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Adams, R. B. & Ferreira, D. (2009). Women in the boardroom and their impact on governance and performance. *Journal of Financial Economics, Vol 94; Sayı: 2*, ss. 291-309.
- Alpar, R. (2003). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemlere giriş 1*. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Anderson, R. C., Reeb, D. M., Upadhyay, A. & Zhao, W. (2011). The economics of director heterogeneity. *Financial Management, Vol 40; Sayı 1*, ss. 5-38.
- Ataünal, L. & Aybars, A. (2018). Yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliği ile çeşitliliğin finansal performansa etkisi: Gelişmekte olan piyasa örneği. *Maliye ve Finans Yazıları, Vol 109*, ss. 71-90.
- Byron, K. & Post, C. (2016). Women on boards of directors and corporate social performance: A meta-analysis. *Corporate Governance: An International Review, Vol 24; Sayı: 4*, ss. 428-442.
- Carter, D. A., Simkins, B. J. & Simpson, W. G. (2003). Corporate governance, board diversity, and firm value. *Journal of Financial Review, Vol 38; Sayı: 1*, ss. 33-53.
- Ciavarella, A. (2017). Board diversity and firm performance across europe. *Quaderni Di Finanza, Vol 85*, ss. 1-36.
- Daily, C. M. & Dalton, D. R. (2003). Women in boardroom: A business imperative. *Journal of Business Strategy, Vol 24; Sayı: 5*, ss. 8-9.
- Eker, D. & Kurtaran, A. (2017). Bankaların yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliği ve finansal performans ilişkisi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Vol 6; Sayı: 12*, ss. 64-72.
- Gallego-Alvarez, I., Garcia-Sanchez, I. M. & Rodriguez-Dominguez, L. (2010). The influence of gender diversity on corporate performance. *Revista de Contabilidad, Vol 13; Sayı: 1*, ss. 53-88.
- Gujarati, D. (2004). *Basic econometrics (4th edn)*. Montreal: McGraw-Hill.
- Hausman, J. A. & Taylor, W. E., (1981). Panel data and unobservable individual effects. *Econometrica, Vol 49*, ss. 1377-1398.
- Kang, H., Cheng, M. & Gray, S. J. (2007). Corporate governance and board composition: Diversity and independence of Australian boards. *Corporate Governance: An International Review, Vol 15; Sayı: 2*, ss. 194-207.

- Karayel, M. & Doğan, M. (2014). Yönetim kurulunda cinsiyet çeşitliliği ve finansal performans ilişkisi: BİST 100 şirketlerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi & İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol 12; Sayı: 2, ss.75-88.
- Karayel, M. & Doğan, M. (2016). Board composition and firm performance: Evidence from BIST 100 companies in Turkey. *Economics and Applied Informatics*, Vol 2, ss. 33-40.
- Kılıç, M. (2015). The effect of board diversity on the performance of banks: Evidence from: Turkey, *International Journal of Business and Management*, Vol 10; Sayı: 9, ss. 182-192.
- Lenard, M. J., Yu, B. & York, E. A. (2014). Impact of board gender diversity on firm risk. *Managerial Finance*, Vol 40; Sayı: 8, ss. 787-803.
- Lückerath-Rovers, M. (2013). Women on board and firm performance. *Journal of Management & Governance*, Vol 17; Sayı: 2, ss. 491-509.
- Miller, T. & Triana, M. D. C. (2009). Demographic diversity in the boardroom: Mediators of the board diversity firm performance relationship. *Journal of Management Studies*, Vol 46; Sayı: 5, ss. 755-786.
- Ocak, M. (2013). Yönetim kurulu ve üst yönetimde yer alan kadınların finansal performansa etkisi: Türkiye'ye ilişkin bulgular. *Muhasebe & Finansman*, Vol 60, ss. 107-126.
- Otluoğlu, E., Sarı, E. S. & Otluoğlu K. O. C. (2016). Yönetim kurulu çeşitliliğinin finansal performansa etkisi: BİST 100 üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol 9; Sayı: 46, ss. 749-758.
- Schwab, A., Werbel, J. D., Hofmann, H. & Henriques, P. L. (2016). Managerial gender diversity and firm performance: An integration of different theoretical perspectives. *Group & Organization Management*, Vol 41; Sayı: 1, ss. 5-31.
- Smith, N., Smith, V. & Verner, M. (2005). Do women in top management affect firm performance? A panel study of 2,500 Danish firms. *International Journal of Productivity and Performance Management*, Vol 55; Sayı: 7, ss. 569-593.
- Singh, V., Terjesen, S. & Vinnicombe, S. (2008). Newly appointed directors in the boardroom: How do women and men differ? *European Management Journal*, Vol 26; Sayı: 1, ss.48-58.
- Taşkın, F. D. & Mandacı, P. E. (2017). Şirket yönetim kurullarındaki kadın üyelerin firma performansına etkisi. *İşletme Fakültesi Dergisi*, Vol 18; Sayı: 1, ss. 29-45.
- Tate, G. & Yang, L., (2015). Female leadership and gender equity: Evidence from plant closure. *Journal of Financial Economics*, Vol 117; Sayı: 1, ss. 77-97.

TANITIM FAALİYETLERİNİN TURİZM ÜZERİNE ETKİSİNİN ANALİZİ: ARDL MODELDEN KALINTILAR

Mehmet Oğuzhan İLBAN¹
Mehmet Tahsin LİCELİ²

ÖZ

Çalışmada tanıtım bütçelerinin, turizm geliri ve gelen turist sayısı üzerinde bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada 1984-2017 dönemi Türkiye'nin turizm tanıtım bütçeleri, gelen turist sayısı ve turizm gelirlerinin yıllık verileri incelenmiştir. Yöntem kısmında Peseran v.d. (2001) ARDL sınır testi, uzun dönem eşbütünleşme katsayıları tahmini kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre Türkiye'nin tanıtım bütçelerinin uzun ve kısa dönemde turizm gelirleri ve turist sayısı üzerinde etkisinin olduğu saptanmıştır. Yapılan analizlerde kısa dönem hata düzeltme katsayıları negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Analiz sonucunda Türkiye'nin tanıtım bütçelerinin turizm geliri ve gelen turist sayısı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tanıtım bütçeleri ile turizm geliri arasında yapılan analiz sonucuna göre kısa dönemde meydana gelen sapmaların %74'ünün bir dönem içinde ayarlandığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca tanıtım bütçeleri ile turist sayısı arasında yapılan analiz sonucuna göre kısa dönemde meydana gelen sapmaların %91'inin bir dönem içinde ayarlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla tanıtım faaliyetleri turizmin gelişimi için ciddi bir derecede öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle, turizm tanıtımı ile ilgilenen kuruluşların birbiri ile entegre şekilde çalışması sağlanmalı ve iyi bir tanıtım politikası hazırlanmalıdır. Bunların yapılabilmesi için de tanıtım bütçelerine daha fazla önem verilmeli ve tanıtım bütçeleri artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tanıtım, Tanıtım Bütçesi, Turist Sayısı, Turizm, Turizm Geliri

ANALYSIS OF THE IMPACT OF PROMOTIONAL ACTIVITIES ON TOURISM: REMAINS FROM THE ARDL MODEL

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine whether publicity budgets have an impact on tourism income and the number of incoming tourists. Turkey's tourism promotion budget in the study period 1984-2017, annual data on the number of tourists and tourism revenues were investigated. In the method part, Peseran et al. (2001) ARDL boundary test, long-term cointegration coefficient estimation was used. According to the results of the analysis of short- and long-term promotion of Turkey's budget is determined that the effect on tourism revenues and the number of tourists. Short-term error correction coefficients are negative and statistically significant. The analysis of Turkey's tourism promotion budget revenues and reached to the conclusion that having a positive effect on the number of incoming tourists. According to the results of the analysis made between the promotional budgets and tourism income, it was concluded that 74% of the deviations in the short term were adjusted within a period of time. In addition, according to the results of the analysis made between the promotional budgets and the number of tourists, it was concluded that 91% of the deviations in the short term were adjusted within a period of time. Therefore, it is possible to say that promotional activities are of great importance for the development of tourism. From this point of view, organizations that are interested in tourism promotion should work in integration with each other and a good promotion policy should be prepared. In order to do these, more importance should be given to promotion budgets and promotion budgets should be increased.

Keywords: Promotion, Promotion Budgets, The Number of Tourists, Tourism Tourism Revenues

¹ Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ilban@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7557-9817

² Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, tahsin.liceli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7707-0347

Received/Geliş: 02/07/2019 Accepted/Kabul: 26/01/2020, Research Article/Araştırma Makale

Cite as/Alıntı: İlban, M. O., Liceli, M. T. (2020), "Tanıtım Faaliyetlerinin Turizm Üzerine Etkisinin Analizi: Ardl Modelden Kalıntılar", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.178-188.

Giriş

Turizm sektörü, dünyada sürekli olarak gelişme gösteren ve ülkeler açısından önemli gelir kaynağı olan bir sektördür. Teknolojik gelişmeler sayesinde bilgiye kolay ulaşım, refah düzeyinin artması, bireylerin istek ve tercihlerinde meydana gelen değişimler vb. birçok neden bireyleri turizm faaliyetlerine yönlendirmektedir. Turizm faaliyetlerine katılmak isteyen bireyler arkadaş tavsiyelerine ya da tanıtım ve reklam çalışmalarına bağlı olarak farklı yerleri ziyaret etmektedirler. Bireyin turizm faaliyetlerine katılmasında etkin bir rol oynayan tanıtım, “bir kişi, topluluk veya kurumun, hedef kitleleri uygun yöntem ve iletişim araçlarından yararlanarak, bir durum veya olay konusunda aydınlatarak, bir tutum veya davranışa yönlendirmeyi amaçlayan faaliyettir” (Tuna ve Çatı, 2007,s. 16). Turizmde tanıtımı ise “insanların ilgilerini bir ülkenin, bölgenin veya turistik istasyonun mal ve hizmetleri üzerine çekmek, bilgi vermek, hafızada bir imaj yaratmak suretiyle turistik mal ve hizmetleri satın almaya yöneltmek, bütün bunların sonucunda ekonomik kazanç sağlamak amacıyla yararlanılan teknikler bütünü olarak ifade etmek mümkündür” (Özcan ve Özcan, 2016, s. 202). Tanımdan da anlaşılacağı üzere tanıtım, turizm faaliyetlerinin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Tanıtım ile turistik mal ve hizmetlerin özellikleri, fiyatları, kaliteleri hakkında bilgi vererek insanların zihinlerinde bir imaj oluşturma şansı olabilmektedir. Bu duruma bağlı olarak turizm faaliyetlerini geliştirmek isteyen ülkeler tanıtım ve reklam çalışmalarına daha fazla önem vermek zorundadırlar.

Türkiye'nin turizm alanında tanıtımı ile ilgilenen çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar içerisinde tanıtım faaliyetlerini en etkin biçimde gerçekleştiren ve en etkili olan kuruluş Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. Türkiye'nin yurt dışındaki imajının geliştirilmesine, uluslararası turizm pazarındaki payının artırılmasına olanak tanınmasından dolayı hem döviz kazandıran hem de istihdam yaratan bir sektör olan turizmin, ülkenin sosyo-ekonomik gelişimine olan katkılarının en üst düzeye çıkarılması, bakanlığın tanıtım faaliyetlerinin amacı olarak belirtilmiştir (Şahbaz, 2000, s. 129-130). Türkiye üç tarafının denizlerle çevrili olması, doğal güzellikleri, doğal kaynakları, tarihi ve kültürel zenginlikleri bakımından turizm faaliyetleri için oldukça elverişli bir ülkedir (Çetinel, 2007, s. 14). Türkiye'nin bu potansiyeline bağlı olarak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı belirlenen bütçe çerçevesinde ülkeye daha fazla turist çekebilmek için tanıtım çalışmaları yürütmektedir.

Bu çalışma 1984-2017 dönemi için tanıtım bütçelerinin, gelen turist sayısı ve turizm geliri üzerine etkisini ARDL sınır testi yaklaşımı yöntemiyle araştırmayı amaçlamaktadır. İlgili alan yazında tanıtım bütçelerinin turizm sektörü üzerine etkisini inceleyen çalışmanın kısıtlı olmasından dolayı literatüre sağlayacağı katkı açısından önem arz etmektedir. Buradan hareketle çalışmanın temel sorusunu; “tanıtım bütçelerinin, gelen turist sayısı ve turizm geliri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” soruna cevap aramaktır. Dolayısıyla çalışma kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Tanıtım bütçelerinin gelen turist sayısı üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H₂: Tanıtım bütçelerinin gelen turizm geliri üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Literatür taraması

Yapılan literatür taramasında tanıtım faaliyetlerinin turizm üzerine etkilerini belirlemek için yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Turizm tanıtım faaliyetleri ile turizm sektörü arasındaki inceleyen araştırmalarda farklı modeller, ülkeler ve dönemler kullanılmıştır. Aşağıdaki çalışmalarda bu çalışmaların özetleri verilmiştir.

Tablo 1. Tanıtım harcamaları ve turizm ilişkisini inceleyen çalışmaların özet bilgileri

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Şahbaz (2000)	Türkiye 1984-1999	Tanıtım Harcamaları, Turist Sayısı, Turizm Geliri	Regresyon, Korelasyon	Tanıtım harcamaları ile turist sayısı ve turizm geliri arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki saptanmıştır.
Çatı ve Tuna (2007)	Türkiye 1990-2006	Tanıtım Harcamaları, Turist Sayısı, Turizm Geliri	Regresyon, Korelasyon	Tanıtım harcamaları ile turist sayısı ve turizm geliri arasında pozitif ilişki saptanmıştır.
Williams ve Spencer (2010)	Jameika 1974-2004	Döviz Kuru, Enflasyon, Reklam Harcamaları, Turist Sayısı	Lineer Trend model	Turist sayısı üzerinde reklam harcamalarının etkisi döviz kuruna göre daha azdır.
Deskins ve Seevers (2011)	U.S. States 1985-2003	Tanıtım Harcamaları, Ekonomik Büyüme, İstihdam	Regresyon	Turizm tanıtım harcamalarında meydana gelen yükselmenin turizm ve istihdamdaki büyümeyle arttırdığı

				sonucuna ulaşılmıştır.
Arslan (2014)	Türkiye 2001-2012	Tanıtım Harcamaları, Turist Sayısı, Turizm Geliri	Regresyon, Korelasyon, Eşbütünleşme	Tanıtım harcamaları ile turist sayısı ve turizm geliri arasında pozitif ilişki saptanmıştır.
Özcan ve Özcan (2016)	Türkiye 1990-2012	Tanıtım Harcamaları, Turist sayısı, Turizm geliri	Nedensellik analizi (Toda-Yamamoto, Granger)	Tanıtım harcamaları gelen turist sayısının nedenidir. Tanıtım harcamaları ile turizm geliri arasında ilişki tespit edilememiştir.

Model ve Veri Seti

Çalışmanın analiz kısmında kullanılmak üzere iki model oluşturulmuştur:

$$LTS_t = \alpha_1 LTB_t + \mu_t \quad (1)$$

Modelde; “t” zamanı, “TS” turist sayısını, “TB” tanıtım bütçesini ve “ μ_t ” hata terimini temsil etmektedir. Değişkenlerin önünde yer alan “L” ifadesi de değişkenlerin logaritmik değer olduğunu ifade etmektedir.

$$LTG_t = \beta_1 LTB_t + \delta_t \quad (2)$$

Modelde; “t” zamanı, “TG” turizm gelirini, “TB” tanıtım bütçesini ve “ δ_t ” hata terimini temsil etmektedir. Değişkenlerin önünde yer alan “L” ifadesi de değişkenlerin logaritmik değer olduğunu ifade etmektedir.

Eşbütünleşme dereceleri farklı olan serilere eşbütünleşme yönteminin uygulanma sorununun ortadan kaldırılması için Pesaran ve Shin (1995) ve Pesaran vd. (2001) tarafından ARDL sınır testi yaklaşımı geliştirilmiştir (Altıntaş, 2013, s. 17). Engle & Granger (1987) ile Johansen & Juselius (1990) eşbütünleşme testlerinden farklı olarak Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı seviyesinde ve farkında duran olan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesine olanak tanımaktadır (Kızılkaya vd., 2016, s. 209). Narayan ve Narayan’ın (2006) yaptıkları çalışmalarında ARDL sınır testi ile elde edilen test sonuçlarının diğer eşbütünleşme testlerinden daha etkili ve tarafsız olduğu ve de küçük örneklerde daha

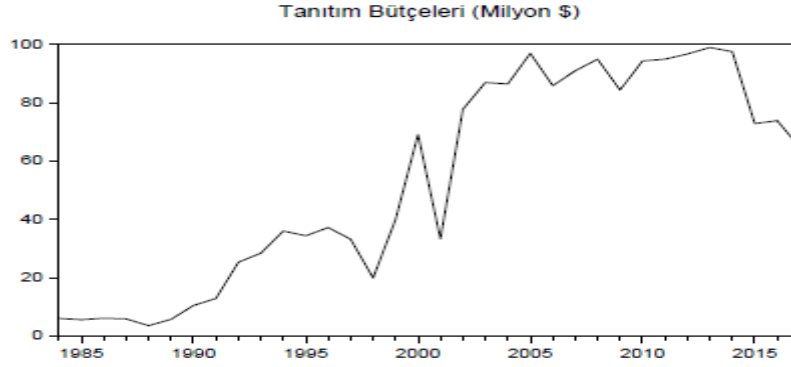
tutarlı sonuçlar verdiğiine değinmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada turizm tanıtım bütçeleri, gelen turist sayısı ve turizm gelirleri verileri incelenmektedir. Araştırmada kullanılan veriler 1984-2017 dönemini kapsamaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye'nin turizm tanıtım bütçelerine ait verilere 1984 yılından itibaren ulaşıldığı için bu döneme ait veriler çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan veriler TÜİK, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Şahbaz (2000) tarafından gerçekleştirilen çalışmadan elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin analizinde E-views 9.0 paket programından yararlanılmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında kullanılan değişkenler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

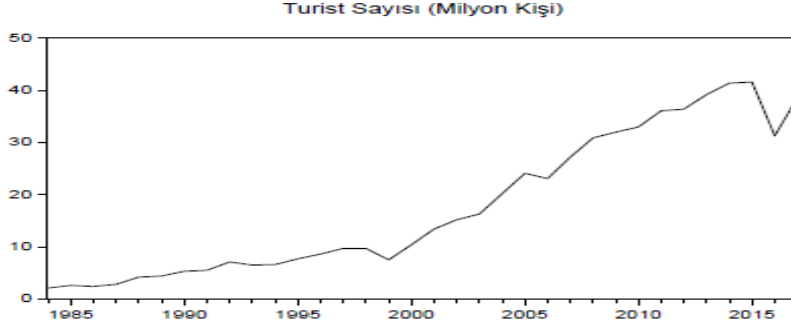
Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kısaltmalar	Veri Kaynağı	Dönem
Tanıtım Bütçeleri	TB	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Şahbaz (2000), Çatı ve Tuna (2007)	1984-2017
Turist Sayısı	TS	TÜİK, Şahbaz (2000)	1984-2017
Turizm Geliri	TG	TÜİK, Şahbaz (2000)	1984-2017

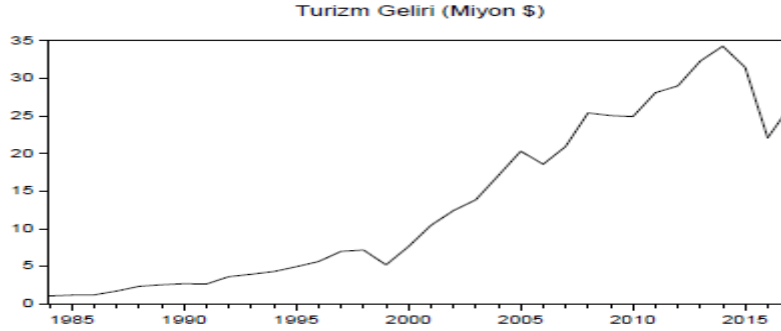
Çalışma kapsamında 1984-2017 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlere ait grafik gösterimleri aşağıda verilmiştir.

Grafik 1. Tanıtım bütçesi (TB) değişkenine ait grafik gösterimi

Grafik 2. Turist sayısı (TS) değişkenine ait grafik gösterimi

Grafik 3. Turizm geliri (TS) değişkenine ait grafik gösterimi

Araştırma Bulguları

Denklemler 1 ve 2 ile ifade edilen modellerin analizine geçilmeden önce verilerin durağan olup olmadıklarının analizi gerçekleştirilmiştir. Durağanlık zaman serilerinin sabit ortalama, sabit varyansa sahip olduğu ve bu değerlerin zamanla değişmediğini ifade etmektedir. Bu çalışmada, değişkenlere ait serilerin durağanlık özelliklerini inceleme amacıyla yaygın şekilde kullanılan Genişletilmiş Dickey & Fuller (1979) ADF testinden yararlanılmıştır.

ADF testine ait sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Değişkenler İçin ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	ADF		
	Sabitsiz Trendsiz	Sabitli	Sabitli Trendli
LTB	0,688063	-1,622788	-1,427691
Δ LTB	-6,285371*	-6,552961*	-4,364144**
LTG	-2,413262*	-4,670700*	-24,255696*
LTS	2,521731**	-1,702474	-1,979152
Δ LTS	-4,762286*	-6,298685*	-6,537524*

*, ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Test istatistikleri incelendiğinde, sonuçlar “TG” değişkeninin seviyesinde, “TB” ve “TS” değişkenlerinin ise birinci farklarında durağan olduklarını destekleyici niteliktedir.

Yapılan birim kök testi sonucuna göre, değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar ışığında değişkenlere ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmış ve Denklem 1 ile tahmin edilen modelin ARDL sınır testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. ARDL (1,1) Sınır Testi Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-Statistic	
LTS(-1)	0,822881	12,85611	
LTB	0,001708	0,024068	
LTB(-1)	0,143792	1,823550	
Sınır Testi Sonuçları			
K	F İstatistiği	Alt Değer	Üst Değer
1	9,270308	4,81	6,02
Tanısal Denetim Testleri			
R ²	0,977995		
A. R ²	0,976528		
LM Testi (F2, 28)	0,023505 (0,9768)		
Değişen Varyans (F3, 29)	2,067609 (0,1263)		

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tablodan da görüldüğü *F* istatistiği değeri 9,270308’dir. *F* istatistiği tabloda ifade edilen %1 anlamlılık düzeyine ait üst kritik değerden büyüktür. Bu sonuç, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak korelasyon anlamlılığını ifade eden (*R*²) değeri 0,98 denklemin açıklayıcı gücünü ifade etmektedir. Bu sonuçlara göre tanıtım bütçeleri, turist sayısını %98 oranında açıklamaktadır. Ayrıca Tablo 4’te ARDL modelinin tanısal denetim test sonuçlarına da yer verilmiştir. Buna göre, modelde herhangi bir otokorelasyon (Breusch-Godfrey LM Testi), değişen varyans (Breusch-Pagan-Godfrey Testi) sorununun bulunmadığı görülmektedir. İlgili eşbütünleşme ilişkisi elde edildikten sonra ARDL modelinde değişkenler arasında uzun ve kısa dönem ilişkisi incelenecektir.

Tablo 5. Uzun Dönem Katsayı Sonuçları ARDL (1,1) (Bağımlı Değişken “TS”)

Değişken	Katsayı	t-İstatistiği
LTB	0,821483	14,353627*

*, %1 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

ARDL (1,1) modeline ait uzun dönem katsayılarına Tablo 5’te yer verilmiştir. Bu sonuçlara göre TB değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayı değerine göre tanıtım bütçelerinde meydana gelen %1’lik bir değişim turist sayısında aynı yönde %0,82’lik bir değişime neden olacaktır.

Tablo 6. Kısa Dönem Katsayı Sonuçları ARDL (1,1) (Bağımlı Değişken “TS”)

Değişken	Katsayı	t-İstatistiği
D(LTS(-1))	0,702839	2,962859*
D(LTB)	0,009905	0,138228
D(LTB(-1))	0,180689	2,523610**
ECM1(-1)	-0,916766	-3,009300*

*, ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Değişkenler arasında kısa dönem ilişkisinin olup olmadığını belirlemek için hata düzeltme modeli uygulanmıştır ve bu modele ait bulgular Tablo 5’te gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre hata düzeltme parametresi -0,916766 ve hata düzeltme terimi beklenen şekilde istatistiki olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Buna göre bu ilişkide ortaya çıkan bir sapmanın % 91’inin bir dönem içinde ayarlandığını ifade etmektedir.

Yapılan analizler sonucunda çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan “H₁: Tanıtım bütçelerinin gelen turist sayısı üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.” hipotezi kabul edilmiştir

Denklemler 2 ile tahmin edilen modelin ARDL sınır testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. ARDL (4,0) Sınır Testi Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-Statistic
LTG(-1)	0,835123	5,009060
LTG(-2)	-0,410714	-1,645713
LTG(-3)	0,362805	2,067876
LTG(-4)	0,037368	1,717979
LTB	0,139350	4,402153
Sınır Testi Sonuçları		
K	F İstatistiği	Alt Değer
1	11,66661	4,81
Tanısal Denetim Testleri		
R ²	0,981004	
A. R ²	0,977965	
LM Testi (F2,23)	0,956629 (0,3990)	
Değişken Varyans (F5, 24)	0,273747 (0,9230)	

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tablodan da görüldüğü gibi hesaplanan *F* istatistiği 11,66661’dir. *F* istatistiği tabloda ifade edilen %1 anlamlılık düzeyine ait üst kritik değerden büyüktür. Bu sonuç, değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak korelasyon anlamlılığını ifade eden (*R*²) değeri 0,98 denklemin açıklayıcı gücünü ifade etmektedir. Bu sonuçlara göre tanıtım bütçeleri, turist gelirini %98 oranında açıklamaktadır. Ayrıca Tablo 7’de ARDL modelinin tanısal denetim test sonuçlarına da yer verilmiştir. Buna göre, modelde herhangi bir otokorelasyon (Breusch-Godfrey LM Testi), değişken varyans (Breusch-Pagan-Godfrey Testi) sorununun bulunmadığı

görülmektedir. İlgili eşbütünleşme ilişkisi elde edildikten sonra ARDL modelinde değişkenler arasında uzun ve kısa dönem ilişkisi incelenecektir.

Tablo 8. Uzun Dönem Katsayı Sonuçları ARDL (4,0) (Bağımlı Değişken “TG”)

Değişken	Katsayı	t-İstatistiği
LTB	0,797110	12,992452*

* , %1 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

ARDL (4,0) modeline ait uzun dönem katsayılarına Tablo 8’de yer verilmiştir. Bu sonuçlara göre TB değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayı değerine göre tanıtım bütçelerinde meydana gelen %1’lik bir değişim turizm gelirinde aynı yönde %0,80’lik bir değişime neden olacaktır.

Tablo 9. Kısa Dönem Katsayı Sonuçları ARDL (4,0) (Bağımlı Değişken “TG”)

Değişken	Katsayı	t-İstatistiği
D(LTG(-1))	0,898570	4,296990*
D(LTG(-2))	-0,377802	-1,794570
D(LTG(-3))	0,332221	2,233389**
D(LTG(-14))	0,017444	0,780891
D(LTB)	0,070150	0,734625
ECM4(-1)	-0,743720	-4,314438

*, **, sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Değişkenler arasında kısa dönem ilişkisinin olup olmadığını belirlemek için hata düzeltme modeli uygulanmıştır ve bu modele ait bulgular Tablo 9’da gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre hata düzeltme parametresi -0,743720 ve hata düzeltme terimi beklenen şekilde istatistiki olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Buna göre bu ilişkide ortaya çıkan bir sapmanın %74’ünün bir dönem içinde ayarlandığını ifade etmektedir.

Yapılan analizler sonucunda çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan “H₂: Tanıtım bütçelerinin gelen turizm geliri üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’nin tanıtım bütçeleri ile turizm geliri ve gelen turist sayısı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1984-2017 dönemi yıllık verileri inceleme alınmıştır. Çalışmada verileri analiz etmede yöntem olarak Pesaran v.d. (2001) ARDL sınır testi, uzun dönem eşbütünleşme katsayıları tahminine yer verilmiştir. Analiz sonucuna göre analiz sonucunda tanıtım bütçeleri ile hem turizm geliri hem de turist sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Kısa dönem hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiki açıdan anlamlıdır. Tanıtım bütçeleri ile turizm geliri arasında yapılan analiz sonucuna göre kısa dönemde meydana gelen sapmaların %74’ünün bir dönem içinde ayarlandığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca tanıtım bütçeleri ile turist sayısı arasında yapılan analiz sonucuna göre kısa dönemde meydana gelen sapmaların %91’inin bir dönem içinde ayarlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen analiz sonuçları; Şahbaz (2000), Çetinel (2001), Çatı ve Tuna (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalarda da tanıtım harcamaları ile turist sayısı ve turizm geliri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla turizm tanıtım harcamalarının etkinliği dikkate alındığında ülkelerin turizmden daha fazla gelir etmelerinde ve ülkeye daha fazla turist çekmede tanıtım faaliyetlerinin büyük bir önem taşıdığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Türkiye'nin tanıtım bütçelerinde artış yapılarak tanıtım faaliyetlerinin tüm dünya üzerinde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, Türkiye'de turizm faaliyetlerin istenilen düzeye getirilmesi ve turizmin gelişimine bağlı olarak ülke ekonomisinin gelişmesi açısından önem arz ettiği söylemek mümkündür.

Türkiye'nin hem yurt içinde hem de yurt dışında iyi bir şekilde tanıtılması için yetkili merciler (turizm bakanlığı, kalkınma ajansları, seyahat acentaları vb.) tarafından gerekli olan tanıtım programları oluşturulmalı ve bu programlar için yeterli bütçenin ayrılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu kuruluşlar birbiri ile entegre bir şekilde faaliyetleri gerçekleştirmelidirler. İyi hazırlanmış bir tanıtım programı ile ülkeye gelen turist sayısı ve buna bağlı olarak da turizm gelirlerinde bir artış yaratacağı aşikardır. Tanıtım programları hazırlanırken hangi tanıtım araçlarının kullanılacağı amaca uygun olarak seçilmeli ve uygulanmalıdır. Yapılan tüm bu faaliyetler olumlu bir şekilde sonuçlandırılırsa Türkiye'nin imajını da olumlu yönde etkileyecektir. Olumlu bir imaj yaratıldıktan sonra ülkeye rahatlıkla daha fazla turist çekilebilecek ve bu sayede ülke ekonomisine büyük katkılar sağlanacaktır. Dolayısıyla olumlu bir imaj yaratmak için uygulanacak tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli bütçelerin ayrılması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmada elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirmek için kullanılması gereken araçlar dikkatli bir şekilde belirlenmeli ve verilmek istenen mesaja uygun olmalıdır.
- Türkiye'ye gelen turistlerin profilleri belirlenmeli ve Türkiye'yi hangi özelliklerinden dolayı ziyarete geliyorlarsa bu özelliklerin ön plana çıkarıldığı tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.
- Ülkelerde meydana gelen terör olayları, ekonomik kriz, iklim değişikliği vb. birçok nedene bağlı olarak tüketici zihninde olumsuz imaj oluşmaktadır. Bu olaylardan her ülkenin olduğu gibi Türkiye'de ciddi anlamda etkilenmektedir. Bu olumsuz imajı tersine çevirmek için Türkiye'yi diğer ülkelerden farklı kılan özelliklerine odaklanılarak tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmeli ve Türkiye'ye yönelik olumlu bir imaj yaratılmalıdır.
- Turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılması açısından Türkiye'nin sahip olduğu turistik değerler birçok alternatif turizm çeşidinin gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Alternatif turizm çeşitleri iyi bir şekilde belirlenmeli ve bu turizm çeşitlerine yönelik etkin bir tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Bu sayede turizm faaliyetleri tüm yıla yayılmış olmakta ve turizmin gelişmesine olanak tanımaktadır.

Kaynaklar

- Altıntaş, H. (2013). Türkiye’de petrol fiyatları, ihracat ve reel döviz kuru ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı ve dinamik nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 1-30.
- Arslan, A. (2014). Türkiye’nin Dış Turistik Tanıtımının Turizm Talebine Etkisi: 2001-2012 Dönemi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1),181-192.
- Çatı, K., ve Tuna, H. (2007). Türkiye’nin Tanıtım Harcamaları ile Turizm Geliri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*. (2), 13-33.
- Çetinel, F.G. (2001). Turizmde Tanıtım ve Reklam Faaliyetlerinin Önemi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 12(2), 151-161.
- Deskins, J., ve Seevers, M. T. (2011). Are state expenditures to promote tourism effective?. *Journal of Travel Research*, 50(2), 154-170.
- Dickey, D. ve Fuller W. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*. 74, 427-431.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W.J. (1987). “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, *Econometrica*. 55, 251–276.
- Johansen, S. Ve Juselius, K. (1990). “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to Demand for Money”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 52, 169-210.
- Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E. Ve Karaçor, Z. (2016). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Yönetim ve Ekonomi Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 23(1), 203-215.
- Narayan, P.K. ve Narayan, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using the ARDL Approach to Cointegration. *International Journal of Social Economics*. 33(7), 468-480.
- Özcan, C.C. ve Özcan, G. (2016). Tanıtım Harcamaları ve Turizm İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği, *Journal of Economics, Finance and Accounting*. 3(3), 201-208.
- Pesaran, H. ve Shin Y. (1995). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. In S. Strom, A. Holly & A. Diamond (Eds.). *Centennial Volume of Ranger Frisch*. Cambridge University Press.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*. 16(3), 289-326.
- Şahbaz, P. (2000). Türkiye’nin Tanıtım Harcamalarının Dış Turizm Talebine Etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2), 121-150.
- Williams, D. A., ve Spencer, A. (2010). Advertising and tourist arrivals: evidence from Jamaica. *Tourism and Hospitality Research*, 10(4), 359-366.

TÜRKÜLERDE ALKIŞ VE KARGIŞ KULLANIMI

Begüm KURT¹

ÖZ

Türküler sahip oldukları ifade zenginliği dolayısıyla içeriğinde pek çok türü barındırabilirler. Ağıt, mani, ninni, bilmece, tekerleme vb. pek çok türle yakın bir ilişki içerisinde olan türkü metinleri değerlendirildiğinde, halkın ürettiği her edebi verimin kaynaşık bir yapı arz ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Türkülerde yer alan hazır söz kalıpları, ikilemeler, yinelemeler, klişe sözler, atasözü ve deyimler, sembol ve motifler dil ve üslubu etkileyen unsurlardandır. Duyguların söze ve ezgiye döküldüğü türkülerin anlatım gücü ve ifade zenginliğine katkı sağlayan bu anlatım kalıpları arasında belki de duyguların en net dışavurumunu sağlayan unsurların başında alkış ve kargışlar gelmektedir. Gelenek ve inanç çerçevesinde özel anlamlar barındıran anlatım kalıplarından alkış ve kargışların, etki alanlarının değerlendirilerek, söze kattıkları destek ve anlamsal gücü saptamak gerekliliğinden yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. “Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi” üzerinden doküman incelemesi yapılmış, elde edilen türkü metinlerinden hareketle alkış ve kargışların kullanım yerleri, amaçları ve sıklığını açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Türkü metinlerinin işlevselliğinin ortaya çıkarılmasında alkış ve kargışların kullanım durumlarını çözümlenmek önemlidir. Böylelikle türkülerin anlam dünyası açığa çıkarılarak, türkü sözleriyle ifade edilenler daha iyi yorumlanabilir, dolayısıyla türkülerin yaratıcısı olan topluma ve kültürüne dair daha doğru çözümlenmeler yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, İşlev, Türkü, Alkış, Kargış

THE USE OF PRAYER AND DAMNATION IN FOLK SONGS

ABSTRACT

Due to the richness of the expression they have folk songs can accommodate many types in their content. Lament, mania, lullaby, riddle, nursery rhyme et al. considering the folk song texts that are closely related to many genres, it is possible to reach the conclusion that every literary output produced by the people has a cohesive structure. In this study, the documentary screening method was used in order to determine the support and semantic power of the prayers and bedduas from the narrative patterns that have special meanings within the framework of tradition and belief by evaluating their domains. The document was examined through an anthology of oral works of Turkish Folk Music and it was aimed to reveal the usage places, aims and frequency of applause and crows based on the resulting folk song texts. It is important to analyze the situations of prayers and beddualar use in revealing the functionality of folk song texts. In this way, the meaning world of folk songs can be revealed and the words expressed in folk songs can be interpreted better, so more accurate analysis of the society and culture of the originator of folk songs can be made.

Keywords: Oral Culture, Function, Folk Song, Prayer, Curse

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, begumkurt@cag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4509-5125
Received/Geliş: 06/07/2019 Accepted/Kabul: 07/02/2020, Conceptual Article/Kavramsal Makale
Cite as/Alıntı: Kurt, B. (2020), “Türkülerde Alkış ve Kargış Kullanımı”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.189-199.

Giriş

Türk halk edebiyatı ürünleri içerisinde, çeşitli duygu durumlarının anlatımında, sözü güçlü kılmak ve etkisini artırmak amacıyla sıklıkla kullanılan ifade kalıpları arasında yer alan alkış ve kara alkış/kargışlar etkili birer iletişim aracıdır. Alkış ve kargışlar inanç yapısını, öz niteliksel ve niceliksel yargıları, psikolojik vaziyeti yansıtan, hayırlı ya da hayırsız olanın istendiği dilek cümleleridir. Bu bağlamda halkın inanç, düşünce ve duygu dünyasını yansıtmaları bakımından önemli ürünlerdir. Duygusunu, düşüncesini, niyetini, isteğini, özünü ve sözünü türkü verimlerinden hareketle olabildiğince açık yürekli ve özgür bir biçimde dile getirmiş olan topluluğun iç dünyası, alkış ve kargışlarla daha güçlü iletilmektedir. Alkış ve kargışlar nefret, öfke, acıma, şefkat, arzu, ümit, minnet, şükran, üzüntü vb. gibi oldukça farklı ve fazlaca duyguya tepke olabilir.

Alkış ve kargışlar türkülerde dil ve üslubu biçimlendiren bir etkiye sahiptir. Türkü metinlerinde yer alan diğer anlatım kalıplarından farklı olarak anlam karşılıkları son derece nettir. Anlatılmak istenen olay, ifade edilmek istenen duygu, dinleyen tarafından salt anlaşılır. İnsanlar baş edemedikleri, engel olmak istedikleri olaylara, durumlara ya da kişilere karşı olumsuz duygularını kargışlarla; gerçekleşmesini arzuladıklarını, sahip olmak istediklerini, minnet ve koruma isteği duyduklarını, sakındıklarını da alkışlarla açık ve etkili bir biçimde dile getirmişlerdir.

Alkış ve kargışlar üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte türkülerde alkış ve kargışların kullanım durumları ve işlevleri konusu üzerinde pek fazla durulmamıştır. Bu tespitten yola çıkarak Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi üzerinden doküman incelemesi yapılmış, taranan türkü metinlerinde alkış ve kargışların ne şekilde ve hangi sıklıkla kullanıldığı ile bunların ifadeye olan etkisi incelenmiştir. Metin odaklı bu çalışmada yaklaşık 500 türkü metni irdelenmiştir. Türkü metinlerinin işlevselliğinin ortaya çıkarılmasında alkış ve kargışların kullanım durumlarını çözümlenmek önemlidir. Bu bağlamda türkülerin anlam dünyasının açığa çıkarılmasıyla türkü sözleri aracılığıyla ifade edilenler daha iyi yorumlanabilir, dolayısıyla türkülerin yaratıcısı olan topluma ve kültürüne dair daha doğru çözümlenmeler yapılabilir.

Türk Halk Kültüründe ve Halk Edebiyatında Alkış ve Kargış

Toplumun bir parçası olan insan, beşeri ilişkilerinde yaşadıklarının tezahürünü alkış-kargış ya da hayırdüa-beddua dediğimiz birtakım biçimsel özelliklere sahip durum sözleriyle ifade etmektedir. Türk halk yaşamının, kültürünün ifade bulduğu her anında, olayında ve ortaya çıkarılan ürünlerinde kargışlara ve daha çok da alkışlara rastlamak mümkündür. Dolayısıyla Türk halk edebiyatının hemen hemen her ürününde alkış ve kargışlarla karşılaşılabilir.

Dilin kendi bünyesinde iyi, güzel, çirkin vb. pek çok konuyu barındıran yapılar ve kavramlar vardır. Bu yapılar ne kadar çok ise dil de o kadar işlek demektir. İnsanlar günlük hayatta birbirlerine hep güzel şeyler söylemezler. Öyle zamanlar gelir ki, insanların birbirlerine söylediği kötü ve acımasız sözler, hayatın güzelliği içerisinde kaybolup gider. Çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlere beddua diyebiliriz (Şenel, 2009, s. 2142).

Alkışlar ise Türk halk edebiyatının bugün için sınırları oldukça daralmış, belirli bir kontekst içinde kullanılan ve daha ziyade nezaket ifade eden türlerinden biridir.

Alkışlar, atasözleri ve deyimler gibi, insanların konuşmalarında, özellikle ifade bulmakta güçlük çektikleri anlarda kullandıkları kalıp sözlerdendir. Bu tür sözler, tıpkı alışkanlıklar gibi kalıp ifade özelliği gösterirler. Konuşmaya canlılık katan, duyguların ifadesini güçlendiren alkışlar, bu yönleriyle dilin de ilgi alanına girerler. Bu sözlerde toplumun maddî ve manevî kültürünü, inançlarını, değer yargılarını görürüz (Duymaz, 2000, s. 15).

Alkışlar ve kargışlar edebi ürünler içerisinde yoğunlaştırılmış yapıya sahip türlerdendir. Kültürel pek çok olay ve olguyu bünyesinde barındırabilir. Dilek ve isteklerin sanatsal formlara dönüştürülerek ifade bulduğu bu kalıp cümleler maddî ve manevî varlığın taşınması ve gelişmesinde sıkça kullanılma özelliği ile önemli bir fonksiyon yüklenmiştir.

Alkışlar; halkın mitolojisini, günlük hayatını, iyilik ve kötülük hakkındaki duygu ve düşüncelerini, güzellik ve çirkinlik anlayışlarını, hastalık ve hastalık sebepleri ile bunların tedavi yöntemlerini, doğa-insan ilişkilerini, gök, yer, atalar kültü gibi halk bilgisinin çeşitli yönlerini dua ve dilekleri vasıtası ile yansıtılmalarından oluşan ve bazen doğal halleri korunarak bazen de yeni kültür unsurları ile özdeşleşerek gelecek kuşaklara aktarılan kültür öğeleridir (Kapağan, 2014, s. 801).

Dualar, teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi ifade ederler. Dua edilen bu kalıplaşmış güzel sözlerle kutlanır ve hakkında iyi dileklerde bulunulur. Beddua veya eski Türkçe'deki söyleyişle "kargış"larsa, çaresiz olan, acı çeken ve bir kötülüğü maruz kalan bir insanın bunları yapanın cezalandırılmasını istemek ve bu yolla intikamını almak ve adaleti sağlamak amacıyla söylediği, kötü dilek ve düşünceleri ihtiva eden kalıplaşmış sözlerdir. Bedduanın birebir sözlük karşılığı "kötü-dua"dır. Türkiye Türkçesinin ağızlarında "beddua" karşılığı olarak "ilenç, inkisar, kargış ve lanet" gibi sözcükler de kullanılır. Beddualar ve duaların kökeninde belirli durumlara has olarak söylenen kalıplaşmış sözün sihirli bir gücü olduğu ve bu sözlerini söylenilip tekrarlanmasının kutsal güç veya güçleri harekete geçireceği inancı yatar (Çobanoğlu ve Çobanoğlu, 2015, s. 1)

Alkış ve kargışlar, edebî bir tür olarak yıllarca insan toplulukları arasında "mutluluk ve mutsuzluğun dışı vurumu olarak" yerini almıştır. Bazı insanlar, fitratı gereği alkışa muhatap olunca sevinip, mutlu olurken; bazıları da bu güzel sözlerden mahrum olmalarından hatta kargışa muhatap olmalarından dolayı üzülmüştür. Alkış ve kargışlar, sosyal toplumlarda genellikle maddî açıdan fakir ve fizikî yönden de zayıf insanların başvurduğu bir yöntemdir. Konularını insan hayatı, kişilerin değer yargısı ve toplumun maddî-manevî kültürünü içinde barındırdığı özlü sözlerden alan alkış ve kargışlar, zamana-zemine göre değişik şekiller almış, yeni tarzlara bürünmüştür. Hikâye, destan, şiir, türkü ve ağıt gibi edebî türlerin, alkış ve kargışlarla dolu olması, bunların zaman zaman toplumun bir savunma ve zaman zaman da mutluluğu ifade etme aracı olduğunu göstermiştir (Sevinçli, 2015, s. 97).

Gerek dualar gerekse beddualar, söylendiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtması bakımından önem taşırlar, ancak söyleniş sebepleri çeşitlidir. Bunların türü, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye, şarta ve olaya göre değişir. Bu sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Aile ve toplum tarafından hoş karşılanmayan yüz kızartıcı bir hareket üzerine söylenmiş beddualar,
2. Günlük olaylar üzerine kişilerin birbirlerine söylediği beddualar,
3. Haksızlık, baskı ve zulüm karşısında söylenen beddualar,

4. Milli hislenişlerle söylenen beddualar,
5. Aşkın karşılıksız kalması üzerine sevgiliye söylenen beddualar,
6. Gurbet acısıyla söylenen beddualar.

Halk, genellikle bilinen beddualar kullanır. Fakat çevrenin durumu, olayın önemi ve kişinin psikolojik yapısı ile yeni beddualar ortaya çıkabilir (Kaya, 1997, s. 114-115). Dua ve beddualar, söylenişleri gereği plânsızca, doğaçlama olarak ortaya çıkarlar ve insanların içinde buldukları duygu durumundan etkilenirler. Ortaya çıkan alkışlar ve kargışlar, onları kullanan insanların mizacından, kelime kullanım kapasitesinden izler taşırlar. Özlü ve kalıplaşmış sözler olduklarından belleklerde uzun süre yaşayabilirler (Shadkam ve Demren, 2017, s. 184).

Ruhani, ilahi, mistik, ahlaki, etik, fikri ve maddi boyutu ile Türk halk kültüründe pek çok uygulamaların ve sözlü pek çok ürünün içerisinde müstakil olarak alkış ve kargış kullanılmakta, canlılığı ve sıklıkla kullanılması itibarıyla de kuvvetli bir ifade aracı olarak yeni kullanımlara açık bir yapı arz etmektedir.

Zengin bir halk edebiyatı vücuda getirmiş olan Türk milletinin, zaman zaman değişmeler göstererek, geçmişten günümüze kadar taşıdığı çeşitli konu ve temalarda binlerce alkış ve kargışı mevcuttur. Bu alkış ve kargışlar içinde, Türk insanının mayasında olan, karakterine şekil veren yüceltilmiş değerlerin ve erdemli davranışların belirtildiği, vurgulandığı ve gelecek nesillere öğretmek amacıyla ortaya konduğu hikmetli sözler önemli bir yer tutar. Alkış ve kargışlarda onu meydana getiren kadim insanların yaşadığı asırların sosyal tarihinden izler bulunur. İnsanlar bunlar vasıtasıyla dünya görüşlerini olgunlaştırmışlardır (Bars, 2014, s. 202).

Türkülerde Alkış ve Kargış Kullanımı

Edebî metinler; oluşturuldukları dönem, coğrafya ve kültürle birlikte hacim, biçim ve içerik gibi birtakım ölçütler de göz önünde bulundurularak dâhil oldukları genel gruplara ve bu gruplar içinde de çeşitli türlere ayrılırlar. Bu bakımdan her edebî türün, diğerlerinden ayrılmasını sağlayan belirleyici özellikleri vardır. Bununla birlikte bir edebî metnin bünyesine, diğer türlerdeki metinlerden izler yansıyabilir; bir metnin tamamı, bazı bölümleri ya da motifleri aktarılabilir ve böylece edebî türler arasında bir geçişkenlik de sağlanabilir. Edebî türler, “edebiyat” bütününe meydana getiren parçalar durumunda oldukları için söz konusu geçişkenlik gayet doğal bir süreçtir ve bu durum Türk edebiyatı dairesindeki halk edebiyatı ürünleri için de geçerlidir (Çevik, 2015: 2).

Milli kültüre ait unsurları taşıyan, en zengin edebi yaratmaların başında gelen ve sahip oldukları ifade zenginliğiyle pek çok türü barındırabilen komplike bir tür olan; içeriğinde ya da kurulumunda ağıt, mani, ninni, bilmece, tekerleme vd. pek çok türle yakın bir ilişki içerisinde olan türkü metinleri değerlendirildiğinde halkın ürettiği her edebi verimin kaynaşık bir yapı arz ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Türküler, söz varlıkları itibarıyla pek çok kalıp söz içermektedir. Türkülerde yer alan hazır söz kalıpları, ikilemeler, yinelemeler, klişe sözler, atasözü ve deyimler, sembol ve motifler dil ve üslubu etkileyen araçlardır. Duyguların geleneksel söz ve ezgiyle sanatsal bir yaratıma kavuştuğu türkülerin anlatım gücü ve ifade zenginliğine katkı sağlayan bu araçlar arasında belki de duyguların en net dışavurumunu sağlayan unsurların başında alkış ve kargışlar gelmektedir.

Türkülerde Kullanılan Alkış ve Kargışların Tasnifi

İncelenen türkü metinlerinde kullanımı tespit edilen alkışlar; kutsama, kutlama, temenni, başışlanma, minnet, pişmanlık ve yoğun sevgi duygusuyla söylenmiştir. Bu yargıdan yola çıkarak incelemeye tabi tutulan 500 civarında türkü metni içerisinde yer alan alkışlar söylenme amaçlarına göre şu şekilde değerlendirilmiştir:

a. Kutsama/kutlama amacıyla söylenen alkışlar: Bir kişiyi, olayı ya da varlığı kutlu kılmak; varlığına varlık, mutluluğuna mutluluk eklenmesi dilekleriyle söylenen ve bunun için çoğunlukla Tanrıyı aracı kılan alkışlar türkü metinlerinde aşağıdaki ifadelerle örnek bulmuştur:

- Askerin milletin bayrağınla çok yaşa (THMSEA, C2, 2006, s. 469).
- Ay oğlan a gardaş gınan gutlu olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 459).
- Git güle güle gelin olasin (THMSEA, C2, 2006, s. 455).
- Güveyin toyu mübarek olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 608).
- Haktan yardım olsun sana (THMSEA, C1, 2006, s. 178).
- Hoş gelişler ola (THMSEA, C2, 2006, s. 469)
- Höyüklünün edirafı köşk olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 470)
- İşini gücünü Mevlam gayıra (THMSEA, C2, 2006, s. 447).
- Mübarek olsun a kirve yengi de güveyi (THMSEA, C1, 2006, s. 392).
- Nur yağsın mezarına (THMSEA, C1, 2006, s. 127).
- Ol Resul Allah'ın sadık yaranı (THMSEA, C1, 2006, s. 45).
- Oy gelin kınan kutlu ola (THMSEA, C2, 2006, s. 635)
- Ömrü çok olsun (THMSEA, C1, 2006, s. 126).
- Şen olsun bizlerin sohbet hanesi (THMSEA, C1, 2006, s. 6).
- Vatan millet sağ olsun (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Yiğidi doğuran ana ömrü uzun var olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 776).

b. Yoğun sevgi duygusu ve sevilen kişiyi kötülüklerden koruma amacıyla söylenen alkışlar: Bu türden alkışlar daha çok evlat, kardeş ve sevgili için kişinin yetersizlik ihtimaline karşı söylenmiştir. Değer verilen kimselere gösterilen özenin ifadesi olan bu türden alkışlar türkü sözlerinde aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

- Bacın sana kurban olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 666).
- Beş günüm sana feda, on gün ömrüm varısa (THMSEA, C2, 2006, s. 598).
- Bu canım gurban olsun Köyün Fadime'sine (THMSEA, C2, 2006, s. 457).
- Canım gurban olsun yanıma yatana (THMSEA, C2, 2006, s. 473)
- Canım kurban olsun candan sevenlerime (THMSEA, C2, 2006, s. 552).
- Cesuleyim/kesileyim sevduğum o gözlere gaşlara (THMSEA, C1, 2006, s. 17).
- Dön gel gadaların alayım kız (THMSEA, C2, 2006, s. 676).
- Eminemin yoluna canlar verip öleydim (THMSEA, C1, 2006, s. 16).
- Gadaların alayım Şaban'ım (THMSEA, C2, 2006, s. 505).
- Gulun kölen olayım civanım(THMSEA, C2, 2006, s. 505).
- Gurban olam beşikte yatan guzuya (THMSEA, C2, 2006, s. 463).
- Hak saklasın seni nazardan (THMSEA, C1, 2006, s. 151).
- Oğlan kurbanın olam/kapında kölen olam (THMSEA, C1, 2006, s. 14).
- Sağ olsun gardaş (THMSEA, C1, 2006, s. 144).
- Sağ olsun yiğidin seri (THMSEA, C2, 2006, s. 451).
- Tanrım bir bulut gönder yarım gölge ola (THMSEA, C2, 2006, s. 469).
- Yağma yağmur esme rüzgâr yolda yolcum var benim (THMSEA, C1, 2006, s. 10).

-Yiğidim yiğit olsun ağzın şeker bal olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 776).

c. Övgü amacıyla söylenen alkışlar: Sevgiyi ifade etmenin bir yolu sevilen kişinin niteliklerine övgüde bulunmaktır. Her yönüyle sevmeye layık bulunan kimseler ve onların beğenilen nitelikleri için canını dahi feda etmeye hazır olan duacılar türkü sözlerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

- Gaşlarına gurban olam (THMSEA, C2, 2006, s. 447).
- Gelin gurban olam datlı dillerine (THMSEA, C2, 2006, s. 794).
- Gelin gurban oluyum gaşyım garasına (THMSEA, C2, 2006, s. 610).
- Gelin gurban oluyum saçyım tellerine (THMSEA, C2, 2006, s. 610).
- Gurban olam boyuna (THMSEA, C2, 2006, s. 458).
- Gurbanım dillerine (THMSEA, C2, 2006, s. 473).
- Kurban olam güzel gel suyun doldur (THMSEA, C1, 2006, s. 40).
- Kurban olam kalem tutan ellere (THMSEA, C2, 2006, s. 569).
- Kurban olam kanatsız avluya (THMSEA, C2, 2006, s. 454).
- Kurban olam toprağına taşına (THMSEA, C2, 2006, s. 512).
- Kurban olayım yârim bastığın topraklara (THMSEA, C2, 2006, s. 453).
- Kurbanam dudu diline (THMSEA, C1, 2006, s. 29).
- O incecik bellere ha bu uşak dolansın (THMSEA, C1, 2006, s. 9).
- Sinsilem kurban olsun oğlan senin yoluna (THMSEA, C2, 2006, s. 608).
- Varım yoğum yar için esin içsin sağ olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 799).
- Yâre gurban olayım (THMSEA, C1, 2006, s. 17).
- Yârime gurban olsun mahlede girmi kızlar (THMSEA, C2, 2006, s. 442).

d. Bağışlanma isteğiyle söylenen alkışlar: İnanılan ilahi güçten, işlenen günah ve suçların affı beklentisi ve bağışlayıcılığının yardımıyla gazabından kurtulmak için söylenen alkışlar şu şekildedir:

- Affeyle yarabbi çoğ oldu suçum (THMSEA, C2, 2006, s. 457).
- İlahi yandırma nara (THMSEA, C2, 2006, s. 480).
- Kabul eyle tövbe kıldım (THMSEA, C2, 2006, s. 480).
- Yandım Allah yandım yandırma beni (THMSEA, C2, 2006, s. 473).
- Yaradanım merhamet et kuluna (THMSEA, C2, 2006, s. 471).

e. Geleceğe dönük temenni içeren alkışlar: Alkışlar içerisinde en kalabalık grubu geleceğe dönük temenni içerikli sözlerle kurulmuş alkışlar oluşturmaktadır. Bu durum insanoğlunun geleceği kendi faydasına yönlendirme isteğinin ve ihtiyacının bir göstergesidir ve türkülerde şu şekilde ifade edilmiştir:

- Adıyaman eline yuva kurasın (THMSEA, C2, 2006, s. 455).
- Allah düşürsün seni benim kollarıma (THMSEA, C2, 2006, s. 513).
- Allah tükenmez ömürler versin (THMSEA, C1, 2006, s. 138).
- Amin den gardaşlar bize de gelsin (THMSEA, C2, 2006, s. 459).
- Bahtlı kız başına sevdiğine verseler (THMSEA, C2, 2006, s. 450).
- Ben olaydım ardından uşak (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Ben olayım sürünüzün çobanı (THMSEA, C2, 2006, s. 458).
- Ben ölürsem ahbaplarım sağolsun (THMSEA, C2, 2006, s. 786).
- Beni yâre kavuştun Hüda canımı almadan (THMSEA, C1, 2006, s. 10).
- Benim olursun inşallah (THMSEA, C1, 2006, s. 183).
- Bütün çiftler kavuştun kalmasın bir taneler (THMSEA, C1, 2006, s. 22).
- Cepler doli yağolsun (THMSEA, C1, 2006, s. 144).

- Darısı gardaşın başına ola (THMSEA, C2, 2006, s. 451).
- Efendim afiyet olsun yar malım (THMSEA, C1, 2006, s. 48).
- Eloğlu yanında dilin tatlı olsun ((THMSEA, C1, 2006, s. 392).
- Evde dirliğin datlı olsun nenni (THMSEA, C1, 2006, s. 392).
- Gız yanında ölmezsem goymasınlar toprağa (THMSEA, C1, 2006, s. 5).
- Gurban olam Mehmet Bey Mahmut Bey'i tez gönder (THMSEA, C1, 2006, s. 8).
- Hak nasib eylese görsem yüzünü (THMSEA, C1, 2006, s. 49).
- Hangi yoldan gelirsen o yola kurban olam (THMSEA, C2, 2006, s. 498).
- Havuzun başına taş ben olayım (THMSEA, C2, 2006, s. 456).
- Herkes sevdiğini belalım alsın yürüsün (THMSEA, C2, 2006, s. 688).
- İkimizi bir sarsınlar zincire (THMSEA, C1, 2006, s. 59).
- İlengerde tuz olsam, evde büyük kız olsam, yar kapıdan geçende evde yalnız olsam (THMSEA, C2, 2006, s. 481).
- İlik düğme olayım o yârin kollarına (THMSEA, C1, 2006, s. 20).
- İnce bel üstüne olayım kemer (THMSEA, C2, 2006, s. 488)
- İpek olsam sarılsam yârimin eteğine (THMSEA, C1, 2006, s. 55).
- İnşallah bize gider (THMSEA, C2, 2006, s. 673).
- İnşallah kavuşuruz hacılar bayramında (THMSEA, C2, 2006, s. 503).
- Kadir Mevlam beni yâre kavuştur (THMSEA, C1, 2006, s. 47).
- Kadir Mevlam senden bir yar isterem ölenecek bana yar ola (THMSEA, C1, 2006, s. 144).
- Kahve olsam dolaplarda kavrulsam (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Kara göz üstüne kaş ben olayım (THMSEA, C2, 2006, s. 456).
- Keklik olsam yuva yapsam ben de bağlere (THMSEA, C2, 2006, s. 542).
- Kemer olsam yar beline dolansam (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Kemer olup sarılsam yârin beline (THMSEA, C2, 2006, s. 459).
- Kapıda kölen olam (THMSEA, C2, 2006, s. 531).
- Kapınızda kul olam (THMSEA, C2, 2006, s. 488).
- Koyun olsam yayılsam yârimin ardı sıra (THMSEA, C2, 2006, s. 53-473).
- Kötüye kul eyleme (THMSEA, C2, 2006, s. 527).
- Mevlam kavuştur bizi (THMSEA, C1, 2006, s. 82).
- Mevlam sabırlar versin (THMSEA, C2, 2006, s. 801).
- Mevlam sabırlar versin gizli sevda çekene (THMSEA, C2, 2006, s. 794).
- Mevlam sabırlar versin hasiretlik çekene (THMSEA, C2, 2006, s. 515)
- Mevlam yardım eylesin sevdalı kullarına (THMSEA, C2, 2006, s. 513).
- Mevlam sabırlar versin sevdiğim ikimize (THMSEA, C1, 2006, s. 17).
- Namım kalsın şu yerlerde (THMSEA, C1, 2006, s. 12).
- Ne dostum ne düşmanım olmasın benim tekim (THMSEA, C1, 2006, s. 5).
- Nolur Allah nolur bir oğlan göster (THMSEA, C1, 2006, s. 7).
- Öldürürsen sen öldür kötüye kul eyleme (THMSEA, C1, 2006, s. 10).
- Ölüm ver Allah'ım ayrılık verme (THMSEA, C1, 2006, s. 46).
- Sağlık olsun gelin hanım dedi (THMSEA, C2, 2006, s. 744).
- Sen bir bahçıvan ol ben de gül olam (THMSEA, C2, 2006, s. 488).
- Seni bana kismet etsin yaradan (THMSEA, C2, 2006, s. 444).
- Sevdalık çekenleri gayır Allahım (THMSEA, C1, 2006, s. 23).

- Sevdalık çekenleri sen gayır yaradanım (THMSEA, C1, 2006, s. 167).
- Tanrıdan tek dileğim, Mevlam şu taşa bir can ver (THMSEA, C1, 2006, s. 16).
- Toz duman olsam dağ başında savrulsam (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Üstüne binenler sürsün demini (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Yalnız gezene eş ben olayım (THMSEA, C2, 2006, s. 456).
- Yaradan bana gan teri şerbet et de ver beri (THMSEA, C2, 2006, s. 535)
- Yârim çiçek olsa arı ben olsam (THMSEA, C2, 2006, s. 542)
- Yeşil kemer olsam yârin belinde (THMSEA, C2, 2006, s. 796)
- Yeşil ördek olsam yârin gölünde (THMSEA, C2, 2006, s. 796)
- Yılan olsam sarılsam kızların topuğundan (THMSEA, C2, 2006, s. 515)
- Yüksekten götürün benim salımı, düşmanlarım görmesin akan kanımı (THMSEA, C1, 2006, s. 6).

Bu alkışların dışında minnet içeren “Çok şükürler Allah’a (THMSEA, C1, 2006, s. 14)” ve pişmanlık içeren “Olaydım Abdi Çoban düşeydim ardı sıra” (THMSEA, C2, 2006, s. 475) şeklindeki kullanımlarıyla birer alkış daha tespit edilmiştir.

Türkülerde Kargış Kullanımı

a. Hastalık-ölüm içerikli kargışlar: Türkü sözlerinde geçen kargışlarda sevgiliyle kavuşmaya engel olan anne-babaya, başkasına gönül vermesi durumunda sevgiliye, sevgiliyle arayı bozanlara, düşmanlara, feleğe ve elbiseyi dar diken terziye ölüm ve hastalık gelmesi isteğiyle kargışlar söylenmektedir. Bu türden kargışlar içerisinde kahr duygusuyla kişinin bizzat kendisine yönelttiği kötü dilekler de yer almaktadır.

- A guryeci yazı yazan ellerin kırılısın (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Alim ölsün diyenler kendi gitsin mezara (THMSEA, C1, 2006, s. 31).
- Anan baban kör ola (THMSEA, C2, 2006, s. 534).
- Başına koysun karalar bağlasın (THMSEA, C2, 2006, s. 452).
- Ben de olaydım hasta (THMSEA, C2, 2006, s. 470).
- Ben ölürsem gayıp olsun mezarım (THMSEA, C2, 2006, s. 452).
- Benden başka seversen kalkmaz döşeklerde yat (THMSEA, C1, 2006, s. 15-59).
- Beni dosttan ayıran canı çıksın cefayla (THMSEA, C2, 2006, s. 512).
- Beni yardım ayıran kurusun yaprak gibi (THMSEA, C2, 2006, s. 475).
- Cennet yüzü görmesin aramızı bozanlar (THMSEA, C2, 2006, s. 691).
- Ay dolansın gün dursun (THMSEA, C2, 2006, s. 483).
- Aynalı mezerime daş olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 470)
- Çırpınıp kanlarım aksın (THMSEA, C1, 2006, s. 41).
- Derdinden ölem yârim (THMSEA, C2, 2006, s. 469).
- Düşman gözün kör olsun (THMSEA, C1, 2006, s. 82).
- Gırılısın gollarım gopsun bileğim (THMSEA, C1, 2006, s. 25).
- Gırılısın gollarım saramıyom (THMSEA, C1, 2006, s. 13).
- İlahi kayınbaba ömrün tükene (THMSEA, C2, 2006, s. 666).
- İncecik boyları nenen koysun toprağa (THMSEA, C2, 2006, s. 699).
- Kör olası anan vermedi beni dengi dengine (THMSEA, C2, 2006, s. 789).
- Kör olası zalim felek (THMSEA, C2, 2006, s. 646).
- Kör olasan eminem (THMSEA, C2, 2006, s. 552).
- Terzi elin kırılısın dar geliyor düğmeler (THMSEA, C1, 2006, s. 53).

-Yanıp yanıp kül olam (THMSEA, C2, 2006, s. 488).

b. Kaza, bela, dert içerikli kargışlar: Çekilen minnetler dolayısıyla içi yanan kişi kendini derde uğratanların başına da kaza, bela ve dert gelmesi isteğiyle kargış söylemiştir. Bu türden kargışlar türkü metinlerinde şu şekilde yer almıştır:

- Al alma dört olaydı yiyene dert olaydı (THMSEA, C1, 2006, s. 22).
- Ben sarmadım saran kollar murad almasın (THMSEA, C1, 2006, s. 27).
- Ben yandım o da yansın (THMSEA, C2, 2006, s. 445).
- Alıcem diye kandırdı Allah'ından bulası (THMSEA, C1, 2006, s. 27).
- Allah'ından bulası (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Beni verenlerin vebal boynuna (THMSEA, C2, 2006, s. 495).
- Dilerim Allahtan sızlasın için (THMSEA, C2, 2006, s. 714).
- Felek evin yıkıla (THMSEA, C2, 2006, s. 501).
- Felek gözün kör olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 502).
- Gönlüm gamlarla dola (THMSEA, C2, 2006, s. 461).
- Hey dininden bulası (THMSEA, C2, 2006, s. 490).
- Maııslarda çürüsün (THMSEA, C1, 2006, s. 370).
- Mevlam bağışlamasın (THMSEA, C2, 2006, s. 635).
- Mevlam gelsin hakkından (THMSEA, C2, 2006, s. 447).
- Murad alıp gülmesin beni yârimden eden (THMSEA, C2, 2006, s. 690).
- Namerd olsun seni döğen (THMSEA, C2, 2006, s. 508).
- Senden başka seversem kes dilim lal eyle (THMSEA, C2, 2006, s. 500).
- Şimden sonra haram olsun şu yerler bana (THMSEA, C2, 2006, s. 477).
- Tabiatım kurusun (THMSEA, C2, 2006, s. 720).
- Yıkılası gurbete (THMSEA, C2, 2006, s. 704).
- Yıkılsın dünyanın pembe irengi (THMSEA, C2, 2006, s. 457).
- Yiğitlerin beli bana bükülsün (THMSEA, C2, 2006, s. 694).

c. Zarar ve ziyan içerikli kargışlar: Kişi, yer, nesne ve bitkilere yönelen zarar-ziyan içerikli kargışlar türkü metinlerinde şu şekilde yer almıştır:

- Baldız evin yıkılsın (THMSEA, C2, 2006, s. 479).
- Desti kulpun kırılınsın (THMSEA, C1, 2006, s. 11).
- Oy Elevit ander kalsun taşların (THMSEA, C2, 2006, s. 463).
- Sabahın seherinde suların kurusun (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Servi kavak uzun kavak dalın malın kurusun (THMSEA, C2, 2006, s. 688).
- Sinanoğlu gulelerin yıkılsın (THMSEA, C2, 2006, s. 694).
- Tevek gözün kör olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 691).
- Viran kalsın meyhaneler (THMSEA, C2, 2006, s. 797).
- Yeşil meşil yaprakların suda muda çözülsün (THMSEA, C2, 2006, s. 688).
- Yıkılsaydı/yıkılsın meyhaneler (THMSEA, C2, 2006, s. 53-797).
- Yıkılsın Urfa kapı beni yardan ettiler (THMSEA, C2, 2006, s. 449).

Sonuç

Geçmişten günümüze zenginleşerek seyir göstermiş, geniş bir kullanım alanına sahip olmuş alkış ve kargışlar, toplumun geneline ya da özeline hitaben söylenen vurgulu dilek cümleleridir. Çeşitli yaşanmışlıklar ve bunlara ait duygu yoğunluğu ile Tanrıyla iletişim kurmak isteyen insan, alkış ve kargışlarla sesini duyurmak ister. Çünkü baş edemeyeceği

sorunlardan kurtulmak için her şeyin üstünde olduğunu düşündüğü o varlığın yardımına ihtiyacı vardır. Duaların bu şekilde ilahi yaratıcıya ve adaletine duyulan güven ifadesi olarak olumsuzluklardan korunma ve ıstıraplara dayanma gücü sağladığı düşünülebilir.

Türküler gibi alkış ve kargışlar da sebepsiz söylenmemiştir. Türk insanı ezgi ve sözün birleşimi ile en kesif ve güçlü ifade araçlarından biri olan türkülerle yaşadığı mutlu anlarda ya da geçirdiği zor zamanlarda ihtiyaç ve isteklerine bağlı olarak aciziyetini ifade edebileceği yardımına ve iznine muhtaç olduğu Tanrıyı aracı kılar. En kutsal ve yüce sayılan varlık ile kusur ya da bir müşkülün içine düşmüş insan arasındaki iletişimin Tanrıyı yönlendirme isteğinin bir ifadesidir. Dolayısıyla aslında Tanrıya olan bağlılığın ve bağımlılığın da göstergesidir.

Baş edilemeyen durumlara, insanlara karşı Tanrıdan öfkesini isteyerek zalimliğin, zulmün, kötünün, ıslahını sağlamak amaçlanır. Kin, nefret ve düşmanlık duygularıyla edilen bu kargışlarda yıkıcı bir etki beklentisi vardır. Bedduayı eden kişi çaresiz, mazlum ve masumdur. Mutsuzluk, öfke ve güçsüzlükle kendisine yapılan karşı adaleti sağlayacağını düşündüğü Tanrıya dilekler aracılığıyla duada bulunur. Bu şekilde Tanrının büyüklüğüne ve gücüne olan inanca dikkati çeker.

Söylenildiği kişinin hayrını, iyiliğini, güzelliğini ya da kötülüğünü, felaketini, yitişini çağıran bu söz kalıpları, türkü metinlerinde sıklıkla kullanılmakta anlatıma yoğunluk vererek sözün etkisini güçlendirmekte, yaşanan duyguların ifadesini kolaylaştırmaktadır. İncelenen türkü metinlerinde alkış ve kargışların kullanım oranları değerlendirildiğinde alkışların kargışlara nazaran daha çok söylendiği açıkça görülmektedir. Alkış kullanımı kargış kullanımının iki katından fazladır. Burada halk tabiatının ve halk inançlarının söz söyleme niteliğine ve yarattığı söze olan etkisini görmek mümkündür. Çünkü halk kültüründe yapılan bir iyiliğe karşı ya da herhangi bir karşılığı olmayan durumlarda içten sözlerle birini alkışlamak, hayırduda bulunmak önemlidir. İyi söz söylemek, kötü söz söylemeye tercih edilmiştir. Kötü sözün olumsuzluğuna karşın dualı sözün olumluyu itici etkisinden faydalanarak istemi yerine getireceği düşüncesi gelişmiştir.

Yapmış olduğumuz tasnif uygulamasında da görüldüğü üzere tespit edilen 124 alkışın büyük bir kısmını 67 alkış ile geleceğe yönelik temenni içerikli alkışlar oluşturmaktadır. Bu grubu takiben 18 alkış övgü, 16 alkış kutsama ve kutlama, tamamı yaratıcıdan başlanma dileyen af içerikli 5 alkış, minnet içerikli 1, pişmanlık içerikli 1 alkış yer almıştır. Kargışlar üzerinde gerçekleştirilen tasnif denemesinde ise kötü sözlerin daha çok hastalık ve ölüm gibi isteklerde yoğunlaştığı görülmektedir. İncelenen türkülerde tespit edilen 57 kargışın 24'ü ölüm ve hastalık; 22'si kaza, bela, dert, sıkıntı; 11'i ise maddesel zarar ziyana çağırma amacıyla söylenmiştir. Zarar-zıyan çağıran kargışlardan yalnızca biri kişiye yöneltilmiştir. Diğerlerinde öfke ve çaresizlikle zarar görmesi istenenler, cansız nesnelere, mekânlar ve doğa unsurları olmuştur. Kaza, bela, dert çağıran kargışlarla ölüm ve hastalık çağıran kargışlarda arabozucu kimseler hedef alınmış, olumsuz duruma sebebiyet verenlere karşı yaratıcının gazabı istenmiştir. Kargışların 8'inde söyleyen kişi okları kendisine çevirmiş ve yaşadığı durumun cezasının kendisinden kesilmesini istemiştir.

Kaynaklar

- Bars, M. E. (2014). "Manas Destanı'nda Alkışlar ve Kargışlar", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2, (1): 200-213.
- Çevik, M. (2015). "Bedduanın Estetik İfadesi: Manilerde Kargışlar", Türkbilig, 30: 1-21.
- Çobanoğlu, Ö. ve S. Çobanoğlu (2015). "Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4 (7), 1-32.
- Duymaz, A. (2000). "Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar", Milli Folklor, 45: 15-21.
- Kapağan, E. (2014). "Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler", Turkish Studies, 9 (3): 801-810.
- Kaya, D. (1997). Dualar ve Beddualar, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4: 99-121.
- Sevinçli, V. (2015). "Türk Kültüründe Alkış/Kargış ve Adilcevaz Örneği", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 52: 97-125.
- Shadkam, Z. ve Ö. Demren, (2017). "Türkçe ve Kazakça Alkış-Kargış Söyleme Geleneğinin Psikodinamiği Üzerine Sosyolinguistik Bir İnceleme", Türkbilig, 34: 179-188.
- Şenel, M. (2009). "Küfür Etmenin, Lanet ve Beddua Okumanın Çağdaş Yolu: Şarkı ve Türküler", Turkish Studies, 4 (8): 2141-2165.
- Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, 2006, C1, Ankara, Müzik Dairesi Başkanlığı.
- Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, 2006, C2, Ankara, Müzik Dairesi Başkanlığı.

SIMULATION OPTIMIZATION APPROACH TO PERIODIC REVIEW INVENTORY CONTROL SYSTEM WITH BACKORDERS

Ayşe Tuğba DOSDOĞRU¹
Aslı BORU İPEK²
Mustafa GÖÇKEN³
Tolunay GÖÇKEN⁴

ABSTRACT

In today's competitive world, companies should minimize cost while providing high quality goods. Companies generally try to reduce the level of inventory to minimize the cost and therefore they usually observe shortage in practice. At this point, using of the right inventory control policy is the most effective and efficient way to reduce shortage. In inventory control policies, the basic question is to specify the size and the timing of a replenishment order in supply chain members. Over the years, many advanced methods have been applied to answer these questions. Due to the difficulty of dealing with the uncertainties in supply chain environment, simulation optimization (SO) is used in this study to get the application of goals in supply chain. Although SO requires a great deal of understanding related with inventory control system, the use of SO brings such complex system within the grasp of managers. In this paper, SO is used to analyze the supplier selection and inventory control system simultaneously. The system results clearly reveals that the best values of inventory control variables and the most suitable suppliers can be determined by SO in a two echelon supply chain model with backorder.

Keywords: Simulation Optimization, Inventory Control System, Supplier Selection

ERTELENMİŞ SİPARİŞ DURUMUNU ELE ALAN PERİYODİK STOK KONTROL SİSTEMİ İÇİN SİMÜLASYON OPTİMİZASYONU YAKLAŞIMI

ÖZ

Günümüzün rekabetçi iş dünyasında, şirketler yüksek kaliteli ürünler sunarken maliyetleri en aza indirmelidir. Şirketler genellikle maliyeti en aza indirmek için stok seviyesini azaltmaya çalışmaktadır ve bu nedenle genellikle uygulamada eksiklikler gözlemlenmektedir. Bu noktada, doğru stok kontrol politikasının kullanılması, stok eksikliğinin azaltılmasında en etkili ve verimli yoldur. Stok kontrol politikalarında temel soru, tedarik zinciri üyelerinde siparişin boyutunun ve zamanlamasının belirlenmesidir. Yıllar boyunca, bu soruları yanıtlamak için birçok gelişmiş yöntem uygulanmıştır. Tedarik zincirlerinde bulunan belirsizlikler ile başa çıkmanın zor olması nedeniyle, tedarik zincirlerinde hedeflere ulaşmak için çalışmamızda simülasyon optimizasyonu (SO) kullanılmıştır. SO, stok kontrol sistemi ile ilgili büyük bilgi

¹Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, adosdogru@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1548-5237

²Dr. Araştırma Görevlisi, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering aboru@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6403-5307

³Doçent, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering mgocken@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1256-2305

⁴Doçent, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering tgocken@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5953-175X

Received/Geliş: 05/12/2018 Accepted/Kabul: 18/03/2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Dosdoğru, A., Boru, A., Göçken, M., Göçken, T. (2020), "Simulation Optimization Approach To Periodic Review Inventory Control System With Backorders", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.200-212.

birikimi gerektirse de, SO kullanımı yöneticilerin bu karmaşık sistemi anlamasında kolaylık sağlamaktadır. Bu çalışmada, tedarikçi seçimini ve stok kontrol sistemini aynı anda analiz etmek için SO kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları, ertelenmiş sipariş durumunu ele alan iki aşamalı tedarik zinciri modelinde, stok kontrol değişkenlerinin optimal değerinin ve en uygun tedarikçilerin SO tarafından belirlenebileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Simülasyon Optimizasyonu, Stok Kontrol Sistemi, Tedarikçi Seçimi

Introduction

Free trade and globalization have led to increased competition among the companies in the world. Companies should carry out their operation efficiently to minimize cost and to improve the competitive advantage of the company (Sarker, Rochanaluk, & Egbelu, 2014). At this point, supply chain operations are catching the attention of researchers due to numerous opportunities for cost savings. In supply chain, inventory is one of the essential resources needed for day-to-day operations. Many of the activities depend on the correct level of inventory being held. Planning should be undertaken to identify inventory level that will be needed for operations. Replenishment is also an important process to maintain inventory at optimum level. Depending on the nature of the supply chain operations, the planning and replenishment approach can be different (Mercado, 2008). However, companies often try to reduce the level of inventory to economize on inventory holding cost in today's competitive world. Hence, they usually observe shortage in practice. Customers generally respond differently to the shortage situation. Consumer reactions usually depend on the market environment and the type of commodity (Rad, Khoshalhan, & Glock, 2014). In order to reduce the loss in customer goodwill, companies should plan shortage considering the market environment and commodity. For example, customer demand can be considered as lost sales if the product is out of stock. In other cases, customers can wait for the product to be restocked and this case is known as backorders. In recent studies, various papers have considered stockout as backorder. We determined that there exists the need for developing a complete solution procedure for defining the best inventory control parameters with backorders cases. Our aim is to propose the SO to maintain a balanced inventory so that customer service is maintained within its proper limits.

Literature Review

The optimization techniques have differed in the knowledge required to provide the best solution to the inventory problem. Furthermore, these techniques have immensely varied in complexity both mathematical and conceptual skills needed. In addition, various factors such as demand, cost components, constraints are taken into account to fully define an inventory system (Cárdenas-Barrón, 2011). It is virtually impossible to summarize the literature related with the inventory problems in this short section. In addition, different properties of inventory control systems such as lost sales, backorders, and outsourcing give different results in problems. In this section, only backorder based inventory models are summarized in a chronological order. Rogers and Tsubakitan (1991) presented a general non-linear program for a multi-level inventory structure with backorders. Kok (1993) analyzed the backorder behavior for a one-product single echelon model in which continuous review (s, Q) policy was used with arbitrary demand processes and lead time distributions. Zhang, Patuwo, and Chu (2003) used the backorders and emergency orders in hybrid inventory control system to manage

stockout. In the study, Poisson demand and a constant lead time were used in continuous review (Q, r) system. Gurgur and Altiok (2008) utilized a dynamically changing priority structure for multi-product production/inventory system where unsatisfied customer demand was backlogged.

Jaggi and Arneja (2011) created a stochastic inventory model using the Chebyshev inequality procedure that was employed to determine the optimal values of the backorder discount, the lead time, and the ordered quantity. For different levels of service, Chebyshev inequality was compared with Minimax and Normal approaches. Yao, Dong, and Dresner (2010) showed that lower inventory at the supply chain members can be associated with a higher conversion rate of lost sales stockouts to backorders under vendor managed inventory. It was also found that lower inventory at the distributor was related to higher backorder conversion rate. Bensoussan et al. (2010) used the dynamic programming equations for single-product and periodic-review system where unsatisfied demand was fully backordered. Cárdenas-Barrón (2011) proposed a hybrid geometric–algebraic method to determine the optimal lot size and the backorders level. In the study, sequential optimization procedure was developed using two stages in which the basic concept of analytic geometric was employed to optimize the backorders level and the algebraic method was utilized to determine the optimal lot size. Similarly, Chung and Cárdenas-Barrón (2012) presented an analytic approach to the economic order quantity and economic production quantity inventory models. In the study, proposed approach was created for only one product and all backorders are satisfied considering two type backorders cost.

Jawahar, Gunasekaran, and Balaji (2012) presented simulated annealing based heuristic for a two-echelon inventory system in which the suppliers' supply capacity and customers' demands were deterministic. Mart, Duran, and Bakal (2013) considered a manufacturer with production capacity restrictions. The problem was modelled as a Markov decision process. In each period, the optimal production, reserve and backorder amounts were taken into account by manufacturer. Rad et al. (2014) studied an integrated inventory model that considers operations and pricing decisions. There was a single vendor and single buyer for a single product with imperfect quality. It was assumed that shortages were backordered and products were defect-free.

Sarker et al. (2014) presented the inventory model that simultaneously defines the optimal order quantity and backorder quantity. Chen, Huang, Hassin, and Zhang (2015) presented the optimal inventory policy considering two types of pricing mechanisms under shortages: uniform compensation and priority auction. When a stockout situation was occurred, the firm offered the same discount to all customers under uniform compensation. On the other hand, priority was granted considering customer's bid price under the auction compensation. Samouei, Kheirkhah, and Fattahi (2015) proposed an algorithm considering constraints of in pipeline, out pipeline and repairing modes with backorders and quantity discount. In the study, mathematical model was firstly constructed. Then, it was simplified by removing unnecessary arcs and nodes. Srivastav and Agrawal (2016) used a multi-objective particle swarm optimization to define the optimal values of cost, order service level and fill rate. Rabbani, Oliaei, Farrokhi-Asl, and Mobini (2017) created a method that defines the optimal inter-cell and intra-cell formation layout and the production planning simultaneously. In the study, the demand of each part type was known per period and

the backorder was considered in the cell formation problem. Johansson and Olsson (2017) presented a spare parts inventory control under two different backorder structures including piecewise constant backorder costs and general non-linear backorder costs. It was assumed that backorders at the sites and at the central warehouse were satisfied according to the first come-first served rule (FCFS). Furthermore, proposed method was used with time window service constraints to compare backorder and service level structures. Santis, Aguiar, and Goliatt (2017) proposed the application of a supervised learning model for backorder prediction in inventory control.

In the light of previous studies, we determined that managing uncertain inventories is one of the most important topics in inventory control system. Hence, it has received attention from academics and managers. Uncertainties in these supply chain members should be controlled in order to keep inventory levels as low as possible with minimum cost and high service level. This paper provides SO to respond changes and uncertainties in the supply chain, effectively. Basically, this paper serves the following purposes:

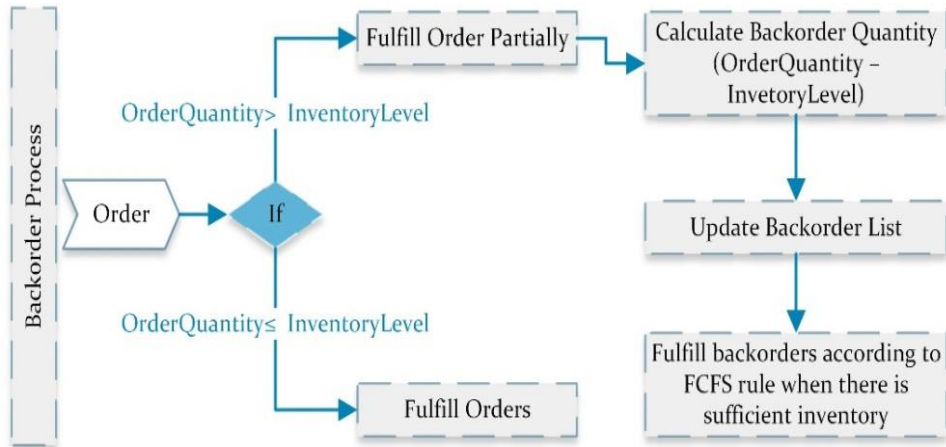
- Demonstrate how SO can be used to optimize supply chain decision variables;
- Develop a comprehensive SO models considering backorder for a two stage supply chain problem;
- Optimize the inventory control parameters and select proper suppliers for supply chain member simultaneously;
- Provide a deep understanding how the system reacts under stochastic environment.

Proposed Simulation Optimization

Problem definition

We consider a two-echelon inventory system with suppliers and distribution center (DC)s. Suppliers provide single non-perishable product for DCs. The distribution of the customer orders at DCs has a Poisson distribution with a rate parameter of 50. If customer order quantity exceeds the current inventory level, possible order fulfillment takes place. Unmet customer order quantity is backordered and we assume that backorders are filled according to the FCFS rule (Figure 1). Note that the FCFS rule is indeed reasonable from a practical point of view (Johansson and Olsson, 2018).

In this paper, (R, s, S) policy is considered as inventory control policy for each supply chain member. In this policy, the inventory level of each supply chain member is inspected at every R time units. Note that R is assumed to be 5 days. At the beginning of each review period, the inventory level of each supply chain member is fulfilled until the order up to level (S) whenever it decreases to a value smaller than or equal to the reorder level (s). We used Genetic Algorithm (GA) to determine an initial inventory, order-up-to level, and reorder point for each DC and each Supplier.

Figure 1. The proposed system of backorder process

Simulation Optimization

Due to the stochastic, nonlinear, and time-dependent nature, proposed inventory control system is quite complicated. To signify the dynamic behavior, all variables that evolve with time should be taken into account. At this point, SO can be used to allow a more detailed representation of complex supply chains. SO is generally preferred when analytic methods cannot give the solution in acceptable times. SO includes optimization methods and simulation analysis. The procedure of SO is sequential in nature. Basically, optimization method is used to optimize the configuration parameters within the simulation. The optimization method defines the new configurations with each iteration. In optimization method, the performance values are provided by the results of the simulation experiment (Tripathi, Kuriger, and Wan, 2009). In this paper, GA is used to create the SO. It should be noted that GA is one of the most popular metaheuristic methods that used in the SO. GA is perhaps the most mature metaheuristic method for SO in inventory management (Jalali and Nieuwenhuysse, 2015). GA is different from traditional optimization methods. It works with a coding of the parameter set. GA searches from a population of points. It uses the information of the fitness function and probabilistic transitions rules (Haq and Kannan, 2006). Therefore, integrating GA with simulation can cope with variability and complexity in supply chain. In SO, the major advantage of using simulation is that it does not require managers to have mathematical skills to apply it (Abuizam, 2011). Furthermore, simulation can be used to compare alternative inventory systems and to determine the effect of alternative inventory control policies on system performance. In this paper, the simulation model is created using Simio (Version: 7.121.12363) whose model looks like the real system. Details about Simio can be found in Pegden (2007). Simulation model is run for one year.

We created two SO models to solve inventory control problem in supply chain. In Model 1, total supply chain cost including average holding cost, order cost per use, backorder cost, order processing cost, and processing cost is minimized. In Model 2, the difference between underordering cost (backorder cost) and overordering cost (average holding cost) is minimized. The values of replenishment lead time and cost are given in

Table 1 where values of parameters are determined by trial and error method. The replenishment lead time is assumed to be stochastic for DCs and suppliers. The DC's replenishment lead time includes order processing time at Suppliers, transportation time from Supplier to DCs, and processing time at DCs. The Suppliers' replenishment lead time includes processing time and order processing time.

Table 1. The parameter values related with cost and replenishment lead time and cost

Suppliers	DCs
Average Holding Cost: Uniform (2,5)	Average Holding Cost: Uniform (2,5)
Unit Backorder Cost: Uniform (20, 40)	Unit Backorder Cost: Uniform (20, 40)
Processing Cost: Uniform (50, 75)	Processing Cost: Uniform (5,10)
Order Cost Per Use: Uniform (50,100)	Order Cost Per Use: Uniform (50,100)
Order Processing Cost Rate: Uniform (2,5)	Order Processing Cost Rate: Uniform (2,5)
Cost Per Use: Uniform (100,150)	Cost Per Use: Uniform (10,20)
Processing Time: Triangular (3, 5, 7) minutes	Processing Time: Triangular (1, 2, 3) minutes
Order Processing Time: Uniform (2, 5) hours	Order Processing Time: Uniform (2, 5) hours
-	Transportation Time: Uniform (1.25, 3) days

Results and Discussion

In this study, two GA based SO are proposed to solve the inventory problems in supply chain. Model 1 minimizes the total supply chain cost over periods. The total cost of each DC and each Supplier are summed up to calculate the total supply chain cost over periods. Model 2 minimizes the total differences between overordering cost and underordering cost. The difference between the overordering cost and the underordering cost of each DC and each Supplier are summed up to calculate the total difference cost function over periods.

The results of optimization method (GA) are given in Table 2. For DCs, the average service level varies between 90.92% and 94.29%. For Suppliers, the average service level is at least 99%. For the utilized average service level formula, one can refer to Göçken, Dosdoğru, Boru, and Geyik (2017). For supply chain members, minimum initial inventory level is 836 units while maximum initial inventory level is 1821 units. The reorder point varies between 152 units and 197 units. The order-up-to level varies between 580 units and 881 units.

In this study, total supply chain cost includes five different cost components as given in Table 3 and 4. The analysis results showed that the largest share for DC1 with Model 1 is order processing cost whose value is 32% while the largest share for DC1 with Model 2 is backorder cost whose value is 40%. The largest share for DC2 with Model 1 and Model 2 is order processing cost whose value is 32%. The largest share for DC3 with Model 1 is backorder cost and order processing cost whose values are 31%. For DC3 with Model 2, order processing cost has the largest share and its value is 32%. The smallest share for DCs with Model 1 and Model 2 is the processing cost.

The analysis of cost components for Suppliers is given in Table 4. The most critical cost component is processing cost for all Suppliers. The share of the processing cost varies between 72% and 78% for Suppliers. The share of the average holding cost in Suppliers varies between 16% and 23%. The share of other cost components varies between 1% and 6% for Suppliers. The total supply chain cost in Model 1 is better than that of Model 2 and the cost difference is 4091.

Table 2. Average service levels and inventory control parameters for supply chain members

Supply Chain Member	Model Type	Initial Inventory	Reorder Point (s)	Order-up-to Level (S)	Average Service Level
DC1	Model 1	836	197	880	0.936773
	Model 2	1821	183	611	0.909194
DC2	Model 1	1447	197	880	0.939791
	Model 2	1821	194	881	0.942884
DC3	Model 1	1484	197	880	0.933201
	Model 2	1821	196	881	0.941401
Supplier1	Model 1	1484	192	858	0.996886
	Model 2	-	-	-	-
Supplier2	Model 1	836	192	792	0.995533
	Model 2	1523	194	881	0.997895
Supplier3	Model 1	1484	197	792	0.990043
	Model 2	1523	152	838	0.997813
Supplier4	Model 1	-	-	-	-
	Model 2	1523	183	580	0.995850
Supplier5	Model 1	-	-	-	-
	Model 2	-	-	-	-

Table 3: The cost analysis of the DCs

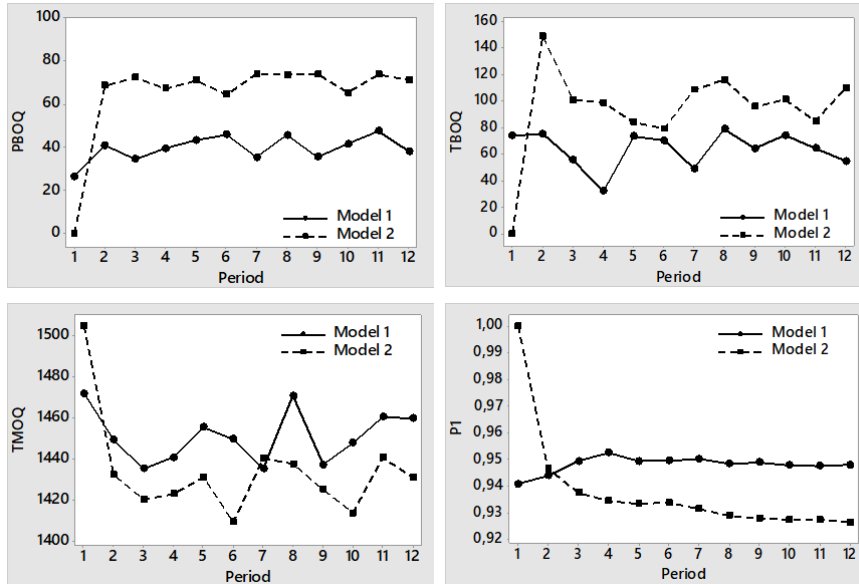
Cost components	Model Type	DC1	DC2	DC3
Average Holding Cost	Model 1	13647	14922	14604
	Model 2	11590	16337	16203
Order Cost Per Use	Model 1	29641	29514	29718
	Model 2	31073	29499	29407
Backorder Cost	Model 1	38009	36218	40404
	Model 2	58224	34808	34948
Order Processing Cost	Model 1	40031	40002	39977
	Model 2	41787	39807	39834
Processing Cost	Model 1	4686	4595	4552
	Model 2	4640	4494	4473

Table 4: The cost analysis of the Suppliers

Cost components	Model Type	Supplier 1	Supplier 2	Supplier 3	Supplier 4
Average Holding Cost	Model 1	22260	18779	21535	-
	Model 2	-	26284	24328	16636
Order Cost Per Use	Model 1	1821	1860	1909	-
	Model 2	-	1686	1757	2544
Backorder Cost	Model 1	1827	3155	6797	-
	Model 2	-	1148	2289	1163
Order Processing Cost	Model 1	2431	2506	2570	-
	Model 2	-	2292	2360	3450
Processing Cost	Model 1	89603	89063	84779	-
	Model 2	-	84981	85144	82324

In order to evaluate proposed system in a more detailed way, we analyzed partially backordered order quantity (PBOQ), totally backordered order quantity (TBOQ), totally met order quantity (TMOQ), and P1 as given in Figure 2-4 for DCs. In P1, current inventory level of supply chain member is divided into incoming customer order quantity between two consecutive periods.

The analysis of DC1 is given in Figure 2. For DC1, approximately all of the PBOQ in Model 1 occur during lead time. Except lead time, at DC1 only one order is partially backordered with Model 1 and its PBOQ value is 7 units. All of the TBOQ occur during lead time with Model 1 at DC1. Utilizing Model 1 at DC1 13.59% of the total TMOQ occurs during lead time. At DC1, all of the PBOQ and TBOQ occur during lead time with Model 2. At DC1, 16.47% of the total TMOQ occurs during lead time with Model 2.

Figure 2. The analysis of DC1

The analysis of DC2 is given in Figure 3. At DC2, approximately all of the PBOQ with Model 1 occur during lead time. Except lead time, at DC2 only one order is partially backordered with Model 1 and its PBOQ value is 16 units. All of the TBOQ occur during lead time with Model 1 at DC2. Utilizing Model 1 at DC2 13.63% of the total TMOQ occurs during lead time. At DC2, all of the PBOQ and TBOQ occur during lead time with Model 2. At DC2, 12.9% of the total TMOQ occurs during lead time with Model 2.

The analysis of DC3 is given in Figure 4. At DC3, approximately all of the PBOQ occur during lead time with Model 1. Except lead time, only one order is partially backordered with Model 1 and its PBOQ value is 12 units at DC3. All of the TBOQ occur during lead time with Model 1 at DC3. Utilizing Model 1, 12.77% of the total TMOQ occurs during lead time at DC3. At DC3, all of the PBOQ and TBOQ occur during lead time with Model 2. At DC3, 13.23% of the total TMOQ occurs during lead time with Model 2.

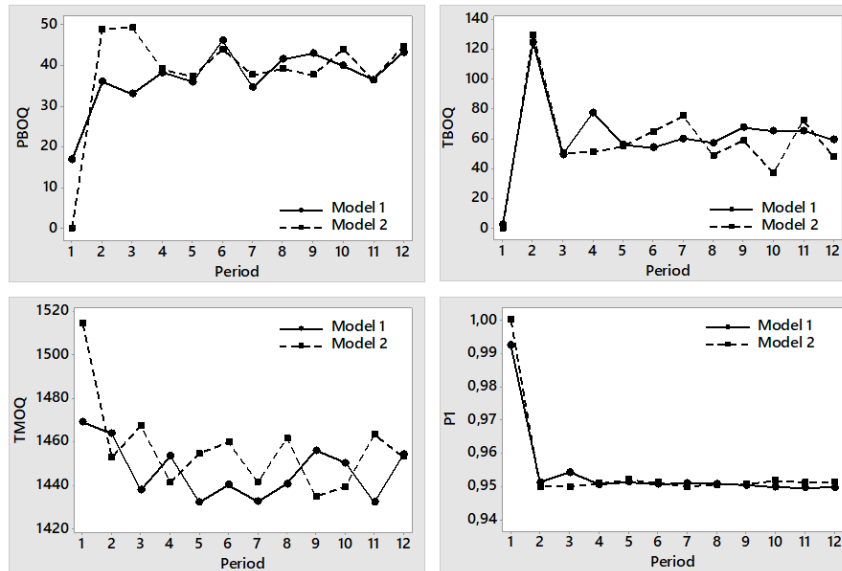

Figure 3. The analysis of DC2

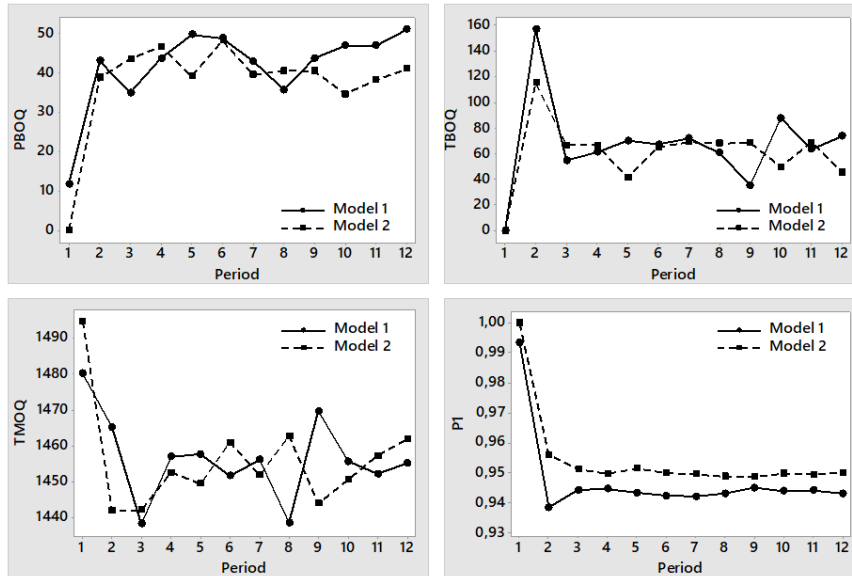

Figure 4. The analysis of DC3

The value of P1 at Supplier 1 is at least 99.04% with Model 1. The total PBOQ value is 60 units with Model 1 at Supplier 1. The value of P1 at Supplier 2 is at least 99.43% with Model 1. The total PBOQ value is 100 units with Model 1 at Supplier 2. The value of P1 at Supplier 3 is at least 98.45% with Model 1. The total PBOQ value is 225 units with Model 1 at Supplier 3.

The value of P1 at Supplier 2 is at least 99.32% with Model 2. The total PBOQ value is 38 units with Model 2 at Supplier 2. The value of P1 at Supplier 3 is at least 98.92% with Model 2. The total PBOQ value is 76 units with Model 2 at Supplier 3. The value of P1 at Supplier 4 is at least 99.43% with Model 2. The total PBOQ value is 37 units with Model 2 at Supplier 4. Note that the value of TBOQ is zero for all Suppliers with both Model 1 and Model 2.

Conclusion

Managing uncertain inventories is one of the most significant topics in supply chain. At this point SO can be successfully used since it is able to provide ‘high-quality’ solutions to inventory control system of supply chain members. Furthermore, SO can be easily adapted to different systems, while the basic logic of method stays unchanged. Also, SO is relatively flexible method.

This paper provides two SO models to respond changes and uncertainties in the supply chain, effectively. Model 1 minimizes the total supply chain cost over periods while Model 2 minimizes the differences between overordering cost and underordering cost. The results of the study showed that total supply chain cost at DCs with Model 1 is better than Model 2. The values of total PBOQ and TBOQ with Model 2 are higher than Model 1 at DCs. In addition, the value of total TMOQ with Model 2 is lower than

Model 1 at DCs. Under this condition, Model 1 can be preferred to improve the supply chain performance.

Acknowledgment

This work was supported by Scientific Research Projects Commission of Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University.
Project Number: 18103020.

References

- Abuizam, R. (2011). Optimization of (s, S) periodic review inventory model with uncertain demand and lead time using simulation. *International Journal of Management and Information System*, 15(1), 67–80.
- Bensoussan, A., Çakanyıldırım, M., Minjarez-Sosa, J. A., Sethi, S. P., & Shi, R. (2010). An incomplete information inventory model with presence of inventories or backorders as only observations. *Journal of Optimization Theory and Applications*, 146(3), 544–580.
- Cárdenas-Barrón, L. E. (2011). The derivation of EOQ/EPQ inventory models with two backorders costs using analytic geometry and algebra. *Applied Mathematical Modelling*, 35(5), 2394–2407.
- Chen, J., Huang, S., Hassin, R., & Zhang, N. (2015). Two backorder compensation mechanisms in inventory systems with impatient customers. *Production and Operations Management*, 24(10), 1640–1656.
- Chung, K-J., & Cárdenas-Barrón, L. E. (2012). The complete solution procedure for the EOQ and EPQ inventory models with linear and fixed backorder costs. *Mathematical and Computer Modelling*, 55(11-12), 2151–2156.
- Göçken, M., Dosdoğru, A. T., Boru, A., & Geyik, F. (2017). Characterizing continuous (s, S) policy with supplier selection using Simulation Optimization. *Simulation*, 93(5), 379–396.
- Gurgur, C. Z., & Altıok, T. (2008). Decentralized multi-product multi-stage systems with backorders. *IIE Transactions*, 40(3), 238–251.
- Haq, A. N., & Kannan, G. (2006). Design of an integrated supplier selection and multi-echelon distribution inventory model in a built-to-order supply chain environment. *International Journal of Production Research*, 44(10), 1963–1985.
- Jaggi, C. K., & Arneja, N. (2011). Application of Chebyshev inequality in stochastic inventory model with controllable lead time and backorder discount. *International Journal of Inventory Control & Management*, 1(1), 13–28.
- Jalali, H., & Nieuwenhuyse, I. V. (2015). Simulation optimization in inventory replenishment: a classification. *IIE Transactions*, 47(11), 1217–1235.

- Jawahar, N., Gunasekaran, A., & Balaji, N. (2012). A simulated annealing algorithm to the multi-period fixed charge distribution problem associated with backorder and inventory. *International Journal of Production Research*, 50(9), 2533–2554.
- Johansson, L., & Olsson, F. (2017). Quantifying sustainable control of inventory systems with non-linear backorder costs. *Annals of Operations Research*, 259 (1-2), 217–239.
- Johansson, L., & Olsson, F. (2018). Age-based inventory control in a multi-echelon system with emergency replenishments. *European Journal of Operational Research*, 265(3), 951–961.
- Kok, A. G. (1993). Backorder lead time behaviour in (s, Q)-inventory models with compound renewal demand. (Memorandum COSOR; Vol. 9333). Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven.
- Mart, T., Duran, S., & Bakal, İ. S. (2013). Tactical inventory and backorder decisions for systems with predictable production yield. *International Journal of Production Economics*, 143(2), 294–303.
- Mercado, E. C. (2008). *Hands-on inventory management*. Taylor & Francis Group, LLC.
- Pegden, C. D. (2007). SIMIO: a new simulation system based on intelligent objects. In: *Winter Simulation Conference*, Washington, DC, 2293–2300.
- Rabbani, M., Oliaei, M. T. B., Farrokhi-Asl, H., & Mobini, M. (2017). A new mathematical model in cell formation problem with consideration of inventory and backorder: Genetic and particle swarm optimization algorithms. *Iranian Journal of Management Studies*, 10, 819–852.
- Rad, M. A., Khoshalhan, F., & Glock, C. H. (2014). Optimizing inventory and sales decisions in a two-stage supply chain with imperfect production and backorders. *Computers & Industrial Engineering*, 74, 219–227.
- Rogers, D. F., & Tsubakitani, S. (1991). Newsboy-style results for multi-echelon inventory problems: backorders optimization with intermediate delays. *Journal of the Operational Research Society*, 42(1), 57–68.
- Santis, R. B., de Aguiar, E. P., & Goliatt, L. (2017). Predicting material backorders in inventory management using machine learning. In: *IEEE Latin American Conference on Computational Intelligence (LA-CCI)*, Arequipa, 1–6.
- Samouei, P., Kheirkhah, A. S., & Fattahi, P. (2015). A network approach modeling of multi-echelon spare-part inventory system with backorders and quantity discount. *Annals of Operations Research*, 226, 551–563.
- Sarker, B. R., Rochanaluk, R., & Egbelu, P. J. (2014). Improving service rate for a tree-type three-echelon supply chain system with backorders at retailer's level. *Journal of the Operational Research Society*, 65, 57–72.
- Srivastav, A., & Agrawal, S. (2016). Multi-objective optimization of hybrid backorder inventory model. *Expert Systems with Applications*, 51, 76–84.
- Tripathi, M., Kuriger, G., & Wan, H. (2009). An ant based simulation optimization for vehicle routing problem with stochastic demands. In: *Proceedings of the 2009 Winter Simulation Conference (WSC)*, Austin, TX, USA, 2476–2487.
- Yao, Y., Dong, Y., & Dresner, M. (2010). Managing supply chain backorders under vendor managed inventory: An incentive approach and empirical analysis. *European Journal of Operational Research*, 203(2), 350–359.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 1, 2020, Sayfa 200-212

Zhang, G. P., Patuwo, B. E., & Chu, C-W. (2003). A hybrid inventory system with a time limit on backorders. *IIE Transactions*, 35(7), 679–687.

YAŞAR KEMAL'İN 'BİR ADA HİKÂYESİ'NDE İYİ BİR TOPLUM ARAYIŞININ SOSYOKÜLTÜREL TEMELLERİ

Aziz ŞEKER¹

ÖZ

Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi* dört ciltten oluşur. Her cilt hem roman karakterleri hem de olay örgüsü bakımından birbirinin devamı niteliğindedir. Roman, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra alınan Mübadele kararları gereği, Anadolu Rumlarının terk etmek zorunda kaldığı bir adaya, Yunanistan'dan gönderilen Türklerin yanı sıra Anadolu'dan savaşlar başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı gelip yerleşen insanların, yeni bir toplum inşa etmeye çalışmalarını konu alır.

Bu çalışmada Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi'nin*; *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca'nın Su İçtiği*, *Tan Yeri Horozları* ve *Çıplak Deniz Çıplak Ada* ciltlerinde, iyi bir toplum arayışının farklı kültürlerden ve sosyal ortamlardan gelen bireyler ve aileler için hangi temeller üzerinde yükseldiğini sosyolojik olarak çözümleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, Roman, Bir Ada Hikâyesi, Hümanizma, Ütopya, İyi Bir Toplum

SOCIO-CULTURAL FOUNDATIONS OF THE QUEST FOR A GOOD SOCIETY IN YASAR KEMAL'S 'BİR ADA HİKÂYESİ'

ABSTRACT

Yasar Kemal's *Bir Ada Hikâyesi* consists of four volumes. Each volume is the continuation of the previous one in terms of both novel characters and plot. The novel tells about the efforts to build a new society in an island, where the Greeks of Anatolia had to leave due to the population exchange decisions taken after World War I, by Turks who came from Greece again due to the population exchange decision and other people who migrated from Anatolia and settled in the island due to a number of reasons, mainly wars.

In this study, we will seek a sociological analysis to the question of 'on what basis does the quest for a good society rise for individuals and families from different cultures and social environments' in the *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca'nın Su İçtiği*, *Tan Yeri Horozları* and *Çıplak Deniz Çıplak Ada* volumes of Yasar Kemal's *Bir Ada Hikâyesi*.

Keywords: Yasar Kemal, Novel, Bir Ada Hikâyesi, Humanism, Utopia, A Good Society

Giriş

Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi* adlı yapıtında, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kendilerine danışılmadan mübadeleye tabi tutulan insanların dramlarının yanı sıra Anadolu'da savaşın olumsuz etkilediği halkların yaşamları anlatılır. Yazar, yapıtın *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca'nın Su İçtiği*, *Tan Yeri Horozları* ve *Çıplak Deniz Çıplak Ada* ciltlerinde sosyolojik analizler yaparak mübadelenin yol açtığı sorunları tüm çıplaklığıyla tartışmaya açar. Romanın mekânını oluşturan Karınca Adası, daha önce Anadolu Rumlarının yaşadığı bir yerleşim yeridir. Mutluluk ve refah içinde yaşayan ada halkının çocukları da Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, hatta ada savaş yıllarında yaralıların tedavi gördüğü bir hastane olarak kullanılmıştır. Romanda mübadele

¹Dr., Amasya Üniversitesi, shuaziz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5634-0221

Received/Geliş: 12/02/2019 Accepted/Kabul: 10/03/2020, Conceptual Article, Kavramsal Makale

Cite as/Alıntı: Şeker, A. (2020), "Yaşar Kemal'in 'Bir Ada Hikâyesi'nde İyi Bir Toplum Arayışının Sosyokültürel Temelleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 213-225.

kararları gereği adayı hemen hemen herkes terk ederken birkaç kişi bu karara direnir. Bunlar arasında Lena'nın, Çanakkale savaşına katılan oğullarının dönüşünü beklemek için gizlice adaya geri dönmesi, Vasili'nin doğduğu toprakları terk etmemekteki direnci daha başlangıçta okuru bu trajediyle yüzleşmeye iter. Zamanla ada, Yunanistan'dan gelenlerle birlikte Anadolu coğrafyasında yaşanan savaşın sonuçlarına maruz kalan insanların ortak yaşam kurmayı deneyecekleri son yurtları olur. Adadaki insan topluluğuna, kan davasından kaçıp çocuklarını yetiştirmek isteyenler ile yoksulluk nedeniyle gelenler dahil olurlar.

Romanın yaşlı karakterlerinden Giritli at yetiştiricisi Musa Kazım Efendi, mübadele sürecinde ailesiyle yapmış olduğu deniz yolculuğunda eşini kaybetmiş, iki kızıyla adaya gelmiştir. Bir gün doğduğu topraklara gideceğine tüm varlığıyla inanmaktadır. Ancak beklediği olmaz, geri dönme umudu giderek kaybolduğunda, adadaki yaşama sıkı sıkı sarılmak durumunda kalır. Adayı ve halkını benimsedikleri bir dönemden sonra eğitilmiş kızlarını evlendirirken, kendisi de Melek Hanım ile evlenir. Romanın erkek kahramanlarından Poyraz Musa (Abbas) ise tanık olduğu bir savaştan, savaşta yaşanan; Fırat suyunun günlerce kan aktığı Yezidi kırımından kaçarak daha önceden adını duyduğu bu adayı yurt edinmiştir. Onu öldürmek için kan güdenler, son cilde kadar takibini sürdürürler. Poyraz Musa adanın yeniden yerleşim haline gelmesinde; insanların ortak bir iyide yan yana buluşmasında belirleyici olmuş bir roman karakteridir. Bauman'ın toplumsal sorumluluk etiğine duyduğu inançtan hareketle denebilir ki, Poyraz Musa da insan ilişkilerini öteki kişilerin refahı ve iyiliği için duyulan bir sorumluluk temelinde yürütür. Ahlaki sorumluluk bilinciyle insanlara yardım ederek dertlerine deva olmaya çalışır (Bauman, 2015, s. 81). Ayrıca romanda, Poyraz Musa'nın kendi iç çatışmalarını, geçmişini, tanıklığını, savaşlarda gözünün önünde kaybolan insanlığı ve Çerkes atalarının maruz bırakıldığı büyük göçü, kuşaklar geçse dahi köklerinden koparılanın yarattığı travmatik anılarını okuruz. Poyraz Musa adaya yerleşmeye çalışan hemen hemen herkese yardım eder. Adanın çok kültürlü bir yerleşim yeri haline gelmesinde ancak bir ütopya adasında rastlanacak şekilde; çıkarsız, sevgi dolu, maddi beklentisi olmaksızın, kendi kültürel değerleriyle insanların birbirini kabul ettiği, imcece usulü yardımlaşmanın en güzel hallerinin yaşanmasında Poyraz Musa'nın çabası ve deneyimlediği insan felsefesinin birikimi önemli ölçüde katkı vericidir. İnsanları, çektikleri acılar aynı sofraya etrafında birleştirdiği gibi beklentileri ve gelecek adına umutları sosyal birlikteliklerinin sürmesinde güdüleyici olur. Sosyal teori açısından değerlendirildiğinde ise Yaşar Kemal'in incelediğimiz bu yapıtları insanların ve toplumların birbirini anlamasının, anlamlandırmasının, ortak yaşamının, insani değer ve hoşgörünün, insan ile toplum refahının olanaklarının yapılandırılmasını geniş bir çerçeveden işler. Bu özellikleriyle eserleri Türk romanında özgün bir yer edinirken, kendisi de çağdaş romancılar içinde eserlerinin zenginliği ve estetik gücüyle ulusal sınırlarımızı aşarak evrensel yazının değerleri arasına girmeyi başarmıştır (Timur, 2002, s. 166).

Yaşar Kemal, "binlerce renk deniz içinde" bir dünya yaratmayı dener. "Bin yıllık bir bahçenin" romancısı olmakla kalmaz, travma yaşamış insanların iyileşmesi yönünde, ahlaki erozyona da dikkat çekip çok kültürlü bir toplum oluşturmanın ne kadar önemli olduğunu gösterir (Kemal, 2012, s. 221-243). Bu çabasının Maalouf'un şu yaklaşımıyla örtüştüğünü söylemek mümkündür. Maalouf, kimlik ve kültür konusunu enine boyuna

çözümlediği *Ölümcül Kimlikler* yapıtında “binlerce renk denizi” içinde bir dünyaya şu şekilde bir gönderme yapar:

“Aidiyetlerimden her birini yüksek sesle talep eden ben, doğduğum bölgenin de kabileler çağını, kutsal savaşlar çağını, ölümcül kimlikler çağını geride bırakarak ortak bir şeyler inşa etmek için aynı yolu izleyeceği günü hayal etmekten kendimi alamıyorum. Tıpkı Lübnan’a, Fransa’ya ve Avrupa’ya dediğim gibi, bütün Ortadoğu’ya ‘vatan’ ve her isimde, her kökenden Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan, bütün çocuklara ‘vatandaş’ diyebileceğim günün hayalini kuruyorum. Sürekli kuran ve önceden hissedilen kafamın içinde bu çoktan oldu bile; ama bir gün gerçek zeminde ve herkes için aynen öyle olmasını isterdim” (Maalouf, 2017, s. 132).

Kuşkusuz Yaşar Kemal’in yazdıklarına, söylemlerine ve düşünce yapısına bakıldığında kültür ve kimlik konusunda Maalouf ile benzer tezleri paylaştığını ifade edebiliriz. Ayrıca birçok çalışmasında görüldüğü gibi, bir düşünce derinliği geliştirecek sosyal sorunlarla mücadelede hem işlediği konular çerçevesinde hem de roman kahramanlarının içinde buldukları toplumsal gerçek açısından sanatını demokrasinin hizmetine sunmuştur. Bunun ötesinde Yaşar Kemal toplumsal, kültürel, siyasal sorunlarımızla hep ilgilenmiş ve özerk benlik duygusundan gelen büyük yüreklilikle görüşlerini eleştirilerini söylemiş, yazmıştır (Şeker, 2020, s. 201, Öztürk, 2016, s. 197).

Bir Ada Hikâyesi’nde İyi Bir Toplumun İnşasındaki Sosyo-Kültürel Temeli Roman Karakterleri Üzerinden Değerlendirmek

Romanın mekânı Karınca Adası’nın özelliklerinin daha ilk ciltte okurda nasıl bir ilgi uyandırdığını, yazarın betimlediği şu doğa olayına bakarak çıkarmak mümkündür:

“Nisanın sonuyla mayıs başları birkaç günlüğüne adaya binlerce, on binlerce sayısız türde kuş, nereden gelirlerse her yıl gelirler iki tepenin arasını üst üste doldururlar. Yeryüzü, gökyüzü kuşa keser. Bütün adayı bir kuş civıltısıdır alır. Kuş civıltısından, deniz ne kadar dalgalı olursa olsun, dalgaların sesi bile duyulmaz...” (Kemal, 2001, s. 79).

Deniz bile bahar kokar. Güzel bahar kokusuna şeftali çiçekleri, yabannaneleri, pembe çiçekler, mavi çiçekler, beyaz yaban gülleri, kadife mavisi kırmızısı lavantalar, renk renk kelebekler, nergisler, kaktüsler vb. eşlik ederken, adaya kıyısı olan denizin ise barbuni, kılıç, orkinos, fener balığı, dülger balığı, mezgit, palamut, levrek gibi henüz yoğunluğu azalmamış balık türleriyle ekolojik bir zenginlik barındırdığı görülür. Bitki örtüsüyle, yaşayan canlılarıyla ve deniziyle her açıdan yıllarca insanlara yurt olan ada, mübadele sonrasında bir süre insansız kalsa dahi sessizliği uzun sürmez. Çok çeşitli toplumlardan, kültürlerden ve kimliklerden insanlara topraklarını açar.

Yaşar Kemal romanın ilk cildi *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*’da, okuru trajik olaylarla ilgili eleştirel düşünmeye sürükler. Mübadelenin gerekçeleri ve insanların yaşamlarına yansımalarını tartışmaya açarken; roman kurgusunu zengin bir söylemsel içeriğe dayandırır. Bunun üzerine yapılandığı romanını, insanı etkileyen çağın en büyük sorunlarından biri kabul edilen savaşla birlikte örgüler. Parla’nın sanatçılara yönelik değerlendirmesi göz önüne alındığında denebilir ki, Yaşar Kemal’in burada sanatçı olarak işi, geleneği bir söylemler sistemi olarak ele almak ve bunu içinde yaşadığı çağın ideolojik söylemleriyle çatıştırmak, karıştırmak, tartmak ve dönüştürmek bağlamında ortaya çıkardığı söyleme biçiminde bir kavrayış kazanır (Parla, 2003, s. 43).

Bu kavrayışta romancının, mübadele gerçeğine ilişkin toplumsal bellek oluşturma rolünü yerine getirmesi inkâr edilmez.

Mübadeleye inanmak istemeyen insanlar tarafından, iyi insanların bu kararları almayı engelleyeceğini hatta onlar sayesinde mübadeleden vazgeçileceğine ilişkin günlerce konuşmalar yapılır. Adanın boşaltılacağına son ana kadar inanmayan Rumların iyi şeyler olacağına dair beklentileri artar. Adayı terk edenler arasında yer alan Perikles'in mübadele kararından vazgeçileceği umuduyla, "dünya iyi insanlarla da dolu" demesine rağmen istediği şey gerçekleşmez. Adada gizlice kalacak Vasili'ye göre ise bu karar, "...Ne olursa olsun, bir insanı toprağından koparıp almak, onun yüreğini koparıp almak gibi bir acı değil midir?" sorusuna karşılık gelir (Kemal, 2001, s. 64-85).

Yaşar Kemal dünyanın ancak insanlarla güzelleşebileceğine inanan bir yazardır. Bu nedenle insandaki umudu hep diri tutar. Roman karakterlerinin en kötü koşullarda umutla bekleyişleri ve insanların kötülük yapamayacaklarına duyulan inançları roman atmosferini iyimsersleştirir. Onun roman kahramanları insana her koşulda güvenir. Çünkü onun anlatısında "insansız hiçbir şeyin tadı yok"tur (Kemal, 2001, s. 96). Olayların sonu kötü de bitse, insan temelli bir felsefe roman karakterlerinin olayları değerlendirişinde önceliğinden bir şey kaybetmez. Rum halkı adadan ayrıldığında gizlenen birkaç kişiden biri olan Vasili bir kediyle dost olur. Adanın insansızlaşmasına neden olan savaşın eleştirisini yapar. Savaşa dair kediye dertlenişi şu şekilde aktarılır:

"...Savaş bitti. Belki daha sürüyor mu, diyorsun, bunlar savaşı bu akılla bitiremezler, bu insanlar, kendilerini yaratıkların en akıllısı sanıyorlar, bu yaratıkların en acınası yaratığı, yaratıklar içinde kendinin en ahmak yaratık olduğunu bilmeyecek kadar en ahmak, kendi canına, tek mil yaratıkların canına kıyan bu yaratıkların en kötüsü yaratık, yaşadığı şu yeryüzünün bir cennet olduğunu bilmeyecek kadar enayi, yediğinin içtiğinin, doğan güneşin, akan suyun, esen yelin, uçan bulutun, yağın yağmurun, açan çiçeğin, büyüyüp gelişen meyvenin, tomurcuğun, yer altında çabalayan tohumun, uçan kuşun, petekdeki arının, sayısız, milyarlarca, milyarlarca ışıl原因 rengin bir tansık olduğunu bilmeyecek kadar eşşek, hem de eşşoğlu eşşek. Bu korkunç yaratık gene savaş çıkacak, ormanları yakacak, yüzlerce binlerce yıldır yaptığı şehirleri yıkacak..." (Kemal, 2001, s. 109).

Bunun yanı sıra ona göre, "bir insan bir insanın yüzüne bakabaka onu kolay öldüremez. Bir insanın bir insanı öldürmesi kendisini öldürmesinden zordur" (Kemal, 2001, s. 114). Vasili, adayı, Poyraz Musa gelinceye kadar kedisıyla bekler. Günlerce savaşı, insanı ve insanlığı düşünür. Öyle analizlerde bulunur ki, saptamaları romanın verdiği mesajlar içindeki yerini alır: "İnsanı insan eden ne kadar içimizdeki sevgiyse de, tanrı bunu böyle söylemişse de ondan daha çoğu da acımadır. İnsanı insan yapan da, sevgiyi yapan da acımadır..." (Kemal, 2001, s. 142). Adayı koruma amacıyla hareket eden Vasili, adaya geleceklerle ilgili hoş olmayan planlar yapar. Oysa aldığı kararları yerine getiremeyeceğinin farkındadır. Savaştan kaçıp adaya yerleşmeye karar veren Poyraz Musa, güzel adaya ilk ayak bastığında önce yalnızlık hisseder. Birilerini göremeyince; "...insansız bir yerin de ne kadar güzel olursa olsun beş para etmeyeceğini, insansızlığın da ne kadar zor olduğunu, insansız bir yerde, o yer bir kez değil, bin kez de cennet olsa bile orada yaşanamayacağını yana yakıla anlatır" (Kemal, 2001, s. 157). Vasili adaya ilk gelen insanı öldürmeyi düşünmesine rağmen bunu yapmaz. Yani Poyraz'ı öldüremez. Romanda geçen "savaş görmüş adam, dünyanın en korkak adamıdır" (Kemal, 2001, s. 225) tezini Vasili'de en ayrıntılı haliyle görürüz.

Daha sonra ise Lena askerdeki çocuklarının özlemiyle mübadele kararlarına uymayıp adaya döner. Adaya yerleşen Poyraz Musa'nın insanı el üstünde tutan duruşu, cömertliği ve yardımseverliğinin boyutları adada yaşayanlar için sonraki ciltlerde belirginleşecektir. Poyraz Musa hayata tutunmak için geçmişiyle, yaşadıklarıyla yaptığı muhasebeden arta kalanlarla umuda bir kapı aralamaya çalışan roman karakteridir. Adaya gelmesinin nedeni Yezidi kırımına tanıklık ettiğinde, öldürülen Bedevilerden birinin sorumluları arasında görülmesidir. Bu olaydan sonra sığındığı Emir Selahaddin Sultan'ın Poyraz'a anlattıkları, onun yaşamında en kalıcı felsefi deneyimleri olur. Hümanizmanın sosyokültürel temellerini kavramak adına Emir Selahaddin Sultan'ın şu cümlelerini okumak yeterlidir:

“...Bir tek insan acı çekiyorsa, bütün insanlar acı çekiyordu. Bu Yezidiler yüzlerce yıldır acı çekiyorlar, öldürülüyorlar, soylarını tüketiyorlar... Öldürenler de onlar kadar, onlar gibi onlarla birlikte ölüyorlar ya öldüklerinin, çürüdüklerinin farkına varmıyorlar... İnsanlık çok eskidir oğlum. Milyonlarca, milyarlarca insan, milyarlarca düşünce yaratmışlar. Milyarlarca destan, türkü, şiir yaratmışlardır. Şu insanların birinci derdi de kendinin ve insanların gizine ulaşma çabası olmuştur. Bugün, insan evrende insanı bildiği kadar hiçbir şeyi bilmez. İnsan insan olduğundan bu yana öldürmekten, savaştan iğrenmiştir ya gene de öldürmüştür” (Kemal, 2001, s. 243-245).

Emir Selahaddin Sultan insancıl bir felsefeyle Poyraz'a (Abbas) anlatmaya devam eder: “...İnsan kendi kendini arındırdığında kendi kendini bağışlar. İşte o zaman insan yeniden doğar, pürüpak olur.” Poyraz bu kadim felsefeyi içselleştirir: “İnsan isterse her sabah gün atımıyla birlikte yeniden doğabilir, kirlerinden, acılarından, yaralarından arınabilirmiş” diyerek (Kemal, 2001, s. 249-276).

Adadaki sosyal yaşam insanla başlar. Sosyal yapı insanın güzelliğine, erdemine ve onurlu davranışlar sergileyebileceğine duyulan inançla biçimlenir. Giderek birey-toplum etkileşiminin yoğunlaştığı adanın geleceğini taşıdığı Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi*'nin *Karınca'nın Su İçtiği* cildinde ise adanın ekolojik yapısı okurda bir çekim merkezi olmaya devam eder. Romanın ilk sayfalarında bu ivmeyle adaya açılırız: “Ortalık günlük güneşlikti. Deniz öylesine durgundu ki karıncalar su içerdi. Suyun dibindeki çakıltaşlarına, arka arkaya sıralanmış uçarak giden balık sürülerine gün vurmüş, dünya ışıltıya kesmişti” (Kemal, 2002a, s. 27).

Adadaki bitki ve hayvan çeşitliliği göz alıcıdır: Lüfer, kırlangıç balığı, kuşlar içinde som sarı kuşlar, kepezler, güneş kanatlılar, uzun lacivert benekli, kelebekler, mavi kınalı küçük kuşlar, som mavi kuş, mavi mine çiçekleri, uğur böcekleri, tavus kuşu, leylekler, flamingolar, kara kartallar, kızıl balıkçı kartalları, atmacalar, çaylaklar, hühütler, ebabil kuşları, sakalar, doğanlar, kızıl ayak doğanlar, kızıl kartallar, sivri kanatlı bakır kartallar, kırlangıçlar, kuzgunlar, yanardöner, yeşil kuzgunlar, turnalar, kınalı, sırtı mavi arı kuşları, sarı gaga ötleğenler, kızıl gerdan, som mavi yağmuncuk kuşları, aksakal pembe ötleğen, kanarya, kızıl şahinler, bakır rengi kartallar... Sebze ve meyveler içinde; ceviz ağaçları, duzik, yarpuz, zeytinlik, mor menekşe, sarı salep çiçekleri, ıhlamur ağaçları, uzun kanatlı hanım çiçekleri, sedir, (cıngır) mavi çiçek, nar ağaçlarından söz edilir. Ekolojik zenginlik romanın geneline yayılarak inşa edilen toplumun ekolojik dokusunu oluşturur. Okur, doğanın insancıl olduğu bir sosyal-fiziksel ortamda ütopyanın gizemine girer. Yaşar Kemal romanlarında bitki çeşitlerini, ağaçları ve hayvanları anlatırken, roman karakterleri yoluyla okuru da işin içine katarak önemli

bir işlevi yerine getirmektedir. Genel hatlarıyla bakıldığında Yaşar Kemal'in romanlarında bir çiçeğin, bir kuşun, bir yaban hayvanının doğadaki temsilini yakından tanıma olanağına kavuşmak okura, yazarın bir armağanıdır. Çukurova ve İstanbul'u görmeden, oraları yaşamak, sosyal sorunlara eğilmek, dağda soyu tükenen bir kartalın, denizde katledilen bir yunusun yok oluş gerekçelerini insanda görebilmek, okurun kendisiyle yüzleşmesine ve duyarlılık kazanmasına olanak sağlar (Şeker, 2019a, s. 173).

Öte yandan Yaşar Kemal roman kahramanlarına verdiği ödevle, insanlığa zararı dokunan tarihsel olayları ise gündemde tutmayı sürdürür. Savaşın yanında ölüm olgusu da roman karakterlerinin tartışmaları arasında yerini alır. Poyraz Musa tarafından ölüm, "insanların bütün delilikleri, gaddarlıkları bu ölüm korkusu, bu yok oluş yüzünden mi?" diye sorgulanır (Kemal, 2002a, s. 20). Yaşar Kemal'in romanlarının büyük bir kısmında ölüm olgusu, derin tartışmaların yapıldığı kilit konulardan biridir. Bu açıdan Yaşar Kemal, insan felsefesinin varoluşsal kaynakları ile insana dair bireysel deneyimlerden süzülen düşünceler ve insancıl bir kültürden gelen değerlerle roman kimliğini oluşturur. Mutlak sonun olmadığı bir evrende doğayla bütünleşmiş, umuttan ve sevgiden vazgeçmemeyi içselleştirmiş roman karakterlerini bu anlam dünyasında kurgular. Böylece hümanizmi romanın psikolojik boyutunda var kılar (Şeker, 2019b, s. 379). Başka bir ifadeyle Yaşar Kemal roman karakterleri aracılığıyla ölüm olgusu etrafında insan ve evren bilinci, varlık ve yokluk, ölüm karşısında insan arayışı ve halleriyle ilgili düşünsel bir eğilim geliştirir. Önemli yan ise ölümsüzlüğün olmadığı bir evrende sevgi ve umuttan geri durmamaktır. Örneğin bu romanda Hüsmen'in ileri sürdüğü "...kimi insan var, cenneti cehennem, kimi insan var cehennemi cennet yapar" mottosu aslında ölümün çaresizliğine karşı, dünyanın ancak cehennemi cennet yapan insanlarla en kabul edilebilir yanıtı üretilebileceğini imler. Öleceğini bilen insanın dünyayı daha yaşanılır kılmaktan vazgeçmeyeceği savı bu düşüncenin en güçlü özelliğidir (Kemal, 2002a, s. 47).

İnsanlar Karınca Adası'nı beslenme, barınma, komşuluk ilişkileri, çalışma gibi birçok ihtiyaçlarını giderdikleri, birbirlerine sevgi ve hürmet ettikleri bir yer haline getirirler. İnsanlar birbirini tanıyarak, birbirlerine ve kültürlerine saygı duyarak bu yolun taşlarını döşerler. Yazar romanda bu gelişmeyi felsefi bir paradigmaya şöyle taşır: "Ne diyordu, Arabistan çölünde dokuz yıl askerlik yapmış Türkmen kocası, insan, şu dünyada her şeyden daha çok insanı tanır. İnsanoğlunun en büyük merakı insanı aramak, bulmak, tanımaktır. Bir insan öteki insanları anlamaya can atar" (Kemal, 2002a, s. 98).

Sonuçta öteki insanları anlamaya can atan insan hep güzel olana meyleder. Örneğin Nişancı, Melek Hatun'a baktığında bu güzellik duygusunun etkisi altında kalmıştır:

"İnsanoğlu güzelliğe böylesine hayran kalabiliyorsa, bu savaş ne, bu birbirlerini yeme, aşığılama, bu akan suya, uçan kuşa, yaprağın üstüne konmuş kelebeğe düşmanlık niye? Deli mi bunlar, deli mi? Bu yaşa geldim, çok savaşlardan, ölümlerden, zulümlerden, dostluklardan, sevgilerden, mutluluklardan, ölümüne sevdalardan geriye kaldım, şu insanoğlunu anlamadım gitti. Ne tuhaf, ne çılgın bir yaratık..." (Kemal, 2002a, s. 104-105).

Melek Hatun birleştirici, bütünleştirici ve sevgi dolu kişilik özellikleriyle iyi bir toplumda örnek alınacak roman karakterlerinden biridir. İnsanlara yaklaşımıyla ideal bir tiptir. Öyle ki, serinin son romanında evleneceği erkekle arasındaki kişilik benzerliği

konu edilir. Tıpkı Musa Kazım Efendi gibi, “yüreği sevinç kaynağı olan kişiler, her zaman, ne kadar kötü durumlarda kalırlarsa kalsınlar, hiçbir şey olmamış gibi sıcak konuşurlar, hem de bir sevgi seline kalıp ağız dolusu gülerler” (Kemal, 2002a, s. 187).

Yaşar Kemal önceden sözünü ettiğimiz gibi savaşı ve mübadeleyi, insanların olaylar karşısında kendilerini yeniden onarıırken başvurdukları yolları, yüzleşmelerini ve umutlarını işleyen bir romancıdır. Ele aldığı konular içinde Birinci Dünya Savaşı, Yezidi kırımını ve Sarıkamış dramı gibi büyük tarihsel-toplumsal olayların insanlara yansımaları akıl almaz boyutlarda olmuştur. Bu nedenle savaflara tanıklık eden insanların anıları ve acılarından süzülüp gelenler adanın ileride var edilecek yaşamı için bir kapı aralar. Roman örgüsündeki çatışmanın özüne, insanlığın en aşağılık yönlerini içine alan savaş olgusunu katar. Savaşın yok ettiği insani değerlerin bir daha ne kadar zor kazanıldığını anımsatır. İnsanın insandan başka yarasını saracak bir varlığın olmadığı gerçeğini ileri sürer. Yaşar Kemal romanın hemen hemen her cildinde savaş ve insan gerçekliğini yalnızca roman karakterlerinin değil okurun da algısına sunar. Roman ana karakterleri yoluyla roman sorunsalında açmak istediği hesaplaşmayı yapar. Poyraz’ın şu değerlendirmesi bunu doğrular: “Suçsuz insanı öldürmek ölümlerin en zalimi, insanoğlunu en aşağılayıcı, en iğrenç, en rezilidir. Dünyanın bütün savaşlarında öldürülenler suçsuz insanlar değil mi? ...Ölümleri, zulümleri, kötülükleri, savaşları çok görmüş, çok yaşamış kişiler kafalarındaki kötü düşünceleri kovmanın uzmanı olmuşlardır” (Kemal, 2002a, s. 171). Ağafendi, adadaki erkeklerle konuşurken dile getirdiklerinde bu sorgulamaya devam eder: “Savaşı biliyorum evladım. Yalnız insanlar değil, atlar, cümle mahlukat, kurt kuş, börtü böcek, kelebekler, arılar, ağaçlar, otlar, hava, su, su da kırma uğruyor. Ben de savaş gördüm, savaflara girdim çıktım. Olmaz olsun, insanoğlu budur işte” (Kemal, 2002a, s. 379). Adaya yerleşmiş doktor Salman Sami Bey ile askeri doktor Halil Rifat Bey, Çanakkale savaşı gazisidirler. Ağafendi ile sohbetlerinde onun düşüncelerini onaylarlar: “Savaştan geriye kalmış her insan sakattır, yarı ölüdür. Savaşmış her kişi savaştan önceki kişi değildir. Yıpranmış, sakatlanmış bir kişidir. O kişiler ölünceye kadar mutlu olamaz, o pis dünyayı unutmak için böyle, kaçacak bir ıssız dünya ararlar” (Kemal, 2002a, s. 461). Yazar bu süreçte yurtlarını terk etmeye zorlananları aktarır. Yaşlı Giritlilerin ve Musa Kazım’ın Poyraz’a söyledikleri bunu niteler: “Allah kimseyi yurdundan yuvasından etmesin. Bir insanı yurdundan koparmak, o insanın yüreğini koparmaktan daha çok acı veriyor” (Kemal, 2002a, s. 182). Ayrıca Sofî de savaş ve yabancılaşmayı özetlercesine duygularını paylaşır: “Yürek mi kaldı insanoğlunda...” Sofî derinden içini çekti, “İnsanoğlu insanlıktan çıktı. Komşu komşunun, dost dostun, arkadaş arkadaşın kanına girdi” (Kemal, 2002a, s. 155).

Savaşın kötü sosyal sonuçlarının insan davranışlarına yansımaları ve gelecek kuşaklara bıraktığı hasar çok büyüktür. Ancak bu adada birey toplum etkileşimi açısından bir arınmayla beraber kendi içinde yapılaşan şey adadaki yeni toplumun hangi yönde kendisini oluşturacağına karar vermektir. Şüphesiz ki savaşı ve savaş karşısında insanların düştüğü uçurumu, derin boşluğu bilen her insan bu iyileşme için elinden gelen katkıyı verir. İnsani arayışın özünü birlikte ada sıcak bir ortama döner. Bu arada Yaşar Kemal bazen üst anlatıcı kimliğiyle romana girer, örneğin Musa Kazım Efendi ile Poyraz, ada halkına sunulan bir balık şöleninden gelirken, adada değerleriyle büyüyen iyi bir toplumda iyi insanlar için sevginin yaşamsal yönünü açıklar: “Dünyanın en iyi davranışı, en kutsal güzelliği, insanın insana cömert bir sevgiyle yaklaşımıdır. Dünyada her iyilik unutulur, unutulmaz ya unutulur diyelim, hiçbir zaman, hiçbir insanın

unutamayacağı bir güzellik var, o da bir insanın bir insandan gördüğü yürekten bir sevgidir” (Kemal, 2002a, s. 218).

Yaşar Kemal’in *Bir Ada Hikâyesi* tamamen bilgece yapılandırılmış içeriğiyle iyi bir toplumda dikkate alınması gereken insani değerlerin ne kadar önemli olduğu noktasında vasiyet niteliğindedir. Örneğin ayrılan Rumların geride altın bıraktıklarını düşünerek, altınları bulmak için Rum kilisesini yıkmak isteyen, yazarın Çukurova’da geçen romanlarında yakından tanıdığımız güçlü ve zalim ağalara benzeyen Hacı Remzi Kavlakzade karşısında Poyraz, “insanın en büyük vazifesi kalbindedir” şeklinde kurduğu cümle, kötü olanı bile son bir kez iyi davranmaya davet etmeyi amaçlar (Kemal, 2002a, s. 277). Diğer yandan ısrarla yurduna dönmek isteyen Musa Ağaefendi adadaki erkeklerle dertleşirken içine düştükleri gerçekliğin farkına varmıştır: “İnsanlar ölümlüdür. Dünyada, kainatta her şey ölümlüdür. Her şey de ölümsüzdür. İnsan ölecek, malum, insan ölecekse böyle bir adada, böyle bir cennette ölmeli” (Kemal, 2002a, s. 471). Romanın sonlarına doğru, acılarını azaltmak için bir araya gelen ada insanlarına Salman Sami, şöyle söylenir: “...Ölünceye kadar da buradan hiçbir yere gitmeyeceğim. Cennetimde, insan gibi insanlarla da karşılaştım. Ben bir günün, bir saniyenin bir ömür olduğunu öğrendim. Bir ömrün sonsuz olduğunu da öğrendim... İnsanlar çektikleri acılarda birleşiyorlardı da, yaşadıkları sevinçlerde, niçin bir araya gelemiyorlardı?” (Kemal, 2002a, s. 478-479). Ada dışardan gelenler için “cennet” olmaya başlamıştır. Bunu kabul eden insanlar, adanın diğer insanlarına dönük bir öngörü oluşturmuşlardır. İnsanlar umut etmeyi ve düşürmeyi ekmek gibi gereksinmeseler Poyraz şunu diyebilir miydi?: “İnsan, düşleri öldüğü gün ölür” (Kemal, 2002a, s. 205).

Yaşar Kemal roman boyunca adanın çok kültürlü özelliğini detaylıca işler. Özellikle kültürel ve sosyal çeşitliliğin, adanın toplumsal yapısında oluşturacağı etkileşimin boyutlarını irdeler. Bu, roman kahramanlarının dünyasında gözlemlendiği gibi romana konu olan diğer yan olaylarda; örneğin destan anlatıcılarında somutlaşır. Yazar, ada sakinlerini doğunun gizemini, insancıl özünü taşıyan destan anlatıcılarıyla buluşturur. Dengbej Uso’yu odağa alarak Mezopotamya’ya doğru kültürel kapıyı açar. Bu kapıdan giren okur Dengbej Fakiye Teyran’la tanışır. Teyran’ın ölümünün anlatıldığı kısımda cenazesine gelen som sarı kuşlar, kepezler, gümüş kanatlılar, uzun lacivert benekliler, leylek, flamingolar, kızıl balıkçı kartalları, atmacalar, çaylaklar, hüthütler, eabil kuşları, sakalar, doğanlar, kızıl ayak doğanlar, kızıl kartallar, sivri kanatlı bakır kartallar, kınalı keklükler, sarı asmalar, kırlangıçlar, kuzgunlar, yanardöner, yeşil kuzgunlar, uzun kanatlı balıkçı kartallar, arı kuşları, sarı gaga ötleğenler, kızıl gerdan, aksakal pembe ötleğenler, som mavi yağmuncuk kuşları, kanarya, saka, kızıl şahin gibi binlerce kuş etrafında insan-hayvan dostluğunun değerini resmeder.

Bir Ada Hikâyesi’nin *Tan Yeri Horozları* cildinde, adanın ekolojik örtüsü betimlenirken kuşlar ve çiçekler yerini yeniden alır: Som mavi yağmuncuk kuşu, som mavi bir kelebek, mavi çiçekli naneler, mavi kartal, mavi çiçeklerini açmış yarpuzlar, mavi kayalıklar, ılgınlar... Mavi insanı umutlandırır, sevgiyle dolu bir renktir. Ayrıca yazar bu ciltte okuru mutluluk hissedeceği bir kokuya götürür: “Kokular içinde insanı sevinçten uçuran, başını döndüren, bin yıllık cenneti bir anlık da olsa insanın yüreğinin köküne oturtup onu tadılmamış mutluluklara, yaşanmamış, görülmemiş dünyalara, renklere alıp götüren, belki de tek kokudur, yağmur başlarken aldığımız koku...” (Kemal, 2002b, s. 29). Ada deniziyle, toprağıyla, bitkisiyle bu kokuyla özdeşdir. Okurların, bu kokuyla adanın insanlarının arasında dolaşmaları, hatta kendilerini bir

yerde konumlandırımları işten bile değildir. Çünkü Vasili'nin dediği gibi “toprağı, denizi sevenler insanları da severler.” Bu cümleyi “dünyayı bütün yüreğinin sıcaklığıyla kucaklayan” Musa Kazım Ağaefendi şu değerlendirmesiyle tamamlar: “...Yalnız atları, denizi sevmek marifet değil, kurdu kuşu, yerdeki karıncayı, petekdeki arıyı, dünyada ne var ne yoksa, taşı toprağı, esen yeli, kayan yıldızları, her şeyi, her şeyi taa iliklerine, taa yüreğinin köküne kadar seveceksin. Dünyayı okşamaya doyamayacaksın” (Kemal, 2002b, s. 175-275-224).

Karınca Adası'na insanların yerleşiminde doğanın canlılığı, insan doğa bütünleşmesine örnektir. Adada bir toplum oluşmuştur. İnsanlar kültürel farklılıklarıyla birbirlerini tanıyarak, saygı duyarak, adanın sorunlarına imece usulü eğilerek, yardımlaşarak, toplumsal birlik içinde hareket etmektedirler. Romanda insani ilişkiler savaş, ölüm korkusu, insan sevgisi temalı tartışmaların insanların geleceklerini belirlerken hangi değerleri içselleştirmeleri gerektiği doğrultusunda aydınlatıcı bir yön alır. Örneğin Anadolu tarihinde ağırlıklı yer kaplayan Sarıkamış dramı tekrar tekrar anımsatılır. Savaşmadan on binlerce insanın donarak öldüğü dram tamamen idareci konumundaki insanların hatalarından kaynaklıdır. Geride kalan anneler, eşler, sevgililer, çocuklar, bir de asker kaçaklarının daha çok köylerde ortaya çıkardığı sosyal sorunlar büyük boyutlardadır. Elbette romandaki Hasan gibi yalnızca yaşamak için kaçanlara da rastlarız. Savaşlar üzerine konuşulurken, Süleyman dile getirir: “En büyük vahşet insan öldürmektir” (Kemal, 2002b, s. 12). Salman Sami'nin anlatımı ile Sarıkamış'ta yani, “O dağlarda soğuktan, açlıktan, tifüsten doksan bin kişi öldü. O koskoca ordunun ne kadarı sakat kaldı kimse bilmiyor. Savaşın ne korkunç, insanlığa yakışmaz, bütün insanlığı özünden çürüten lanet bir şey olduğunu ancak savaşlara katılanlar bilir...” (Kemal, 2002b, s. 96). Hasan'ın Sarıkamış'tan kaçmasının nedeni “bir tutam daha çok yaşamak” içindir. Bir gün adada yemek yerlerken Halil Rifat Bey, kaçak Hasan'la ilgili konuşurken Ağaefendi'nin onaylayacağı bir cümle kurar: “Bütün korkaklar, korkularının üstüne yürüdüklerinde insanlığın en yürekli insanları olurlar” (Kemal, 2002b, s. 156). Ada halkı savaşların insanlık ailesinde yol açtığı kalıcı hasarları birbirine anlattıkça, uzlaşılan düşünceler çoğalır. Poyraz'ın anlatımından sonra Şükrü Efendi şunu dile getirir: “bu savaşlar sürdükçe, insanın insanlığı ortadan kalkacak, insanlık çürüyecek, çürümekten de beter hale gelecek, kokuşacak. İnsanlıktan utanacak hali bile kalmayacak, solucanlaşacak...” (Kemal, 2002b, s. 311). Doktor Halil Rifat ise: “...Her savaşta yalnız savaşanlar ölmez, onlardan daha çok savaşmayanlar ölür. Çocuklar, kadınlar, yaşlılar, çocuklar da ölürlür. İnsanlık insanlığını kaybeder. Hangi savaş olursa olsun insanın insanlığında hayır bırakmaz” der (Kemal, 2002b, s. 331). Yaşar Kemal'in birçok romanında savaşlara giden insanların geride bıraktığı eşleri, çocukları, anneleri yaşadıkları deneyimlerle olay örgüleri arasında yerini alır. Hayri Efendi de bu anlamda düşüncelerini dile getirir: “Bütün savaşlar insanlığın da, hayvanlığın da yüz karası. Geçmiş gelecek bütün savaşlar da yüz karası” (Kemal, 2002b, s. 246). Bu ifadeleri Nişancı savaş, ölüm ve yaşam sevgisi açısından değerlendirir:

“Bu dünya o kadar çok, o kadar çok sırlarla dolu ki, biz neyiz ki, biz kendimizin bile ne olduğunu bile bilmiyoruz. Bugün varız, o da varsak, yarın yokuz, o da yoksak. Bir de üstüne üstlük savaş çıkarıp birbirimizi öldürüyoruz, sanki hiç ölmeyecekmişiz gibi. Oysa bir ömür nedir, ne kadardır, onu bile bilmiyoruz. Bir ömür, bir göz açıp yummak kadar değil mi?” (Kemal, 2002b, s. 400).

Adayı savaşın geride bıraktığı, umutlarında ve yaşama sevgilerinden vazgeçmemiş insanlar yaşanılır kılar. Ütopya yönünden değerlendirilebilecek bir ortak iyinin, toplumsal açıdan inşa edildiği adada, roman kahramanları ada halkına yön verecek ortak yaşam ekseninde bir sosyal bağlam kurmayı başarırlar. Böyle olmalı ki, her biri insana saygı, hoşgörü, erdem ve sosyal çıkarda insanların benimseyeceği bir ortamın öznesi olurlar. Salman Sami ve Halit Rifat “çalışmak yaşamaktır” dediklerinde, insan toplumları için yaşamın en güzel yanlarından birine değinmiş olurlar (Kemal, 2002b, s. 277). Beraber çalışmanın önemini vurgularcasına Musa Kazım Ağafendi dostluğun anlamına da dikkat çeker: “Bu dünyada ne varsa, hiçbir şey gerçek bir arkadaşlıktan daha değerli değildir” (Kemal, 2002b, s. 301). İnsan insanı düşünür. Çünkü “...İnsan insan olduğundan bu yana en çok insanla uğraşmış, en çok insanı düşünmüştür” (Kemal, 2002b, s. 387). Kitabın sonlarına doğru doktor Salman Sami, insanın iyi olduğunu dair yazarın da katıldığı görüşünü aktarır: “Şu insanların yarattıkları bütün kötülük hep ölüm korkusu yüzünden... İnsan tepeden turnağa sevgi dolu bir yaratıktır” (Kemal, 2002b, s. 402).

Roman aşkın ve sevginin ne kadar iyileştirici bir güç olduğu konusunda da okur için dikkate değerdir. Örnek vermek gerekirse, Poyraz Musa ve Zehra çok güçlü bir duyguyla sevgiyi yaşarlar. Okurun beklediği mutluluğa son ciltte ulaşırlar. Melek Hanım’ın Kazım Musa Efendi ile birlikteliği ise adanın dram yaşayan insanların kendi koşulları içinde nasıl yeniden var olduğunu gösterir. Yaşar Kemal, *Çıplak Deniz Çıplak Ada*’yı roman karakterlerinin hemen hemen hepsinin mutlu olduğu bir sonla bitirir. Lena’nın çocukları uzun askerlik yılları sonrasında adaya gelirler. Ada adeta bir “ütopya” adasına dönüşmüştür. Ada kendisini her gün yeniden hümanizm ekseninde üreten insan ilişkileriyle sosyal canlılık kazanmıştır. Poyraz Musa’yı öldürmeye gelenler bile ada insanların iyilikseverliği ve dostlukları karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Bu ciltte Poyraz’ın öldürülmesini isteyen bedevi şeyhi ölünce, Poyraz öldürülmekten kurtulur. Romanın içeriğindeki başka bir nokta ise aile kurulmasına ilişkindir. Poyraz Musa ve Zehra, Melek Hanım ve Musa Kazım Ağafendi’nin birliktelikleri buna verilecek en anlamlı örneklerdir. Türk romanında hangi sosyolojik yapılanmayı örneklendiren aile söz konusu olursa olsun, temelde vurgulanan belirleyici, toplumun içinde bulunduğu değerler dizgesi, bu dizgenin dönüşmekte, gelişmekte ya da çökmekte olduğu olgusudur. Yazarın değerler dizgesine nasıl bir yorumla yaklaştığına bağlı olarak, bir aile modeli önerilmekte ya da eleştirilmektedir (Akatlı, 2012, s. 10). Yaşar Kemal’de sevginin, paylaşımın, kültürel farklılıklara saygının, cömertliğin ve sadakatin odakta olduğu ilişkilerle aile modeli kurgulanır. Yazar bireyi ve aileyi ilgi alanına giren toplumla beraber evrensel nitelikli gerçeklere göre alır. Bu yolla kendi sanatının toplumbilimine ulaşırken, insanı da toplumsal boyutlarıyla anlaşılır kılar (Timuçin, 1984, s. 13).

Yaşar Kemal, doğanın insanı zenginleştiren niteliğini en ince ayrıntısına kadar işlerken, ekolojik yıkıma uğramamış bir doğanın insan geleceği için vazgeçilmezliğinin altını çizer. Son ciltte okuru, doğa kokusuyla çevreler. Mavi ve mor renk adanın her yanına hakimdir. Mavi bir kayık, deniz mavi ışıktandı, deniz mavisini, gül kokusu, yıldız kokusu, bulut kokusu, ot kokusu, çiçek kokusu, mor menekşeler, çınarlar, mor çiçekli yarpuz, mor sümbül, kırmızı çiçek, orman, çınarlar, sarıçiçekler, unutmabeni, zeytin ağacı, mor çiçekli kenger, pürenler ve bunların yanında çeşitli hayvanları sıralar: Som mavi yağmurcu kuyrukları, kınalı keklik, sarı mor halkalı kuyruklarıyla arılar, atlar,

yalıçapkını (gurrük), Afgan tazısı, geyik, karacalar, ala geyikler, mavi kelebekler, tanyeri horozları... Belki de bunlar ütopyayı anlamlandıran bir adada olması gereken çevresel unsurlardır. *Bir Ada Hikâyesi*, insanların mutlu olduğu, değiştiremeyecekleri gerçekler karşısında umut sahibi oldukları, mutlak iyiyi arayışın ya da ortak iyiyi yaşayışın insan sevgisinden geçtiğini, sorunların çözümünde insandan başka bir çare olmadığını insana hep tarihsel bir yüzleşme olanağı sunarak noktalanır. Örneğin Musa Kazım Ağaefendi sonu olmayan bir gurbet duygusuyla yaşama adapte olurken, Girit'e dönüp bir daha at yetiştiremeyeceğini kanıksadığında, yeni yolunu belirlemeye başlarken ada halkına ve okura mesajını açık yüreklilikle ulaştırır: "...Ben mutlu, yaratıcı insanlardan biriyim. İnsana ne olursa olsun, başına ne gelirse gelsin, insan umudunu kesmemeli. Yalnız kalmış, umudunu yitirmiş insan yarı ölü bir insandır. Bana kalırsa insan yaratım gücünü hiçbir yerde yitirmemelidir" (Kemal, 2012, s. 53). Kuşkusuz eşinin deniz yolculuğu esnasında ölmesine sebep olan, kendi yok oluşunu ve karamsarlığını tetiklemeye gücü yetmeyen mübadele aklına geldikçe de şunları ifade etmekten çekinmez: "Bu dünya çürümüş bir dünyadır..." ancak diğer yandan insani bir çabayla benimsediği şey acıların üstünden sevgiyle gelineceğine olan inancıdır (Kemal, 2012, s. 88). Gönülünün kırık kapısını, menekşeler açtığında Melek Hanım'a sunar. Romanda savaşın insanlarda yol açtığı tüm yıkımların değerlendirmesini ise yazar, Hançerli Efe ile Salih Çavuş'a bırakır. Hançerli Efe, "...Her savaş insanın yüreğine saplanmış korkuydu. Korku onlara her şeyi yaptırıyor" dediğinde Salih Çavuş, "...Allah insanoğlunu savaşta da, barışta da susuzlukla, açlıkla, zulümle, savaşla terbiye etmesin" temennisinde bulunur (Kemal, 2012, s. 90-173).

Sevgi insanı besler, insanın hoşgörüsüyle bir başkasının yüreğini duymasını ve ona empatiyle yaklaşabilmesini kolaylaştırır. Melek Hanım'ın dile getirdiği gibi "sevgi dünyanın her yerinden geçer" (Kemal, 2012, s. 200). Bu minval üzere Yaşar Kemal, *Bir Ada Hikâyesi*'nde iyi bir toplum arayışının sosyokültürel temellerini hümanizme dayandırırken, roman karakterleri aracılığıyla sürececek insani bir arayışın son sözünü söyler: "İnsanlık gittikçe çok şey öğrenmek zorunda... Kutsal olan sevgidir, her iyilik, her güzellik bununla birlikte gelir..." Bu felsefeyle oluşturduğu ütopya adasında sosyal yenileşmenin öğelerini gösterirken, insanların insanca yaşayacakları bir dünyayı düşlemek bir yana onun kurulması için insanları yakınlaştırmamanın olanaklarını artırır. Dahası roman kahramanlarına hakikati konuşturur. Tarihle ve toplumla ilgili örtülü olanı açığa kavuştururken hayattan yana bir sorumluluk duygusuyla insancıl bir toplumsal düzen için akıllı yanıtlar üretir (Kemal, 2012, s. 224, Tanilli, 2003, s. 388, Nutku, 2016, s. 157).

Sonuç

Yaşar Kemal'in yer yer üst anlatıcı rolüyle kendisini duyumsattığı *Bir Ada Hikâyesi*'nde iyi bir yaşama giden yolu insan ilişkileriyle, doğanın zenginliğiyle ve toplumsal bütünleşme yönüyle işler. İnsanlığın geçmişinden yenilenerek gelen hümanizmin türlü çatışmalara rağmen sonunda iyi bir toplum inşa etmedeki gücü ada halkını birleştiren yegâne unsur olur. Karınca Adası, insan onurunun temel alındığı bir yer haline gelir. Yazar, romanda iyi bir toplum için; paylaşımcı, dostlukları geliştiren, savaşları lanetleyen, herkesin kişiliğine saygının olduğu çok kültürlü bir anlayışı yaşama geçirir.

Yaşar Kemal roman boyunca iyi ya da ideal bir toplumu var etmek amacıyla insancıl ve demokratik bir bakışı diri tutar. Pek de hayal ürünü olmayan bir toplum ortaya çıkarır. Adada mutsuz ve yoksul insanlar, başlarından geçen onca trajediden sonra toplumsal esenlik içinde yaşamayı başarırlar. Açıkçası ortak acıların üzerinde biçimlenen toplumda travmaların yol açtığı soğuk boşluğu sevgiyle ve hoşgörülle dolduran roman karakterleri, okur için bir deneyim yaşatır. Her birey kendi kültürel kimliğiyle bir ötekinin kültürel kimliğini yaşamasına olanak tanıyarak, toplumsal demokrasinin gelişimini sağlar. Sonuçta her çağda sanat kendi çağının merkezi değerlerini anlatmaya, ya da bu değerlerle hesaplaşmaya çalışır, örneğin aşırı maddecilik ya da aşırı bir sosyal adaletsizlikle savaşmak gibi. Sanatçı bunları iyi duyduğu zaman, yapıtlarıyla bu alanda bilimin ve felsefenin başaramayacağı etkiler meydana getirir. Bilim ve felsefe ancak olayları saptayıp betimleyebilir; onları eleştirebilir. Bu ise kavramlarla yapılır. Oysa sanat en önemsiz bulduğumuz bir hayat durumundan hareket eder. Örneğin, sosyal adaletsizliğin neden olduğu yoksulluğu bütün canlılığı, bütün korkunçluğuyla çok somut bir durumda gösterebilir (Mengüşoğlu, 2017, s. 277). Yaşar Kemal de bu anlamda adaletsizlikleri işler. Kurguladığı adada sosyal acılarla baş etme konusunda öncelik verdiği hümanizma, farklı sosyokültürel çevrelerden gelen insanları birleştirirken, okur için ise kolektif bellekte insancıl bir anlama dönüşür. Tıpkı Anka kuşu mitosundaki yenileniş gibi.

Özetle Anadolu'da trajedilerle yüklü tarihsel bir okumayla kendini konumlandırarak kalemi eline alan Yaşar Kemal, evrensel insanın özünü geleceğe taşır. Çeşitli kültürlerden sosyalleşerek gelen insanların ortak iyi etrafında demokratik bir toplum kurma çabasını ve savaşlar karşısındaki duyarlılıklarını yansıtır.

Kaynaklar

- Akatlı, F. (2012). *Eleştirinin sesi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). (11.bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kemal, Y. (2001). *Fırat suyu kan akıyor baksana. Bir ada hikâyesi 1*. (3.bs.). İstanbul: Adam Yayınevi.
- Kemal, Y. (2002a). *Karınca'nın su içtiği. Bir ada hikâyesi 2*. İstanbul: Adam Yayınevi.
- Kemal, Y. (2002b). *Tanyeri horozları. Bir ada hikâyesi 3*. İstanbul: Adam Yayınevi.
- Kemal, Y. (2012). *Çıplak deniz çıplak ada. Bir ada hikâyesi 4*. İstanbul: Adam Yayınevi.
- Maalouf, A. (2017). *Ölümcül kimlikler*. (A. Bora, Çev.). (45.bs.). İstanbul: YKY.
- Mengüşoğlu, T. (2017). *Felsefeye giriş*. (U. Nutku, Yay.haz.). (3. bs.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Nutku, U. (2016). *Varoluş ve tarihsellik*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Öztürk, O. M. (2016). *Özerk benlik, kul benlik. "biat" toplumunun ruhsal kökenleri*. (3.bs.). İstanbul: Okuyan us Yayınları.
- Parla, J. (2003). *Don Kişot'tan bugüne roman*. (5.bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeker, A. (2019a). Yaşar Kemal'in romanlarında ekososyoloji. *Türkoloji Dergisi*,23(1),158/176.Retrievedfrom<https://dergipark.org.tr/en/pub/turkoloji/issue/44166/500962>.

- Şeker, A. (2019b). Yaşar Kemal'in romanlarının sosyolojisinde insan sevgisi ve değerinin varoluşsal kaynakları. *Folklor/Edebiyat*, 25 (98), 371-385. doi: 10.22559/folklor.840.
- Şeker, A. (2020). *Büyüsünü kaybeden dünya*. Ankara: Sabev Yayınları.
- Tanilli, S. (2003). *Yaratıcı aklın sentezi, felsefeye giriş*. (10.bs.). İstanbul: Adam Yayınları.
- Timuçin, A. (1984). *Gerçekçi düşüncenin kaynakları*. İstanbul: De Yayınevi.
- Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. (2.bs.) Ankara: İmge Yayınları.

PRESENTEİZM VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİ-TURİZM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Esin YÜCEL¹

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm düzeylerinin demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ve presenteizmin iş tatmini ve alt bileşenleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini Antalya’da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmada, çalışanların bireysel özelliklerini belirlemeye yönelik sorular ile presenteizm ölçeği ve iş tatmini ölçeği olmak üzere üç bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. 426 anket üzerinden yapılan değerlendirmeler için yüzde ve frekans analizi, t testi, Anova testi, korelasyon analizi ile tek değişkenli regresyon analizinden faydalanılmış, elde edilen bulgular alan yazını ışığında yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyet ve medeni durumun presenteizm düzeyi üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca presenteizmin çalışanların genel, içsel ve dışsal iş tatmin düzeyleri üzerinde farklı düzeylerde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Presenteizm, İş Tatmini, Turizm

RELATIONSHIP BETWEEN PRESENTEISM AND JOB SATISFACTION-A RESEARCH IN TOURISM SECTOR

ABSTRACT

The aim of this study is to determine whether demographic characteristics of accommodation workers cause a difference on presenteism levels and the effect of presenteism on job satisfaction and subcomponents. The population of the research consists of the employees of five star hotel enterprises operating in Antalya. In the study, a questionnaire consisting of three parts, questions to determine the individual characteristics of the employees and presenteism scale and job satisfaction scale were used. Percentage and frequency analysis, t test, Anova test, correlation analysis and univariate regression analysis were used for the evaluation of 426 questionnaires and the findings were interpreted in the light of the literature. A result of the study, it was concluded that gender and marital status were determinant on presenteism level. In addition, presenteism has different effects on general, internal and external job satisfaction levels of employees.

Keywords: Presenteism, Job Satisfaction, Tourism

Giriş

Küreselleşme ve yoğun rekabet şartlarında benzer ürün ve hizmet sunan işletmelerin rakipleri arasında farklılaşması, büyük ölçüde sahip oldukları insan kaynağına bağlı hale gelmiştir. Özellikle emek yoğun sektör olan turizm sektöründe hizmeti müşteriye doğrudan sunan çalışanlar, işletme açısından rekabet üstünlüğü sağlayacak olan baş aktörlerdir. Sunulan hizmetin kalitesi ve bunun sürdürülebilirliği, müşteri memnuniyeti ve sadakati, müşteriyle birebir iletişim halinde olan iş görenlerin sahip oldukları donanıma ve verimliliklerine bağlıdır. Fark yaratmak adına ön plana çıkan insan

¹ Öğretim Görevlisi Dr., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, esinyucel@akdeniz.edu.tr, ORCID:0000-0003-1371-8911.

Received/Geliş: 08/10/2019 Accepted/Kabul: 17/11/2019, Research Article, Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Yücel, E. (2020), "Presenteizm ve İş Tatmini Arasındaki İlişki-Turizm Sektöründe Bir Araştırma", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 226-238.

faktörünün çalışma saatleri içinde işine odaklanarak verimli olması tam da bu noktada önem kazanmaktadır.

Hizmetin 7/24 devam ettiği konaklama işletmelerinde uzun çalışma saatleri, görece düşük ücretler, gece ve hafta sonunda çalışma ve işin yoğunlaştığı zamanların getirdiği baskı gibi hoş gitmeyen çalışma koşullarının varlığından (Mısırlı, 2002, s. 42) bahsetmek mümkündür ve bu yüzden sektör çalışanlarının işlerini severek yapmaları gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle sezon yoğunluğunun olduğu yaz aylarında tatil yerlerinde faaliyet gösteren işletmelerin kaliteli hizmet ve rekabet kaygıları iş görenlere de yansımakta iş görenlerden zorluklar ve stresle mücadele etmeleri, verimliliklerini örgütsel çıktılara yansıtılmaları beklenmektedir.

Özellikle turizm sektöründe işgücünün önemi diğer sektörlerle göre çok daha fazladır. Hizmeti birebir müşteriye sunan fakat işine odaklanamamış çalışanların müşteriye beklenen hizmeti sunması, müşteri memnuniyeti ve sadakati sağlaması mümkün değildir.

Fiziksel olarak çalışma saatlerinde işyerinde bulunan çalışanların çeşitli sebeplerle mental olarak işlerine odaklan(a)mamaları olarak tanımlanabilecek presenteeizm işletme açısından verimlilik kaybı olarak sonuçlanırken çalışan açısından iş tatmininde azalmaya yol açabilmektedir. Fiziksel ya da psikolojik sorunlar nedeniyle işyerinde bulunmaması gereken çalışan hem verimli olmayacak hem de yaptığı işten doyum sağlayamayacaktır.

Çeşitli nedenlerle işte var olamama anlamına gelen presenteeizm üzerine yapılan araştırmaların, kavramın tanım ve kapsamı üzerinde fikir birliği olmaması nedeniyle kısıtlı olduğu söylenebilir (Hansen vd., 2008, s. 959). Özellikle 2004 yılından sonra araştırmalara konu olmaya başladığı görülmektedir (Çoban ve Harman, 2012, s. 161). Presenteeizmin çalışanlar ve örgütsel çıktılar üzerindeki önemli etkilerine işaret eden bu çalışmalar presenteeizm konusunu anlaşılmasına ve üzerinde çalışılmaya değer kılmaktadır. Bu bağlamda ilgili yazından yola çıkılarak oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla bir alan çalışması yapılmıştır. Veriler, konaklama işletmelerinde çalışanlardan anket yoluyla toplanmış ve sonrasında SPSS 22.0 programında analiz edilerek teorik ve uygulama perspektiflerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle teorik çerçeve çizilmiş, araştırmanın yöntemi ve analizleri açıklanmış, son olarak da sonuçlar ilgili alan yazını ışığında tartışılmıştır.

Literatür

Presenteeizm (Presenteeism)

Presenteeizm olarak yerli alan yazına giren kavram İngilizce’de presenteeism kelimesinden gelmektedir. Presenteeism kavramının kökeni “presence” kelimesinden türetilmiştir. “Presence”in kelime anlamı hazır bulunma, var olma, orada bulunma ve görünüşüdür. Kelime anlamından yola çıkarak presenteeizmin görünürde ya da fiziksel olarak var olma haline işaret ettiği anlaşılmaktadır (Çiftçi, 2010, s. 168). Görünürde işyerinde bulunan çalışanın fiili olarak verimli olamaması anlamında yerli yazında “işte var olmama”, “sözde var olma” olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Presenteeizm, çalışanların fiziksel ya da ruhsal rahatsızlıkları sebebiyle işyerine gitmemeleri gerekirken isteyerek ya da zorunlu olarak işte bulunmaları nedeniyle işlerine odaklanamamalarıdır. İşgörenlerin çalışamayacak durumda olmalarına rağmen işyerine gitmesinin pek çok sebebi bulunabilmektedir. Örneğin kariyer hedeflerini tutturma kaygıları, işlerini kaybetme korkusu, kesinti sebebiyle maddi kayıp kaygısı gibi bireysel

nedenlerin yanında işin örgütlenme biçimi, yerine bir kişinin konamaması, iş taleplerinin hızı, zaman baskısı, çalışanın sürekli gözetim altında tutulması gibi işten kaynaklanan nedenler örnek verilebilir (Rantanen ve Tuominen, 2011, s. 227; Yıldız ve Yıldız, 2013, s. 827).

Presenteizmde çalışanların işyerine gelmeleri, devamsızlığın azalması olarak görülse de işyerinde sadece fiziki varlığı ifade etmektedir (Bierla vd., 2013; Mandıracıoğlu, 2013, s. 18). Bu durum bireyin düşük performansla çalışmasının yanı sıra diğer çalışanların da etkilenmesi durumunu ortaya çıkarabilmektedir ki tüm bunların örgütsel sonuçları yeni yeni araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalarda presenteizmin işletmede neden olduğu verimlilik ve dolayısıyla maliyet kaybı konusunda kesin bir fikir birliği olamamakla beraber, maliyetinin devamsızlığa göre daha büyük olduğu ifade edilmektedir (Hemp, 2004, s. 12; Goetzel vd., 2004, s. 408).

İşgörenin işiyle meşgul olması gereken vakitlerde başka şeyler yapıyor olması presenteizmin sinyallerini verir. Bilgisayar oyunu oynamak, müzik dinlemek, online alışveriş yapmak (Özmen, 2011, s. 18) bu davranışlara örnek olarak verilebilir. Presenteizm, ekonomik verimlilikte maliyet kaybına yol açtığı gibi potansiyel kazançları da engellemektedir (Sanderson vd., 2007, s. 61).

Presenteizm işletmelerde pek çok çalışanda görülebilmektedir. Fakat yapılan araştırmalar sosyo-demografik ve işle ilgili faktörlerin presenteizm üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özmen (2011) kadınların, çocuklu çalışanların, düşük maaşlı ve sağlığı yerinde olmayan çalışanların, Mandıracıoğlu (2013) ise yaşlılar ve kadınların daha fazla, eğitimlilerin ise daha az presenteizm durumu yaşadıklarının altını çizmektedirler. Aynı zamanda, tam zamanlı çalışanların yarı zamanlı çalışanlara göre daha fazla presenteizm tehdidi altında oldukları belirtilmektedir (Johns, 2010, s. 537).

Stres faktörünün baskın olduğu işlerde ve iş yükü/sorumlulukları fazla olan kişilerde ise işe bağlı olarak ruhsal rahatsızlıklar nedeniyle presenteizm daha fazla görülebilmektedir (Koçoğlu, 2007, s. 84). Buradan hareketle, turizm sektörünün kendine özgü uzun, değişken ve gece çalışma saatlerinin durumu daha zorlayıcı hale getirdiğini ve olumsuz etkenlerin presenteizmin tetikleyicisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu doğrultuda bu çalışmada konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ele alınacaktır.

Presenteizm ve İş Tatmini Arasındaki İlişki

İş tatmini (doymu), işin çeşitli yönlerine karşı beslenen tutumlar, duygusal tepkiler ve çalışanların işleri ile iş ilişkileri konusundaki kişisel değerlendirmeleridir (Yıldırım, 1995, s. 25; Kirel, 1999, s. 125). Kişilerin günlerinin büyük çoğunluğu iş ortamında geçirdikleri düşünüldüğünde iş tatmininin bireylerin genel yaşam doyumunu da etkilediği söylenebilir. Çalışanların işlerinden duydukları memnuniyetin pek çok örgütsel çıktının merkezinde yer aldığı bilinmektedir. İş tatmini ile ilgili yapılan araştırmalar işin niteliğinin, çalışma ortamının, uygulanan yönetim tarzının, maddi ve manevi ödüllendirme sisteminin ve daha pek çok faktörün iş tatminine doğrudan ya da dolaylı olarak etki ettiğini göstermektedir. Düşük iş tatmini çalışanlar ve işletme çıktıları üzerinde olumsuz etkilere yol açarken iş doyumunu hem bireysel hem de örgütsel olumlu çıktıları beraberinde getirmektedir.

Presentizm örgütsel açıdan verimlilik kaybı yaratmasının yanında çalışan açısından performans ve motivasyonda azalmayı, memnuniyetsizliği (Koçoğlu, 2007, s.

27), işten ayrılma isteğini ve işyerinde kendini mutsuz hissetmeyi (Çiftçi, 2010, s. 17) beraberinde getirebilmektedir.

Alanyazına bakıldığında örgütsel ve bireysel olumsuz sonuçları nedeniyle araştırma konusu olmaya başlayan presenteeizmin çeşitli faktörlerle ilişkisinin çalışmalara konu olduğu görülmektedir. Örneğin Kendir vd.'nin (2018), Mostert vd. (2008) ve Haque (2015) farklı örneklem gruplarıyla presenteeizm ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi sorgulamış ve presenteeizm ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Kaygın vd. (2017) araştırmaları sonucunda presenteeizm ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Köse'nin (2019) araştırmasında tükenmişlik puanı ile presenteeizm puanı arasında istatistiki olarak anlamlı negatif yönde ilişki gözlenmiştir. Ertürk'ün (2017) araştırma sonuçlarına göre iş yaşam dengesi alt boyutları (iş-aile çatışması ve aile-iş çatışması) presenteeizmi pozitif yönde etkilemektedir. Öge ve Kurnaz (2017) araştırmaları neticesinde presenteeizm ile sosyal kaytarma arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. İşcan ve Moç (2018) araştırmaları sonucunda presenteeizm ve yabancılaşma arasında pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Oran ve Ünsar (2018) ise işe bağlılığın presenteeizm ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunların yanında Demirbulat ve Bozok'un (2015) Trabzon ilinde faaliyet gösteren seyahat acenteleri çalışanları ile yaptıkları araştırmada presenteeizm ile yaşam doyumu, fiziksel iyilik hali ve ruhsal iyilik halinin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yerli alan yazında presenteeizm ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi sorgulayan bir araştırmaya rastlanamamıştır. Yabancı yazında Haque (2015) ve Karanika-Murray vd. (2015) presenteeizm ve iş tatmini arasında negatif yönlü ilişki tespit etmişlerdir.

Yukarıda özetlenen çalışmalar ve presenteeizm ile ilgili teorik bilgiler ışığında araştırmanın “çalışanların presenteeizm düzeyleri demografik özelliklerine göre farklılık gösterir” hipotezinden sonra ikinci hipotezi (H₂) “presenteeizm, çalışanların iş tatminlerini negatif yönde etkiler” şeklinde belirlenmiştir. Bu çalışmada turizm alanında daha önce üzerinde ayrı ayrı çalışılmış presenteeizm ve iş tatmini kavramlarını bir arada ele alıp alandaki bir boşluğu doldurmak, oluşan farklı bir durumu ortaya koyarak alan yazına katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Araştırmanın Amacı, Modeli, Bulguları

Bu araştırmanın amacı konaklama işletmesi çalışanlarının sosyo-demografik özelliklerinin presenteeizm düzeyleri üzerinde farklılığa sebep olup olmadığını ve presenteeizmin iş tatmini üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu amaçla belirlenen hipotezler ve araştırma modeli aşağıda yer almaktadır:

H₁: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H_{1a}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H_{1b}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H_{1c}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H_{1d}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H_{1c}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H₂: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları iş tatmin düzeylerini anlamlı ve negatif yönde etkiler.

H_{2a}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları ile genel iş tatmin düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır.

H_{2b}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları ile içsel tatmin düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır.

H_{2c}: Konaklama işletmesi çalışanlarının presenteeizm puanları ile dışsal tatmin düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma araştırmacıya genelleştirilebilir sonuçlar üretmesi ve farklı gruplar arasında karşılaştırmaya fırsat vermesi açısından yardımcı olurken mükemmel nitelik ve sayıda örneklem almanın güçlüğü ve ölçme aracının önyargıyı da yansıtmaya ihtimali gibi sınırlılıkları mevcuttur. Ayrıca presenteeizm ve iş tatmini nesnel olarak değerlendirilmesi güç olan kavramlardır ve kişiyi kendi beyanına dayalı ölçüm araçları ile değerlendiriyor olmanın sınırlılığını taşımaktadır. Yapılan araştırmanın bulguları ve kullanılan ölçeklerin güvenilirliği örneklem grubunda yer alan kişilerin verdikleri yanıtlar ile sınırlıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Antalya'daki beş yıldızlı otel çalışanları oluşturmaktadır. Evrenin tam sayısına ulaşmak mümkün olmamıştır. Kazara örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından araştırmaya katılmayı kabul eden 13 otelde çeşitli departmanlarda çalışan personele bizzat ulaşılarak çalışmanın amacı anlatıldıktan sonra katılıp katılmayacakları sorulmuş ve araştırmaya katılmak isteyenlere anketler verilmiştir. 436 personele anket uygulanmış ve 10 tanesi çeşitli nedenlerle değerlendirme dışında tutularak 426 anket formu analizlere dâhil edilmiştir. Veriler, 2019 yılı Haziran-Temmuz aylarında toplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada verileri için birinci bölümünde araştırmaya katılanların bireysel özelliklerini belirlemeye yönelik soruların bulunduğu anket formu kullanılmıştır. İkinci bölümde Minnesota İş Doyum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek genel, içsel ve dışsal iş tatminini ölçmektedir. 20 sorudan oluşan ölçekte puanlar 20 ile 100 arasında değişmekte ve yükseldikçe iş tatmin düzeylerindeki artışı ifade etmektedir. 25 ve altı düşük, 26-74 arası orta ve 75 ve üzeri yüksek iş tatmini ifade eder. Alan yazında sıkça kullanılan, geçerliği ve güvenilirliği yüksek olan ölçek olması dolayısıyla tercih edilmiştir. İçsel doyum terfi, takdir edilme, sorumluluk gibi işin niteliği ile ilgili faktörlerden alınan doyumunu ifade eder.

Dışsal doyum ise ücret, denetim şekli, yönetim politikası gibi işin çevresine ait faktörlerden alınan tatmini ifade eder. Üçüncü bölümde ise Presenteizm kavramı için Koopman vd. (2002) tarafından geliştirilen ve 6 ifadeden oluşan “Standford Presenteizm Ölçeği (SP6)” yer almaktadır. Standford Presenteizm Ölçeği tek boyuttan oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların ifadeleri değerlendirmesinde “Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde beşli Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Puanların artması presenteizm durumunun yoğunluğunu ifade eder.

Verilerin analizinde SPSS 22.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programından faydalanılmıştır. Ankette yer alan sorular için frekans dağılımları ve yüzdeleri ile standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri hesaplanarak sonuçlar tablolar halinde gösterilmiştir. Katılımcıların bireysel özelliklerinin presenteizm seviyeleri üzerinde belirleyici olup olmadığını tespit edebilmek için bağımsız örneklem t-testi ve Anova testi uygulanmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla basit korelasyon ve regresyon analizleri yapılmış ve yorumlanmıştır. Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach Alpha (α) katsayısı ile sınıanmıştır.

Araştırmanın Bulguları Ölçeklerin Güvenilirliği

Tablo 1. Ölçekler ve alt boyutlarının Cronbach Alpha (α) Katsayıları

	Madde Sayısı	α
İş Tatmini	20	0,83
İçsel doyum	12	0,85
Dışsal doyum	8	0,93
Presenteizm	6	0,87

Araştırmaya Katılanların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

		f	%
Cinsiyet	Erkek	223	47,65
	Kadın	203	52,35
	Toplam	426	100,00
Eğitim	İlköğretim	144	33,80
	Ön lisans	180	42,25
	Lisans	84	19,72
Eğitim	Lisansüstü	18	4,23
	Toplam	426	100,00
	Yaş Grubu	18-30	148
31-45		252	59,15
46+		26	6,10
Toplam		426	100,00

	Evli	206	48,36
Medeni Durum	Bekâr	220	51,64
	Toplam	426	100,00
	1 yıldan az	61	14,32
İşletmede çalışma süresi	1-5 yıl	87	20,42
	6-10 yıl	128	30,05
	11-15 yıl	129	30,28
	16-20 yıl	21	4,93
	Toplam	426	100,00

Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri İle Presenteizm Düzeylerine İlişkin Bulgular

Otel işletmelerinde çalışanların presenteizm düzeylerinin bireysel özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin tespitine yönelik olarak yapılan t-testi ve Anova sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcılara Ait Demografik Özellikler ve Presenteizm Düzeyleri

Demografik Özellikler		n	$\bar{x}$	s. s.	t/F	p
Cinsiyet	Erkek	223	19,36	5,34	1,844	0,000*
	Kadın	203	18,70	4,18		
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	144	24,69	6,46	1,995	0,120
	Ön lisans	180	26,15	5,99		
	Lisans	84	22,83	7,51		
	Lisansüstü	18	21,00	8,24		
Yaş	18-30	148	23,69	6,36	1,746	0,170
	31-45	252	25,15	4,99		
	46+	26	23,83	7,61		
Medeni Durum	Evli	206	29,23	4,44	-1,934	0,000*
	Bekâr	220	28,10	5,63		
Kıdem	1 yıldan az	61	24,54	6,39	0,089	0,986
	1-5 yıl	87	24,44	6,15		
	6-10 yıl	128	25,43	6,18		
	11-15 yıl	129	24,76	7,89		
	16-20 yıl	21	25,50	7,26		

*p<0.05

Katılımcıların cinsiyet ve medeni durumlarına göre presenteizm düzeylerinin karşılaştırıldığı t-testi sonucuna göre presenteizm seviyeleri birbirinden farklıdır (p<0,05). Bu sonuca göre erkek çalışanların presenteizm seviyesi kadın çalışanlara göre daha fazladır (t=1,844; p=0,000). Yani erkek çalışanların fiziksel olarak işyerinde bulunmalarına rağmen kadın çalışanlara göre daha az kendilerini işlerine verebildikleri söylenebilir. Diğer yandan evli çalışanların presenteizm seviyesi bekâr çalışanlara göre daha fazladır (t=1,934; p=0,000). Evli çalışanlar fiziksel olarak işyerinde bulunmalarına rağmen bekâr çalışanlara oranla kendilerini daha az işlerine vermektelerdir. Dolayısıyla t-testi sonuçlarına göre “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm puanları cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterir” (H_{1a}) ve “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm puanları medeni durum değişkenine göre farklılık gösterir” (H_{1b}) hipotezleri kabul edilmiştir.

Katılımcıların eğitim düzeyi, yaş ve deneyimlerine göre presenteizm düzeylerinin

karşılaştırıldığı Anova testi sonucuna göre eğitim seviyesi ($p=0,120>0,05$), yaş ($p=0,170>0,05$) ve kıdem ($p=0,986>0,05$) presenteizm düzeyi üzerinde etkili değildir. Yani katılımcıların presenteizm düzeyi eğitim seviyelerine, yaşlarına ve deneyimlerine göre farklılık göstermemektedir. Bu durumda “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm puanları eğitim durumu değişkenine göre farklılık gösterir” (H_{1c}), “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm puanları kıdem değişkenine göre farklılık gösterir” (H_{1d}) ve “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm puanları yaş değişkenine göre farklılık gösterir” (H_{1e}) hipotezleri kabul edilmemiştir.

Değişkenler Arası Korelasyon Değerleri

Araştırmanın bu bölümünde presenteizm ile iş tatmini ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	Genel İş Tatmini	İçsel İş Tatmini	Dışsal İş Tatmini	Presenteizm
Genel İş Tatmini	1			
İçsel İş Tatmini	-	1		
Dışsal İş Tatmini	-	-	1	
Presenteizm	-0,78*	-0,82*	-0,63*	1

<0,01

Farklı düzeylerde olmakla birlikte presenteizm ile iş tatmin düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Elde edilen bulgulara göre genel iş tatmini ile presenteizm arasında kuvvetli ve negatif yönlü bir ilişki ($r=0,78$) söz konusudur. Presenteizmin alt bileşenler olan içsel iş tatmini ($r=0,82$) ile arasında negatif ve kuvvetli, dışsal iş tatmini ($r=0,63$) ile negatif ve orta düzeyde bir ilişki vardır. Bu durumda araştırma kapsamındaki “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm puanları iş tatmin düzeylerini etkiler” (H_2) hipotezi kabul edilmiştir.

Regresyon Analizleri

Araştırmanın bu bölümünde korelasyon analizi ile ortaya çıkan etkinin düzeyini tespit edebilmek için regresyon analizleri yapılmıştır. Tablo 5 presenteizmin genel iş tatmini üzerindeki etki derecesini, Tablo 6 presenteizmin içsel iş tatmini üzerindeki etki derecesini ve Tablo 7 dışsal iş tatmini üzerindeki etki derecesini göstermektedir.

Tablo 5. Presenteizmin Genel İş Tatmini Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonucu

R	R ²	Sig.	β	Std. Hata	T
0,486	0,236	,000	-,523	0,51	8,736

Bağımsız Değişken: Presenteizm, Bağımlı Değişken: Genel İş Tatmini

Presenteizmin genel iş tatmini üzerindeki etkisini belirlemek üzere yapılan analiz sonrası presenteizmin genel iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($p=0,000$). Presenteizmin bağımlı değişken olan genel iş tatminini açıklamada

anlamli ve negatif yönlü etkili olduğunu söylemek mümkündür. Düzeltilmiş belirleyicilik değeri olan R^2 genel iş tatmininin ne kadarının presentizm ile açıklanabildiğini gösterir. Genel iş tatminindeki azalışın %23,6'sının presentizm ile ilgili olduğu görülmektedir ($R^2=0,236$; $p=0,000$). Dolayısıyla “konaklama işletmesi çalışanlarının presentizm puanları ile genel iş tatmin düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır” (H_{2a}) hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Presentizmin İçsel İş Tatmini Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonucu

R	R^2	Sig.	β	Std. Hata	T
0,467	0,219	,000	-,421	0,41	9,816

Bağımsız Değişken: Presentizm, Bağımlı Değişken: Genel İş Tatmini

Presentizmin içsel iş tatmini üzerindeki etkisini belirlemek üzere yapılan analiz sonrası presentizmin içsel iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($p= 0,000$). Presentizmin bağımlı değişken olan içsel iş tatminini açıklamada anlamlı ve negatif yönlü etkili olduğunu söylemek mümkündür. Düzeltilmiş belirleyicilik değeri olan R^2 içsel iş tatmininin ne kadarının presentizm ile açıklanabildiğini gösterir. İçsel iş tatminindeki azalışın %21,9'unun presentizm ile ilgili olduğu görülmektedir ($R^2=0,219$; $p=0,000$). Dolayısıyla “konaklama işletmesi çalışanlarının presentizm puanları ile içsel iş tatmin düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır” (H_{2b}) hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Presentizmin Dışsal İş Tatmini Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonucu

R	R^2	Sig.	β	Std. Hata	T
0,365	0,133	,000	-,321	0,61	8,815

Bağımsız Değişken: Presentizm, Bağımlı Değişken: Genel İş Tatmini

Presentizmin dışsal iş tatmini üzerindeki etkisini belirlemek üzere yapılan analiz sonrası presentizmin dışsal iş tatmini üzerinde diğerlerinden az da olsa anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($p= 0,000$). Presentizmin bağımlı değişken olan dışsal iş tatminini açıklamada anlamlı ve negatif yönlü etkili olduğunu söylemek mümkündür. Düzeltilmiş belirleyicilik değeri olan R^2 dışsal iş tatmininin ne kadarının presentizm ile açıklanabildiğini gösterir. Dışsal iş tatminindeki azalışın %13,3'ünün presentizm ile ilgili olduğu görülmektedir ($R^2=0,133$; $p=0,000$). Dolayısıyla “konaklama işletmesi çalışanlarının presentizm puanları ile dışsal iş tatmin düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır” (H_{2c}) hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Turizm sektöründe çalışan davranışlarının ve bu davranışlarda etkisi olan faktörlerin

anlaşılması insan kaynağının verimli yönetimi ve hizmet kalitesinin sağlanması açısından oldukça önemlidir (Koç ve Kızanıklı, 2017, s. 126). İşgörenlerin fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı olmaları da önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada çalışanların bireysel özelliklerinin presenteizm üzerinde farklılığa sebep olup olmadığı ve iş tatmini üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ilk hipotezi “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm düzeyleri demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterir” şeklindedir. Yapılan alan çalışması neticesinde katılımcıların presenteizm düzeyleri cinsiyet ve medeni hal değişkenlerine göre farklılık göstermektedir. Bu sonuca göre erkek çalışanların presenteizm seviyesi kadın çalışanlara göre daha fazladır. Yani erkek çalışanların fiziksel olarak işyerinde bulunmalarına rağmen kadın çalışanlara göre daha az kendilerini işlerine verebildikleri söylenebilir. Ayrıca evli olan katılımcıların da bekâr olanlara göre presenteizm düzeyleri daha yüksektir. Bununla birlikte çalışanların turizm sektöründe çalışma süreleri, eğitim düzeyleri ve yaşları ile presenteizm düzeyleri arasında bir farklılık tespit edilmemiştir.

Yaygın görüş olarak kadınlarda, çocuğu olanlarda ve evli olanlarda çocuk bakımına ve eve ait sorumluluklardan dolayı daha fazla yorulma, yeteri kadar dinlenememe gibi nedenlerden dolayı presenteizmin erkeklere göre daha fazla olması beklenir. Bu çalışmada tam tersi olarak erkek çalışanların presenteizm düzeyi fazladır. Paralel olarak ise evli çalışanlarda presenteizm düzeyi fazla tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeniyle ilgili farklılığa kadın çalışanlara son yıllarda sağlanan haklar sebep olarak gösterilebilir. Hamilelikte ve doğumdan sonraki iki yılda gece nöbeti ve vardiyası verilmemesi veya ücretsiz izin alma hakkı sağlanması kadın çalışanların iş koşullarını kolaylaştırmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca kadınların çalışma yaşamına katılması ile birlikte toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim ve erkeklerin ev işlerinde daha fazla sorumluluk alması ile kadınların iş hayat dengesini daha iyi sağladıkları düşünülebilir. Bu durumda H_{1a} hipotezi kısmi olarak kabul edilmiştir. H_{1a} ve H_{1b} kabul edilirken H_{1c} , H_{1d} ve H_{1e} hipotezleri ise kabul edilmemiştir.

Çalışmanın ikinci hipotezi “konaklama işletmesi çalışanlarının presenteizm puanları iş tatmin düzeylerini anlamlı ve negatif yönde etkiler” şeklindedir. Araştırma sonuçlarına göre konaklama işletmelerinde çalışanların presenteizm puanları ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır. Elde edilen çıktılar alan yazındaki kısıtlı diğer araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Haque, 2015; Karanika-Murray vd., 2015). Araştırma sonuçları genel iş tatmini düzeyinin yanı sıra içsel ve dışsal iş tatminin de presenteizmden etkilendiğini göstermiştir. Bu durum turizm sezonunun oldukça yoğun geçtiği dönemlerde otel işletmelerini oldukça olumsuz şekilde etkileyebilir.

Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ek olarak presenteizmin çalışanların işten ayrılma niyeti (Kendir vd., 2018; Mostert vd.,2008; Haque, 2015), tükenmişlik (Köse, 2019), iş-aile çatışması (Ertürk, 2017), sosyal kaytarma (Öge ve Kurnaz, 2017) ve yabancılaşma (İşcan ve Moç, 2018) durumları ile pozitif ilişkili olduğu düşünüldüğünde presenteizm kavramının çalışanlar ve işletmeler açısından ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Bu açıdan işletme yöneticileri presenteizm konusunu dikkate almalıdır. Örneğin çalışanların presenteizm düzeylerinin düzenli olarak ölçülmesi ve eğer gerekiyorsa ücretli, ücretsiz veya hastalık izni prosedürlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Özellikle müşterilerle birebir

iletişim halinde olan konaklama işletmesi çalışanlarının bu durumu verimliliği, hizmet kalitesini, müşteri memnuniyetini, müşteri sadakatini ve daha pek çok örgütsel çıktıyı etkileyecektir. İnsan kaynakları prosedürlerinin dikkatli uygulanması, çalışanların psikolojik olarak ne durumda olduklarının gözetilmesi, kurum kültürünün incelenmesi ile sadece presenteeizm davranışı değil işletmeler açısından çok sayıda sorun doğal olarak çözüme kavuşacaktır.

Turizm sektörü vardiyalı çalışma sistemini ve özellikle sezonda fazla ve düzensiz çalışmayı içeren özelliğe sahiptir. Bu açıdan turizm çalışanlarının mesai düzeni ile çalışanlarına göre daha fazla fiziksel ve ruhsal risk yaşadıkları ve dolayısıyla presenteeizm yaşama ihtimallerinin diğerlerine göre daha fazla olduğu (Şahin, 2015, s. 28) söylenebilir. Dolayısıyla turizm yöneticileri, turizm sektörünün kendine has özelliklerini göz önüne alarak çalışma ortamında fiziksel veya psikolojik olarak yaşanabilecek hastalıkların doğal olduğunu kabullenmeli ve personele hastalık izni konusunda olumsuz tepki vermemeli, otokratik ve baskıcı yönetim tarzı benimsenmemelidir. Çalışanların izin durumları titizlikle ayarlanmalı, çalışanlar dinlenme ve stresle baş etme teknikleri konusunda desteklenmelidir. Ayrıca çalışanların sorunları paylaşabilecekleri açık iletişim ortamı oluşturulmalı, esnek çalışma saatleri sağlanmalıdır. 40-49 saatten fazla çalışanların ve iş yükü fazla olanların presenteeizm yaşama olasılıklarının daha fazla olduğu (Şahin, 2015) göz önünde bulundurulmalı ve çalışanların haftalık çalışma saatleri buna göre ayarlanmalıdır. Ayrıca iş güvencesi kaygısının presenteeizmin öncülü olduğu durumu göz önüne alınmalı ve turizm sektöründe yaz aylarında extra olarak çalıştırılan personelin bu anlamda daha yakın takibi yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Bierla, I., Huver, B. ve Richard, S. (2013), New Evidence on Absenteeism and Presenteeism. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(7), 1536–1550.
- Çiftçi, B. (2010). İşte Var Ol(Ama)Ma Sorunu ve İşletmelerin Uygulayabileceği Çözüm Önerileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(1), 153-174.
- Çoban, Ö. ve Harman, S. (2012). Presenteeism: Nedenleri, Yarattığı Örgütsel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Alanyazın Taraması. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 157-178.
- Demirbulat, Ö. G. ve Bozok, D. (2015). Presenteeism (İşte Varolamama) İle Yaşam Doyumu, Fiziksel ve Ruhsal İyilik Halinin Etkileşimine Yönelik Seyahat Acentası İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(27), 7-13.
- Ertürk E., Erdirençelebi, M. Gökce, Ş. (2017). The relation between presenteeism and work life balance in employee. *ICOMEF, 2017 Özel Sayısı*, 193-204.
- Goetzel, R Z., Stacey R. Long, Ronald J. Ozminkowski, Kevin Hawkins, Shaohung Wang ve Wendy Lynch (2004). Health, Absence, Disability and Presenteeism Cost Estimates of Certain Physical and Mental Health Conditions Affecting US Employees. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 46(4), 398-412.
- Hansen, Claus D. ve Andersen, Johan H. (2008). Going ill to Work- What Personal Circumstances, Attitudes and Work-related Factors are Associated with

- Sickness Presenteeism. *Social Science and Medicine*, 67(6), 956-964.
- Haque, A. (2015). The influence of presenteeism on job satisfaction and employee turnover intentions: evidence from Bangladeshi employees. *29th Australian and New Zealand Academy of Management Conference*.
- Hemp, P. (2004). Presenteeism: At work – But out of It. *Harvard Business Review*, <http://www.ihpm.org/pdf/Presenteeism.pdf>, Erişim Tarihi: 11.08.2019.
- İşcan, Ö. F. ve Moç, T. (2018). Çalışanların Presenteeizm (İşte Sözde Var Olma) Davranışlarının İşe Yabancılaşmalarına Etkisi: Bir Kamu Kurumu Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 379-402.
- Johns, G. (2010). Presenteeism in the Workplace: A Review and Research Agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 31,519–542.
- Karanika-Murray, M., Pontes, H., Griffiths, M. D. ve Biron, C. (2015). Sickness presenteeism determines job satisfaction via affective-motivational states. *Social Science & Medicine*, 139, 100-106.
- Kaygın, E., Kerse, G., Yılmaz, T. (2017). Kamu çalışanlarında örgütsel bağlılık ve presenteeism arasındaki ilişki: Kars İl örneği. *Ombudsman Akademik*, 3(6), 181-204.
- Kendir, H., Arslan, E. ve Özçelik Bozkurt, H. (2018). Devam Bağlılığı, Presenteeism ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 1029-1046.
- Kırel, Ç. (1999). Esnek Çalışma Saatleri Uygulamalarında Cinsiyet, İş Tatmini ve İş Bağlılığı İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 28(2), 115-136.
- Koç, H. ve Kızanlıklılı, M. (2017). İş-aile ve aile-iş yaşamı çatışması ile işgören performansı arasındaki ilişki: Otel işletmelerinde bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Özel Sayı:1, 114-130.
- Koopman, C., Pelletier, K. R., Murray, J. F., Sharda, C. E., Berger, M. L., Turpin, R. S., Hackleman, P., Gibson, P., Holmes, D. M. ve Bendel, T. (2002). Stanford Presenteeism Scale: Health Status and Employee Productivity. *Joeb*, 44(1), 14-20.
- Koçoğlu, M. (2007). *İşletmelerde Presenteeism Sorunu ve İnsan Kaynakları Yönetimi Çerçevesinde Mücadele Yöntemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Köse, Ö. (2019). Presenteeism (İşte var olamama) ile örgütsel özdeşleşme ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Mandıracıoğlu, A. (2013). Presentizm Olgusu. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3(2), 9-17.
- Mısırlı, İ. (2002). Turizm sektöründe meslek standartları ve mesleki belgelendirme sistemi (Sertifikasyon). *Anatolia Turizm Araştırma Dergisi*, 13(1), 39-55.
- Mostert, F.F., Rothmann, S., Mostert, K. ve Nell, K. (2008). Outcomes of occupational stress in a higher education institution. *Southern African Business Review* 12(3), 102-127.
- Oran, F. Ç. ve Ünsar, A. G. (2018). Presenteeismin işe bağlılık açısından incelenmesi: Öğretmenler üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 683-696.

- Öge, S. ve Kurnaz, G. (2017). Presenteeism ile sosyal kaytarma arasındaki ilişki: Otomotiv işletmesinde bir araştırma. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(6), 115-129.
- Özmen, G. (2011). Presenteeism ile örgütsel bağ ilişkisi: Tekstil çalışanları üzerine bir araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Rantanen, I. ve Tuominen, R. (2011). Relative Magnitude of Presenteeism and Absenteeism and Work-Related Factors Affecting Them Among Health Care Professionals. *Int Arch Occup Environ Health*, 84, 225–230.
- Sanderson, K., Tilse, E., Nicholson, J., Oldenburg, B., Graves, N. (2007). Which presenteeism measures are more sensitive to depression and anxiety?. *Journal of Affective Disorders*, 101, 65-74.
- Şahin, D. (2015). *Presenteeism (işte var olamama) ile algılanan örgütsel destek, korku iklimi ve çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişki: Hemşirelere yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, S., (1995). Yöneticilerin Algıladıkları İş Tatmini. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(1–2), 441-451.
- Yıldız, H. ve Yıldız, B. (2013). *İş Yaşamında Presenteeism – sözde var olma- Olgusu: Sağlık ve Verimlilik Açısından Önemi*. 7. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, 27-29 Eylül, Konya, 819-830.

**AN INVESTIGATION INTO HOW LESSON STUDY PRACTICE RESHAPES
AN EFL TEACHER'S BELIEFS REGARDING THE QUALITIES OF
EFFECTIVE LANGUAGE TEACHERS**

Ferhan KARABUGA¹
Gulden İLİN²

ABSTRACT

The present study aims to provide insights into how teachers' beliefs about the qualities of effective teachers are shaped when they take part in Lesson Study practice as a teacher-led, collaborative professional development activity. The study adopted qualitative research methodology and utilized from the qualitative data collection means including repertory grids (i.e. pre- and post) and follow-up interviews to achieve the research aim. The results reveal that the EFL teacher in the study context steps in the process of change since he is observed to cite constructs related to teacher-student relationships and add new constructs related to professional development as a result of experiencing Lesson Study model with his colleagues.

Keywords: Lesson Study, teacher beliefs, repertory-grid, EFL teachers, professional development

**DERS ARAŞTIRMASI DENEYİMİNİN İNGİLİZCEYİ YABANCI DİL
OLARAK ÖĞRETEN BİR İNGİLİZCE ÖĞRETMENİNİN ETKİN
ÖĞRETMEN NİTELİKLERİNE YÖNELİK İNANISLARINI NASIL
ŞEKİLLENDİRDİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

ÖZ

Bu çalışma öğretmenlerin etkin öğretmen niteliklerine yönelik inanışlarının öğretmenler tarafından yönlendirilen işbirliğine dayalı mesleki gelişim aktivitesi olan Ders Araştırmasına katıldıklarında nasıl şekillendiği konusunda fikir sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemini benimsemiş ve çalışma amaçları doğrultusunda repertuar çizelgeleri (uygulama öncesi ve sonrası) ve katılımcı öğretmen ile yapılan görüşme gibi nitel veri toplama araçlarından faydalanmıştır. Çalışmanın sonuçları katılımcı öğretmenin değişim yolunda adım attığını göstermiştir; çünkü öğretmenin çalışmanın sonucu olarak Öğretmen-Öğrenci ilişkilerine yönelik oluştardan bahsettiği ve mesleki gelişime yönelik yeni oluşlar eklediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ders Araştırması, öğretmen inanışları, repertuar çizelgesi, İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten öğretmenler, mesleki gelişim

Introduction

The question of how teachers can improve their teaching practices / knowledge and in turn make contribution to the formation of a professional knowledge base calls for ideas on professional growth of teachers practicing in the field of language education. Recently, research in the field of language teaching has shifted its attention from focusing

¹ Dr. Cukurova University, The Institute of Social Sciences, ferhankarabuga@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6775-880X

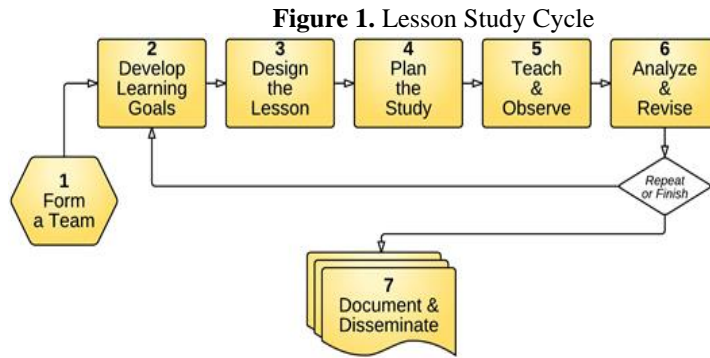
² Assoc. Prof. Dr., Cukurova University, Faculty of Education, Department of English Language Teaching, guldenilin@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1798-6956

Received/Geliş: 21/10/2019 Accepted/Kabul: 26/01/2019, Research Article, Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Karabuga, F., İlin, G. (2020), "An Investigation into How Lesson Study Practice Reshapes An EFL Teacher's Beliefs Regarding the Qualities of Effective Language Teachers", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 239-255.

mainly upon the learners and begun to be concerned exclusively with teachers, paving the way for growing interest in teacher education and teacher development (Johnston, 1997). The reason behind that growing interest towards professional development of language teachers is that a better understanding of professional development opportunities might trigger an understanding of how teacher professional learning affects practice of teaching (Johnson, 2009) and in turn lead to changes in in-service teacher programs in order to provide more opportunities for teacher learning/development and student achievement. Drawing attention to the significance and necessity of teachers' professional development, Zepeda (2012) remarks that learning to teach is a lifelong profession since it involves continuing development that is never completed.

In parallel with growing interest towards professional development of teachers, Lesson Study has gained popularity as a model of high-quality professional development forming a link between teacher learning and teacher practice (Doig & Groves, 2011). Based mainly upon collaboration among teachers, reflection and classroom practice, Lesson Study promotes teacher learning by encouraging teachers to examine a student learning issue collaboratively and then develop, implement and reflect critically on novel solutions to the issue through a research lesson taught to their students (Tasker, 2014), as displayed in the following figure.

During Lesson Study practice, teachers collaboratively collect information on what supports or hinders student learning, share that information to form a picture of the learning of the whole class, and subsequently use that information to improve their teaching in a way that would contribute to student learning and achievement. In this regard, it can be suggested the teachers take the role of a researcher in their classrooms through Lesson Study practice as a teacher-led process of professional development (Lewis, 2000).

Bearing the importance of professional development of language teachers in mind, the present study aims to explore how the sociocultural context of a school of foreign languages contributes to the trajectory of language teacher development as a teacher takes part in a teacher-led professional development activity. To elaborate, this study sets out to investigate whether or not and, if so, how a teacher's conceptualizations about the qualities of effective teachers are shaped when he/she participates in such a teacher-led, collaborative professional development activity.

The present study is expected to make a contribution to the field of teacher development when the nature of the study is considered as it focuses upon teachers' construct system through use of repertory grids. Based upon constructivist theory, repertory grid technique in the study aims at grasping how teachers reshape their way of understanding, knowledge and beliefs based upon their experiences. In this respect, Sendan and Roberts (1998) probed to investigate how a student teacher's personal theories regarding effectiveness of teaching changed over a certain period of time through repertory grid. The authors suggested that repertory grids could provide an opportunity to see and monitor changes in the participants' personal theories with little imposition by the researcher when compared to other research tools such as observations, questionnaires and tests. Furthermore, the repertory grid is claimed to be able to uncover the complexities in teacher thinking and learning.

Similarly, Yaman (2008) conducted a study with a group of ELT teachers attending an in-service teacher development program which encompassed input and classroom inquiry. The study presented one ELT teacher's process throughout the program in terms of teacher learning and learning by doing. The results revealed that the use of repertory grids promoted reflection and self-awareness throughout the process of teacher development and triggered change.

Methodology

Research design

Considering the scope and the aim, the present study was designed and carried out as a case study which aims to investigate the trajectory of language teacher learning when an English language teacher participates in a professional development process through Lesson Study procedures and how the experience with Lesson Study practice shapes his beliefs regarding the qualities of effective teachers. Furthermore, with the aim of achieving the research aims, the present study adopts formative intervention methodology inspired by the methodological ideas and experiences of Vygotsky and his colleagues (Engeström, 2011).

The formative intervention methodology requires teachers to be engaged in the design process beginning with a problem of practice that participants experience in a system instead of beginning with a goal put forward by the researcher with the aim of improving teaching or learning. The researcher cannot make any prescription for the design and encourages the participants to construct and hence support their practice. The design mainly aims to elaborate the agency and transformation of participants by enabling emergent forms of collective activity as a result of dealing directly with the context specific contradictions in practice (Penuel, 2014) and to incorporate participants into a search for solutions process (Tasker, 2014). The researcher in the present study played the role of a facilitator of the teachers' inquiry through giving explanations for the steps in the Lesson Study process, summarizing previous discussions and/or meetings, keeping track of the decisions taken by the group, and asking questions in order to guide the discussion in a way to complete each step in the process.

Instrumentation

The study utilised from Repertory-grids (pre- and post-) and interview with the teacher (pre- and post-) in order to achieve the research aims. The repertory-grid technique helps the researcher to elicit constructs and responses from participants without directing them to any expected answer. Besides, the researcher has the opportunity to retrieve the cognition of participants through their own conceptualizations and finally to obtain valid and reliable data.

Repertory-Grid

The repertory grid elicitation procedure begins with inviting the participants to write about their constructs on the qualities of a specific group of people (teachers in our case). First of all, they are asked to think about the qualities of three (the number may vary depending on the nature of the study) Effective, three Typical and three Ineffective elements (i.e. teachers) from their own repertoire without clarifying names. The researcher randomly forms triads such as E1, E2 and T1 in order to trigger the participants' minds to fill in the bipolar grid; the participants are required to think about the similarities and differences between the elements (i.e. teachers) in the triad. The triads are given until the participants come to a point that they cannot produce any more constructs. Later, the participants rate each of these constructs on a 1 to 5 scale, 1 being the closest and 5 farthest to the construct. They are also asked to rate themselves as teachers and their ideal teacher (i.e. role model). Lastly, the participants select five high priority constructs and list them in the order of importance.

Following the collection of data through grids, the data are computed and each grid is subjected to FOCUS analysis with the aim of picturing the way thoughts are organized in the participants' mind. Furthermore, EXCHANGE analysis is used in order to find changes between two grids (i.e. pre- and post).

Interview with the participant teacher

The participant teacher was interviewed after he completed his repertory grids at the beginning and at the end of the study. Following an emergent design, the interviews (i.e. pre- and post-) were semi-structured and required the participant teacher to elaborate the meanings he attached to his constructs in his grids and to comment on the rationale behind his beliefs.

Participants

The teacher participating in the present study was a German male with sixteen years of teaching experience. Informed consent was obtained from the teacher as he was digitally recorded many times throughout the process. The teacher experienced exposure to Lesson Study practice for twenty weeks (i.e. four weeks with induction stage and sixteen weeks with practicing Lesson Study). The model was actually practiced with five EFL teachers teaching at the same department. However, the present study considered only one EFL teacher's trajectory of development as a result of experiencing Lesson Study model of professional development.

Procedure

The LS practice adopted in the present study was completed through four steps which are presented together with information about how much time was devoted for each step in Table 1.

Table 1. The Steps Followed During Lesson Study Practice

The steps of Lesson Study model	Time devoted to the step
Finding a goal	3 weeks
Designing the research lesson	5 weeks
Practicing the research lesson/Revising the research lesson	5 weeks
Dissemination	1 week

The stage of “finding a goal” was completed in three weeks until the teachers agreed upon a common problem to be focused on during LS practice. Upon agreeing on the main goal through discussions, the teachers decided to make a needs analysis and therefore, they developed a needs analysis survey that consisted of three parts. They wanted to learn about students’ ideas about English language learning and their English language classes, and their opinions regarding teachers’ role, and the reasons behind failure of English language teaching in Turkey. Besides, the teacher added a question that asked for whether the students liked the book (i.e. Stretch 2) they used in their regular classrooms or not as the teachers had some problems related to the course book. The needs analysis survey was firstly piloted with the students from preparatory classes and the results were presented to the teachers by the researcher. Then, it was applied to the students at target class (i.e. undergraduate students). The results were analysed and presented to the teachers in one of the meetings, which paved the way for designing the research lesson plan. The results revealed that the students favoured the course book in spite of the fact that they suggested that the course book could be supported with extra activities. Taking into account the results they gained, the teachers decided to design the research lesson for Unit 10 in the course book and support the unit with extra activities and handouts.

The stage of setting a goal was followed by the stage of designing the research plan which lasted for five weeks. The research lesson plan consisted of two parts since the regular English language classrooms were two hours a week and each unit of the course book was expected to be completed in four classroom hours, that is in two weeks. The teachers decided to design the research lesson that would cover the whole unit and to be practiced for two weeks. While designing the research lesson, the teachers discussed on each part of the unit and tried to agree on which parts to skip and/or support with extra materials and time to be allocated for each part. The research lesson plan was completed in five weeks and supporting activities and handouts were prepared. Following that, the teachers talked about the classroom practice including seating arrangement, and the observer teachers.

Afterwards, the stages of practicing the research lesson and revising the research lessons took five weeks as the research lesson was practiced in two classes, that is, two weeks with prep-class students and two weeks with undergraduate level students. Furthermore, that stage was carried out together with the stage of analysing and revision. The first part was practiced with voluntary prep-class students who were informed about such a lesson and invited to participate if they wanted. One member of the LS group practiced the lesson and another member observed the lesson. The observer teacher was given an observation form and the research lesson plan to help him during observation process. That specific research lesson was video-recorded in order to provide other

members an opportunity to watch and give feedback. Besides, minute papers were collected from the students that asked for their opinions regarding the lesson. The video-recording was shared with other teachers and they were informed that they would have a revision meeting and asked to watch the video before the meeting to discuss about their observations. The revision meetings were conducted as based upon observers' observations, teachers' observations after watching the video and the minute papers collected from the students and analysed by the researcher before the revision meeting to be shared with the teachers. The other part was practiced and revised in the same way and the research plan was designed to be practiced with undergraduate level students in accordance with the feedbacks and observations.

Later on, the students at target class were informed about the research lesson by their teacher and given consent forms to be signed. The first part of the revised research lesson plan was practiced by the students' regular teacher in their regular classroom hour and four members of Lesson Study group observed the lesson. At the end of the lesson, the students were asked to complete minute papers and state their opinions on the lesson. The lesson was video-recorded and shared with other two members to enable them an opportunity to watch the lesson. The first part was revised and took its final form in accordance with observations and minute paper results. Afterwards, the second part was practiced at the same class and three teachers attended the class to observe the research lesson. The lesson was video-recorded and the video was watched by other three teachers. The last revision meeting was conducted in company with the teacher trainer who was invited to attend one of the meetings to see LS process from teachers' eyes and provide scaffolding. During that meeting, the research lesson plan was given its final form and the participant teachers discussed about the whole process and talked about their experiences. The teacher trainer listened to the teachers and made comments by sharing examples from her experiences and from the literature. After the meeting, the teacher trainer was sent a structured interview through e-mail to find out her ideas about LS based upon her observations at the meeting.

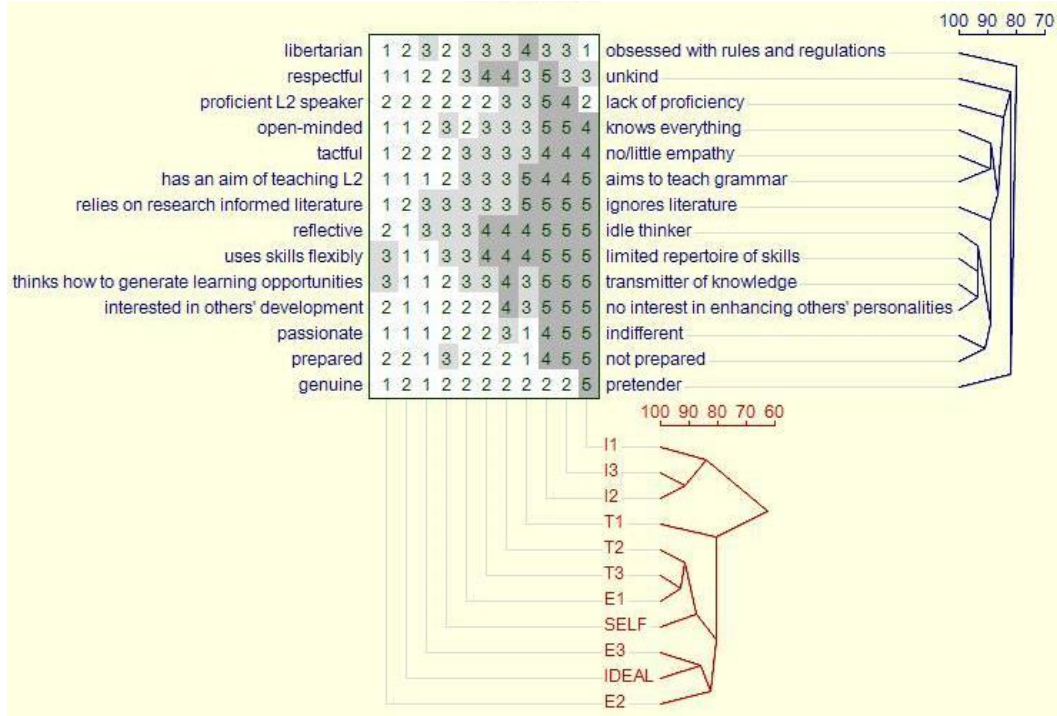
Finally, the LS process was completed with dissemination stage. At this stage, the researcher invited the teachers teaching at the school of practice to the dissemination workshop. Voluntary teachers participated in the workshop and the researcher made a presentation about the process from the very beginning to the end. The research lesson plan and the handouts were shared with them and the participant teachers talked about their experiences.

Findings

The FOCUS analysis of the participant teacher's Time 1 and Time 2 grids

Figure 2 displays how the participant teacher' constructs are represented in his mind at the beginning of the study. The teacher's grid data at Time 1 involves fourteen constructs and eleven elements. Figure 2 displays the construct and element links in his FOCUSed grid at 80% cut-off point.

Figure 2. Participant Teacher's FOCUSed grid at Time 1

When the construct cluster of the participant teacher is considered, it is observed that there appears one main construct cluster with two isolates and one sub-cluster. Within the main construct cluster, there is a superordinate construct involving the constructs of “genuine” and “libertarian”. The teacher elaborates on those constructs as follows:

Extract 1:

I mean people are different. Some people are funny, some are strict. I think, as teachers, you have to be yourself in the classroom. If I don't have the qualities of an entertainer; but I pretend to be an entertainer in the classroom, then I wouldn't be effective. Libertarian means giving freedom to students. If there is a very strict teacher, then he should be strict also in the classroom. A teacher can be a strict person, but this does not mean that he has to be authoritarian.

The sub-cluster involves three isolates and one tight pair and another two sub-clusters with one tight, one loose pair and three isolates. In the main sub-cluster, the constructs of “respectful, proficient L2 speaker and relying on research informed literature” are placed in isolation in the second main cluster. This result suggests that the teacher has not made up his mind regarding those constructs in isolation and he may need time and experience to establish any relationship with other qualities.

Moreover, it is observed that the constructs of “passionate” ranked as top priority construct of the teacher and “prepared” associate at approximately 90% level forming a

construct pair, which suggests that the teacher holds the view that an effective language teacher has a strong desire towards teaching and this passion encourages him/her to make necessary preparations for classroom instruction. The teacher elaborates on the construct of “passionate” as follows:

Extract 2:

Some teachers have chosen the wrong job because they lack passion. If a teacher is not passionate, they do not like students. Such a teacher will not become an effective teacher. If you are a mechanic, you have to be interested in cars. If you do not love cars and you do not have positive feelings towards cars, you have chosen the wrong job.

On the other hand, the sub-clusters within the main cluster consist of two pairs and three isolated constructs. The constructs “tactful” and “has an aim of teaching L2” ranked as one of the high priority construct of the participant teacher are observed to associate at 90% level forming the first pair. That pair is subordinated by the construct of “open-minded” which is among the high priority constructs of that teacher. This result suggests that the teacher sees a strong relationship between being thoughtful and formulating an aim for teaching a second language as he remarks that a teacher who has formulated an aim of teaching a second language treats his/her students kind and is open to new things, ideas or criticisms. The teacher elaborates on those constructs in the following account:

Extract 3:

There is a strong relationship between being tactful and open-minded because when you are tactful, then you see that people are different and you respect for the differences. When you accept the differences, you accept your students as they are and you have formulated your aim for teaching a second language. Your main responsibility is to teach without feeling concerned much with the differences.

Similarly, the constructs “thinks how to generate learning opportunities” ranked as the second most important construct of the participant teacher and “interested in others’ development” form the second pair and match at approximately 92% level. The teacher seems to believe that generating learning opportunities encourages teachers to have an interest towards collaborative professional development. Besides, the constructs of “reflective” and “using skills flexibly” subordinate that second pair although they seem to be placed in isolation, which indicates that the teacher sees a relationship between those qualities despite the fact that the teacher has not made up his mind regarding those two constructs. The teacher comments on those subordinating constructs as follows:

Extract 4:

Effective teacher is at the same time a reflective teacher and when you reflect upon your teaching practices, you begin to check your instructional practices and use skills effectively and arrange your teaching in accordance with your students’ level, needs and the like.

However, Figure 2 reveals that the construct of “relying research informed literature” is placed in isolation and has not formed a relationship with other constructs. This result holds out that the teacher has not formed a certain belief regarding that quality

and needs time and experience to establish a certain relationship in his mind. The teacher comments on that construct as follows:

Extract 5:

This quality is an outcome of my studies as an MA student and Ph.D student. Not every teacher is interested in research informed literature. I explicitly stated as research informed literature not research because I believe that normal teachers will not read things related to Applied Linguistics but there are also practical magazines for teachers to read. If a teacher deals with research informed literature, he/she can check his/her instructional practices in accordance with what research says and it has an impact on teaching practice. Effective teacher is a reflective teacher, and a reflective teacher is interested in literature and can look beyond the classroom. Research informed literature will make them more effective.

When the element links of the participant teacher are taken into consideration, there appears one element cluster with one tight pair, one loose pair, and three isolates and a sub-cluster with one pair and two isolates. As displayed in Figure 2, the associations reveal that the teacher has got a clear view regarding the features that distinguish the ineffective teacher group although he does not seem to have made up a clear classification regarding other teacher groups. The teacher's two ineffective teachers (I3 and I2) form a pair associating at approximately 92% level and they are subordinated by another ineffective teacher. We may assume that those two teachers share nearly the same qualities. Besides, we find that one of the effective teachers (E1) associate with one of his typical teachers (T3) at approximately 95% level forming a pair which is subordinated by another typical teacher (T2). Also, it is worth to note that the teacher sees himself close to his typical teachers and one of his effective teachers as his self forms a link with those teachers. This indicates that although the participant teacher does not link himself so much with those teachers, he starts to construe himself as a teacher who shares some characteristics with his effective and typical teachers. The teacher explains the rationale behind why he does not perceive himself as an effective teacher as follows:

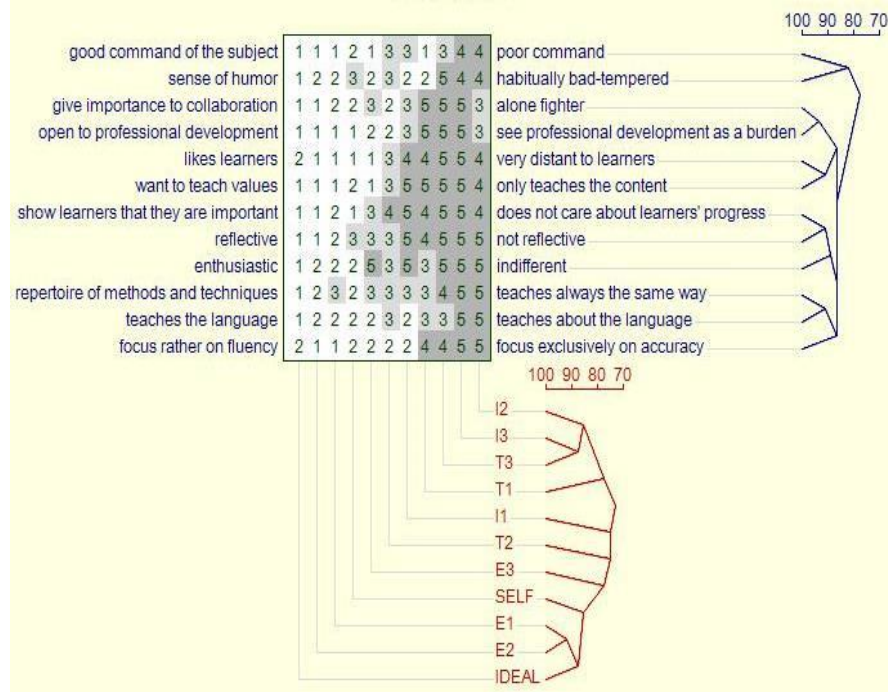
Extract 6:

I think as a teacher I have good sides and bad sides. I would not claim that I am an effective teacher because I sometimes realize that my students get bored when I teach in the class. I believe that an effective teacher should be able to engage all students in an ongoing way.

Another point worth mentioning is that the teacher's one of typical teachers (T1) does not form a link with any other teacher as it is placed in isolation; that is, he does not think his typical teacher (T1) teacher sharing any characteristics with other teachers. Moreover, Figure 2 indicates that the teacher' self ideal forms a pair with his third effective teacher (E3) matching at 88% level, which suggests that E3 seems to be his role model since this teacher has the closest links with his ideal self as teacher.

On the other hand, the grid data of the participant teacher at Time 2 consists of twelve constructs and eleven elements. Figure 3 presents the construct and element links in his FOCUSed grid at 80% cut-off point.

Figure 3. Participant Teacher’s FOCUSed grid at Time 2

When the grid data is illustrated, we see that all of the teacher’s constructs are linked to one big main construct cluster with four pairs and two isolates. Besides, there appears a sub-cluster with a rather loose pair. Within the sub-cluster, it is observed that there is one loose pair matching at 82% level. That is to say, the constructs; “good command of the subject” and “sense of humour” are associated; however, loosely matched with each other, which suggests that the teacher believes that a teacher who has good command of the subject he/she is responsible for teaching has also a good sense of humour. The teacher clarifies the construct of “good command of the subject” by stating that language teachers should have knowledge about grammar, discourse, writing paragraphs. The teacher elaborates on those constructs as follows:

Extract 7:

If you know the subject, you feel secure and it is more likely that you explicate your personality in the classroom.

The teacher’s main cluster reveals four pairs, two of which subordinate each other. When the pairs are clarified, we see that the constructs; “give importance to collaboration” and “open to professional development” form a pair associating at approximately 92% level. Furthermore, that pair is subordinated by another pair involving the constructs of “likes learners” and “want to teach values” associating at 90% level. This result indicates that the teacher sees a close relationship between those four

constructs. For the first pair, the teacher puts emphasis mainly on collaboration and comments on those constructs as follows:

Extract 8:

This is definitely an outcome of practicing Lesson Study. Collaboration is not a luxury, but a condition for being a teacher. If you take your own profession as a teacher seriously, you need to collaborate with other people. This is the only way for you to become an effective teacher. A lot of teachers go to their classes alone and nobody ever looks what they are doing. After class, they go into their office; they do not talk to anybody about their classes. That way, teachers cannot become effective.

Additionally, the teacher elaborates the construct of “wanting to teach values” by signifying that foreign language is a good vehicle to teach tolerance because teachers introduce students to a different culture and hopefully it makes them more tolerant towards people who are different from them. When the second pair is considered, the teacher explains the rationale behind his thought as follows:

Extract 9:

If you like the learners, you want to develop their personality. If you want to improve someone’s personality, then you want to make him a more ethically grounded person, somebody who has values.

As seen in Figure 3, there appears another tight pair at the middle of the grid data. Matching at 90% level, that pair involves the constructs “show learners that they are important” and “reflective”. Besides, the isolate construct “enthusiastic”, which is the high priority construct, subordinates that pair which suggests that the teacher sees a relationship between being enthusiastic, reflective and making students feel that they are important although it seems that he needs time to think about the construct “enthusiastic” to form a strong link with other qualities in his mind. The extract below illustrates the relationship between those qualities from the teacher’s perspective:

Extract 10:

There is a mutual relationship between being reflective and giving importance to the students. If you are reflective, then you may come to the conclusion that to be a good teacher requires giving importance to the students. When I give importance to my students, I will more likely be in a position to reflect. You begin to question yourself because I want to give importance to my students, but what did I do? You start to reflect.

Moreover, the constructs; “repertoire of methods and techniques” and “teaches the language”, which are among high priority constructs of that teacher, form a pair in the main cluster associating at 90% level and the construct of “focus rather on fluency” forms a link with that pair. As it is noticed in the grid data, the teacher highly thinks that if a teacher owns a good repertoire of methods and techniques, he/she can teach the language; hence, become more effective in the classroom. The teacher seems to value communicative function of teaching and illustrates the construct of teaching the language through extract below:

Extract 11:

Do I want my students to know all the rules for present perfect or to be able to use the present perfect? This is the main question that a teacher should answer. Traditionally, teaching about language is done by grammar translation method and this method has a very restricted set of methods and techniques. However, if you really want to teach the language, then you need a variety of methods and techniques. Teaching the language means teaching learners how to speak, how to listen, understand and how to produce by writing. Each of these skills requires a variety of techniques.

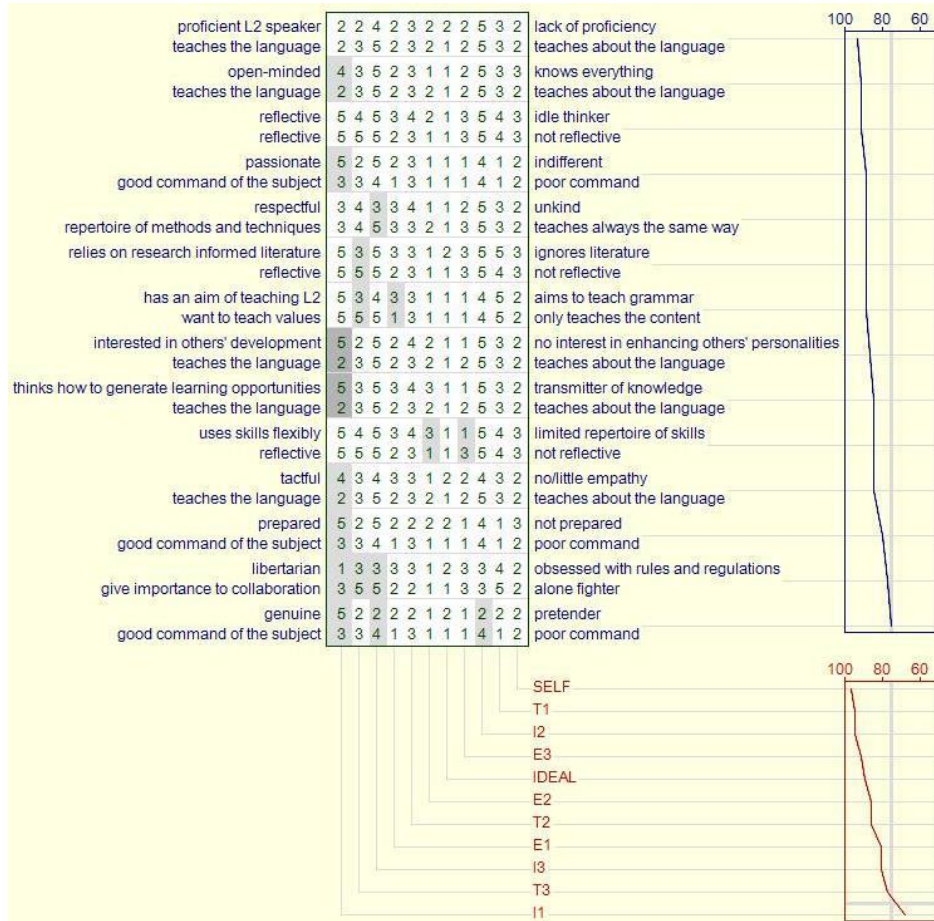
At the bottom of grid data, it is seen that the construct “focus rather on fluency” is placed in isolation. The participant teacher clarifies that quality by stating that we cannot be as accurate as we are in our mother tongue; so, there should be much more focus on fluency. Despite the fact that the teacher puts emphasis on focusing on fluency in the process of teaching, he does not form a link with other effective teacher qualities in his mind. This may be due to the fact that the teacher needs time and experience to construe this quality.

In the element links at Time 2, it is observed that there is a main element cluster involving two pairs with two subordinating elements and five rather loose isolates linked to the main cluster. As seen in Figure 3, one typical (T3) and one ineffective teacher (I3) from the repertoire of the participant teacher form a loose pair at approximately 88% level. Furthermore, another ineffective teacher (I2) of the teacher subordinates that pair, which suggests that T3 and I3 share almost similar characteristics while the second ineffective teacher (I2) seems to share somehow similar characteristics with the teachers in that pair. Besides, it is seen that two effective teachers (E1 and E2) match at 90% level forming a tight pair and being subordinated by the ideal teacher. Based on this finding, we may construe that the teacher seems to think that his ideal teacher shares most of the characteristics that his two effective teachers own, but he also needs time to make up his mind regarding what qualities an ideal language teacher should really have. What is notable is that the teacher does not link himself as a teacher (self) with other teachers in the element links as self is isolated. He seems to think himself as a teacher different from other teachers; therefore, he does not directly or closely link himself with other teachers. Similar to self as a teacher, his two typical teachers (T1 and T2), one ineffective teacher (I1) and one of the effective teachers (E3) are isolated from other teachers, but they are somehow loosely linked to the main element cluster.

The Exchange analysis of the participant teacher’s Time 1 and Time 2 grids

The Exchange analysis of the participant teacher’s grids at Time 1 and Time 2 displayed in Figure 4 does not reveal statistically significant changes in regard to his constructs and elements. The overall construct consensus is 85.71% over 80% match level.

Figure 4. The Exchange Analysis of the Participant Teacher’s FOCUSed 1 and FOCUSed 2 Grids

As to structural changes in the element links, there seems a small change in one of the ineffective teachers (I1) of the participant teacher. At the beginning of the study, I1 subordinated the pair formed by other ineffective teachers (I2 and I3). However, when the teacher's second grid is considered, it is seen that I1 is construed as an isolated element. What appears as important is that the teacher has no change in the perception of self as a teacher (Self), he thinks himself the same both at the beginning and at the end of the study. As there is no end for learning and the only thing that does not change is the change itself, the teacher can be suggested to need more time to accommodate things based upon his experience with LS and his observations throughout the process.

Discussion

The results obtained through repertory grid and follow-up interview at the beginning of the study reveal that the constructs cited by the participant teacher are mainly related with being open to development, reflecting and cooperation, which reveals that the teacher is mostly concerned with instructional practice and professional development. Besides, the

constructs cited by that teacher indicates that the teacher is a disciplined, rigorous and organized teacher as his constructs generally involve qualities such as being prepared, tactful and knowing how to generate learning opportunities for the students. Moreover, that teacher seems to evaluate the issue of effectiveness both from teacher and learner aspects as his constructs involve qualities devoted to the instructional side of teaching and professional development of teachers.

The FOCUS grid data of the participant teacher at Time 2, on the other hand, reveals that the teacher's constructs are mostly related to professional development and having a good relationship with students in the process of effective teaching. The Lesson Study experience seems to encourage the teacher to grasp the significance of establishing a good relationship with students and valuing the students through reflecting upon themselves, the students and the classroom events as LS experience can provide teachers many opportunities to investigate, plan and reflect (Lewis et al., 2009), which in turn leads to changes in teachers' practices, knowledge and beliefs. Besides, the teacher emphasizes the importance of collaboration, professional development, having a student-centred approach, reflection and having a strong pedagogical content knowledge at the end of the study although he focuses upon sensitivity showed towards teaching, being organized, awareness of responsibilities, which proves him to be disciplined and mainly teacher-focused at the beginning of the study. Furthermore, the teacher seems to revise his perceptions regarding the issue of effectiveness as he is noticed to evaluate effectiveness from teacher, learner and professional development aspects. The teacher can be suggested to see the teachers themselves, learners and peers as three important elements required for teacher effectiveness in spite of the fact that he evaluates the effectiveness in terms of teacher and learner aspects at the beginning of the study.

To conclude, the personal constructions of the participant teacher regarding the qualities an effective teacher should have at the end of the study indicate that the teacher has experienced somehow changes in his belief system. The teacher seems to pay attention to professional development, collaboration with peers and academic qualities and it can be suggested that the teacher leaves room to develop personally and professionally much more as a result of practicing LS model.

When the research aim is considered in terms of methodological perspective, it can be suggested that the repertory grid method provides the teachers and the researcher an opportunity to surface the implicitly held beliefs. Besides, the method helps the researcher and others in the field of teaching/learning gain insight into the changes taking place in beliefs of teachers with no interference and trigger teachers' awareness towards their beliefs and reflection upon those tacit beliefs as the repertory grid technique attempts to describe how teachers already think about the phenomena and construe it (Ilin, 2016). In line with the aims of the present study, it should be kept in mind that personal theories of the participant teachers should be covered and made explicit in order to be developed and to be made available for conscious review (Roberts, 1998) when they are provided professional development programs as it is performed through repertory grid method in the present study.

Taking the results into consideration in terms of professional development, it can be put forward that the teachers should be given opportunities to investigate, plan and reflect (Lewis et al., 2009), which in turn triggers changes in their practices, knowledge and beliefs as LS practice provided in the present study. The teacher in the present study

has experienced changes in his beliefs especially in terms of focusing upon student related issues and academic qualities as a result of experiencing a collaborative, inquiry-based and teacher-led process of professional development through LS model.

The results obtained through repertory grid method draw our attention to the significance of social context and social interaction in the process of knowledge development and belief change. Based upon the principles of social constructivism, the teacher development processes should enable teachers an opportunity to reflect upon their beliefs, practices and experiences and share them with others to have a deeper understanding (Yaman, 2008). The teacher in the present study could have the opportunity to reflect upon himself through discussions, observing others in the classroom, sharing ideas and beliefs with others, which in turn paved the way for restructuring his constructions regarding the qualities an effective teacher should have.

Conclusion

The research question aimed at determining whether practicing LS model led to any changes in an EFL teacher's beliefs regarding the qualities of an effective language teacher. Based upon the data obtained through repertory grid method, the results indicate that the EFL teacher in the study context do not appear to have experienced statistically significant changes in his beliefs regarding the qualities of an effective language teacher. However, to support this finding, we can point to the fact that, by means of practicing LS model, he stepped in the process of change as he cited constructs related to Teacher-Student relationships and added new constructs under the category of Professionalism when compared to the constructs he cited before getting involved in LS practice. Despite the fact that there was not statistically significant change in the content and structure of beliefs, it provided promising results as it revealed that the EFL teacher in the study context is somehow open to change, and he can challenge and reconstruct most of his beliefs if he is supported in terms of professional development in the long run.

While the content of the constructs cited in the first grid (i.e. at the beginning of the study) look rather inward - limited to what an individual teacher thinks, believes, and expects from the teaching learning environment, the constructs cited in the second grid (i.e. at the end of the study) look more outward and focus upon teaching profession by taking into consideration the other elements that could affect teaching. The teacher seems to esteem student related issues and professional development more after practicing LS model in comparison to merely teacher-centred perspectives observed at the beginning of the study. The teacher appears to focus upon professional development, peer collaboration and academic qualities; therefore, he can be claimed to leave room to develop both personally and professionally as a result of his experiences with LS model.

Through use of repertory grid as a research tool, we could gain insight into the changes occurring in beliefs of a teacher as he experienced a professional development process with little or even no imposition by the researcher (Sendan & Roberts, 1998; Yaman, 2008). Furthermore, it enabled to make a comparison between beliefs of a person before and after getting actively involved in a process of learning through collaboration, reflection and observation. The teacher was realized to be involved in a decision making, revising and reconstructing process thanks to experiencing the LS model of professional development.

References

- Cerbin, W. and Kopp, B. (2011). *Lesson study guide*. Retrieved June 24, 2016 from <http://www.uwlax.edu/sotl/lsp/guide>
- Doig, B. and Groves, S. (2011). Japanese lesson study: Teacher professional development through communities of inquiry. *Mathematics Teacher Education and Development*, 13(1), 77-93.
- Engeström, Y. (2011). From design experiments to formative interventions. *Theory & Psychology*, 21(5), 598-628.
- Ilin, G. (2016). Effects of doctorate program on a novice teacher's conceptualization of an effective teacher: A case study. *Educational Research and Reviews*, 11(7), 411-419.
- James, P. (2001). *Teachers in Action: Tasks for in-service language teacher education and development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, K. E. (2009). *Second language teacher education: A sociocultural perspective*. New York: The Routledge.
- Johnston, B. (1997). Do EFL teachers have careers?. *TESOL Quarterly*, 31(4), 681-712.
- Lewis, C. (2000). *Lesson study: The core of Japanese professional development*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association Meetings, New Orleans.
- Lewis, C., Perry, R. R. and Hurd, J. (2009). Improving mathematics instruction through lesson study: A theoretical model and North American case. *Journal of Math Teacher Education*, 12, 285-304.
- Penuel, W. R. (2014). Emerging forms of formative intervention research in education. *Mind, Culture and Activity*, 21(2), 97-117.
- Roberts, J. (1998). *Language teacher education*. New York: St. Martin's Press.
- Sendan, F. & Roberts, J. (1998). Orhan: A case study in the development of a student teacher's personal theories. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 4(2), 229-244
- Shen, Y. (2008). The effect of changes and innovation in educational development. *International Education Studies*, 1(3), 73-77.
- Stigler, J. W. and Hiebert, J. (2009). *The teaching gap: Best ideas from the world's teachers for improving education in the classroom*. New York: The Free Press.
- Tasker, T. C. (2014). *Exploring EFL teacher professional development through lesson study: An activity theoretical approach*. Unpublished Ph.D Dissertation, The Pennsylvania State University, The USA.
- Yaman, S. (2008). A Case Study of an EFL Teacher's Personal & Professional Development: Employing Repertory Grid Elicitation Technique. *Boğaziçi University Journal of Education*, 25(1), 25-41.
- Zepeda, S. J. (2012). *Professional Development: What works* (2nd edition). New York: Routledge.

ÇOK MODLU TAŞIMACILIK SİSTEMLERİNİN OPTİMİZASYONUNA YÖNELİK BİR UYGULAMA

Sevgi EŞİYOK¹
Mert DEMİRCİOĞLU²

ÖZ

Hizmet faaliyetlerinin büyük bir kısmını oluşturan lojistik ve taşımacılık faaliyetleri, işletmelerin rekabet gücü ve müşterilerin memnuniyeti açısından büyük bir öneme sahiptir. Dağıtım ağlarında karşılaşılan problemler ve gün geçtikçe artan şirketler arası rekabet lojistik sistemlerini daha karmaşık hale getirmiştir. Bu karmaşık sistem içerisinde müşteri memnuniyetinin gerçekleştirilmesi ve rekabet üstünlüğünün sağlanabilmesi için belirli performans kriterlerinin sağlanması gerekmektedir. Söz konusu performans kriterlerinin sağlanabilmesi için lojistik kaynakların ve zamanın en uygun şekilde kullanılması gerekir. Bu çalışmada bir lojistik firmasının yerel depo ile başlayıp talep noktaları ile son bulan, dört aşamadan oluşan üç farklı taşıma ağı senaryosu çözümlenmeye çalışılmıştır. Taşıma ağının farklı aşamalarında kara yolu, deniz yolu ve demir yolu taşıma modları kullanılmıştır. Taşıma ağının farklı aşamalarında kullanılan taşıma modları ve farklı aşamalardaki alternatif lokasyonların seçimi için bir doğrusal programlama modeli oluşturulup toplam taşıma süresi minimize edilmeye çalışılmış, tedarik ve talep noktaları arasındaki her aşamada taşınan yük optimize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok Modlu Taşımacılık, Araç Rotalama, Lojistik Sistemleri

AN APPLICATION FOR OPTIMIZATION OF MULTIMODAL TRANSPORTATION SYSTEMS

ABSTRACT

Logistics and transportation activities which constitute a large part of service activities, are significant in terms of competitiveness of enterprises and customer satisfaction. Problem in distribution networks and increasing intercompany competition have made logistics systems more complex. In this complex system, it is necessary to provide specific performance criteria in order to achieve customer satisfaction and to gain competitive advantage. In order to achieve this performance, logistics resources and time should be used properly. In this study, three different transportation network scenarios consisting of four stages, starting with the local warehouse of the logistics company and ending with the demand points, were tried to be solved. Highway, seaway and railway transportation mode had been used at the different stages of transportation network. For the transportation modes used at the different stages of the transportation network and the selection of alternative locations at the different stages, a linear programming model was created and the total transportation time was tried to be minimized, therefore the cargo load carried at each stage between the supply and demand points was optimized.

Keywords: Multi-modal transportation, Vehicle Routing, Logistics Systems

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sevgiesiyok@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0208-6242.

² Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, mdemircioglu@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2287-2067.

Received/Geliş: 22/01/2020 Accepted/Kabul: 03/03/2020, Research Article, Araştırma Makalesi
Cite as/Alıntı: Eşiyok, S., Demircioğlu, M. (2020), "Çok Modlu Taşımacılık Sistemlerinin Optimizasyonuna Yönelik Bir Uygulama", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 256-269.

Giriş

Tedarik zinciri yönetimi uzmanları konseyine (Council of Supply Chain Management Professionals - CSCMP) göre lojistik, tedarik zinciri yönetiminin bir parçasıdır. Malların hammadde aşamasından son kullanıcıya kadar akış ve dönüşümü ile ilgili tüm faaliyetleri kapsar (CSCMP, 2020). Lojistik ve yük taşımacılığı bir ülkenin ekonomisi üzerinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle bir ülkenin üretim, tüketim, ticaret gibi faaliyetlerinin etkili bir biçimde sağlanabilmesi için hammaddeden başlayıp nihai ürün hatta satış sonrası hizmetler gibi adımlarla devam eden bir zincir içerisindeki tüm aşamalarda sistemler ve zamanlamalar doğru planlanmalıdır. Doğru planlanmayan ve etkin olmayan her sistem hem ülkeye hem de lojistik firmasına ekstra bir maliyet yaratmaktadır.

Taşıma ve ulaştırma maliyetleri bir firmanın maliyetleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple firmaların dolayısıyla ülkelerin rekabet ortamındaki yerinin belirlenmesinde direkt bir etkiye sahiptir. Taşımacılık sektörünün mali açının yanında belirli bir hizmet kalitesini de sağlaması gerekmektedir.

Ülkeler ve firmalar maliyetlerini düşürmek, hizmet kalitelerini artırmak için gerçekleştirdikleri alanlardaki hizmet sürelerini minimuma indirmeyi amaçlamalıdır. İntermodal taşımacılık yapan bir lojistik firması taşımacılıkta kullandığı her taşıma modundaki aktivite sürelerini planlamalıdır. Deniz yolu taşımacılığı, intermodal taşımacılıkta çok sık kullanılan bir taşıma modu olmakla birlikte, çok fazla hazırlık ve depolama sürelerinin bulunduğu bir taşımacılık modudur. Firmalar, uluslararası çok modlu taşımacılıkta gerçekleşen toplam süreleri azaltmak için deniz yolu taşımacılığında süre kaybı yaşatan işlemlere yoğunlaşmalıdır. Konteynerlerin bloklarda hızlı depolanması ve alınması konteyner terminallerinin ekonomik performansı ve hizmet kalitesi için gereklidir (Bazzazi, Safaei ve Javadian, 2009, s.44). Bir limanın verimliliği genellikle işlem süresi ve gemilerin geri dönüş süresi ile ölçülür. Yüksek maliyetler nedeniyle yüksek geri dönüş süreleri liman işletmeciliğinde kabul edilemez. (Chen, Bostel, Dejax, Cai, ve Xi, 2007, s.40).

Üretim sistemlerindeki çıkmazlar, bugüne kadar birçok araştırmacı tarafından incelenirken lojistik sistemlerindeki çıkmazlar pek fazla önemsenmemiştir (Lehman, Grunow ve Günther, 2006, s.632). Dağıtıcı firmalar ürün dağıtımını yaparken herhangi bir matematiksel model yardımı olmadan, geleneksel yöntemler kullanarak dağıtım yaptıkları için yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Gün geçtikçe artan müşteri talep ve istekleri şirketleri daha sıkı bir rekabet ortamına sürüklemekte, taleplere cevap verme hızı önem kazanmakta, bu durumun maliyetler üzerindeki etkileri de artmaktadır. Etkin bir sistem kullanmak firmaya hem maliyet açısından hem de zaman açısından büyük yararlar sağlayacaktır.

Çalışmada intermodal taşımacılık üzerinde durularak çok modlu taşımada kullanılan dağıtım türleri üzerine bir çalışma yapılmıştır. İntermodal taşıma yapan bir firmada dağıtım işlemi süresince görülen sorunlar üzerinde entegre bir matematiksel model hazırlanarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Çok modlu taşımacılık sistemleri, arz noktalarından talep noktalarına kadar birden fazla aşamadan oluşur. Bu alanla ilgili literatür çalışmaları incelendiğinde genellikle çok modlu taşımacılık sisteminin aşamalarında ortaya çıkan problemlerle ilgili ayrı ayrı yöntemler geliştirildiği görülmektedir. Bu bölümde literatürde yer alan çalışmalar yöntem ve metotlarına göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Wilson vd. (2001) çalışmalarında birçok limana uğrayan bir konteyner gemisinde konteynerler için uygun bir yerleşim planı bulmaya çalışmışlar ve bunun için de Dal-Sınır Algoritması ve Tabu Arama Algoritması'nı kullanmışlardır. Bish vd. (2005) çalışmalarında konteynerlerin depo alanlarında düzenlenmesi üzerinde çalışmışlar ve gelen konteynerlerin alanlarda belirlenen yere atanması ve taşıyıcı araçların da konteynerlere atanması problemlerine çözüm aramışlardır. Ayrıca boşaltma zamanlarının ve depo alanı ile ritim arasındaki mesafenin en küçüklenmesi üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Problemin çözümü için Sezgisel Yöntemleri kullanmışlardır. Castilho vd. (1993) çalışmalarında elleçleme hareket sayısı ve alan miktarını minimize etmeye çalışırken konteyner elleçleme ve depolama stratejilerinden yararlanmışlardır. Konteyner depolama alanlarında depo düzenlerini belirlemede ve konteynerleri geliş zamanlarına göre gruplandırma ve ayırmada simülasyon tekniğinden yararlanmışlardır. Bruzzone vd. (1998) çalışmalarında konteynerlerin terminalde yerleşimini planlamışlar ve çözüm için yine simülasyon yöntemini kullanmışlardır.

Ng vd. (2005) çalışmalarında istif vinci işlemlerinde darboğaz oluşturan işlemler üzerinde yoğunlaşmışlar ve hazırlık sürelerini minimize etmeye çalışmışlardır. İşlem sürelerinin alt ve üst sınırlarını saptamışlar ve bunları yaparken de Dal-Sınır Algoritması yöntemini kullanmışlardır. Zhang vd. (2003) yine çalışmalarında terminaldeki konteynerlerin oluşturduğu dar boğazlar üzerinde yoğunlaşmışlar, çalışmalarında ithal, ihraç ve transit konteynerlerin aynı blokta istiflendiği kompleks bir terminalde depolama yeri belirleme problemi üzerinde çalışmışlar ve problemi iki aşamada çözmüşlerdir. İlk aşamada bloklar arasındaki iş yükü dengelenmiş, ikinci aşamada ise gemi ile bloklar arasındaki taşıma mesafesi minimum edilmeye çalışılarak konteynerler bloklara atanmıştır. Kim vd. (2004) çalışmalarında gemilerin çevrim sürelerini kısaltmak, gemilere daha etkin yükleme yapmak için konteynerlerin yerleşimini düzenlemek gibi konulara yer vermişlerdir. Problem çözüm yöntemi olarak Dinamik Programlama ve Ulaştırma Modeli yöntemini kullanmışlardır.

Newman vd. (2000) çalışmalarında demir yolu ağırlıklı intermodal taşımacılık üzerinde durmuşlardır. Trenlerin çizelgelenmesi ve konteynerlerin atanması problemlerine çözüm aramışlardır. Teslim sürelerini, trenlerin çalışmasının sabit maliyetlerini ve konteynerlerin birim taşınma maliyetlerini minimize etmeyi amaçlamışlardır. Zhang vd. (2002) çalışmalarında istif vinçlerinin günlük periyottaki iş yüklerini göz önüne alarak gecikme zamanlarını minimize etmeye çalışmışlardır. Problemi çözerken ise Karma Tamsayı Programlama kullanmışlardır. Alattar (2003) çalışmasının içeriğini genişleterek Almanya'dan Türkiye'ye ithal edilen malların dağıtım ağı üzerinde gerçekleştirmiş, tüm taşıma ağındaki süreçleri göz önünde bulundurarak ağ üzerindeki yükleme, depolama ve

boşaltma sürelerini minimize etmeye çalışmıştır.

Matematiksel Model

Dinamik kapsamlı lojistik verilerin analizi, var olan sistemlerin takibi, değerlendirilmesi ve mevcut verilerinin işlenmesi için literatürde çeşitli çalışmalar yapılmış ve yöntemler geliştirilmiştir. Her geçen gün değişen koşul ve ihtiyaçlara göre değişiklik gösteren veriler, en makul ve etkili çözümleri ortaya koymak için sürekli takip edilmeli, yeni metotlar oluşturulmalıdır.

Çalışma kapsamında incelenen geçmiş yöntem ve metotlar ışığında firma için yeni bir doğrusal programlama modeli geliştirilmiştir. Uygulamada kullanılan çok modlu ve çok aşamalı matematiksel model aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

İndis Seti: Doğrusal programlama modelinin belirlenen indis seti aşağıdaki gibidir.

i: Yerel Depolar (1:Mersin, 2:İzmir, 3:Yalova, 4:İstanbul)

j: Birinci Aktarma Merkezleri (1:Trieste, 2:Halkalı)

k: İkinci Aktarma Merkezleri (1:Sopron, 2:Viyana, 3:Lüksemburg)

l: Talep Noktaları (1:Londra, 2:Paris, 3:Brüksel, 4:Amsterdam, 5:Köln)

p: Ürün Tipi

Parametreler: Doğrusal programlama modelinde toplam taşıma, aktarma ve istifleme sürelerinin minimizasyonu için belirlenen parametreler aşağıdaki gibidir.

D_{pl} : l talep noktasının talep ettiği p ürünü miktarı

X_{pi} : i yerel deposunun arz miktarı

Taşıma Süreleri

Rt_{pij} : p ürününü i yerel deposundan j birinci aktarma merkezine kara yolu ile taşıma süresi (saat/ürün)

St_{pij} : p ürününü i yerel deposundan j birinci aktarma merkezine deniz yolu ile taşıma süresi (saat/ürün)

Tt_{pjk} : p ürününü j birinci aktarma merkezinden k ikinci aktarma merkezine demir yolu ile taşıma süresi (saat/ürün)

Rt_{pkl} : p ürününü k ikinci aktarma merkezinden l talep noktasına kara yolu ile taşıma süresi (saat/ürün)

Aktarma Süreleri

$Ra_{pi}^{I,bos}$: i yerel deposundan kara yolu ile gidecek p ürününün yerel depoda boşaltılma süresi (saat/ürün)

$Sa_{pi}^{I,bos}$: i yerel deposundan deniz yolu ile gidecek p ürününün yerel depoda boşaltılma süresi (saat/ürün)

$Ra_{pi}^{I,yuk}$: i yerel deposundan kara yolu ile gidecek p ürününün yüklenme süresi (saat/ürün)

$Sa_{pi}^{I,yuk}$: i yerel deposundan deniz yolu ile gidecek p ürününün yüklenme süresi (saat/ürün)

$Ra_{pj}^{I,bos}$: Kara yolu ile j aktarma merkezine gelen p ürününün boşaltılma süresi (saat/ürün)

$Sa_{pj}^{J,bos}$: Deniz yolu ile j aktarma merkezine gelen p ürününün boşaltılma süresi (saat/ürün)

$Ta_{pj}^{J,yuk}$: Demir yolu ile j aktarma merkezinden gidecek olan p ürününün yüklenme süresi (saat/ürün)

$Ra_{pk}^{K,bos}$: Demir yolu ile k aktarma merkezine gelen p ürününün boşaltılma süresi (saat/ürün)

$Ra_{pk}^{K,yuk}$: Kara yolu ile k aktarma merkezinden l talep noktasına gidecek olan p ürününün yüklenme süresi (saat/ürün)

Depolanma Süreleri

Rd_{pi}^I : Kara yolu ile gidecek p ürününün i yerel deposunda depolanma süresi (saat/ürün)

Sd_{pi}^I : Deniz yolu ile gidecek p ürününün i yerel deposunda depolanma süresi (saat/ürün)

Rd_{pj}^J : Kara yolu ile gelen p ürününün j aktarma merkezinde depolanma süresi (saat/ürün)

Sd_{pj}^J : Deniz yolu ile gelen p ürününün j aktarma merkezinde depolanma süresi (saat/ürün)

Td_{pk}^K : Demir yolu ile gelen p ürününün k aktarma merkezinde depolanma süresi (saat/ürün)

Kapasiteler

A_j : j birinci aktarma Merkezinin kapasitesi (konteyner)

B_k : k ikinci aktarma Merkezinin kapasitesi (konteyner)

Karar Değişkenleri: Doğrusal programlama modelinde toplam taşıma, aktarma ve istifleme sürelerinin minimizasyonu için belirlenen karar değişkenleri aşağıdaki gibidir.

R_{pij} : i yerel deposundan j birinci aktarma merkezine kara yolu ile taşınan p ürünü miktarı

S_{pij} : i yerel deposundan j birinci aktarma merkezine deniz yolu ile taşınan p ürünü miktarı

T_{pjk} : j birinci aktarma merkezinden k ikinci aktarma merkezine demir yolu ile taşınan p ürünü miktarı

R_{pkl} : k ikinci aktarma merkezinden l talep noktasına kara yolu ile taşınan p ürünü miktarı

Amaç Fonksiyonu: Çalışmada taşıma süreleri ile aktarma ve istifleme süreleri toplamının minimizasyonu amaçlanmıştır. Bu amaç fonksiyonlarının matematiksel ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Taşıma Süreleri Minimizasyonu: İlgili matematiksel ifade, tüm rota boyunca toplam taşıma süresini minimize eder. Taşıma süreleri, denklem (1)'deki gibi hesaplanıp minimize edilmiştir. Toplam taşıma süresi, birim taşıma zamanı ile belirlenen zaman içerisinde taşınacak tüm yük miktarının çarpımı sonucunda elde edilir.

$$\begin{aligned}
 & \min z \\
 & = \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (Rt_{pij} R_{pij}) + \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (St_{pij} S_{pij}) \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{j=1}^J \sum_{k=1}^K (Tt_{pjk} T_{pjk}) \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{k=1}^K \sum_{l=1}^L (Rt_{pkl} R_{pkl}) \tag{1}
 \end{aligned}$$

Aktarma-İstifleme Süreleri Minimizasyonu: Aktarma merkezleri ve yerel depolarda yüklerin boşaltılması, bu alanlarda depolanması ve tekrar yüklenmesi sırasında geçen yük başına birim zamanlar ile bu işlemlere tabi tutulan yük miktarlarının çarpımı sonucu elde edilen toplam süredir (2).

$$\begin{aligned}
 & \min z \\
 & = \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (Ra_{pi}^{I,bos} + Rd_{pi}^I) R_{pij} \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (Sa_{pi}^{I,bos} + Sd_{pi}^I) S_{pij} + \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (Ra_{pi}^{I,yuk} R_{pij}) \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (Sa_{pi}^{I,yuk} S_{pij}) \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (Ra_{pj}^{J,bos} + Rd_{pj}^J) R_{pij} \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J (Sa_{pj}^{J,bos} + Sd_{pj}^J) S_{pij} + \sum_{p=1}^P \sum_{j=1}^J \sum_{k=1}^K Ta_{pj}^{J,yuk} T_{pjk} \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{j=1}^J \sum_{k=1}^K (Ta_{pk}^{K,bos} + Td_{pk}^K) T_{pjk} \\
 & + \sum_{p=1}^P \sum_{k=1}^K \sum_{l=1}^L Ra_{pk}^{K,yuk} R_{pkl}
 \end{aligned}$$

Çalışma kapsamında denklem (1) ve (2)'deki süreler birleştirilip toplam süre için

minimum değer bulunmaya çalışılmıştır.

Matematiksel Modelin Kısıtları: Modelin amaç fonksiyonlarının optimizasyonu sırasında dikkate alınması gereken kısıtlar aşağıda sıralanmıştır.

Birinci Aktarma Merkezine Gelen-Giden Yük Miktarının Eşitliği Kısıtı: Birinci aktarma merkezleri olan Trieste limanı ve Halkalı demir yolu istasyonuna gelen ve giden yük miktarları eşit olmalıdır. Ancak Trieste limanına kara yolu ile Halkalı demir yolu istasyonuna ise deniz yolu ile ulaşım yoktur. Bu nedenle kısıt deniz yolu ulaşımı kısıtı (3) ve kara yolu kısıtı (4) olarak iki kısımda incelenmiştir.

$$\sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I S_{pi1} = \sum_{p=1}^P T_{p13} \quad \forall p$$

$\in P$

Deniz yolu ile birinci aktarma merkezine (Trieste) taşınan her ürün miktarı Trieste limanından demir yolu ile taşınan ürün miktarına eşit olmalıdır (3).

Kara yolu Yükü

$$\sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I R_{pi2}$$
$$= \sum_{p=1}^P \sum_{k=1}^2 T_{p2k} \quad \forall p$$

$\in P$

Karayolu ile birinci aktarma merkezine (Halkalı) taşınan her ürün miktarı Halkalı demir yolu istasyonundan demir yolu ile taşınan ürün miktarına eşit olmalıdır (4).

İkinci Aktarma Merkezine Gelen-Giden Yük Miktarının Eşitliği Kısıtı: Birinci aktarma merkezlerinden çıkan toplam ürünler ikinci merkezlerine gelen toplam ürün miktarına eşit olmalıdır. Ancak Trieste limanından Sopron ve Viyana demir yolu istasyonlarına gönderim yoktur. Aynı şekilde Halkalı demir yolu istasyonundan Lüksemburg demir yolu istasyonuna gönderim yoktur. Bu sebeple ikinci aktarma merkezlerine gelen ve giden yük miktarlarının eşitliği kısıtları ayrı ayrı ele alınmıştır.

Demir yolu ile Sopron istasyonuna gelen yük miktarı kara yolu ile talep noktalarına gönderilen yük miktarlarına eşit olması kısıtı denklem (5)'te gösterilmektedir.

$$\sum_{p=1}^P T_{p21} = \sum_{p=1}^P \sum_{l=1}^L R_{p1l} \quad \forall p$$

$\in P$

Demir yolu ile Viyana istasyonuna gelen yük miktarı karayolu ile talep noktalarına gönderilen yük miktarlarına eşit olmalıdır (6).

$$\sum_{p=1}^P T_{p22} = \sum_{p=1}^P \sum_{l=1}^L R_{p2l} \quad \forall p$$

$\in P$

Demir yolu ile Lüksemburg istasyonuna gelen yük miktarı buradan kara yolu ile talep noktalarına gönderilen yük miktarlarına eşit olması kısıtı denklem (7)'de gösterilmektedir.

$$\sum_{p=1}^P T_{p13} = \sum_{p=1}^P \sum_{l=1}^L R_{p3l} \quad \forall p$$

$\in P$

Birinci Aktarma Merkezinin Kapasitesi Kısıtı: Birinci aktarma merkezlerine gönderilen ürünlerin tamamı aynı taşıma modu ile taşınmamaktadır. Bir kısmı deniz yolu bir kısmı kara yolu ile taşınmaktadır. Bu yüzden farklı taşıma modları ile taşınan ürün miktarları farklı kapasite alanlarına göre değerlendirilmiştir.

Deniz yolu ile taşınan ürünlerin miktarı Trieste limanının kapasitesini geçemez (8).

$$\sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I S_{pi1} \leq A1 \quad \forall p \in P \quad \text{ve} \quad \forall i$$

$\in I$

(8)

Kara yolu ile taşınan ürün miktarı Halkalı demir yolu istasyonunun kapasitesini geçemez (9).

$$\sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I R_{pi2} \leq A2 \quad \forall p \in P \quad \text{ve} \quad \forall i$$

$\in I$

(9)

İkinci Aktarma Merkezinin Kapasitesi Kısıtı: İkinci aktarma merkezlerine taşınan ürünlerin hepsi aynı rotayı kullanmamaktadır. Bu nedenle ikinci aktarma merkezlerinin kapasite kısıtları farklı durumlarda incelenmiştir.

Demir yolu ile Halkalı demir yolu istasyonundan Sopron demir yolu istasyonuna gelen ürün miktarı Sopron demir yolu istasyonunun kapasitesini geçemez (10).

$$\sum_{p=1}^P T_{p21} \leq B1 \quad \forall p$$

$\in P$

Demir yolu ile Halkalı demir yolu istasyonundan Viyana demir yolu istasyonuna gelen ürün miktarı Viyana demir yolu istasyonunun kapasitesini geçemez (11).

$$\sum_{p=1}^P T_{p22} \leq B2 \quad \forall p$$

$\in P$

Demir yolu ile Trieste limanından Lüksemburg demir yolu istasyonuna gelen ürün miktarı Lüksemburg demir yolu istasyonunun kapasitesini geçemez (12).

$$\sum_{p=1}^P T_{p13} \leq B3 \quad \forall p$$

$\in P$

Arz Miktarlarının Yerel Depolardan Her Bir Ürün Tipi için Gönderilen Miktara Eşit Olması Kısıtı: Müşteriler tarafından yerel depolara getirilip teslim edilen ürün miktarları yerel depolardan deniz yolu ve kara yolu ile taşınacak olan toplam ürün miktarına eşit olmalıdır (13).

$$\sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J R_{pij} + \sum_{p=1}^P \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J S_{pij} = X_{pi} \quad \forall p \in P \text{ ve } \forall i \in I \quad (13)$$

Her Talep Noktasının Her Ürün Tipi İle İlgili Toplam Talebinin Karşlanması Kısıtı: Talep noktalarının her ürün tipi için talebi ikinci aktarma merkezinden kara yolu ile taşınan toplam ürün miktarına eşit olmalıdır (14).

$$\sum_{p=1}^P \sum_{k=1}^K \sum_{l=1}^L R_{pkl} = D_{pl} \\ \in L$$

$$\forall p \in P \text{ ve } \forall l$$

(14)

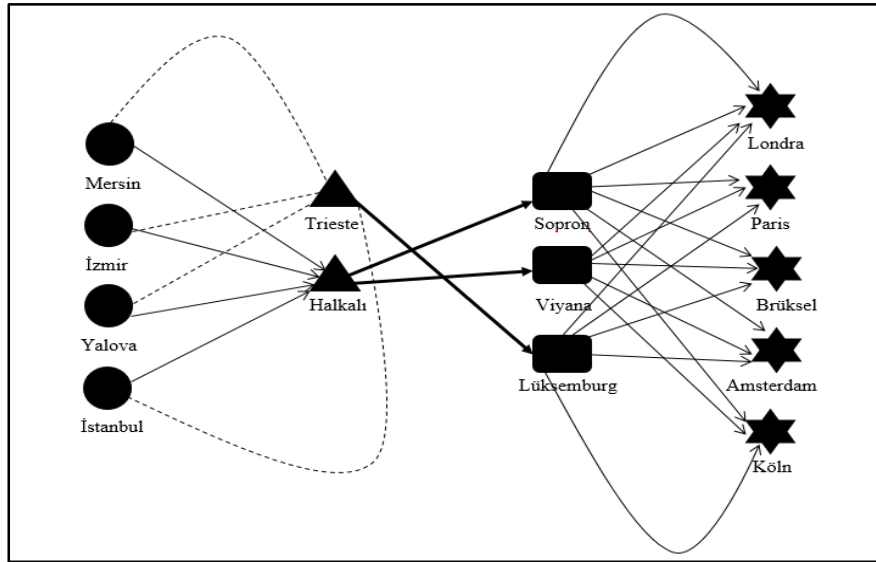
Uygulama

Bu çalışmada uluslararası modlar arası taşımacılık yapan bir işletmede uygulama gerçekleştirilmiştir. Firmanın belirlenen hat üzerindeki mevcut rotasına ve modlarına alternatif yollar aranmaya çalışılmış ve sonuçlar kıyaslanmıştır.

Firma, farklı işletmelerin parsiyel yüklerini toplayarak taşımalarını gerçekleştirmektedir. Mevcut durumda Mersin, İzmir, Yalova ve İstanbul'daki yerel depolarda yükler teslim alınıp deniz yolu ile ilk aktarma merkezi olan Trieste'ye getirilir. Trieste'ye gelen ürünler demir yolu ile Lüksemburg'a getirilir ve buradan kara yolu ile Londra, Paris, Brüksel, Amsterdam ve Paris'teki talep noktalarına dağıtımı yapılır.

Çalışmada mevcut rotaya alternatif iki tane ek rota belirlenmiştir. Ürünler, yerel depolardan kara yolu ile Halkalı demir yolu istasyonuna getirilip buradan demir yolu ile Avrupa'daki aktarma merkezleri olan Sopron ve Viyana'ya gönderilebilir. Son aşama olarak bu merkezlerden kara yolu ile talep noktalarına ürün dağıtımı yapılabilir. Arz noktalarından talep noktalarına kadar her aşamadaki taşıma ağları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Çalışmada belirlenen üç farklı rotaya ve üç farklı talep miktarına göre model, Gams paket programı ile kodlanıp çözdürülmüş ve çıkan sonuçlar karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Şekil 1. Alternatif Taşıma Ağları Yapısı

Firmanın bu rotada taşıdığı ürün miktarının %50'si otomotiv sektörü ürünleridir. Otomotiv ürünleri içerisinde ise taşıma yoğunluğu en fazla olan dört ürün çeşidi seçilmiştir. Ürünlerin taşınma yüzdeleri Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo 1. Ürünlerin Taşınma Yüzdeleri

Ürün	Taşınma Yüzdesi
1	45
2	30
3	15
4	10

Her ürünün fiziksel özellikleri farklıdır. Bu özelliklere göre 1 konteynere yüklenebilecek ürün miktarı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Talep Edilen Ürünlerin Özellikleri

Ürün	Ağırlık	Konteynere Yüklenebilecek Ürün Miktarı
1	1 ton	10
2	1,5 ton	5
3	0,5 ton	15
4	0,4 ton	20

Trieste limanının konteyner kapasitesi 2000 adet, Halkalı istasyonunun konteyner kapasitesi 500 adet, Sopron istasyonunun konteyner kapasitesi 1000 adet, Viyana istasyonunun konteyner kapasitesi 1000 adet ve Lüksemburg istasyonunun konteyner kapasitesi ise 1000 adettir.

Ürünlerin talep miktarları çeşitli sebeplerden farklılık gösterebilmektedir. Mevcut talep miktarına (1.senaryo), mevcut talep miktarının arttığı (2.senaryo) ve azaldığı (3.senaryo) durumlara göre model Gams paket programında kodlanmış ve çözdürülmüştür. Farklı senaryolardaki arz miktarları Tablo 3'te, talep miktarları ise Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Farklı Senaryolarda Arz Miktarları (Konteyner)

Arz Noktaları	1.Ürün			2.Ürün			3.Ürün			4.Ürün		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Mersin	41	50	30	30	40	20	24	35	30	11	25	5

İzmir	61	70	40	50	50	20	20	30	10	20	35	15
Yalova	50	60	30	60	60	10	26	45	25	18	40	10
İstanbul	100	220	50	84	100	50	44	90	35	23	50	20
Toplam (adet)	252	400	150	224	250	100	114	200	100	72	150	50

Tablo 4. Farklı Senaryolarda Talep Miktarları (Konteyner)

Talep Noktaları	1.Ürün			2.Ürün			3.Ürün			4.Ürün		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Senaryo												
Londra	100	200	20	24	30	15	35	35	5	18	25	5
Paris	64	65	30	80	90	5	21	80	15	25	50	6
Brüksel	23	30	30	60	70	25	22	35	20	12	20	4
Amsterdam	35	35	20	40	40	35	20	30	25	8	10	16
Köln	30	70	50	20	20	20	16	20	35	9	45	19
Toplam (adet)	252	400	150	224	250	100	114	200	100	72	150	50

Birinci senaryoda arz noktalarından talep noktalarına haftada toplam 662 adet konteyner taşınmaktadır. 662 adet konteyner talebine göre model kodlanıp çözdürülmüş ve optimal sonuç bulunmuştur. Optimal çözüme göre belirlenen talep miktarının talep noktalarına ulaştırılmasında hem kara yolu hem de deniz yolu kullanılmıştır. Mersin ve Yalova şehirlerinden sadece kara yolu ile taşıma olurken İzmir ve İstanbul şehirlerinden ise hem kara yolu hem deniz yolu ile taşıma olmuştur. Ürünlerin birinci aktarma merkezlerinden ikinci aktarma merkezlerine taşınmasında demir yolu kullanılmış, Halkalı-Sopron hattı kullanılmamıştır. Ürünlerin ikinci aktarma merkezlerinden talep noktalarına dağıtımı kara yolu ile yapılmış, dağıtımın tamamı Viyana ve Lüksemburg şehirlerinden gerçekleştirilmiştir.

İkinci senaryoda haftalık taşıma miktarının arttığı ve 1000 konteyner olduğu duruma göre model, Gams paket programı ile kodlanıp çözdürülmüştür. Çıkan optimal çözüme göre ürünler, birinci aktarma merkezlerinden ikinci aktarma merkezlerine taşınırken hem deniz yolu hem kara yolu kullanılmıştır. Mersin ve Yalova illerinden kara yolu ile taşıma yapılırken İzmir'den sadece deniz yoluyla, İstanbul'dan ise hem deniz yolu hem kara yolu ile taşıma yapılmıştır. Ürünlerin birinci aktarma merkezlerinden ikinci aktarma merkezlerine taşınmasında demir yolu kullanılmış, Halkalı-Sopron hattı kullanılmamıştır. Ürünlerin ikinci aktarma merkezlerinden talep noktalarına dağıtımı kara yolu ile yapılmış, dağıtımın tamamı Viyana ve Lüksemburg şehirleri üzerinden gerçekleştirilmiş Sopron şehrinden taşıma olmamıştır.

Üçüncü senaryoda haftalık taşıma miktarının azaldığı ve 400 konteyner olduğu

varsayılmış ve model, Gams paket programı ile kodlanıp çözdürülmüştür. Çıkan optimal sonuca göre ürünler, birinci aktarma merkezlerinden ikinci aktarma merkezlerine taşınırken sadece kara yolu kullanılmıştır. Ürünler, tüm şehirlerden kara yolu ile Halkalı demir yolu istasyonuna getirilmiştir. Birinci aktarma merkezi olan Halkalı demir yolu istasyonundan ikinci aktarma merkezlerine ürün taşımada demir yolu kullanılmış, ürünlerin taşınmasında sadece Halkalı-Viyana hattı kullanılmıştır. Ürünlerin tamamı kara yolu ile Viyana üzerinden talep noktalarına dağıtılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Taşımacılık ve lojistik sistemleri, üretim ve hizmet sektörünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Toplam maliyetler açısından ciddi bir bölüme sahip olan taşımacılık faaliyetlerinde yapılacak en ufak bir iyileştirme büyük maliyet tasarruflarını getirecektir.

Bu çalışmada, Türkiye ve dünyada her geçen gün daha da gelişen taşımacılık sektörünü yakından ilgilendiren çok modlu taşımacılık ağları ile ilgilendirilmiştir. Özellikle uluslararası ve geniş bir coğrafi alanda yapılan uzun taşımalarda ürünlerin taşınması yapılırken birçok problemle karşılaşmaktadır. Ürünler birçok aşamadan geçerken farklı kriterlere göre farklı taşıma modları seçilebilmektedir. Taşıma ağlarının oluşturulmasında etkili olan avantaj ve dezavantajlar göz önüne alınarak bir optimizasyon modeli geliştirilmiştir.

Modelin geliştirilme sürecinde modların avantaj ve dezavantajları göz önünde bulundurulurken aynı zamanda talep noktalarının talep miktarları da dikkate alınmıştır. Artan ve azalan talep miktarlarına göre ağı yoğunluğu değişebilmektedir. Bu sebeple mevcut, artan ve azalabilecek talep miktarlarına göre farklı durumlar incelenmiştir.

Çalışmada lojistik firması için tasarlanan model, talep miktarlarının değiştiği üç farklı senaryo için Gams paket programı ile kodlanıp çözümlenerek üç farklı senaryo için optimal sonuca ulaşılmıştır. Talep miktarının haftada 662 konteyner olduğu ilk senaryoda ve 1000 konteyner olan ikinci senaryoda, ürünler yerel depolardan birinci aktarma merkezlerine taşınırken hem kara yolu hem de deniz yolu kullanılmıştır. Ürünlerin birinci aktarma merkezlerinden ikinci aktarma merkezlerine taşınmasında demir yolu kullanılmış ancak Halkalı-Sopron hattı kullanılmamıştır. İkinci aktarma merkezlerinden talep noktalarına ürünlerin taşınmasında kara yolu kullanılmış, dağıtımın tamamı Viyana ve Lüksemburg şehirlerinden gerçekleştirilmiştir. Üçüncü senaryoda ise haftalık taşıma miktarının azaldığı ve 400 konteyner olduğu varsayılmıştır. Ürünler, birinci aktarma merkezlerinden ikinci aktarma merkezlerine taşınırken sadece kara yolu kullanılmıştır. Birinci aktarma merkezi olan Halkalı demir yolu istasyonundan ikinci aktarma merkezlerine ürün taşımada demir yolu kullanılmış, ürünlerin taşınmasında sadece Halkalı-Viyana hattı kullanılmıştır. Ürünlerin tamamı kara yolu ile Viyana üzerinden talep noktalarına dağıtılmıştır.

Bu çalışmanın bir yandan firmalara zaman tasarrufu sağlaması beklenirken bir yandan da bundan sonra bu alanlarda gerçekleştirilecek olan bilimsel çalışmalara referans olması umulmaktadır. Önerilen model esnek yapıdadır. Model, uygulamada bahsi geçen firmanın özel durumları ve rotaları için düzenlenmiştir. Aynı model başka bir işletmenin kendi özel

durumları, rotaları, amacı, değişkenleri ve kısıtlarına göre uyarlanarak kullanılabilir.

Kaynaklar

- Alattar, M.A., (2003). Multiobjective optimization for intermodal container freight terminals: mathematical modeling of transport and operations. University of Southern California.
- Bazzazi, M., Safaei, N., Javadian, N. (2009). A genetic algorithm to solve the storage space allocation problem in a container terminal. *Computers & Industrial Engineering*, 56, 44–52
- Bish, E.K., Chen, F.Y., Leong, Y.T., Nelson, B.L., Cheong, J.W., Levi, D.S. (2005). Dispatching vehicles in a mega container terminal. *OR Spectrum* 27, 491-506.
- Bruzzone, A. and Signorille, R. (1998). Simulation and genetic algorithms for ship planning and shipyard layout. *Simulation*, No: 71 (2), 74-83.
- Castilho, B. D. Daganzo, C. F. (1993). Handling strategies for import containers at marine terminals. *Transportation Research*, 27 (2), 151-166.
- Chen, L., Bostel, N., Dejax, P., Cai, J., Xi, L. (2007). A tabu search algorithm for the integrated scheduling problem of container handling systems in a maritime terminal. *European Journal of Operational Research*, Volume 181, Issue 1, 40-58.
- CSCMP (2020). <https://cscmp.org/> (Ziyaret Tarihi: 20.01.2020)
- Guo, X., Huang, S. Y., Hsu, W. J., Low, M. H. Y. (2011). Dynamic yard crane dispatching in container terminals with predicted vehicle arrival information. *Advanced Engineering Informatics*, 25, 472–484.
- Kim, K.H., Bae, J.W. (2004). A look-ahead dispatching method for automated guided vehicles in automated port container terminals. *Transportation Science* 38, 224–234.
- Lehmann, M., Grunow, M., Günther, H.O. (2006). Deadlock handling for real-time control of AGVs at automated container terminals. *OR Spectrum* 28, 631-657.
- Newman, A.M., Araiyo, C., (2000). Scheduling direct and indirect trains and containers in an intermodal setting. *Transportation Science*, 34(3), 256–270.
- Ng, W. C., Mak, K. L. (2005). Yard crane scheduling in port container terminals. *Applied Mathematical Modelling*, 29, 263–276
- Wilson, I. D., Roach, P. A., Ware, J. A. (2001). Container stowage pre-planning: using search to generate solutions a case study. *Elsevier, Knowledge Based Systems*, 14, 137-145.
- Zhang, C., Wan, Y., Liu, J., Linn, R. J. (2002). Dynamic crane deployment in container storage yards, *Transportation Research Part B*, 36, 537–555.
- Zhang C., Liu J., Wan Y., Murty K. G., Linn R. J. (2003). Storage space allocation in container terminals. *Transportation Research Part B: Methodological*, 37(10), 883- 903.

MARKOV ZİNCİRLERİ KULLANILARAK SEÇMEN TERCİHLERİNİN TAHMİN EDİLMESİ*

Selim GÜNDÜZ¹
Sevim Gülin KIRAL²

ÖZ

Gelecek kavramı, her zaman risk ve belirsizliği bünyesinde barındıran bir kavramdır. Geleceğin tahmin edilmesi ile birlikte belirsizlikler önemli ölçüde giderilerek istenilen sonuçlara yüksek olasılıkla ulaşılabilir. Gelecek tahmin edilebilirse risk fırsata, fırsat ise kazanca dönüşebilir. Bu olgu siyasi partiler için de geçerli olup, sonucu tahmin edilebilen olayların yönetilmesinin daha kolay olmasından dolayı, ileriye yönelik olarak yapılacak doğru tahminler ile parti ve seçim yönetim stratejileri güncellenip gelecek seçimlerde daha büyük başarılar yakalanabilir. Özellikle son yıllarda Markov zincirleri yardımı ile geleceğe yönelik tahminler yürütmek amacıyla yapılan çalışmalar oldukça yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada da Markov zincirleri yöntemi kullanılarak seçmenlerin bir önceki seçimdeki parti tercihleri göz önünde alınarak gelecekte hangi partiyi tercih edeceklerine dair olasılıkları ve uzun vadede siyasi partilerin oy oranlarının tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Zaman ve maliyet açısından imkânların kısıtlı olması sebebiyle çalışma evreni Adana ili ile sınırlı tutulmuştur. Adana'nın ilçelerinin seçmen sayıları göz önünde bulundurularak örneklem büyüklükleri hesaplanmış ve bu doğrultuda rasgele seçilen kişilere yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Ön kontrollerden geçen ve çalışmanın kısıtlarına uyan 2848 anketten elde edilen verilerle çalışma gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizleri neticesinde, Adana ili için Adalet ve Kalkınma Partisi seçmenin parti sadakatinin en yüksek olduğu (%87,06) ve uzun vadede Milliyetçi Hareket Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisinin gelecek seçimlerde diğer partilere oranla oyunu daha çok arttıracığı görülmüştür. Ayrıca, çalışmada durağan durum olasılıklarından yola çıkılarak uzun vadede partilerin güncel politikalarında değişiklik yapılmasına dair bir yol haritası da sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Markov Zincirleri, Geçiş Olasılıkları, Seçmen Tercihleri

ESTIMATION OF VOTERS' PREFERENCES WITH MARKOV CHAINS

ABSTRACT

The concept of future is always involves risk and uncertainty. With predicting the future, uncertainties can be substantially eliminated and the desired results can be achieved with high probability. If the future can be predicted, risk can turn into opportunity and opportunity turns into profit. This phenomenon is also valid for political parties and since the predictable events are easier to manage, accurate predictions and party and election management strategies can be updated and greater success can be achieved in future elections. Particularly in recent years, the studies carried out with the help of Markov chains to make predictions for the future have become widespread. In this study, by using Markov chains method, it is aimed to estimate the probabilities of which parties to choose in the future by considering the party preferences of the voters in the previous election and the votes of political parties in the long term. Due to limited time and cost, the study sample was limited to Adana. Sample sizes were calculated by considering the number of voters in Adana districts and face-to-face survey method was applied to randomly selected individuals in this direction. The study was conducted with the data obtained from 2848 questionnaires that passed the preliminary controls and matched the limitations of the study. As a result of the data analysis, it was seen that voters of Adalet ve Kalkınma Party for Adana province had the highest party loyalty (87.06%) and in the long run, the Milliyetçi Hareket Party and Cumhuriyet Halk

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Adana Alpaslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Sarıçam/Adana, ORCID: 0000-0001-5289-6089).

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Adana Alpaslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Sarıçam/Adana, gulinkiral96@gmail.com, ORCID:0000-0003-3878-0332.

* Bu çalışma, 16/10/2019 tarihinde Al Farabi Journal 6. International Conference on Social Sciences kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

Received/Geliş: 08/01/2020 Accepted/Kabul: 07/04/2020, Research Article, Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Gündüz, S., Kiral, G. (2020), "Markov Zincirleri Kullanılarak Seçmen Tercihlerinin Tahmin Edilmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s. 270-281.

Party would increase the vote in the upcoming elections more than the other parties. In addition, a roadmap for changing the current policies of the parties in the long term is presented based on the stagnant situation possibilities.

Keywords: Markov Chains, Transition Probabilities, Voter Preferences.

Giriş

Devlet; yasama, yürütme ve yargı erklerini bünyesinde barındıran ve toplumsal yaşamı düzenleyen etkin bir güçtür. Bu gücü elinde bulunduran ve yöneten kişilerin, bu erklerle ne şekilde hâkim oldukları ve güçlerini hangi biçimde kullandıkları o devletin niteliğini belirlemektedir. Halkın kararına dayanarak, hukuk sınırları çerçevesinde olmak kaydesiyle halkın yararına olacak şekilde güçleri yöneten devlet düzenine de demokrasi denilmektedir (Aktan, 1994: 20). Halkın halk tarafından yönetildiği demokrasi düzeni ile yönetilen devlet sistemlerinde güçlerin yönetimine sahip olmanın yolu ise seçimlerdir. Çünkü bu sistemde halk gerekli nitelikleri sağlamak şartıyla kendi yöneticilerini kendisi seçmektedir. Atatürk'ün de ifade ettiği gibi, demokrasi esasına müstenit hükümetlerde, hâkimiyet halka, halkın ekseriyetine aittir. Demokrasi prensibi, hâkimiyetin millete ait olduğunu, başka yerde olamayacağını iltizam eder (Aktan, 2000: 11). Çağdaş demokrasilerde devlet erklerini yönetecek kişilerin seçimlerle belirlenmesi beklenmektedir. Ancak günümüz itibarıyla bazı ülkeler bu uygulamayı yalnızca yasama ve yürütme görevini yürütecek kişiler için gerçekleştirmekteyken, bazı ülkeler yargı görevlilerini belirlerken de seçim esasını uygulamaktadır. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı, milletvekilliği, belediye başkanlığı, il belediye meclisi üyeliği, muhtarlık vb. görevleri yürütecek kişilerin belirlenmesi ve bazı önemli sistem değişikliği kararları seçim sonuçlarına göre tayin edilmektedir.

İktidar mücadelesi, insanların devletler halinde kümeleşmesinden beri süre gelen bir olgudur. Bu mücadelelerini etkili bir şekilde sürdürmek isteyen ortak görüş ve menfaatlere sahip olan kişiler siyasal topluluklar oluşturmuş ve amaçlarını gerçekleştirmek için çaba göstermişlerdir. Bu topluluklardan bir kısmının amacı devlet yönetimine sahip olmak iken bir kısmı da siyasal iktidarı etkileyerek, kendi menfaatleri doğrultusunda yaptırımlar elde etmeyi amaçlamıştır. Siyasal iktidara sahip olmayı amaçlayan ve bu doğrultuda eylemler gerçekleştiren en gelişmiş örgütlenmeler ise siyasi partilerdir (Sezen, 1994:32). Bunlar, demokratik sürecin doğru ve etkin bir şekilde işlenmesini sağlayan ve toplumda farklı işlevleri yerine getiren en önemli unsurlardır (Canöz, 2010; 96). Ancak, siyasi partilerin amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için öncelikle rakiplerinden pozitif olarak ayrışmaları ve güç elde etmeleri gerekmektedir. Siyasetçiler ve siyasi partiler için en etkili güç ise yüksek sayıda seçmenin oyunun toplanabilmesi ve bu seçmenler üzerinde parti bağımlılığının yaratılabilmesidir. Bunlar için de etkin stratejilerin belirlenmesi ve pazarlama biliminden faydalanılması gerekmektedir (Divanoğlu, 2008: 106). Demokratik yönetime sahip ülkelerde siyasi parti ve siyasetçilerin siyasal pazarlama tekniklerini yetkin bir şekilde kullanması, seçmenlerin oy tercihleri üzerinde ve dolayısıyla iktidarın elde edilebilmesinde oldukça etkili olmaktadır. Pazarlama karması elemanlarının pazarlama faaliyetlerinin içeriğini oluşturduğu gibi (Grönroos, 1994:5), siyasal pazarlama karması elemanları da seçim süreçlerindeki faaliyetlerin içerik ve temelini oluşturmaktadır (Divanoğlu, 2008: 106).

Eğer bu temel ve içerik doğru ve etkili bir şekilde oluşturulabilirse parti ve siyasi adaylar rakiplerine karşı üstünlük yakalayabileceklerdir.

Siyasi partiler, kendileri için oldukça önem arz eden gelecek seçimlerin mevcut koşullara göre oluşabilecek sonuçlarını ve uzun vadede partilerinin olası oy oranlarını önceden tahmin edip ona göre gerekli seçim stratejileri belirlemek isterler. Bu çalışmada da Markov analizi kullanılarak bir sonraki genel seçimlerde siyasi partilerin alacakları oy oranlarının ve seçmenlerinin parti sadakatlerinin hangi düzeyde olduğunun tahmininin yapılması amaçlanmaktadır. İmkânların kısıtlılığı nedeniyle bu çalışma sadece Adana ili ölçeğinde gerçekleştirilmiştir.

Literatür Çalışmaları

Geçmiş dönemdeki seçmen tercihleri göz önünde bulundurularak gelecek seçimlerin tahmin edilmesine yönelik literatürde yer alan çalışmalarda Markov zincirlerinin kullanıldığı bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Genel olarak çeşitli alanlarda Markov zincirleri ile yapılan çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen siyasi seçimlerin tahminine yönelik bir çalışmanın yapılmamış olması, bu çalışmanın yazında ilk olması sebebiyle de önem arz etmektedir. Aşağıda öncelikle seçmen tercihleri ve seçim tahminleri üzerine yapılan çalışmalara akabinde ise Markov analizi yöntemi kullanılarak son yıllarda yapılmış bazı önemli çalışmalara ait bilgiler sunulmuştur.

Seçmen tercihleri üzerine Sitembölükbaşı (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışmada seçmenlerinin oy verme eğilimlerine ve parti sadakatlerine etki eden sosyal, kültürel ve ekonomik etkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Sitembölükbaşı 2004 yılında Isparta ilinde yaşayan seçmenlerin parti tercih nedenleri üzerine de bir araştırma yapmış ve bu çalışmasında 1995, 1999 ve 2002 genel seçimlerini karşılaştırmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar irdelendiğinde ise, seçmenlerin siyasi parti tercihlerini en fazla etkileyen durumların başında partinin ideolojisinin geldiği, bunları parti lideri ve partilerin yaptıkları icraatların izlediği tespit edilmiştir. Seçmen tercihlerinin belirlenmesine yönelik bir diğer çalışma da Mart 2009 yerel seçimleri için Canöz (2010) tarafından Konya örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmada seçmenlerin, adayın imajını oluşturan özelliklerden en fazla kişisel özelliklerini, en az düzeyde ise çevresel özellikleri önemsedikleri sonucuna varılmıştır. Bu çalışmaya benzer bir çalışma ise Damlapınar ve Balcı (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2004 yerel seçimleri üzerine yapılan bu çalışmada seçmenlere anket uygulanmış ve adaya yönelik imaj oluşturulurken hangi değişkenlerin etkisinin olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda adayın karakteristiklerinin seçmenler için en yüksek öneme sahip olduğu bulunmuştur. Siyasi seçim sonuçlarının tahmin edilmesi ile ilgili son dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalardan biri olan Bayır ve ark. (2016) tarafından yapılan çalışmada, oldukça popüler bir istatistiksel teknik olan veri madenciliği tekniği kullanılmıştır. Siyasi parti seçimlerinde seçmen tercihleri ve hareketleri, C4.5 Karar ağacı algoritması yardımıyla belirlenmiştir. 2011 yılı genel (milletvekili) seçimlerinden önce seçim sonuçlarını tahmin etmeye yönelik olarak bir araştırma şirketi tarafından yapılmış kamuoyu araştırması sonuçları veri seti olarak kullanılmıştır. Bu veri seti veri madenciliği teknikleri ile analiz edilerek seçmenlerin parti tercihleri ve bu tercihleri etkileyen değişkenler belirlenmiştir. Gerçek seçim sonucunda yapılan analizlerin mevcut veri

setinden elde edilen sonuçlar ile örtüşmesi nedeniyle karar ağacı algoritmasının siyasi eğilimleri belirlemede önemli bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada da kullanılan Markov analizi yöntemi ile eğitim (Alp, 2007; Gagne, 2015; Kıral vd, 2018, Rouhi, 2019), bankacılık ve finans (Fingleton, 1997; Betancourt, 1999; Öz ve Erpolat, 2010; Büyüktatlı ve ark., 2013; İlarıslan, 2014; Bairagi ve Kakaty, 2015; Paksoy, 2017; Urrutia ve Antonil, 2019), pazarlama (Arıtan ve Akyüz, 2015; Şentürk ve Alp, 2016; Çetin ve Alp, 2016; Öztemiz ve İplikçi, 2017; Kıral, 2018) gibi pek çok alanda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Markov zincirleri yöntemi ile eğitim alanında son dönemlerde yapılan çalışmalardan biri olan Rouhi (2019)'nin çalışmasında, araştırmanın yapıldığı seneden sonraki dört yıl içinde uluslararası başlangıç kayıtlarındaki daralmanın toplam öğrenci sayısı üzerindeki etkisinin nasıl olacağını tahmini yapılmıştır. Farklı senaryoların etkisinin önemi t-testi ile ölçülmüştür. Modelin sağladığı tahmini değerlere kıyasla gerçek geçmiş verilerine dayanarak bir doğruluk analizi de sağlanmıştır. Markov analizi ile Bankacılık ve finans alanında yapılan Akyurt (2011)'un çalışmasında ise, ülke derecelendirme sisteminin Markov zincirleri ile ifade edilebilirliği gözlemlenmiştir. Yüksek kredi notuna sahip ülkelerin notlarındaki değişimin, düşük kredi notuna sahip ülkelere oranla daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçiş matrisinden yola çıkarak yüksek kredi notuna sahip olan ülkenin kredi notunun artma olasılığının azalma olasılığından daha yüksek olduğu kanıtlanmıştır. Bairagi ve Kakaty (2015) tarafından yapılan çalışmada ise Markov zincirleriyle menkul kıymetler piyasasındaki fiyat davranışları incelenmiştir. Örnek olarak Hindistan Devlet Bankasının hisse senedi fiyatlarındaki değişimler göz önüne alınarak fiyattaki artma ve azalma durumlarının olasılıkları öngörülme çalışılmıştır. Markov analizi ile pazarlama alanında gerçekleştirilen çalışmalardan biri olan Çetin ve Alp (2016)'ın çalışmasında, 503 cep telefonu kullanıcılarına anket uygulanarak elde edilen verilerden hareketle cep telefonu markası tercihleri Markov zinciri ile analiz edilmiştir. Geçiş olasılıkları matrisi ve uzun dönem denge vektörü hesaplanarak, markalar arası geçiş oranları ve marka bağımlılıkları bulunmuş ve kullanıcıların marka tercihleri genel olarak değerlendirilmiştir. Bu analizler cinsiyetlere göre ayrı ayrı yapılarak, kadın ve erkek cep telefonu kullanıcılarının farklı davranış gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Endüstriyel alanda Cestana vd. (2019) tarafından yapılmış olan çalışmada da yedek parça tedarik zincirindeki Kademeli Üretimin (AM) yavaş hareket eden parçalar üzerindeki etkisi incelenmiş ve tedarik süresinin kısaltılması amaçlanmıştır. Markov Zincirleri; üretim süresi ve kurulum süresini modellemek için kullanılmıştır. Kademeli Üretimin (AM), Konvansiyonel üretimden (CM) ne kadar uygun olduğunu anlamak için sayısal bir deney yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, Konvansiyonel üretimin (CM) kurulum süresi uzun olduğundan (üretim süresine göre) Kademeli Üretimin (AM) Konvansiyonel üretimden (CM) daha iyi performans gösterdiği kanıtlanmıştır. Markov zincirleri kullanılarak son dönemde yapılmış bir diğer çalışma da Hu vd. (2018) tarafından, 1958'den 2016'ya kadar Menghai hidrolojik istasyonunun yağış verileri kullanarak, Liusha Nehri'nin yağışının kısa vadeli tahmininin yapıldığı çalışmadır. Sonuçlar, 2015 ve 2016 yıllarında öngörülen bolluğun gerçek durumla tamamen tutarlı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada ise seçmenlerin geçmiş dönemlerdeki parti tercihleri göz önünde bulundurularak geleceğe yönelik olarak hangi partiyi tercih edeceklerine dair olasılıklar ve uzun vadede hangi partinin daha başarılı olacağı tahmin edilecektir. Durağan durum

olasılıklarından yola çıkarak uzun vadede partilerin politikalarında değişiklik yapıp yapılmamasına dair bir yol haritası da çizilecektir.

Markov Zincirleri

Markov analizinin esası, A. A. Markov'un 20. yüzyılın başlarında Brownian hareketi olarak bilinen kapalı bir kutu içerisindeki gaz moleküllerinin yapısı ve davranışlarını matematiksel olarak betimlemesine dayanır (Öztürk, 2004;645-646). Bu betimlemeden sonra Markov analizinden pek çok farklı alanda yararlanmış ve gelecek olayların tahmin edilmesinde yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Sisteme ilişkin değişiklikler, sistemin en az iki farklı andaki durumunu tanımlıyorsa sistem dinamiklerdir. Günlük hayatta ki sistemlerin çoğu dinamik sistemler, yani zaman içinde değişen sistemlerdir (Cinemre, 2003: 48). Markov zincirleri sistemi geçmiş olaylardan bağımsız yalnızca mevcut olasılıkları kullanarak geleceğe yönelik durumların olasılığını içeren bir analizdir (Alp ve Öz, 2009: 39). Yapılan bu çalışma da, içinde bulunulan dönemde ki seçim sonuçlarının geçmişteki seçim sonuçlarından bağımsız olduğu varsayımına dayanır. Gelecekte seçilmesi beklenen siyasi parti sadece bir önceki dönemde gerçekleşen seçim sonucuna bağlıdır ve bu haliyle Markov özelliğini göstermektedir.

$X = \{X_n : n \geq 0\}$, $\forall n \geq 0$ ve $\forall i$ ve $j \in S$ için S sayılabilir kümesi üzerinde aşağıdaki koşulları sağlayan stokastik sürece Markov zinciri denir.

$$P\{X_{n+1} = j | X_0, X_1, \dots, X_n\} = P\{X_{n+1} = j | X_n\} \quad (1)$$

$$P\{X_{n+1} = j | X_n = i\} = p_{ij} \quad (2)$$

p_{ij} , geçiş olasılığıdır ve matris üzerinde i durumundan j durumuna geçme olasılığını göstermektedir. Klasik olasılık kuralları geçerlidir. $\forall i, j \in S$ için $\sum p_{ij} = 1$ koşulunu sağlar ve $P = [p_{ij}]$ markov zincirinin geçiş olasılıkları matrisidir.

$$P = \begin{bmatrix} P_{11} & P_{12} & P_{13} & \dots & P_{1n} \\ P_{21} & P_{22} & P_{23} & \dots & P_{2n} \\ P_{31} & P_{32} & P_{33} & \dots & P_{3n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ P_{n1} & P_{n2} & P_{n3} & \dots & P_{nn} \end{bmatrix}$$

Geçiş olasılık matrisi yukarıdaki matriste görüldüğü gibidir. n durum için bir durumdan diğer bir duruma geçişi gösteren kare matristir. (1) nolu ifade Markov özelliğidir ve herhangi bir n zamanında şu andaki X_n durumu biliniyorken bir sonraki X_{n+1} durumu, $X_0, \dots, X_{n-1}$ geçmiş durumlardan koşullu olarak bağımsızdır. Başka bir ifadeyle bir sonraki durum, şu andaki durum vasıtasıyla geçmişe ve mevcut duruma bağlıdır. (2) nolu ifade ise geçiş olasılıklarının n 'den bağımsız olduğunu gösterir (Farg ve Khalil, 2014:184; Serfozo, 2009: 2-3).

Geçiş olasılık matrisi elemanlarının aşağıdaki eşitlikle hesaplanabilmesi mümkündür.

$$p_{ij} = \frac{n_{ij}}{\sum n_i} \quad (3)$$

$n = 0, 1, 2, 3, \dots$ olmak üzere bir sonraki dönemin olasılık dağılım matrisi ise

$$Q_{n+1} = Q_n P \quad (4)$$

formülü ile bulunur (Grimshaw ve Alexander, 2011: 268).

n arttıkça Q_{n+1} denge (durağanlık) matrisi Q ya yaklaşır ve

$$\lim Q_{n+1} = Q \quad (5)$$

şeklinde bulunur.

Uygulama

Bu çalışmada, katılımcılara 24 Haziran 2018 genel (milletvekili) seçimlerinde oy verdikleri partinin ve bir sonraki genel seçimde oy vermeyi düşündükleri partinin hangisi olduğuna ilişkin sorular yöneltilmiş ve elde edilen bu verilerden yararlanılarak geçiş olasılıkları matrisi belirlenmiştir. Buradan hareketle bir sonraki ve gelecekte yapılacak diğer seçimler için seçmenlerin parti tercihlerinin hangi yönde olacağı tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma imkânların kısıtlı olması nedeniyle sadece Adana ili özelinde yapılmıştır. Çalışmanın yapıldığı Adana ilindeki seçmen evrenini temsil eden örneklem büyüklüğü ise,

$$n = \frac{\chi^2 N p q}{d^2 (N - 1) + \chi^2 p q}$$

eşitliği yardımıyla hesaplanmıştır. Burada n örneklem büyüklüğünü, χ^2 tablo değerini (%5 anlamlılık için 3,841), N kitle büyüklüğünü, p kitle oranını (0,5 kabul edilmiş) ve d doğruluk derecesi veya hata payını (0,05 olarak alınmıştır) ifade etmektedir. Bu değerler formülde yerlerine yazıldığında;

$$n = \frac{3,841.1,524,922.0,5.0,5}{0,05^2(1,524,922-1)+3,841.0,5.0,5} = 384$$

olarak edilmektedir. Görüldüğü üzere %5'lik hata payı ile çalışma için gerekli minimum örneklem büyüklüğü yaklaşık olarak 384 kişi olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın daha güvenilir olması açısından çalışmadaki örneklem sayısı bulunan bu değerden oldukça fazla tutulmuştur. Adana'nın ilçelerindeki seçmen sayıları göz önünde bulundurularak ilçelere göre seçilecek örneklem oranları belirlenmiş ve yüz yüze anket yöntemi ile rasgele olarak seçilen kişilere hazırlanan anketler uygulanmıştır. Ön kontrollerden geçen ve çalışmanın kısıtlarına uyan 2848 anketten elde edilen verilerle çalışma gerçekleştirilmiştir.

Markov analizi yöntemindeki durumlar; 24 Haziran 2018 milletvekili seçimlerinde AK Parti, CHP, HDP, İP, MHP, Diğer partilere verilen oylar ve oy kullanılmaması olarak belirlenmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde Markov zincirleri yöntemine göre tahmin edilebilmesi için yapılması gereken işlemleri; seçmenlerin önceki seçimdeki oy tercihi ve gelecek seçimlerde kullanmayı planladığı oy tercihini belirlemek, durumlar arası geçişleri saptamak, durumlar arası geçiş sayılarını belirlemek, durumlar arası geçiş olasılıkları matrisini oluşturmak, başlangıç olasılıklarını belirlemek ve durağan durum olasılıklarını hesaplamak şeklinde ifade edilebilir.

İlk olarak AK Parti için geçen seçimde kendine oy veren seçmenlerin bir sonraki seçimde nasıl hareket edecekleri incelenmiştir. Elde edilen anket sonuçlarına göre, çalışma örneğinde bulunan ve 24 Haziran 2018 milletvekili seçimlerinde AK Parti'ye oy veren 912 seçmen bulunmaktadır. Bu seçimde AK Parti'ye oy vermiş olan seçmenlerin bir sonraki seçimde oy vermeyi düşündükleri partilere göre dağılımı Tablo 1 ile sunulmuştur. Bu tablo incelendiğinde Haziran 2018 seçimlerinde oyunu AK Parti'ye kullanmış olan 794 seçmenin bir sonraki seçimde oyunu yine AK Parti'ye vereceği, 19

seçmenin CHP'ye, 2 seçmenin HDP'ye, 9 seçmenin İP'ye, 24 seçmenin MHP'ye ve 15 seçmenin ise Diğer partilere oy vereceği ve 49 seçmenin ise oy kullanmayacağı görülmektedir.

Tablo1. AK Parti Seçmeni için Geçiş Sayıları

	AK Parti	CHP	MHP	HDP	İP	Diğer	Oy Kullanmayan
AK Parti	794	19	24	2	9	15	49

Partilerin geçiş sayıları belirlendikten sonra geçiş olasılıkları matrisi oluşturulabilir. Geçiş olasılık matrisi elemanları (3) nolu eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır. AK Parti için elde edilen geçiş olasılıkları matrisi Tablo 2'de verilmiştir. AK Parti'ye oy veren seçmenin tekrar AK Parti'ye oy verme olasılığı %87,06 (794/912), CHP'ye oy verme olasılığı %2,08 (19/912), MHP'ye oy verme olasılığı %2,63 (24/912), HDP'ye oy verme olasılığı %0,22 (2/912), İP'ye oy verme olasılığı %0,99 (9/912), Diğer Partilere oy verme olasılığı %1,65 (15/912) ve oy kullanmama olma olasılığı ise %5,37 (49/912) olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. AK Parti için Geçiş Olasılıkları Matrisi

	AK Parti	CHP	MHP	HDP	İP	Diğer	Oy Kullanmadım
AK Parti	0,8706	0,0208	0,0263	0,0022	0,0099	0,0165	0,0537

Yukarıda sadece AK Parti için yapılan hesaplamalar tüm partiler için benzer şekilde tekrarlanmış ve tüm siyasi parti durumlarına ilişkin geçiş sayıları Tablo 3'te geçiş olasılıkları matrisi ise Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 3. Siyasi Parti Durumlarına İlişkin Geçiş Sayıları

	AK Parti	CHP	MHP	HDP	İP	Diğer	Oy Kullanmayan	Toplam
AK Parti	794	19	24	2	9	15	49	912
CHP	10	579	23	10	24	13	20	679
MHP	26	15	227	3	12	8	19	310
HDP	5	54	2	285	0	5	4	355
İP	28	32	40	6	197	15	2	320
Diğer	3	6	2	2	11	17	6	47
Oy Kullanmayan	24	36	22	11	3	22	107	225

Tablo 4. Geçiş Olasılıkları Matrisi

	AK Parti	CHP	MHP	HDP	İP	Diğer	Oy Kullanmayan
AK Parti	0,8706	0,0208	0,0263	0,0022	0,0099	0,0164	0,0537
CHP	0,0147	0,8527	0,0339	0,0147	0,0353	0,0191	0,0295
MHP	0,0839	0,0484	0,7323	0,0097	0,0387	0,0258	0,0613
HDP	0,0141	0,1521	0,0056	0,8028	0,0000	0,0141	0,0113
İP	0,0875	0,1000	0,1250	0,0188	0,6156	0,0469	0,0063
Diğer	0,0638	0,1277	0,0426	0,0426	0,2340	0,3617	0,1277
Oy Kullanmayan	0,1067	0,1600	0,0978	0,0489	0,0133	0,0978	0,4756

Ayrıca Tablo 4 incelendiğinde, AK Parti seçmenindeki parti sadakatinin %87,06 ile ilk sırada olduğu onu %85,27 ile CHP seçmenin izlediği görülmüştür. Günümüz itibari ile parlamentoda temsil edilen partilerden MHP'nin seçmenin sadakati %73,23, henüz yeni kurulmuş olan bir parti olan İP'nin seçmenin sadakati %61,56 ve HDP'li seçmenin parti sadakati ise %80,28 olarak hesaplanmıştır.

Başlangıç olasılık vektörünün elde edilmesi işleminde; her bir partiye ilişkin parti seçmeni sayısının genel seçmen sayısına oranlanması gerekmektedir. Başlangıç olasılık vektörünün (Q_0) elemanları Tablo 3'ün son sütunundaki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 5. Başlangıç Olasılık Vektörü

AK Parti	CHP	MHP	HDP	İP	Diğer	Oy Kullanmayan
0,320	0,238	0,109	0,125	0,112	0,017	0,079

Ankete katılan 2848 seçmenin 912 si oyunu AK Parti'ye kullandığından başlangıç olasılık vektörünün ilk elemanı $912/2848=0,32$ 'dir. Benzer şekilde hesaplamalar diğer durumlar için de yapılmış ve son olarak başlangıç olasılık vektörünün son elemanı da oy kullanmayan 225 kişi olduğundan $225/2848=0,079$ olarak elde edilmiştir.

Markov analizinde uzun dönem sonucunda değerler sabit bir olasılık değerine ulaşır ve bu olasılıklar durağan durum olasılıkları olarak adlandırılırlar. Tablo 5'te verilen başlangıç olasılık vektörü (4) nolu eşitlikte kullanılarak diğer durum vektörü elde edilir ve durağanlığı yakalayınca kadar adım adım ilerlenir. Bu doğrultuda bir sonraki seçim dönemindeki başlangıç olasılık vektörü hesaplanmış ve sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Bir Sonraki Seçim Dönemi İçin Başlangıç Olasılık Vektörü

AK Parti	CHP	MHP	HDP	İP	Diğer	Oy Kullanmayacak
0,312	0,260	0,119	0,112	0,090	0,033	0,073

Başlangıç olasılık vektörü ile geçiş olasılıkları matrisi ardışık olarak çarpılarak sonraki dönemler için başlangıç olasılık vektörleri her seçim dönemi için ayrı ayrı elde edilir. Başlangıç olasılık vektöründe durağanlık sağlanana kadar çarpma işlemine devam edilir. Bu çalışmada 25 seçim dönemi sonrasında (uzun vadede) başlangıç olasılık vektörünün sabitlendiği belirlenmiştir. Tablo 7'de durağan durum olasılık vektörü görülmektedir.

Tablo 7. Durağan Durum Olasılık Vektörü

AK Parti	CHP	MHP	HDP	İP	Diğer	Oy Kullanmayacak
0,270	0,326	0,140	0,069	0,079	0,041	0,075

Başlangıç olasılık vektörü ile durağan durum olasılık vektörü karşılaştırıldığında, bugünkü durumda devam edeceği varsayımı altında, 24 Haziran 2018 seçimlerinde Adana ilinde birinci parti olan AK Parti'nin oyunun %32'den uzun vadede %27'ye düşeceği sonucu çıkarılmaktadır. Benzer şekilde CHP'nin oyu başlangıçta %23 iken uzun

vadede %32,6'ya yükseleceği, HDP'nin oyu başlangıçta %12,4 iken uzun vadede %6,9'a düşeceği, İP'nin oyu başlangıçta %11,2 iken uzun vadede %7,9'a düşeceği, MHP'nin oyu başlangıçta %10 iken uzun vadede %14'e yükseleceği, diğer partilerin oylarının başlangıçta %1 iken uzun vadede %4,1'ye yükseleceği ön görülmektedir. Oy kullanmayan seçmenlerin oranının ise bu örnekleme özelinde başlangıçta %7,9 iken uzun vadede %6'ya düşeceği tahmin edilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Adana ili genelinde gerçekleştirilen bu çalışma ile seçmenlerin bir önceki seçimde oy verdikleri partiler göz önünde bulundurularak gelecek seçimlerdeki parti tercihlerine dair olasılıkların tahmini ve uzun vadede siyasi partilerin alacakları oy oranları tahmin edilmiştir. Geçmişe yönelik verilerle geleceğe yönelik tahmin çalışmaları birçok karar verici için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Gelecek, belirsizlik ve risk içerdiği için zamanın en gizemli bölümüdür. Bu belirsizlik insan zihnini meşgul etmekte ve onu gelecekte bilgi edinebilmek için her yola başvurmaya sevk etmektedir. Bu durumda gelecek tahmin edilebilirse bilinmez olmaktan çıkar ve böylelikle riskler fırsata, fırsatlar da kazanca dönüşür. Özellikle siyasi partiler ve liderler için de geleceğin tahmin edilmesi ve belirsizliğin ortadan kaldırılması hayati derecede önem arz etmektedir. Bunun için bu çalışmadan elde edilen sonuçların başta Adana'daki yerel siyasetçiler ve karar alıcılar olmak üzere parti genel merkezleri tarafından da iyi okunması tavsiye edilmektedir.

Unutulmamalıdır ki seçmenler, beklentileri ve ihtiyaçlarına cevap veren partilere destek verirler doğru tahminlerle hareket edilmesi uygun politika tercihleri, partinin kısa sürede başarıyı yakalamasına etki edecektir. İktidara talip olan her siyasi partinin, toplumun beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda takip ettikleri politikaları güncelleyerek hareket etmeleri gerekmektedir. Böylece seçmen sayısını arttırmayı ve belki de lider parti olarak demokratik yaşamına devam etmeyi sağlayabilirler. Bunu tam anlamıyla başarabilmek için ise seçmen davranışlarını iyi analiz etmeli, seçmenin kendi partisini tercih etme ya da etmeme nedenlerini doğru tahmin edip iyi bir politika ile hareket etmelidirler.

Bu çalışmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre uzun vadede AK Parti, İP ve HDP'nin oy oranlarında azalış, MHP, CHP ve Diğer partilerin oylarında ise artış olacağı ön görülmektedir. Bu alanda özellikle oy kaybeden siyasi partilerin başarısızlıklarını etkileyen faktörler saklı Markov modeli kullanılarak incelenebilir ve buradan elde edilecek sonuçlardan yararlanılarak partilerin uygulaması gereken politikalara dair bir yol haritası çizilebilir. Çünkü seçmenin parti tercihini etkileyen birçok bağımsız değişken bulunmaktadır. Bunlar, genel parti politikaları ve liderleri dışında, partilerin yerel siyasi adaylarının imajları, vaat ve söylemlerini yerine getiriyor olup olmamaları, dini bir aidiyet ve vazgeçilmez alışkanlıkları vb. birbirinden bağımsız değişkenlerdir.

Kaynaklar

- Aktan, C. C. (1994). *Temiz Toplum ve Temiz Siyaset*, Birinci Baskı, İstanbul, T Yayınları.
- Aktan, C. C. (2000). *Liberal Demokrasi Üzerine Özlü Sözler*. *Yeni Global Gerçekler*, İstanbul, TÜGİAD Yayınları.

- Akyurt, İ. (2011). Ülke derecelendirme sisteminin markov zinciri ile analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 22(69), 45-60.
- Alp, S., (2007). Türkiye’de Eğitim Sürecinin Markov Geçiş Modeli, 8. *Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi*, 24-25 Mayıs, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Alp, S., Çetin, N.G. (2016). Cep Telefonu Marka Tercihlerinin Markov Zincirleri İle Analizi. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 126-138.
- Alp, S., Öz, E. (2009). Markov Zinciri Yöntemi İle Taşınabilir Bilgisayar Tercihlerinin Analizi. *Akademik İncelemeler*, 4(2), 37-54.
- Arıtan, T., Akyüz, A.M. (2015). Tüketicilerin Otomobil Markalarına Yönelik Marka Sadakatleri ve Tercihleri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 195-220.
- Bairagi, A., Kakaty S.C.H. (2015). Analysis Of Stock Market Pricebehaviour: A Markovchainapproach, *International Journal Of RecentScientificresearch*, 6 (10): 7061-7066.
- Bayır A., Özdemir Ş., Gülseçen S. (2016), Türkiye’deki Seçmen Eğilimlerinin C4.5 Karar Ağacı Algoritması İle Belirlenmesi, *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 3(1).
- Betancourt, L. (1999). Using Markov chains to estimate losses from a portfolio of mortgages. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 12(3), 303-318.
- Bhang K.J., Sarker T., Lee J-D. (2018). Prediction Of Urban Land Cover Change Using Multilayer Perceptron And Markov Chain Analysis, *Journal Of The Korean Society Of Surveying, Geodesy, Photogrammetry And Cartography* Vol. 36, No. 2, 85-94, 2018.
- Büyüktatlı F., İşbilir S., Çetin E. (2013). Markov Analizi İle Yıllık Ödeneklere Bağlı Bir Tahmin Uygulaması, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*.
- Canöz, K. (2010). Seçmen Tercihinde Aday İmajının Rolü: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Öncesinde Konya Seçmeni Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(2): 95-114.
- Cestana, A., Pastore, E., Alfieri, A., & Matta, A. (2019). Reducing resupply time with additive manufacturing in spare part supply chain. *IFAC-PapersOnLine*, 52(13), 577-582.
- Cinemre, N. (2003). Yöneylem Araştırması, İkinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Çetin, N.G., Alp, S. (2016). Cep Telefonu Marka Tercihlerinin Markov Zincirleri ile Analizi. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 9(3), 126-138.
- Damlapınar, Z., & Balcı, Ş. (2005). Seçmenin Zihnindeki Aday İmajını Belirleyen Etkenler: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Alan Araştırması. *Selçuk İletişim*, 4(1), 58-79.
- Damlapınar, Z., Balcı, Ş. (2005), Seçmenin Zihnindeki Aday İmajını Belirleyen Etkenler: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Alan Araştırması, *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(1), 58-79.
- Divanoğlu, S.U. (2008). Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Karması Elemanlarının Yeri ve Önemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 103.
- Farg, M. H. M., & Khalil, F. M. H. (2014). Statistical Analysis of Academic Level of Student in Quantitative Methods Courses by Using Chi-Square Test and Markov

- Chains-Case Study of Faculty of Sciences and Humanities (Thadiq). *Nat Sci*, 12(12), 182-186.
- Fingleton, B. (1997). Specification and Testing of Markov Chain Models: An Application to Convergence in the European Union. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 59(3), 385-403.
- Gagne, L. (2015). Modeling the progress and retention of international students using Markov Chains.
- Grimshaw, S. D., Alexander, W.P. (2011). Markov Chain Models For Delinquency: Transition Matrix Estimation And Forecasting. *Applied Stochastic Models In Business And Industry*, 27(3), 267-279.
- Grönroos, C. (1994) From Marketing Mix to Relationship Marketing: Towards a Paradigm Shift in Marketing. *Management Decision*, 32, 4-20.
- Hu X., Huang Q, Shu K. (2018), Precipitation Prediction In The Liusha River Basin Based On Markov Chain, *Journal Of Water Resources Research*, 2018, 7(4), 398-403 Published Online August 2018 In Hans.
- Ilarslan, K. (2014). Hisse senedi fiyat hareketlerinin tahmin edilmesinde Markov zincirlerinin kullanılması: İmkb 10 bankacılık endeksi işletmeleri üzerine ampirik bir çalışma. *Journal of Yaşar University*, 9(35), 6158-6198.
- Kıral, E. (2018), Avrupa Birliği Ülkelerinin Boşanma Oranı Analizi: Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 4 (1), 19-38.
- Kıral, E. (2018). Markov Analizi İle Cep Telefonu Operatör Tercihlerinin Belirlenmesi: Adana İli Üzerine Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 35-47.
- Kıral, E.(2018). Avrupa Birliği Ülkelerinin Boşanma Oranı Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4 (1) 2018, 19-38.
- Kıral, E., Mavruk, C., & Kıral, G.(2018) Ekonometri Öğrencilerinin Sayısal Derslerdeki Akademik Performansı: Markov Modeli İle Bir Hesaplama. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, 617-632.
- Li, L. Y., Wang, D. J., Zhou, T. T., Tang, T., & Sun, H. (2011, November). Reliability prediction and Markov analysis of braking system based on Relex 2009. In *Proceedings of International Conference on Information Systems for Crisis Response and Management (ISCRAM)* (pp. 161-168). IEEE.
- Öz, E., Erpolat, S. (2010). Çok değişkenli Markov zinciri modeli ve bir uygulama. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 577-590.
- Öztemiz H.H., İplikçi H.G. (2017). Markov Zincirleri İle Akıllı Telefon Marka Tercihinin Belirlenmesi: Üniversite 1. Sınıf Öğrencileri Üzerinde Örnek Uygulama. *Global Business Research Congress (Gbrc - 2017)*, Vol.3, P. 674-684.
- Öztürk, A., (2004). Yöneylem Araştırması, Genişletilmiş 9. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004.
- Paksoy, S. (2017). Hibrit Markov Zinciri Süreci İle Altın Getirisinin Öngörülmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 29-49.
- Rouhi, A. H. (2019). Applying Markov-Based Forecasting In Enrolment Planning. *Journal Of Institutional Research South East Asia*, 17(2).
- Serfozo, R. (2009). *Basics of applied stochastic processes*. Springer Science & Business Media.

- Sezen, S. (1994). Seçim ve Demokrasi, Birinci Basım, *Gündoğan yayınları*. ISBN: 975-520-082-7.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2001). *Parti seçmenlerinin siyasal yönelimlerine etki eden sosyoekonomik faktörler: Isparta Örnekolay araştırması, 1995-1999*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2004). Isparta'da seçmenlerin parti tercih nedenleri üzerine bir araştırma: 1995, 1999 ve 2002 genel seçimleri karşılaştırması. *Akdeniz Üniversitesi İİ BF Dergisi*, 8, 156-176.
- Şentürk, S., Alp, S. (2016). Mobil Operatör Ve İnternet Servis Sağlayıcı Tercihlerinin Markov Zinciri Yöntemi İle Analizi. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (13), 133-151.
- Thwe P., Win E.K., Wa H.P.M. (2019). A Markov Chain Approach On Daily Rainfall Occurrence, *International Journal Of Trend In Scientific Research And Development (Ijtsrd)* Volume 3 Issue 6, October 2019 Available Online: www.ijtsrd.com E-Issn: 2456 – 6470.
- Urrutia, J. D., & Antonil, F. E. (2019, December). A Markov chain grey model: A forecasting of the Philippines electric energy demand. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2192, No. 1, p. 090013). AIP Publishing LLC.
- Zakaria, N. N., Othman, M., Sokkalingam, R., Daud, H., Abdullah, L., & Abdul Kadir, E. (2019). Markov Chain Model Development for Forecasting Air Pollution Index of Miri, Sarawak. *Sustainability*, 11(19), 5190.

EVLİ BİREYLERİN OTANTİKLİK DÜZEYİ ÜZERİNDE KENDİNİ SAKLAMA EĞİLİMİ VE ÖFKE İFADE TARZININ YORDAYICILIĞI*

Ahmet TOGAY¹
Filiz BİLGE²

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, kendini saklama eğilimi ve öfke ifade tarzının evli bireylerin otantiklik düzeylerini manidar olarak yordayıp yordamadığını incelemektir. Araştırmaya toplam 414 evli birey katılmıştır. Veriler, Kendini Saklama Ölçeği (KSÖ), Kızgınlık İfade Stilleri Ölçeği (KİSÖ) ve Otantiklik Ölçeği (OÖ) aracılığıyla toplanmıştır. Veriler çoklu regresyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, KSÖ'den elde edilen kendini saklama düzeyi puanının ve KİSÖ'nün yaygın kızgınlık, bütünleyici kızgınlık ve kaçınmacı davranış ifade stilleri alt boyutu puanlarının, OÖ'nün kendine yabancılaşma alt boyutu puanını anlamlı bir şekilde yordadığı; KİSÖ'nün pasif kızgınlık ifade stili alt boyutu puanının ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. İkinci olarak, KSÖ'den elde edilen kendini saklama düzeyi puanının ve KİSÖ'nün yaygın kızgınlık, pasif kızgınlık ve kaçınmacı davranış alt boyutu puanlarının OÖ'nün dış etkiyi kabullenme alt boyutu puanının anlamlı yordayıcısı olduğu; KİSÖ'nün bütünleyici kızgınlık alt boyutunun ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır. Ayrıca, KİSÖ'nün dört alt boyutunun (yaygın kızgınlık, pasif kızgınlık, bütünleyici kızgınlık ve kaçınmacı davranış) Otantiklik Ölçeği'nin otantik davranış alt boyutunun anlamlı yordayıcısı oldukları; kendini saklamanın ise anlamlı bir yordayıcı olmadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kendini Saklama, Öfke İfade Stilleri, Otantiklik, Evli Bireyler

PREDICTIVENESS OF SELF CONCEALMENT AND ANGER EXPRESSION STYLE ON MARRIED PERSONS' AUTHENTICITY

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine whether the tendency of self-concealment and anger expression style predict the level of authenticity of married individuals. A total of 414 married individuals in the study. This study utilized the Self-Concealment Scale (SCS), Anger Expression Styles (AESS) and Authenticity Scale (AS) in order to collect data. Data were analyzed using multiple regression analysis. As a result of the analyzes, it was determined that the self-concealment level score obtained from the SCS and the distributive aggression, integrative assertion and avoidance/denial sub-dimension scores of the AESS significantly predicted the self-alienation sub-dimension score of the AS but the passive anger expression style sub-dimension score of the AESS did not have a significant effect. Secondly, it was found that the self-concealment level score obtained from the SCS and distributive aggression, passive aggression and avoidance/denial sub-dimension scores of the AESS were significant predictors of the accepting external influence sub-dimension score of the AS but the integrative assertion style sub-dimension score of the AESS were not significant predictor. In addition, the four

¹Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, atogay@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7611-5125

²Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, fbilge@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7502-3846

*Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından Ağustos, 2016 tarihinde kabul edilen yüksek lisans tezinin bir parçasıdır. 3-5 Kasım 2016 tarihlerinde Antalya'da gerçekleştirilen 1. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*Bu çalışma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan Etik Kurul Onay'ı (31.12.2014 tarih ve 51944218-010.99/2475 sayılı) alınmıştır.

Received/Geliş: 22/01/2020 Accepted/Kabul: 03/03/2020, Research Article, Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Togay, A., Bilge, F. (2020), "Evli Bireylerin Otantiklik Düzeyi Üzerinde Kendini Saklama Eğilimi Ve Öfke İfade Tarzının Yordayıcılığı", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 282-297.

sub-dimensions of AESS (distributive aggression, integrative assertion, passive aggression, avoidance/denial) were significant predictors of the authentic living sub-dimension score of the AS; self-concealment was not found to be a significant predictor.

Keywords: Self-Concealment, Anger Expression Styles, Authenticity, Married Persons.

Giriş

Değişen ve gelişen özelliklerinin yanı sıra temel özelliklerini koruyarak yaklaşık dört bin yıldır var olan evlilik kurumu, evli bireylerin yaşamının büyük bir kısmını kaplayan kişilerarası ilişkilerdendir. Diğer kişilerarası ilişkilerle benzer şekilde, evlilikte de eşler arasında iletişimin bir sonucu olarak, zaman zaman çatışmalar yaşanabilmekte, bu çatışmaların normal olduğu ve her ilişkide yaşanabileceği ifade edilmektedir (Farrington ve Chertok, 2009; Özgüven, 2001; Yıldız, 2009). Yaşanan çatışmalar sırasında birçok duygu ortaya çıkmaktadır. Duygular, eşlerin evlilik ilişkisindeki davranışlarını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Duygular, karşılıklı olarak eşlerin düşüncelerini, davranışlarını, nasıl iletişim kurduklarını, ilişkinin kalitesini ve devamlılığını etkileyebilmektedir (Guerrero ve La Valley, 2006; Heyman, 2001; Mikulincer ve Shaver, 2005). Evlilikte bireylerin yaşadığı bazı temel duygular vardır. Bu duygulardan bazıları; öfke, kaygı, korku, mutluluk, üzüntü ve şaşkınlık gibi duygulardır (Lazarus, 1991; Nair, 2008). Öfke, eşlerin yaşadığı temel duygulardan biridir. Öfke, her kültürden bireyin yaşadığı evrensel bir duygudur (DiGiuseppe ve Tafrate, 2003; Lazarus, 1991). Kişiler yaşadıkları öfkeyi ifade etmek için bazı davranışlar ortaya koymaktadırlar ve bu davranışlar yaşanan öfkenin sıklığı, yoğunluğu ve süresine göre farklılık göstermektedir (Guerrero ve La Valley, 2006; Kassinove ve Sukhodolsky, 1995). Öfke yaşayan kişilerin bazıları öfkeyi o an gösterirken, bazıları öfke yaşamalarına neden olan olay ya da durum sona erdikten sonra yaşadığı duygunun farkına varmakta ve bazıları ise yaşadığı öfkeyi bastırmaktadır (Geçtan, 2006). Bazı bireyler, bunalsalar ya da kendilerini kurban gibi hissetseler de yaşadıkları öfkeyi ifade etmeyerek diğerlerinden saklamaktadırlar (Martin, Watson ve Wan, 2000). Kişilerin yaşadığı duyguları bastırarak ifade etmeyişinin, kendini saklama eğilimleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Kendini saklama, kişinin negatif algıladığı, kişisel bilgi, duygu, düşünce, olay ve eylemlerini diğer kişilerden bilinçli olarak gizleme eğilimi olarak ifade edilmektedir (Larson ve Chastain, 1990). Kendini saklamanın bireylerin kişilerarası ilişkilerine zarar verdiği ve bireyler için bedensel ve psikososyal çeşitli olumsuz etkilerinin olduğu alan yazındaki araştırmalarda vurgulanmıştır (Finkenauer, Engels, Branje ve Meeus, 2004; Kelly, 1999; Larson, 1994; Larson ve Chastain, 1990). Aynı zamanda kendini saklamanın eşlerin evlilikten aldıkları doyumunu ve aralarındaki bağlılığı olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir (Finkenauer ve Hazam, 2000; Finkenauer, Kerkhof, Righetti ve Branje, 2009). Duygu ve düşüncelerini birbirlerine açan eşlerin evliliklerini daha kaliteli olarak algıladıkları belirtilmiştir (Fletcher, Thomas ve Durrant, 1999).

Evli bireylerin yaşadıkları öfkeyi ifade etmeyerek saklamasının kendileri ve ilişkileri için çeşitli olumsuz sonuçları olacağı söylenebilir. Bu sonuçlardan biri de kişi herhangi bir olay durum ya da yaşantı ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını bilinçli bir şekilde sakladığında dışa yansıyan benliği ile gerçek benliği arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Bireyin bulunduğu sosyal ortamlarda kendini güvende hissederek,

diğerlerinin beklenti ve etkisinde kalmadan yaşadığı duyguları, aklından geçen düşünceleri ve yapmak istediği davranışları saklamadan yaşaması ve kendini açması alan yazında otantiklik olarak ifade edilmektedir (Neff ve Suizzo, 2006). Kendini açma, otantik kişilerin bir özelliğidir ve kişiler arası ilişkileri güçlendirmektedir (Reis ve Shaver, 1988). Bu araştırma ile kendini saklama eğilimi ve öfke ifade tarzının evli bireylerin otantiklik düzeylerini manidar olarak yordayıp yordamadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

Öfke, eşlerin evlilik ilişkisinde yaşadığı birçok duygudan sadece biridir. Evlilikte öfke duygusunu önemli hale getiren ise, bu duygunun hissedilmesinden ziyade öfkenin ifade edilme tarzıdır çünkü eşlerin öfkeyi nasıl yaşadıkları ve birbirlerine ifade etme tarzları evlilik ilişkisini etkilemektedir. Eşlerin kullandığı öfke ifade tarzlarının, evlilikten aldıkları doyumunu, aralarındaki yakınlığın düzeyini, yaşanan çatışmaların sıklığını (Gottman ve Krokoff, 1989; Sanford ve Rowatt, 2004), çatışma anlarında kullandıkları iletişimin özelliklerini, yaşanan çatışmaların çözülmesini (Sanford, 2007) ve bu yaşantıların içinde olan çocukların davranışlarını çeşitli şekillerde etkilediği yapılan araştırmalarla ortaya koyulmuştur (Avcı, 2006; Cummings, Vogel, Cummings ve El-Sheikh, 1989). Bireylerin öfkelerini ifade etme tarzları, kişilerin cinsiyetleri, kişilik özellikleri, sosyal-çevresel özellikleri veya statü ve otorite gibi öfkenin kaynağına göre değişebilmektedir (Allan ve Gilbert, 2002; Bostancı, Çoban, Tekin ve Özen, 2006; Wood, 2005).

Bireylerin öfke ifade etme tarzlarını etkileyen faktörlerden birinin de kişilerin kendini açma ya da saklama eğilimi olduğu düşünülmektedir. Kendini açma ile kendini saklama bir doğrunun iki ucu gibidir (Larson ve Chastain, 1990) ve bireylerin bu doğru üzerinde olduğu noktanın onların duygu ifade etme tarzlarını etkilediği düşünülmektedir. Bireyler çeşitli sebeplerden dolayı kendini saklayabilmektedirler. Diğer kişilerden gelecek tepkilerden çekinme, bazı konuları tabu olarak görme ve kendini açmanın getirdiği riskler (örneğin; reddedilme, anlaşılma, istismar edilme) bu nedenlerden bazılarıdır (Larson ve Chastain, 1990; Vrij, Nunkoosing, Paterson, Oosterwegel ve Soukara, 2002). Alan yazında kendini gizleme (Çelik, 2015; Deniz, 2010; Yıldız, 2013) olarak da isimlendirilen kendini saklamanın, sosyal destek kaynaklarını yetersiz kullanma (Larson ve Chastain, 1990), düşük algılanan sosyal destek (Kahn, Hessling ve Russell, 2003), işlevsel olmayan duygu düzenleme becerileri ve düşük sosyal iyi oluşla (Larson, Chastain, Hoyt ve Ayzenberg, 2015) pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Kendini saklamanın aksine kendini açma ise kişiler arası ilişkileri ve etkileşimi güçlendirmektedir (Reis ve Shaver, 1988).

Karşılıklı iletişimi, yaşanan çatışmaların çözümünü ve evlilikten alınan doyumunu etkileyebilen öfkenin, işlevsel olmayan bir şekilde ifade edilmesi ya da yaşanan öfkenin açığa vurulmayarak gizlenmesinin, eşlerin otantiklikleri için bir risk olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın işlevsel olmayan bir şekilde ifade edildiğinde bir duygudan, saldırgan bir davranışa ve şiddete dönüşebilen ya da ifade edilmeyerek saklandığında birtakım psikosomatik, psikolojik ve ilişkisel sorunlara neden olabilen öfkenin ve yakın ilişkilerde otantik olmayan bir ilişkinin gelişmesine neden olan kendini saklamanın, evli bireylerin otantiklikleri ile ilişkisini ortaya koyarak bu ilişkiden dolayı evlilik ilişkisinde doğabilecek sorunları belirlemek ve çözümüne katkı sağlamaktır. Kişilik gelişiminin sağlıklı olabilmesi için kişinin güçlü ve zayıf yönlerini, yeterlilik ve yetersizliklerini, duygu ve düşüncelerini bir bütün olarak kabul etmesi önemlidir, fakat

bu gerçekleşmediğinde bireyin var olan güncel benliği ile algıladığı benliği arasında bir fark olacaktır. Bu fark, kişinin kişilerarası ilişkilerde gerçekten var olabilmesini, karşısındaki kişilerle içten bir iletişim gerçekleştirerek o kişilerle yakınlık ve bağ kurmalarına engel olacaktır. Nitelikli ve doyum alınan bir evliliğin önemli faktörlerden biri konumundaki otantiklik için, eşlerin yaşadıkları duyguları gizlemeden, yapıcı ve işlevsel yollarla ifade etmesi gerekmektedir. Araştırmadan elde edilecek sonuçların, kendini saklama ve işlevsel-işlevsel olmayan öfke ifade tarzları açısından, eşlerin evlilik ilişkisi içerisinde otantik olma/olamama ile ilişkili faktörler ve eşler arasında otantik olmayan bir ilişkinin gelişmesini önleme ve bu konuda evli bireylere yönelik geliştirilecek müdahaleler konusunda araştırmacı ve uygulamacılara önemli bulgular sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, kendini saklamayla ilgili olarak alan yazında çeşitli araştırmalar mevcut olmakla birlikte, evlilik ilişkisi bağlamında bireylerin kendini saklama eğilimleri ile ilgili yurt içi alan yazında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Benzer şekilde, evli bireylerin kendini saklama eğilimleri ile otantiklik özelliklerine ilişkin yurt içi ve yurt dışı alan yazında yapılmış herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın bu açıdan da ilgili alan yazına katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmada “Evli bireylerin öfke ifade tarzları ve kendini saklama eğilimleri otantikliklerini manidar olarak yordamakta mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, kendini saklama eğilimi ve öfke ifade tarzının evli bireylerin otantiklik düzeylerini manidar olarak yordayıp yordamadığını incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeline dayanan betimsel nitelikte bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi hedefleyen bir modeldir. (Karasar, 2012).

Araştırma Grubu

Katılımcılara ulaşmadan önce, çalışmayı gerçekleştirebilmek için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'na başvurularak Etik Kurul Onay'ı (31.12.2014 tarih ve 51944218-010.99/2475 sayılı) ve diğer gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan katılımcılar, çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan eden gönüllü katılım formunu imzalamışlardır. Katılımcılara ulaşabilmek için kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacı, Ankara'nın dört farklı ilçesinde (Beypazarı, Çamlıdere, Kazan ve Kızılcahamam) yaşayan, 18 yaş ve üstü evliliği devam eden kadın ve erkeklere bireysel olarak ulaşmış, kendilerinden randevu alarak araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul edenlerin ölçekleri doldurmalarını sağlamıştır. Ayrıca, veri toplama sürecinde çalışmaya katılan kişilerden araştırmanın amacına uygun başka katılımcıları tavsiye etmeleri istenmiştir. Bu yolla diğer katılımcılara ulaşılmış ve örneklem sayısı artırılmıştır. Araştırmaya 218 kadın (% 52.7) ve 196 erkek (% 47.3) toplam 414 evli birey katılmıştır. Katılımcıların 3'ü (% 0.7) 18-24 yaş Aralığında, 81'i (% 19.6) 25-30 yaş aralığında, 245'i (% 59.2) 31-45 yaş aralığında, 83'ü (% 20) 46-59 yaş aralığında ve 2'si (% 0.5) ise 60 yaş ve üstüdür. Araştırmaya katılan evli bireylerin 86'sı (% 20.8) 1-5 yıl, 92'si (% 22.2) 6-10 yıl, 99'u (% 23.9) 11-15 yıl, 59'u (% 14.3) 16-20 yıl ve 78'i (% 18.8) 21 yıl veya daha fazla süredir evli olduklarını ifade etmiştir.

Veri Toplama Araçları

Evli bireylerin öğrencilerinin cinsiyet, yaş, yaşanan yer ve evlilik sürelerine ilişkin bilgiler araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Evli bireylerin kendini saklama düzeylerini belirlemek için Kendini Saklama Ölçeği, öfke ifade stillerini belirlemek için Kızgınlık İfade Stilleri Ölçeği, otantiklik düzeylerini belirlemek için Otantiklik Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu form kullanılarak araştırmaya katılan evli bireylerin cinsiyet, yaş, yaşanan yer ve evlilik süreleriyle ilgili bilgiler alınmıştır.

Kendini Saklama Ölçeği (KSÖ): Larson ve Chastain (1990) tarafından geliştirilen ölçek tek boyutludur ve toplam 10 maddeden oluşmaktadır. Maddeler beşli likert tiptedir ve faktör yükleri .46 ile .71 arasında değişmektedir. Ölçeğin orijinal formunun yordayıcı geçerliliği için Fiziksel Semptom Kontrol Listesi, Hopkins Semptom Listesi, kaygı ve depresyon ölçekleri kullanılarak incelenmiştir. Korelasyon analizleri sonucunda kendini saklamanın fiziksel semptom (.29), depresyon (.41) ve kaygı (.32) ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca, kendini saklama düzeyi yüksek olan grubun, kendini saklama düzeyi düşük olan gruba göre anlamlı düzeyde daha fazla bedensel semptom, depresyon ve anksiyete yaşadığı belirlenmiştir. KSÖ'nün orijinal formunun iç tutarlılığı için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .83 olarak saptanmıştır. Ayrıca ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği için 4 hafta ara ile 43 kadın psikoloji öğrencisi ile yapılan çalışmada korelasyon katsayısının $r=.81$ olarak hesaplanmıştır (Larson ve Chastain, 1990). Terzi, Güngör ve Erdayı (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin, yapı ve iraksak geçerliliği incelenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliği için faktör analizi yapılmıştır. Iraksak geçerliliği kapsamında; Kendini Saklama Ölçeği ile Kendini Açma Ölçeği'nden alınan puanlar arasında anlamlı düzeyde ilişki ($r=-.25$) olduğu belirlenmiştir. KSÖ'nün güvenilirliği iç tutarlık katsayısı ile incelenmiş ve bu doğrultuda Cronbach alfa katsayısı .82 olarak saptanmıştır. Son olarak ölçeğin Türkçe formunun test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .72 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada KSÖ'nün iç tutarlılık düzeyini saptamak için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .84 olarak belirlenmiştir. Ölçekteki on maddenin ayırıcılık gücü indeksi değerlerinin 0.40 ile 0.66 arasında değiştiği saptanmıştır. Bu çalışmada KSÖ'nün geçerliliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin tek faktörlü yapının test edildiği doğrulayıcı faktör analizi modelinden elde edilen sonuçlara göre ($\chi^2: 106.51; p<0.05; \chi^2/sd = 3.22; RMSEA: 0.074; SRMR: 0.047; GFI: 0.95; CFI: 0.97$) ölçeğin tek boyutlu olduğu hipotezinin doğrulandığı görülmüştür.

Kızgınlık İfade Stilleri Ölçeği (KİSÖ): Guerrero (1994) tarafından geliştirilen KİSÖ, yaygın kızgınlık, pasif kızgınlık, olumlu/bütünleyici kızgınlık ve kaçınmacı davranış olmak üzere dört alt boyut ve yedili Likert tipte toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formunun güvenilirliği iç tutarlık katsayısı ile incelenmiştir. Alt boyutlar için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı değerleri; yaygın kızgınlık stili için .81, olumlu/bütünleyici kızgınlık stili için .79, kaçınmacı davranış stili için .72 ve pasif kızgınlık stili için .80 olarak saptanmıştır. KİSÖ Türkçeye Özen ve Sümer (2013) tarafından uyarlanmış ve bu çalışmada Türk kültürüne özgü kızgınlık, üzüntü ve suçluluk duygularının ifade stillerini belirlemek için nitel ön çalışma yapılmıştır. Nitel araştırma ile ortaya çıkan Türk kültürüne özgü kızgınlık ifade stilleriyle ilgili maddeler ve nicel araştırma ile uyarlanmış olan KİSÖ'nün maddeleri birleştirilerek nihai forma ulaşılmıştır. Ölçek, yaygın kızgınlık (19 madde), kaçınmacı davranış (13 madde), pasif kızgınlık (11 madde) ve olumlu/bütünleyici kızgınlık (9 madde) alt boyutlarında, yedili Likert tipte, toplam 52 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden 20'si Guerrero'nun

(1994) orijinal ölçeğinden alınmış, 32'si ise nitel araştırma sonucunda eklenmiş Türk kültürüne özgü maddelerdir. Ters puanlanan madde bulunmamaktadır. KİSÖ'nün Türkçe formunun yapı geçerliliği faktör analizi kullanılarak incelenmiş ve yapılan analizler sonucunda dört faktörlü yapının uygun olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin yordayıcı geçerliliğini belirlemek için alt boyutların evlilik uyumu ile ilişkisi incelenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, yaygın, pasif ve kaçınmacı davranış stilleri ile evlilik uyumu düzeyleri arasında olumsuz yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu (sırasıyla, $r = -.43$, $p < .01$, $r = -.30$, $p < .01$ ve $r = -.31$, $p < .01$), olumlu/bütünleyici kırgınlık stili ile evlilik uyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($r = .38$, $p < .01$) görülmüştür. KİSÖ'nün iç tutarlılık düzeyini saptamak için yaygın kırgınlık, kaçınmacı davranış ve pasif kırgınlık ve olumlu/bütünleyici kırgınlık alt boyutlarında hesaplanan Cronbach alfa katsayısı değerleri kadınlar için sırasıyla .92, .88, .83 ve .82 iken erkekler için .94, .88, .76 ve .89 olarak belirlenmiştir (Özen ve Sümer, 2013). Bu çalışmada öncelikle ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayısı incelenmiştir. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı; yaygın kırgınlık stili için .89, pasif kırgınlık stili için .85, kaçınmacı davranış stili için .77 ve olumlu/bütünleyici kırgınlık stili için ise .55 olarak saptanmıştır. Ölçeğin geçerliliğini belirlemek amacıyla bu çalışmada doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Dört faktörlü yapının test edildiği doğrulayıcı faktör analizi modeli sonuçlarına göre (χ^2 : 3265.72; $p < 0.05$; $\chi^2/sd = 2.68$; RMSEA: 0.066; SRMR: 0.092; GFI: 0.96; CFI: 0.90) ölçeğin dört boyutlu olduğu hipotezinin doğrulandığı görülmüştür.

Otantiklik Ölçeği (OÖ): Ölçek Wood, Linley, Maltby, Baliousis ve Joseph (2008) tarafından geliştirilmiş, yedili Likert tipte toplam 12 maddeden oluşmaktadır. OÖ, kendine yabancılaşma, otantik yaşam ve dış etkiyi kabullenme olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmakta ve her bir alt boyutta dört madde bulunmaktadır. Ölçeğin orijinal formunda güvenilirlik çalışmaları kapsamında hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı kendine yabancılaşma alt boyutu için .78, dış etkileri kabullenme için .78 ve otantik yaşam için .69 olarak saptanmıştır. Ek olarak, ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği için iki ve dört hafta aralarla ölçeğin iki kez uygulanmış ve güvenilirlik katsayılarının .85 ile .91 arasında değiştiği belirlenmiştir. OÖ, Türkçeye İlhan ve Özdemir (2013) tarafından uyarlanmıştır. Türkçe formunun geçerlik çalışmaları kapsamında yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak incelenmiştir. Üç faktörlü yapının test edildiği doğrulayıcı faktör analizi modeli sonuçlarına göre (Ki-kare $\chi^2/sd = [82.76/53] 1.56$ RMSEA= .06, CFI= .96, IFI= .96, GFI= .92) ölçeğin orijinal formundaki gibi üç faktörlü olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısıyla incelenmiştir. Kendine yabancılaşma, dış etkiyi kabullenme ve otantik yaşam alt boyutları için hesaplanan Cronbach alfa katsayıları sırasıyla .79, .67 ve .62'dir (İlhan ve Özdemir, 2013). Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı kendine yabancılaşma, dış etkiyi kabullenme ve otantik yaşam alt boyutları için sırasıyla .69, .79 ve .70 olarak saptanmıştır. Geçerlilik çalışmaları kapsamında ölçeğin üç faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analizi modeli ile test edilmiş ve elde edilen sonuçlara göre (χ^2 : 134.63; $p < 0.05$; $\chi^2/sd = 2.64$; RMSEA: 0.063; SRMR: 0.047; GFI: 0.95; CFI: 0.96) ölçeğin üç boyutlu olduğu hipotezinin doğrulandığı görülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 22 (Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler analiz edilmeden önce, frekans analizi ile boş, kayıp ve yanlış girilmiş veriler belirlenmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan üç ölçme

aracının güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlikleri için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ile incelenmiştir. Ölçeklerin geçerliliklerini incelemek için doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Ölçeklerin hesaplanan geçerlilik ve güvenilirlik değerlerinin yeterli olduğuna karar verildikten sonra araştırma problemine ilişkin analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma problemi test etmek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizi yapmadan önce, analiz için gerekli olan varsayımların karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığında olduğu belirlenmiştir. Varyansların homojenliğini belirlemek için Levene testi ve Box's M testi ile varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Çoklu doğrusallık analizi için varyans şişkinlik faktörleri de kontrol edilmiş ve 5 değerinden küçük olduğu belirlenmiştir. Otokorelasyonun olup olmadığını test etmek için Durbin-Watson istatistik değeri incelenmiş ve 2 değerinden büyük olmadığı saptanmıştır. Regresyon analizinin varyanslarından olan değişkenler arasında çoklu doğrusallık bulunmaması varsayımı korelasyon yardımıyla belirlenmiştir. Sürekli değişkenler için elde edilen korelasyonlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Kendini Saklama, Kızgınlık İfade Stilleri ve Otantiklik Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	Korelasyonlar							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Kendini Saklama	-							
2. Yaygın Kızgınlık İfade Stili	0.18	-						
3. Pasif Kızgınlık İfade Stili	0.16	0.63	-					
4. Bütünleyici Kızgınlık İfade Stili	0.01	-0.01	-0.05	-				
5. Kaçınmacı Davranış İfade Stili	0.29	-0.05	0.15	0.02	-			
6. Kendine Yabancılaşma	0.31	0.35	0.27	-0.13	0.25	-		
7. Dış Etkiyi Kabullenme	0.28	0.28	0.30	0.01	0.23	0.38	-	
8. Otantik Yaşam	-0.14	-0.17	-0.04	0.22	-0.09	-0.27	-0.09	-

Değişkenler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde hiçbir korelasyon değerinin 0.80 üzerinde olmadığı dolayısıyla değişkenler arasında çoklu doğrusallığın olmadığı görülmüştür. Analizler sonucunda, verilerin çoklu doğrusal regresyon analizi için gereken varsayımları sağladığı belirlenmiştir.

Bulgular

Araştırma problemine cevap bulabilmek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizinde evli bireylerin otantiklik düzeylerinde ilgili ölçekten aldıkları puanlar bağımlı değişken, kendini saklama ve öfke ifade tarzlarına ilişkin ilgili

ölçeklerden aldıkları puanlar bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Evli bireylerin öfke ifade tarzları ve kendini saklama eğilimlerinin Otantiklik Ölçeği'nin alt boyutlarını yordama düzeyini belirlemek için yapılan regresyon analizlerinde herhangi bir bağımsız değişkenin diğerlerinden daha önemli olduğu düşünülmeyi için bağımsız değişkenler tek bir seferde modele alınmıştır (Enter Method). Kendini saklama eğilimi ve öfke ifade stillerinin, otantikliğin kendine yabancılaşma alt boyutunu yordama düzeyini belirlemek için yapılan regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Otantiklik Ölçeği'nin Kendine Yabancılaşma Alt Boyutuna İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	St. Hata	Beta	t	p
Sabit	2.6	1.68		1.55	0.12
Kendini Saklama	0.12	0.03	0.19	4.01	0.00
Yaygın Kızgınlık İfade Stili	0.09	0.02	0.33	5.69	0.00
Pasif Kızgınlık İfade Stili	-0.01	0.02	-0.03	-0.06	0.96
Bütünleyici Kızgınlık İfade Stili	-0.09	0.03	-0.13	-2.93	0.00
Kaçıncı Davranış İfade Stili	0.09	0.02	0.22	4.69	0.00

$R=0.490$ $R^2=0.240$ $F(5; 408)= 25.794$ $p=.000$ $p<0.01$

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre, kendine yabancılaşma alt boyutu için kurulan modelin anlamlı olduğu ($F: 25.79$; Serbestlik derecesi: 5.408; $p<0.01$), çoklu korelasyon katsayısına göre tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle orta düzeyde bir ilişki gösterdiği; açıklama katsayısına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişkenliğin yaklaşık % 24'ünü açıklayabildiği görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, kendini saklama ile yaygın kızgınlık, bütünleyici kızgınlık ve kaçınıncı davranış ifade stillerinin, kendine yabancılaşmayı anlamlı düzeyde yordadığı; pasif kızgınlık ifade stiline ilişkin yordama katsayısının ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p<0.05$). Kendini saklama eğilimi ve öfke ifade stillerinin, otantikliğin dış etkiyi kabullenme alt boyutunu yordama düzeyini belirlemek için yapılan regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Otantiklik Ölçeği'nin Dış Etkiyi Kabullenme Alt Boyutuna İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	St. Hata	Beta	t	p
Sabit	-0.24	1.93		-0.13	0.90
Kendini Saklama	0.13	0.03	0.18	3.69	0.00
Yaygın Kızgınlık İfade Stili	0.05	0.02	0.17	2.81	0.01
Pasif Kızgınlık İfade Stili	0.06	0.03	0.14	2.43	0.02

Bütünleyici Kızgınlık İfade Stili	0.01	0.04	0.01	0.27	0.79
Kaçınmacı Davranış İfade Stili	0.08	0.02	0.17	3.50	0.00

$R=0.42$ $R^2=0.18$ $F(5; 408)= 17.891$ $p=.000$ $p<0.01$

Dış etkiyi kabullenme alt boyutu için kurulan modelin anlamlı olduğu (F: 17.89; Serbestlik derecesi: 5.408; $p<0.01$), çoklu korelasyon katsayısına göre tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle orta düzeyde bir ilişki gösterdiği; açıklama katsayısına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişkenliğin yaklaşık % 18'ini açıkladığı belirlenmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, kendini saklama ile yaygın kızgınlık, pasif kızgınlık ve kaçınmacı davranış ifade stillerinin, dış etkiyi kabullenmeyi anlamlı düzeyde yordadığı; bütünleyici kızgınlık ifade stiline ilişkin yordama katsayısının ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p<.05$). Kendini saklama eğilimi ve öfke ifade stillerinin, otantik yaşam alt boyutunu yordama düzeyini belirlemek için yapılan regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Otantiklik Ölçeği'nin Otantik Yaşam Alt Boyutuna İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	St. Hata	Beta	t	p
Sabit	21.07	1.69		12.44	0.00
Kendini Saklama	-0.05	0.03	-0.09	-1.82	0.07
Yaygın Kızgınlık İfade Stili	-0.06	0.02	-0.26	-4.18	0.00
Pasif Kızgınlık İfade Stili	0.06	0.02	0.17	2.67	0.01
Bütünleyici Kızgınlık İfade Stili	0.15	0.03	0.21	4.89	0.00
Kaçınmacı Davranış İfade Stili	-0.04	0.02	-0.11	-2.11	0.04

$R=0.332$ $R^2=0.11$ $F(5; 408)= 10.123$ $p=.000$ $p<0.01$

Kendini saklama eğilimi ve öfke ifade stillerinin otantik yaşam alt boyutunu yordama düzeyini belirlemek için yapılan regresyon modelini özetleyen değerler Tablo 4'teki gibidir. Buna göre, otantik yaşam alt boyutu için kurulan modelin anlamlı olduğu (F: 10.12; sd= 5.408; $p<0.01$), çoklu korelasyon katsayısına göre tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle orta düzeyde bir ilişki gösterdiği; açıklama katsayısına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişkenliğin yaklaşık % 10'unu açıklayabildiği saptanmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, yaygın kızgınlık, pasif kızgınlık, bütünleyici kızgınlık ve kaçınmacı davranış ifade stillerinin, otantik yaşam alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı; kendini saklama eğilimine ilişkin yordama katsayısının ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p<.05$).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada evli bireylerin kendini saklama eğilimi ve öfke ifade tarzının evli bireylerin otantiklik düzeylerini manidar olarak yordayıp yordamadığını incelenmiştir. İlk olarak, kendini saklama ve öfke ifade stillerinden yaygın kızgınlık, bütünleyici kızgınlık ve kaçınmacı davranış ifade stillerinin otantikliğinin kendine yabancılaşma alt boyutunun anlamlı yordayıcıları olduğu; pasif kızgınlık ifade stiline ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Evli bireylerin kendini saklama eğilimlerinin otantikliğinin kendine yabancılaşma alt boyutunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. İdeal benliklerinin bir parçası olarak olumlu yönleriyle ilgili kendini açan fakat olumsuz yönlerini diğer kişilerden saklayan bireyler kendilerini otantik hissetmekte konusunda ve benliklerini kabul etmede sorun yaşamaktadırlar (Hill, Gelso ve Mohr, 2000). Alan yazındaki araştırmalarda; yakın ilişkilerde otantik olma ile eşlerin kendini saklama eğilimleri arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu, otantiklik düzeyi daha yüksek olan kişilerin kendini saklama eğilimlerinin daha düşük olduğu ve benlik kavramında daha az bölünme yaşadıkları (Lopez ve Rice, 2006), kendini saklamanın otantik olmayan bir yakın ilişkinin gelişmesiyle ilişkili olduğu (Brunell, Kernis, Goldman, Heppner, Davis, Cascio ve Webster, 2010; Uysal, Lin, Knee ve Bush, 2012) saptanmıştır. Araştırma bulgularının, alan yazında yer alan çalışmaların sonuçlarıyla paralel olduğu söylenebilir. Otantik yakın ilişkiler açık ve yargılayıcı olmayan ilişkilerdir (Wickham, 2012), ancak öfke sırasında yaygın kızgınlık stilini kullanan kişinin eşlerine karşı tutumu yargılayıcı ve tehditkar olup eşlerinin haklarına saygı göstermemektedir (Guerrero, 1994; Guerrero, La Valley ve Farinelli, 2008). Alan yazında otantiklik ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada, bireylerin otantiklik düzeyinin kendini ve benliğini koruma için gösterilen öfke, saldırgan davranış ve tutumlarla ilişkili olduğu; otantikliğinin saldırgan davranışların ve öfkenin anlamlı bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır (Pinto, Maltby, Wood ve Day, 2012). Mevcut araştırmada elde edilen bulgular da, bu açıklamalarla paralel olarak, yaygın kızgınlık stilini kullanan kişilerin otantik olmadığı yönündedir. Bu araştırmada kaçınmacı davranış ifade stiline otantikliğinin kendine yabancılaşma alt boyutunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır. Alan yazındaki bir araştırmada, otantiklik düzeyi düşük bireylerin romantik ilişkilerinde saldırganlıktan kaçınmak için çatışmalarını kendi ihtiyaçlarından çok eşlerinin ihtiyaçlarını karşılayarak çözdükleri ve bunun da benlikleri üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu saptanmıştır (Neff ve Harter, 2002). Buna göre, birey gerçek benliği yerine idealize ettiği benliği doğrultusunda davranış ve duygularının sorumluluğunu almayarak yaşanabilecek olası bir çatışmayla yüzleşmekten kaçındığında, kendine yabancılaşabileceği söylenebilir.

İkinci olarak, kendini saklama, yaygın kızgınlık ifade stili, pasif kızgınlık ifade stili ve kaçınmacı davranış ifade stiline otantikliğinin dış etkiyi kabullenme alt boyutu üzerinde anlamlı bir yordayıcı oldukları; bütünleyici kızgınlık ifade stiline ise önemli bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Dış etkiyi kabullenme, kişinin diğerlerinden gelen etkileri kabul ederek onların beklentilerine uygun yaşamayla ilgili inançlarına karşılık gelmektedir (Wood ve ark., 2008). Bu anlamda, kişilerarası ilişkilerinde kendi duygu, düşünce ve isteklerini dile getirmeden diğerlerinin istek ve beklentilerine göre hareket eden bireylerin otantik olmadığı ve bunun hatalı benlik davranışı olduğu ifade edilmektedir (Harter, 2002; Neff ve Suizzo, 2006). Eşine asıl duygu ve düşünceleri konusunda kendini açmayarak, onun istek ve beklentilerine uygun şekilde davranmaya çalıştığında bireyin otantiklikten uzaklaştığı söylenebilir. Bu araştırma kapsamında evli

bireylerin kendini saklama eğilimlerinin dış etkiyi kabullenmenin anlamlı şekilde yordaması da buna işaret etmektedir. Ayrıca, mevcut araştırmanın bulguları, alan yazında daha önce yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Brunell ve ark., 2010; Uysal ve ark., 2012; Lopez ve Rice, 2006). Harter'a (2002) göre bireyin otantik olmaması hatalı benlik davranışıdır. Bu davranışla kişi kendi düşündüğü ve hissettiklerini ifade etmek yerine bunları saklayarak diğer insanların duymak istediklerini söylemektedir. Bireylerin öfkelerini ifade etmek için kullandıkları kaçınmacı davranış stiline de, benzer şekilde bireyler hissettikleri duyguları ve yaşantılarını görmezden gelerek hiçbir şey olmamış gibi davranmaktadır (Guerrero, 1994; Guerrero, La Valley ve Farinelli, 2008). Kaçınmacı davranış stili, bireylerin otantik olup olmamasıyla yakından ilişkilidir. Bu araştırmada elde edilen bulgular da, alan yazındaki açıklamalarla paralel bir şekilde, evli bireylerin kullandığı kaçınmacı davranış stiline dış etkiyi kabullenme düzeylerini anlamlı şekilde yordadığını göstermiştir. Ayrıca, karakter özelliği olarak bütünlük, otantiklik ve dürüstlükte kişi kendine karşı sadıktır ve kişisel yaşamlarında ya da toplum içinde içsel durum, niyet ve taahhütlerini doğru bir şekilde ifade ederek davranış ve duygularıyla ilgili sorumluluk almaktadır (Peterson ve Seligman, 2004). Otantik bir kişi öfkesi konusunda kaçınmacı bir davranış sergilemeyerek bu duygusuyla ilgili sorumluluğu alabilmektedir. Öfkesiyle ilgili sorumluluk almaktan kaçarak, kaçınmacı bir tutum sergileyen kişi, bu araştırma bulgularının da gösterdiği gibi, otantik olamamaya karşı karşıya kalabilir. Yalom'a (2001) göre insan sergilediği davranışlar konusunda özgürdür ve bu özgürlüğünü fark ettiğinde aldığı kararların ve sergilediği davranışların sorumluluğunu alacaktır. Ancak bazı kişiler için bu özgürlük ağır bir sorumluluktur ve bu sorumluluğu almak istemeyen bireyler sorumluluk almaktan kaçınmakta, zorlanma hissetmekte ve olay ya da durumların kurbanı gibi davranarak sorumluluklarını inkar edebilmektedirler. Yaşadığı öfkeyle ilgili olarak sorumluluktan kaçmayan evli bireylerin çevreden gelen etki ve müdahaleleri kabul etmeden otantik bir şekilde davranacakları söylenebilir. Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre, pasif kızgınlık ve kaçınmacı davranış öfke ifade stiline dış etkiyi kabullenme boyutunun anlamlı yordayıcıları olmasının ifade edilen bu durumun bir yansıması olduğu söylenebilir.

Son olarak, yaygın kızgınlık, pasif kızgınlık, bütüncü kızgınlık ve kaçınmacı davranış ifade stilleri otantikliğin otantik davranış alt boyutunun anlamlı olarak yordadığı; kendini saklamanın ise anlamlı bir yordayıcı olmadığı ortaya konmuştur. Öfke ifade stillerinden yaygın kızgınlığın, yaşanan çatışmayı çözümün için yapıcı bir süreç sağlamadığı bundan dolayı da eşlerin evlilikten aldığı doyumun düştüğü belirlenmiştir (Guerrero, La Valley ve Farinelli, 2008). Yaygın kızgınlık ifade stilini kullanan eşlerin yaşanan çatışmalarını yapıcı ve bütüncü bir şekilde ele alamadıkları ve yaşadıkları öfkeyi otantik olmayan bir şekilde ifade ettikleri söylenebilir. Yaygın kızgınlık ifade stiline otantik yaşamın anlamlı bir yordayıcısı olması bunu destekleyen bir bulgudur. Bütüncü kızgınlık ifade stili, kişinin öfkesini eşlerine içten, doğrudan, yapıcı, eşlerinin düşünce ve ihtiyaçlarını gözeten ve suçlayıcı olmadan gösterdiği stildir (Guerrero, 1994; Guerrero, La Valley ve Farinelli, 2008). Karşılıklı olarak açık, dürüst ve yargılayıcı olmayan bir öfke ifade tarzı olan bütüncü kızgınlık ifade stiline otantik davranış özelliklerine sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Wickham (2012), otantik yakın ilişkilerin açık, yargılayıcı olmayan ve eşe karşı ifade edici bir yaklaşımı benimseyen ilişkiler olduğunu belirterek, otantik yaşam ile bütüncü ve yapıcı ifade stilleri arasındaki

ilişkiyi vurgulamıştır. Bu araştırmada da alan yazındaki açıklamalarla benzer şekilde, bütünleyici kızgınlık ifade stiline otantik yaşamın anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle bu araştırma evli çiftlerin her ikisini değil ulaşılabilen çiftlerden birini kapsamaktadır. Yapılacak yeni araştırmalar çiftlerle gerçekleştirilebilir, eşlerin otantiklik düzeylerinin karşılıklı olarak birbirlerine nasıl yansıdığı ve çiftlerin ilişkileri üzerinde ne tür etkileri olduğu ikili (dyadic) analizler yoluyla incelenebilir. Ayrıca bu araştırmada sadece öfke stillerinin otantiklikle olan ilişkisi incelenmiştir. Evlilikte çiftler öfkenin yanı sıra kaygı, korku, mutluluk, üzüntü ve şaşkınlık gibi birçok duygu yaşamaktadır. Yeni çalışmalarda otantiklikle ilişkisi bakımından diğer duygular da incelenebilir. Bu araştırmada elde edilen bulgular, evli bireylerin kendilerini açmalarını destekleyerek yaşadıkları duyguları yapıcı ve bütünleyici bir şekilde ifade edebilmeleri için desteklenmesinin yararlı olabileceğini ortaya koyacak deneysel çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Koruyucu ve önleyici çalışmalar kapsamında, alanda çalışan ruh sağlığı uzmanları evlilik öncesi hazırlık programları yoluyla duygu ifade etme ve kendini açma konusunda eşleri güçlendirerek otantik, kaliteli ve doyum alabilecekleri bir evlilik için çiftleri hazırlayabilirler. Bireyler öfke duygusunu işlevsel bir şekilde düzenleyemediklerinde, öfke saldırgan bir davranışa veya şiddete dönüşebilmektedir. Türkiye’de son dönemde aile içi şiddet vakalarındaki artış göz önüne alındığında, öfkenin nasıl ifade edildiği önem arz etmektedir. Bundan dolayı evlilik ve aile yapısının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Disiplinler arası işbirliği yapılarak evli bireylerin duygularını etkin bir şekilde düzenleyebilme, duyguları bütünleyici bir şekilde ifade edebilme, etkili iletişim, çatışma çözme ve evlilik problemleriyle başa çıkmaya ilgili becerilerinin geliştirilmesinin yararlı olacağına inanılmaktadır.

Kaynaklar

- Allan, S., & Gilbert, P. (2002). Anger and anger expression in relation to perceptions of social rank, entrapment and depressive symptoms. *Personality and Individual Differences*, 32(3), 551–565.
- Avcı, R. (2006). *Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerinin aile işlevleri, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Bostancı, N., Çoban, Ş., Tekin, Z. ve Özen, A. (2006). Üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre öfke ifade etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 14(3), 9–18.
- Brunell, A. B., Kernis, M. H., Goldman, B. M., Heppner, W., Davis, P., Cascio, E. V., & Webster, G. D. (2010). Dispositional authenticity and romantic relationship functioning. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 900–905.
- Cummings, E. M., Vogel, D., Cummings, J. S., & El-Sheikh, M. (1989). Children's responses to different forms of expression of anger between adults. *Child Development*, 60(6), 1392-1404.
- Çelik, E. (2015). Mediating and moderating role of sensation seeking in the relation between self-concealment and life satisfaction in adolescents. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 349-361.

- Deniz, M. (2010). *Ergenlerde sır saklamanın duygusal ve gelişimsel değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- DiGiuseppe, R., & Tafrate, R. C. (2003). Anger treatment for adults: A meta-analytic review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(1), 70-84.
- Farrington K., & Chertok E. (2009) Social conflict theories of the family. Boss P., Doherty W. J., LaRossa R., Schumm W. R., Steinmetz S. K. (Ed.), *Sourcebook of family theories and methods* içinde. Boston: Springer.
- Finkenauer, C., & Hazam, H. (2000). Disclosure and secrecy in marriage: Do both contribute to marital satisfaction?. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(2), 245–263.
- Finkenauer, C., Engels, R. C. M. E., Branje, S. J. T., & Meeus, W. (2004). Disclosure and relationship satisfaction in families. *Journal of Marriage and Family*, 66(1), 195–209.
- Finkenauer, C., Kerkhof, P., Righetti, F., & Branje, S. (2009). Living together apart: Perceived concealment as a signal of exclusion in marital relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(10), 1410–1422.
- Fletcher, G., Thomas, G., & Durrant, R. (1999). Cognitive and behavioral accommodation in close relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(6), 705–730.
- Geçtan, E. (2006). *Psikanaliz ve sonrası*. (12. Basım). İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Gottman, J. M., & Krokoff, L. J. (1989). Marital interaction and satisfaction: A longitudinal view. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57(1), 47–52.
- Guerrero, L. K. (1994). "I'm so mad I could scream:" The effects of anger expression on relational satisfaction and communication competence. *Southern Journal of Communication*, 59(2), 125-141.
- Guerrero, L. K., & La Valley, A. (2006). Conflict, emotion, and communication. Oetzel, J. and Ting-Toomey, S. (Ed.), *Handbook of conflict and communication* içinde. Thousand Oaks, CA: Sage Publishing.
- Guerrero, L. K., La Valley, A. G., & Farinelli, L. (2008). The experience and expression of anger, guilt, and sadness in marriage: An equity theory explanation. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25(5), 699–724.
- Harter, S. (2002). Authenticity. S. J. Lopez and C. R. Snyder (Ed.), *Handbook of positive psychology* içinde. New York: Oxford University Press.
- Heyman, R. E. (2001). Observation of couple conflicts: Clinical assessment applications, stubborn truths, and shaky foundations. *Psychological Assessment*, 13(1), 5–35.
- Hill, C. E., Gelso, C. J. ve Mohr, J. J. (2000). Client concealment and self-presentation in therapy: Comment on Kelly. *Psychological Bulletin*, 126(4), 495–500.
- İlhan, T. ve Özdemir, Y. (2013). Otantiklik Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 142–153.
- Kahn, J. H., Hessling, R. M., & Russell, D. W. (2003). Social support, health, and well-being among the elderly: What is the role of negative affectivity?. *Personality and Individual Differences*, 35(1), 5–17.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (24. Basım). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kassinove, H., & Sukhodolsky, D. G. (1995). Anger disorders: Basic science and practice issues. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 18(3), 173–205.

- Kelly, A. E. (1999). Revealing personal secrets. *Current Directions in Psychological Science*, 8(4), 105–109.
- Larson, D. G. (1994). Self-concealment: Implications for stress and empathy in oncology care. *Journal of Psychosocial Oncology*, 11(4), 1-16.
- Larson, D. G., & Chastain, R. L. (1990). Self-concealment: Conceptualization, measurement, and health implications. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(4), 439–455.
- Larson, D. G., Chastain, R. L., Hoyt, W. T., & Ayzenberg, R. (2015). Self-concealment: Integrative review and working model. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 34(8), 705-774.
- Lazarus, R. S. (1991). Cognition and motivation in emotion. *American Psychologist*, 46(4), 352–367.
- Lopez, F. G., & Rice, K. G. (2006). Preliminary development and validation of a measure of relationship authenticity. *Journal of Counseling Psychology*, 53(3), 362–371.
- Martin, R., Watson, D., & Wan, C. K. (2000). A three-factor model of trait anger: Dimensions of affect, behavior, and cognition. *Journal of Personality*, 68(5), 869–897.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2005). Attachment theory and emotions in close relationships: Exploring the attachment-related dynamics of emotional reactions to relational events. *Personal Relationships*, 12, 149–168.
- Nair, N. (2008). Towards understanding the role of emotions in conflict: A review and future directions. *International Journal of Conflict Management*, 19(4), 359-381.
- Neff, K. D., & Harter, S. (2002). The authenticity of conflict resolutions among adult couples: Does women's other-oriented behavior reflect their true selves?. *Sex Roles*, 47(9/10), 403–417.
- Neff, K. D., & Suizzo, M. A. (2006). Culture, power, authenticity and psychological well-being within romantic relationships: A comparison of European American and Mexican Americans. *Cognitive Development*, 21(4), 441–457.
- Özen, A. ve Sümer, N. (2013). Evlilikte kızgınlık, üzüntü ve suçluluk duygularının ifade biçimlerinin ölçümü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(31), 36–55.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. (1. baskı). Ankara: PDREM Yayınları.
- Peterson, C., & Seligman, M. E. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. New York: Oxford University Press.
- Pinto, D. G., Maltby, J., Wood, A. M., & Day, L. (2012). A behavioral test of hornery's linkage between authenticity and aggression: People living authentically are less likely to respond aggressively in unfair situations. *Personality and Individual Differences*, 52(1), 41-44.
- Reis, H. T., & Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. *Handbook of Personal Relationships*, 24(3), 367-389.
- Sanford, K. (2007). Hard and soft emotion during conflict: Investigating married couples and other relationships. *Personal Relationships*, 14, 65–90.
- Sanford, K., & Rowatt, W. C. (2004). When is negative emotion positive for relationships? An investigation of married couples and roommates. *Personal Relationships*, 11, 329–354.

- Terzi, Ş., Güngör, H. C., & Erdayı, G. S. (2010). Kendini Saklama Ölçeği'nin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(3), 645–660.
- Uysal, A., Lin, H. L., Knee, R., & Bush, A. L. (2012). The association between self-concealment from one's partner and relationship well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(1), 39–51.
- Vrij, A., Nunkoosing, K., Paterson, B., Oosterwegel, A., & Soukara, S. (2002). Characteristics of secrets and the frequency, reasons and effects of secrets keeping and disclosure. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 12(1), 56–70.
- Wickham, R. E. (2012). *Authenticity in romantic partners*. Unpublished doctoral dissertation, University of Houston, Texas.
- Wood, A. M., Linley, P. A., Maltby, J., Baliouis, M., & Joseph, S. (2008). The authentic personality: A theoretical and empirical conceptualization and the development of the Authenticity Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 385–399.
- Wood, J. S. (2005). *The relationship of negative self-schemas and personality with the experience and expression of anger*. Unpublished master thesis, Oklahoma State University, Oklahoma.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu psikoterapi*. (3. baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yıldız, A. (2009). Evlilikte yaşanan sorunlar ve başa çıkma yolları. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* (3. baskı), içinde (ss. 211-229). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldız, R. (2013). *Ergenlerde yalnızlığın sır saklama ve denetim odağı açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

*Bu çalışma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan Etik Kurul Onay'ı (31.12.2014 tarih ve 51944218-010.99/2475 sayılı) alınmıştır.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRK SAYIŞTAYI*

Zuhal ERGEN¹
Burcu DURAK OLDAÇ²

ÖZ

Bin yılı aşkın devlet geleneğimiz içinde kamu gelirleri ve harcamalarına ilişkin belge, kayıt düzeni ve muhasebe işlemleri ile buna bağlı olarak gelir ve harcamaların denetimi zaman içinde büyük bir değişim ve gelişim göstermiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren kamu kurumlarının denetimine ilişkin sistematğin oluşumunda cumhuriyet öncesi dönemde yer alan Divan-ı Muhasebatın kuruluşu önem taşımaktadır. Osmanlı Devlet teşkilatının oluşumunda ise hem Selçukluların hem de daha önceki Türk ve İslam devletlerinin etkisi görülmektedir. Cumhuriyet ile birlikte 1924 anayasasında Divan-ı Muhasebat'a (Sayıştay) yer verilmiş, Divan-ı Muhasebat 1934 yılına kadar faaliyetlerini mevcut mevzuatı çerçevesinde yürütmüştür. Bunu takip eden yıllarda 1934'de 2514 sayılı kanun, 1967 yılında 832 sayılı kanun ve 2010 yılında 6085 sayılı kanun çerçevesinde faaliyetlerine devam etmiştir. Çalışmamızda, geniş bir tarihsel süreç içerisinde Sayıştay faaliyetleri ele alınacak ve kamu bütçelerinin denetimi konusundaki performansı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Yüksek Denetim, Sayıştay, Anayasa, Kanun

TURKISH COURT OF ACCOUNTS THROUGHOUT HISTORY

ABSTRACT

For a thousand years,our state tradition, documents, records and accounting procedures related to public revenues and expenditures, and accordingly, the control of revenues and expenditures have shown a great change and development over time. Situated in the period before the formation of the republic for the systematic control of public institutions since the founding of the Republic of Turkey is important to the establishment of the Court of Auditors. On the other hand, the influence of both Seljuks and previous Turkish and Islamic states in the formation of the Ottoman state organization is seen.Together with the Republic, the Divan-ı Muhasebat (Court of Accounts) was included in the 1924 constitution and the Divan-ı Muhasebat carried out its activities within the framework of the current legislation until 1934. In the following years, it continued its activities within the framework of Law No. 2514 in 1934, Law No. 832 in 1967 and Law No. 6085 in 2010.In our study, the activities of the Court of Auditors will be examined within a wide historical process and the performance of public budgets will be revealed.

Keywords: Audit, Audit Court, Constitution, Law

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, zergen@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7064-9046

² Arş.Gör.,Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, burcu.durak@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8711-7057

* Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından 9863 proje numarası ile desteklenmiştir. Bu çalışma 4-5 Mayıs 2018 tarihinde II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Received/Geliş: 24/09/2019 Accepted/Kabul: 02/03/2020, Conceptual Article, Kavramsal Makale

Cite as/Alıntı: Ergen, Z., Durak, B. (2020), "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Sayıştayı", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s. 298-307.

Giriş

Latince bir kökene dayalı olan, işitme ya da dinleme anlamlarında kullanılan ve Anglo – Sakson ülkelerinde “auditing” olarak ifade edilen kavram dilimize denetim olarak aktarılmıştır (Bozkurt, 1998, s.17).

Geçmişten günümüze gelinceye kadar hem devlet yönetiminde hem de iktisadi ve mali alanda yaşanan gelişmeler ışığında denetim kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır (Özdemir, 2015, s.6). Bu yüzden denetim konusunda çok çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekildedir. Genel bir ifade ile denetim, bir işin veya bir eylemin kanunlar ve biçimsel kurullarla tutarlı olup olmadığını belirlemek için uygulamadan önce, uygulama sırasında ve uygulama dönemi bittikten sonra inceleme şeklinde yazılı ya da sözlü olarak yerine getirilen işlemler silsilesidir (Ayanoglu, 2013, s.72).

Hukuki açıdan denetim, kamu kurumları ile özel hukuk hükümlerine göre oluşmuş kurumların yasa, yönetmelik, tüzük ve diğer hukuki hükümlerle tutarlı faaliyet gösterip göstermediklerinin incelenmesidir (Barçın, 2012, s.6).

Denetim kendi içerisinde çeşitli boyutlara ayrılmakta, bu boyutlardan birini dış denetim oluşturmaktadır. Ülkemizde dış denetim faaliyeti yüksek denetim kurumu olan Sayıştay tarafından icra edilmektedir. Tüm dünya genelinde oluşturulan bu kurumsallaşmış yapıdaki yüksek denetim kurumları esasında parlamentonun bütçeyi denetim gereksiniminin bir sonucudur. Yüksek denetim kurumu olarak ifade edilen Sayıştay’ı, bütçenin denetim fonksiyonu yanında çağdaş ve klasik fonksiyonlarını icra edebilmesi amacıyla oluşturulmuş anayasal kurumlar şeklinde ifade edebiliriz (Baykara, 2013, s.1-2). Uluslararası yazında yüksek denetim, anayasalarda yer alan ve meslek mensuplarının yasal dayanaklarının olduğu bazı ülkelerde yargı fonksiyonu bulunan, bağımsız denetim kurumlarınca parlamento adına bütün kamu kurumları üzerinde yapılan denetim faaliyeti şeklinde tanımlanmıştır (Kargı, 2016, s.8). Yüksek denetim kurumları sundukları denetim hizmeti yanında düzenledikleri raporlar ve parlamentolara verdikleri bilgilerle onların en önemli yardımcısı konumunda bulunmaktadırlar. Parlamentolara sundukları bu hizmetlerle onların fonksiyonelliği yanında demokratik yönetimin kuvvetlendirilmesinde de önemli rol oynamaktadırlar (Köse, 2000, s.32).

Yüksek denetim kurumları tarafından yürütülen denetim faaliyetleri dış denetim olarak nitelendirilmiş olsa da yöntem, teknik ve işlevleri giderek farklılaşan ve kaynağını anayasadan alan bu kurumlar tarafından yürütülen faaliyetler yasama, yürütme ve yargı şeklindeki klasik erkler sınıflandırmasına sokulmamış “sui generis” (şahsına münhasır) bir devlet işlevi olarak tanımlanan faaliyetlerin dış denetim olarak nitelendirilmesinin yetersiz olduğu yönündeki savlar nedeniyle yüksek denetim kavramı kullanılmıştır (Köse, 2001, s.25).

Türk Devletlerinde Denetimin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de denetim kavramının gelişimine baktığımızda cumhuriyet öncesi dönemde denetimin ne zaman ortaya çıktığı hususunda kesin bir bilgi mevcut olmamakla birlikte devlet yönetiminde denetim hizmetlerinin bağımsız bir şekilde yürütüldüğüne dair bulgular vardır. Tarihteki Türk devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler ve Selçukluların denetim kurumu olan Divanı İşraftan ve Osmanlı devletinin denetim kurumları olan Baş Baki Kulluğu ve ve Divanı Muhasebattan gelen denetim kültürü, Cumhuriyet Türkiye’si döneminde Sayıştay ile devam ettirilmektedir.

İlk Türk devletlerinden Göktürklerde (552-745) yerleşik hayata henüz geçilemediğinden kayıt ve muhasebe sistemi oluşturulamamış ancak Göktürk devletinin ipek yolu üzerinde konumlanmış olmasından dolayı ticaretin gelişimi belge ve kayıt düzeninin tesisini hızlandırmıştır. Dönemden el yazmaları ile Orhun ve Tonyukuk yazıtlarında devlet yönetiminden ve vergi kayıtlarından(kuyudat memurunun) bahsedilmektedir. Uygur devleti (911-1209) ticaret yolları üzerinde olması dolayısıyla gerek devlet kayıtlarının (taşınır ve taşınmaz varlıklarına ilişkin kayıtlar ile vergiler, vakıflar, harcama hareketlerine ilişkin kayıtlar) gerekse özel hukuk kayıt sistemlerinin geliştiği görülmektedir. Türklerin İslamla tanıştıkları dönem olarak bilinen Karahanlı Devleti(840-1211) döneminde devlet örgütü devleti ve toplumu oluşturanların görev ve sorumlulukları Kutad-gu Bilig ve Divanı Lügat-it Türk' de geniş biçimde yer almıştır. Bu dönemde mali işlerin kontrolü ise Divan-ı İşraf tarafından yapılmaktaydı. Gazne devletinde (963-1187) devletin teşkilat yapısı ileride Selçuklulara devlet yönetimindeki ilke ve kurallara uymada gösterdikleri titizlik ve düzen dolayısıyla esin kaynağı olmuştur. Hatta Selçuklu veziri Nizamül Mülk tarafından yazılan “Siyasetname” isimli eserde Gazne devlet yapısından hayranlıkla bahsedilmektedir. Selçuklularda (1040- 1308) devlet yapısı başta Gazneliler olmak üzere Samanilerin ve Abbasilerin teşkilat yapısından ve mali yapılarından oldukça etkilenmiştir. Bununla birlikte İlhanlı Devleti (1256-1353) Selçukluların etkilediği devletlerin başında gelmektedir. Bu dönemde mali işlerle ilgili en yüksek devlet görevlisine önceleri Defterdarı Memalik adı verilirken daha sonra Müstevfi Divanı denilmiş olup, mali işlere ilişkin defterler bu divanda tutulmuştur. İlhanlıların en önemli özelliklerinden biri de belge, kayıt, muhasebe ve mali düzen açısından Osmanlıları büyük ölçüde etkilenmiş olmasından gelmektedir(2018 yılı Sayıştay faaliyet raporu, 2018, s.11)

Osmanlı devletinde ise devlet menfaatini korumak amacıyla her çeşit mali konularla ilgili kadılara tam yetki verilmiştir. II. Mahmut döneminden sonra merkezi hükümet modern anlamda şekillenmiş ve Avrupa örnek alınarak bakanlıklar oluşturulmuştur (Bezirci ve Karasioğlu, 2011, s.575). Maliye Teftiş Kurulu, İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu ve Adliye Teftiş Kurulu şeklinde denetim birimleri oluşturulmuş bu birimlerde görev yapan kişiler de müfettiş olarak adlandırılmıştır. Bu birimlerin oluşturulması ile birlikte denetim hizmeti bağımsız bir biçimde icra edilmiştir (Kandeğer ve Alıcı, 2012, s.92). Bunun yanında mali alanda yeniden yapılanmalar başlamış sorun yaşayan birimleri denetlemek amacıyla çeşitli isimler altında komisyonlar oluşturulmuştur (Kış, 2013, s.1393).

Cumhuriyetten sonraki dönemde asıl denetim faaliyeti, muhasebe hizmetlerinde bağımsız çalışan ve dürüst olarak görülen bazı kişilere vergi denetimi yapma görevi addedilmesiyle başlamaktadır. 1987 yılına gelinceye kadar ülkemizde finansal tabloların denetimi Türk Ticaret Kanunu ve vergi mevzuatı kapsamında işlemiştir. Ayrıca denetim kavramı ilk kez TTK' da yer almıştır (Bezirci ve Karasioğlu, 2011, s.575).

Ülkemizde Sayıştay'ın Tarihsel Gelişimi Osmanlı Devletinde Yüksek Denetim

Osmanlı devletinden önceki Abbasiler, Selçuklular ve Memlûklüler gibi eski Türk devletlerinde Sayıştay kurumu mevcut olmamakla birlikte Sayıştay tarafından yürütülen işlemler Divan-ı Müsrif, Divan'ül İşraf olarak adlandırılan kurumlar tarafından icra edilmiştir. Osmanlı Devletinin devlet teşkilatları genellikle kendinden önceki Türk

devletlerinde yer alan kurumların devamı niteliğinde olduğundan dolayı bu gelenek Sayıştay kurumunda da kendini hissettirmiş, Tanzimat'ın ilanına kadar olan dönemde eski Türk devletlerinde Divan'ül İşraf olarak isimlendirilen Sayıştay, Osmanlı devletinde Başbakanlık Kulluğu adı altında varlığını devam ettirmiştir. Osmanlıda 1800'lü yıllara kadar Sayıştay'ın fonksiyonları Başbakanlık Kulluğu tarafından icra edilmiştir (Akgündüz, 2012, s.21, 132).

Tanzimat döneminde ise yapılan reform hareketleri sonucunda oluşturulan yeni kurumlardan biri olan Meclis-i Muhasebe-i Maliye 1840 yılında kurularak Sayıştay'ın temeli atılmıştır (Gürhan, 1997, s.37-38).

1876 tarihli Kanuni Esasi ile birlikte Sayıştay'a anayasal bir nitelik kazandırılmıştır (Akbulut, 2011, s.50-51). 1878 yılında uygulamaya giren kararname ile Sayıştay'ın yapı ve işleyişinde önemli değişiklikler yapılmıştır (Köksal vd, 1973, s.18). Bu kararname ile Sayıştay'a bütün kamu kurumlarını kontrol etme yetkisi verilmiştir (Kılınç, 2012, s.34).

Meclis adına yürütme organını denetlemek amacıyla kurulan Sayıştaylar, Osmanlı devletinde meclis kurulmadan önce oluşturulduğu için asıl amacını gerçekleştirilememiştir. İsmen mevcut ancak fiilen Sayıştay'ın icra etmesi gereken görevleri yürütmekten uzak bu kuruluş tarafından yapılan faaliyetler daha çok kamu malları üzerinde tasarrufla bulunanları "zapt-u rapt" altında tutmaya çalışmak olduğu söylenebilir (İnan, 1992, s.16-19).

Cumhuriyet Döneminden Günümüze Sayıştay'ın Tarihsel Gelişimi

Kurtuluş savaşı yıllarında Sayıştay hemen kurulamamış, meclis kapsamında bir komisyon kurularak bütçenin denetimi bu komisyon tarafından yapılmıştır (Köse, 2007, s.213). Cumhuriyetin ilan edilmesini takiben 24 Kasım 1923 tarihinde 374 sayılı Divanı Muhasebatın Sureti İntihabına Dair Kanun çıkarılmış ve Sayıştay yeniden kurulmuştur (Köksal vd, 1973, s.24-25). Aslına bakılacak olur ise Cumhuriyet dönemi Sayıştay'ını, Osmanlı Devletindeki Divanı Muhasebatın bir devamı şeklinde de nitelendirebiliriz (Akgündüz, 1997, s.142).

Bu yasa ile yapılan düzenlemelerden biri Sayıştay başkan ve üyelerinin, meclis üyelerinin gizli oyu ile meclis kapsamında olmayan kişilerden seçilme şartının getirilmesidir. Bu düzenleme ile birlikte Sayıştay'a bağımsız bir kurum olma niteliği addedilmiştir (Akgündüz, 2012, s.136).

1862 yılında divanı muhasebat ismiyle kurulan Sayıştay, ilk anayasamız olma özelliği gösteren 1876 Kanuni Esasi'de ve daha sonra çıkarılan bütün anayasalarda hem dış denetim fonksiyonunu üstlenen bir yüksek denetim kurumu hem de kamuyu zarara uğratanlar hakkında yargılama yoluyla kesin hüküm veren bir hesap makinesi olarak yer almıştır (Akyel, 2016, s.121).

Cumhuriyetin ilanının ardından 1924 anayasasında yer alarak anayasal bir kuruluş vasfı kazanan Sayıştay'ın, yapı, yetki, görev ve işleyişine dair düzenlemeler 1934 yılında 2514 sayılı Divanı Muhasebat Kanunu çerçevesinde şekillenmiştir. Kanun kapsamında Sayıştay'a verilen iki görevden ilki kamunun bütün gelir, gider ve mallarını denetlemek ikincisi ise kamu malları üzerinde tasarrufla bulunanların hesaplarını denetlemek ve yargılamak olarak belirlenmiştir (Köksal vd, 1973, s.24-25).

1927 tarihinde çıkarılan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye yasasıyla Sayıştay'ın taşradaki vize örgütleri kaldırılmıştır (Gürhan, 1997, s.41). Divanı Muhasebat ismi 1945

tarhinde 1924 Teşkilatı Esasiye kanununda yapılan Türkçeleştirme girişimi neticesinde Sayıştay olacak şekilde değiştirilmiş ancak 1952 tarihinde değişiklikleri kapsayan yasanın yürürlükten kalkmasıyla yeniden Divanı Muhasebat ismi kullanılmaya başlanmıştır (Köse, 2007, s.213). 1961 anayasasına kadar kullanımını sürdüren Divanı Muhasebat ismi 1961 anayasasının 127. maddesine konulan hüküm ile Sayıştay kavramına dönüşmüş ve günümüze kadar süregelmiştir (Gürhan, 1997, s.42).

Sayıştay'ın kuruluş, yapı ve işleyişi 1967 yılına kadar 2514 sayılı yasa ve 1953 yılında çıkarılan 5999 sayılı kanun kapsamında yürütülmüştür. 1967 tarihinde 832 sayılı Sayıştay Kanunu uygulamaya girmiştir (Köksal vd, 1973, s.24-25). 832 sayılı yasa ile birlikte Sayıştay'ın yapı ve işlevlerinde bir takım düzenlemeler yapılmış, daire sayısı dörtten sekize çıkartılmış ve Sayıştay kararlarının temyiz mercii olan genel kuruldan bu yetki alınarak, Sayıştay içerisinde bir temyiz kurulu oluşturulmuştur (Avcı, 2014, s.256). 832 sayılı kanundan önce kurul şeklinde örgütlenmiş bir yargı mercii olan Sayıştay, ilgili kanunun kabulü ile birlikte yüksek yargı organı niteliğine bürünmüştür (Mutluer, vd. 2015, s.32).

1970 yılında 1260 sayılı yasa ile harcama öncesi vize işlemlerine son verilmiş, kadro ve ödeneklerin vizeye tabi tutulması ile sözleşmelerin tescili işlemleri, Sayıştay'ın işlevleri kapsamına alınmıştır. 1985 yılında yapılan bir düzenleme ile dairelerdeki üye sayısı altıya çıkarılmıştır. 1996 yılında 4149 sayılı yasayla "kısmi denetim" yapma yetkisi yanında Sayıştay'a kamu idarelerinin kamu kaynaklarını tutumlu, verimli ve ekonomik bir biçimde kullanıp kullanmadıklarını açıklığa kavuşturma yani performans denetimi yapma yetkisi tanınmıştır (Köse, 2007, s.214). 2003 yılında uygulamaya konan 4963 sayılı kanun ile 832 sayılı Sayıştay kanununa eklenen 12. Madde çerçevesinde Sayıştay'a "Türkiye Büyük Millet Meclisi araştırma, soruşturma ve ihtisas komisyonlarının kararına istinaden Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığının talebi üzerine Sayıştay, talep edilen konuyla sınırlı olmak kaydıyla denetimine tâbi olup olmadığına bakılmaksızın özelleştirme, teşvik, borç ve kredi uygulamaları dahil olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarının hesap ve işlemleri ile aynı usule bağlı olarak, kullanılan kamu kaynak ve imkânlarından yararlanma çerçevesinde her türlü kurum, kuruluş, fon, işletme, şirket, kooperatif, birlik, vakıf ve dernekler ile benzeri teşekküllerin hesap ve işlemlerini denetleyebilir" hükmü getirilmiştir (4369 Sayılı Kanun, 2003, Madde 12). 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol kanununun yürürlüğe girmesi ile Sayıştay tarafından icra edilen vize ve tescil faaliyetleri kaldırılmış ve Sayıştay'ın denetim kapsamı kayda değer bir ölçüde genişletilerek sosyal güvenlik kurumlarının denetimi de Sayıştay'ın görevleri kapsamına dahil edilmiştir (Köse, 2007,s.214).

Yaklaşık 43 yıl bazı değişiklikler yapılarak uygulamada kalan 832 sayılı kanun 2010 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 2010 yılında 6085 sayılı yeni Sayıştay kanunu kabul edilmiştir (Avcı, 2014, s.256). 6085 sayılı kanun ile Sayıştay'ın denetim kapsamı genişletilmiş ve Sayıştay'a raporlama görevi verilmiştir (Söyler, 2012, s.62).

Sayıştay'ın Anayasal Dayanağı

Türk Sayıştay'ı 1876, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında anayasal bir kurum olarak yer almıştır.

1876 Kanun-i Esaside Sayıştay

İlk Anayasamız olan 1876 Kanun-i Esasinin 105, 106 ve 107. Maddelerinde Sayıştay'a ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

105. maddede “Emevali Devletin kabız ve sarfına memur olanların muhasebelerini rüiyet ve devairden tanzim olunan sâi muhasebelerini tetkik ederek hulâsai tetkikat ve neticeî mütalâatını her sene bir takriri mahsus ile Heyeti Mebusana arzeylmek üzere bir Divanı Muhasebat teşkil olunacaktır. Bu divan her üç ayda bir kerre ahvali maliyeyi Riyaseti Vükelâ vasıtasile ba takrir tarafı Hazreti Padişahiye dahi arzeder” hükmü ile Divan-ı Muhasebat ismi ile Sayıştay kurulacağı, Sayıştay’ın devlet malları üzerinde tasarruf yetkisi olanların hesaplarını inceleyeceği ve denetim sonuçlarını padişaha sunacağı belirtilmiştir.

106. maddede “Divanı Muhasebatın azası on iki kişiden mürettep olacak ve herbiri Heyeti Mebusandan ekseriyetle azlinin lüzumu tastik olunmadıkça memuriyetinde kaydı hayat ile kalmak üzere ba iradei seniye nasbolunacaktır” hükmü ile Sayıştay’ın yapısı ve Sayıştay üyelerinin ömür boyu görevde kalacakları açıklanmıştır.

107. maddede “Divanı Muhasebat âzasının evsaf ve vezayifinin tafsilatı ve sureti istifade ve tebdil ve terakki ve tekaüdü ve ahkâmının keyfiyeti teşkili bir nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır” ibaresi ile Sayıştay üyelerinin atanmalarının, görevlerinin, görevden ayrılmalarının, yükselme ve terfi işlemleri ile emeklilik işlemlerinin özel bir kanunla düzenleneceği belirtilmiştir (Akdağ, 1997, s.148).

1924 Anayasasında Sayıştay

1924 anayasasının 100. ve 101. Maddelerinde Sayıştay’a değinilmiştir.

Madde 100 “Büyük Millet Meclisine merbut ve Devletin varidat ve masarifatını ka nun_u mahsusuna tevfikan murakebe ile mükellef bir Divan_1 Muhasebat müessesistir” ibaresi ile TBMM’ye bağlı bir Sayıştay kurulacağı ve devletin gelir ile giderlerini denetlemekle görevlendirileceği ifade edilmiştir.

Madde 101 “Divan_1 Muhasebat mutabakat beyannamesini, taallük ettiği hesap_1 kat’i kanunun Maliyece Büyük Millet Meclisine takdimi tarihinden itibaren niyayet altı ay zarfında Meclise takdim eder” hükmü ile Sayıştay’ın genel uygunluk bildirimini TBMM’ye sunma süresi açıklanmıştır.

1961 Anayasasında Sayıştay

1961 anayasasında Sayıştay, yürütme bölümünün İktisadi ve Mali Hükümler alt başlığında yürütme uzvu içinde yer almış ve kurumun ismi Sayıştay olarak değiştirilmiştir.

1961 anayasasının 127.maddesinde Sayıştay’a vurgu yapılmıştır.

“Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlendirilmiştir” hükmü ile 1961 anayasasında, 1924 anayasasından daha kapsamlı bir şekilde Sayıştay’ın yargılama fonksiyonuna değinilmiştir.

1961 Anayasası Sayıştay’ın görevleri;

Genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir, gider ve mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek

Sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak

Kanunlarda verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlemlerini yapmak şeklinde üç kısımda ele almıştır (Gözübüyük, 1962, s.305).

1982 Anayasasında Sayıştay

Sayıştay 1982 Anayasasının üçüncü kısmının üçüncü bölümünde yargı başlığı altında 160. maddede düzenlenmiştir.

1982 Anayasası 1961 Anayasasında yer alan hükümlerin aynısını taşımakla birlikte getirilen yeni düzenlemelerden biri Sayıştay kararlarına karşı idari yargı yoluna (Danıştay'a) başvurulamayacağı ancak vergi ve benzeri mali yükümlülükler ile ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararlarının esas alınacağına hükümdür.

Yapılan diğer bir değişiklik ise 1982 Anayasasına gelinceye kadar çıkan anayasalar ile kıyaslandığında Sayıştay bundan önceki anayasalarda mali niteliği ağır basan bir kurum olarak nitelendirilirken 1982 Anayasasında yargı başlığı altında düzenlenerek yargı yetkisine ağırlık verilmiştir (Köse, 2007, s. 223-224).

1982 Anayasasının 160. maddesinde Sayıştay aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir;

“Sayıştay, merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının ve mahalli idarelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştay'ın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren on beş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar dolayısıyla idarî yargı yoluna başvurulamaz ifadesi ile Sayıştay'ın görevleri ve Sayıştay kararlarının kesinliği vurgulanmıştır.

Vergi, benzeri mali yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır hükmü ile vergi ve benzeri mali yükümlülükler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasında uyumsuzluk söz konusu olduğunda Danıştay kararlarının esas alınacağı açıklanmıştır.

Mahalli idarelerin hesap ve işlemlerinin denetimi ve kesin hükme bağlanması Sayıştay tarafından yapılır hükmü ilgili maddeye 2005 yılında yapılan bir düzenleme ile eklenmiş olup, mahalli idarelerin hesap ve işlemlerini denetleme ve hükme bağlama yetkisinin Sayıştay'a ait olduğunu ifade etmektedir.

Sayıştay'ın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir” hükmüyle Sayıştay'ın yapısının ve işleyişinin kanun ile düzenleneceği ifade edilmiştir (Anayasa, 1982, Madde 160).

Sayıştay'ın Yasal Dayanağı

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Kapsamında Sayıştay

10.12.2003 tarihinde kabul edilen ve 2006 tarihinden itibaren uygulamaya konan 5018 sayılı yasa ile birlikte 832 sayılı Sayıştay kanununun bazı hükümleri yürürlükten kaldırılmış ve Sayıştay tarafından yapılan harcama öncesi vize ve tescil uygulamalarına son verilerek Sayıştay kamu idarelerinin harcama sonrası denetimini yapan bir kurum haline getirilmiştir.

1996 yılında Sayıştay'a performans denetimi yapma görevi atfedilmiş olsa da 5018 sayılı kanun ile birlikte performans denetiminin ağırlığının arttırıldığı söylenebilir.

5018 sayılı kanun ile birlikte getirilen yeni düzenlemelerden bir diğeri ise; 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye kanununda sayman, tahakkuk memuru ve ita amirini sorumlu tutan sistemin ortadan kaldırılarak muhasebe yetkilisi, gerçekleştirme görevlisi, harcama yetkilisi ve üst yöneticinin sorumlu tutulduğu bir sistemin getirilmiş olmasıdır.

Kamu Mali Yönetim sisteminin temel taşı olan 5018 sayılı KMYK kanununun dış denetim başlıklı 68. Maddesinde Sayıştay'ın görevleri açıklanmıştır.

“Kanuna göre; “Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin amacı, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanmasıdır ifadesi ile raporlama görevi Sayıştay’a verilmiştir.

Dış denetim, genel kabul görmüş uluslararası denetim standartları dikkate alınarak;

(a) Kamu idaresi hesapları ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak, mali tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin mali denetimi ile kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin mali işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespiti,

(b) Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi, Suretiyle gerçekleştirilir.

Dış denetim sırasında, kamu idarelerinin iç denetçileri tarafından düzenlenen raporlar, talep edilmesi halinde Sayıştay denetçilerinin bilgisine sunulur.

Denetimler sonucunda; ikinci fıkranın (a) ve (b) bentlerinde belirtilen hususlarda düzenlenen raporlar, idareler itibarıyla konsolide edilir ve bir örneği ilgili kamu idaresine verilerek üst yönetici tarafından cevaplandırılır. Sayıştay, denetim raporları ve bunlara verilen cevapları dikkate alarak düzenleyeceği dış denetim genel değerlendirme raporunu Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Sayıştay tarafından hesapların hükme bağlanması; genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelir, gider ve mal hesapları ile bu hesaplarla ilgili işlemlerinin yasal düzenlemelere uygun olup olmadığına karar verilmesidir.

Dış denetim ve hesapların hükme bağlanmasına ilişkin diğer hususlar ilgili kanununda düzenlenir” (KMYKK, 2003, Madde 68).

6085 Sayılı Sayıştay Kanunu Kapsamında Sayıştay

2003 tarihli 5018 sayılı KMYK kanununda kamu mali yönetim sisteminde yapılan köklü değişiklikler Sayıştay kanununda da değişiklik yapılmasını zorunlu hale getirmiş ve bu çerçevede 5018 sayılı kanuna paralel bir Sayıştay kanunu hazırlanmıştır.

19.12.2010 tarihinde yürürlüğe giren 6085 sayılı Sayıştay kanunu ile aşağıda belirtilenler hedeflenmiştir;

Düzenlilik ve performans denetimini eşit bir şekilde uygulayabilme,

Bütün kamu kaynaklarını ve faaliyetlerini denetleyebilme hususunda yasal yetkiye sahip olabilme,

Bağımsız bir kurum statüsünde olma,

Hazırlamakla mükellef olduğu raporları belirli zaman diliminde TBMM’ye ve halka sunabilme,

Hesap verme sorumluluğu bilincinin, saydamlığın ve şeffaflığın kamuya işlenerek yolsuzluğun önüne geçmede aracı rol oynama,

Görevlerini ve yetkilerini etkin bir şekilde yerine getirebilme konusunda iyi bir teşkilat yapısına sahip olabilmesi amaçlanmıştır (6085 Sayılı Kanun Gerekçesi).

Sonuç

Tarih sahnesinde yer alan ilk Türk devletlerinden Karahanlılar, gazneliler ve Selçukluların denetim kurumu işlevini üstlenen Divan-ı İşraftan Osmanlı İmparatorluğunun denetim kurumları olan Başbaki Kulluğu ve Divan-ı Muhasebattan gelen denetim kültürünü günümüzde Sayıştay kurumu sürdürmektedir. Cumhuriyet tarihinde farklı kanunlar çerçevesi içinde görev ve sorumluluklarını yerine getiren bir kurum olma özelliği gösteren Sayıştay, 2010 yılından beri yürürlükte olan 6085 sayılı kanun ile birlikte özellikle düzenlilik ve performans denetimleri konusunda yeni denetim yaklaşımları izlemektedir.

Günümüzde Sayıştay kurumu, bütçe hakkının kullanılmasına yönelik olarak TBMM adına denetim yapma, sorumluların hesap ve işlemlerini yargılama yoluyla kesin hükme bağlama görevlerini yürütmektedir. Yapısı gereği kendi kurumsal güvenilirliği yüksek düzeyde tutulmaya çalışılan kurumun kamu hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi kaynak kullanımında etkili, ekonomik ve verimlilik esasına dönük olarak hesap verme mekanizmalarının işletilmesi ve mali saydamlığın geliştirilmesine katkıda bulunacak stratejik plan ve performans esaslı bütçeleme çalışmalarını yürütmeyi amaç edinmiştir.

Sayıştay kurumunca 2018 yılında tamamlanan 2017 yılı Denetim programı kapsamında gerçekleştirilen denetimlerde denetim hacminin toplamda önceki yıla göre %23 oranında arttığı görülmektedir. Bu çerçevede 2018 yılında 491'i denetim raporu 6'sı genel rapor olmak üzere 497 adet rapor düzenlenmiştir.

6085 sayılı kanununun 31. Maddesi uyarınca 2018 yılı denetim programı kapsamında yer alan kamu idarelerine ilişkin denetim raporları hali hazırda TBMM'ne sunulmuştur. Bu kapsamda 34'ü genel bütçeli idare 134'ü özel bütçeli idare (99'u YÖK ve üniversiteler olmak üzere) 9'u DDKB ve 2'si SGK olmak üzere toplam 507 kamu idaresi denetim kapsamına alınmıştır. Ayrıca ilgili kurumlardan gelen talepler üzerine 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu çerçevesinde sulama birliklerinin denetimi yapılmıştır.

Kaynaklar

- Akbulut, E. (2011). Kamu Mali Yönetiminde Sayıştay'ın Rolü. Kamu Mali Yönetimi Ve Denetimi Sempozyumu Kitabı, 192-197
- Akdağ, S. E. (1997). Sayıştay'ın Anayasal Kimliği. Sayıştay Dergisi, 25, 147-180
- Akgündüz, A. (1997). Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi. 135. Kuruluş Yıldönümü Sayıştay Yayınları
- Akgündüz, A. (2012). Osmanlıdan Cumhuriyete Sayıştay (Divan-ı Muhasebat), Osmanlı Araştırmaları Vakfı. İstanbul
- Akyel, R. (2016). Sayıştay Raporlarının Kamu Mali Yönetimine Katkısı. Amme İdaresi Dergisi, 1, 119-145.
- Anayasa(1876). T.C. Resmi Gazete, 23.12.1876
- Anayasa (1924), T.C. Resmi Gazete, 5905, 15.01.1945
- Anayasa (1961), T.C. Resmi Gazete, 10859, 31.05.1961
- Anayasa (1982), T.C. Resmi Gazete, 17863, 7.11.1982
- Avcı, M. A. (2014). Çağdaş Yüksek Denetim ve Etkin Türk Sayıştayı. Ankara: Yetkin
- Ayanoğlu, A. (2013). Türk Bütçe Sistemi ve Bütçe Denetimi. İstanbul: Seçkin
- Barçın, H. B. (2012). Yeni Sayıştay Denetimi ve Yargı Sistemi, Mali Yönetim ve Denetim. Mali Hakem

- Baykara, S.T. (2013). Bütçe Hakkının Etkin Kullanımı Açısından Sayıştay Denetiminin Önemi. Sayıştay Denetçileri Derneği Yayını
- Bezirci, M, & Karasioğlu, F. (2011). Türkiye’de Denetimin Tarihsel Gelişimi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21, 571-592
- Bozkurt, N. (1998). Muhasebe Denetimi. İstanbul: Alfa
- Gürhan, H. H. (1997). Sayıştay’ın Tarihsel Gelişimi. Sayıştay Dergisi, 25, 37-42
- Gözübüyük, Ş. (1962). Sayıştay. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 3, 303-318
- İnan, A., (1992). Bütün Yönleriyle Türk Sayıştayı. Ankara
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003), T.C. Resmi Gazete, 25326, 24.12.2003
- Kandeğer, B, & Alıcı, O. V. (2012). Türk Kamu Yönetiminde Denetimin “Evrimi” ve “Geleceği”. Türk İdare Dergisi, 475, 89-100
- Kargı, V. (2016). Küreselleşme ve Denetim. 2nd International Annual Meeting of Sosyo Ekonomi Society, 2, 274-275
- Kılınç, İ., (2012). Türk Kamu Mali Yönetim Sisteminde Hesap Verme Sorumluluğu ve Sayıştay Denetimi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Kış, S., (2013). Osmanlı Devleti’nde Mali Denetim: Divan-ı Muhasebatın Tesis Süreci. II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi- V, 6-8 Mayıs 2013, Bursa
- Köksal, S., Mehter, H. Ersoy, G. Gürhan, H. & Sezer, A. (1973). Cumhuriyetin 50 nci Yılında Sayıştay. Sayıştay Yayınları, Ankara
- Köse, Ö., (1999). Denetim ve Demokrasi. Sayıştay Dergisi, 33, 62-85
- Köse, Ö., (2000). Parlamenter Sistemde Sayıştay’ın Yeri ve İşlevleri. Sayıştay Dergisi, 39, 32-66
- Köse, Ö., (2001). Parlamento Adına Denetim İşlevi ve Yüksek Denetim Kurumlarının Parlamento İle İlişkileri. İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
- Köse, Ö., (2007). Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim. T.C.Sayıştay 145. Kuruluş Yıldönümü Yayınları, Ankara
- Mutluer, M.K., Öner, E. & Coşkun, A. (2015). Sayıştay Hukuku. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Sayıştay Kanunu (2010), T.C. Resmi Gazete, 27790, 19.12.2010
- Söyler, İ., (2012). Yeni Kamu Mali Yönetim ve Denetim Sistemi Çerçevesinde Sayıştay’ın Rolü Sayıştay Dergisi, 87, 61-96
- Özdemir, E., (2015). Kamu Sektöründe İç Denetim: Genel Bütçe Kapsamındaki İdarelere Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya

2008 KRİZİ SONRASI PORTEKİZ EKONOMİSİNDE İŞSİZLİK: AMPİRİK BİR ANALİZ (2000-2018)*

Onur ÇELİK¹
Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU²

ÖZ

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan kriz, kısa süre içerisinde tüm dünya üzerinde etkisini göstermiş, ilerleyen süreçte ise kendisini ciddi istihdam sorunları ile hissettirmiştir. Özellikle, 21. yüzyılın başlarında görülen kredi genişlemesinin yarattığı refah artışı, bu krizle birlikte sekteye uğramış ve devam ettirememiştir. Buna rağmen, aynı refah düzeyini korumayı hedefleyen ekonomiler, bunun için yüksek ve uzun vadeli borç yükü altına girmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, süreç içerisinde artan kamu borç stoku ve faiz oranlarının işsizlik üzerindeki etkilerini açıklamaktır. Amaç kapsamında, Portekiz ekonomisinde 2000Q1-2018Q4 dönemi, Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök, Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, uzun dönemde, kamu borç stoku işsizliği negatif yönde etkilerken; faiz oranları işsizliği pozitif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, 2008 Krizi, Avrupa Birliği, İstihdam, İşsizlik, Portekiz Ekonomisi

UNEMPLOYMENT IN PORTUGAL ECONOMY AFTER THE CRISIS IN 2008: AN EMPIRICAL ANALYSIS (2000-2018)

ABSTRACT

The crisis which began in United States of America, 2008 is influenced on all the world and generated a serious employment problems. Particularly increasing prosperity at the beginning of 21st century could not have been continued due to that crisis. Contrary to this, certain economies that aimed to keep the same welfare level have undergone debt burden. The aim of this study is to explain the effect of increasing public debt stock and interest rates on unemployment for Portugal. For this purpose and the Portuguese economy, the period 2000Q1-2018Q4 is examined by Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root, Johansen cointegration and Granger causality tests. According to the results of the study, public debt stock affects the unemployment negatively; interest rates affect it positively in the long run.

Keywords: Turkey, Crisis in 2008, European Union, Employment, Unemployment, Portugal Economy

Giriş

Modern makro ve mikro ekonomik ilerlemelerin ortaya koyduğu sonuçlar, ilerleyen ve hızlanan bir güdü ile devam eden teknolojik akımlar ve bunların etkileri, nitelik, uzmanlaşma ve ücretlerin oluşumu gibi kavramları önemli derecede değişime sürüklemiştir. Bunlara bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik kavramı günümüzde, gelişmiş,

¹ YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri/Öğrencisi, İİBF, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, celik.onur027@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5990-6128

² Prof. Dr., İİBF, Çağ Üniversitesi, (Makale gönderildiğinde Çukurova Üniversitesi), mahirfisunoglu@cag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0020-9133

* Bu makale, *Avrupa Birliği'nde İşsizlik: Teori, Gösterge ve Portekiz Ekonomisi Üzerine Bir Ekonometrik Analiz*, isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Received/Geliş: 15/07/2019 Accepted/Kabul: 06/04/2020, Research Article, Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Çelik, O., Fisunoğlu, H. M. (2020), "2008 Krizi Sonrası Portekiz Ekonomisinde İşsizlik: Ampirik Bir Analiz (2000-2018)", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 308-324.

az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin üzerinde durduğu/durmak zorunda olduğu bir konu haline gelmiştir.

Avrupa Ekonomi Tarihi incelendiğinde, 18. yy. ile başlayan modern ekonominin ortaya çıkışı, sanayi devrimi, beraberinde gelen sermaye birikim süreci ile Avrupa Kıtası'nın dünya üzerindeki etkilerini giderek artırdığı görülmektedir. Savaşlar ile elde edilen topraklar, buradaki kaynakların Avrupa'ya aktarılması, bölgenin emek faktörü ihtiyacını artırmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın yarattığı ciddi ekonomik maliyetler, yaşanan ağır insan (emek) kayıpları ve takip eden yıllardaki İkinci Dünya Savaşı, bugünkü Avrupa ekonomilerini zayıflatmıştır. Keynesyen İktisat'ın ortaya çıkışı ile ciddi ekonomik gelişim kaydedilmiş ancak 1970'li yıllardaki krize karşın Keynesyen politikaların sorunlara çözüm üretmemesi ile birlikte Avrupa'da Neo-Liberal politikalar hayat bulmuştur. Ayrıca, Avrupa Kıtası'ndaki ülkelerin entegrasyonu ile 20. yüzyılın sonlarında Avrupa Birliği kurulmuştur. 21. yüzyılın ilk yıllarında bölgede önemli ilerlemeler kaydedilse de, 2008 yılında başlayan küresel kriz, bazı ülkelerde ciddi istihdam sorunlarını beraberinde getirmiştir. Kırılgan ekonomik yapıya sahip olan ülkelerin yaşadığı bu problemler süreç içerisinde ciddi kamu açıkları olarak kendisini göstermiş, daha sonra borç krizi biçimini almıştır.

Bu çalışmanın amacı, işsizliğin teorik anlamda ne olduğunu farklı iktisadi görüşler çerçevesinde ortaya koymak; ardından Portekiz ekonomisinin 2008'deki küresel kriz sonrası yaşadığı istihdam problemlerinin nedenlerini kamu borç stoku, faiz ve işsizlik oranları açısından ampirik olarak araştırmaktır. Çalışmada, öncelikle istihdam ve işsizlik ile ilgili teorik ve kavramsal açıklamalar yapılacaktır. Sonraki bölümde, literatürde yer alan çalışmalar ve bunların sonucunda elde edilen bulgular farklı dönemler ve ülke/ülke grupları için incelenecektir. İlerleyen bölümlerde ise sırasıyla, ampirik çalışmamızda kullanacağımız model ve modelin değişkenleri ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Ampirik analizler neticesinde elde edilen bulgular, sonuç bölümünde değerlendirilecektir. Bu bölümdeki değerlendirmeler Avrupa Birliği'nin referans yıllar içerisindeki realitelerinden yola çıkılarak yapılacak olup, meydana gelen bugünkü koşullar çerçevesinde politika önerileri ile desteklenecektir.

İşsizlik ve İstihdam Kavramlarının Teorik Anlamı

Modern iktisadın var oluşundan günümüze kadar süregelen sosyal ve ekonomik birçok olay, emek piyasasının her dönem ve şartları için, farklı yorumlara sahip olmasına sebep olmuştur. Bu anlamda, bu iktisat tarihinde, literatüre geçecek kadar etkili olmuş, uygulanmış ya da uygulanmaya çalışılmış teorileri, iktisat okullarının emek piyasası yorumlarını dikkate alarak görmek, incelemek gerekmektedir. Çünkü bu yorumlar, önce emeğe, sonra istihdama ve dolayısı ile işsizliğe bakış açılarının farklılığı anlamında önem arz etmektedir.

Klasik Yaklaşım

Klasik İktisat Okulu, rasyonel bireyi temel alan, ekonomideki dinamikleri düzenleyen ve tüm dengeleri sağlayan serbest piyasa modeli olduğu savunan, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" isimli kitabına dayanan Modern İktisat Tarihi'nin ilk ve en büyük adımıdır.

Klasik iktisatçılar, piyasa ekonomisine uyulduğu takdirde, ekonomik sorunların kendiliğinden ve eldeki imkanlar çerçevesinde en etkin biçimde çözümleneceğini savunmuşlardır. Neo-klasik iktisatçılar ise bu görüşleri marjinalist yaklaşım çerçevesinde

daha etkin bir şekilde incelemişler, Klasik iktisatçıların cevaplayamadığı bazı soruları da böylece cevaplamaya çalışmışlardır (Ardıç ve Aydın, 2011, s. 9).

Klasik İktisat Teorisi piyasaların sürekli temizlendiğini, yani mal, para ve emek piyasalarının sürekli dengede olduğunu savunur. Bu nedenle klasikler işsizlik sorunuyla ilgilenmemiş ve işsizliğin ancak gönüllü olabileceğini düşünmüşlerdir (Talas'tan aktaran: Alp, 2010, s. 20). Çünkü Klasik Okul, varsayımlarını ortaya koyar ve tam istihdam, görünmez el ve milli gelir kavramlarını açıklarken, çalışmak isteyen herkesin, içinde bulunduğu ekonomide iş bulabileceğini savunur ve zenginliğin kaynağı olarak emeği işaret eder. A. Smith'e göre, zenginliğin asıl kaynağı emek olduğuna göre, bir ülkede insanlar ne kadar çok çalışırlarsa ve üretimin örgütlenişinde işbölümü ve uzmanlaşmaya ne derecede önem verebilirlerse millet olarak o kadar zenginleşebilecektir (Üstünel, 2001, s. 89).

Emek-Değer Teorisi

Üç sınıftan oluşan bir toplumda, fiyatların oluşumunu açıklamak üzere kurulmuş bir teoridir. Smith'in ortaya koymuş olduğu Değer Teorisi kendinden sonraki Klasik iktisatçılara ve Karl Marx'a kaynaklık etmiştir. Smith Emek-Değer Teorisi'ni kurarken değeri ikiye ayırmıştır (kullanım değeri yani fayda ve mübadele değeri yani fiyat). Ricardo buradaki çelişkiyi ortadan kaldırmıştır. Bir malın mübadele değerinin olabilmesi için, kullanma değerinin olması gerektiği belirtmiştir (Erim, 2007, s. 61).

Klasik Değer Teorisi; kapitalist bir ekonomide, piyasadan gelir elde eden üç üretim faktörünün (emeğin, sermayenin ve toprağın/doğal kaynağın) getirisiyle, üretim maliyetinin gerisindeki "reel fedakarlık, çabayı" bağdaştırma denemesidir (Kazgan, 2000, s.74).

Buna göre, üretimde göreceli olarak fazla emek kullanılmışsa malın maliyeti (fiyatı) yüksek, az miktarda kullanılmışsa düşük olur. Bu açıklamalardan, Klasik iktisatçıların maliyeti oluşturan öteki faktörlerin farkında olmadıklarını sanmak doğru değildir. Gerçekte, doğal kaynakları tanrının insanlara bir bağıışı olarak kabul ederler. Bunların üretilmemiş olması, yani toplumun bunlar için bir emek harcamak gibi bir fedakârlıkta bulunmamış olmasından dolayı, doğal kaynakları maliyeti oluşturan etkenlerden birisi olarak saymamışlardır (Seyidoğlu, 2013, s. 26).

Sonuç olarak Emek-Değer Teorisi'ni, emeğe ve değere ayrı ayrı değinerek, bu tanımlamalar ile ifade edebiliriz. Ancak emeğin, Klasik Okul sonrasındaki yorumcusu D. Ricardo ve *-hatta-* Karl Marx için bile ekonominin sürükleyici faktörü olması, ortaya bir çelişkiyi çıkarmaktadır. Bu çelişki, fiyatlar ve ücretler arasındaki ilişkide ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, bir malın asıl değerinin o malın üretiminde kullanılan emek miktarı ile ölçülmesi, yani emek faktörünün bu denli önemsenmesi durumunun, emeğin üretim sürecinden alacağı pay olan ücret tanımına gelindiğinde, ortadan kaybolduğunu görmekteyiz (Tekeoğlu, 1993, s.69).

Keynesyen Yaklaşım

Keynes ve fikirlerinin ortaya çıktığı iktisat tarihinin ekonomik koşullarına baktığımızda, Klasik Okul'un en ciddi varsayımlarından olan Say Kanunu'nun yani, her arzın kendi talebini doğurması önermesinin artık pratik bulamadığı bir dönemle karşılaşmaktayız. O, ekonomideki daha önce var olduğuna inanılan denge varsayımlarının, bulunulan dönem itibarıyla artık geçerli olmadığını görmüş ve eserinde bunun üzerinde durmuştur.

Keynes, "Genel Teori" kitabında bunu, şu cümlelerle ifade etmektedir: "*Klasik teorinin önermelerinin genele değil de, sadece özel bir duruma ilişkin*

uygulanabilirliğinin olduğunu, varsaydığı durumların mümkün olan denge konumları açısından sınırlayıcı bir nokta olma özelliğine sahip olduğunu göstereceğim. Bundan başka, Klasik teori tarafından varsayılan özel durumun niteliklerinin, şu anda içinde yaşadığımız iktisadi toplum açısından hiçbir geçerliliği yoktur. Öyle ki, söz konusu varsayımları deneyimle elde edilen gerçeklere uyguladığımızda yanlış bir öğretiyeye neden olacak ve iş felakete sonuçlanacaktır (Keynes, 2008, s. 13)."

Keynes, Klasik İktisat ile ortak bir yön olarak, emeğin aldığı ücret ile istihdamın hacmi arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu savunmuştur. O, kapitalist büyümede adaletsiz bir büyümenin olduğunu açıklama girişiminde de bulunmuştur. Çünkü işsizlik problemi, günümüzde çok ciddi bir problem olarak iktisatçıları yeniden bu problem üzerinde durmaya zorlamıştır ve iktisatçıların tutarlı fikirleri ile 19. yüzyıl kapitalizminin düşünceleri günümüzde devre dışı kalmıştır (Klein, 1968, s.165-166).

Genel Teori'nin ortaya koyduğu amaç, bir bütünlük içerisinde istihdam ve üretim seviyelerinde meydana gelen değişimleri oluşturan faktörlerin makro analiz çerçevesinde incelenmesidir.

Keynes'in emek ve işgücü ile ilgili olarak, ücret konusunda da Klasik İktisat ile ciddi ayrılıklar yaşadığı görülmektedir. Klasik İktisat Okulu, piyasa kendi kendine çalışmak üzere müdahalesiz bırakıldığında, ücret ve fiyat seviyesinin esnek olduğu bir ortamda, yüksek işsizliğin ücretleri düşüreceğini, bu ücret düşüşünün de piyasa reaksiyonu olarak maliyetleri düşürüp emek talebi artışı yaratacağını ve dolayısı ile emek piyasasının da yeniden dengeye geleceğini söylemiştir. Ancak Keynes bu kadar iyimser değildi. O, emek piyasasında oluşan ücretlerin, hükümetler, sendikalar ve işverenler arasında yapılan toplu sözleşmeler ile belirlendiğine ve yüksek işsizlik ya da yetersiz emek talebi olması durumunda, ücretlerin bu denli bir düşüş yaşamayacağına işaret etmiştir.

Sonuç olarak Keynesyen Teori, ekonomik problemlerin temelinde var olan bir talep yetersizliğinden söz eder ve bu yetersizliği giderecek olan piyasa aktörünün de kamu kaynakları ile devlet olacağını ileri sürer.

Monetarist Yaklaşım

Monetarizm, ekonomideki istikrarsızlıkların kaynağını genel olarak parasal kaynaklı olarak değerlendirir. Esas olarak enflasyon konusu üzerinde yoğunlaşan Monetaristler, enflasyon, işsizlik, bütçe açıkları vb. iktisadi sorunların, yani istikrarsızlıkların temelinde para politikalarının olduğunu savunurlar (Ardıç ve Aydın, 2011, s. 125). Ancak paranın bu denli etkili oluşunun yalnızca kısa dönemde geçerli olacağını, uzun dönemde ise piyasaların, fiyatlardaki değişim ile tekrar dengeye geleceğini savunmuşlardır.

Milton Friedman ve Monetarizm neredeyse eş anlamlıdır (Dornbusch ve Fischer, 1981, s. 545). Bu anlamda Monetarist Yaklaşımın öncüsü Friedman, Phillips Eğrisi'ni yeniden zemine uygun bir biçimde yorumlamıştır. Parasalcılar, kısa dönemde işsizlik azalsa bile uzun dönemde işsizliğin eski seviyesine döneceğini ve ekonomide doğal işsizlik oranının var olacağını öne sürmüşlerdir (Barışık ve Çevik, 2008, s. 4). 1960'lı yılların sonunda, M. Friedman ve E. Phelps'in, birbirlerinden bağımsız olarak, orijinal Phillips eğrisine beklentileri dahil etmeleri ve böylece "doğal (denge) işsizlik oranı" kavramını iktisat teorisine kazandırmaları ile birlikte, enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş-tokuşta, kısa ve uzun dönem ayırımına gidilmiştir (Akkuş, 2012, s. 101).

Doğal işsizlik oranı, enflasyon için artış ya da azalış eğiliminin olmadığı bir zamanda ortaya çıkan işsizlik oranı olarak tanımlanmıştır. Ekonomi doğal işsizlik

oranındayken, enflasyon oranı yıllara göre sabittir. Firmalar ve işçiler, bu enflasyon oranının oluşmasını beklerler ve kararlarını da buna göre alırlar. Bu nedenle doğal işsizlik oranı, zaman zaman sabit enflasyon işsizliği ya da artmayan enflasyon işsizliği olarak da adlandırılır (Wiener, 1986, s. 12).

Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-Klasik Yaklaşım'ın emek piyasası üzerine ortaya koyduğu düşünce, Klasik Yaklaşım'da olduğu gibi dengenin ancak piyasada sağlanabileceğini ifade etmektedir. Reel ücretlerdeki değişimler, piyasanın dengeye gelmesini garanti eder. Reel ücret, denge oranının üzerinde ise emek arzı emek talebinden fazla olur. Bu durumda emek arz edenler arasındaki rekabet, ücretlerin düşmesine, yani ücret oranının denge ücret düzeyine gelmesini sağlar. Ters durumda ise, yani ücret düzeyi denge ücret düzeyinin altında ise firmalar arasındaki rekabet sonucunda ücretler denge ücret düzeyine yükselir. Neo-Klasik teoride reel ücretin, emek piyasasını sürekli temizlediğini, yani dengeye getirdiği varsayılır (Ardıç ve Aydın, 2011, s. 33).

Firmaların ve emeğini arz edenlerin ücret dengesini piyasa ekonomisinde yakalayacağını savunan Neo-Klasik Yaklaşım, analizlerine “marjinal” kavramını katarak bu dengenin oluşumunu açıklamaya çalışmıştır. Özellikle, firmaların emeğin marjinal verimliliği üzerinde bilgi sahibi olduklarını varsayan bu akım, firmaların emek talebini bu doğrultuda gerçekleştirmek yönünde kararlar vereceğini ifade etmiştir. Çalışanlar ise, emeği arz etmeleri durumunda kendileri için oluşacak fayda ve maliyet durumlarına göre kararlarını, çalışmak ya da boş zaman arasında tercih yapmak şeklinde oluşturacaklardır. Bu konulara ayrıntılı olarak değinmek, teorinin anlaşılması için önem arz etmektedir. Çünkü bu varsayımlar, piyasayı dengeye getirecek olan emek talebi ve arzının mikro iktisadi temelini oluşturmaktadır.

Yeni Klasik Yaklaşım

1960'lı yılların sonuna gelindiğinde, temel varsayımları itibarıyla Klasik Yaklaşım ile aynı çerçeveye sahip olan Yeni Klasik Yaklaşım, Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ni geliştirerek Klasik Yaklaşım'ın önerdiği ücretler ve fiyatların esnek olduğu düşüncesini savunmaktadır. Ancak, onlara göre emek arzını belirleyen temel fonksiyon, reel ücretler üzerinde oluşacak beklentiydi. İnsanlar ellerindeki bilgileri kullanarak en iyi öngörülerini yapıyorsa bu şekilde oluşturulan beklentiler rasyoneldir. Ancak burada beklentilerin mutlak surette doğru olması gibi bir gereklilik yoktur. Ne var ki rasyonel beklentiler altında insanlar sürekli olarak hata yapmaz. Örneğin, Friedman'ın modelinde işçiler rasyonel değildir, istihdamdaki genişlemenin her zaman reel ücretlerdeki bir düşüşle birlikte ortaya çıktığı bilindiği halde bu bilgiyi dikkate almamaktadırlar (Yıldırım ve Özer, 2013, s. 170).

Ayrıca, piyasanın tam istihdamda olması, fiyatların ve ücretlerin esnek olması varsayımlarından yola çıkarsak, Yeni Klasik Yaklaşım'ın bizlere işaret ettiği işsizlik türü gönüllü işsizliktir. Para arzının ve vergilerin azaltılması, kamu harcamalarının kısılması, vergi azalması yolu ile ücret artışlarının durdurulması ve kârın bu yolla arttırılması, arzı arttırmaya yönelik bir politika olacağından, bunların enflasyonun mücadelede önemli noktalar olduğunu söylemişlerdir.

Sosyalist Yaklaşım

Sosyalist yaklaşımın ortaya koymaya çalıştığı sistem için; “*üretim, dağıtım ve değişim araçlarının millileştirilerek devletin yönetiminde olduğu sistem*” (Ekelund ve Herbert'ten aktaran: Ersoy, 2008, s. 407) tanımını yapabiliriz. O döneme kadar birçok iktisadi (çoğu

kapitalizm temelli) düşünce ekonomilerde yadsınamayacak derecede büyük bir refah ve büyüme artışı yaratmıştı. Ancak böyle olmasına rağmen bu düşüncelerin herkes tarafından destek gördüğünü söylemek mümkün değildir.

Robert Owen, 1821 yılında yayınlanan “Lanark Mahalli İdaresine Sunulan Rapor” (Report of the Country of Lanark) adlı yazısında işsizliğin nasıl önleneceği konusunda bazı öneriler ileri sürmüştür. Owen’a göre işsizlerin kendi başlarına terk edilmeleriyle işsizlik sorunu çözümlenemez. İşsizlerin işe ve boş toprağa yerleştirilmeleri gerekir (Ersoy, 2008, s. 145).

Sosyalist iktisatçılardan Karl Marx’a göre emek, üretim güçleri olarak sosyal yapının en altında yer alır. Bu sosyal yapının oluşturduğu sınıflar ve mücadeleleri, işçi-burjuva çatışmasında kendini daha belirgin olarak göstermiştir. O’na göre işçi, iktisadi olarak emeğinden başka hiçbir şeye sahip olmayandır. Durkheim, Toplumsal İşbölümü isimli kitabında sınıf çatışmasını şöyle ifade etmektedir: “*Geleneğin ya da yasanın verdiği iş payından (rolden) memnun olmayan aşağı sınıflar, kendilerine yasaklanan işlevleri yapmak ve yapanların elinden o işleri almak istemektedirler* (Durkheim, 2006, s. 427).”

Karl Marx’ın emek ile ilgili görüşlerinde, Klasik İktisat Yaklaşımı’nda rastladığımız *Emek Değer Teorisi* ile karşılaşmaktayız. Marx, bu konudaki fikirlerini açıklarken tam istihdama doğru ilerleyen bir ekonomik model zemininde yorumunu yapmıştır. Klasik Okul’dan farklı olarak bir malın değerinin emek ya da teknoloji yoğun üretim olması durumuna göre değişeceğini belirtmiştir. Oysa Ricardo’nun emek-değer teorisi, bir malın değerinin yalnızca o malı üreten emeğin maliyetine bağlı olarak oluşacağını ifade etmekteydi. *Marx’a göre sermaye “ölü emek”tir ve tıpkı vampir gibi yeni (canlı) emeğin kanını emerek yaşar* (Tekeoğlu, 1993, s. 111).

Literatür Taraması

Literatürde, kamu borç stoku ve faiz oranlarının bir fonksiyonu olan kamu harcamaları ve faiz oranlarının işsizlik ve istihdam üzerindeki etkilerini araştıran çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Kanca ve Bayrak (2013), 1980-2011 dönemi için VAR yöntemi ile kamu harcamalarının bazı makro ekonomik değişkenler üzerine etkilerini Türkiye için incelemiştir. Granger nedensellik testi ile sınanan modeli içeren çalışmanın neticesinde kamu harcamaları, bütçe açığı, enflasyon ve faiz oranları ile nedensellik ilişkisi içerisindedir, işsizlik ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiden söz edilmemiştir.

Kanca ve Bayrak (2015), 1980-2013 verileri ile yaptığı analizde cari, yatırım ve transfer harcamalarının milli gelire oranı ve işsizlik oranı serilerini kullanmıştır. Dicket-Fuller (ADF) birim kök, Johansen eş bütünleşme, Granger nedensellik testi ve En Küçük Kareler (EKK) analizleri sonucunda, değişkenler arasında Türkiye için uzun dönemli ilişki tespit edilememiştir. Ancak nedensellik testi neticesinde transfer harcamaları ile işsizlik arasında çift yönlü ilişki saptanmıştır. Ayrıca aynı modelde, transfer, cari ve yatırım harcamalarının işsizlik üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kasau vd. (2015), Doğu ve Batı Endonezya için 2007-2013 verileri ile yaptığı analizde kamu harcamalarının yatırım yoluyla istihdama etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre kamu harcamaları istihdam üzerinde etkiye sahip olmakla birlikte, Doğu’da daha büyük etkiye sahiptir.

Kaya vd. (2015), 1990-2013 dönemi arasındaki kamu harcamalarının ve özel sektör yatırımlarının istihdama etkisini Türkiye için değerlendirmiş; birim kök ve Granger nedensellik testleri uygulamıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de, özel sektör yatırım harcamaları %1 arttığında istihdam %0.12 oranında artarken; kamu harcamaları ve istihdam arasında bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Korkmaz (2015), Akdeniz ülkeleri için yaptığı analizde panel veri yöntemini 2005-2012 dönemi için kullanarak askeri harcamaların ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Askeri harcamalar, işsizlik ve milli gelirin oransal olarak veri kabul edildiği çalışmanın sonuçlarına göre, askeri harcamalar işsizliği artırırken ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.

Abdelkader vd. (2017), 2000-2012 dönemini Cezayir için incelediği çalışmasında, kamu harcamalarının istihdama ve gelire etkisini araştırmıştır. Birim kök, eş bütünleşme ve nedensellik testleri ile elde edilen sonuçlara göre, kamu harcamaları yeni iş alanları yaratarak istihdam üzerinde etkiye etkili olmaktadır.

Üçler (2017), Türkiye’de 1980-2014 dönemi için işsizlik, savunma harcamaları ve büyüme oranı değişkenlerini kullandığı ampirik çalışmasında, birim kök testlerini kullanarak durağanlık sınaması yapmış ve daha sonra eş bütünleşme testi ile değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, savunma harcamaları ile işsizlik arasında negatif bir ilişki vardır.

Güney ve Balkaya (2018), 2006Q1-2017Q3 dönemi için işsizlik, ticari açıklık, cari, yatırım ve transfer harcamaları ve genç işsizliği değişkenleri ile Türkiye’de kamu harcamalarının ve ticari açıklığın işsizlik ve genç işsizliğe etkisini ARDL sınır testi yaklaşımı ve hata düzeltme modeli ile incelemiştir. Sonuç, yatırım ve transfer harcamaları ile genç işsizlik arasında pozitif; ticari açıklık ile genç işsizlik arasında negatif bir ilişki ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, kamu büyüklüğü ile işsizlik ve genç işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu da ifade edilmiştir.

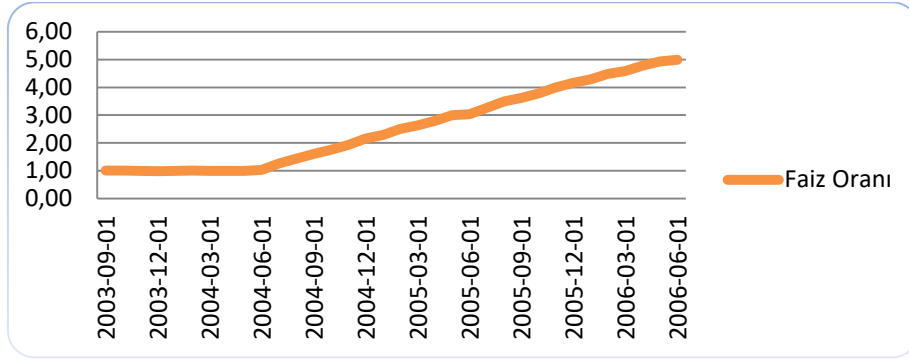
Kovacı vd. (2018), 2005-2016 dönemi için 28 Avrupa ülkesinde kamu büyüklüğünün istihdama etkisini dinamik panel veri tahmin yöntemi ile sınamıştır. İşsizlik, kamu büyüklüğü, sabit sermaye yatırımı ve nüfus değişkenleri ile yapılan analiz neticesinde, kamu büyüklüğünün işsizlik üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca kamu büyüklüğünün istihdam üzerindeki olumsuz etkisi 15 Avrupa Birliği ülkesinde doğrulanırken, diğer 13 AB ülkesinde benzer etki görülmemektedir. Portekiz ekonomisi, sonuçların anlamlı olduğu 15 Avrupa Birliği ülkesi içerisinde yer almaktadır.

Bölükbaş (2019), 2005:Q1-2018Q1 dönemi için Türkiye’de kamu büyüklüğünün işsizlik ve genç işsizlik üzerine etkilerini incelemiştir. Birim kök ve Toda-Yamamoto nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmanın neticesinde, kamu büyüklüğünden işsizliğe ve genç işsizliğe doğru tek yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir.

Dallari ve Ribba (2019), Euro bölgesindeki ülkeler için VAR modelini kullanarak kamu harcamalarındaki şokların işsizliğe etkisini araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre, kamu harcamalarındaki şoklar tüm ülkelerde işsizlik üzerinde anlamlıdır. Bu şokların işsizlik üzerindeki etkileri incelendiğinde Yunanistan ve İtalya’da Yeni Keynesyen; Portekiz, İspanya ve İrlanda’da Yeni Keynesyen olmayan bir etki söz konusudur.

2008 Krizi, PIIGS ve Portekiz Ekonomisi

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayan ve tüm Dünya'da etkisini gösteren krizin temel sebebi olarak, inşaat sektöründeki benzeri görülmemiş kredi ve gayrimenkul balonu gösterilmektedir. Küresel boyutta yaşanan kredi bolluğu ve buna bağlı olarak kredi verilmesindeki dikkatsizlikler sürecin sonunda likitide problemini meydana getirmiştir (Afşar, 2011, s. 148). Ayrıca artan petrol fiyatları, enflasyonist ortam, buna paralel olarak artan faiz oranları ve yurtdışındaki fonlara ulaşmanın zorlaşması ile başlayan mali piyasa krizi, reel sektörü etkilemiş; üretim ve gelirdeki düşüşle birlikte işsizlik yükselmiştir (Uçan ve Çebe, 2018, s. 10).

Şekil 1. 2003-2006 Yılları Arasında ABD'de Faiz Oranları

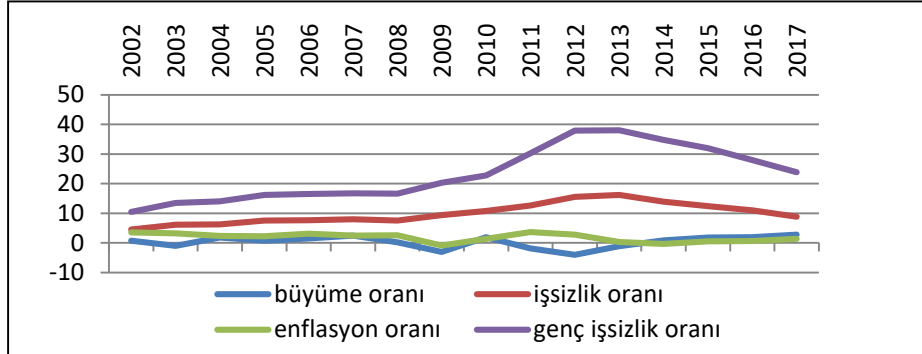
Kaynak: Federal Reserve Economic Data (FRED) verileri ile hazırlanmıştır.
(<https://fred.stlouisfed.org/series/FEDFUNDS>)

ABD'de yükselen faiz oranları (Şekil 1), dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan kaynakların ABD'ye yönelmesi sonucunu doğurmuş, bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşmasını zorlaştırmıştır. Bu sebeple gelişmekte olan ülkeler faiz oranlarını bu doğrultuda artırarak ekonomilerini finanse etmeye çalışmıştır.

2008 yılının ortalarına gelindiğinde kriz, gelişmekte olan ülkelerde daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Ülkelerin çoğunda borsalar ciddi değer kaybı yaşarken, ulusal paralar değer kaybederek ülke tahvillerinde ve ticarete kullanılan bonolarda risk primleri yükselmiştir. Uluslararası sermaye akımlarının da azalması ile birçok makroekonomik veride kötüleşme meydana gelmiş ve kriz tüm dünyaya yayılmıştır (Işık ve Tünen, 2011, s. 11).

Bu süreçte Portekiz ekonomisi yaşanan gelişmelerin etkilediği ekonomilerden biri olmuştur. Şekil 2 ve 3'te Portekiz ekonomisinin temel makroekonomik değişkenleri gösterilmiştir. (Şekil 3, değişkenlerin logaritmik değerlerini ifade etmektedir. (Ayrıca verilerin negatif değerler içermesi nedeniyle tüm serilere +5 değeri eklenmiştir.)

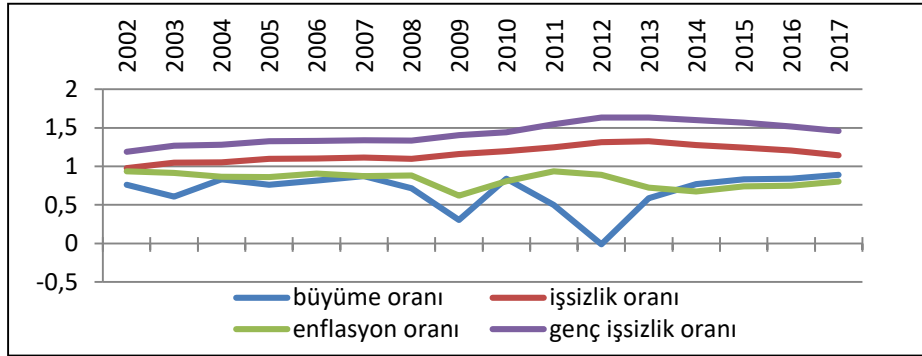

Şekil 2. 2002-2016 Dönemi Portekiz'de Makroekonomik Göstergeler

Kaynak: Dünya Bankası verileri ile hazırlanmıştır.

(<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>)

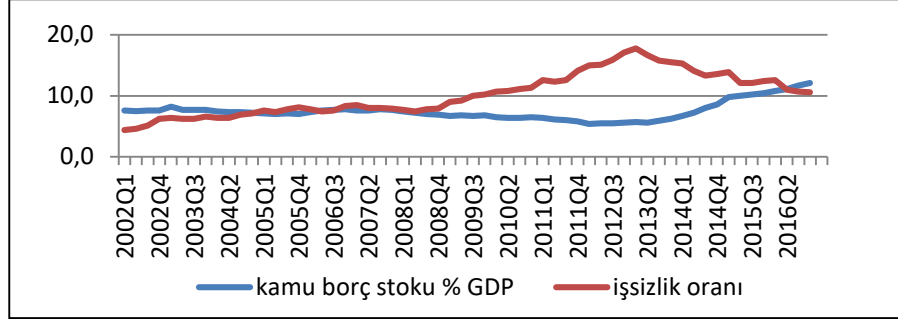

Şekil 3. 2002-2016 Dönemi Portekiz'de Makroekonomik Göstergeler

Kaynak: Dünya Bankası verileri ile hazırlanmıştır.

(<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>)

Portekiz ekonomisinde 2008 yılı itibarıyla işsizlikte ve genç işsizlikte benzer oranlarda ciddi artışlar görülmektedir. Enflasyon ise belirli bir aralıkta hareket etse de bazı dönemlerde oluşan deflasyonist görünüm nedeniyle istikrar kaydedememiştir. Dikkat çekici nokta, işsizlik ve büyüme oranı arasındaki simetrik ilişkidir. 2008 krizinin etkilerinin görüldüğü dönemler itibarıyla Portekiz ekonomisi daralırken; buna paralel olarak işsizlik oranında artış gözlemlenmektedir. Serilerin logaritmalarının alınması ile elde edilen şekilde verilerin benzer eğilimler gösterdiği anlaşılmaktadır. Portekiz ekonomisinde 2008 yılını takiben işsizlik ve genç işsizlikte artış eğilimi vardır. Ancak aynı eğilim büyüme ve enflasyon oranında görülmemektedir. Bu göstergelerdeki değişiklikler, işsizlik ve genç işsizlik oranında olduğundan daha dalgalı bir görünüm seyretmiştir.

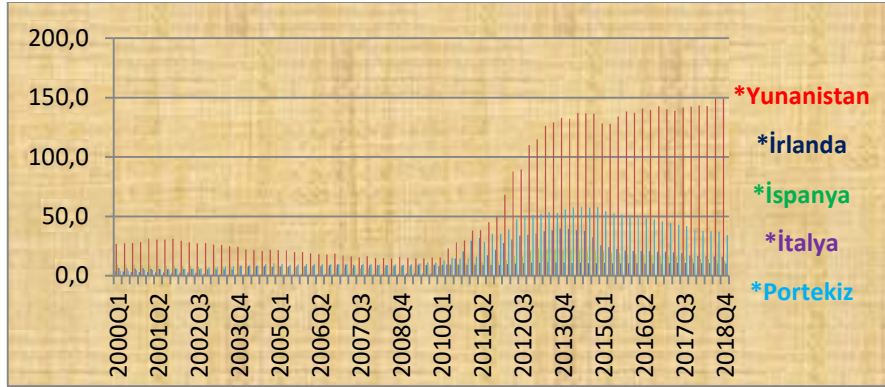
Şekil 4. 2002-2016 Dönemi Portekiz’de Kamu Borç Stoku ve İşsizlik Oranı

Kaynak: Dünya Bankası verileri ile hazırlanmıştır

(<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>)

Şekil 4’te görüldüğü üzere, kamu borç stoku ve işsizlik oranı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Krizin etkilerini gösterdiği yıllara gelmeden önce kamu borç stoku ve işsizlik oranı arasında benzer hareketler söz konusudur. Ancak krizin hissedilmesiyle birlikte kamu borç stoku belirli bir aralıkta değişim göstermekle birlikte işsizlikte ciddi artışlar söz konusu olmuştur. Ancak sonraki dönemlerde, işsizliğin azalış gösterdiği dönemler itibarıyla kamu borç stokunda ciddi bir artış trendi görülmektedir. Bu kapsamda krizin etkilediği değişkenler olarak kamu borç stoku ve işsizlik oranının dönemin getirdiği şartlara karşı duyarlı olduğu söylenebilir.

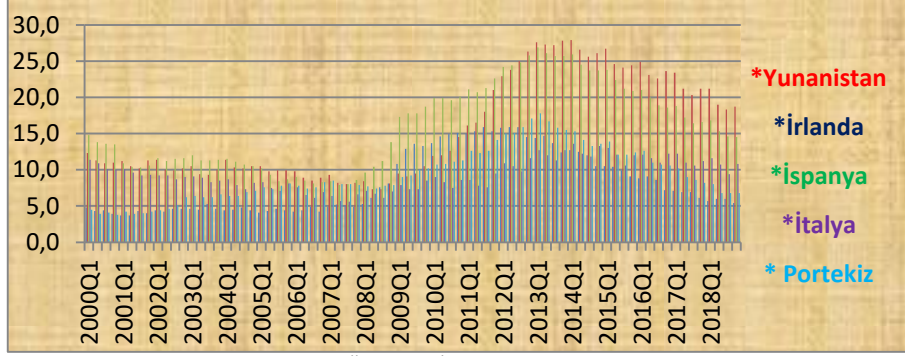
Aslında Avrupa Birliği’nde bu süreci yaşayan tek ülke Portekiz değildir. PIIGS ülkeleri olarak literatüre geçen ekonomiler (Portekiz, İspanya, İrlanda, Yunanistan ve İtalya) benzer süreçleri yaşamışlardır. Şekil 5 ve 6’da görüldüğü üzere bahsi geçen ülke ekonomilerinin kamu borç stoku ve işsizlik oranı verileri benzerlik göstermektedir.

Şekil 5. PIIGS Ülkelerinin Kamu Borç Stoku: 2000-2018 Dönemi

Kaynak: Eurostat verileri ile hazırlanmıştır (<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

2000-2018 dönemi PIIGS ülkeleri kamu borç stoku incelendiğinde bu ekonomilerin (özellikle Yunanistan) 2008 krizini takiben ciddi anlamda bir kamu borç stoku artışı ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Şekil 6. PIIGS Ülkeleri İşsizlik Oranları: 2000-2018 Dönemi

Kaynak: Eurostat verileri ile hazırlanmıştır (<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

Şekil 6'da gösterilen işsizlik verileri için de PIIGS ülkelerinde birbirine yakın oranlar söz konusudur. Yunanistan ve İspanya ekonomilerinde bu oran göreceli olarak daha yüksek olsa da, 2008 yılı sonrasında işsizlik oranlarında net bir artış gözlemlenmektedir.

Ampirik Analiz ve Bulgular

2008 yılında başlayan kriz, Avrupa Birliği'nde gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik göstergelerini olumsuz etkilemiştir. Süreç içerisinde yaşanan gelişmeler, bu göstergelerden biri olan kamunun bütçe dengesini bozarak borç krizini beraberinde getirmiştir. Ülke ekonomilerinin kredi notlarındaki olumsuz göstergeler, borsada esen olumsuz hava ve baskılar, borç krizinin temel nedenleri olarak gösterilmektedir. Bu bölgede baskı altında olan ekonomiler, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, Portekiz ve İspanya gibi ülkelerdir (Arezki vd., 2011, 3). Ayrıca yeni bir yönetim anlayışının ortaya konulmasının oldukça uzun sürmesi ve doğru geliştirilmemiş yardım uygulamaları faizleri artırarak borçlanma maliyetlerini yükseltmiştir (Ulusoy ve Ela, 2014, s. 88).

Bu açıdan bakıldığında Portekiz ekonomisinin süreç içerisinde yaşadığı borç krizi bazı önlem politikalarını gerektirmiş, ancak kemer sıkma politikalarına o dönemde sıcak bakılmamıştır. Bu nedenle Portekiz ekonomisinde işsizliği ampirik olarak incelerken kullanacağımız değişkenler, kamu harcamaları ve konjonktürün meydana getirdiği koşullar ile ilgili olacaktır. Sonuç itibarıyla analizde, işsizlik oranı, kamu borç stokunun milli gelire oranı ve aylık verilerden elde edilen ortalama üç aylık faiz oranı (Euribor) değişkenleri kullanılmıştır. 2000Q1-2018Q4 dönemini kapsayan Eurostat ve Portekiz Merkez Bankası veri seti için, faiz oranının Euribor faiz oranı olarak seçilmesinin sebebi, pek çok ülkede (İspanya, Portekiz ve İtalya gibi) piyasa faiz oranlarının bu orana göre belirlenmesidir (Bloomberg, 2015). Yarı logaritmik olarak düzenlenen modelde yer alan seriler, çeyrek dönemlik veriler olması nedeniyle STL ayrıştırma yöntemiyle mevsimsel etkiden arındırılmıştır. Böylelikle çalışmada kullanılacak model,

$$LMI = a + bMB + cMF$$

şeklinde oluşmuştur. LMI logaritması alınmış, mevsimsellik düzeltilmesi yapılmış işsizlik oranını, MB ve MF ise mevsimsellik düzeltmeleri yapılmış –sırasıyla- kamu borç stokunun milli gelire oranını ve faiz oranını ifade etmektedir. Daha sonra dışsal değişken olarak analize ekleyeceğimiz d2006 serisi, Bai-Perron (2003) yapısal kırılma testi sonucuna göre 2006 yılının birinci çeyreğinde yaşanan kırılmanın etkisini ortadan kaldırmak için kullanılacaktır.

Analizde, öncelikle modelin açıklayıcı değişkenleri arasında çoklu doğrusallık sorunu bulunup bulunmadığı araştırılacaktır. Ardından, serilerin durağanlık düzeyleri saptanacaktır. Elde edilen verilere ve durağanlık durumuna göre, seriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisi olup olmadığı incelenecektir. Bunlar yapılırken Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi, VAR analizi, Granger nedensellik ve Johansen eş bütünleşme testlerinden yararlanılacaktır.

Tablo 1. Çoklu Doğrusallık (Korelasyon) Testi Sonuçları

Değişkenler	LMI	MB	MF
LMI	1.000000	-0.216723	-0.570055
MB	-0.216723	1.000000	-0.485709
MF	-0.570055	-0.485709	1.000000
D2006	0.715387	0.195377	-0.449832

Tablo 1’de yer alan verilere göre, modelde açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusallık sorunu bulunmamaktadır. Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon düzeyi tüm açıklayıcı değişkenler için (mutlak olarak) 0.50’den daha düşüktür ve parametre ve güvenilirlik testleri açısından sapmalar meydana getirecek düzeyde değildir.

Serilerin durağanlıkları ile ilgili analiz, sonraki aşamalarda kullanılacak analizlere yol göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle ADF birim kök testleri ile serilerin durağanlık düzeyleri olasılık (prob.) değerleri ile yorumlanacaktır. Her seri için belirtilen prob. değerleri, sırasıyla, (i) sabit, (ii) sabit ve trend ve (iii) sabitsiz ve trendsiz değerlerdir. Seriler ADF birim kök testinde, seviyede test edildiğinde aşağıdaki verilere ulaşılmaktadır:

Tablo 2. Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

LMI			MB			MF			İstatistik
0.42	0.99	0.71	0.88	0.90	0.86	0.54	0.15	0.15	Prob.* (Seviye)
Durağan Değil			Durağan Değil			Durağan Değil			Sonuç

*: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Seviyede (Tablo 2), birim kök testi sonuçlarına göre, seriler durağan değildir. Bu nedenle serilerin birinci farkta durağan olup olmadığı incelenmelidir. Birinci farkta yapılan birim kök testi sonuçları aşağıdaki gibidir:

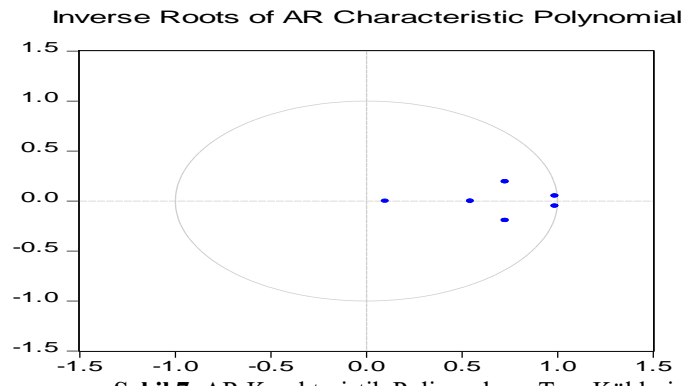
Tablo 3. Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

LMİ			MB			MF			Sonuç
0.00	0.00	0.00	0.05	0.08**	0.00	0.00	0.00	0.00	Prob.* (1st)
Durağan			Durağan			Durağan			Sonuç

*: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

** : MB Serisi, intercept ve trend and intercept değerleri %10, none değeri %5 anlamlılık düzeyinde durağandır.

Serilerin birinci farkları ile yapılan birim kök testi sonuçlarına göre serilerin tamamı durağandır. Bu durum, seriler arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığını sınamak için yeterli bir nedendir.

Şekil 7. AR Karakteristik Polinomların Ters Kökleri

Şekil 7’de, çemberin sınırları içerisinde kalan kökler serilerin durağan olduğunu teyit etmektedir. Aşağıdaki tabloda, uzun dönem araştırması için gerekli olan, modelin uygun gecikme uzunluğunu veren VAR analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4. VAR Analizi Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-211.9613	NA	0.111263	6.317720	6.511990	6.394794
1	109.9358	597.1425	1.28e-05	-2.751762	-2.266086	-2.559078
2	132.3268	39.58996*	8.72e-06	-3.139908	-2.362827*	-2.831614*

Tablodan anlaşıldığı üzere modelin uygun gecikme uzunluğu 2 olarak bulunmuştur. Aşağıdaki tabloda, modelin karakteristik özelliklerini ortaya koyan diagnostik test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Diagnostik Testlerin Sonuçları

Diagnostik Test Varsayımları Varsayımı	Sonuç
H_0 Modelde değişen varyans sorunu yoktur.	White-Prob. 0.0672, H_0 kabul.
H_0 : Modelde otokolerasyon sorunu yoktur.	LM-Prob. 0.18, H_0 kabul.
H_0 : Model normal dağılımlıdır.	Jarque-Bera Prob. 0.40, H_0 kabul.

Tabloda yer alan sonuçlar, oluşturulan modelin genel olarak problemsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Model normal dağılımlı olup, değişen varyans veya otokolerasyon sorunu içermemektedir. Tablo 6’da serilerin uzun dönemde eş bütünlük olup olmadıklarını test eden Johansen eş bütünlük testi sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlar, Trace (iz), Max-Eigen (maksimum öz değer) istatistikleri ve %5 kritik değerleri ile yorumlanmaktadır. Ayrıca olasılık değerleri de serilerin uzun dönemde eş bütünlük olma durumları hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 6. Johansen Eş Bütünlük Testi Sonuçları (Trace Statistics)

Eş Bütünlük Sayısı	Öz Değer	İz Testi	%5’lik Kritik Değer	Olasılık Değeri*
r=0*	0.306048	35.14969	35.01090	0.0491
r≤1	0.100830	8.478927	18.39771	0.6336
r≤2	0.009818	0.720277	3.841466	0.3961

Tablo 7. Johansen Eş Bütünlük Testi Sonuçları (Max-Eigen Statistic)

Eş Bütünlük Sayısı	Öz Değer	Maksimum Öz Değer Testi	%5’lik Kritik Değer	Olasılık Değeri*
r=0*	0.306048	26.67076	24.25202	0.0213
r≤1	0.100830	7.758650	17.14769	0.6295
r≤2	0.009818	0.720277	3.841466	0.3961

Test sonuçlarına göre, değişkenler arasında 1 adet uzun dönem ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun anlamı, modelde yer alan değişkenler eş bütünlüktür ve uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Bu kapsamda elde ettiğimiz, normalize edilmiş eş bütünlük katsayılarını içeren model aşağıdaki gibidir:

$$\text{LMI} = F(-0.114743\text{MB}, 1.650196\text{MF})$$

(0.04152)   (0.36843)

Modele göre, işsizlik oranı ve kamu borç stoku arasında uzun dönemde negatif ve anlamlı, faiz oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Tablo 8’de değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini açıklayan Granger nedensellik testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken: LMI	Chi-sq	Df	Prob.	Sonuç
MB	7.555911	2	0.0229	<i>Kamu borç stokundan işsizlik oranına doğru nedensellik ilişkisi vardır.</i>
MF	6.004259	2	0.0497	<i>Faiz oranından işsizlik oranına doğru nedensellik ilişkisi vardır.</i>
Bağımsız Değişken: MB	Chi-sq	Df	Prob.	Sonuç
LMI	1.779244	2	0.4108	İşsizlik oranı ve kamu borç stoku arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
MF	2.951076	2	0.2287	Faiz oranları ile kamu borç stoku arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
Bağımsız Değişken: MF	Chi-sq	Df	Prob.	Sonuç
LMI	3.366815	2	0.1857	İşsizlik oranı ile faiz oranı arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
MB	3.547413	2	0.1697	Kamu borç stoku ile faiz oranı arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre kamu borç stokundan işsizlik oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca, aynı nedensellik ilişkisi faiz oranından işsizliğe doğru görülmektedir. Diğer denklemler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

2008’de yaşanan Mortgage krizi tüm dünyayı iktisadi anlamda olumsuz etkilemiştir. Dünya ekonomilerinin birbirine entegrasyonunun en üst düzeyde olduğu 21. yüzyılın başında yaşanan bu kriz, birçok yönü ile gelişmekte olan ülkeleri çeşitli problemler ile karşı karşıya bırakmış, sürecin devamında ise borç krizine dönüşmüştür. Özellikle çeşitli sosyal politikalar ile halkının refahını maksimize etmeye çalışan ekonomiler dünyada yaşanan likitide probleminin iyice hissedilmesi ile kaynak problemi yaşamaya başlamışlardır. Avrupa Birliği üyelerinden olan Portekiz, bu iktisadi ortamın etkilerini büyük ölçüde hissetmiş ve önlem politikaları üretmeye çalışmıştır. Ancak sürecin ortaya çıkardığı iki önemli sonuç olarak, Portekiz ekonomisinde işsizlik ve kamu borç stoku oldukça yüksek seviyelere çıkmıştır.

Bu çalışmada, temel hipotezimiz olan işsizlik, kamu borç stokundaki artış ve faiz oranlarının anlamlı bir ilişki içinde oldukları varsayımı, ampirik olarak test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, kamu borç stokundaki artışın işsizliği azalttığı ve faiz oranındaki bir yükselmenin işsizliği artırdığını göstermektedir. Böylelikle elde edilen uzun dönemli anlamlı ilişki, bu çalışmadaki temel hipotezin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Portekiz’de kamu borç stoku ve faiz oranları işsizlik için açıklayıcı değişkenlerdir. Bu kapsamda, kamu borç stokunun ve faiz oranının ülkenin istihdamı üzerinde muhtemel etkiyi gösteriyor olması -istihdamın bu değişkenlere karşı duyarlı olması- uygulanacak dengeli bir kamu harcama ve faiz politikasının istihdamı optimize edebileceğini göstermektedir. Ayrıca iktisadi konjonktürde, kaynaklara ulaşmanın düşük maliyetler

oluşturduğu dönemlerde, bu kaynakların doğru politikalar ile sürdürülebilir dinamiklere yatırım olarak yönlendirilmesi, meydana gelecek krizlerin etkilerini minimize etmek açısından önem arz etmektedir.

Son olarak, Portekiz ekonomisinin yaşadığı istihdam problemlerini açıklarken çalışmamızda kullandığımız değişkenlerden olan faiz, kamu borç stoku ve işsizlik oranları arasındaki anlamlı ilişki gösteriyor ki, önceki bölümlerde yer verdiğimiz diğer PIIGS ülkeleri de 2008 finansal krizinin etkilerini önemli ölçüde hissetmiş olabilir. Borç krizi olarak adlandırılan bu durumun etkilerini PIIGS ülkeleri çerçevesinde toplam etki olarak görebilmek adına, panel veri analizi ile ortaya konulacak bir çalışma, süreci daha anlaşılır hale getirebilecektir.

Kaynaklar

- Abdelkader, B., Cheikh, S. ve Sofiane M. (2017). The impact of the public expenditure on employment and income in Algeria: An empirical investigation, *American Journal of Economics*, Vol: 7, Sayı: 3, 155-161.
- Afşar, M. (2011). Küresel kriz ve Türk bankacılık sektörüne yansımaları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Vol 6, Sayı: 2, 143-171.
- Akkuş, G. E. (2012). Phillips eğrisi: enflasyon-işsizlik değiş-tokuşu teorik bir inceleme, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Vol 62, Sayı:2, 99-151.
- Alp A. (2010). Avrupa'da işsizlik: Teori ve bulguların değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Ardıç, K. ve Aydın Y. (2011). İktisat Okulları ve Emek Piyasası Yorumları, 2. Baskı, Derin Yayınevi: İstanbul,
- Arezki, R., Candelon, B. ve N. Sy, A. (2011). Sovereign rating news and financial markets spillovers: Evidence from the European debt crisis, *IMF Working Paper*. 11/68.
- Bai, J. ve Perron, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models, *Journal of Applied Econometrics*, Vol 18, Sayı: 1, 1-22.
- Barışık, S. ve Çevik, E. İ. (2008). Türkiye'de işsizlik histerisinin yapısal kırılma ve güçlü hafıza modellenmesi ile sektörel analizi, *TİSK Akademi*, Col 3, Sayı: 6, 67-87.
- Banco de Portugal, Statistics, Erişim Tarihi: 2.7.2019, İnternet Adresi: <https://www.bportugal.pt/en/page/estatisticas?mliid=1095>.
- Bloomberg, (2015). Negatif faizler bankaları vuruyor, Erişim Tarihi: 2.7.2019, İnternet Adresi: <https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1065557-negatif-faizler-bankalari-vuruyor>.
- Bölükbaş, M. (2019). Kamu büyüklüğü işsizliğin ve genç işsizliğin nedeni midir?, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, Vol 3, Sayı: 2, 1-17.
- Dallari, P. ve Ribba, A. (2019). The dynamic effects of monetary policy and government spending shocks on unemployment in the peripheral Euro Area countries, *DEMB Working Paper Series*, Sayı: 143.
- Dornbusch R. ve Fischer S. (1981). *Macro-economics*, 2. Baskı, Mc-Graw-Hill Uluslararası Kitap Şirketi: Kaledonya.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü*, Çeviren: Özer Ozankaya, 1. Baskı, Cem Yayınevi: İstanbul.
- Erim, N. (2007). *İktisadi düşünceler tarihi*, 1. baskı, Palme Yayınları,: Ankara, 2007.
- Ersoy, A. (2008). *İktisadi teoriler ve düşünceler tarihi*, 3. baskı, Nobel Yayınevi: Ankara.

- Eurostat, Database, Erişim Tarihi: 26.6.2019, İnternet Adresi: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- FRED, Effective federal funds rate, Erişim Tarihi: 26.6.2019, İnternet Adresi: <https://fred.stlouisfed.org/series/FEDFUNDS>.
- Işık N. ve Tünen T. (2011). Türev ürünlerin 2008 küresel finans krizindeki rolü, *Avrasya Etüdlere Dergisi*, Vol: 39, Sayı: 1, 7-40.
- Kanca, O. ve Bayrak, M. (2015). Kamu Harcamaları bileşenleri ile işsizlik arasındaki ilişki (Türkiye örneği), *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, Vol 1, Sayı: 2, 55-74.
- Kanca O. ve Bayrak, M. (2016). Kamu Harcamalarının Türkiye’de bazı makro ekonomik değişkenler üzerine etkisi, *Maliye Finans Yazıları*, Sayı: 106, 169-212.
- Kasau, M., Rahmatiah, Hj., Madris, H. ve Suhab, S. (2015). The effect of government spending on employment through investment and its impact on the Eastern and Western Indonesia, *International Journal of Research in Social Sciences*, Vol: 5, Sayı: 5, 55-64.
- Kaya, D., Kaygısız, A. ve Altuntepe, N. (2015). Türkiye’de kamu harcamalarının toplam istihdama etkisi üzerine bir değerlendirme, *AKÜ İİBF Dergisi*, Vol: 17, Sayı: 1, 83-96.
- Kazgan, G., (2000). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi*, 9. baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Keynes, J. M. (2008). *Genel teori istihdam faiz ve paranın genel teorisi*, Çeviren: Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları: İstanbul.
- Klein, R. L. (1968). *The Keynesian revolution*, 2. baskı: Londra.
- Korkmaz, S. (2015). The Effect of military spending on economic growth and unemployment in Mediterranean countries, *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol: 5, Sayı: 1, 273-280.
- Kovacı, S., Belke, M. ve Bolat, S. (2018). Kamu büyüklüğünün işsizlik üzerinde etkisi: Avrupa Birliği ülkelerinden kanıtlar, *Social Sciences Congress*, 184-196.
- Güney, A. ve Balkaya, E. (2018). Kamu harcamaları ve ticari açıklığın işsizlik ve genç işsizliğe etkisi, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol 2, Sayı: 2, 49-74.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası iktisat*, 18. baskı, Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- Tekeoğlu, M. (1993). *İktisadi düşünceler tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi: Adana.
- Uçan, O. ve Çebe, G. N. (2018). 2008 krizi öncesi ve sonrası Türkiye’de ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon ilişkisi, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol 11, Sayı: 3, 6-17.
- Ulusoy, A. ve Ela, M. (2014). Avrupa borç krizi ve Türkiye için öneriler, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Vol 3, Sayı: 3, 84-119.
- Üçler, G. (2017). Türkiye’de savunma harcamalarının işsizlik üzerine etkisi: 1980-2014 dönemi için ekonometrik bir analiz, *Journal of Yasar University*, Vol 12, Sayı: 46, 161-170.
- Üstünel, B. (2001). *Ekonominin temelleri*, 8. baskı, Dünya Yayınları: İstanbul.
- Wiener, E. S. (1986). The natural rate of unemployment, *Economic Review*, 11-24.
- Worldbank, World development indicators, Erişim Tarihi: 2.7.2019, İnternet Adresi: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
- Yıldırım, K. ve Özer, M. (2013). *Makro iktisat*, 1. baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.

HOW CONFLICT MANAGEMENT STYLES PREDICT THE ORGANIZATIONAL TRUST AND JOB SATISFACTION? A CROSS SECTIONAL STUDY

Mehmet BİÇER¹

ABSTRACT

The main purpose of this study is to explore the effects of conflict management styles such as integrating, compromising, avoiding, dominating, obliging on organizational trust and job satisfaction of white-collar workers. In accordance with this purpose, data were collected from 171 participants working in 11 companies which are mainly operating in finance, manufacturing, logistics, iron and steel, food sectors in İskenderun and Adana in Turkey. The correlation analysis results of the research revealed that conflict management styles have statistically significant relationships with organizational trust and job satisfaction. Results indicated that integrating, obliging, compromising have statistically significant and positive relations with organizational trust. Furthermore, regression analysis results revealed that integrating, obliging and avoiding have positive effects on job satisfaction whereas compromising and dominating have negative effects. Another important finding of the research is that organizational trust has a positive effect on job satisfaction.

Keywords: Conflict Management Styles, Organizational Trust, Job Satisfaction

ÇATIŞMA YÖNETİM TARZLARI, ÖRGÜTSEL GÜVENİ VE İŞ TATMİNİNİ NASIL AÇIKLAR? KESİTSEL BİR ÇALIŞMA

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, tümleştirme, ödün verme, kaçınma, hükmetme ve uzlaştırma gibi çatışma yönetimi tarzlarının beyaz yakalı çalışanların örgütsel güvenleri ve iş tatminleri üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, İskenderun ve Adana'da ağırlıklı olarak finans, imalat, lojistik, demir-çelik, gıda sektörlerinde faaliyet gösteren 11 şirkette çalışan 171 katılımcıdan veri toplanmıştır. Araştırmanın korelasyon analizi sonuçları çatışma yönetimi stillerinin örgütsel güven ve iş tatmini ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkileri olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlar, tümleştirici, uzlaştırıcı ve ödün verme tarzlarının örgütsel güven ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkilere sahip olduklarını göstermiştir. Bununla birlikte, regresyon analizi sonuçları, tümleştiren, uzlaştıran ve kaçınma tarzlarının iş tatmini üzerinde olumlu etkileri olduğunu gösterirken ödün verme ve hükmetmenin de olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Örgütsel güvenin iş tatmini üzerinde olumlu etkiye sahip olması araştırmanın diğer bir önemli bulgusudur.

Keywords: Çatışma Yönetim Tarzları, Örgütsel Güven, İş Tatmini

Introduction

Employees who spend considerable section of their time at work are involved in various relationships with their colleagues, subordinates, superiors and other people outside the

¹Dr.Öğr.Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, TOMYO, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, mehmetbicer@kilis.edu.tr, ORCID:0000-0002-8868-4667.

*This study is an extended version of the paper presented at 3rd International Scientific Conference on Business and Economics (ISCBE), held on 13-15 June, 2019/Skopje, North Macedonia.

Received/Geliş: 15/07/2019 Accepted/Kabul: 06/04/2020, Research Article, Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Biçer, M. (2020), "How Conflict Management Styles Predict the Organizational Trust And Job Satisfaction? A Cross Sectional Study", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 325-338.

organization during the day. In every organization where the human factor is the input of socialization, it is inevitable that there are inter-individual conflicts due to individual differences (Sims, 2002). These conflicts have the ability to reduce or increase the efficiency, effectiveness, change and development levels of organizations.

The notion of conflict is an important issue in management science as it can have favourable or unfavourable effects according to the applied management styles. Conflict can cause stress, resentment, insecurity and disturbance within the organization. Disruptive consequences that may harm both the individual and the organization may arise during the conflict. All of these negativities can lower the motivation level of the employees and give rise to decrease the efficiency and productivity of the organization. However, when the conflicts are well managed it is possible to create creativity, change, development, a peaceful and safe organization climate in many organizations.

The emergence of conflict is directly related to the mutual confidence of employees with other members of organization. Although conflict originates from different ideas and approaches, the insecurity among employees is the most important reason that triggers the interpersonal conflict basically. Therefore, trust between employees within the organization is also an important factor affecting organizational activities such as conflict elements positively and negatively. The effectiveness of an organization depends on its ability of consistently improving its performance and to have qualified employees who adopt the objectives of the organization. The most important factor in the formation of organizational productivity and organizational affiliation is the perception of trust among employees, managers and organization itself (Halis et al., 2007).

Inter-individual relationships and organizational conflicts are the factors that influence the job success and job satisfaction of employees. Job satisfaction and conflict are important concepts for the organization and affect each other, since there are always grounds for the existence of conflict in situations where individuals do not enjoy the work, do not get satisfied (Altıntaş, 2007). Employees often demand flawlessly in their working environment, about their business, their colleagues, their managers, and the job that they provide opportunities for themselves. If they feel the lack of one of these, they can not enjoy their work. In this case, individuals can not stay away from conflict with themselves and with the organization (Elma, 1998). The source of the contributions (more than expected) that the employee makes to the business and operation without any compulsion is often the perceived confidence and job satisfaction (Yoon and Suh, 2003). We can say that the formation or increase of feelings of satisfaction is also influenced by the trust of employees. Increases in job satisfaction are observed according to the level of satisfaction of trust and security within the organization.

The objective of this article is to develop a framework to examine the dual relationship between conflict management styles, organizational trust and job satisfaction. Literature information and theoretical approaches about conflict management styles, organizational trust and job satisfaction processes were also presented in this study.

It is considered that this study will contribute to the literature by its results as it is one of the few studies on the relationships between conflict management styles, organizational trust and job satisfaction. Due to time and cost constraints, this study has some limitations. In other studies, interview and observation procedures may be preferred

as data collection techniques instead of survey techniques. The use of different research methods may lead to different results. However, different and comprehensive results can be obtained with the data provided from more companies in different sectors.

In the further studies, it is thought that examining the relationship between conflict management styles and organizational trust and job satisfaction sub-dimensions will contribute more to the related field.

Conceptual Framework

Conflict Management Styles

Conflict is defined as “an interactive process manifested in incompatibility, disagreement, or dissonance within or between social entities” (Rahim, 1992, p. 16). According to Thomas (1992, p. 653) conflict is “the process that begins when one party perceives that the other party has negatively affected, or is about to negatively affect, something that he or she cares about” and he commentates conflict as an unpleasant occurrence that causes adverse effects.

However, the conflict should not be considered as merely dysfunctional. On the contrary, it can be constructive and transformative for new ideas, advancement and development (Rahim, 1986; White, 1998). Fritchie (1995) distinguishes conflicts as ‘hot’ and ‘cold’. The author stated that hot clashing gives rise to innovativeness between the parties, while in the cold clash communication is prohibited because conflict is refused. For this reason, it is consequential to know the nature of the conflict and how it will be efficiently managed.

According to definition of Kuhn and Poole (2000) conflict management style is a widespread and coherent processing to the others and to conflict problems that revealed by noticeable behaviors that together form common characteristics and patterns in course of time. Conflict management style was measured with various taxonomies and continued to be measured. One of the first conceptive design to categorize conflict styles refers to the conflict that revolves around a simple collaboration and rivalry (Deutsch, 1949). However, some suspicions have arisen as to the ability of the division into two to mirror the intricacy of cognizance of conflict behavior (Ruble and Thomas, 1976; Smith, 1987) and developed a new two-dimensional framework to classify conflict styles (Blake and Mouton, 1964). There are many approaches to explain and classify forms of conflict, but the five-style conflict management model based on two dimensions has the precedence and more widely accepted dimensions (Blake and Mouton, 1964; Rahim, 1983, 1992; Thomas and Kilmann, 1974). The most popular one among the suggested and preferred models is the conceptualization of Rahim and Bonoma (1979). They have examined the ways of solving interpersonal conflict on two main dimensions: concern for self and concern for others. The first dimension expresses the degree (high or low) of the efforts to compensate one's own anxieties, while the second dimension (high or low) expresses the degree of the efforts of the person to supply the needs or worries of others. Those who show a high degree of anxiety on their behalf show strong concerns to meet their needs while those who are highly concerned about others show a high level of interest in meeting the requirements of others (Rahim and Bonoma, 1979). As a result of unifying these two dimensions, five different styles consist that explain the managing of interpersonal conflicts: *integrating* (high concern for himself and others), *obliging* (show moderate behavior for the two sides' concerns), *dominating* (high concern for their own

interests, low concern for others' interests and values), *compromising* (low for their own concerns, high interest for others) and *avoiding* (low concerned and interest for both self and others). These five styles cover the scale of conflict management approaches (Rahim, 1983, p.373).

Organizational Trust

Depending on the daily living conditions in business and social life, we can point out that the concept of trust has been a topic of discussion and research recently on the agenda both at the individual and organizational standards. We can state that trust is an important part of our lives in terms of permanent relationships and achievements in the individual and organizational spheres. Although it is regarded as important for all facets of social and organizational life according to scientists and practitioners, the concept of trust maintains its complexity and uncertainty. In general, experts acknowledge that organizational trust has communication-based, dynamic, multi-facetedness and lack of understanding. The issue of trust often arises when there is something at risk in any of the parties involved (McAllister, 1995; Wicks and Berman, 2004). Mayer, et al., (1995, p. 712) specify the concept of trust as "the willingness of a party to be vulnerable to the actions of another party based on the expectation that the other will perform a particular action important to the trustor, irrespective of the ability to monitor or control that other party".

Organizational trust is expressed as an employee's perception of support that organization provides and the belief that the leader will be the right speaker and will stand behind his word. In this sense, trust is the foundation of all internal relations both horizontally and vertically (Mishra and Morrissey, 1990). Bromiley and Cummings argue that if the organization does not have sufficient trust, the individuals will have to waste more time and power to control others' behavior in order to preserve their own benefits. In addition, authors stated that, in the reverse case, the high level of trust between the members of the organization would generally improve performance and ultimately it would contribute to profitability (Bromiley and Cummings, 1996). Along with that, when there is little or no organizational trust, employees show less job satisfaction (Driscoll, 1978) and as a consequence employees start to act in an attitude like "us against them" that can affect their performance (Gilbert and Tang, 1998). According to Matthai (1989), organizational trust refers to the belief that employees are consistent in their commitment and behavior when confronted with an uncertain or risky situation. Shockley-Zalabak et. al., (2000, p. 37) describe organizational trust as "the expectations individuals have about networks of organizational relationships and behaviors". Gilbert and Tang (1998, p. 322) expressed organizational trust as "a feeling of confidence and support in an employer... organizational trust refers to employee faith in corporate goal attainment and organizational leaders, and to the belief that ultimately, organizational action will prove beneficial for employees". In addition researchers have argued that the determinants of organizational trust are: work group loyalty, friendship centrality, obtaining information (Gilbert and Tang, 1998).

Job Satisfaction

Job satisfaction, which is usually described as a rebound to the emotions of employees' work, was first put out in the 1920s and its importance was understood in 1930-40. Job satisfaction is a variable that is at the center of empirical and theoretical research of organizational facts ranging from work design to audit (Spector, 1997). The concept has

been included in the literature for the first time by investigated systematically in motivation theories. Maslow's (1943) Hierarchy of Needs Theory, Herzberg's (1966) Two Factor Theory, Vroom's (1964) Expectancy Theory are the main motivation theories that first examine job satisfaction (Koçel, 2001; Eren, 2000).

Porter and Steers (1973) asserted that job satisfaction reflects the cumulative level of expected contentment of employees. Depending on this, employees hope that their work will satisfy their preferences such as paying, promoting and autonomy. The extent and stature of these predilections varies between individuals, but when the accumulation of unfulfilled expectations is big enough, less job satisfaction and the withdrawal behavior will be higher (Pearson, 1991). Herzberg and Mausner (1959) developed a two-factor theory of job satisfaction. They assumed "satisfaction" and "dissatisfaction" as the factors of their theory and also stated that these factors are separated and sometimes even unbound. The factors based on the nature and the experience of the work was separated as intrinsic factors (motivators) and identified as job satisfiers by the researchers. The factors such as accomplishment, recognition, work itself and accountability were classified as the intrinsic factors which motivate the job satisfaction. However, the extrinsic factors which are company strategy, management, auditing, salary, interpersonal relations and working conditions were identified as job 'dissatisfiers' and named 'hygiene' factors. The Motivation-Hygiene theory of Herzberg and Mausner contributed to the evaluation and development of job satisfaction by influencing the studies on this concept. According to Locke (1969, p. 317) job satisfaction is "the pleasurable emotional state resulting from the appraisal of one's job as achieving or facilitating one's job values". Cranny, Smith, and Stone (1992, p. 1) express job satisfaction as "an affective (that is, emotional) reaction to one's job, resulting from the incumbent's comparison of actual outcomes with those that are desired (expected, deserved, and so on.)" in another definition. The factors that constitute the job satisfaction according to the definitions and researches that have been accepted in the literature are divided into the factors which are the personal and work-related factors. Personal factors are: age, gender, character, social identity, education level, marital status, prospect, work experience, duration of service; factors originating from work are specified as: general frame of work and difficulty grade of it, wages, working conditions and job security, work stress, promotion prospects, reward policy, participation rate of managers and employees in decisions (King, et al., 1982; Simon, 1996).

Material and Methods

An applied research was conducted to determine the effect of conflict management styles on organizational trust and job satisfaction within the scope of this study. For this purpose, data were collected from 171 participants working in 11 companies mainly operating in finance, manufacturing, logistics, iron and steel and food sectors in İskenderun and Adana by means of convenience sampling method and survey technique. A cross-sectional research was conducted in this study, which was designed with quantitative research pattern and correlational research design. Descriptive findings were obtained as a result of the research.

Population and Sampling

White-collar workers working in companies operating in various sectors in İskenderun and Adana constitute the sample of this study. Simple random sampling method was used

to collect data for analysis. Questionnaires were sent to a total of 11 firms operating in finance, manufacturing, logistics, iron and steel, food sectors. The white-collar population working at the middle or upper levels in the companies where the research data was collected was determined as 296 people. Therefore, 296 surveys were sent to the firms totally. 174 of them were returned and eventually 171 questionnaires were found proper for the analysis of the research. Demographic characteristics of the sample are shown in Table 1.

Table 1. Sampling Descriptive Statistics (n=171)

		%	Quantity
Gender	Female	43.9	75
	Male	56.1	96
Age	20-29	21.1	36
	30-39	46.2	79
	40-49	25.7	44
	50-59	7	12
Education Status	College	18.7	32
	University	62	106
	Master's/Doctorate	19.3	33
Department	Finance	14.6	25
	Human Resources	5.8	10
	Production	16.4	28
	Sales&Marketing	30.5	52
	Public Relations	7.6	13
	Account	8.2	14
	Administration	2.9	5
	Quality Control	7	12
	R&D	7	12

As it shown in Table 1, 43.9% of the participants who answered the survey questionnaire were female (n=75) and the remaining 56.1% were male (n=96). The majority of participants were in the age range of 30-39 (46.2%; n=79). 62% of respondents have university degree (n=106) and %19.3 have master's/doctorate degree (n=33). Participants in 9 different departments contributed to the study by responding the research questionnaire. Participation was mostly from sales&marketing (30.5%; n=52), production (16.4%; n=28) and finance (14.6%; n=25) departments.

Scales

Conflict Management Styles Questionnaire: ROCI II (The Rahim Organizational Conflict Inventory II) developed by Rahim (1983) was used to measure the conflict management styles. The scale was designed to measure five independent dimensions of conflict management styles: Integrating (IN), Obliging (OB), Dominating (DO), Avoiding (AV), and Compromising (CO). The scale consists of 28 items and was arranged according to 5-point Likert scale (1-strongly disagree, 5-strongly agree).

Organizational Trust Questionnaire: A four-item scale advanced by Tyler and Bies (1990) was used to evaluate the organizational trust perceptions of employees. The results

of confirmatory factor analysis carried out by Polat (2009) showed that the scale had a good fit in terms of the strength of measuring organizational trust of employees (Polat, 2009, p. 164). Scale created in 5-point Likert style (1- strongly disagree, 5-strongly agree).

Job Satisfaction Questionnaire: The scale developed by Brayfield and Rothe (1951) was preferred to determine the job satisfaction levels of the participants. The scale has one factor structure including five items. Scale designed in 5-point Likert style (1-strongly disagree, 5-strongly agree).

Organizational trust (Tyler and Bies, 1990) and job satisfaction (Brayfield and Rothe, 1951) variables were tested in one dimension in the research model. On the other hand, factor analysis was used to test the structural validity of the conflict management styles scale. The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test showed that the sample size was sufficient for factor analysis (KMO=.808; > .50). The Barlett's Test results are meaningful on account of indicating whether the data for conflict management styles are normally distributed (4693.574, $p < .01$). The conflict management styles variant which has five independent dimensions (integrating, compromising, dominating, avoiding, obliging) originally (Rahim, 1983) has been tested in four independent dimensions. The results of the factor analysis revealed the integrating and obliging dimensions as the only one factor (in&ob) depending on the responses given by the participants. From here, we can argue that participants perceive integrating and obliging expressions in the same way in the research questionnaire. Because the factor loading of integrating expressions is higher the first dimension will be partly referred to as integrating in other analysis of the study.

Table 2. Reliability Statistics

Variables	Dimensions	N of Items	Cronbach Alpha (α)
Conflict Management Styles	Integrating	6	0.896
	Compromising	6	0.864
	Dominating	5	0.886
	Avoiding	6	0.867
	Obliging	5	0.891
	Conflict Management Style Scale		28
Organizational Trust	Organizational Trust Scale	4	0.894
Job Satisfaction	Job Satisfaction Scale	5	0.900

($\alpha > 0,70$) value is taken as the criterion to accept scale reliabilities in this study. The general Cronbach's Alpha (α) value of the scales was found to be 0.892. The reliability coefficients was calculated 0.880 for the conflict management style scale; 0.894 for the organizational trust scale and 0.901 for the job satisfaction scale. Cronbach's alpha (α) values for variables are shown in Table 2. As it can be seen in the table

Cronbach's Alpha reliability coefficients for the variables and subscales of the study were found to be above the acceptable level of reliability ($\alpha > 0.70$).

Findings

Correlation Analysis

Correlation coefficients, means and standard deviations for the variables of the research model are shown in Table 3.

Table 3. Means, Standart Deviations and Correlations

	Means	St. Dev.	OT	JS
Integrating (In&Ob)	4.015	.728	.282**	.472**
Compromising	3.193	.846	.344**	.096
Avoiding	3.270	1.082	.111	.242**
Dominating	3.323	.962	.142	-.176*
Organizational Trust	3.570	.876	1	.000
Job Satisfaction	3.085	.988		1

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

It has been determined that there are statistically significant and positive relations between integrating (in&ob) ($r=.282$, $p<0.01$), compromising ($r=.344$, $p<0.01$) and organizational trust. However, there were no statistically significant relationships between avoiding, dominating and organizational trust. Statistically significant relationships were tested between all subscales of conflict management styles and job satisfaction, except compromising. Also, as it is shown in Table 3, dominating ($r=-.176$, $p<0.05$) were significantly but negatively related to job satisfaction. On the other hand, job satisfaction has statistically significant and positive relations between integrating (in&ob) ($r=.472$, $p<0.01$) and avoiding ($r=.242$, $p<0.01$).

Conflict Management Styles and Organizational Trust

The relationship between employees' conflict management styles and their organizational trust levels has been tested within conceptual model of the research. The results of the analysis are shown in Table 4.

Table 4. Conflict Management Styles and Organizational Trust Regression Analysis

Model	Coefficients				t	p.
	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			
	B	Std. Error	Beta			
(Constant)	1.247	.068		.000	1.000	
In&OB	.282	.068	.282	4.139	.000	
CO	.344	.068	.344	5.059	.000	
AV	.111	.068	.111	1.625	.106	
DO	.142	.068	.142	2.091	.038	
Dependent Variable: Organizational Trust			$R^2 = 0,231$; $F= 12,434$; $Sig. = 0.000$			

As it is shown in the table it is understood that the model is valid ($F=12.434$) and meaningful at the level of sig. .000. The adjusted R^2 value of the model is determined as 0.230. According to this, it can be said that conflict management styles explain 23% of the changes in organizational trust. It was identified that there was no statistically significant relationship between the avoiding ($p= .106, p >.05$) and organizational trust. It has been found that other sub-dimensions have positive effects (integrating, $B= .282$; compromising, $B=.344$; dominating, $B=.142$) on organizational trust and have statistically significant ($p < .05$) relationship between organizational trust. It has been determined that organizational trust is most affected by compromising (.344) style of conflict management.

Conflict Management Styles and Job Satisfaction

Within the conceptual model of the research, the relationship between conflict management styles and job satisfaction is also examined. The results of regression analysis for the relationship between the variables are shown in Table 5.

Table 5. Conflict Management Styles and Job satisfaction Regression Analysis

Model	Unstandardized		Standardized	t	p.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	1.482	.064		.000	1.000
In&OB	.472	.064	.472	7.379	.000
CO	-.127	.064	-.127	1.506	.034
AV	.242	.064	.242	3.788	.000
DO	-.176	.064	-.176	-2.758	.006

Dependent Variable: Job Satisfaction
 $R^2 = 0,322$; $F= 19,669$; $Sig. = 0.000$

The value of F (19.669) is valid at the level of 0.000 (sig.) indicates the validity and significance of the research model. Besides this, the findings of the analysis reveal conflict management styles express 32.2% (adjusted R^2) of job satisfaction. Statistically significant relationships ($p < .05$) were found between all sub-dimensions of conflict management styles and job satisfaction. Integrating ($B=.472, p=.000$) and avoiding ($B=.242, p= .000$) have positive and significant effects on job satisfaction however compromising ($B=-.127, p=.034$) and dominating ($B=-.176, p= .006$) have negative effects on job satisfaction.

Organizational Trust and Job Satisfaction

The consequences of the regression analysis revealing the relationship between organizational trust and job satisfaction are given in Table 6. Concepts within the scope of the research model have been studied in this study in one dimension.

Table 6. Organizational Trust and Job satisfaction Regression Analysis

<i>Model</i>	Coefficients^a			<i>t</i>	<i>p.</i>
	<i>Unstandardized Coefficients</i>		<i>Standardized Coefficients</i>		
	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>Beta</i>		
<i>(Constant)</i>	1.312	.112		.000	.000
<i>JS</i>	.647	.036	.647	3.648	.000
Dependent Variable: Job Satisfaction			R² = 0,489 ; F= 23,257 ; Sig. = 0.000		

The results indicate that there is a statistically significant relationship (F=23.257, p=.000) between organizational trust and job satisfaction and also the research model is valid and significant. The findings present organizational trust accounts for 48.9% (adjusted R²) of variance on job satisfaction. Also as it shown in the table, it was stated that organizational trust have a statistically significant positive effect (B=.647, p=.000) on job satisfaction of employees.

Conclusion and Discussion

It was previously pointed out that the main objective of this study is to determine impacts of the conflict management styles on organizational trust and job satisfaction of white-collar workers. In the previous sections of the study, literature information was first presented about the concepts covered by the research model. Then, correlation and regression analysis were also conducted to determine relationships between the concepts. According to the results of the factor analysis, conflict management styles were considered as 4 dimensions in this study depending on the answers given to the participants' survey questionnaire. Integrating and obliging are considered as one dimension. Because the factor loading of integrating expressions is higher, the first dimension was referred to as integrating in the analysis.

The correlation coefficients showed that conflict management styles were generally positively correlated with organizational trust and job satisfaction at the levels of significance of 0.01 and 0.05. There are statistically significant and positive relations between integrating (in&ob) (r=.282, p<0.01), compromising (r=.344, p<0.01) and organizational trust. These results have similarities with the findings obtained from earlier empirical studies; Rahim and Buntzman (1989), Özgan (2011), Chan, et al. (2008) and Toprak et. al. (2017). Although managers' conflict management styles relations were tested in these studies, the results of this study are supported. Chan and others (2007) noted that the conflict management styles of superiors affect the behaviors of the subordinates. Researchers argue that effective conflict management styles in the organization further the social exchange process of the workers and so on employees' positive job attitudes will be encouraged. Supporting this, according to the findings of this study, it can be said that the level of organizational trust increases in the same way when employees exhibit compromising and benevolent behaviors that are sensitive, fair and responsive to their own and others' interests. For all that, there were no statistically significant relationships between avoiding, compromising and organizational trust.

Statistically significant relationships were tested between conflict management styles and job satisfaction. This finding is consistent with similar studies (Altıntaş, 2007; Özdemir, 2008; Üngüren, et al., 2009; Demireli and Munzur, 2012; Choi, 2013). In contrast, dominating were significantly but negatively ($r=-.176$, $p<0.05$) related to job satisfaction. This finding shows that ascendent, oppressive and dominant behaviors, attitudes of the individuals to each other in the working environment negatively affect the job satisfaction levels of the employees. Depending on this, it can be stated that as these behaviors increase, the level of job satisfaction of employees will decrease. Integrating (in&ob) ($r=.472$, $p<0.01$) and avoiding ($r=.242$, $p<0.01$) have statistically significant and positive relations between job satisfaction. In work environment where individual exhibits high concern for himself and others and also shows moderate behavior for the two sides' concerns positive increases in job satisfaction will be observed. The same results have also shown that job satisfaction levels of employees are partially and positively influenced in environments in which behaviors are exposed to problems, which are insensitive and indifferent to events. Furthermore, according to the correlation analysis results a statistically significant relationships between compromising and job satisfaction was not identified.

According to regression analysis results, conflict management styles have significant and positive effects on organizational trust ($R^2=0,231$; $p<0.000$) and job satisfaction ($R^2=0,322$; $p<0.000$) of employees. Integrating (.282), compromising (.344) and dominating (.142) have positive effects on organizational trust. It has been recognized that compromising styles of the individuals have the most positive influence on organizational trust of employees. Another findings of regression analysis revealed that conflict management styles signifies 33% (adjusted R^2) of job satisfaction. Statistically significant relationships ($p<.05$) were found between all sub-dimensions of conflict management styles and job satisfaction. Integrating (.472) and avoiding (.242) have positive and significant effects on job satisfaction, however compromising (-.127) and dominating (-.176) have negative effects on job satisfaction. Meaningful and positive relationships were determined between organizational trust and job satisfaction which were examined in one dimension in this study. Within the context of bilateral relationships between concepts, organizational trust explains about 49% (adjusted R^2) of the changes on job satisfaction. Analysis results also showed that organizational trust (.647) positively affects job satisfaction of employees. Similar results can be seen in various earlier empirical studies examining these concepts. For example, Oldham, (1975); Robinson, (1996), Cunningham and MacGregor, (2000); Arnold, et al., (2001); Lee et al. (2013); Güçer and Demirağ (2014); Perry and Mankin (2007) also identified that organizational trust has positive effects on the job satisfaction and positive trust perceptions of employees across the organization increase job satisfaction levels of the employees.

References

- Altıntaş, T. (2007). İş doyumu ve çatışma çözme stillerini etkileyen faktörlerin incelenmesi. Master's Thesis, Ankara University Institute of Educational Sciences, Ankara.

- Arnold, K.A., Barling, J., Kelloway, E.K. (2001). Transformational leadership or the iron cage: Which predicts trust, commitment and team efficacy? *Leadership & Organizational Development*, Vol 22; No.7, ss. 315-20.
- Blake, R.R., Mouton, J.S. (1964). *The Managerial Grid: Key Orientations For Achieving Production Through People*. Houston, TX: Gulf
- Bromiley, P., Cummings, L. (1996). *Transaction Costs In Organizations With Trust*. In: Bies R., Lewicki R., & Sheppard B., eds. *Research on Negotiation in Organizations*. Greenwich.
- Brayfield, A.H., Rothe, H.F. (1951). An index of Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, Vol 35; No.5, ss. 307-311.
- Chan, K.W., Huang, X., Ng, P.M. (2008). Managers' conflict management styles and employee attitudinal outcomes: The mediating role of trust. *Asia Pacific Journal of Management*, Vol 25; No.2, ss. 277-295.
- Choi, Y. (2013). The influence of conflict management culture on job satisfaction. *Social Behavior And Personality*, Vol 41, No.4, ss. 687-692.
- Cranny, C.J., Smith, P. C., Stone, E.F. (1992). *Job Satisfaction: How People Feel About Their Jobs And How It Affects Their Performance*. New York: Lexington Press.
- Cunningham, J.B., Macgregor, J.N. (2000). Trust and the design of work complementary constructs in satisfaction and performance. *Human Relations*, Vol 53; No.12, ss. 1575-1591.
- Demireli, C., Munzur, Ç. (2012). Personelin çatışma yönetimi algıları ve iş doyumunu düzeylerinin incelenmesi: Mersin Gençlik Hizmetleri Ve Spor İl Müdürlüğü Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol 34, 295-309.
- Deutsch, M. (1949). A theory of cooperation and competition. *Human Relations*, Vol 2; No.2, ss. 129-151.
- Driscoll, J.W. (1978). Trust and participation in organizational decision making as a predictor of satisfaction. *Academy of Management Journal*, Vol 21, ss. 44-56.
- Elma, C. (1998). İlköğretim okulu yöneticilerinin çatışmayı yönetme yeterlikleri. Master's Thesis, Ankara University Social Sciences Institute, Ankara.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Fritchie R., (1995). Conflict and its management. *British Journal of Hospital Medicine*, Vol 53; No.9, ss. 471-473.
- Gilbert, J.A., Tang, T.L. (1998). An examination of organization trust antecedents. *Public Personnel Management*, Vol 27, ss. 321-338.
- Güçer, E., Demirdağ, Ş.A. (2014). Organizational trust and job satisfaction: A study on hotels. *Business Management Dynamics*, Vol 4; Sayı: 1, 12-28.
- Halis, M., Gökgöz, G.S., Yaşar, Ö. (2007). Örgütsel güvenin belirleyici faktörleri ve bankacılık sektöründe bir uygulama. *Manas University Journal of Social Sciences*, Vol 17, 187-205.
- Herzberg, F., Mausner, B. (1959). *The Motivation to Work*, second ed. Wiley, New York.
- King, M., Murray, M.A., Atkinson, T. (1982). Background, personality, job characteristics, and satisfaction with work in a national sample. *Human Relation*, Vol 35; No. 2, ss. 119-133.
- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği, yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış klasik-modern-çağdaş ve güncel yaklaşımlar*. 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

- Kuhn, T., Poole, M.S. (2000). Do conflict management styles affect group decision making? *Human Communication Research*, Vol 26; No.4, ss. 558-590.
- Landy, F.J., Conte, J.M. (2010). *Work In The 21st Century An Introduction To Industrial And Organizational Psychology*. California: Wiley-Blackwell.
- Lee, C., Song, H., Lee, H., Lee, S., Bernhard, B.J. (2013).The impact of CSR on casino employees' organizational trust, job satisfaction, and customer orientation: An empirical examination of responsible gambling strategies. *International Journal of Hospitality Management*, Vol 33; No.1, ss. 406-415.
- Locke, E.A. (1969). What is job satisfaction? *Organizational Behavior and Human Performance*, Vol 4; No.4, ss. 309-336.
- McAllister, D.J. (1995). Affect -and cognition- based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. *Academy of Management Journal*, Vol 38; No.1, ss. 24-59.
- Matthai, J.M. (1989). Employee perceptions of trust, satisfaction, and commitment as predictors of turnover intentions in a mental health setting. Doctoral Dissertation, *Peabody College of Vanderbilt University*. Dissertation Abstracts International, DAI-B 51/02.
- Mayer, R. C, Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy Management Review*, Vol 20; No.3, ss.709-734.
- Mishra, J., Morrissey, M.A. (1990). Trust in employee/employer relationships: A survey of West Michigan Managers. *Public Personnel Management*, Vol 19; No.4, ss. 443-486.
- Oldham, G. (1975). The impact of supervisory characteristics on goal acceptance. *Academy of Management Journal*, Vol 18; No.3, ss. 461-475.
- Olson, B.J., Nelson, D.L., Parayitam, S. (2006). Managing aggression in organizations: What leaders must know? *Leadership & Organization Development Journal*, Vol 27; No.5, ss. 384-398.
- Özdemir, M. (2008). Kurum içi çatışmaların yönetilmesi ve eğitim kurumlarında çatışma yönetiminin iş tatminine etkisi. Master's Thesis, Beykent University Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Özgan, H. (2011). The relationships between organizational justice, confidence, commitment, and evaluating the manager and the perceptions of conflict management at the context of organizational behavior. *Educational Sciences: Theory and Practice*, Vol 11; No.1, ss. 241-247.
- Pearson, C.A. (1991). An assessment of extrinsic feedback on participation, role, perceptions, motivation, and job satisfaction in a self-managed system for monitoring group achievement. *Human Relations*, Vol 44; No.5, ss. 517-537.
- Perry, R.W., Mankin, L.D (2007). Organizational trust, trust in the chief executive and work satisfaction. *Public Personnel Management*, Vol 36; No.2, ss.165-179.
- Polat, M. (2009).Örgütsel özdeşleşmenin öncülleri ve ardılları üzerine bir saha çalışması. Doctoral Dissertation. Uludağ University Social Sciences Institute, Bursa.
- Porter, L.W., Steers, R.M. (1973). Organizational, work and personal factors in employee turnover and absenteeism. *Psychological Bulletin*, Vol 80; No.2, ss.151-176.
- Rahim, M.A. (1983). A measure of styles of handling interpersonal conflict. *Academy of Management Journal*, Vol 26; No.2, ss. 368-376.

- Rahim M.A. (1986). *Managing Conflict in Organizations*. Praeger Publishers, New York, USA.
- Rahim, M.A. (1992). *Managing Conflict In Organizations* (2nd ed.). Westport, CT: Praeger
- Rahim, M.A., Bonoma, T.V. (1979). Managing organizational conflict: A model for diagnosis and intervention. *Psychological Reports, Vol 44; No.3c*, ss.1323-1344.
- Rahim, M.A., Buntzman, G.F. (1989). Supervisory power bases, styles of handling conflict with subordinates, and subordinate compliance and satisfaction. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied, Vol 123;No.2*, ss.195-210.
- Robinson, S. (1996). Trust and the breach of the psychological contract. *Administrative Science Quarterly, Vol 41; No.4*, ss. 574-599.
- Ruble, T.L., Thomas, K.W. (1976). Support for a two-dimensional model of conflict behavior. *Organizational Behavior and Human Performance, Vol 16; No.1*, ss. 143-155.
- Shockley-Zalabak, P., Ellis, K., Winograd, G. (2000). Organizational trust: What it means, why it matters. *Organization Development Journal, Vol 18; No.4*, ss.35-48.
- Simon, S.K. (1996). Total quality management and its impact on middle managers and front-line workers. *Journal of Management Development, Vol 15; No.7*, ss.41-43.
- Sims, R.R. (2002). *Managing Organizational Behavior*. Westport, CT: Quorum Books.
- Smith, W.P. (1987). Conflict and negotiation: Trends and emerging issues. *Journal of Applied Social Psychology, Vol 17; No.7*, ss. 641-677.
- Smyth T. (1985). Confronting conflict. *Nursing Mirror, Vol 160; Np.10*, ss. 23-25.
- Spector, P.E., (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Causes, And Consequences*. SAGE Publications, London.
- Thomas, K.W. (1992). Conflict And Negotiation Processes In Organizations. In M. Dunette (Ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (2nd ed., Vol. 3, pp. 651-717). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Thomas, K.W., Kilmann, R.H. (1974). *Thomas-Kilmann conflict MODE instrument*. New York: XICOM, Tuxedo.
- Toprak, L.S., Şentürk, F.K., Kılıç, G. (2017). Yöneticilerin çatışma yönetme yöntemleri ile yöneticiye duyulan güven arasındaki ilişki: Afyonkarahisar'daki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi, Vol 5; Sayı:2*, 105-133.
- Tyler, T.R., Bies, R.J. (1990). Interpersonal aspects of procedural justice. *Applied Social Psychology in Business Settings*, ed. J. Carroll, Hilldale, NJ: Erlbaum, ss. 77-98.
- Wicks, A.C., Berman, S.L. (2004). The effects of context on trust in firm-stakeholder relationships: The institutional environment, trust creation, and firm performance. *Business Ethics Quarterly, Vol 14; No.1*, ss. 141-160.
- Üngüren, E., Cengiz, F., Algür, S, (2009). İş tatmini ve örgütsel çatışma yönetimi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Konaklama işletmeleri üzerinde bir araştırma. *Electronic Journal of Social Sciences, Vol 8; Sayı: 27*, 36-56.
- White, P. (1998). Fighting fit. *Nursing Management, Vol 4; No.8*, 7.
- Yoon, M.H., Suh, J. (2003). Organizational citizenship behaviors and service quality as external effectiveness of contact employees. *Journal of Business Research, Vol 56; No.8*, ss. 597-611.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞERLENDİRME TERCİHLERİ İLE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME GENEL YETERLİK ALGILARININ BELİRLENMESİ*

Betül KARADUMAN¹
Tuğba YANPAR YELKEN²

ÖZ

Araştırmanın amacı; öğretmen adaylarının değerlendirme tercihleri ile ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algılarını belirlemektir. Araştırma tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini, bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi bünyesindeki lisans programlarına kayıtlı tüm öğretmen adayları oluşturmaktadır. Katılımcılar, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada lisans programları tabakalamada ölçüt olarak ele alınmış ve 4. Sınıfa devam eden, toplam 262 öğretmen adayı katılımcı olarak belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak; 1994 yılında Birenbaum tarafından geliştirilen ve 2008 yılında Gülbahar ve Büyüköztürk tarafından Türkçe'ye uyarlan "Değerlendirme Tercihleri Ölçeği" ve 2008 yılında Nartgün tarafından geliştirilen "Öğretmen Adayları İçin Ölçme Ve Değerlendirme Genel Yeterlik Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen veriler tek yönlü ANOVA analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, öğretmen adayları genel olarak; süreç odaklı değerlendirme türlerini tercih etmektedirler. Ayrıca kendilerini ölçme ve değerlendirme konusunda orta düzeyde yeterli algılamaktadırlar.

Anahtar Sözcükler: Ölçme ve Değerlendirme; Ölçme Değerlendirme Yeterlik Algısı, Değerlendirme Tercihleri, Öğretmen Adayları

IDENTIFICATION OF PROSPECTIVE TEACHERS' EVALUATION PREFERENCES AND GENERAL PROFICIENCY PERCEPTIONS IN MEASUREMENT AND EVALUATION*

ABSTRACT

The main purpose of this study is to identify evaluation preferences and general proficiency perceptions of prospective teachers. This study is a descriptive one using a survey method. The target population of the study is all the prospective teachers attending undergraduate program in the Education Faculty of a university. The participants were recruited using stratified purposeful sampling method. Undergraduate program was taken as the criterion and 262 prospective teachers attending 4th grade participated in the study. Data were gathered by "Evaluation Preferences Scale" which was developed by Birenbaum in 1994 and adapted to Turkish by Gülbahar and Büyüköztürk in 2008 and "Scale for General Proficiency Perception of Prospective Teachers in Assessment and Evaluation" developed by Nartgün in 2008. Data were analyzed by one way ANOVA analyze technique. As a result, teachers in general, prefer the types of process-oriented evaluation. Also perceive themselves as moderately adequate about assessment and evaluation.

Keywords: Assessment and Evaluation, Proficiency Perception of Assessment and Evaluation, Evaluation Preferences, Prospective Teachers

¹Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, bkaraduman@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-7724-3930

²Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, tyanpar@mersin.edu.tr, ORCID:0000-0002-0800-4802

* Bu çalışma, "I. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi" nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Received/Geliş:29.11.2019 Accepted/Kabul:10.02.2020, Research Article/Araştırma Makalesi

Cite as/Alıntı: Karaduman, B., Yanpar Yelken, T. (2020), "Öğretmen Adaylarının Değerlendirme Tercihleri İle Ölçme ve Değerlendirme Genel Yeterlik Algılarının Belirlenmesi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 29, sayı 1, s. 339-353 .

Giriş

Eğitimin temel amaçlarından biri, hızla değişen ve gelişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bireyler yetiştirmektir. Eğitim, hem öğrencinin davranışlarında bir değişiklik sunmalı, hem de kişinin mevcut ve gelecekteki becerilerini dengeleyerek, bugünkü ve gelecekteki gereksinimlerini karşılamasını sağlamalıdır (Cervantes,1996; Akt: Karaca, 2008, s.2). Eğitimin amacına ulaşıp ulaşmadığı, öğrenciden beklenen değişikliklerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesi gerekir ki bu da ölçme ve değerlendirmenin gerekliliğini ortaya koyar. Öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olan ölçme ve değerlendirme, öğrencilerin başarılarını ve eksikliklerini belirlemek, öğretim yöntemlerinin etkililiğini anlamak ve programın kuvvetli ve zayıf yanlarını ortaya çıkarmak için yapılır(MEB, 2004). Ölçme ve değerlendirme ile öğretim sürecinin sürekli izlenmesi, her aşamada ortaya çıkan sorunları tespit ve düzenleme imkânı verir (Yetkin & Daşcan,2006).

Sınıftaki öğretimin iyi yürütülebilmesi için, öğrenci başarısının sık sık ölçülüp değerlendirilmesi gerekir ve öğretmene bu konuda büyük sorumluluklar düşer (Kilmen, Akın Kösterelioğlu & Kösterelioğlu, 2007). Bir derste öğrencilerin başarılarının ölçülmesi ve değerlendirilmesi söz konusu ise, bu işi yapması en uygun olan kişi dersin öğretmenidir. Öğretmen, bu görevi yerine getirebilmek için, ölçme ve değerlendirme alanının bazı özel bilgilerini rahatlıkla kullanabilecek derecede iyi bilmek, bu alanda bazı beceriler geliştirmiş ve olumlu tutumlar kazanmış olmak zorundadır (Turgut, 1997). 2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından öğretmen yeterliklerini belirlemek adına bir çalışma yapılmış, bu çalışmaya göre öğretmen yeterlikleri şu şekilde tanımlanmıştır:

“Amaca uygun ölçme ve değerlendirme yöntemini belirleme, öğrencinin performans ölçütlerini belirleme, yazılı yoklama yapma, sözlü yoklama yapma, doğru- yanlış türü test yapma, eşleştirme türü test yapma, tamamlama türü test yapma, çoktan seçmeli test yapma, hazırladığı ölçme araçlarının geçerlik ve güvenirliklerini saptama, ödev ve proje değerlendirme, öğrenci çalışma dosyasını değerlendirme, değerlendirme sonuçlarını okul yönetimine bildirme, öğrenci velisine geribildirim sağlama, mutlak değerlendirme yapma bağlı değerlendirme yapma, öğrencilerin bağlı değerlendirme sürecine katılımlarını sağlama, kendi öğretiminin etkinliğini değerlendirme, öğrencilerin kendini değerlendirmesine yardımcı olma, öğrenciye geri bildirim sağlama, performans testi yapma, tutum ölçmedir” (MEB, 2002).

Geleceğin öğretmenleri olan aday öğretmenlerin yeterlik algıları ve tercihleri bu noktada değer kazanmaktadır. Bu nedenle hizmet öncesi eğitimden itibaren bu konuda bilgili ve kendine yetebilen öğretmenlerin yetiştirilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Ancak yapılan birçok araştırma göstermektedir ki; birçok öğretmen ve öğretmen adayı, ölçme ve değerlendirme alanındaki gelişmelere yeterince ayak uyduramamakta ve dolayısıyla da kendilerini bu konuda çok yeterli görmemektedirler (Yıldırım& Semerci, 2006; Kilmen, Akın Kösterelioğlu & Kösterelioğlu, 2007, Karaca, 2004; Yapıcı & Demirdelen, 2007; Gözütok, Akgün & Karacaoğlu, 2005; Yaşar vd, 2005).

İçeriğin öğretilmesi ve değerlendirilmesi süreçleri bir bütündür ve karşılıklı bir etkileşim içindedirler. Ayrıca, seçilen değerlendirme yöntemi öğrencilerin içeriğe yaklaşımlarını ve öğrenme düzeylerini etkilemekte, dolayısı ile üst düzey düşünme becerilerini kazanmalarına yardımcı olabilmektedir (Gülbahar & Büyüköztürk, 2008). Son yıllarda toplumdaki gelişme, yapılandırmacı paradigmaya yönelme ve yeni öğrenme çevrelerinin uygulamayla bütünleşmesi ile değerlendirmenin eğitimdeki yeri değişmiştir (Simons, van der Linden & Dufy, 2000, Akt: van de Watering ve diğ., 2008). Yeni değerlendirme kültürü, öğrenme ve öğretimin değerlendirme ile entegrasyonuna vurgu yapmaktadır (Segers ve diğ., 2003). Öğrenme ürününün yanında öğrenme sürecinin değerlendirmeye katılması önem kazanmıştır. Öğrencilerin ödevler ya da sınavlarda sergilediklerinden daha başarılı olduklarının ve daha fazlasını bildiklerinin öğretmenlerce bilindiği durumlar vardır. Bu gibi durumlarda, öğretmenlerin öğrencilerin başarılarını değerlendirmede birçok yöntemi birlikte kullanması gerekmektedir.

Gelbal ve Kellecioğlu (2007) tarafından yapılan çalışmada; öğretmenlerin, öğrencileri tanıma ve başarılarını ölçmede, kendilerini yeterli gördükleri geleneksel yöntemleri kullanmayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Öğrenci merkezli değerlendirme yöntemlerini çok az kullanmaktadırlar çünkü kendilerini yeterli görmemektedirler. Duban ve Küçükylmaz (2008)' in çalışmalarında, sınıf öğretmeni adaylarının alternatif ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerinin uygulama okullarında kullanımına ilişkin görüşleri alınmıştır. Karaca (2004) öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme araçlarını geliştirme konusundaki yeterlikleri yeterince kazanamadıklarını belirlemiştir. Öğretmen adaylarının ölçme aracı geliştirme konusundaki yeterlik algıları, öğrencilerin kayıtlı oldukları programa göre değişmektedir.

Değerlendirme, öğrenmenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bir değerlendirme yönteminin iyi veya kaliteli olarak nitelendirilebilmesi için, öğrencilerin öğrenme sürecinin bir parçası olmalıdır. Ayrıca öğrencilere neyi, nasıl öğrenmeleri gerektiği konusunda yol göstermelidir. Bu yaklaşımın temelinde, öğretim ve öğrenme yöntemleri ile değerlendirme yöntemlerinin benzer şekilde tanımlandığı ve değerlendirmenin öğrenmenin gerçekleşmesine katkı sağlaması gerektiği düşüncesi vardır (Biggs, 2003, Akt: Gülbahar ve Büyüköztürk, 2008).

Öğrencilerin öğretim ve değerlendirme ile ilgili tercihleri, öğrenme süreci ve sonuçlarının anlaşılabilmesi açısından değerlidir (Birenbaum, 2007). Her öğrenciye hangi yöntemle değerlendirilmek istediğini sormak veya değerlendirme yöntemleri konusunda seçenek sunmak, öğrencilerin motivasyonunun artmasına, daha fazla öğrenme sorumluluğu almasına, daha detaylı ve kapsamlı öğrenmesine yol açabilir (Gülbahar ve Büyüköztürk, 2008). Bu bağlamda geleceğin bireylerini yetiştirecek olan öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme konusundaki tercihlerinin ve yeterlik algılarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu konuda elde edilen bilgilerin öğretmen yetiştiren kurumlara ışık tutması beklenmektedir.

Bu çalışmanın genel amacı öğretmen adaylarının değerlendirme tercihleri ile ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algılarının belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algı düzeyleri nedir?

2. Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre değerlendirme yöntemlerine ilişkin değerlendirme tercihleri anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre öğrencilere ilişkin değerlendirme tercihleri anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre sınav alma, notlandırma ve raporlaştırmaya ilişkin değerlendirme tercihleri anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre *temel kavramlara* ilişkin yeterlik algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
6. Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre *ölçme tekniklerine* ilişkin yeterlik algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
7. Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre *istatistiksel çözümleme ve raporlaştırmaya* ilişkin yeterlik algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Öğretmen adaylarının değerlendirme tercihleri ile ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algılarının belirlenmesini amaçlayan bu çalışma betimsel nitelikte olup, çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Karasar' a (2007) göre, tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır.

Araştırma Grubu

Çalışma evrenini, bir üniversitenin eğitim fakültesi bünyesindeki lisans programlarına kayıtlı tüm öğretmen adayları oluşturmaktadır. Katılımcılar, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada lisans programları tabakalamada ölçüt olarak ele alınmış ve 4. Sınıfa devam eden, toplam 262 öğretmen adayı katılımcı olarak belirlenmiştir. Katılımcılara ilişkin betimsel değerler Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Betimsel Değerler

	PROGRAM	CİNSİYET					
		BAYAN		ERKEK		TOPLAM	
		f	%	f	%	f	%
	Fen Bilgisi öğretmenliği	22	8.4	11	4.2	33	12.6
	İngilizce öğretmenliği	43	16.4	13	5.0	56	21.4
	Okul öncesi öğretmenliği	53	20.2	8	3.1	61	23.3
	Sınıf öğretmenliği	36	13.7	25	9.5	61	23.3
	Sosyal bilgiler öğretmenliği	9	3.4	14	5.3	23	8.8
	Türkçe öğretmenliği	17	6.5	11	4.2	28	10.7
	TOPLAM	180	68.7	82	31.3	262	100

Tablo 1’ de görüldüğü üzere katılımcılardan 180 kişi (%68.7) bayan, 82 kişi (%31.3) ise erkektir. Katılımcıların programlara göre dağılımı ise şu şekildedir; Fen Bilgisi Öğretmenliği programından 33 kişi (%12.6), İngilizce Öğretmenliği programından 56 kişi (%21.4), Okul Öncesi Öğretmenliği programından 61 kişi(%23.3), Sınıf Öğretmenliği programından 61 kişi (%23.3), Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programından 23 kişi(%8.8) ve Türkçe Öğretmenliği programından ise 28 kişi (%10.7).

Bu çalışmada katılımcıların 4. Sınıfa devam eden öğretmen adayları olarak belirlenmesinin nedeni bu öğretmen adaylarının öğretmen yetiştirme lisans programı kapsamında “ölçme ve değerlendirme” dersini almış olmalarıdır. Bu dersin içeriği aşağıdaki gibi ifade edilmektedir;

Eğitimde ölçme ve değerlendirmenin yeri ve önemi, ölçme ve değerlendirme ile ilgili temel kavramlar, ölçme araçlarında bulunması istenen nitelikler (güvenirlilik, geçerlik, kullanılabilirlik), eğitimde kullanılan ölçme araçları ve özellikleri, geleneksel yaklaşımlara dayalı olan araçlar (yazılı sınavlar, kısa yanıtli sınavlar, doğru-yanlış tipi testler, çoktan seçmeli testler, eşleştirmeli testler, sözlü yoklamalar, ödevler), öğrenciyi çok yönlü tanımaya dönük araçlar (gözlem, görüşme, performans değerlendirme, öğrenci ürün dosyası, araştırma kâğıtları, araştırma projeleri, akran değerlendirme, öz değerlendirme, tutum ölçekleri), ölçme sonuçları üzerinde yapılan temel istatistiksel işlemler, öğrenme çıktıları değerlendirme, not verme, alanı ile ilgili ölçme aracı geliştirme (YÖK,1998).

Yapılan çalışmanın amacına uygun olarak kullanılan ölçme araçlarının içeriği de bu dersin içeriğini kapsayacak niteliktedir.

Veri Toplama Araçları

Değerlendirme Tercihleri Ölçeği

Öğretmen adaylarının değerlendirme tercihlerini belirlemek amacı ile “Değerlendirme Tercihleri Ölçeği” kullanılmıştır. 1994 yılında Birenbaum tarafından geliştirilen ve özgün adı “Assessment Preferences Inventory-API” olan ölçek 2008 yılında Gülbahar ve Büyüköztürk tarafından Türkçe’ ye uyarlanmıştır ve güvenirlik katsayısı .79 ‘dur. Ölçekte 5’likert tipi ifadeler yer almaktadır.

- 1- Hemen hemen hiçbir zaman
- 2 -Nadiren
- 3 -Zaman zaman
- 4 -Sık sık
- 5 -Hemen hemen her zaman

Uyarlanmış ölçekte toplam 72 madde bulunmaktadır. Ölçek çeşitli boyut ve altboyutlardan oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları ve içerdikleri madde sayıları aşağıda verilmiştir:

I. Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Boyutlar (32 madde)

1. Değerlendirme Türleri (16 madde)

- a. Alternatif Değerlendirme Türleri (projeler, ürün dosyaları, sınıf içi tartışmalar vb.)
  - b. Klasik Değerlendirme Türleri (yazılı ve sözlü sınavlar)
- ##### *2. Madde biçimi/İşlem türü (12 madde)*

- a. Basit/Seçmeli (çoktan seçmeli, doğru-yanlış vb.)
b. Karmaşık/Oluşturmacı (kavram haritaları, performansa dayalı beceriler vb.)
3. *Değerlendirmeye hazırlık (4 madde)*: Hazırlık sürecinde rehberlik, örnekler.
II. Öğrencilere İlişkin Boyutlar (26 madde)
1. *Bilişsel Süreçler (14 madde)*: Açıklayıcı, işlemsel, kavramsal, sentez, kritik düşünme, değerlendirme ve yaratıcılık.
2. *Öğrenci Rolü/Sorumlulukları (12 madde)*: Kriterlerin ve değerlendirme standartlarının belirlenmesine katılım; madde yazımı, değerlendirme (kendini değerlendirme, akran değerlendirme), işbirliği.
III. Sınav Alma, Notlandırma ve Raporlaştırma (14 madde): Kritere dayalı, öğrencinin kendi gelişimi, tek bir not, notlandırmada objektif olma, dönüt .

Öğretmen adayları için ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algısı ölçeği:

Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algılarının belirlenmesi için 2008 yılında Nartgün tarafından geliştirilen “öğretmen adayları için ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algısı ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .91’ dir. 1-Çok yetersizim, 2-Yetersizim, 3-Orta düzeyde yeterliyim, 4-Yeterliyim, 5-Çok yeterliyim şeklinde 5’ li likert tipi ifadelerden oluşmaktadır. Ölçek üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları ve içerdiği madde sayıları aşağıda verilmiştir:

- I. Temel kavramlar (6 madde)
II. Ölçme teknikleri (9 madde)
III. İstatistiksel çözümlenme ve raporlaştırma (9 madde).

Verilerin analizi

Elde edilen veriler tek yönlü ANOVA analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde her iki ölçeğin de her bir boyutu ve alt boyutlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Değerlendirme Tercihleri İle İlgili Bulgular

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre değerlendirme yöntemlerine ilişkin değerlendirme tercihlerinin betimsel değerleri Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Değerlendirme Tercihlerine Dair Betimsel Değerler

	Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Boyutlar*						
	Değerlendirme türleri*			Madde biçimi/ işlem türü			
	N	Alternatif değ. türleri		Basit/ seçmeli		Karmaşık/ oluşturmacı	
$\bar{X}$		S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	
Fen Bilgisi Öğretmenliği	33	3.215	.534	3.311	.730	2.885	.660
İngilizce Öğretmenliği	56	3.423	.668	3.434	.759	2.943	.610
Okul Öncesi Öğretmenliği	61	2.811	.625	3.328	.696	2.584	.653
Sınıf Öğretmenliği	61	3.450	.616	3.349	.701	3.193	.587

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	23	3.156	.518	3.143	.730	2.739	.720
Türkçe Öğretmenliği	28	3.372	.593	2.725	.501	2.879	.559

*Boyutlardan “değerlendirmeye hazırlık” boyutu ve “değerlendirme türleri” boyutunun alt boyutu olan “klasik değerlendirme türleri” alt boyutuna ilişkin levene testi sonuçları ANOVA uygulamaya uygun bulunmadığı için tabloda değerlerine yer verilmemiştir.

Tablo 2’ de görüldüğü üzere her bir alt boyutta öğretmen adaylarının değerlendirme türlerinden *alternatif değerlendirme türlerini* orta düzeyde tercih ettikleri, *madde biçimi/işlem türü* boyutunda ise *basit/seçmeli madde biçimlerini*, *karmaşık/ oluşturmacı madde biçimlerine* göre daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Devam edilen programa göre öğretmen adaylarının değerlendirme yöntemlerine ilişkin tercihleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek adına tek yönlü ANOVA yapılmış ve sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Tercihlerinin Devam Edilen Programa Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Değerlendirme yöntemlerine ilişkin boyutlar			Kareler toplamı	Sd	Kareler ort.	F	p	Anlamlı farklılık
<i>Değerlendirme Türleri</i>	<i>Alternatif Değerlendirme Türleri</i>	Gruplar arası	16.439	5	3.288	8.841	.000	FBÖ>OÖÖ
		Gruplar içi	95.204	256	.372			İÖ>OÖÖ
		TOPLAM	111.643	261				SÖ>OÖÖ, SBÖ
	<i>Basit/seçmeli</i>	Gruplar arası	10.844	5	2.169	4.415	.001	SBÖ>OÖÖ
		Gruplar içi	125.765	256	.491			TÖ>OÖÖ
		TOPLAM	136.609	261				FBÖ>TÖ
<i>Madde biçimi/ işlem türü</i>	<i>Karmaşık/ Oluşturmacı</i>	Gruplar arası	12.022	5	2.404	6.132	.000	İÖ>TÖ
		Gruplar içi	100.382	256	.392			OÖÖ>TÖ
	TOPLAM	112.405	261		SÖ>TÖ			
								FBÖ>OÖÖ

Tablo 3’ te görüldüğü üzere her bir alt boyutta devam edilen programa göre öğretmen adaylarının değerlendirme tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır (alternatif değerlendirme türleri için $F_{(5,261)}=8.841$, $p<.05$; basit/seçmeli madde biçimi için $F_{(5,261)}=4.415$, $p<.05$ ve karmaşık/oluşturmacı işlem türü için $F_{(5,261)}=6.132$, $p<.05$).

Öğrencilere İlişkin Değerlendirme Tercihleri İle İlgili Bulgular

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre öğrencilere ilişkin değerlendirme tercihlerinin betimsel değerleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Öğrencilere İlişkin Değerlendirme Tercihlerine Dair Betimsel Değerler

Öğrencilere İlişkin Boyutlar	Bilişsel Süreçler			Öğrenci rolü/ Sorumlulukları	
	N	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
Fen Bilgisi öğretmenliği	33	3.427	.620	3.392	.576
İngilizce öğretmenliği	56	3.730	.666	3.566	.567
Okul öncesi öğretmenliği	61	3.148	.691	3.492	.615
Sınıf öğretmenliği	61	3.704	.491	3.850	.642
Sosyal bilgiler öğretmenliği	23	3.606	.571	3.544	.587
Türkçe öğretmenliği	28	3.444	.600	3.402	.643

Tablo 4’ te görüldüğü gibi; Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre öğrencilere ilişkin boyutlarda değerlendirme tercihlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü ANOVA uygulanmış ve sonuçları Tablo 5’ te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Öğrencilere İlişkin Değerlendirme Tercihlerinin Devam Edilen Programa Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Öğrencilere İlişkin Boyutlar	Kareler toplamı	Sd	Kareler ort.	F	p	Anlamlı farklılık	
Bilişsel süreçler	Gruplar arası	13.564	5	2.713	7.180	.000	FBÖ>OÖÖ İÖ>FBÖ, OÖÖ, TÖ SÖ>FBÖ, OÖÖ SBÖ>OÖÖ TÖ>OÖÖ
	Gruplar içi	96.726	256	.378			
	TOPLAM	110.290	261				
Öğrenci rolü/ sorumlulukları	Gruplar arası	7.003	5	1.401	3.796	.002	SÖ>FBÖ, İÖ,OÖÖ, SÖ>SBÖ, TÖ
	Gruplar içi	94.448	256	.369			
	TOPLAM	101.451	261				

Tablo 5’ te görüldüğü üzere öğrencilere ilişkin boyutta, devam edilen programa göre öğretmen adaylarının değerlendirme tercihleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (bilişsel süreçler için $F_{(5-261)}=7.180$, $p<.05$; öğrenci rolü/ sorumlulukları için $F_{(5-261)}=4.415$, $p<.05$). bilişsel süreçler açısından anlamlı farklılık genel olarak OÖÖ aleyhine bulunmuştur. Öğrenci rolü/ sorumlulukları boyutunda ise sonuçlar tamamen SÖ programına devam eden öğretmen adaylarının lehine görülmektedir.

Sınav Alma, Notlandırma Ve Raporlaştırmaya İlişkin Değerlendirme Tercihleri İle İlgili Bulgular

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre sınav alma, notlandırma ve raporlaştırmaya ilişkin değerlendirme tercihlerinin betimsel değerleri Tablo 6' da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Sınav Alma, Notlandırma ve Raporlaştırma Tercihlerine Dair Betimsel Değerler

Sınav alma, notlandırma ve raporlaştırma	N	$\bar{X}$	S
Fen Bilgisi Öğretmenliği	33	3.429	.600
İngilizce Öğretmenliği	56	3.763	.551
Okul Öncesi Öğretmenliği	61	3.319	.591
Sınıf Öğretmenliği	61	3.792	.501
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	23	3.500	.587
Türkçe Öğretmenliği	28	3.594	.631

Öğretmen adaylarının sınav alma, notlandırma ve raporlaştırma tercihleri arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA yapılmış ve sonuçlar Tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının sınav alma, notlandırma ve raporlaştırmaya İlişkin Değerlendirme Tercihlerinin Devam Edilen Programa Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

	Kareler toplamı	Sd	Kareler ort.	F	p	Anlamlı farklılık	
Sınav alma, notlandırma ve raporlaştırma	Gruplar arası	9.677	5	1.935	6.001	.000	İÖ>FBÖ, OÖÖ SÖ>FBÖ, OÖÖ, SBÖ TÖ>OÖÖ
	Gruplar içi	82.562	256	.323			
	TOPLAM	92.239	261				

Tablo 6'da görüldüğü üzere sınav alma, notlandırma ve raporlaştırma boyutunda, devam edilen programa göre öğretmen adaylarının değerlendirme tercihleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($F_{(5-261)}=6.001$, $p<.05$).

Temel Kavramlara İlişkin Yeterlik Algıları İle İlgili Bulgular

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre temel kavramlara ilişkin yeterlik algılarının betimsel değerleri Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Temel Kavramlarla İlgili Yeterlik Algılarına İlişkin Betimsel Değerler

Temel kavramlar	N	$\bar{X}$	S
Fen Bilgisi Öğretmenliği	33	3.859	.562
İngilizce Öğretmenliği	56	3.464	.660
Okul Öncesi Öğretmenliği	61	3.413	.737
Sınıf Öğretmenliği	61	3.481	.714
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	23	3.131	.702
Türkçe Öğretmenliği	28	3.816	.706

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre temel kavramlara ilişkin yeterlik algıları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA yapılmış ve sonuçlar Tablo 9’ da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğretmen adaylarının devam ettikleri program göre temel kavramlara ilişkin yeterlik algıları ANOVA sonuçları

		Kareler toplamı	Sd	Kareler ort.	F	p	Anlamlı farklılık
Temel kavramlar	Gruplar arası	10.678	5	2.136	4.498	.001	FBÖ>İÖ; OÖÖ; SÖ; SBÖ SÖ>SBÖ TÖ>İÖ; OÖÖ; SÖ; SBÖ
	Gruplar içi	121.549	256	.475			
	TOPLAM	132.227	216				

Tablo 9’ da görüldüğü üzere öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre temel kavramlara ilişkin yeterlik algıları devam ettikleri programa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(5-261)}=4.498$, $p<.05$).

Ölçme Tekniklerine İlişkin Yeterlik Algıları İle İlgili Bulgular

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre ölçme tekniklerine ilişkin yeterlik algılarının betimsel değerleri Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğretmen Adaylarının Devam Ettikleri Programa Göre Ölçme Tekniklerine İlişkin Yeterlik Algıları Betimsel Değerleri

Ölçme teknikleri	N	$\bar{X}$	S
Fen Bilgisi Öğretmenliği	33	3.761	.542
İngilizce Öğretmenliği	56	3.629	.517
Okul Öncesi Öğretmenliği	61	3.519	.685
Sınıf Öğretmenliği	61	3.870	.587
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	23	3.270	.784
Türkçe Öğretmenliği	28	3.778	.561

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre, ölçme tekniklerine ilişkin yeterlik algıları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla ANOVA yapılmış ve sonuçları Tablo 11’ de sunulmuştur.

Tablo 11. Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre ölçme teknikleri yeterlik algıları ANOVA sonuçları

		Kareler toplamı	Sd	Kareler ort.	F	p	Anlamlı farklılık
Ölçme teknikleri	Gruplar arası	8.186	5	1.637	4.413	.001	FBÖ>SBÖ
	Gruplar içi	94.972	256	.371			SÖ>İÖ; OÖÖ; SBÖ
	TOPLAM	103.158	261				TÖ>SBÖ

Tablo 11’de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre ölçme tekniklerine ilişkin yeterlik algıları devam ettikleri programa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(5-261)}=4.413$, $p<.05$).

İstatistiksel Çözümleme ve Raporlaştırmaya İlişkin Yeterlik Algıları İle İlgili Bulgular

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre istatistiksel çözümleme ve raporlaştırmaya ilişkin yeterlik algılarının betimsel değerleri Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Öğretmen Adaylarının Devam Ettikleri Programa Göre İstatistiksel Çözümleme ve Raporlaştırmaya İlişkin Yeterlik Algıları Betimsel Değerleri

Ölçme teknikleri	N	$\bar{X}$	S
Fen Bilgisi Öğretmenliği	33	3.560	.580
İngilizce Öğretmenliği	56	2.895	.741
Okul Öncesi Öğretmenliği	61	3.173	.778
Sınıf Öğretmenliği	61	3.525	.746
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	23	2.903	.887
Türkçe Öğretmenliği	28	3.341	.683

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre istatistiksel çözümleme ve raporlaştırmaya ilişkin yeterlik algıları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla ANOVA yapılmış ve sonuçları Tablo13’ te sunulmuştur.

Tablo 13. Öğretmen Adaylarının Devam Ettikleri Programa Göre İstatistiksel Çözümleme ve Raporlaştırmaya İlişkin Yeterlik Algıları ANOVA Sonuçları

		Kareler toplamı	Sd	Kareler ort.	F	p	Anlamlı farklılık
Ölçme teknikleri	Gruplar arası	18.135	5	3.627	6.602	.000	FBÖ>İÖ; OÖÖ; SÖ; SBÖ
	Gruplar içi	140.642	256	.549			OÖÖ>İÖ
	TOPLAM	158.777	261				SÖ>İÖ; OÖÖ; SBÖ TÖ>İÖ; SBÖ

Tablo 13'te görüldüğü üzere öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre istatistiksel çözümleme ve raporlaştırmaya ilişkin yeterlik algıları devam ettikleri programa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(5-261)}=6.602, p<.05$).

Sonuç ve Tartışma

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programdan bağımsız olarak ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algı düzeyleri incelendiğinde ($\bar{X}=3.46$) kendilerini genel olarak orta düzeyde yeterli gördükleri belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının devam ettikleri programa göre, değerlendirme tercihleri ve ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algıları aralarındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu Karaca(2004) ve Kilmen, Akın-Kösterelioğlu ve Kösterelioğlu (2007) tarafından yapılan araştırmaların bulgusuyla paralellik göstermektedir. Bu sonuç, öğretmen adaylarının farklı güdülenmişlik düzeylerinde yer almalarından kaynaklanmış olabilir. Çoklar ve Odabaşı (2009)' na göre; bazı derslerin verilmiş şekilleri öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme boyutundaki öz yeterliklerini etkilemiş olabilir.

Öğretmen adayları *değerlendirme yöntemlerine* ilişkin boyutlardan *madde biçimi/ işlem türü* alt boyutunda genel olarak *basit/seçmeli madde biçimlerini*, *karmaşık/oluşturmacı madde biçimlerine* göre daha çok tercih etmektedirler. Bu bulgu; Struyven, Dochy ve Janssens (2005) tarafından üniversitedeki öğrencilerin değerlendirme algıları konusunda yapılan tarama çalışmasında öğrencilerin uzun cevap gerektiren sınav yerine çoktan seçmeli maddelerden oluşan sınav türünü daha çok belirttikleri bulgusu ile örtüşmektedir. Güven (2001)' in çalışmasında da öğretmenlerin en sık kullandıkları madde türünün çoktan seçmeli maddeler olduğu belirtilmiştir. Sadece Türkçe Öğretmenliği programına devam eden öğrencilerin, *karmaşık/oluşturmacı madde biçimlerine* dair ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanında, alternatif değerlendirme türlerine dair ortalamalar incelendiğinde, öğretmen adaylarının “sık sık” düzeyine yakın bir tercihlerinin olduğu görülmektedir.

Öğretmen adaylarının *bilişsel süreçlere ilişkin* değerlendirme türlerinin “ sık sık” kullanılmasını tercih ettikleri görülmektedir. Buradan öğretmen adaylarının yapılandırmacı paradigmanın etkisiyle bilişsel süreçlere verdikleri önemin arttığı söylenebilir. Gruplardan Okul Öncesi Öğretmenliği' ne devam eden öğretmen adaylarının ise bilişsel süreçlere ilişkin değerlendirmelerin kullanılmasını “zaman zaman” tercih ettikleri görülmektedir. *Öğrencinin rolünün ve sorumluluklarının* olduğu

değerlendirme türlerinin kullanılması, genel olarak öğretmen adayları tarafından tercih edilmekte, özellikle Sınıf Öğretmenliğine devam eden öğretmen adaylarının bu değerlendirme türlerini “sık sık” kullanılmasını tercih ettikleri görülmektedir. Bu bulgu Acar ve Anıl (2009) tarafından yapılmış olan çalışmanın sınıf öğretmenlerinin, performans değerlendirme ve gelişim dosyası gibi öğrenci rolü ve sorumluklarının ön planda olduğu değerlendirme türlerini sıklıkla kullandıkları bulgusu ile paralellik göstermektedir. Birgin ve Gürbüz (2008) de benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Benzer şekilde Güven (2001)’ in 120 sınıf öğretmeniyle yaptığı çalışmada öğretmenlerin % 77 gibi önemli bir çoğunluğunun ölçme ve değerlendirme uygulamalarında ve bu alandaki bilgi ve beceriler açısından kendilerini yeterli gördükleri ifade edilmektedir.

Sınav alma, notlandırma ve raporlaştırmaya ilişkin değerlendirme türleri tercihleri incelendiğinde öğretmen adaylarını genel olarak süreci kapsayan bir değerlendirme yapılmasını tercih ettikleri görülmektedir. Bu değerlendirme gerçekleştirilirken alternatif değerlendirme tekniklerinin “sık sık” kullanılmasını tercih ettikleri görülmektedir. Bu alt boyutta da yine okul öncesi öğretmenliği programına devam eden öğretmen adaylarının, diğer programlara devam eden öğretmen adaylarına göre daha düşük düzeyde bu tür değerlendirmeleri tercih ettikleri görülmektedir.

Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme *temel kavramları* konusunda genel olarak kendilerini “orta düzeyde” yeterli gördükleri görülmektedir. Bununla birlikte Fen Bilgisi Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği programlarına devam eden öğretmen adaylarının ise kendilerini temel kavramlar konusunda “yeterli” gördükleri belirlenmiştir. Burada da yine güdülenme düzeylerinin kendilerini yeterli hissetmede farklılıkların oluşmasına neden olduğu düşünülebilir.

Ölçme teknikleri konusunda, öğretmen adayları genel olarak kendilerini “yeterli” görürken, Sosyal Bilgiler öğretmenliği programına devam eden öğretmen adaylarının kendilerini “orta düzeyde yeterli” gördükleri belirlenmiştir.

İstatistiksel çözümleme ve raporlaştırma konusunda öğretmen adaylarının genel olarak kendilerini “orta düzeyde” yeterli gördükleri belirlenmiştir. Bunun yanında “yeterli” düzeyinde olmasa da Fen Bilgisi Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği programlarına devam eden öğretmen adaylarının *istatistiksel çözümleme ve raporlaştırma* konusundaki yeterlik algısı ortalamalarının diğer öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak; diğer programlara devam eden öğretmen adaylarına göre Sınıf Öğretmenliği ile Fen Bilgisi Öğretmenliği programına devam eden öğretmen adaylarının istatistiksel çözümlerinin gerektirdiği matematiksel becerilere daha yatkın oldukları düşünülebilir.

Bu çalışmanın sonuçları dikkate alındığında, öğretmen adaylarının ölçme değerlendirme yöntem ve teknikleri konusunda daha fazla bilgilendirilmeleri gerektiği ve yeterlik algı düzeylerinin artırılabilmesi için de öğretmen adaylarına

Ölçme ve değerlendirme konusunda daha fazla uygulama yapma fırsatı sunulması gerektiği düşünülmektedir. Daha sonra yapılacak çalışmalarda, öğretmen adaylarının değerlendirme tercihlerinin nedenlerinin sorgulanacağı nitel bir araştırma yapılabilir. Çünkü değerlendirme tercihlerini etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Bununla birlikte, değerlendirme tercihleri gerekçelerinin, devam edilen programa göre nasıl farklılaştığını betimleyen çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

- Acar, M. ve Anıl, D. (2009). Sınıf öğretmenlerinin performans değerlendirme sürecindeki değerlendirme yöntemlerini kullanabilme yeterlikleri, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *TÜBAV Bilim Dergisi*.2(3), 354-363.
- Birenbaum, M. (2007). Assessment and instruction preferences and their relationship with test anxiety and learning strategies. *Higher Education*. 53, 749-768.
- Birgin, O. ve Gürbüz, R. (2008).Sınıf öğretmeni adaylarının ölçme ve değerlendirme konusundaki bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.20 (2), 163
- Çoklar, AN. Ve Odabaşı, HF. (2009). Eğitim teknolojisi standartları açısından öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme özyeterliklerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. 27,1-16.
- Gelbal, S. ve Kellecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 33,135-145.
- Gülbahar, Y. ve Büyüköztürk, Ş.(2008). Değerlendirme tercihleri ölçeğinin türkçe' ye uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 35, 148-161.
- Güven, S. (2001, Haziran). Sınıf öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirmede kullandıkları yöntem ve tekniklerin belirlenmesi. *10. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Bolu*.
- Gözütok, D., Akgün, ÖE ve Karacaoğlu, C. (2005, Kasım). İlköğretim programlarının öğretmen yeterlilikleri açısından değerlendirilmesi. *Yeni İlköğretim programlarını değerlendirme sempozyumu* (s.17-39).Kayseri.
- Karaca, E. (2004). *Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme yeterliklerine ilişkin algıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın-Dağıtım.
- Kilmen, S., Akın-Kösterelioğlu, M. & Kösterelioğlu, İ. (2007). Öğretmen adaylarının ölçme değerlendirme araç ve yaklaşımlarına ilişkin yeterlik algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7(1), 129-140.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2002). *Öğretmen yeterlikleri*. Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2004). *İlköğretim Okulu Matematik Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Nartgün, Z.(2008). Öğretmen adayları için ölçme ve değerlendirme genel yeterlik algısı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.8 (2), 85-94.
- Segers, M., Dochy, F. & Cascallar, E. (2003). The era of assessment engineering: changing perspectives on teaching and learning and the role of new modes of assessment. Segers, M., Dochy, F. & Cascallar, E., (Eds), *Optimising new modes of assesment: In search of qualities and standarts*, içinde (s.1-12). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Struyven, K., Dochy, F., & Janssens, S. (2005). Students' Perceptions about Evaluation and Assessment in Higher Education: A Review. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 30 (4), 325-341.

- Turgut, MF. (1997). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Van de Watering, G., Gijbels, D., Dochy, F. & Van der Rijt, J. (2008). Students' assessment preferences, perceptions of assessment and their relationships to study results. *High Education*.56, 645-658.
- Yapıcı, M. ve Demirdelen, C. (2007). İlköğretim 4. sınıf programına ilişkin öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 6(2), 204- 212.
- Yaşar, Ş., Gültekin, M., Türkkın, B., Yıldız, N. ve Girmen, P. (2005, Kasım). Yeni ilköğretim programlarının uygulanmasına ilişkin sınıf öğretmenlerinin hazırbulunuşluk düzeylerinin ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi: Eskişehir ili örneği. *Yeni İlköğretim programlarını değerlendirme sempozyumu*, (s. 50-63). Kayseri.
- Yetkin, D. ve Daşcan, Ö. (2006). *Son Değişikliklerle İlköğretim Programı: 1-5 Sınıflar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Semerci, Ç. (2006). İlköğretimde (6., 7., 8.sınıflar) öğretmen ve öğrencilerin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri (Diyarbakır ve Elazığ İli Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.16(2), 83-95.
- YÖK (1998). Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları. http://www.yok.gov.tr/egitim/ogretmen/ogretmen_yetiştirme_lisans/giris.doc